М. ЗАЙНИДДИНОВ
А. ХУДОЙДОДОВ

АДАБИЁТИ ЧАҲОН

10 - 11

МУРОҶИАТ
БА ХОНАНДАИ КИТОБ

Дӯсти ҷавони ман. Бидон ва огоҳ бош, ки китоб дар радифи Модар ва Ватан арзандатарин муқаддасот ба ҳисоб меравад. Тамоми бузургон, донишмандон ва хирадмандони гузаштаву муосир китобро яке аз беҳтарин арзишҳои зиндагӣ дониста, онро «аниси кунҷи танҳоӣ» ва «фурӯғи субҳи доноӣ» пиндоштаанд.

Китобе, ки дар даст доред, бо заҳмати ниҳоят зиёд аз чоп баромадааст. То дар ин шакли ниҳоят зебо ва мазмуни баланд ба дасти Шумо расидан муаллифон, ҳуруфчинон, рассомон, саҳифабандон ва ноширон ранҷи бисёре кашидаанд, маблағи зиёде сарф кардаанд. Бинобар ин ба қадри меҳнати онҳо расидан камоли боодобист. Китобро азизу муқаддас донед, чун гавҳараки чашм онро эҳтиёт намоед. Китобро бо шавқу завқи беандоза мутолиа созед, аз мундариҷаи он донишатонро афзун гардонед ва бомаърифату соҳибхирад шавед!

Бидонед, ки китобхониву китобдӯстӣ инсонро ҳатман ба қуллаи мурод мерасонад, мартабаашро дар ҷамъият баланд мебардорад, ӯро ҳиммatбаланду қадршинос мегардонад. Эҳтиром ба Ватан, ифтихор бо Тоҷикистони азиз, дӯст доштани ҳар гӯшаву канори он аз дуруст мутолиа кардани китоб ва азбар кардани мазмуни матнҳои он ба даст меояд.

Ба Шумо, дӯсти ҷавони ман, дар роҳи омӯзиш, азхуднамоии арзишҳои бузурги инсонӣ муваффақиятҳо таманно дорам.

Бо эҳтиром
Президенти Ҷумҳурии
Тоҷикистон

Э. Раҳмонов

ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ЭМОМАЛӢ РАҲМОНОВ

МУРТАЗО ЗАЙНИДДИНОВ
АЪЗАМ ХУДОЙДОДОВ

АДАБИЁТИ ҶАҲОН

Барои синфҳои 10-11

Коллегияи Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба чоп тавсия кардааст

1164

ПИК «Офсет»
2001

Кыргыз ... Республикасы
... 1164

ББК 63.3 (5 Тад) я 721
И - 90

Зайниддинов Муртазо, Худойдодов Аъзам.
Адабиёти ҷаҳон. Китоби дарсӣ барои синфҳои 10-11 мактаби миёна. 2001. 352 саҳ.

Муаллимони мӯҳтарам!
Хоҳишмандем фикру мулоҳизаҳои хешро оид ба мавзӯъҳои китоби мазкур ба нишонии 734024. ш. Душанбе, кӯчаи Айнӣ, 45. Пажӯҳишгоҳи улуми педагогии Тоҷикистон ирсол намоед

Истифодаи иҷоравии китоб:

№	Ному насаби хонанда	Синф	Соли	Ҳолати китоб	
				Аввали соли	Охири соли
1	Олимова Ф.	11-б			
2	Тухтаев С.	11-а	2010	2010	2011
3	Зайнова Ф.	11-а			
4					
5					

ISBN 901533 - 02 - X

© Зайнуддинов М., Худойдодов А. 2001

МУҚАДДИМА

Китобхонаи марказии
маданияти
ба

Таълими «Адабиёти халқҳои ҷаҳон» дар синфҳои 10-11 ... яти тарбиявӣ, эстетикӣ ва сиёсӣ дошта, дар роҳи бедор намудани ... худшиноси хонандагон мадад мерасонад.

Маълум, ки хонандагони ин синфҳо ба чеҳраҳои бузурги таъриху маданият, чараёнҳои асосӣ, вазъи сиёсиву ичтимоии даврахои гуногуни таърихи халқи худ ошной пайдо намудаанд. «Адабиёти халқҳои ҷаҳон», ки бори аввал дар шакли китоби дарсӣ таълиф гардидааст, хонандагонро ба чеҳраҳои адабии халқҳои мухталиф ва осори онҳо шинос намуда, ба ин васила доираи дониш ва дарки дунёшиносии онҳоро ғанӣ мегардонад. Аҳамияти дигари таълими ин фан дар он зоҳир мегардад, ки хонанда бо нигоҳи дигар боз ба адабиёти халқи худ назар меандозад, яъне қиёсан ба адабиётҳо баҳо медиҳад.

Дар китоби аввал оид ба мероси шифоҳӣ ва хаттии дунёи қадим маълумоти зарурӣ дода, баъд чеҳраҳои намоёни адабӣ муаррифӣ гардидаанд ва баъди ин асарҳои зарурӣ барои омӯзиши мустақилона тавсия шудаанд.

Дар дохили китобе, ки унвони «Адабиёти халқҳои ҷаҳон»-ро гирифтааст ва миқдори соати тадрисии муайян дорад, дар мавриди адабиётҳои гуногун, чеҳраҳои зиёди адабӣ маълумот додан мушкилоти хос дорад. Муаллифон ба барномаҳои тадрисии фанҳои Адабиёти иттиҳод, Адабиёти хориҷӣ (қисматҳои гуногун) васоити таълимӣ, китобҳои дарсӣ барои мактабҳои олӣ, хрестоматияҳо, қомусҳо, мачмӯаҳои дастчамъӣ, маводи рӯзҳо, ҳафта ва Даҳаи адабиёт, асарҳои тарчумашуда ва мақолаву рисолаҳои муҳақ-қиқон, асарҳои адабиётшиносии мукоисавӣ такя намуда, ин китобро омода кардаанд.

Таълими ин фан дар ду синф (10-11) пешбинӣ шуд, дар интихоби мавзӯъ принсипи таърихӣ -хронологӣ риоя гардидааст. Дар синфи 10 мавзӯъҳо ва чеҳраҳои ба истилоҳ классикӣ интихоб шудаанд.

Дар синфи 11 бошад, бо назардошти нигоҳ доштани чараёни умумии инкишофи адабиёти садаи XX осори адибони муосир интихоб карда шуд. Дар интихоби намунаи осори адибон то ҳадде сифати асарҳои тарчумашуда ба назар гирифта шудааст.

Дар интихоби чеҳраҳои адабии адабиётҳо то чое наздикӣ ва иртиботашон ба адабиёти тоҷик ба назар гирифта шуд.

Китоби дарсии «Адабиёти халқҳои ҷаҳон», ки манзури мактабиёни тоҷик мегардад, тачрибаи аввал буда, аз камбудиҳо холӣ нест. Дар ин маврид умед ва такяи мо ба муаллимони соҳибтачрибаи мактабҳои тахсилоти ҳамагониву олӣ, олимону мутарчимони тоҷик аст.

Мо ба ичрои ин кори масъулиятталаб бо назардошти ҳикмати «Мушкиле нест, ки осон нашавад» ва ба ҳотири он ки хонандаи тоҷик аз асарҳои бузургтарини адабиёти башарӣ огоҳӣ ёбад, даст задем. То кадом андоза ба ин муваффақ шуданамонро танҳо хонандагони китоб қазоват хоҳанд кард.

АВЕСТО[1]

Яке аз ёдгориҳои қадимаи халқҳои ориёӣ Авесто буда, ба давраи пеш аз милод мансуб аст.

Дар бораи макону замони эҷод гардидани ин асар дар адабиёти илмиву таърихӣ андешаҳо якранг нестанд. Вале аксари онҳо далолат мекунанд, ки Авесто дар асри IV пеш аз мелод дар Мовароуннаҳру Хуросон таълиф ёфтааст. Аз қисматҳои қадимтарини Авесто маълум мегардад, ки он бо забонҳои эронии шарқӣ мувофикат дошта, акидаҳо дар бобати ҷои навишта шудани қисматҳои он гуногунанд.

Доир ба маънии номи китоб низ андешаҳо мухталифанд. Дар баъзе китобҳо он ба маънии дониш омада бошад, дар Энсиклопедияи адабиёт ва санъати тоҷик онро чунин маънидод кардаанд: "Дар забони паҳлавӣ Авесто ба шакли Апастак омадааст, ки он маънои **асос, буниёд**-ро медиҳад. Дар "Бундаҳишн" Авесто бо номи "Дин" -китоби мазҳабӣ, қонуни динӣ омадааст".

Дар асарҳои паҳлавӣ, адабиёти исломӣ омадааст, ки Авесто дар ибтидо шифоҳӣ нақл меёфт, баъдтар баробари пайдоиши алифбои авестоӣ /асри III то милод/ дар рӯи пӯсти 1200 гов бо ҳарфҳои заррин китобат шуда будааст.

Аз рӯи маълумоти қомусҳо аз ин китоб ду нусха вучуд доштааст. Искандари Мақдунӣ ҳангоми забти Эрону Осиёи Миёна дар радифи дигар ганиматҳо Авесторо низ ба даст оварда. Бо фармони ӯ яке аз нусхаҳоро барои тарҷима ба Юнон фиристонида, дигареро оташ заданд. Мӯбадони зардуштӣ, ки онро пурра аз ёд медонистанд, бо вучуди оташ задани Авесто онро аз ёд механданду ба тоату ибодат машғул мешуданд. Баъдтар бо фармони шоҳи ашконӣ Валахаш /Вологес/ -и I /асри I милодӣ/ аз рӯи порахои боқимонда ва хотираи мӯбадон, ки аз ёд медонистанд,Авесто гирд оварда шуд. Пас, дар замони ҳукмронии Сосониён /а.IV/ таҳти роҳбарии Атурпати Мехроспандом Авесто таҳрир ва китобат шудааст. Дар натиҷа "Занд-Авесто"- шарҳи мухтасари Авесто дар замони Хусрави I ба вучуд омад, ки он аз 21 китоб /наск/ иборат буд. Ду нусхаи мӯътабари он имрӯз низ дар китобхонаи Копенҳаген маҳфуз аст.

Аз маълумоти авестошиносони ватанию хориҷӣ бармеояд, ки ҳамаи матнҳои Авестои давраи Сосониён бояд аз 345 ҳазору 700 калима иборат бошад. Мутаассифона, дар айни замон китоби мазкур 83 ҳазор калимаро фаро мегирад. Бинобар ин, Авестои то ба мо расида аз чор як ҳиссаи он маҳсуб шуда, аз панҷ қисм: 1. Ясно; 2. Висперад; 3. Вандидод; 4. Яштҳо; 5. Хурд-Авесто иборат аст. Инчунин дар китоб порчаҳои паро-

---

[1] Дар таърих ва адабиёт Авесто бо номҳои Ависто, Абастоғ, Абасто, Авасто, Апасто, Афасто, Бустак, Усто, Васто, Сто, Апастак ва ғ. ба назар мерасад. Масалан, дар як байти Рӯдакӣ бо номи Абасто омадааст:

Ҳамчу муаммост фахру ҳиммати ӯ шарҳ,
Ҳамчу Абастост фарзу сирати ӯ Занд.

канда низ мавчуданд, ки ба забон ва адабиёти авестой тааллук доранд. Шарҳи қисматҳои Авесто чунинанд:

1. Ясно – маънои қурбонӣ ва ибодатро дошта, мачмӯи ситоишу ниёишҳоест дар ситоиши офаридагор ва офаридагонаш. Ясно 72 бахшро фаро гирифтааст, ки аз он 17-тоашро Готхо, яъне сурудҳои пайғамбар Зардуштро фаро гирифтааст. Бахшҳои он чунин аст: Бахши 1-2 мукаддима, 3-8 қоидаҳои ба ҷо овардани қурбонӣ, 9-11 дуо дар бораи яке аз рустаниҳои мукаддас, 12-13 таърихи офариниши олам ва мавлуди Зардушт ва ситоиши онҳо ӯ, 14-63 наъти худованд ва ҳамду саноӣ ӯ, 17 бахши боқимондаро суруду гуфтор ва андешаҳои Зардушт ҳамчун намунаи ойинаи зиндагии нек дар бар кардааст.

2. Висперад – маъноаш «ҳамаи сарон», «ҳамаи сарварон» буда, намоз ва дигар маросимҳои диниро ифода менамояд. Ин бахш ифодакунандаи он маросиму намозҳоест, ки ҳар сол бо номи ҷашнҳои шашгона /Гоҳонбор/ қайд карда мешавад. Он аз 24 пора иборат буда, онро /порахоро/ фаргард гӯянд ва ҳар ҷашн ба муддати 5 рӯз давом карда, ҳар рӯз бахшҳои панҷгонаи готхо қироат мешавад.

3. Яштҳо – маънии гуфтори хуш ва ситоишро дошта, асосан дар бораи ситоиши худоҳо аст.

4. Вандидод,Видевдот – мачмӯи амрҳои динӣ буда, ба маънии қонуни зидди дев омадааст. Ин бахш аз 22 боб фарохам омада, сурудҳои сужетнокро дарбар гирифтааст. Инчунин масъалаҳои фалсафӣ, панду ахлоқ, дастурҳо, пиромуни илму дониш, покизагӣ, фарҳанг, тиб, ҳуқуқ, пайдоиши замин ва гайраро фаро гирифта, дар шакли саволу ҷавоби Зардушт бо Аҳура Маздо иншо шудааст.

5. Хурд Авесто – яъне Авестои хурд, ки дуову ниёиш ва гуфтаҳои чаҳор бахши аввал, инчунин ниёишҳои гирдовардаи мӯбадони замони Сосонӣ ва пас аз онро фаро гирифтааст.

Аз лиҳози мазмуну мундариҷа Авесто бою гуногунранг буда, ҳамчун қомуси зиндагии халқҳои ориёӣ, дар бораи донишҳои анӯҳтаи эшон дар соҳаҳои мухталифи илм – фалсафа, ҳуқуқ, тиб, ҷуғрофия, ҳандаса, риёзиёт, нуҷум, таърих, забон, адабиёт ва ғайра баҳс мекунад.

Мо аз Авесто дар бораи қиссаву ривоят, достонҳои қадим ва асотири халқҳои эронинажод, инчунин ба эҷодиёти шифоҳии халқ, ки то замони мо расидааст, ошной пайдо мекунем. Ҳангоми мутолиаи Авесто ҳонанда бо образҳои он - Ҳаошанҳо, Тахма Уруна, Йима Хшоета, Гайа Маретан, Траётаона, Ажи Даҳака ва тимсоли онҳо, ки дар "Шоҳнома" бо номҳои Ҳушанг, Таҳмурас, Ҷамшед, Каюмарс, Фаридун ва Заҳҳок омадааст, шинос мешавад.

Аҳамияти Авесторо чун асари бадеӣ боз дар он мебинем, ки санъатҳои бадеии гуногун - ташбеҳ, истиора, такрор, саҷъ, суолу ҷавоб, таносуб ва ғайра хеле зиёд истифода шуда, қисматҳои манзум /Готхо ва Яштҳо/-и он дар вазни ҳиҷо суруда шудааст.

Хулоса, дар Авесто мо баробари андешаву акидаҳои динии Зардушт ва ҳаммаслакону пайравони ӯ, ба маҷмӯи суруду асотир, афсонаву шеърҳо, оид ба таърих, фалсафа, фарҳангу маданият ва хатту забони халқҳои эронинажод маълумоти пурқимат пайдо карда метавонем.

БИБЛИЯ

Библия - Китоби Муқаддаси масеҳиён буда, маҷмӯи навиштаҳои муқаддасест, ки дар муддати 1500 сол аз ҷониби муаллифони аз Рӯҳулқудс илҳомёфта навишта шудааст. Библия ба ду қисм – Аҳди Қадим ва Аҳди Ҷадид тақсим мешавад. Аҳди Қадим аз чор се ҳисса ва Аҳди Ҷадид як ҳиссаи Библия -ро ташкил медиҳад. Қисмати Қадим пеш аз мавлуди Масеҳ ва Аҳди Ҷадид дар давоми садсолаи якуми баъд аз мавлуди Масеҳ навишта шудааст. Аҳди Қадим, ки ба забони ибронӣ навишта шудааст, ҳам барои яҳудиён ва ҳам барои масеҳиён китоби муқаддас ба ҳисоб рафта, аз чаҳор қисм ва 27 китоб иборат аст.

Аҳди Қадим дар бораи он ки чӣ гуна Худо дунёро офаридааст, дар бораи гунаҳкор шудани одамизод, дар бораи таърихи қавми Худо- банӣ Исроил, оид ба анбиё ва нубувватҳо, ҳикоя мекунад, дар ин ҷо китоби Забур-таронаҳо ва дуоҳои қадимӣ, Китоби Воиз, Китоби Айюб ва гайра дохил шудааст.

Дар Аҳди Ҷадид /дар Инчилҳои Матто, Маркус, Луқо ва Юҳанно/ дар бораи мавлуд ва ҳаёти наҷотдиҳанда -- Исои Масеҳ, оид ба таълимоти ӯ, дар бораи вафоти ӯ дар роҳи наҷоти инсоният гунаҳкор, дар ҳусуси эҳёи ӯ ва дар бораи ҳаёти масеҳиёни аввалин сухан меравад. Дар ин ҷо "Номаҳо", яъне Каломи Худо ба масеҳиёни аввалин ва тамоми инсоният ва нихоят "Ваҳӣ", яъне ҳикояти он ки дар охири дунё бояд чиҳо ба вуқӯъ ояд, дарҷ ёфтааст. Ҳамин тавр, Инчил таълимоти Исои Масеҳ буда, маънояш "башорати нек" аст ва ба эътибори шаҳодати маъхазҳо аввалин китобест, ки дар дунё чоп шуда баромадааст / "Библияи Гутенберг", 1452-1455/.

Ҷанбаи ахлоқӣ ва башорати неки Библия боиси афзудани нуфуз ва пайдо гардидани нусхаҳои зиёди тарҷумавӣ гардидааст. Аз чиҳати тарҷума ба забонҳои дигар дар ҷаҳон чоп аввалро ишғол мекунад. Панҷсад сол пеш аз ин ба 33 забон ва дар ибтидои асри XIX ба 70 забон тарҷума шудааст. Дар давоми асри XIX тарҷумаҳои пурра ва чузъии он ба 400 забон пайдо гардида, дар нимаи асри XX ба онҳо боз 500 тарҷумаи пурра ва чузъии он ба забонҳои гуногун илова гардид. Ба ҳисоби миёна дар ҳар даҳ рӯз тарҷумаи "Библия" ба забони нав чоп мешавад ва то охири соли 1996 ба 2167 забон ба таври пурра ва қисман тарҷума гардидааст.

Аз чиҳати теъдоди нашр дар ҷаҳон чоп аввалро ишғол менамояд ва китоби аз ҳама зиёд мутолиашаванда маҳсуб мешавад.

Инчили Юханно /Аҳдид Ҷадид/ аз ба ҷисм мубаддал шудани каломи абадӣ то дафни Исоро фаро мегирад. Ҳама амалиёт, ҳодисаву вокеаҳо, сӯҳбатҳо, сафарҳо, боварӣ ва нобоварӣ, ки дар ин мӯҳлат ба амал меоянд, вокеаи ҷанбаи ахлоқӣ дошта, ҳар як хонанда ва шунавандаро башорат ба некиву ҳақӯқорӣ, парҳезкорӣ, ҳақбаёнӣ ва покизагӣ далолат мекунад.

Дар боби якум Каломи абадӣ, ки ба ҷисм мубаддал мешавад, омадааст:

1. Дар ибтидо Калом буд ва бо Худо буд ва Калом Худо буд.
2. Он дар ибтидо Худо буд.
3. Ҳама чиз ба воситаи Ӯ ба вучуд омад ва ҳар он чӣ вучуд ёфт, бе Ӯ вучуд наёфт.
4. Дар Ӯ ҳаёт буд ва ҳаёт нури одамиён буд.
5. Ва нур дар торикӣ медурахшид ва торикӣ онро фаро нагирифт.
6. Шахсе аз ҷониби Худо фиристода шуда буд, ки Яҳё ном дошт.
7. Вай барои шоҳидӣ омад, ки ба Нур шаҳодат диҳад, то ки ҳама ба воситаи вай имон оваранд.
8. Вай он Нур набуд, балки омад, ки бар Нур шаҳодат диҳад.

ҚУРЪОН

Қуръон мачмӯи фиристодаи Аллоҳ таъоло ба воситаи Ҷабраил ба пайғамбар Муҳаммад буда, асоси онро қоидаю қонунҳои ҳуқуқӣ, расму оин, фалсафаи ибодоти мусулмонӣ ташкил медиҳад.

Қуръон чун дастурамали ҳаррӯзаи мардуми мусулмон маҳсуб гардида, эҷод нашудааст, балки абадӣ буда, нусхаи аслии он дар осмони ҳафтум маҳфуз аст. Дар бораи дастури ҳаррӯзаи диндорон будани он дар худи Қуръон омадааст:

"Ин аст ҳамон китобе, ки дар он ҳеҷ шакке нест. Парҳезгоронро роҳнамост: онон, ки ба ғайб имон меоваранд ва намоз мегузоранд ва аз он чӣ рӯзиашон додаем, инфоқ мекунанд. Ва онон, ки ба он чӣ бар ту ва бар паёмбарони пеш аз ту нозил шудааст, имон меоваранд ва ба охират яқин доранд" №

Аз рӯи таълимоти Қуръон ин китоби мукаддас аз Аллоҳ таъоло ба Муҳаммад ваҳйӣ /ба воситаи Ҷабраил/ омадааст, ки Қуръонро дар байни мардуми мусулмон паҳн намояд.

Мувофиқи гуфтаи қуръоншиносон дар замони зиндагии Муҳаммад матни хаттии Қуръон вучуд надоштааст. Он аз ҷониби қориёну ровиён аз ёд шуда, баъди вафоти Муҳаммад китобат шудааст.

Дар замони се халифаи аввал якчанд нусхаи хаттии Қуръон ба миён омада, боиси ихтилофу иштибоҳҳо гардид. Ин буд, ки дар аҳди халифа Абӯбакр кӯшиши гирд овардани матнҳои Қуръон ба миён омад. Дар

аҳди Усмон зери роҳбарии Зайд ибни Собит тартиб додани нусхаи ягонаи Қуръон сурат гирифтааст.

1. Қуръони мачид. Тарҷумаи Абдулмуҳаммади Оятӣ, Теҳрон,1367 ҳ.
2. Ваҳй-паём ва илмҳое, ки худо ба пайғамбарон фиристодааст.

Қуръон аз рӯи тартиб ва он шакле, ки ба мо расидааст, аз 114 сура ё боб иборат аст, ки 6236 оятро дар бар гирифтааст. Ҳар сура номи худро дошта, ё дар Макка ё худ дар Мадина нозил шудааст. Аз ин рӯ, онҳоро маккӣ ё маданӣ меноманд. Аз рӯи ҳачм бошад, сураю оятҳо гуногун / дарозу кӯтоҳ/ буда, танҳо ба забони арабӣ нозил шудааст.

Қуръон аз рӯи таркиб ва унсурҳояш чунин сурат гирифтааст:

1. Ҳарф. Мувофиқи нишондоди баъзе маъхазҳо он аз 338606 ҳарф иборат аст.
2. Калима. Баъзе муҳаққиқон онро аз 77934, гурӯҳи дигар аз 79934 калима иборат донистаанд.
3. Сура. Номи бобҳои Қуръон буда, дар вақтҳои гуногун ба Муҳаммад нозил шудааст.
4. Оят /шакли ҷамъаш оёт/. Як чумла муҳокимаи Қуръон, ки фикри томро ифода мекунад. Дар нашрҳои гуногуни Қуръон миқдори оятҳо ҳархела аст.
5. Рукъ – маънои таъзим кардан ё хам кардани сарро дорад.
6. Рубъ – чоряки ҷузъ ё пора.
7. Нисф – нисфи пора
8. Сулс – аз чор се ҳиссаи пора
9. Ҷузъ – пораи форсӣ.
10. Маизил. Онҳо ҳафтто буда, дар як ҳафта хатм кардани Қуръонро раво донистаанд.

Ҳамин тавр, Қуръон аз рӯзи пайдоиш чун китоби муқаддасу илоҳӣ дониста шуда, дар он мачмӯи амру наҳӣ, қоидаву қонунҳо: тичорат, оиладорӣ, молу мулк ва чун роҳнамои ахлоқӣ барои мусулмонон пазируфта шудааст. Ин аст, ки бисёр мутафаккирони дунё доир ба аҳамияти илмиву амалии Қуръон андешаҳои бикр баён кардаанд. Дар ин ҷо овардани андешаи онҳоро чоиз донистем:

Гёте:

"Вай /Қуръон/ аввал диққати моро ба худ ҷалб мекунад. Мафтун месозад ва дар ниҳояти кор водор менамояд, ки ба он бо камоли эҳтиром муносибат намоем. Услуби он мувофиқи мазмуну мақсад ва сураҳояш буда, боҳашамат ва пурэътибор аст ва бо мурури вақт эътибораш торафт меафзояд. Аз ин рӯ, ин китоби муқтадир дар тӯли қарнҳо таъсири зӯртарин хоҳад расонд".

Крел:

"Қуръон кодекси пурраи ахлоқӣ, инчунин қонунҳои ба он асосёфтаро дар бар мегирад. Дар он ҳамчунин асосҳои ҳар кадом муассисоти адолат, ташкилоти ҳарбӣ, риояи бодиққати ҳуқуқҳои камбағалон мавчуданд, ҳамааш дар асоси эътиқод ба Худои ягона бунёд гардидааст, ки қисмати одамонро дар дасти худ нигоҳ медорад".

Тарзе ба назар мерасад,намояндагони халқу миллатҳои мухталиф Қуръонро чун "кодекси пурраи ахлоқӣ" эътироф намуда, омӯзиши тақрор ба тақрори онро ихтиёр намудаанд. Ҳамин чиҳати Қуръон ба адабиёти хаттӣ низ таъсир расонид ва адабиёти гузаштаи форсизабон дар такя ва омезиш ба Қуръон ҷанбаи пуркуввати ахлоқӣ пайдо намуд. Бузургтарин эҷодкорони гузаштаи мо аз таъсири файзбахши Қуръон ва манфиати омӯзиши он ёд кардаанд. Хоча Ҳофизи Шерозӣ, ки худ кории Қуръон будааст, мегӯяд:

Субҳхезию саодатталабӣ, эй Ҳофиз,
Ҳар чи дидем, ҳама аз давлати Қуръон дидем.

Ҳамин андешаро дар бораи эҷодкорони дигари гузаштаамон, аз кабили Ҳаким Саной, Шайх Аттор, Абдуллоҳи Ансорӣ, Мавлавии Балхӣ ва даҳҳои дигар низ иброз намудан мумкин аст. Яъне адабиёт, санъат, таъриҳ ва тамаддуни баъдинисломии тоҷику форсро бе огоҳии комил аз Қуръон фаҳмидан мушкил аст. Фирдавсӣ гуфтааст:

Туро донишу дин раҳонад дуруст,
Раҳи растагорӣ бибояд-т ҷуст...
Ба гуфтори пайғамбарат роҳ ҷӯй
Дил аз тирагиҳо бад-ин об шӯй.

Ҷанбаи пуркуввати ахлоқӣ, оҳангнокӣ ва ҷозибаи гуфтор, баёни амиқи аҳком дар Қуръон диққати эҷодкорони гуногунзабонро ба худ кашидааст. Аз ин рӯ, тарҷумаи он ба забонҳои гуногун суръат гирифта, боиси афзудани нуфузи Қуръон гардидааст. Сарчашмаҳо гувоҳӣ медиҳанд, ки ҳанӯз дар асри XI маълумоти аввалини хаттӣ оид ба Қуръон дар Россия пайдо шудаанд. Дар асри XVII барои шоҳзодагон Пётр ва бародари ӯ Иван нахустин навиштаҷот оид ба Қуръон таълиф гардид ва дар ҳамин давра Пётр андешаи тарҷумаи комили Қуръонро баён намуд.

Шоири шаҳири рус Пушкин А.С. бо эҳсоси амиқи шеърият ва ҷозибаи сухан дар Қуръон пайравӣ намуда, силсилаи шеърҳояш "Таклиди Қуръон" /Подражания Корану/-ро эҷод намуд.

Бахрабардорӣ ва омӯзиши васеву озоди Қуръон ба давраи ба истилоҳ бозсозӣ рост меояд. Мусулмонони тоҷик бо вучуди он ки аз шарҳу тафсирҳои зиёди Қуръон то ин давра низ огоҳ буданд, вале солҳои охир сохиби тарҷумаи комили Қуръон ба забони тоҷикӣ гардиданд ва имрӯз ҳар инсони босавод метавонад бо забони модариаш-тоҷикӣ аз он истифода барад.

МИФОЛОГИЯИ ЮНОНИ ҚАДИМ

Халқиятҳои юнонӣ, ки ҳанӯз дар ҳазорсолаҳои дуюми то солшумории мо пайдо шудаанд, аз худ осори зиёди фолклорӣ бокӣ гузоштаанд. Хусусияти ба худ хоси эҷодиёти даҳонии мардуми Юнон ин мифология мебошад, ки воқеан дар ташаккули адабиёти атиқа нақши асосӣ доранд. Дар мифология маълумоти инсоният оид ба табиат ва ҳодисаҳои он ва муносибатҳои ҷамъиятӣ инъикоси худро ёфтаанд. Образҳои мифологӣ ва ривоятҳо дар пайдоиши зинаҳои аввали ҷамъияти инсонӣ нақши муҳим бозидаанд ва дар ҳамон давр яке аз шаклҳои шуури инсоният ба ҳисоб мерафт. Дар замонҳои гузаштаи дур инсоният ҳар як ҳодисаи ба худаш номаълуми табиатро чун муаммо қабул мекард. Ҳар гуна зуҳуроти ҳаётро инсоният замони қадим бо мифҳо ва мифология сахт алоқаманд менамуд. Инсони қадим оид ба қонунҳои инкишофи табиату ҷамъият маълумоти илмӣ надошт. Барои ҳамин ӯ кӯшиш менамуд, ки ин ҳамаро ба воситаи мифҳо фаҳмад ва фаҳмонад.

Дар мифологияи Юнон на танҳо бокимондаҳои муносибатҳои ибтидоии инсоният, балки ҳодисаҳое чун истифодаи оташ, ташаккули ҳунармандӣ, саёҳатҳои ғайриоддии баҳр, ҳодисаҳои таърихӣ, орзуи парвоз ба осмон ва дигарҳо низ инъикоси худро ёфтаанд. Ба фикри М.Горкий эҷодҳои мифӣ (асотирӣ) дар маҳаки худ далелҳои ҳаққониро инъикос намудааст.

Юнониён аз гузаштагони худ образҳо ва сужетҳои зиёдеро мерос гирифта, онҳоро дар асарҳои илмиву адабии худ васеъ истифода бурдаанд.

Асотири зиёди шавқоварро адибони атиқа Ҳомер ва Ҳесиод дар достонҳои худ, истифода кардаанд. Ва ҳамчунин, бозгӯ ва таҳриру такмили асотир дар фоҷианомаҳои Эсхил, Софокл, Еврипид ва дигар адибони атиқа ба назар мерасад.

Худоҳо дар пиндори юнониҳо ба одамон шабоҳат доранд. Танҳо аз одамон бо абадияти худ, намирандагии худ фарқ доранд.

Дар Юнон, дар шимоли Фессал кӯҳе вуҷуд дорад бо номи Олимп. Дар ҳамин ҷо, дар қуллаи Олимп худоҳои намирандаву ҷовидонӣ зиндагӣ доранд. Дар қуллаи баланд ва дурахшони Олимп худои рӯҳии юнониён худои олимакӯм, падари худоён ва одамон Зевс ҳукмронӣ дорад. Бародари Зевс – Посейдон худои баҳрҳо ва бародари дигари ӯ Аид худои зеризаминӣ, яъне худои мурдаҳо аст. Ва зани Зевс Ҳера бо ӯ ҳокимияти болоиро қисмат намуда ва дар як вақт нигаҳдорандаи оила, никоҳ ва оташи хонадон ҳисоб меёфт.

Аполлон бошад худои рӯшной ва ҳомии илму санъат, Артемида – илоҳаи чангал ва шикор, Афина Паллада, ки аз каллаи Зевс таваллид ёфтааст, илоҳаи ҳикмат, Ҳефест – оҳангар ва худои оташ, Афродита – илоҳаи ишқ ва зебоӣ, Арес – худои ҷанг, Хермес қосиди худоён, ҳомии

сафарҳо ва савдогарон, хоҳари Зевс Деметро илоҳаи заминдорӣ ва ҳосил ба ҳисоб мерафт.

Ғайр аз ин худоён боз худоёни дигаре низ буданд, ки қувваҳои табиатро идора менамуданд. Аз ҷумла чӯйбору дарёҳоро – Наяди, баҳрро— Нереиди, чангалро Эхо ва амсоли ин идора мекарданд.

Аз рӯи фаҳмиши юнониён дар ҳаёти ҳар инсон се илоҳаи тақдир (Майри) нақши муҳим дорад. Онҳо бетаваққуф риштаи умри одамиро мекашанд ва ҳар лаҳза метавонад ин ришта канда шавад.

Инсоният ба вуҷуд доштани ҷунин худоён боварӣ дошт ва ба шарафи онҳо дар рӯи замин маъбаду ҷойкалҳо бунёд мекард ва қурбониҳо менамуд.

Ғайр аз асотири оид ба худоён дар байни юнониён дар бораи паҳлавониҳову қаҳрамонҳо низ асотири зиёде вуҷуд дошт. Дар қиёси худоён қаҳрамонҳо миранда ҳастанд, аммо қорнамоишашон онҳоро абадӣ ва ҷовидонӣ гардонидааст. Дар аввалҳо, ҳангоме ки юнониён муттаҳид набуданд, байни онҳо ҷанг ва зиддиятҳо вуҷуд дошт. Аз ин рӯ, ҳар гурӯҳ қаҳрамонҳои номдори худро доштанд. Аз ҷумла, қаҳрамони хосаи Афин Тезей буд. Дар Аргивяи Персей шӯҳрат дошт, оне ки Медузаро кушта буду бо як нигоҳ метавонист одамро ба санг табдил диҳад. Сокинони Фракия бо ҳофизи номдор Орфей ифтихор доштанд.

Аммо қаҳрамони умумимиллии юнониён Ҳеракл (Ҳеркулес) ба ҳисоб мерафт, ки дар тасаввури онҳо қаҳрамони бузургест ва дувоздаҳ қорнамой дорад. Ӯ дорои қувваи бузурги инсонӣ ва таҷрибаи хуби ҷангӣ буда, ҷун рамзи мардонагӣ ва ҷасорат эътироф шудааст.

Гуфторҳои мифологӣ гуногунмавзӯъ ва хело доманфароханд. Аз ин рӯ асотирҳои зиёде ба гурӯҳҳо, сиклҳо тақсим шудаанд. Аз қабили асотири троянӣ, фиванӣ ва сикли мифҳо дар бораи аргонавтҳо. Дар асоси ҳамин асотир достонҳои Ҳомер, фоҷиаҳои Эсхил, Софокл, Еврипид ва дигар адибон эҷод шудаанд. Бо образҳои мифологӣ мо на танҳо дар осори адибони атиқа дучор мешавем, балки адибони зиёди асрҳои миёнаъда низ аз ин ганҷинаи ҳикмат ва корномаҳо фаровон истифода бурдаанд.

"Илиада" ва "Одиссея" -и Ҳомер. Эпоси қадима ва қаҳрамонии юнониён бо номи Ҳомер ва достонҳои ӯ "Одиссея" ва "Илиада" алоқаманд аст. Асоси ҳама гуна асарҳои адабиёти атиқаро асотир, ривоят ва ҳодисаву воқеаҳои таърихӣ ташкил медиҳанд. Аз ҷумла, ҳамин достонҳои зикршудаи Ҳомер низ дар асоси як ҳодисаи таърихӣ, яъне ҷанги байни юнониён ва сокинони яке аз шаҳрҳои Осиёи Хурд Троя (Илиона), ки бо вайрон кардани шаҳри Троя ба фоидаи юнониён ҳал шудааст, эҷод гардидааст.

Дар муддати якҷанд аср киссаи ҳамин набард аз даҳон ба даҳон, аз як насл ба насли дигар гузашта дар гуфторҳои асотирии силсилаи Троя иньикоси худро ёфтааст. Сужети мухтасари набард ҷунин аст: Писари шоҳи Троя Парис зани зебои шоҳи Спарта Менелай – Еленаро дуздида ба шаҳри Троя мебарад. Шоҳ Менелай дар ғазаб шуда, ба шоҳони Юнон

ва қаҳрамонон ба умеди ёрӣ ва бозовардани зани зебояш мурочиат менамояд. Ҳамин тариқ аз рӯи асотир ҷанги Троя оғоз меёбад ва дар он қаҳрамонҳои зиёде иштирок менамоянд. Роҳбарии лашкари юнониёнро бародари калонии Менелай – Агамемнон ба ӯҳда дошт. Пешбарандаи набарди троягиҳо писари шоҳ Приама ва бародари Парис Ҳектор гардиданд. Ин набард дах сол давом меёбад ва харчанд, голибияти юнониён аён буд, вале муддати зиёде шаҳри Трояро забт карда натавонистанд. Танҳо дар соли дахум ба шарофати найранги Одиссей ба шаҳри Троя ворид шуданд ва онро вайрон намудаву оташ заданд.

Ҳодисаҳои соли охири набард ва мухосираи шаҳри Троя дар достони "Илиада" нақл карда мешавад. Яъне ин достон аз рӯи он ҳодисаву воқеаҳое таълиф гардидааст, ки дар соли дахуми ҷанги байни юнониёну шаҳри Троя рӯй додаанд.

Бозгашти яке аз қаҳрамонони достони "Илиада" Одиссей ба хонааш — ҷазираи Итака ва тасвири тамоми воқеаҳои ба ин марбут мазмуни достони "Одиссея" -ро ташкил медиҳад.

Замони навишта шудани достонҳои Ҳомер аниқ муайян нестанд ва гуё ин кор дар охири асри IX ва аввали асри VIII то милод сурат гирифта бошад.

Дар шакли ҳаттӣ тартиб додани ин достонҳо ба асри VI то милод рост меояд. Худи Ҳомер гӯё баъд аз 300-400 соли набарди Троя умр ба сар бурдааст. Аз ин рӯ, дар достонҳои ӯ нисбат ба далелҳои таърихӣ гуфторҳои асотирӣ бештар мавқеъ доранд.

"ИЛИАДА"

"Илиада" яке аз достонҳои машҳури Ҳомер буда, дар асоси асотири қадим ва ҳодисаҳои таърихӣ, аз қабили ҷанги юнониён таълиф гардидааст. "Илиада" танҳо дар бораи соли охири ҷанги Троя маълумот медиҳад, аммо на сабаби ҷанг ва на равиши он дар достон инъикос наёфтааст. Танҳо воқеаҳои 50 рӯзи ин набард дар достон тасвир шудааст. Мавзӯи асосии достони "Илиада" қаҳру газаби Ахилл аст, ки боиси сар задани муноқишаи ӯ бо пешвои юнониён Агамемнон гардидааст. Ҳамин гупоҳи Ахилл боиси ҳалокати қаҳрамонони зиёди ҷанги Троя гардидааст.

Аз равиши мазмуни достон маълум мегардад, ки Ахилл аз мубориза рӯй метобад ва ба модари худ илоҳа Фетида мурочиат менамояд, ки ӯ бо Зевс гуфтугӯ намояд, то ки душманони онҳо шикаст хӯранд ва ба ҳамин васила ӯ касоси худро аз Агамемнон ситонад. Зевс ваъда медиҳад. Дар майдони набард байни Менелай ва Парис муборизаи тан ба тан мерафт, ки ба ғолибияти Менелай анҷом меёбад.

Қаҳрамонон аҳдномае баста буданд. Вале бар хилофи ҳамин аҳднома паҳлавони троягӣ Пондор ба сӯи Менелай тир кушода, ӯро захмӣ менамояд. Набард аз нав оғоз меёбад.

Дар суруди 6-уми достон сухан аз шаҳри муҳосирашудаи Троя меравад. Дар ин ҷо лаҳзаи видои яке аз паҳлавонони номдори ин шаҳр Ҳектор бо занаш Андромаха тасвир мешавад. Андромахаи аз ҳабари ҳамлаи юнониён ба ҳарос афтода бо кӯдаки ширмак ва писари ҳурдиаш назди шавҳараш мешитобад. Бо баробари дидани шавҳараш ба илтиҷо медарояд, ки ба ҷанг наравад. Барои Ҳектор зодгоҳ ва халқ аз ҳама болост.

Баъд аз ин дар достони "Илиада" дар бораи набарди юнониён ва троягиҳо муфассал маълумот дода мешавад. Дар суруди 8-ум аҳволи юнониён хеле вазнин мегардад. Мардуми шаҳри Троя онҳоро хеле танг намуда, ба лагери юнониён наздик мешаванд. Агамемнони ҳайратзада ҳозир аст, ки дар назди Ахилл ба гуноҳи худ иқрор шавад. Аммо Ахилл ба ин розӣ намешавад ва газаби ӯ нисбат ба Агамемнон паст намегардад. Ин радди Ахилл тарафдоронашро ба ҳолати ногувор меорад ва онҳо дар остонаи маҳвшавӣ қарор мегиранд. Рафиқи наздиктарини Ахилл Патрокл ин ҳолатро дида аз Ахилл хоҳиш мекунад, ки ба ӯ иҷозат диҳад, то ба набард ҳамроҳ гардад. Ахилл на танҳо иҷозат медиҳад, балки хушнуд ҳам мегардад. Юнониён бо кӯшиши Патрокл набардро давом медиҳанд ва ба Патрокл имконият медиҳанд, ки ба девори Троя наздик шавад. Дар ҳамин ҳолат Патрокл аз дасти Ҳектор кушта мешавад.

Марги Патрокл аз нав Ахиллро ба газаб меорад ва ӯ бо қувваи нав ба ҷанг медарояд. Набард байни ду лашкар ба авҷи аълояш мерасад. Ба ин ҷанг ҳатто худоён ҳамроҳ мегарданд. Дар охири набардро қаҳрамонон Ахилл ва Ҳектор бо ҳам рӯ ба рӯ меоянд ва набард байни онҳо идома меёбад. Дар натиҷа Ҳектор аз дасти Ахилл кушта мешавад, аммо кушта шудани Ҳектор аламу газаби Ахиллро паст намекунад ва ӯ ҳатто ба мурдаи Ҳектор низ таҳқирро раво мебинад. Падари Ҳектор ин ҳолатро дида, дар назди Ахилл бо зону меафтад ва илтиҷо мекунад, ки мурдаи писарашро диҳад, то ба хок супорад. Ахилл мурдаи Ҳекторро ба падараш месупорад ва достони "Илиада" бо маросими дафни Ҳектор ба итмом мерасад.

"ОДИССЕЯ"

Мазмуни асосии достони дуюми Ҳомер "Одиссея" нақли қиссаи бозгашти шоҳ Одиссей ба манзили худ дар ҷазираи Итака аст.

Дар атрофи ҳамин мазмуни асосӣ ҳодисаҳои дигаре тарҳрезӣ мегарданд, ки марбути зани Одиссей Пенелопа ва писари ӯ Телемах мебошанд. Дар қиёси достони аввал ин достон бо истифодаи маводи маишӣ ва афсонавии худ фарқ мекунад. Равиши мазмуни "Одиссея", ки чил рӯз давом мекунад, танҳо лаҳзаҳои охири саёҳати қаҳрамонро дар бар мегирад. Одиссей воқеаҳои аз сар гузаронидаашро дар яке аз базмҳо нақл мекунад.

... Ҷанги Троя ба охир мерасад ва юнониён бо ғалаба ба хонаҳои худ бармегарданд. Киштие, ки дар он Одиссей ва ҳамроҳони ӯ нишаста буданд, низ ба ҳаракат медарояд. Бозгашти Одиссей ба ватанаш ба назди зану писараш даҳ сол давом мекунад.

Дар чор суруди аввали достони "Одиссея" сухан дар бораи ҳамсари Одиссей Пенелопа меравад, ки солҳои дароз шавҳари худро интизорӣ мекашад. Аз набудани Одиссей истифода бурда, мардҳои зиёде ба зани ӯ хостгор мешаванд. Аммо Пенелопа бо баҳонаҳои зиёде хоҳиши онҳоро рад намуда, дар як вақт писараш Телемахро ба Спартаи дурдаст барои фаҳмидани тақдири падараш равон менамояд. Дар Спарта писари Одиссей бо Менелай ва Елена дучор меояд ва онҳо дар бораи корнамоиҳои Одиссей ба писараш қисса мекунанд.

Дар ҳамин вақт худи Одиссей дар ҷазираи Калипс асир афтода буд ва баъд бо фармони Зевс озод карда мешавад. Баъди ин Одиссей боз сӯи диёр роҳ пеш мегирад ва дар рӯзи 18-уми сафараш худо – Посейдон тӯфоне барпо мекунад ва Одиссеюро ҳамроҳонаш ғарқ мегарданд. Одиссей боз худро раҳо мекунад ва ба кишвари феакҳо меафтад, ки дар он ҷо шоҳ Алкин ҳукмронӣ дошт.

Ба муносибати ташрифи Одиссей шоҳ Алкин базми ҷамшедие барпо мекунад ва дар ҳамин базм ҳофизи нобиное бо номи Демодок аз корнамоиҳои Одиссей суруд мехонад. Чун то ин дам касе аз ҳозирон намедонист, ки дар ин базм худи Одиссей ҳузур дорад, аз сурудхои дар васфаш сароида ба ваҷд омада, кӣ будани худро фош месозад ва худаш аз корномаву саргузашташ ба қиссагӯӣ оғоз менамояд.

Асоси қиссаҳои дар базми шоҳ Алкин баённамудаи Одиссейро қиссаҳои фолклорӣ ташкил медиҳанд. Аз қабили сафарҳои ӯву ҳамроҳонаш ба мамлакатҳои гуногун, мамлакати якчашмаҳо, мамлакати мурдаҳо ва ғайра. Дар охир гӯё ба ҷое мерасанд ва ба рамае вомехӯранд. Ҳамроҳони Одиссей гӯсфандеро аз ин рама сар мезананд. Барои ин корашон Зевс бо хоҳиши худои офтоб боз тӯфоне барпо мекунад ва киштии Одиссей пора мешавад. Худи Одиссей раҳо ёфта, баъди иҳӯ рӯз ба ҷазирае меояд, ки соҳиби он парӣ Калипсо буд.

Бо ҳамин қиссагӯии Одиссей дар базми шоҳ Алкин хотима меёбад ва бо шарофати ин қиссаҳои ачиб шоҳ Алкин амр медиҳад, ки Одиссейро шабона ба ватанаш ҷазираи Итака расонанд.

Бо ёрии илоҳа Афина Одиссей чеҳраи худро ба як марди пири бечора монанд месозад ва ба манзили худ мерасад.

Дар ҳамин асно, яъне омадани Одиссей зани ӯ Пенелопа, ки аз хостгорин мардони зиёд ба танг омада буд, дар назди хостгоронаш шарти навбатиро гузошта буд. Шарт чунин буд, ки ҳар касе бо камони Одиссей тирро аз дохили 12 ҳалқа гузаронда, ба ҳадаф расонад, ба ҳамон ба шавҳар мебарояд.

Аммо худи Пенелопа боварӣ дошт, ки ҳеҷ яке аз мардони хостгор шартро ичро карда наметавонад. Дар хамин асно Одиссей пайдо мешавад ва камони худро ба даст гирифта ҳаман хостгорони занашро ба қатл мерасонад. Дар суруди 23-юм лаҳзаи ҳамдигарро шинохтани зану шавҳар тасвир мешавад. Дар суруди охир, яъне суруди 24-ум бастани сулҳ байни Одиссей ва ворисони хостгорони ба қатл расида тасвир мешавад.

Адабиёти Юнон дар давраи тараққиёт ва бӯҳрони давлатҳо. Фоҷиаҳо. Эҷодиёти Эсхил

Воқеаи муҳимтарини таърихии ибтидои асри V то милод ин ҷанги байни Юнон ва Форс буд, ки бо галабаи юнониён ба анҷом расидааст. Дар ин галаба нақши асосиро Афина бозидааст, ки дар байни давлатҳои дигари Юнон мавқеи алоҳида дошт. Солҳои 50-30-уми асри V то милод баъд аз ҷанги юнониёну форсҳо давраи осоиштаи Афина буда, чун давраи тараққиёти демократияи гуломдорӣ шинохта мешавад.

Ҳамин давра, ки чун "асри Перикл" донистa шудааст, аз тоҳиби Маркс ҳамчун замони тараққиёти олии дохилии Юнон маънидод шудааст. Дар замони Перикл дар Афина меъморӣ, ҳайкалтарошӣ ва адабиёт инкишоф меёбад.

Аммо давраи гулгулшукуфии маданият дар давлатҳои Афина дер давом накардааст. Зиддиятҳои тезу- тунди сохти гуломдорӣ ба таназзули системаи давлатдорӣ оварда расонд, ки боиси сар задани ҷанги Пелопоннес гардид. Тамоми ин ҳодисаҳо ва ҷунбишҳои хаёти чамъиятии Юнон дар драматургия инъикос ёфтааст, ки ба давраи олии тараққиёташ расида буд.

Драма ва театри Юнон

Пайдоиши драмаи Юнон бо муҳаббати худо Дионис ба замин алоқаманд аст, ки соле ду бор ба шарафи ӯ дар Афина чашн барпо мегардид. Яке дар моҳи март ва дигаре дар моҳи декабр. Бозиҳои мимикӣ ва карнавалие, ки дар ин идҳо гузаронида мешуданд, пишопаҳои пахустини намоишҳои драмавии оянда ба ҳисоб мерафтанд. Дар ин гуна чашнҳо дар ҳаққи худои ангур ва коркарди шароб Дионис сурудҳои дифирамб (мадҳия) сароида мешуд. Ба таъбири Аристотел аз ҳамин дифирамбҳо драма пайдо шудааст. Одатан дар ин чашнҳо ба шарафи Дионис хор баромад мекард. Аз хор оҳиста-оҳиста сарахборҳои пайдо шуд ва баъд байни сарахбору хор диалог пайдо шуд ва баъд актёри аввал, дуюм ва сеюм пайдо шуд. Ҳамин тариқ сурудҳои умумӣ ба драма табдил ёфт.

Истилоҳи "трагедия" ба ибодати худо Дионис вобаста аст, ки дар замонҳои қадим дар образи худои табиат зухур кардааст. Атрофи Дионисро махлуқоти ҳачвӣ, аз қабили буз ва бузмонандҳо печонида буданд.

Аз ҳамин ҳолат истилоҳи "трагос"—буз ва "оде" — суруд пайдо шудааст.

Яке аз рукнҳои чашние, ки ба шарафи Дионис барпо мешуд, гаштугузори хушнудонае буд бо номи "комос". Истилоҳи "комедия" аз ҳамин ҷост. Дар асри 6 то милод дар Афина нахустин театр арзи ҳастӣ намуд ва минбаъд театр дар ҳаёти ҷамъиятии юнониёни қадим нақши муҳим бозида, минбари асосии муборизаҳои идеявӣ гардидааст.

Фочианомаҳои Юнон

Фочианомаҳои Юнон, тарзе ишора рафт, шабаҳи асосии худро аз сурудҳои умумихонӣ (хор) гирифтааст, ки пайдоиши онҳо ба ибодати худо Дионис алоқаманд аст. Барои ҳамин хор дар фоҷиа (трагедия) ва ҳам дар мазҳака (комедия) мавқеи асосӣ дошта, аз унсурҳои муҳимми он ба ҳисоб меравад. Дар хор шаклу усулҳои гуногуни сурудҳои лирикӣ истифода мешаванд. Аз чумла, сурудеро, ки хор ҳангоми баромадан бо оркестр ичро мекунад, **парад** ва сурудеро, ки рост истода ва ҳангоми ҳаракат хондааст, **стасимов,** суруди ҷамъбасткунандаи хорро **эксодом,** сахнае, ки бо якчоягии хор ва актёрои ичро мегардад, **комос** гуфтаанд. Ана ҳамин аст рукнҳои асосии трагедияи Юнон. Трагедияи Юнон монанди эпос ба мифология алоқаи наздик дорад. Аммо ба назар гирифтан лозим аст, ки драматургияи Юнон ва пешрафту инкишофи он ҳарчанд сужетҳои мифологӣ дорад, аммо аз он эҷодкорона баҳра бардоштааст. Ҳодисаҳое низ ба назар мерасад, ки драматургҳои гуногун ба айни як миф мурочиат кардаанд, аммо ҳар яки онҳо бо тарзи хоси худ баҳра бардошта, ба таври хоси худ маънидод намудаанд. Аз чумла "Хоэфор"-и Эсхил, "Электра"-и Софокл ва "Электра"-и Еврипид ҳамин гуна хусусият доранд. Фочианависони Юнон сужетҳои мифологиро барои баёни масъалаҳои умдаи сиёсӣ, фалсафӣ ва мадании худ истифода бурдаанд. Фочианависони асосии Юнон Эсхил, Софокл ва Еврипид мебошанд, ки осори онҳо дар байни ганчинаи театри чаҳонӣ мавқеи боифтихор дорад.

ЭСХИЛ
(525—456 то милод)

Ҳаёт ва эҷодиёти "падари фоҷиа" Эсхил ба муборизаи юнониён барои озодӣ ва истиқлолашон ба мукобили форсҳо ва дар бораи баркароршавии демократияи гуломдорӣ алоқаи зич дорад. Маълумот дар бораи тарҷумаи ҳоли Эсхил торик аст ва танҳо маълум аст, ки ӯ дар оилаи заминдор таваллуд ёфтааст ва худи ӯ иштироккунандаи чанги Юнону Форс буд. Ӯ дар набардҳои назди Марафон, Саламин ва Плитея иштирок намудааст ва соли 456 то солшумории мо дар Силитсия вафот кардааст.

Китобхонаи маҷмӯаи

Тахмин мекунанд, ки Эсхил кариб 90 асари драмавӣ эҷод намудааст, аммо аз он танҳо 7 фочианома боқӣ мондааст.

Дар соли 472 то милод фочианомаи таърихии Эсхил "Форсҳо" намоиш дода шудааст, ки он дар бораи пахшн флоти форсҳо аз чониби юнониён дар чазираи Саламин дар соли 480 то милод маълумот медиҳад.

Ғайр аз фочианомаи "Форсҳо" фочиаҳои каблан эҷод намудани Эсхил "Илтичокунандагон", "Хоҳишкунандагон", "Прометейи занчирбанд", "Орестея", "Агамемнон" маълуманд.

Асоси фочианомаи "Прометейи занчирбанд"-ро асотир дар бораи паҳлавон Прометей ва барои инсонят оташро аз Зевс дуздидани ӯ ва ба чазои сахт гирифтор шуданаш ташкил медиҳад. Вокеаҳои ин фочиа дар як гӯшаи замин, дар Скиф мегузарад. Ба ин чо гуломони Зевс Прометейи занчирбандро меоранд. Бо фармони Зевс ӯро ба харсанг занчирбанд мекунанд. Баъд Прометей ба табиат мурочиат менамояд, аз золимӣ ва ноадолатии Зевс шикоят мекунад.

Ба назди Прометей Океанида (духтари худо Океан) меояд ва ба паҳлавони занчирбанд ҳамдардӣ баён намуда, пурсон мешавад, ки барои чи Зевс ин қадар зулмро дар ҳаққи ӯ раво дидааст. Прометей аз муҳаббати ба инсонят доштааш ва некии ба оиҳо кардааш ҳикоят мекунад. Дар ин лаҳза худо Океан пайдо мешавад ва Прометейро розӣ карданӣ мешавад, ки бо Зевс сулҳ бандад ва бадбинишро нисбат ба Зевс хотима диҳад, аммо Прометей ин таклифро рад мекунад.

Прометей аз Зевс ҳарос надорад, чунки ӯ аз модари худ асрори Зевсро шунида буд. Дар охир Зевс ба назди Прометей Ҳермесро равон мекунад, аммо тамоми хоҳиш ва таҳдиди Ҳермес таъсир намерасонад ва Ҳермес пеш аз рафтан таҳдид менамояд, ки чазои сахте дар пеш аст. Зевс дар охир таҳдидҳои худро амалӣ мекунад. Харсанг ҳамроҳи Прометей нобуд мешавад.

Дар сегонаи "Орестея" дар бораи тақдири Орест нақл карда мешавад, ки бо фармоиш худо Аполлон модари худаш Клитемнестраро мекушад, зеро модараш замоне падари ӯро куштааст. Орест барои ин гуноҳаш боиси сарзаниишхои зиёд мегардад ва дар қисми охири сегона – "Эвменидаҳо" Ореста суд карда мешавад ва трилогия бо сафедшавии Орест ба охир мерасад.

СОФОКЛ
(497-400 пеш аз милод)

Софокл яке аз адибони машҳур ва ҳамзамони Эсхил буда, осори худро дар замони тараққиёти демократияи гуломдории Афина эҷод намудааст. Софокл дар яке аз мавзеъҳои Афина, дар оилаи соҳиби устохонаи силоҳсозӣ ба дунё омадааст. Ӯ соҳиби як катор вазифаҳои чамъиятӣ буда, дар байни ҳамдиёронаш обрӯи хосае доштааст. Мероси адабии ӯ, кариб

120 асари драмавиро дар бар мегирад. Ба чуз порчаҳои пароканда ҳафт асари драмавии ӯ то замони мо расидааст. Аз қабили "Аякс", "Антигона", "Шоҳ Эдип", "Электра", "Эдип дар Колон", "Филоктет", "Пайшиносон".

Дар эҷодиёти Эсхил ва Софокл баробари ҳамзамони дар истифодаи сужетҳои хоси эҷодӣ низ умумият ба назар мерасад. Бо вуҷуди ин фарқияти эҷодиёти онҳо мушоҳида мешавад. Фарқ дар он зоҳир гардидааст, ки Эсхил ба қисмати авлод ва қабила бештар аҳамият додааст. Ва сонияи ӯ на асарҳои сегона (трилогия), балки асарҳои мустақили чудогона таълиф намудааст.

Дар соли 442 то милод яке аз асарҳои драмавии машҳури Софокл намоиш дода мешавад, ки дар асоси силсилаи асотири фивӣ эҷод шудааст. Қабл аз ин дар яке аз фочианомаҳои Эсхил "Ҳафт тан ба муқобили Фива" дар бораи марги фочиавии ду нафар писарони шоҳи Фива Эдип—Этеокла ва Полиника сухан мерафт, ки барои ҳокимият аз дасти ҳамдигар фавтида буданд.

Дар фочианомаи Софокл "Антигона", ки мазмунан ба фочианомаи Эсхил "Ҳафт тан ба муқобили Фива" алоқаманд аст, нақл мешавад, ки ҳокими пави Фива Креонт ҷасади Этеокло чун муҳофизи Фива дар ҷои махсус ботантана мегӯронад ва ҷасади бародари ӯ Полиникро чун хоин иҷозати ба замин гӯрондан надода ба паси деворҳои қалъа мепартояд. Аммо хоҳари Полиник Антигона новобаста аз он, ки саркаш аз фармони шоҳ Креонт марг аст, ҷасади бародарашро ба хок месупорад. Баъди маълум шудани он, ки Антигона ҷасади бародари гӯё хоинашро ба хок супоридааст, Креонт фармон медиҳад, ки Антигона зинда ба зинда бв дарунн девори дахма гузошта, гӯр карда шавад. Писари Креонт, домодшавандаи Антигона Гемон дар назди падараш илтичо мекунад, ки аз гуноҳи Антигона гузарад, аммо Креонт рад мекунад. Танҳо баъди он ки авлиёи кӯр Тиресий назди Креонт меояду мегӯяд, ки Антигонаро озод кунад, вагарна газаби худоён меояд ва ӯ ба бадбахтиҳо дучор мегардад, Антигонаро озод мекунад. Аммо Креонт дер карда буд. Антигона худро кушта буд. Гемон баъди ин худро бо шамшер ба ҳалокат мерасонад. Аз марги Гемон модари ӯ Эврифина огоҳӣ ёфта, низ худкушӣ менамояд. Дар охири фочианома Креонт аз кардаи худ пушаймон мешавад ва худро рӯҳан азияткашида ҳис мекунад. Ҳамин тавр, дар ин фочианома зиддият ва ба таъбири Ҳегел ба ҳам барҳӯрдани давлат (Креонт) ва оила (Антигона) нишон дода мешавад. Инчунин дар нақши Креонт шахсе тасвир мешавад, ки анъана, одат ва эҳтиромн халқро ба инобат нагирифтааст, ки окибаташ шикаст ва пушаймонӣ аст.

Фочианомаи дигари Софокл "Шоҳ Эдип", ки ба фонди адабиёти ҷаҳонӣ дохил шудааст, аз силсилаи асотири Фива маҳсуб мешавад. Дар ибтидои фочианомаи "Шоҳ Эдип" қисса карда мешавад, ки тачассумкунандаи дархостҳои шаҳрвандони Фива—Хор ба шоҳ Эдип мурочиат мекунад, ки мардуми Фиваро аз чароҳати бахрӣ раҳо намояд. Аммо

Эдип қабл аз ин додарарӯси худро ба назди фолбин равон карда буд, то ӯ бифаҳмад, ки бо кадом роҳ аҳли Фиваро аз ин бемории хавфнок раҳо кардан мумкин аст. Креонт баъди бозгашт хабар медиҳад, ки ин ғазаби худо Аполлон аст ва сабаби ғазаби ӯ бар мардуми Фива он аст, ки то ҳол кушандаи шоҳи пештараи Фива – Лой бечазо мондааст. Баъди шунидани ин хабар Эдип бо тантана қасам ёд мекунад, ки тамоми қувваашро ба кор мебарад, то қотилро пайдо кунад ва ҷазо диҳад.

Аммо дар равиши ҷустуҷӯ барои Эдип маълум мегардад, ки қотили шоҳи пештараи Фива – Лой худи ӯ мебошад. Баъди он ки Эдип пурра бовар мекунад, ки воқеан қотили падар ва шавҳари модараш худи ӯст, худро кӯр менамояд ва фочианома ба ин хотима меёбад.

Дар киёси "Антигона" ва "Шоҳ Эдип" дар ин ҷо махсусияти эҷодиёти Софокл дар он зоҳир мегардад, ки ӯ ба одамон нишон доданӣ мешавад, ки онҳо дар асл чӣ хел бояд бошанд, дар ин ҷо ӯ дар образи шоҳи хирадманд, ростқавл, дасткушод ва адолатхоҳ Эдип андешаҳои худро таҷассум кардааст.

Фочианомаи "Шоҳ Эдип" чун фочиаи қисмат ё тақдир маъниидод мешуд, ки дар назди он қаҳрамон нотавон ва бекуввват аст. Дар ин асар воқеан ҳама чиз ба қисмат вобаста аст. Аммо Софокл аз ҳама асосӣ онро (асотирро) эҷодкорона истифода бурда, ба он новобаста аз қисмат мустақилона баъзе сужетҳо дохил кардааст. Аз чумла барои гуноҳи ғайри ихтиёр содир кардааш Эдип худро худ ҷазо медиҳад ва чашмонашро кӯр мекунад, ки дар асотир нест ва ба қисмат алоқа надорад.

ЕВРИПИД
(485 — 400 сол то милод)

Намояндаи сеюм ва ҳамзамони Софокл ва намояндаи охирини фочиаи атикаи Юнон Еврипид аст. Дар асархои ӯ бӯҳрони давлати Афина, ки дар замони ҷанги Пелепонна (431-404) хеле тезутунд гардида буд, инъикоси худро ёфтааст. Масъалагузорӣ ва ғояи асархои драмавии Еврипидро бо назардошти масъалахои умдаи ҷамъиятиву сиёсии нимаи дуюми асри V Афина фахмидан мумкин аст. Еврипидро "файласуфи саҳна" гуфтаанд ва ин бо он хотир аст, ки дар фочианомахои ӯ тозатарин комёбиҳои фикрии замонааш инъикос ёфтаанд. Тахмин кардаанд, ки Еврипид қариб 90-асари драмавӣ эҷод намудааст ва аз он танҳо 19-тояш то замони мо боқӣ мондааст.

Еврипид қисмати одамони оддиро тарзе ки дар асл ҳастанд, тасвир намудааст.

Дар як қатор асархояш ӯ бо истифода аз шакли асотирии фочиахо муҳимтарин масъалахои замони худро ба миён гузоштааст. Ӯ ҳамчун ватандӯсти ҳақиқии замони худ баромад намуда, образҳои аслиро қаҳрамононеро офаридааст, ки онҳо барои манфиатҳои халқ ҷони худро кур-

бои мекунанд. Ин хусусият аз чумла дар асари машхури ӯ "Ифигения дар Авлида" мушоҳида мешавад. Еврипид ҷангҳои госибонаи замони худро маҳкум намуда, принсипҳои демократии давлатдории Афинаро дастгирӣ менамояд, ки ба ин асари ӯ "Занони Троя" шаҳодат медиҳад.

Дар фочианомаҳои Еврипид асосан зиддияти тези байни одамони бобарии худро ба адолати илоҳӣ гумкарда ва ба машаққатҳои зиндагӣ тобовар тасвир меёбад.

Еврипид чун психологи борикбин ба дунёи ботинии инсон аҳамият дода, ҳиссиёти мутақобили ӯро тасвир намудааст.

"Медея" дар асоси сужети асотирии саргузашти аргонавтҳо бунёд ёфтааст, ки мазмуни мухтасари он чунин аст:

Ҷавони юнонӣ Ясон бо киштии "Агро" ба сӯи Колхидаи дурдаст ба чустучӯи пашми тиллоии гӯсфанди сехрноки кушташуда рох пеш мегирад.

Шоҳи Колхида аз ин огоҳӣ ёфта, барои куштани Ясон омода мешавад. Ясонро аз марги ҳақиқӣ духтари шоҳи Колхида Медея, ки ба ӯ ошиқ шуда буд, раҳо мекунад. Баъди дуздидани пашми тиллоӣ Ясон ва Медея ба Юнон мегурезанд ва дар Коринф паноҳ мебаранд.

Медея огоҳ мегардад, ки Ясон мехоҳад ӯро бо ду фарзандаш гузошта, бо духтари шоҳи Коринф – Главка хонадор шавад. Медеяи ба газаб омада мехоҳад аз Ясон қасос бигирад. Медея худро чунон вонамуд мекунад, ки ба ин кори Ясон розӣ аст. Медея ба рақиби худ либоси арӯсие равон мекунад, ки олудаи захр аст. Арӯс баробари пӯшидани ин тӯҳфаи Медея ҳалок мегардад ва ҳамрохи ӯ падараш низ ҳалок мегардад. Аммо газаби Медея бо ин низ паст намегардад ва чун медонист, ки фарзандонаш барои Ясон чӣ қимате доранд, кӯшиши куштани онҳоро мекунад. Медея бо ин амалиёти худ бузургтарин ҷиноятро содир мекунад.

Ин фочианома бо вучуди баъзе умумиятҳо аз фочианомаҳои Эсхил ва Софокл фарқияти калон дорад. Дар он ҳодисаи мудхиши фочиаи оилавӣ тасвир шудааст, ки дар маркази он образи Медея бо характери пуркувваташ қарор гирифтааст.

Дар солҳи 428, баъд аз се солҳи "Медея" фочианомаи дигари Еврипид "Ипполит" ба саҳна гузошта мешавад. Ин фочианома низ ба масъалаи ахлоқ, одоб ва ҳиссиёти инсон бахшида шудааст, ки ҳама дар шахсият ва образи Ипполит кушода мешавад.

Ҳамсари дуюми Тезея – Фёдра бо писархонди худаш Ипполит ошиқ мегардад. Худи Ипполити аз ин гуна ҳиссиёт бегона ба худо Артишид сачда мекард. Фёдра аз ин муҳаббати пурнанги худ ботинан азоби сахт мекашад. Доян Фёдра аз ин муҳаббати нангин ба Ипполит қисса мекунад. Ипполит ба газаб меояд ва чиддан ин муҳаббати попокро рад мекунад ва ҳатто ба доя таҳдид менамояд, ки ин ҳамаро ба падараш маълум менамояд. Фёдра аз ин чавоби Ипполит огоҳӣ меёбад ва аз окибати кор тарсида, худкушӣ мекунад. Аммо пеш аз худкушӣ барои қасос ситонии-

дан аз Ипполит мактубе менависад ва тўҳмат мекунад, ки Ипполит кўшиши таҷовузи Фёдра карда бошад. Тезей ба ин бовар карда писарашро ок мекунад ва фочианома бо марги Ипполит анҷом меёбад.

Эҷодиёти Еврипид давраи атикии инкишофи фочиномаҳои Юнонро хотима мебахшад ва барои пайдоишу инкишофи жанрҳои дигар шароит фароҳам меорад.

АДАБИЁТИ РИМ

Ҷамъияти гуломдории Рим ҳамон зинаҳои инкишофро аз сар гузаронидааст, ки Юнон гузаронида буд. Аммо ба таъбири Ф. Энгелс ҳамин ҷараён ё зинаи инкишоф дар сатҳи олӣ такрор шудааст.

Рими Қадим аз давлатҳои зиёд, аз ҷумла, аз Юнон маданияти қадимро омўхтааст. Римиён аз адабиёти Юнон ба саволу дархостҳои зиёди худ ҷавоб ёфта, жанрҳои асосӣ, образҳо, сужетҳо, шаклҳои адабиеро, ки барои адабиёташон хос буд, истифода кардаанд.

Аммо бо вуҷуди ин ҳама адабиёти Рим адабиёти таклидӣ набуда, дар асоси характер ва хусусияти ҷамъияти гуломдории Рим инкишоф ёфтааст.

Дар шаклгирии адабиёти Рим эҷодиёти шифоҳии мардуми қадими Италия низ таъсири бузург расонидааст.

Дар охири асри IV (то милод) Рим як катор давлатҳои дигарро низ ба тасарруфи худ медарорад. Давлати Рим ҷанги тўлонӣ ва шадиди Карфагенро аз сар гузаронидааст, ки ба ғалабаи римиён анҷом ёфтаву мавқеи Римро дар ҳавзаи баҳри Миёназамин хеле мустаҳкам кардааст.

Адибони Рим дар эҷодиёташон асосан ба таҷрибаи бадеии юнониён такя кардаанд.

Нахустин асари адабиёти Рим тарҷумаи лотинии "Одиссея" буд, ки аз тарафи **Ливий Андроник** сурат гирифтааст. Ғайр аз ин Ливий Андроник фочианома ва комедия низ эҷод намудааст, ки танҳо порчаҳои он боқӣ мондаанд.

Адиби дигари Рим **Гней Невий** буд, ки кўшиши эҷоди комедияҳои сиёсӣ намудаасту ба зудӣ аз ин рох баргаштааст, чунки танқиди давлати Рим ғайриимкон буд. Гней Невий инчунин ҳамчун муаллифи фочиномаҳо дар мавзўи Рим машҳур аст.

Адиби дигари Рим **Квинт Энний** буд, ки бо истифодаи образҳои трагедияи Юнон як қатор фочиномаҳо навиштааст. Ба Квинт Энний эпоси ў «Таърихнома» («Анналҳо») шўҳрат овардааст, ки дар он таърихи Рим аз давраи қадимтарин то вокеаҳои замони худи ў бозгў мешавад. Достони «Таърихнома» аз 18 китоб иборат буда, аз он танҳо порчаҳои чудогона боқӣ мондааст. Квинт Энний инчунин муаллифи достони "Стсипион" мебошад, ки ба шарафи лашкаркаши Рим навишта шудааст.

Тезутундшавии муборизаҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ дар нимаи дуюми асри II то милод дар Рим ба ҷанг оварда расонд, ки то солҳои 30-юми асри I давом кард.

Ҳамон давра ғуломон низ пайдарпай шӯриш мекарданд. Аз ҷумла, шӯриши ғуломон бо роҳбарии Спартак аст, ки доираи хеле васеи ғуломонро дар бар гирифта буд. Дар ҳамин давра муборизаи иҷтимоӣ байни сарватмандону нодорон боло меравад ва бӯҳрони сиёсии Рим оғоз меёбад.

Дар ҳамин шароити ноустувор мақсадҳои шӯҳратпарастии ду нафар лашкаркашони Рим – Сулла ва Сезар зоҳир мешавад. Ба ҳар дуи онҳо муяссар шудааст, ки чанде ҳокимиятро ба даст гиранд ва диктатураи харбиро барқарор намоянд.

Дар соли 44 то солшумории мо дар натиҷаи сӯиқасди ҷумҳурихоҳон Сезар кушта мешавад. Аммо муборизаи барои ҳокимият бо ин хотима намеёбад. Дар арсаи сиёсии Рим чеҳраи яке аз тарафдорони Сезар Октавиан намудор мегардад. Октавиан мавқеъ ва таъсири худро дар натиҷаи галаба бар лашкари ҷумҳурихоҳони Брут ва Кассий дар муҳорибаи назди Филип ва дар ҷанги назди Аксия ба муқобили душмани сиёсии худ Антоний хеле пурзӯр намуда буд.

Октавиан баъди галаба бар Антоний ва забт намудани Миср ба ҷанги дохилӣ хотима медиҳад ва дар Рим сулҳро пойдор менамояд.

Дар ҳамин гуна шароит дар Рим асарҳои адабӣ пайдо мешаванд ва муаллифони онҳо кӯшиши ҳалли масъалаҳои дарднокеро намудаанд, ки дар натиҷаи ҳодисаҳои пурошӯби сиёсӣ пайдо шуда буданд. Дар радифи инкишофи жанри адабие чун драмаи миллии Рим, ҳачви Лусилий, ҳиҷуний, санъати суханварӣ, назми фалсафӣ ва лирика низ аҳамият пайдо мекунанд.

Октавиан, ки дар натиҷаи галаба бар Антоний ба сари қудрат омадааст, дар Рим диктатураи харбиро ҷорӣ намуд ва ӯ баъд номи **Принсипат**ро гирифт. Октавиан, ки барояш лақаби фахрии Августро дода буданд, шаклан хусусиятҳои ҷумҳуриро нигоҳ дошт.

Аммо моҳиятан шакли давлатдории ӯ ҳамон шакли диктаторӣ дар либоси ҷумҳурӣ буд, ки ғуломдорони Рим воситаи ягонаи нигоҳ доштани ҳукмронии худро аз болои ғуломон пайдо намуданд.

Дар ҷунин шароит адабиёти Рим хусусияти дигар касб мекунад. Дар назм ду ҷараёни асосӣ – расмӣ ва оппозитсионӣ ба назар мерасид.

Ҷараёни аввал бо шӯҳрати Август ва тарзи идоракунии ӯ, таърифу тавсифи шахсият ва оилаи ӯ вобаста аст. Ин хусусият барои маҳфили адабии Гай Силлий Метсенат, ки ҳимоятгари сарватманди санъат ва назди ктарии рафиқи Август буд, алоқаманд аст. Ба ҳамин маҳфили Метсенат шоирони бузурги Рим – Вергилий ва Ҳоратсий низ ворид буданд.

Ҳамчунин ҷараёни оппозитсионӣ низ мавҷуд буд, ки ба он Корвин Мессала роҳбарӣ мекард.

Ба ҷараёни аввал таърихнигори бузурги Рим Тип Ливий ва ба ҷараёни дуввум драматург, нотиқ ва таърихнигор Авиний Поллион наздикӣ доштанд.

ВЕРГИЛИЙ
(70-19 то милод)

Публий Вергилий Марон дар шимоли Италия ба дунё омада, маълумотро дар Кремонс ва Рим гирифтааст. Қисмати зиёди умрашро Вергилий дар маҳалли худ, дар Андах ва баъд дар Компаний гузаронидааст.

Асари нахустини ӯ "Буколикаҳо" ё "Экологаҳо" буда, аз 10 суруди чӯпонӣ иборат аст.

Ҳаракат дар ин асар бо назардошти манзараҳои табиат, ки худи адиб мафтуни он буд, тасвир ёфтааст. Ҳамин хусусият, махсусан дар қисматҳои (буколикаҳои) якум ва сеюми он равшан ба назар мерасад. Инчунин қисмати аввал ва нӯҳум характери тарҷумаиҳолӣ дошта, дар қисмати даҳум чӯпони ошиқе тасвир мешавад, ки шоир дар ин образ рафиқи шоири худ Корнелий Галлро дар назар дорад. Аз байни сурудҳои чӯпонии Вергилий қисмати чоруми он мавқеи хоса дорад, ки характери рамзиро соҳиб аст.

Дар ин қисмати суруд сухан дар хусуси таваллуди кӯдаке дар Рим меравад, ки пайдоиши он аз фарорасии замони нек шаходат медиҳад.

Вергилий, ки узви маҳфили адабии Метсенат буд, бо супориши он ба навиштани достони "Георгика" машғул мешавад, ки он ба масъалаҳои хоҷагии қишлоқ бахшида шудааст.

Ҳоҷагии қишлоқи Рим, ки дар натиҷаи ҷанги бисёрсолаи граждани хеле хароб гардида буд, мӯҳтоҷи ёрӣ ва азнавсозӣ буд. Аз ин рӯ Вергилий бо таълифи достони "Георгика" хостааст, диққати мардумро ба хоҷагии қишлоқ бештар ҷалб намояд. Достон аз чаҳор китоб иборат буда, дар китоби аввал оид ба замин ва киштукор, дар китоби дуюм оид ба боғдорӣ, дар китоби сеюм оид ба чорводорӣ ва дар китоби чорум оид ба занбӯрпарварӣ маълумот медиҳад.

Вергилий даҳ соли охири умри худро ба эҷоди аҳамиятноктарин асараш – достони "Энеида" сарф намудааст, ки минбаъд ин асар намунаи классикии эпоси миллии Рим гардидааст.

Дар достони "Энеида" Вергилий доир ба тақдири давлати Рим ва шахсияти Август маълумот дода, аз маводи зиёди таърихиву асотирӣ эҷодкорона истифода бурдааст. Дар достон қиссаҳои қадимтарин оид ба шоҳ Латит, қаҳрамони италиявӣ Турне, дар бораи писари Энея Асканий, оид ба шоҳзани Карфаген Дидон ва дигар қиссаву ривоятҳо инъикоси худро ёфтаанд. Дар таълифи "Энеида" Вергилий ба таҷрибаи Ҳомер такя намудааст, ки таъсири осори ӯ дар ин достон равшан ба назар мерасад.

Вергилий "Энеида"-ро ба 12-суруд тақсим намудааст. Шаш суруди аввал достони "Одиссея"-и Ҳомерро ба хотир меорад, ки дар бораи саёҳати Энея аз Троя ба Италия қисса мекунад.

Шаш суруди дуюм, ки ба "Илиада"-и Ҳомер наздик дорад, ба набарди Энея ва рафиқони ӯ бо қабилаҳои италиявӣ бахшида шудааст.

Вергилий достони "Энеида"-ро пурра ва то охир такмилу таҳрир накардааст. Аз ин рӯ ӯ пеш аз маргаш хоҳиш намудааст, ки достонро сӯзонанд, аммо Август ин хоҳиши Вергилийро иҷро накардааст.

Тарзе ишора намудем, достони "Энеида"-и Вергилий аз чанд ҷиҳат достонҳои Ҳомерро ба хотир меорад ва байни онҳо умумиятҳои зиёде ба назар мерасад. Аз чумла қиссагӯии қаҳрамони асосии достони "Энеида" Энея ба Дидан қиссагӯии Одиссеяро дар базми шоҳ Алкиноя ва ё набарди тан ба тани Энея ва Турном аз "Энеида", набарди Ахилл ва Ҳекторро аз "Илиада"-и Ҳомер ба хотир меоранд.

Дар як вақт достони "Энеида"-и Вергилий бо баробари чунин умумиятҳо доштан ба достонҳои Ҳомер як қатор фарқиятҳои ҷиддӣ ва принсипалӣ низ дорад.

Аз чумла, агар дар "Илиада" ва "Одиссея"-и Ҳомер ба гузаштаи дур рӯй оварда шавад, дар "Энеида"-и Вергелий ба замони муосир мурочиат мешавад. Ба "Энеида"-и Вергилий на танҳо римиён баҳои баланд доданд, балки наслҳои минбаъда низ қадр намудаанд ва ин асар дар шаклгирии асарҳои эпикии Европаи Ғарбӣ низ таъсир расонидааст. Таъсири Вергилий ба адибони баъдина Данте, Ариосто, Торковато, Пассох ва Волтер ҳис карда мешавад.

ҲОРАТСИЙ

Квинт Ҳоратсий Флакк ҳамзамони Вергилий буда, намояндаи чараёни анъанавии замони Август буд. Ӯ дар Венузи ном шаҳри Италия дар оилаи гуломи озоде таваллуд ёфтааст. Падараш тавонистааст ба фарзанди худ маълумоти хуб диҳад. Дар ибтидо Ҳоратсий дар Рим таҳсил намуда, сонян ба Афина омада, назми Юнон ва фалсафаи онро омӯхтааст.

Дар ҳамин давра ба Юнон яке аз кушандагони Сезар – Брут меояд ва Ҳоратсийи чавон ба лашкари ӯ дохил мешавад ва дар муҳорибаи назди Филипп иштирок мекунад. Муҳориба бо шикасти лашкари Брут ба охир мерасад. Дар натичаи афв Ҳоратсий ба Рим бармегардад ва ба эчоди шеър шурӯъ менамояд. Баъд ба маҳлифи адабии Метсенат дохил шуда, ёрии ҳаматарафа мебинад ва оҳиста-оҳиста аз ҷумҳурихоҳон канора чуста, ба Октавиан наздик мешавад ва ба таъбири Пушкин "вассофи Август" мегардад.

Дар солҳои 30-юми асри I то милод мо маҷмӯаи осори давраи пешини ӯ – "Эпод" мураттаб мегардад, ки аз 17 суруд иборат аст. Дар "Эпод"

Ҳоратсий ба мавзўъҳое даҳолат намудааст, ки барои ҳақиқати замони ў хос буданд. Ў изтироби худро нисбат ба ҷанги тўлкашидаи дохилӣ, ки ба вайроншавии Рим боис шудааст, изҳор намуда, орзуи маконе мекунад, ки дар он чо сулҳу оромӣ ҳукмрон бошад.

Дар ҳамин давра Ҳоратсий ду китоби худро бо номи "Сатира" навиштааст. Дар "Сатира"-и худ Ҳоратсий то андозае аз таҷрибаи асосгузори жанри ҳаҷв, шоири асри II – Рим Лутсилий истифода бурдааст. Аммо дар миқёси Лутсилий ў тарғиботи сиёсии замонро танқид накарда, танҳо бо муҳокимаҳои ахлоқию фалсафӣ ва ахлоқию этикӣ қаноат намудааст.

Ҳоратсий дар як катор ҳаҷвияҳои худ баъзе лаҳзаҳои ҳаёти худашро инъикос намудааст. Аз чумла, ҳаҷвияи панҷуми китоби аввал ҳамин гуна хусусият дошта, шоир дар он саёҳати худро ба Брундиз нақл намудааст.

Дар як катор ҳаҷвияҳои дигараш, ки дар мавзўъҳои одоб эҷод шудаанд, муносибати худро ба ҳаҷви Лутсилий муайян намуда, фаҳмиши худро оид ба ин жанр асоснок намудааст.

Асари аҳамиятноки Ҳоратсий ин маҷмўаи мадҳияҳои ў мебошад. Маҷмўаи нахустини шеърҳои лирикии ў, ки бо номи "Мадҳия" (ё «Қасида») машҳур аст, соли 23 то милод ба дасти хонанда расидааст. Ба он 3 китоби мадҳия, ки аз 88 шеър иборат аст, дохил шудааст. Ин ашъор байни солҳои 31-23-и то милод навишта шудаанд. Китоби охирин—чорумин қасидаҳои ў дар соли 13 то милод ба дасти хонанда расидааст.

Дар "Қасидаҳои римӣ" Ҳоратсий Август ва риёсати ўро ситоиш менамояд.

Шўҳрати ҷаҳониро мадҳияи 30-юми китоби сеюми Ҳоратсий, ки бо номи "Ҳайкал" машҳур аст, ба даст овардааст, ки дар он шоир оид ба шўҳрати баъдимаргиаш сухан мегўяд.

Асари охирини Ҳоратсий "Пайғом" буда, аз ду китоб иборат аст. Китоби аввал дар соли 20 ва китоби дуюм дар соли 14-и то милод ба дасти хонанда расидааст.

Агар Ҳоратсий дар "Ҳаҷвиёт"-аш фиску фучури одамонро фош карда бошад, дар "Пайғом" принсипҳои умдаи нақшаи ҳаётиашро инъикос намудааст. Образи одамонеро тасвир намудааст, ки дар замони режими Август мустақилияти ботинии худро нигоҳ доштаанд.

Китоби дуюми "Пайғом" аз се номаи манзуми ба мавзўи адабӣ бахшида иборат аст. Умуман "Пайғом" ба унвони "Илми шеър"-низ машҳур аст. Дар шакли сўҳбат Ҳоратсий ақидаи худро оид ба назм баён менамояд ва ба эҷодкорони чавон маслиҳати муфид медиҳад, ки чӣ тавр бояд навишт.

Дар асрҳои баъдина осори Ҳоратсий ҳаводорони зиёде пайдо намуд. Дар замони Эҳё хусусан мадҳиёти ў шўҳрат пайдо намуд.

ОВИДИЙ
(43 то милод—18 милодӣ)

Тарзе ишора рафт, дар замони ҳукмронии Август ду ҷараёни адабӣ буд, ки якеи онро оппозитсионӣ мегуфтанд. Ин ҷараён, ки камбудиҳои замонро танқид менамуд, инкишоф наёфт ва танҳо бо танқиди баъзе ислоҳоти Август, ки марбути масъалаҳои оилавию маишӣ ва ахлоқӣ буданд, маҳдуд монд. Адиби машҳури Рим Публий Овидий Назон намояндаи ҳамин ҷараён маҳсуб мешавад. Овидий дар шаҳрчаи Сулмон, ки 140 км дуртар аз Рим воқеъ буд, дар оилаи сарватманде ба дунё омадааст.

Баъди гирифтани маълумот дар Рим Овидий барои тақмили савод ба Юнон, Осиёи Хурд ва Ситсилия меравад.

Эҷодиёти Овидий ба 3-давра тақсим мешавад.

I. Барои давраи аввали эҷодиёти Овидий мавзӯъҳои ишқӣ хос аст. Ин пеш аз ҳама маҷмӯаи "Сурудҳои ишқӣ" аст, ки дар он 49 шеър дарҷ аст. Ҳамаи ин шеърҳо дар атрофи шоири ошиқ Корина гирӯҳбандӣ шудааст. Роҳҳои пави инкишофи шеърҳои ошиқонаи ҳузновар дар маҷмӯаҳои дигари Овидий "Занони қаҳрамон" ё "Пайғом", ки аз 15 номаи қаҳрамонони мифологӣ ба ошиқонашон ё шавҳаронашон, ки бо ин ё он сабаб онҳоро тарк кардаанд, ба назар мерасад. Он қаҳрамонҳои мифологӣ, аз қабили Пенелопа, Фёдра, Медея, Брисеида, Дидона мебошанд. Каме дертар ба ин маҷмӯа боз 3 номаи ҷавобии ҷавонмардон ба маъшуқонашон бо ашъори ошиқонаи ҳузновар илова мегардад.

Овидий дар яке аз мактабҳои риторикӣ (омӯзиши илми маонӣ ва баён, илми балоғат, суханварӣ, назарияи санъати наттоқӣ) низ таҳсил карда буд. Супориши махсусе буд, ки ҳолати ботинии ин ё он персонажҳои мифологиро дар шароити муайяне тасвир намояд. Ҳамин хусусияти риторикию декламатсионӣ барои маҷмӯаи Овидий "Занони қаҳрамон" низ хос аст.

Аммо Овидий риторикаро барои таҳлили амиқи психологии персонажҳои занон истифода бурдааст. Овидий ба сифати муаллифи "илми эҳсоси позук" дар асарҳои дидактикӣ ва пародиявиаш "Санъати муҳаббат", "Давои ишқ", ва "Дору барои рӯи зан" намудор мегардад.

Овидий барои ошиқон раҳнамое бо номи "Раҳнамои ишқ" таълиф намуд. Ин достон аз 3 китоб иборат буда, бо риояи тамоми қавоиди риторикӣ эҷод шудааст. Дар китоби аввал оид ба пайдо намудани ёри мувофиқ, чӣ гуна ба даст даровардани ин муҳаббат маълумот медиҳад.

II. Дар давраи дуюми эҷодиёташ Овидий достони мифологии "Табдилот" ва достони "Фаст" ("Тақвим")-ро эҷод кардааст.

"Метаморфоза" аҳамиятноктарин асари Овидий буда, аз 15 китоб иборат аст ва 12 ҳазор шеърро дар бар гирифтааст. Бо риояи принсипи хронологӣ Овидий қариби 250 асотири гуногунро бозгӯ менамояд, ки онҳо аз пайдоиши одам то таърихи пайдоиши мифологияи Рим маълу-

мот медиҳад. Овидий дар эҷоди асарҳояш аз жанри замони Эллинизм "табдилот" истифода бурдааст. Ӯ дар бораи табдил ёфтани одам ба ҳайвон, рустаниҳо қисса мекунад.

Овидий дар ин достон аз қиссаву ривоятҳои қадимӣ фаровон истифода бурда, таъкид менамояд, ки ҳаёт абадӣ, вале мунтазам дар тағйирот аст. Овидий худоҳо ва қаҳрамонҳои мифологиро тамасхур намуда, диққати асосиро ба ишқу муҳаббат додааст ва дар бораи азобу шиканҷаи ошиқон зиёд ҳарф задааст.

Дар "Метаморфоза" як қатор лаҳзаҳо ва новеллаҳое низ ҳастанд, ки бо такмили адабиашон фарқ мекунанд. Аз чумла, новелла доир ба Нарсисс, ки ба акси худ дар об ошиқ шуда, ба гул табдил ёфтааст, ё қисса доир ба парвози Дедал ва Икар, ҳамин гуна хусусият доранд.

Дар достони нотамоми "Фаст" урфу одат ва иду санаҳои таърихии гуногун васф карда мешавад.

III. Давраи охири умр ва эҷодиёти Овидий бо бадарға шудани ӯ аз Рим ба шаҳри Том (ҳозира порти Констанса дар Руминия) вобаста аст. Бо фармони Август Овидий дар соли 8 то милод ба он ҷо фиристода шудааст, аммо то ҳол сабаби аниқи ин бадарға ба мо маълум нест, ҳарчанд ки ақидаҳои гуногуне вучуд доранд. Шояд сабаби бадарға шуданаш асари ӯ бошад, ки хусусиятҳои ахлоқию эстетикии ислоҳоти Августро зери танқид гирифтааст.

Овидий дар бадарға маҷмӯаи худ "Элегияи ҳузнангез"-ро, ки аз 5 китоб иборат аст ва 4 китоби "Пайғом аз Понта"-ро навиштааст.

Овидий дар ғарибӣ дар гӯшаи дуртарини тобеи Рим дар байни қабилаи барои ӯ бегонаи фракиҳо соли 18 милодӣ вафот мекунад ва ҳамон ҷо гӯронида мешавад.

Овидий дар инкишофи минбаъдаи назми ҷаҳонӣ таъсири муфид расонидааст. Хусусан, дар замони Эҳё маъруфияти ӯ бештар мегардад ва асари ӯ "Метаморфоза" баҳои ҳақиқиро соҳиб мешавад. Шоирони машҳури дунё аз Овидий омӯхтаанд ва дар байни ихлосмандони ӯ метавон Шекспир, Сервантес, Шиллер ва Гетеро ном бурд.

"МАҲАБҲАРАТА"

"Маҳабҳарата" ба забони санскрит нишо шуда, маънояш "Қиссаи авлоди Бҳаратҳои бузург" мебошад. Он чун ҳамосаи Ҳинди достонӣ дар асоси қиссаву ривоятҳои мардуми Ҳиндустони Шимолӣ дар нимаи дуюми ҳазораи дуюми то милод нишо шудааст. Муҳаққиқон онро ба қалами ҳаким ва шоири қадими Ҳинд Кришна Двайпаяна Виаса мансуб мепиндоранд.

"Маҳабҳарата" аз 85 ҳазор баиҳои чаҳормисрай /шлок/ иборат буда, 18 китобро ташкил додааст. Мундариҷаи асосии достон дар атрофи муборизаву набардҳои фарзандони шоҳи афсонавӣ Бҳарат барои баркарор кардани ҳукумати Ҳастинапура /Дехлии имрӯза/ сурат гирифтааст.

Аз рӯи нишондоди муҳаққиқони "Маҳабҳарата" бармеояд, ки ҳар як китоб ба сари худ мустақил буда, мавзӯъ, сужет ва образҳои ба худ хос дорад ва китобҳо ба якдигар иртиботе надоштаанд. Ин аст, ки мавзӯи сужет ва образҳои достонҳои "Маҳабҳарата" ба адабиёти халқҳои ба Ҳиндустон наздику ҳамсоя Индонезия, Бирма, Камбоҷия, Шри-Ланка, Таиланд таъсири амиқе расонида, барои адабиёти ин халқҳо ва пайдоиши эпосу дастонҳои халқӣ чун замина ва манбаи муҳим хизмат кардааст.

Лозим ба ёдоварист, ки "Маҳабҳарата" ва дигар достонҳои Ҳинди қадим баробари ба адабиёти халқҳои ҳамсоя таъсир доштанаш, ба адабиёти қадими тоҷику форс низ иртиботи қавӣ дорад. Махсусан, иртиботи онро бо "Авесто", "Бундахишн", "Ёдгори Зариран", "Худойнома", "Динкард", "Дарахти Асурик" ва ғайра қайд кардан бамаврид аст.

"Маҳабҳарата" ба бисёр забонҳои дунё тарҷума ва нашр шудааст. Тарҷумаҳои тоҷикии он ба асри XV рост меояд. Дар асри XVI бо супориши шоҳ Акбар як гурӯҳ донандагони забони санскрит, браҳманҳои ҳиндӣ, Файзӣ, Абдулқодири Бадоюнӣ, Накибхон, Мулло Шерӣ, Муҳаммадсултони Таҳонсирӣ онро ба забони тоҷикӣ бо номи "Размнома" тарҷума намуданд. Махсусан тарҷумаҳои қиссаи "Нал ва Даман", қисматҳои фалсафию ахлоқии он, ки аз ҷониби Файзӣ ба риштаи назм ва таҳрир кашида шудааст, ба дилу дидаи хонанда зуд роҳ ёфта, аз ҳунари тарҷумонӣ ва донандаи хуби забони санскрит будани Файзӣ далолат мекунад. Дар асрҳои XVII - XVIII аз тарафи Дорошукӯҳ, Абулҳасани Ҷабалӣ, Абӯсолеҳи Шаиб, Ҳоҷӣ Рабеи Анҷаб ва дигарон қисматҳои гуногуни "Маҳабҳарата" ба забони тоҷикӣ тарҷума ва паҳн карда шудааст.

Хулоса, "Маҳабҳарата" тавассути мавзӯъ, образ, сужетҳои рангоранги худ ба адабиёти халқҳои олам таъсир расонида, илҳомбахши шоирону гӯяндагон, нависандагон, меъморону ҳайкалтарошон, наққошону драманависони қадим, асри миёна ва муосир гардидааст. Ин аст, ки онҳо мувофиқи завқу салиқа ва тақозои замону макон аз "Маҳабҳарата" ба ҳар воситa истифода кардаанд.

"РАМАЯНА"

Ҳиндуҳо аз халқҳои қадим ва соҳибтамаддун ба ҳисоб рафта, тавассути мероси зиёди таърихӣ, адабӣ, меъморӣ ва илмии худ дар бунёди фарҳанги умумичаҳонӣ мақоми муҳиммеро соҳибанд.

Адабиёту санъати муосири ҳиндӣ аз асотир ва ёдгориҳои таърихӣ маншаъ гирифта, дар заминаи онҳо ба давраи нави ташаккул расидааст.

Яке аз ҳамин гуна шоҳкориҳои адабиёти ҷаҳонӣ ҳамосаи қадими Ҳинд «Рамаяна» буда, дар олами адаби Ҳиндустон баъд аз «Маҳабҳарата» дуюмин достони бузурги эпикии ҳиндӣ ба ҳисоб меравад. Таснифи дос-

тонро ба шахси афсонавӣ, шоири Ҳиндустони қадим Валмикӣ мансуб медонанд.

Аз рӯи навиштаи муҳаққиқон достон тақрибан дар асри IV то милод дар Ҳиндустони Шарқӣ таълиф ёфта, нусхаҳои имрӯзаи он дар асри II мураттаб шудааст.

Дар "Рамаяна" оид ба қаҳрамонихои пахлавони ҷасуру далер Рама, ки барои аз банди ҷодугар Равана озод кардани завҷааш Сита аз Ҳиндустони Шимолӣ ба Ланка /Шри—Ланка/ омадааст, нақл мешавад. Сужети достон дар асоси ҳамии воқеа ба вуқӯъ омада, дар он воқеаву ҳодисаҳо ба ҳам омехта қаламдод шудааст.

Аз чиҳати банду баст ва мазмуну мундарича он чун достони мукаммал аз воситаҳои тасвири бадеӣ бой буда, дар инкишофу тараққии илму маданият, фалсафа ва адабиёти ҳинд нақши муҳим бозидааст. «Рамаяна» боз аз он чиҳат маъруф ва маҳбуб аст, ки дар давоми солҳои дарози гуломии мустамликавӣ дар Ҳиндустон ба дили халқ боварӣ ва умеди ояндаи дурахшонро ҷой кардааст.

«Рамаяна» бо шарофати тарҷумаи Тулси Дас аз санскрит умри дубора пайдо намуд. Аз ин рӯ ин асарро "Рамаяна"-и Тулси Дас низ мегӯянд, ки бесабаб нест. Академик А. П. Баранников, ки баъдан ҳамин "Рамаяна"-и Тулси Дасро бо маҳорат ба русӣ тарҷума намудааст, менависад, ки "Рамаяна"-и Тули Дас тарҷумаи оддии "Рамаяна"-и Валмикӣ аз санскрит намебошад ва он метавонад ҳамчун асари оригиналӣ эътироф гардад.

Ин аст, ки Рамаяна дар Хитой, Тибет ва мамлакатҳои Осиёи Ҷанубии Шаркин асрҳои миёна мавриди такрор ба такрор нашр шудани он гардидааст. Дар асоси ин достон ва тарҷумаҳои он ба забонҳои банголӣ, малаялӣ, маратҳӣ, яванӣ ва ғайра эпосҳои халқҳои Ҳиндустону Индонезия ба вуҷуд омадааст.

Хонандаи тоҷик низ ба намунаҳои ин шоҳкории чаҳонӣ шиносоии дерина дошта, нусхаи комили он аз тарафи нашриёти "Адиб" /1987/ ба табъ расида, доираи хонандагони онро васеъ намуд. Ин ҳамосаи бостонӣ аз ҷониби шоир ва тарҷумони хушсалиқаи тоҷик Бобо Ҳоҷӣ аз рӯи нусхаи силсилаи "Китобхонаи адабиёти ҷаҳон" тарҷума гардидааст. Дар қисмати тавзеҳоти нусхаи тоҷикӣ дар бораи ин ҳамосаи бостонӣ чунин маълумот омадааст:

"Ҳамосаи бостонии ҳинд "Рамаяна" яке аз шоҳкориҳои адабиёти ҷаҳонӣ мебошад, "Илиада" ва "Одиссея" чӣ хеле ки дар Аврупо машҳур бошад, "Рамаяна" низ дар Осиё ҳамон қадар шӯҳрат дорад. Катибаҳои Камбоча далолат мекунанд, ки ҳанӯз дар соли шашсадум "Рамаяна"-ро дар ҳарамҳои маҳаллӣ мехондаанд. Тақрибан ҳуди ҳамон солҳо нусхаҳои гуногуни эпоси қадимаи ҳинд дар Индонезия, Малай, Непал ва Лаос пайдо мешаванд. Дар қарни шашум "Рамаяна" дар Хитой, Тибет баъдтар дар Мугулистон паҳн мегардад.

"Рамаяна" ба забони санскрит навишта шудааст. Аз ҳамин сабаб ҳам дар Ҳиндустон "адикавя", яъне достони нахустин ва мусаннифи он Валмикиро "шоири нахустин" меноманд.

"Рамаяна" достони калонҳаҷм буда, аз ҳафт китоб иборат аст ва 24 ҳазор шлок /шлок—ба маснавии форсу тоҷик монанд/-ро дар бар мегирад. Асар ба забонҳои бисёри ҷаҳон тарҷума шудааст. Аз ҷумла, дар Россия порчаҳои алоҳидаи он дар асри XIX ба табъ расида буд. «Рамаяна» асосан достони манзум мебошад, вале баъзе бобҳои он дар шакли мансур омадаанд"

"Рамаяна"
Дар ситоиши салтанати Дашаратҳа ва пойтахти ӯ

Дар бари Сарё нафас гирад чу кохи сарфароз,
Давлати беинтиҳо – мулки Кошала дер боз.

Дар ҳамон ҷое, ки ҷадди мардумон Монуи род,
Кард барпо меҳри худ Айодҳаро дар роҳи бод.

Буд тақрибан дувоздаҳ йоҷан онро кадду бар,
Буд дар зебой ҳар як растааш рашки қамар.

Роҳи шоҳӣ соф чун рухсораи моҳи ҳамал,
Дошт анвои гулу себаргаҳоро дар бағал.

Шаҳ Дашаратҳа, малики пойтахти нозанин,
Шӯҳра дод онро, чу Индра шаҳри худро дар замин.

Гашта иаққошӣ дару дарвозааш бо як маром,
Боғӣ мекарданд онҳоро шабу рӯзи тамом.

Ҷамъ аз ҳар сӯ ҳунармандон ба ин ҷо мешуданд,
Ҷеғ мезад муштариро тоҷири мулкиписанд.

Умр мебурданд дар шаҳр аз Магадҳа мутрибон,
Сокини он инчунин буданд гардунакашон

Ҷилвагар байроққо буданд дар рӯи манор,
Ҳифз мекарданд онҳоро ҷарию боғзор...

Ҳокими Кошала шаъни мулкро бармефузуд,
Фахр карда бо ҷалолу сарвати бисёри худ.

Гашта зуҳҳоду барахманҳо ба илми ғайб банд,
Бо худоён рӯзу шаб дар дайр сӯҳбат доштанд.

Сокинони он буданд аз нав таваллудгаштагон,
Тан бақисмат дода, орифҳои номии замон.

То бувад доим фурӯзон гулхани қурбониён,
Мунтазам мерехтанд аз сархуш равған бар он...

"ГӮРӮҒЛӢ"

"Гӯрӯғлӣ" эпоси машҳури халқӣ буда, миёни халқҳои Осиёи Миёна, Қафқоз ва Афғонистон маъруфият дорад. Халқи тоҷик бо унвони "Гӯрӯғлӣ" як силсила достонҳои манзуму мансур дорад. Вале аксари достонҳои ба ин ном эҷодшуда манзум буда, аз ҷониби гӯяндагон сароида мешавад. Бино ба маълумоти Энсиклопедияи Адабиёт ва Санъати тоҷик нусхаи тоҷикии "Гӯрӯғлӣ" дар охири асри XVII ва аввали асри XVIII ба вуҷуд омадааст. Ҳарчанд ки ин эпоси қаҳрамонӣ собиқаи дарози таърихӣ дорад, омӯзиши он солҳои 30-юм шурӯъ шудааст.

Бори аввал порчаҳои ҷудогонаи онро А.Н. Болдырев аз ноҳияҳои ҷанубии Тоҷикистон навишта, соли 1939 нашр намудааст. Баъд достонҳои пурраи "Гӯрӯғлӣ"-ро Л. Бузургзода ва М. Миршакар аз забони гӯяндаи халқӣ Қурбон Ҷалил навиштаанд.

"Гӯрӯғлӣ"-ҳои тоҷикӣ аз ҷиҳати шаклу мазмун асари мустақили бадеии халқӣ буда, гӯяндагон аз мазмуну образ ва воситаи тасвири эҷодиёти даҳонии халқ истифода бурда, достонҳои нав офаридаанд.

Ҳамчунин дар достони "Гуруғлӣ"-и тоҷикӣ таъсири адабиёти халқӣ мушоҳида мешавад. Аз ҷумла номи яке аз қаҳрамонҳои достон Ландаҳур буда, аз асари насри ривоятии халқӣ "Амир Ҳамза" гирифта шудааст.

Дар достони "Гӯрӯғлӣ" мисли асарҳои эпикии адабиёти классикӣ ду қувва: некӣ ва бадӣ дар муборизаи ҳамешагӣ қарор доранд. Қувваҳои бадӣ дар достон дар шахси Райҳонараб, Боғлоншоҳ, Қатлоншоҳ, Ландаҳур ва дигарон амал намуда, ба осоиши Чамбули Мастон таҳдид менамоянд. Дар пахлӯи Чамбули Мастон барои ҳимояи осоиши мардуми меҳнатӣ Гӯрӯғлӣ, Аваз ва фарзандони ӯ Нуралӣ, Шералӣ, писари Нуралӣ Шерафган мубориза мебаранд.

Ҳарчанд ки қаҳрамони асосии достон Гӯрӯғлӣ аст, вале тадричан ӯ аз ҳимояи мамлакат дур шуда, ба корҳои давлатдорӣ машғул мешавад. Фарқи "Гӯрӯғлӣ"-и тоҷикӣ низ дар ҳамин аст, ки бо вуҷуди номи Гӯрӯғлиро доро будани эпос Аваз чун қаҳрамони асосӣ амал мекунад.

Дар равиши мазмуни достон борҳо хунрезиҳо содир гардида, Чамбули Мастон вайрон мешавад ва муҳофизонаш асир меафтанд. Вале дар

охир кувваи нек ғалаба мекунад, шаҳр обод ва мардумаш шод гардида, аз миёни худ подшоҳи одил интихоб менамоянд. Дар "Гӯрӯғлӣ"-и точикӣ образи занону духтарон равшан тасвир гардида, онҳо ғайр аз олиҷаи ҳуси буданашон дар муборизаҳо иштирок мекунанд, қаҳрамоиҳо нишон дода, паҳлавононро аз асорати душман наҷот медиҳанд.

Хусусияти фарқкунандаи дигар дар "Гӯрӯғлӣ"-и точикӣ бо майлу рағбати тарафайн бунёд намудани оила аст. Аз ин рӯ, гӯяндаҳо дар тасвири ҳусну латофати зан аҳамият медиҳанд.

Ҳар қиссаи эпоси "Гӯрӯғлӣ" як достони мукаммал буда, чандин воқеаҳоро дар бар мегирад. Ҳар як достон чанд боб буда, ҳангоми ба боби дигар гузаштан оҳанги мусиқӣ ва вазни шеър тағйир меёбад. Вазни достонҳои "Гӯрӯғлӣ"-и точикӣ ҳиҷоӣ буда, гӯяндагон асосан мазмунро аз ёд мекунанд ва ҳангоми ичро онро ба вази медароранд. Вале тасвири баъзе воқеаҳои хурд, аз қабили либоспӯшии занон, афзори асп, либоспӯшии баҳодурон, фотиҳа гирифтани қаҳрамонон, муколамаи байни ҷанговарон лавҳаҳои яклухт ва матни тайёр доранд ва гӯяндагон ин порчаҳоро тарзе ки ёд гирифтаанд, ҳамон тавр месароянд.

Достонҳои эпос аз ҷиҳати ҳаҷм тағйир меёбанд ва вобаста ба чигунагии маърака ҳар достон аз 3-4 то 8-10 соат ҳонда мешавад.

Ҳаҷми ҳар достон 1,5-2 ҳазор байт буда дар ганҷинаи шӯъбаи фолклори АИ Тоҷикистон вариантҳои гуногуни он нигоҳ дошта мешаванд. Ин нусхаҳо аз забони гӯрӯғлигӯёни машҳур Қурбон Ҷалил, Бобоюнус Худойдодзода, Ҳикмат Ризо, Одина Шакар, Қурбоналӣ Рачаб, Ҳақназар Кабуд ва Талбӣ Замир навишта шудаанд.

Тадқиқи илмии ин достон солҳои 30 шурӯъ гардид ва дар баррасии он олимони номӣ А.Н. Болдырев, И.С. Брагинский, Р. Амонов ва дигарон саҳм доранд.

"МАНАС"

Эпоси ҳалқии қирғиз "Манас" миёни ёдгориҳои назми эпикии халқҳои ҷаҳон мақоми махсус дорад. Он чун роҳнамои ҳаёти маънавии халқи қирғиз дар муддати асрҳои зиёд маъруфияти худро ниғоҳ дошт ва имрӯз низ ҳар хонадони қирғиз метавонад ин ё он мазмун ё қисмати ин эпосро бозгӯ намояд.

Эпоси "Манас" аз ҷиҳати ҳаҷм низ мӯҳташам буда, дар бораи рӯзгору аҳволи се насли қаҳрамон - Манас, писари ӯ Семитей ва набераи ӯ Сойтек маълумот медиҳад. Дар он ҳамаи паҳлӯҳои ҳаёти таърихии халқи қирғиз дар муддати асрҳо инъикос мегардад. Ҳодисаву воқеаҳои сужетофаранда дар эпос асосан ба ҳам бархӯрдани қабилаҳои қирғиз бо истилогарони бегона, ғорати тарафайни рамаву гала, мусобиқаи сахти сарватмандони бо ҳам ҷангӣ, юришҳои дуру дароз, ғолибият ва мағлубият, барпо намудани маърака ва ҷашнҳои серодам буда, ғояи асосии он

қўшиши қабилаҳои қирғиз барои муттаҳидӣ, истиқлол ва тавоноӣ аст. Бинобар ин мероси бузурги халқи қирғиз ва анъанаи эпикии он ба ҳамин сарвати бебаҳои маънавӣ мутааллиқ аст. Агар халқҳои дигар маданияти қадим ва таърихи ҳудро дар адабиёти хаттӣ, ҳайкалтарошӣ, меъморӣ, театр, рассомӣ ҳифз дошта бошанд, пас, халқи қирғиз идроку шуури миллӣ, орзуву андеша, мубориза ва мақсади ҳудро дар жанри эҷодиёти даҳонии халқ инъикос намудааст. Вокеан ҳам достонҳои эпикӣ миёни қирғизҳо маъруфияти хос дошта, забони миллӣ ва таърихи онҳо аз ин намуди ёдгориҳо манша мегиранд.

Ҳарчанд, ки халқи қирғиз достонҳои зиёди эпикӣ аз қабили "Таштук", "Кожожаш", "Улжобой ва Кишимчон", "Кедейҳон" дорад, аммо қуллаи аҷдодии қадими қирғизҳо эпоси азими "Манас" аст. Дар ҳақиқат ҳам эпоси "Манас" бо қувваи бадеии нотакрори ҳуд, бо инъикоси таърихи бисёрсолаи халқ, бо мундариҷаи ғояви, ахлоқӣ, фалсафӣ, бо фарогирии ҳартарафаи ҳаёти халқ: маишат, лашкар, ҳунар, санъати ҷанг, анъана, урфу одат, маданияти халқ дар радифи нодиртарин ёдгориҳои санъати шеърӣ меистад.

"Манас"-ро асари бадеии дар заминаи воқеаҳои таърихӣ эҷодшуда гуфтаанд, ки дуруст аст. Ин ёдгории нодири таърихӣ дар тӯли асрҳо пайваста саҳеҳтар гаштаву инкишоф ёфта, аз ҳашвҳои подаркор халос гардида, такмилу танзим дида, то ба имрӯз расидааст. Аз ҳамин сабаб, дар ин эпос дар қатори воқеоти таърихӣ ҳаёлоту асотир низ ҷой доранд, ки бо ҳам иртиботи қавӣ доранд. Ҳамин тавр, эпоси "Манас" тавассути ҳофизаи таърихии халқ аз насл ба насл гузашта, такмил ёфтаву суфта гардида, то давраи мо омадааст. Сабаби умри абад пайдо намудани "Манас" ғояи он аст, ки саросари ин асарро фаро гирифтааст. Ин ғояи ҷовид ва аз замони пайдоиши оламу одам нопусастаиӣ, қуввату имдодиҳанда, ҷӯяндагиву ёбандагӣ, ҷадал ба сӯи мақсад ва физояндаи қудрату тавоноист. Тамоми бунёди бадеии эпос, рӯҳбаландии он аз оғоз то анҷом як ғояро талқин мекунад: ин ғояи озодӣ, ғояи истиқлол буда, боиси безаволӣ ва дар қатори ёдгориҳои бебаҳои маданияти ҷаҳонӣ дохил шудани он гардидааст.

Ҳамин эпоси пурқимат ва пурмӯҳтаво, ки аз ҷиҳати ҳаҷм (дар се қисм зиёда аз 1 миллион мисраъ) ва воқеоту иштирокдоронаш миёни эпоси халқҳои дигар назире надорад, то садсолаи охир варианти хаттӣ надошт. Бори аввал намунаҳои онро маорифпарвари қазоқ Чокан Валихонов аз забони ғуяндагон – манасчиҳо сабт намуд ва баъд академик В.Радлов ин кори хайрро сифати тоза бахшид. Ғуяндагони халқӣ – манасчиёни машҳур Сагимбай Уразбеков ва Саёқбай Қаралаев барои барқарории нусхаҳои хаттии эпос хизмати арзанда намудаанд. Маҳз тавассути хотира ва маҳорати ғуяндагии онҳо ин эпоси бузургҳаҷм мураттаб гардида, китоб шуд ва ба забонҳои гуногун тарҷима гардида, шӯҳрати ҷаҳонӣ пайдо намуд. Манасхонӣ дар қирғизҳо анъанаи дерина дошта, барои аз

насл ба насл гузаштани он манасчиёни зиёде хизмат кардаанд, вале номи аксари онҳо фаромӯш гардида, номи баъзеашон ба тарзи афсонавӣ боқӣ мондааст. Манасхонӣ санъати хоса буда, хонанда ё сароянда он ба даст чизе намегирад, дастҳо бояд барои ишора ва ифодаи ҳаракати қаҳрамони эпос озод бошанд. Ҳамчунин ҳангоми иҷрои манасхонӣ ҳамаи узвҳои инсон – чашм, сар, лаб, даҳон, гӯш ва қиёфа ба кор ва ҳаракат медароянд, маънӣ ва мақсадеро ифода менамоянд. Аз ин нуктаи назар маҳорати гӯяндагии Саёқбай Қаралаев қадр ва эътироф гардидааст. Нусхаи аз забони ин гӯянда сабтгардида зиёда аз ним миллион мисраъро фаро гирифтааст.

Мушкилоти дигар дар таъйини замони таълифи "Манас" ба миён омадааст. Соли 1995 ҷашни 1000 солагии "Манас" таҷлил гардид. Вале ин маънои онро надорад, ки эпос соли 995 пайдо шуда бошад. "Манас" монанди ҳар як эпоси бузургҳаҷм дар муддати дарози таърихӣ эҷод шудааст ва таҷлили 1000-солагии он санаи шартӣ буда, муайянкунандаи умри ҳақиқии эпос нест.

Миёнаҳои солҳои 30-юм барои тарҷумаи бобе аз эпоси "Манас" ба забони русӣ конкурси пӯшида эълон шуд ва дар он зиёда аз 20 нафар тарҷумонҳо иштирок намуданд ва интиҳо 3 нафар - Лев Пенковский, Марк Тарловский ва Семён Липкин ғолиб ҳисобида шуданд. Аммо нашри тарҷумавии он бо сабабҳои субъективӣ хеле тӯл кашид ва танҳо соли 1946 тарҷумаи русии он нашр гардида, барои тарҷумаи эпос ба забонҳои гуногун роҳ кушод.

Тоҷикон бо тақозои наздикӣ ва гоҳо ҳамтақдирӣ аз вуҷудият ва маъруфияти ин эпос бармаҳал огоҳӣ ёфтаанд. Хоса ба он хотир, ки ин асар аз каробат ва хешутабории деринаи тоҷикону қирғизон дарак медиҳад. Қаҳрамони асосӣ – чавоншаҳлавон Манас тавассути муҳаббат пайдо карданаш бо духтари Бухорхудот – Хоникей миёни тоҷикону қирғизҳо риштаи дӯстӣ ва сулҳу оштӣ васл намуд. Ҳамчунин миёни "Манас" ва "Гӯрӯғлӣ"-и тоҷикон ва миёни "Манас"-у шоҳкитоби мо "Шоҳнома" монандиҳои зиёде ба назар мерасад. Ин ҳама аз огаҳии деринаи тарафайн дарак медиҳад. Аммо кӯшиши ба забони тоҷикӣ тарҷума намудани "Манас" низ солҳои сиюм оғоз ёфтааст. Ҳарчанд дар тарҷумаи пораҳои чудогонаи он адибон ва тарҷумонҳои зиёди тоҷик даст заданд, охиран, тарҷумаи устодона ва пурра аз ҷониби тарҷумони шинохта Аслам Адҳам анҷом дода шуд ва соли 1982 аз ҷониби нашриёти "Ирфон" нашр гардид. Бояд таъкид намуд, ки Аслам Адҳам дар натиҷаи омӯзиши забон, урфу одат, қиёсан аз назар гузаронидани нусхаҳои гӯяндагони тарҷумаи сареҳ ва нигоҳдорандаи рӯҳи асосии эпосро анҷом дод.

Тарҷумаи тоҷикӣ аз зоида шудани Манас то аз марг наҷот додани Манас аз тарафи Хоникейро фаро мегирад. Намуна:

Муроҷиати Хоникей ба паҳлавони довталаби қирғиз:

"Либосат мовиту сабз аст,
Кукола – тавсанат нагз аст.
Раҳи дуре гузар кардӣ,
Сарат бар поям овардӣ,
Сари аспат ба сӯям тоб,
Бад-ин гуфтам ҷавобе ёб.
Агар ту паҳлавонмардӣ
Ба ман зӯрозмо гардӣ
Маро маглуб агар созӣ
Гар аз зинам барандозӣ,
Ба амрат сар фарорам ман,
Чӣ хоҳӣ, он супорам ман.
Агар бар ту зафар ёбам,
Равонат дар хатар ёбам.
Зи пушти зинат афтонам
Сар аз ҷисмат биғалтонам
Ризой, шарти мо ин аст,
Таҳаммул кун, ки фурсат ҳаст.
Зафар ёбӣ дар ин майдон,
Ҳамебаҳшам бароят ҷон.
Биё, эй гови шӯҳратҷӯй,
Ба мо аслу билодат гӯй,
Сипас бо ҳам ба разм оем,
Ҷадал дар разм бинмоем.
Зи насли ман шавӣ огоҳ,
Манам духти Қарохоншоҳ,
Надорам номзад, ҳурам
Ба ҷанги мардҳо зӯрам.
Маро номаст Хоникей,
Кашӣ, о, паҳлавоно, ҳей!"...

"АЛПОМИШ"

"Алпомиш" — яке аз достонҳои қаҳрамонии халқи тоҷик буда, аз корнамой, накӯкорӣ ва устувории қаҳрамони асар ҳикоят мекунад. Муборизаи халқ барои озодӣ, барқарорӣ ва пойдории осоишу адолат ва орзуву омоли инсон дар зиндагӣ ғояи асосии достонро ташкил медиҳад. "Алпомиш" аз қабили ҳамон достонҳои қаҳрамоние мебошад, ки мазмуни сайёр доранд. Достон ба ҳамин ном миёни халқҳои ӯзбек, қазоқ, тотор, бошқирд ва қароқалпоқ низ маълум аст. Вале ҳар як халқи номбаршуда варианти хоси "Алпомиш"-ро дошта, ифодагари характер ва

зиндагиву рӯзгори замони пайдоиши достон махсуб меёбад. Дар натичаи чустучӯхои фолклоршиносони Институти забон ва адабиёти ба номи Рӯдакии АИ Точикистон солхои 50-ум аз водии Зарафшон, шахри Хучанд ва махалхои точикнишини вилояти Қашкадарёи Ӯзбекистон вариантхои точикии "Алпомиш"-ро ёфтанд, ки чихатхои хос дорад. Ба таъбири фолклоршиноси точик Р. Амонов "Алпомиш"-и точикӣ аз доираи достонхои қахрамонӣ хориҷ шуда, эчодиёти анъанавии афсонахои каҳрамониро дар бар гирифтааст. Мундаричаи "Алпомиш" аз ба чустучӯи Қарахон сафар карда, дар ичрои шартхои Барчиной ном шохдухтар корнамоихо нишон додани Алпомиш ва ӯро ба зани гирифтану Култаи золимро мағлуб намуда, зан ва хешу таборашро начот додани ӯ иборат аст. Чихатхои хоси "Алпомиш"-и точикӣ дар тасвири образхо ва баёни воқеахо зохир мегарданд.

"КАЛЕВАЛА"

"Калевала" – эпоси халқии кареливу фин буда, аз маҷмӯи сурудхои эпикиву маросимӣ ва матнхои азоимӣ (илтичо, зорию тавалло) иборат аст. Ин эпоси халқӣ аз чониби донишманди фин Э. Лёнрат ба шакли яклухти қиссапардозӣ дароварда шуда, асосан аз сурудхои халқии карелӣ, ижорӣ ва финӣ фароҳам омадааст ва аз забони сароиндаи сурудхои халқӣ Архип Пертунен дар нимаи аввали асри XIX сабт гардидааст. Соли 1833 композитсияи аввали эпос, ки аз 32 суруд ва соли 1849 композитсияи дуюми он, ки аз 50 суруд иборат аст, нашр гардид. Сурудхои дар сужети Лёнрат истифодагардидаи "Калевала" ханӯз дар замони сохти авлодӣ пайдо шудаанд.

Дар заминаи эпоси қадимаи авлодони наздибалтикаву финӣ дертар эпоси қадими карелӣ низ ташаккул ёфт. Ин эпос дар дарозои таърих хеле суфта гардида, баъдан дар паҳлӯи мазмунхои афсонавӣ ва қахрамонии он оҳангҳои сурудахои меҳнатӣ, ҳаққонят ва таҳассумкунандаи урфу одати халқ низ пайдо гардид. Дар ин сурудхо ба таври амиқ рӯҳбаландии офаринандагон инъикос ёфтааст. Сурудхои "Калевала" аз назари арзиши ғоявӣ ва адабиашон аз эпоси халқхои дигар камӣ надорад. Матни "Калевала" аз рӯи нашри соли 1849 ба забони русӣ, англисӣ, олмонӣ, фарансавӣ, шведӣ, японӣ ва забонхои дигар тарҷума шудааст.

"ГЭСЭРИАДА"

Ин эпоси қахрамониро барҳақ муҳаққиқон "Илиада"-и Осиён Марказӣ донистаанд. "Гэсэр" воқеан достони бузургҳачме буда, аз гармиҳои Ганг то хунукиҳои Амур ва аз Хуанхеи офтобӣ то Ленаи тира паҳн гардидааст. Дар хамин қаламрави бузург пайдо гардидани шахсе муҳол аст, ки аз эпоси оид ба Гэсэр пайдо- гардида хабар надошта бошад. Халқ

дар фосилаи дарози таърихӣ шабҳои дарози зимистонро бо шуниди достон дар бораи қаҳрамони шӯҳратёр Гэсэр, ҳамсари зебои ӯ Рагмо, 30 нафар паҳлавони ҳамсафи ӯ ва чоплуси хиёнаткор Сатон мегузарониданд.

Эпоси "Гэсэр" ҳачман бузург буда, хондани он аз ҷониби гӯяндагон ҳафтаҳо давом меёбад. Ақидае роиҷ аст, ки варианти пурраи тибетии эпос аз 16-ҷилд иборат аст ва ҳар як боби он ҷилдҳои ҷудогона ба ҳисоб меравад. Варианти бурятии он, ки дар ибтидои асри XX сабт шудааст аз 20 ё 30 ҳазор шеър иборат аст. Бо ин ҳама вариантнокӣ ва бузургии ҳачм то ҳол нусхаи ниҳоии он барқарор ё сабт нагардида, дар дахони халқ аст ва дар инкишоф қарор дорад.

Олимони муҳаққиқ ҷанбаи воқеии эпосро нисбат ба хусусияти фантастикии он пурзӯртар донистаанд. Зеро дар он даҳҳо шоҳон ва шаҳрҳои Осиё, ки аксаран дар таърих сабт ёфтаанд, номи шоҳон ва қаҳрамонон, садҳо номҳои шахсиятҳои таърихӣ ва номҳои ҷуғрофӣ сабт шудаанд.

Қаҳрамони эпос Гэсэрхон аз нигоҳи олимон шахсияти таърихӣ буда, дар шимолу шарқии Тибет дар асри XI зиндагӣ намудааст ва достон дар бораи ӯ низ дар замони зиндагии ӯ аз ҷониби шоир Чойбэбо таълиф гардидааст, аммо маъруфият ва шаклгирии эпосро ба асрҳои XVI-XVII мансуб донистаанд. Қиссаи қаҳрамонии Гэсэрхон аз аср ба аср гузашта, дар бораи шахсияти ӯ фарзияҳои гуногун пайдо шудааст. Ӯро ифодагари орзуи халқ оид ба шоҳи одил ва мамлакати раиятпарвар донистаанд. Гурӯҳе дар ақидаанд, ки Гэсэр ин худои хитоиҳо (худои ҷанг) Гуан Ди аст, дигарон гумон доранд, ки Гэсэр ин Искандари Мақдуний аст ва боз иддае ӯро ба Чингизхон мушобеҳ донистаанд. Аммо дар охир ҳамон ақида эътироф гардид, ки Гэсэрхон шахсияти таърихие аст, ки барои озодӣ, ҳақиқат ва адолат пайкор намуда, қорнамоиҳояш тавассути гӯяндагони халқӣ дар қолаби эпоси қаҳрамонӣ бокӣ мондааст.

"ОЛОНҲО"

"Олонҳо" эпоси қадимии ёкутҳо буда, дар бораи қорнамоиҳои паҳлавонон, муборизаҳои онҳо алайҳи паҳлавонону махлуқоти бадҳайбат қисса мекунад. Этимологияи калимаи олонҳо маълум набуда, онро бо калимаи суруд ҳаммаъно донистаанд. Ин эпос аз миқдори зиёди сурудҳо ё асарҳо иборат буда, хонандаи онро олонхосутҳо ном мебаранд. Муайян намудани миқдори умумии чунин асарҳо, номбар намудани унвони онҳоро аз имкон берун донистаанд. Чунончи 125 сабти дар архиви Ёкутистон буда ва 16 матни комилу порае аз олонҳои бокимондаро таҳқиқ як қисми олонҳо шумурдаанд.

«Олонҳо» ба ҳаёту рӯзгори ёкутҳо тавъам буда, дар ҳар деҳа ё маҳал даҳҳо гӯяндагони ин мероси халқӣ вучуд доштанд. Солҳои 1941-1946 дар 13 маҳалли ёкутҳо 83 гӯяндаи олонхоро ба қайд гирифтаанд, ки ма-

шхургарини онхо Т.З. Захаров, Чээбий, Н.А. Абрамов-Кынат ва Д.М. Говоров мебошанд.

Ҳачм ё миқдори мисраъхои «Олонхо» гуногун буда, дар вариантхо хар хел ишора шудаанд. Дар яке аз нусхаҳои нисбатан комили он "Эрбэхтэй Берген", ки аз чониби Д.М. Говоров сабт шудааст, 20 хазор мисраи шеърй ишора гардидааст. Бо назардошти ҳамаи нусхаҳои сабткарда, муҳаккиқон хулоса баровардаанд, ки то ба ҳол шакли пурраи «Олонхо» сабт карда нашудааст.

Дар "Олонхо" пайванди силсилавй ба назар намерасад ва мустакиман бо номи қахрамонхо ёд карда мешавад. Аз чумла қахрамонони бо номи Эр-Соготхо ёдшаванда дар аввал танҳоянд ё қисми зиёди Нюргунхо дар бачагй аз осмон мефарояд ва Мюлдхо дар бачагй ҳама зиштрӯ ва маъюбанд, аммо дар равиши мазмун омехта мегарданд. Бинобар ин барои "Олонхо" хусусияти хаёлй ва мифологй характернок буда, омезиши образҳои мифологй бо воқеият эпосро ба зиндагии муқаррарии инсоният наздик сохтааст. Дар иртибот бо ин бояд зикр намуд, ки асархои алоҳидаи Олонхо сужети доимй надоранд. Сужетхо озодона аз як асар ба дигаре мегузаранд ва хоси алоҳидаи ин ё он асар низ ҳисоб намеёбанд. Аммо анъанаи муайяни гуфтор, тасвир ва тавсифи чузъхои чудогонаи мазмун ва образхо дар фаъолияти ҳамаи олонхосутхо мушоҳида мешавад.

"Олонхо"дар замони гузашта вазифаи адабиёти хаттиро то андозае ичро намудааст. Гӯяндагони он миёни халқ эътибор дошта, дар чашну маъракахо хондани "Олонхо" ба ҳукми анъана даромадааст. Хонандагони «Олонхо»-ро аз бачагй (аз 5-7 солагй) тайёр менамуданд, ки дар байни онхо духтарон ё занхо низ будаанд.

Сабти аввалини порчахои "Олонхо" соли 1851 огоз гардида, тадричан нусхаҳои гуногуни он сабт гардид ва ба доираи омӯзишу таҳқиқ кашида шуд.

Муайян гардид, ки пайдоиши «Олонхо» ба асрхои XIII—XIV мутааллиқ буда, дар он орзуву омоли ҳамешагии халқ, яъне расидан ба рӯзи нек ва халосй аз қуввахои бад инъикос ёфтааст.

"ДОВУДИ СОСУНӢ"

"Довуди Сосунӣ" эпоси қахрамонии халқи арман буда, ба чараёни никишофи адабиёт ва таърихи ин халқ таъсир расонидааст. Ин эпос аз чаҳор рукн ё қисм иборат буда, рукни сеюми онро асосй донистаанд.

Рукнҳо ба таври зайл номгузорй шудаанд: "Санасар ва Богдасар", "Мгери калонӣ", "Довуди Сосунӣ", "Мгери хурдӣ".

Маълум, ки ҳар асар - достон, эпос таърихи пайдоиш ва омилҳои густариш дорад. Сабаби пайдоиши эпоси "Довуди Сосунӣ" шӯриши соли 851-и деҳқонони арманӣ зидди андозҷамъкунандагони Хилофати Араб дар яке аз нохияҳои Арманистони гарбӣ, Сосуни кӯҳӣ мебошад. Эпос

дар муддати асрхо аз насл ба насл, аз гӯянда ба гӯянда гузашта, бо гӯишхои гуногуни арманӣ сабт гардида, дар худ қиссаву ривоят ва далелҳои зиёди таърихиро ҳамчун зиндагиномаи халқи арман гунчонидааст. Эпоси "Довуди Сосунӣ" танҳо аз ривоятҳо иборат набуда, ҳодисаву воқеаҳои зиёди воқеиро, ки гузаштагони халқи арман паси сар намудаанд, инъикос менамояд, аз қабили лашкаркашиҳо, ҳучуми бегонагон ба ҳоки арман, муборизаи халқ, урфу одат ва ғайра.

Эпос бори аввал соли 1874 аз ҷониби фолклоршинос Г. Сервандзтян навишта шудааст. Эпос ҳеҷ гоҳ солномаи ин ё он воқеаи мушаххас набуда, ғояи асосии он - муборизаи барои озодии Ватан аст.

Эпоси "Довуди Сосунӣ" дар муддати асрхо бо истифода аз дурдонаҳои адабиёти шифоҳӣ бой ва суфта гардида, ба як ёдгории пуркимати умумихалқӣ табдил ёфт.

Қаҳрамонони эпос пешбаранда гони идеали халқ-накӯкорӣ, ҳақпарастӣ, мардонагӣ, қаҳрамонӣ ва миҳанпарастӣ мебошанд.

Оҳангнокӣ, соддабаёнӣ, шаҳомати образҳо, амикияти ғоявӣ, фалсафа ва халқияти он аз хусусиятҳои умдаи эпос мебошад.

Тарзе ишора гардид, эпоси "Довуди Сосунӣ" аз ҷиҳати фарогирии ҳаҷм ва мазмун шаҳомати хос дошта, ба инкишофи баъдинаи адабиёти арман таъсир расонидааст. Аз ҷумла дар заминаи оҳангу мазмуни ин эпос адибони номии арман О. Туманян ва А. Исаакян достонҳо эҷод намудаанд.

Соли 1939 ҷашни 1000 -солагии эпос таҷлил гардид ва аз ҳамин давра тарҷумаи он ба забонҳои гуногун, аз ҷумла ба забони тоҷикӣ низ сурат гирифт. Дар тарҷума ва ба хонандаи тоҷик шиносонидани ин достони қаҳрамонӣ олимону адибони зиёди тоҷик саҳм доранд. Тарҷумаи порчае аз ин достон аз ҷониби шоир ва тарҷумон Басир Расо анҷом ёфтааст. Тарҷумаи тоҷикии эпоси "Довуди Сосунӣ" ба пуррагӣ аз ҷониби тарҷумони шинохтаи тоҷик Аслам Адҳам анҷом ёфтааст.

Порча аз эпоси "Довуди Сосунӣ"

Забти Сасун ва зиндон шудани Довуд

Ҷуп Мҳер алвидо ба олам кард,
Оламеро сарои мотам кард.
Ҷоми заррин қазо ба санге зад,
Сарвати мисрӣ табли ҷанге зад.
Дод амре малик, ки Марзи Сасун,
Сӯхт боист битамом зи буи!
Лашкари мисриён чу мӯру малах,
Ҳамлаовар ба дашту кӯҳу шах.
Ҳама гулгаштхову боғи Сасун,
Сохт огуштае ба хоку хун.

Мулки шаҳре харобазоре кард,
Ҳар кучо чон будӣ, фироре кард.
Бар асирӣ чу пиру ҳам барно,
Бурда якчо ба Ована Верго.
Бар асирон замини бегона,
Менамудӣ харобу вайрона.
Кард Ован ба сӯи шаҳ исрор:
—Лутф, шоҳо, зи мо дареғ мадор!
Мо ҳама райъату ғуломи туем,
Шаҳсаворему банди доми туем
Аз кулаҳдори Миср шуд фармон
Лутф гӯё намуду ҳам эҳсон,
Амри рафтан ба марзу бар хона,
Яъне бар он Сасуни вайрона.
Субҳдам чун кушуд дида Давид,
Хештанро ба кунче танҳо дид.
Зору ошуфта гашту зад фарёд,
Кӯфт муште ба зарбу дар бикшод,
Субҳгоҳон ба сӯи боге рафт
Хастаҳолеву бедимоге рафт.
Баргирифта зи шохи шамшоде,
Бегумон бар замин-ш бинҳодӣ.
Гуфт бар чӯраҳо, ки саф бандед,
Чобукеву сараҳо чандед?
Ханда карданду хоюҳу карданд,
Омаданду шуданд саворе чанд.
Баъди чанде Давиди хашмолуд,
—Нест зӯрам дигар, — нидо бинмуд.
Кӯдакон гӯиё ба рӯи зин,
Шишта буданду мезаданд камчин.
Аз Давид чун илочи коре рафт,
Аз бадан қуввату мадоре рафт,
Шоҳу барг канда шуд, бирафт аз даст,
Ҷумла уфтода бар замин бо шаст.
Нола шуд аз канору бар боло,
Ҳама захмин танаву сар то по.
Чун падарҳо шудандӣ з-ин огоҳ,
Арз рафтӣ ба миру ҳам бар шоҳ.
— Зери ин осмони пуранҷум,
Мо бидонем ё Давиди шум?
Бо имои маликаи хашмолуд,
Боз аз нав Давид ба зиндон шуд
Марде аз мисриёни донишвар,

Гашт ӯро шарику ҳам раҳбар.
Шоҳ гуфто ба пири равшанфикр:
— Эй ба дунёи фикр, маъни бикр.
Дур бинмо ба сеҳру роҳи ҳунар,
Саркаши аз вуҷуди ин худсар!
Кӯш, то бар мароми мо бошад,
Чорасозу ғуломи мо бошад,
Бо худаш гуфт марди хизматгор:
—Некӣ аз ман ҳаме умед мадор!
Аз Давид дар фигон зи бахт шавӣ,
Оқибат бенасиб зи тахт шавӣ.

* * *

Рӯзе аз рӯзҳои фасли баҳор,
Устухоне ба даст баъди наҳор,
Ончунон зад Давид ба деворе,
К-он ҳаме тири тӯп пиндорӣ.
Зад берун аз сурох нур аз ҳур,
Зарра не, бар Давид ҷаҳоне шӯр.
То ба даст оварад шуои меҳр,
Бас арақҳо, ки рехт зи ҷисму зи чеҳр.
Пири доно варо навозиш кард,
Шаҳду шарбат забони пурсиш кард.
Гуфт: —эй бехабар зи ҳоли даҳр,
На фазо дидаву на чӯй, на наҳр,
Эй ки ҷамъе зи ту ба уммед аст,
Ин ҷаҳон ҷилвагоҳи хуршед аст.
Дида бикшову бин, ки бо тадбир,
Фатҳ созам шуову зарра асир.
Пири доно ба нӯги дастораш
Як ишорат намуду шуд кораш.
— Ҳастӣ, — гуфто Давид, — ту аз ман зӯр,
Чун намудӣ бало ба як дам дур.
—Ин бало нест, —гуфтӣ хизматгор,
Нури меҳраш бигӯй ё анвор.
Берун аз ин саро, ки бас тор аст,
Оламе пур зи розу асрор аст.
Рӯзи пурнури шаб сиях дорад,
Дар само нақму ҳуру маҳ дорад.
— Пас чаро, — гуфт Давид, — ту медорӣ,
Андар ин ҷо низору бо хорӣ?
Назди шаҳ рафта пири хизматгор,
Бо тавозӯъ нишасту кард исрор:

— К-эй малик ливои фатҳ ба бар,
Бар Давид аст ҳавои нав бар сар.
Ноилоче зи шоҳ шуд фармон,
Тарк кардӣ Давиди гурд зиндон.

"КУТАДҒУ БИЛИҚ"

"Кутадғу билиқ" яке аз ёдгориҳои хаттии мардуми туркизабон буда, дар асри XI аз ҷониби шоир ва донишманди ҳамин давр Юсуфи Баласугунӣ таълиф гардидааст. Муаллиф замоне ба эҷоди асар шурӯъ намуд, ки адабиёти хаттии форсизабон миёни аҳвоми турк эътибори хос дошт. Юсуфи Баласугунӣ чун донишманди замони худ аз асарҳои таърихӣ, илмӣ ва адабии мардуми форсизабон огоҳӣ дошт ва ин асари калонҳаҷми ӯ низ зери таъсири ҳамин асарҳо таълиф гардидааст. Муаллифи "Кутадғу билиқ"-ро пеш аз ҳама ғояи иттиҳодкунандаи адабиёти тоҷику форс ва мавқеи босазои забонҳои арабиву форсии тоҷикӣ дар ҳайрат гузошта буд. Аз ҳамин сабаб Юсуфи Баласагунӣ забон ва адабиёти шифоҳии мардуми туркизабонро омӯхта, кӯшиш намудааст, ки лафзи туркӣ низ монанди забонҳои форсию арабӣ нуфуз пайдо кунад. Бинобар ин ӯ бо тамоми масъулият барои офаридани аввалин асари хаттии туркӣ камар мебандад. Дар дебочаи достони "Кутадғу билиқ" зикр гардидааст, ки

Арабча, тожикча китаблар укуш,
Бизинг тилимизга бу юмғи укуш.

(Китобҳои арабию тоҷикӣ бисёранд,
Ин аввалин асарест дар забони мо).

Дар мавриди ин сухан тазаккур бояд дод, ки асар аз аввалин сарчашмаҳои туркист, ки вожаи "тоҷик"-ро дар мафҳуми забони форсӣ-тоҷикӣ истифода кардааст. Таълифи достони "Кутадғу билиқ" дар Кошғар ба анҷом расидааст ва муаллиф онро ба ҳукмдори Қарохониён Тавғач Буғрахон тақдим намудаву Буғрахон хизмати ӯро тақдир намуда, ба ӯ унвони Ҳочиби Хоси дарборро додааст. Аз ҳамон давр ӯ ҳамчун Юсуф Хос Ҳоҷиб шӯҳратманд гардидааст.

Достон ҳанӯз дар замони худи муаллиф шӯҳрат ёфт ва гояҳои давлатдории одилона ва панду ахлоқии асар ба мардум хуш омад. Зеро дар он баробари ифодаи мафкураи ҳукмронон, оид ба бартараф намудани ихтилофҳои феодалӣ, гояҳои ободонии мулк ва маърифатпарварӣ низ ақидаҳои судманд баён гардидааст: " Ин китоб бенизоят азиз аст. Он ба шеърҳои ҳакимони Чин ороста шудааст. Ҳамаи олимон ва ҳакимони Мочин иттифоқ шуда гуфтаанд, ки дар вилояти Машриқ ва кишвари Туркистон дар лафзи Буғрахон (Забони туркӣ) ҳеҷ кас аз ин бехтар китоб таълиф накардааст. Ба кадом кишвере, подшоҳе ин китоб расад, ула-

мою удабои он чо эҳтиромона онро номҳои гуногун доданд: чиниён "Адаб-ул-мулук", мочиниҳо "Оин-ул-мамлакат" номиданд ва дар Машриқ "Зуйн-ул-умаро" ("Зинати амирон") гуфтанд. Эрониҳо "Шоҳномаи туркӣ", тӯрониён "Кутодгу билиқ" ном гузоштаанд ва дар баъзе кишварҳо ҳамчун "Пандномаи мулук" машҳур шудааст. Ин шаҳодати он буд, ки "Кутадгу билиқ" ҳамчун панднома барои мулкдорон таълиф шудааст. Мазмун ва гояи асар, ки пойдории давлати ягонаи Қарохониён, зисту зиндагонии осоиштаи мардум ва иттиҳодро тарғиб менамояд, ифодагари таъсири "Шоҳнома"-и Фирдавсӣ аст. Ин асар низ чун "Шоҳнома" бо вазни мутақориб эҷод шудааст.

Дар мукаддимаи насрии асар зикр гардидааст, ки достон чаҳор масъалаи асосиро фаро мегирад ва онҳо дар образҳои мачозӣ тачассум ёфтаанд. Дар он гуфта шудааст, ки дар китоб чаҳор масъала Адл, Давлат, Ақл ва Қаноат ба миён гузошта шудааст: Ба Адл Қунтугдӣ ном ниҳода, ҳамчун шоҳ тасвир менамояд, Давлат Ойтулдӣ ном дошта, ба ҳайси вазир омадааст, Ақлро Ўгдулмиш (оқил, доно) номида, ҳамчун фарзанди вазир ба қалам медиҳад ва Қаноат, ки Удгурмиш (ҳушёр, далер) ном дорад, аз ақрабои вазир будааст. Дар байни онҳо суолу ҷавоб ва мунозираҳо баргузор шуда, масъалаҳои муҳимми давлатдорӣ мавриди муҳокима қарор мегирад.

Мукаддимаи достон ёздаҳ боби асарро ташкил медиҳад. Дар он баробари ҳамду санои анъанавӣ ба ҳудову расул, тасвири манзараҳои баҳор, мадҳи Буғрахон, доир ба 7 сайёраву 12 бурҷи фалак, доир ба одоби муошират фасоҳати сухандонӣ низ андеша баён шудааст. Қисми асосии достон аз боби ситоиши Қунтугдӣ ном ҳукмдоре оғоз меёбад.

Чӣ хеле ки аз мазмуни достон пайдост, масъалаҳо на дар фаъолияти саргузашти онҳо, балки дар баҳсу мунозира, сӯҳбату муколамаҳо баён мегардад. Бинобар ин дар "Кутадгу билиқ" тасвири эпикӣ фақат барои бо ҳам пайвастану ривочи масъалаҳо воситае гардидааст. Ҳамин тариқ, дар ин достон низ монанди асарҳои дигари панду ахлоқии адабиёти классикии Шарқ мақсад бидуни вокеаҳову саргузашти қаҳрамонон, дар мунозираву муколамаҳо ифода гардидааст.

Дар достони "Кутадгу билиқ" қариб тамоми масъалаҳои муҳимми зиндагӣ мавриди муҳокима қарор гирифтааст. Дар мавриди аввал Юсуф Хос Ҳоҷиб дар бораи сифатҳои ҳукмдори одил суҳан мегӯяд ва бекҳоро (Ҳукмдор) ба андӯхтани илму маърифат даъват мекунад. "Бекҳо бо дониш ҳалқро роҳбарӣ менамоянд, бо ақл хизмати мардумро иҷро мекунанд. Номи бек ба илм иртибот дорад, агар аз калимаи БЕКЛИК (илм) ломро партоем Бек мемонад. Беке, ки илм дорад, ҳомии олимон аст". Дар баробари ин шоир таъкид мекунад, ки бек набояд ба майхӯрию ишратпарастӣ дода шавад. Ӯ бояд аз фисқу фасод ҳазар намояд". "Бек май нахӯрад, фисқу фасод накунад, зеро аз ҳардуи ин бахт гурезон аст". Чунин гуфтаҳои шоир эътирозе буд бар зидди майхӯрию ишратпарастии аҳли дарбор аст, ки боиси фитнаю бадбахтиҳои зиёд мегардад. Ба фикри шоир ҳукмдор бояд вақти холии худро бо донишандӯзӣ гузаронад.

Баёну фикрҳои панду ахлоқии Юсуф Хос Ҳоҷиб дар дигар бобҳои достон низ идома дорад. Ӯ мегӯяд, ки донишмандон ҳомиёни илму маърифат ҳастанд, бе онҳо давлатро идора кардан мушкил аст. Ба фикри ӯ агар ҳукмдор мамлакатро бо шамшеру сиёсат идора кунад, олим мардумро бо ақлу дониши худ пеш мебарад. "Онҳо (олимон) – мегӯяд ӯ, — раҳнамои рамаи гӯсфандон буда, онҳоро ба роҳи рост мебаранд... Нури илму маърифати олимон машъали халқ аст, ки шабонгаҳ ҳам роҳи онҳоро мунаввар месозад. Бинобар ин олимонро дӯст дор, ба суханони онҳо гӯш андоз ва ҳамаи донишҳоро аз бар кун". Аз ин рӯ, шоир лозим мешуморад, ки ҳукмдор бо донишмандон доимо дар робита бошад, аз онҳо омӯзад. Дар достон чунин омадааст, ки ҳангоми хабар ёфтан аз омадани донишманд Уғулмиш шоҳ фармон медиҳад, ки ӯро фавран ба дарбор оранд. Ба олим мурочиат карда, шоҳ мефармояд, ки ӯ бо дониши худ ба идораи давлат кӯмак расонад. " Инсон ду хел мешавад, — мегӯяд шоҳ. Яке омӯзгор, дигаре омӯзанда. Касе, ки аз ҳар дуи ин фориғ аст аз ҳайвон фарқе надорад. Аз ҳар дуи он якеро бихоҳ".

Ҳамин тариқ шоир моҳияти мақоми илмро дар ҷомеа бузург медонад. Худ ҳамчун олим аз муваффақиятҳои илмии замонаш бо тамом истифода мекунад. Юсуф Хос Ҳоҷиб мисли файласуфони Юнону Машриқ аз чор унсур (об, оташ, боду хок) иборат будани мавҷудотро эътироф менамояд. Ақидаҳои фалсафию мулоҳизаҳои тиббии ӯ зери таъсири осори Абӯалӣ ибни Сино шакл гирифтааст, зеро ибораи "Тоҷи ҳаким" бешубҳа ишора ба Шайхурраис аст.

"Кутадғу билик" дар бобҳои махсус доир ба одобу ахлоқ баҳс мекунад. Масалан, боби 7-достон ба одоби суҳан бахшида шудааст. Ӯ менависад: "Забон мутарҷими ақл ва дониш аст. Бидон, ки обрӯю эътибори инсон аз нутқи пурмазмуни ӯст. Забон эҳтироми одамро баланд бардошта, хушбахт мекунад. Дар мавриди дигар хору зор шудани инсон низ аз забонаш аст. Эй соҳиби забони мағрур, хушёр бош, суханони беандешаат рӯзе саратро мехӯрад... Забонатро эҳтиёт кун, то ки дандонат нашиканад! Осудагӣ хоҳӣ, суханони бехуда магӯ...

... Бо ду чиз мард бузург аст: яке ахлоқи нек, дигаре гуфтори нек. Бингар, одам аз олам даргузарад ҳам, номаш мемонад. Агар мурдан нахоҳӣ, дар ҳаёт ҷовид бимонӣ, накӯфеълу некгуфтор бош, эй олим".

"Кутадғу билик" мероси бузурги адабиёти туркизабони асри XI буда, барои рушди камоли минбаъдаи ин адабиёт таъсири босамари худро расонидааст.

«ДОСТОНИ ПОЛКИ ИГОР»

«Достони полки Игор» ёдгории умумии халқҳои славян: русу украин ва белорус буда, дар худ ғояи ватанпарастӣ, муҳаббат ба зиндагӣ ва

ситоиши ҷасорату хирадро тачассум кардааст. Ин ёдгории халқхои славянажод муаммои хоси худро дорад. Ба ақидае муаллифи он дар нимаи дуюми асри XII, дар замони хеле мураккаби таърихй, хучуми мугулхо ва истилои дуасраи онхо, ки бо фочиаи солҳои 1237-1240 ба охир расидааст, зиндагй ва эҷод намудааст. Руси Киевй, ки давлати пуриктидор буд, дар замони князҳои бузург Владимир Святославич (980-1015) ва Ярослав Мудрий (1019-1054) ба дараҷаи баланди тараққиёт расида буд, баъди марги Ярослав ба қисмхо ҷудо шуд ва рӯ ба таназзул ниҳод.

Тобистони соли 1185 князи бузурги Киев Святослав хост ба мукобили қипчоқхо, ки муntазам ба сарзамини Рус хучум карда, онро дар хатар мемонданд, юриш ташкил намояд. Аммо князи Новгороди шимол Игор баҳори ҳамон сол бар зидди қипчоқхо мустақилона лашкар кашида, ин нақшаи Святославро барбод дод.

Ҷанг бо маглубияти Игор анҷом ёфт, лашкари ӯро торумор карданд ва худи ӯ асир афтод. Окибат аз асирй гурехт. Князь Игор бо хучуми ногаҳониаш дар акибгох хатти мудофиаро мустаҳкам намуд ва зарур буд, ки ба мукобили қипчоқхо муборизаро дар муттаҳидй давом диҳанд. Вале ин тавр нашуд ва душман ба Киев хучум кард. Маҳз дар ҳамин айём ин ёдгории нодири адабй офарида шудааст ва муаллиф (солноманавис) аз забони князи Кабири Киев «суханони заррини ашколуд»-ро навишта, тамоми князҳоро ба муттаҳидй ва торумори душмани Рус даъват менамояд.

Қаҳрамони асосии достон худи князь Игор набуда, балки сарзамини Рус, ҳамон диёре аст, ки мӯҳтоҷи муҳофизат буд. Муаллифи достон бо ғазаб князҳоеро, ки ба ҷои ҳифзи Ватан ба ҳамдигар дармеафтоданд, маломат мекунад. Дар мавриди муаллифи достон низ ақидаҳои мухталиф ба миён омадааст.

Муҳаққики достон академик Борис Александрович Рыбаков ба аниқ набудани муаллиф ишора карда гуфтааст, ки аввалан дар замони таълифи ин достон номбар кардани муаллиф расм набуд. Сониян, ба эътибори ақидаи муҳаққиқон «Достони полки Игор»-ро нахуст барои сароидан офаридаанд.

Достонро мардум месароид ва шояд дар назди онхо муаллиф низ ҳузур дошту аз рӯи хоксорй худро маълум намесохт. Ба андешаи Б.А.Рыбаков муаллифи достон солноманависе аст, ки таърихро ҳуб медонад. Муҳаққиқони дигар низ ба солномаанависи таърихдон будани муаллифи достон ишора намуда афзудаанд, ки то мо ягон асари замони Руси Киевй нарасидааст, ки аз рӯи қимати бадеӣ ба «Достони полки Игор» баробар бошад. Ин асар дар адабиёти Руси Киевй боз аз он чиҳат низ ягона аст, ки қариб тамоми адабиёти асрҳои XI-XII руси қадим адабиёти калисой ва ё дар таъсири калисо қарордошта мебошанд, аммо дар «Достони полки Игор» таъсири калисо ҳамоман дида намешавад ва муаллифи он ягона солноманависе будааст.

Аз чиҳати сохти композитсионӣ асарро ба чор тақсим намудааанд. Дар қисми аввал, ки қаҳрамонаш Игор аст, ҳуҷум ва шикасти лашкари ӯ, ҳамчунин раҳгум задан ва нутқи тавбаомези ӯ тасвир мешавад.

Қисми дуюм ба нутқи Святослав ва дар бораи маглубияти Игор ва амали ӯ дар ин иртибот бахшида шудааст.

Дар қисми сеюм оид ба тохтутози қипчоқҳо дар замини Рус ва дар қисми чорум боз дар бораи Игори асирафтода, машаққатҳои асирӣ, боз ҳам нутқи тавбаомези Игор ва шароите, ки дар он Игор қарор дошт, муфассал сухан меравад.

«Достони полки Игор» аз даҳ саҳифаи чоп иборат буда, таърихи фочиавӣ дорад. Достон гум шуда буд ва бо шарофати ҷустуҷӯҳои граф Мусин-Пушкин дар охири асри XVIII аз дайри Спаскии шаҳри Ярослав нусхаи он ёфт шуд.

Мутаассифона, ин нусхаи «Достон» низ соли 1812, ҳангоми ҳуҷуми Наполеон ба Россия сӯхт. Наполеон Москваро сӯзонид ва ин ёдгорӣ низ тӯъмаи оташ шуд.

Бо вучуди ин ҳама «Достони полки Игор» дастраси инсоният гардид ва соли 1800 онро дар шакли пешинааш, яъне бо забони қадимаи рус ва тарҷумаи онро ба забони муосири рус нашр намудааанд, ки аз рӯи ин нусха тадқиқоти зиёде анҷом ёфт.

АЛИШЕРИ НАВОӢ
(1441 – 1501)

Шоири бузурги ӯзбек Алишери Навоӣ аз ҷумлаи суханварони чаҳонист, ки аз худ мероси гаронбаҳое бокӣ гузоштааст. Ҳаёт ва фаъолияти худро Навоӣ барои бахту саодати инсон, осоиштагии халқ, сулҳу амонӣ, ободонӣ, ба тараққиёти илму фан ва адабиёт бахшидааст. Шоири инсонпарвар дар баробари арбоби давлат буданаш ҳамзамон ба равнақи адабиёти ӯзбек таъсири калоне расонид ва асоси забони адабии ӯзбекро гузошт.

Алишери Навоӣ 9 феврали соли 1441 дар Ҳирот ба дунё омадааст. Дар бораи сирату сурати Алишери Навоӣ дар тазкираву асарҳои бадеии ҳамзамононаш маълумоти амиқу пурқимат оварда шудааст. Аз ҷумла: дар "Макорим-ул-ахлоқ", "Ҳабиб-ус-сияр" ва "Хулосат-ул-ахбор"-и Хондамир, "Тазкират-уш-шуаро"-и Давлатшоҳи Самарқандӣ, "Бобурнома"-и Бобур, "Бадоеъ-ул-вақоеъ"-и Восифӣ, "Юсуф ва Зулайхо", "Хирадномаи Искандарӣ" ва "Баҳористон"-и Ҷомӣ шахсияту эҷодиёти Навоӣ шарҳу тавсиф гардидааст.

Баъди вафоти бармаҳалли падараш Алишери ҷавон дар тарбияи ҳукмдори маърифатпарвар Абулқосим Бобур мемонад. Аз 15 солагиаш ҳамроҳи Султон Ҳусайни Бойқаро дар дарбор ба хизмат сар мекунад. Соли 1456 Навоию Бойқаро ҳамроҳи Бобур ба Машҳад меоянд ва таҳсилро

давом медиҳанд. Баъд аз вафоти Абулқосим Бобур /1457/ Ҳусайн Бойқаро дар талоши тоҷу тахт барои ҷамъ кардани қӯшун ба Марв меравад.

Таҳсил дар Машҳад давраи бехтарини доништандӯзии Навоӣ ба шумор меравад. Хусусан, асарҳои Фирдавсӣ, Низомӣ, Хусрави Деҳлавӣ, Саъдӣ, Ҳофиз, Атоӣ, Лутфӣ ва дигар адибонро бо шавқ меомӯзад, худ низ ба эҷод сар мекунад. Ӯ ҳамчун шоири зуллисонайн аз ибтидо ба туркию форсӣ шеър мегуфт. Дар шеъри форсӣ бо таҳаллуси "Фонӣ", дар забони ӯзбекӣ бо таҳаллуси "Навоӣ" шӯҳрат ёфт. Дар ҳамин ҷо Навоӣ ба шоирон ва маърифатпарварони замонаш Саид Ҳасани Ардашер ва Камол Турбатӣ шинос мегардад. Дертар Навоӣ дар бораи сифатҳои ин дӯстону ҳимоятгарони худ дар тазкираи "Маҷолис-ун-нафоис" ва рисолаи "Ҳолати Саид Ҳасан Ардашер" бо мамнуният ёдовар мешавад.

Навоӣ тақрибан дар синни 18-19 солагиаш ба Ҷомӣ шиносоӣ пайдо мекунад. Савияи дониш, зеҳну қобилияти Навоӣ Ҷомиро дар ҳайрат мегузорад ва ӯро шогирд ва фарзанд мехонад. Ин муносибатҳои дӯстиро эҷодии онҳо то вафоти Абдураҳмони Ҷомӣ давом мекунад.

Баъд аз ба Ҳирот баргаштан /1460/ Навоӣ дар хизмати шоҳ Абӯсаид буд. Шоҳи иртичобпараст ба ҳамсабақи Ҳусайн Бойқаро, ки баҳри соҳибии тоҷу тахт муборизаро давом медод, нобоварӣ изҳор мекунад ва меросаз падар мондаашро мусодира намуда, худи Навоиро ба Самарқанд бадарға кард. Давраи Самарқанд низ дар инкишофи маънавию эҷодии Навоӣ нақши бузурге гузоштааст.

Навоӣ моҳи апрели соли 1469, баъди ба тахти салтанат нишастани Ҳусайн Бойқаро ба Ҳирот баргашт ва ба сифати мӯҳрдор ба хизмати давлатӣ пардохт. Аз соли 1472 Навоӣ вазифаи вазирӣ /амирӣ/-ро бар ӯҳда дошт. Ҳамчун амири маърифатпарвар Навоӣ ба равнақу ривоҷи илму фан, адабиёту санъат диққати махсус медод ва дар ҳаққи намояндагони аҳли илму адабиёту санъат ғамхориҳо зоҳир менамуд. Дар замони Навоӣ маданияти Хуросону Мовароуннаҳр хеле инкишоф ёфт. Навоӣ соли 1501 дар Ҳирот вафот кардааст.

Эҷодиёти пурбаракати Навоӣ серсоҳа аст. Ғайр аз девони ғазалиёт ва "Хамса" ӯ тазкира ва рисолаҳо дар мавзӯъҳои гуногун навиштааст, ки ҳатто номбар кардани он вақти зиёдеро талаб мекунад. Аксарияти ин асарҳо дар Ҳирот таълиф шудааст. Таснифи таълифи баъзе асарҳои Навоӣ чунин аст:

Соли 1488 "Таърихи мулуки Аҷам" навишта шуд, ки дар он дар баробари манбаҳои таърихӣ аз "Шоҳнома" низ истифода шудааст. Дар он қисми афсонаҳои халқӣ низ таҳия шудааст. Соли 1491 баъди "Рисолаи муаммо" тазкираи "Маҷолис-ун-нафоис"-ро навишт. Дар он доир ба эҷодиёту фаъолияти беш аз 450 тан шоирони асри XV маълумот оварда шудааст. Навоӣ солҳои 1492-94 бахшида ба устод ва дӯсти худ Абдурахмони Ҷомӣ асари "Хамсат-ул-мутаҳайирин" /Панҷ мутаҳайир/-ро меофарад. Дар омӯхтани муносибатҳои Ҷомию Навоӣ ва ҳаёти мада-

нии охири асри XV ин асар аҳамияти бузурге дорад. Соли 1492 мукотибаҳои худ бо Ҳусайн Бойқаро ва дигаронро бо номи "Муншоат" китобат кард. Худи ҳамон сол доир ба назария ва амалияи арӯз рисолаи "Мизонул-авзон"-ро таҳия кард. Солҳои 1491-98 тамоми шеърҳояшро дар чор девон гирд меоварад, ки бо номи "Хазойин-ул-маонӣ" машҳур аст. Ҳамаи шеърҳои форсӣ—тоҷикиашро дар шакли "Девони Фонӣ" мураттаб месозад. Соли 1499 дар мазаммати ғояҳои тарки дунёи шайхон достони фалсафии "Лисон-ут-тайр" ва асари машҳури забоншиносии худ "Муҳокамат-ул-лугатайн"-ро иншо мекунад. Асари охирини калонҳачми Навоӣ "Маҳбуб-ул-қулуб" соли 1500 офарида шудааст. Ғайр аз ин Навоӣ доир ба масъалаҳои сохти иқтисодию ичтимоии замонаш, дар бораи моликияти худ, иморатҳое, ки бино намудааст дар асари "Вақфия" /1482/ маълумот медиҳад. Асарҳои динию ахлоқии Навоӣ "Назм-ул-ҷавоҳир" /1485/, "Таъриҳи анбиё ва ҳукамо", "Рисолаи тир андохтан" ва ғайраҳо низ дар замони худ шӯҳрат ёфтаанд.

ҒАЗАЛИЁТИ НАВОӢ

Алишери Навоӣ ҳамчун шоири ғазалсаро анъанаҳои беҳтарини Саъдию Ҳофиз, Хоразмию Сайф ва Атоию Лутфиро давому ривоҷ дод. Ӯ мисли ахтари тобони осмони шеърияти туркӣ роҳи миньбадаи онро мунаввар сохт. Шоири ҳассос дар жанрҳои зиёди лирикӣ эҳсосоти мураккаб, ҳолати рӯҳӣ ва шууру орзуи инсониро дар ғазалҳояш бо маҳорати баланд таҷассум мекунад. Таъсири пурсамари Навоиро дар тазкираву мухаммасҳои шоирони ӯзбеку туркману озар бар ғазалҳои ӯ дидан мумкин аст.

Наҳустин девони шеърҳои Навоӣ соли 1476 анҷом гирифта, аз 842 шеър /аз ҷумла 585 ғазал/ иборат будааст. Девони дуюми шеърҳои Навоӣ байни солҳои 1476-1583 мураттаб шудааст ва он 628 ғазалу дигар намудҳои шеъриро дар бар гирифтааст. Девон "Наводир-ун-ниҳоя" ном дошта аз беҳтарин шеърҳои Навоӣ мураттаб шуда буд. Ҳар ду девони аввал асоси куллиёти Навоӣ "Хазойин-ул-маонӣ"-ро ташкил додаанд.

Навоӣ мувофиқи чаҳор марҳалаи умри инсон ба чаҳор девони худ ном мегузорад.

1. "Ғароиб-ус-сиғар" иборат аз 480 шеър /5714 байт/
2. "Наводир -уш-шабоб" иборат аз 759 шеър /5428 байт/
3. "Бадоеъ-ул-васат" иборат аз 740 шеър /5420 байт/
4. "Фавоид-ул-кибор" иборат аз 793 шеър /5888 байт/

Дар "Хазойин-ул-маонӣ" 16 жанри шеърӣ истифода шудааст, ки бештараш ғазал аст. Аз 3132 шеъри Навоӣ, ки ба девон дохил гардидааст, 2600-тоашро ғазал ташкил медиҳад. Онҳо аз мадҳи инсон ва таронаҳои пурмеҳру муҳаббат саршор аст. Шоир даъват менамояд, ки инсон бояд ҳаётро дӯст дорад, умрашро қадр бикунад.

Жондин сени кӯп севармен, эй умри азиз,
Сандан сени кӯп севармен, эй умри азиз
Ҳар меники севмак андин ортиқ бӯлмас,
Андин сени севармен, эй умри азиз.

/Аз ҷои дӯсттар дорам туро, эй умри азиз,
Аз ҳама бештар дӯст дорам туро, эй умри азиз,
Ҳар чиро, ки дӯст доштан фузунтар аст,
Аз он бештар дӯст дорам туро, эй умри азиз./

ДЕВОНИ ФОНӢ

Навой шоири забардасти зуллисонайн аст. Эҷоди бадеии худро бо шеъри форсӣ оғоз намуда, то охири умр ҳамзамон шеърҳои ӯзбекиашро давом додааст. Навой ба забони форсӣ-тоҷикӣ соҳиби девони ашъор аст, ки бо номи "Девони Фонӣ" шӯҳрат ёфтааст. Нусхаи мукаммалтарини девон нусхаи Парижӣ буда, аз 6197 байт иборат аст. Ғазалиёти Навой, ки асосии ин девонашро низ ташкил кардааст, дар равияи Ҳофизу Саъдӣ, Хусрави Деҳлавӣ ва Ҷомӣ иншо шудааст. Аз 554 газал 349-тоаш татаббӯъ ба ашъори классикони адабиёти форсу тоҷик мебошад. Масалан:

ҲОФИЗ:

Воизон, к-ин чилва дар махробу минбар мекунанд,
Чун ба хилват мераванд, он кори дигар мекунанд.

НАВОӢ:

Воизон то чанд манъи ҷому согар мекунанд,
Чун димоғи хешро ҳам гаҳ-гаҳе тар мекунанд.

Шеърҳои тоҷикии Навой низ аз мазмунҳои фалсафӣ, ишқӣ ва гояҳои баланди инсонпарварӣ саршор аст. Яке аз беҳтарин асари ӯ қасидаи "Тӯҳфат-ул-афкор" мебошад, ки устод С. Айнӣ дар мақолаи худ "Алишер Навой ва адабиёти тоҷик" ба он баҳои баланд додааст.. "Қасидаи аз сад байт иборатбуда ва ба Ҷомӣ бахшидаи шоир "Тӯҳфат-ул-афкор" дар адабиёти форсу тоҷик яке аз шоҳасарҳо мебошад", — қайд намудааст устод С. Айнӣ.

"Тӯҳфат-ул-афкор" қасидаи фалсафист, ки ба Абдураҳмони Ҷомӣ бахшида шудааст. Дар асари "Хамсат-ул-мутаҳайирин", ки он низ ба Ҷомӣ бахшида шуда буд, Навой таъриҳи таълифи қасидаи "Тӯҳфат-ул-афкор"-ро гуфтааст. Рӯзе дар ҳузури Ҷомӣ Навой дар бораи қасидаи "Дарёи аброр"-и Хусрави Деҳлавӣ бо таъриф суҳан гуфтааст. Баъд аз чанд муддат соли 1476 Навой ба сафари Марв равон мешавад. Пеш аз сафар ба дидорбинии устодаш мераваду ба Ҷомӣ ба Навой коғазпечеро медиҳад. Навой дар роҳ, болои асп коғазпечро мекушояд, ки он қасидаи

"Луччат-ул-асрор"-и Ҷомӣ будааст, ки дар пайравӣ ба "Дарёи аброр" навишта шуда буд. Навоӣ аз ин илҳом гирифта, дар ҷавоби он қасидае меофарад. Матлаи қасидаро дар роҳ навишта, онро фавран ба Ҷомӣ мефиристад. Ҷомӣ ин мақсади Навоиро маъқул мешуморад. Навоӣ дар роҳ қасидаи 100- байтаеро менависад ва баъди дар Марв қарор гирифтан онро тозанавис карда, ба Ҷомӣ мефиристад. Баъд аз мутолиа Ҷомӣ ба Навоӣ нома навишта, ӯро табрик менамояд ва тӯҳфаҳо мефиристад. Қасида дар байни аҳли адаб шӯҳрат меёбад.

Қасида ба тасвири шоҳон огоз меёбад ва бо воситаи мисраъҳои равону ҷозибанок диққати хонандаро ҷалб менамояд:

Оташин лаъле, ки тоҷи хусравонро зевар аст,
Ахгаре баҳри хаёли хом пухтан дар сар аст.
Шаҳ, ки ёд аз марг н-орад, з-ӯст вайронии мулк
Хусрави беоқибат хусри билоду кишвар аст.

Шоир дар қасида одамонро ба росткорӣ, беозорӣ, баландҳиматӣ ва покизагӣ даъват менамояд:

Бегунаҳро сохтан озурда аз теғи забон –
Натавон кардан раги беранҷро аз наштар аст...
Аҳли ҳимматро зи ноҳамвории гардун бок чист?
Сайри анҷумро чӣ ғам, к-андар замин ҷӯю ҷар аст?

Навоӣ дар ин асари фалсафии худ кирдорҳои шайху зоҳидони маккорро мазаммат мекунад ва аз аҳволи мардуми ҷафокашу ситамдида сӯзу гудоз дорад. Дар "Тӯҳфат-ул-афкор" масъалаҳои сиёсию ичтимоӣ ва ахлоқию таълимии замон хеле олимона ва шоирона таҳассум гардидааст. "Тӯҳфаи афкор" номида шудани қасида низ аз ҳамин ҷост. Дар фуроварди асар шоир дар мурочиат ба Ҷомӣ чунин мефармояд.

"Тӯҳфат-ул-афкор" агар созам лақаб инро равост,
Тӯҳфа чун наздат зи баҳри фикратам ин гавҳар аст.

"Девони Фонӣ" дар баробари асарҳои дигари Навоӣ шӯҳрат пайдо кард. Бо вучуди он, ки бадеияти ин асар ба дараҷаи девони "Хазойин-ул-маонӣ" намерасад, вале онро ҳамчун як асари ҳуби дар пайравии классикони адабиёти форсу тоҷик бунёдшуда қабул кардан мумкин аст.

"ХАМСА"

Алишери Навоӣ ба "Хамса"-и туркӣ асос гузошт ва ҳамчун достонсарои бузурги шӯҳрати ҷаҳонӣ ёфт. Достонҳои "Хамса" /1482 –1485/ ва

достони фалсафии ӯ "Лисон-ут-тайр" /1499/ куллаи баланди эҷоди Алишери Навоӣ ва аз шоҳасарҳои адабиёти ҷаҳон гардид.

Ба анъанаҳои ғании хамсасароии адабиёти классикии точик такя намуда, Навоӣ дар муддати хеле кӯтоҳ (се сол) панҷ достони мукаммали "Хамса"-ро ба итмом расонид, ки 51 ҳазор байтро дар бар дошт. Ӯ соли 1483 достони фалсафию ахлоқии "Ҳайрат-ул-аброр", соли 1484 достони ишқию қахрамонии "Фарҳод ва Ширин", достони ишқию саргузаштии "Сабъаи сайёра", соли 1485 достони қахрамонии "Садди Искандарӣ"-ро менависад.

Ҳимоятгари таълифи "Хамса"-и туркии Навоӣ устоди бузурги ӯ Ҷомӣ буд. Робитаи қавӣ доштани асари худро бо "Хамса"-ҳои гузашта Навоӣ борҳо таъкид намудааст ва бахшида ба Низомию Амир Хусраву Ҷомӣ дар дебочаи «Хамса»-и худ ишорахои ҷолиб кардааст.

МАСАЛАН:

Йўлдаса бу йўлда Низомий йўлим,
Қўлдаса Хусрав била Жомий қўлим.

Роҳ диҳад роҳи Низомӣ маро,
Даст диҳад Хусраву Ҷомӣ маро.
(Тарҷумаи Ю. Аҳмадзода)

Тадқиқгари робитаҳои дӯстиву адабии Ҷомиро Навоӣ профессор С. Воҳидов дар хусуси ҳамоҳангии асарҳои Навоӣ бо Ҷомӣ мушоҳидаҳои хубе дорад, ки дар таҳлили баъзе ҷиҳатҳои эҷодии Навоӣ кӯмак расонда метавонад.

Дар маркази асарҳои Ҷомӣ ва Навоӣ образи шахсоне меистад, ки онҳо зиндагӣ ва эҷод кардан мехоҳанд ва пайваста барои ба даст овардани мақсадҳои наҷиби худ ҳар яке ба таври хеш кӯшиш ва мубориза мебарад ва агар лозим оянд дар ин роҳ ҷони худро фидо менамояд. Лайлӣ, Маҷнун, Искандар, Саломон, Абсол дар маснавиҳои Ҷомӣ: Фарҳод, Ширин, Искандар, Лайлӣ, Маҷнун дар асарҳои Навоӣ аз ҳамин қабил одамонанд.Аммо дар натиҷаи нобаробарии рӯзгори ситамкор аксари онҳо орзую умеди худро ба амал татбиқ карда натавониста, қурбони ҷаҳолат гардидаанд.

Идеали Ҷомӣ, ки дар образҳои бисёр қахрамонҳояш инъикос кардааст, ҳаёти хушу хуррам, ҳаёти рӯҳафзову лаззатбахш мебошад. Аз ин ҷост, ки ӯ дар асарҳояш зиндагиро бо як ҷӯшу хурӯш тасвир карда, доимӣ ва пояндаву ҷовид будани онро ҳоҳон аст.

Чунончи, суханони аз номи Сукрот овардаи ӯ шоҳиди ин даъвоанд:

Бигуфташ, ки чандин туро шуғл чист?
Ки бе он наёрӣ яке лаҳза зист?
Бигуфто: "Паи давлати зиндагӣ
Ҳамесозам асбоби пояндагӣ".

Искандар кӯшиш мекунад, ки ранҷи ӯ роҳати дигарон бошад. Вай бе инсон, бе ёру дӯст ҳаётро тасаввур карда наметавонад:

Бигуфто, ки имрӯзро, к-аз дарам
Наёяд кас, аз умри худ нашмарам.

Қаҳрамонони Ҷомӣ доимо дӯстдор ва тарфдори зиндагии осоишта, хуррам ва ҷовидон мебошанд ва ин мақсади ягонаи онҳост:

БИГУФТАНД: "Моро дар ин хокдон,
Набояд ба ҷуз ҳастии ҷовидон.
Муроде, к-аз он бартар уммед нест,
Ба ҷуз зиндагонии ҷовид нест".

Аксари қаҳрамони асарҳои Навоӣ низ ба ҳамин сифатҳо соҳибанд. Ӯ дар образи Фарҳод як зодаи меҳнат ва муборизи матинро инъикос намудааст. Фарҳод ҷавони меҳнатдӯст ва донишманд буда, аксарияти илму ҳунари замони худро аз худ кардааст, ки дар ин хусус Навоӣ чунин мегӯяд:

Бар ҳар коре, ки афтодӣ гузораш,
Аён гаштӣ ниҳоду ошкораш...
Чу ҳар сӯ майл зоҳир кард Фарҳод,
Бинуд дар он ҳунар ҳам моҳир устод.

Фарҳод марди меҳнатӣ ва эҷодкор мебошад ва бо ҳамроҳии устодони худ иморатҳои олие бино мекунад. Ӯ илму ҳунарро аз шоҳ будан аълотар медонад. Фарҳод, азбаски худ меҳнатдӯст буд, қадр ва азоби меҳнати дигаронро низ мефаҳмид. Вай дар вақти чустучӯи Ширин ба як гурӯҳ мардикорони сангтарош вохӯрда, меҳру муҳаббати худро ба ин қабил шахсони меҳнатӣ чунин изҳор мекунад:

БИГУФТ: — Ин чанд мазлуми ситамкаш
Зи бедоди фалак гашта аламкаш.
Бувад вайронагӣ дар қалби онҳо,
Чӣ ҳуш бошад, диҳам ёрӣ ба онҳо.

Ба мазлумон ёрӣ додани одами меҳнатӣ ғояи олист, ки онро Навоӣ бо як ҳиссиёти самимӣ тараннум кардааст. Фарҳод мехоҳад бо тегу туфанг не, балки бо меҳнати худ ба дили Ширин роҳ ёбад ва ба ишқу муҳаббати ӯ сазовор шуда, осоишта зиндагӣ кунад. Аммо ӯ қурбони найрангу ҳилаи Хусрав мегардад.

Навоӣ дар маснавии "Ҳайрат-ул-аброр" амалдорони ғоратгар, подшоҳони золиму чоҳилро аз номи як нафар деҳқон ба зери тозиёнаи танқид мегирад. Деҳқон бо як ҷасорат арз мекунад, ки ҳолу аҳволамон пеш-

тар дуруст буд. Вале зулм аҳволамонро хароб кард. Подшоҳ ба айшу нӯш машғул буда, аз аҳволи халқ хабар надорад. Бар замми ин пораву ришвахӯрӣ авҷ гирифтааст, ки он мулкро ба замин яксон мекунад:

ДЕДИ: Бурун яхши эди ҳолимиз,
Зулм хароб айлади аҳволимиз,
Шоҳ улус ҳолидан огоҳ эмас,
Жуз маю мутриб анга дилхоҳ эмас.
Хайли очибон тамаъ огзини кенг,
Айладилар мулкни ер билан тенг.
/Навоӣ. Хамса, с.4/

ГУФТ: Накӯ будаш агар ҳоли мо,
Зулм парешон намуд аҳволи мо.
Подшаҳ аз мулки худ огоҳ нест.
Ҷуз маю мутриб ба ӯ дилхоҳ нест.
Хайли тамаъ беш даҳон боз кард,
Мулк аз ин хок сарандоз кард.
(Тарҷумаи Ю. Аҳмадзода)

Ҷомӣ ва Навоӣ дар асарҳои худ оид ба ҳамдигар маълумоти пуркимат додаанд, ки он аз як тараф, ба ҳисси эҳтиром эътиқод ва қадрдониву қадршиносии онҳо далолат кунад, аз тарафи дигар, аз дӯстии самимӣ ва робитаҳои илмӣ-адабии онҳо шаҳодат медиҳад. Ин ду марди бузург дар асарҳои худ дониш, нуктасанҷӣ, ҳассосӣ, ҳозирҷавобӣ, хокисорӣ ва қобилияту истеъдоди якдигарро чи дар масъалаҳои илмӣ, адабӣ ва чи дар шеъру шоирӣ эътироф намудаанд.

На танҳо Навоӣ дар асарҳои худ ба ҳирад ва заковати баланди Ҷомӣ, нафосату латофат ва сеҳри суханони ӯ баҳои баланд додааст, балки Ҷомӣ ҳам дар асарҳои худ ҳамин гуна сифатҳои шахсии ӯ ва ашъорашро тавсиф менамояд. Ҷомӣ дар равзаи ҳафтуми "Баҳористон" дар сурудани шеъри туркӣ ва форсӣ устод ва дар шеъри туркӣ сардафтари шоирон будани Навоиро эътироф намуда, менависад:

"Аммо инсоф он аст, ки ин тоифа бошад, ӯ сар бошад ва ҳар чо ки номи ин тоифа нависанд, вай /Навоӣ М.З., Х.А./ сардафтар... Ва агарчи вайро ба ҳасби қувваи табиат, вусъати қобилият ҳар ду навъ шеър-туркӣ ва форсӣ муяссар аст, аммо майли табъи вай ба туркӣ бештар ва ғазалиёти вай бо он забон аз бисту панҷ ҳазор зиёд хоҳад буд ва маснавиёте, ки дар мукобили "Хамса"-и Низомӣ вуқӯъ ёфт, ба сӣ ҳазор наздик ва ҳамоӣо ки ба он забон пеш аз вай беҳ аз вай касе шеър нагуфтааст".

Навоӣ ба табъу қудрат ва осори пурмазмуни Ҷомӣ баҳои ҳаққонӣ дода, дар айни ҳол барои дар байни хонандагони туркизабон пахн намудани онҳо бисёр кӯшиш кардааст. Чунончи, Навоӣ "Нафаҳот-ул-унс",

"Шавоҳид-ун-нубувват" ва "Арбаин Ҳадис"-и Ҷомиро ба забони ӯзбекӣ тарҷима намудааст. Ӯ дар тарҷумаҳои худ кӯшидааст, ки лаззати каломи ширини Ҷомиро чун асл нигоҳ дорад. Аммо, Навоӣ баъзан ба ин ё он муносибат ба нусхаи асл иловаҳое низ дохил намудааст. Ӯ дар муқаддимаи ба тарҷумаи "Нафаҳот-ул-унс" навиштааш /тарҷумаи ӯзбекии онро "Насоим-ул-муҳаббат мин шамоил-ил-футувват" номидааст/ қайд мекунад, ки ба забони ӯзбекӣ тарҷума намудани асарҳои Ҷомӣ кори хеле душвор аст. Он ҳиммат ва меҳнати зиёдеро талаб мекунад, оё ман аз ӯҳдаи ин кор баромада метавонистам бошам?

Навоӣ дар "Насоим-ул-муҳаббат" дар хусуси Ҷомӣ низ тафаккуф карда, номи асарҳои ӯид ба шарҳи ҳоли ӯ навишташударо зикр намудааст.

Эҷодиёти шоир ва мутаффакири бузурги халқи ӯзбек Алишери Навоӣ ба халқу ватан, ба зисту зиндагонии осоиштаи инсоният хизмат карда меояд. Дар яке аз фахрияҳои худ ӯ мавқеи худро дар олами назми туркӣ хеле хуб баён кардааст:

"Мен ул менки то турк бедодидур,
Бу тил бирла то назм бунёдидур.
Фалак кӯрмади мен каби нодире,
Низомӣ каби назм аро кодире."

/Ман онам, ки то турк бедод аст,
Дар ин забон то назм бунёд аст.
Фалак надид чу ман нодире,
Чу Низомӣ дар назм кодире./

НАМУНАҲО АЗ ДЕВОНИ ФОРСӢ-ТОҶИКИИ НАВОӢ—ФОНӢ

Татаббӯи Хоҷа Ҳофиз

Гар он турки хитой нӯш созад ҷоми саҳборо,
Нахуст орад сӯи мо турктози қатлу яғморо.
Рухаш дар нозукӣ барбод дода сафҳаи гулро,
Қадаш дар чобукӣ бар хок шонда сарви раъноро
Ба маънӣ бӯсаи лаб чун дусад тир аст он мижгон,
Кӣ дар хотир тавонад роҳ додан ин таманноро?
Баҳори оразашро тоза гулҳое аҷаб бишкуфт
Худоро муддай, монеъ машав як дам тамошоро.
Ману кӯи муғон в-он муғбача к-аз лаъли ҷонпарвар
Ба нукта карда з-ин дайри куҳан беруи Масеҳоро.
Чу дар кӯи хароботаш ба як соғар намегиранд,
Бар оташ афканам беҳ, ин либоси зӯҳду тақворо.

Чӣ пӯшонам зи мардум к-оташи ишқу маи равшан,
Зи чоки сина зохир кард сирри маҳфии моро.
Бигӯ к-оранд ҷоми Ҷам зи махзан, эй шаҳи диний,
Ки бинмоям ба шоҳон бевафойиҳои дунёро.
Ғазал гуфтан мусаллам шуд ба Ҳофиз, шояд, эй Фоний,
Намой ҳошӣ дарюза з-он назми ҷахоноро.

ТАТАББӮИ ХОҶА

Ҳар ки сарҳалқаи риндони ҷаҳон хоҳад буд,
Маст дар кунҷи хароботи мугон хоҳад буд.
Мункири сахл ба риндон, ки агар дарнигарӣ,
Оламе дар таҳи ҳар хирка ниҳон хоҳад буд.
Халқ пурсанд, ки то кай бувадат мастии ишқ,
То зи майхонаву май ному нишон хоҳад буд.
З-ин ҳадисам натавонанд пушаймон кардан,
Бар ҳамонем, ки будему ҳамон хоҳад буд.
Эй хуш он шаб, ки фиғони мани мачнун чу шунид,
Он парӣ гуфт ба ёрон, ки фалон хоҳад буд.
Ҳоли дилро набувад шарҳ намудан ҳочат,
Чунки донам, ки бари дӯст аён хоҳад буд.
Аз май ар умри абад касб шавад риндонро,
То абад бар дари майхона макон хоҳад буд.
Пираму шефта в-ин нақди ҳаётам ба нисор,
Баҳри хоки раҳи он турфа чавон хоҳад буд.
Гуфтай Фонӣ асир аст, магар ошиқи мост,
Ҳар чӣ фармудай, эй дӯст, чунон хоҳад буд

* * *

Май оинагун софу қадаҳ оинафом аст,
Ҷуз акси рухи ёр, дар ӯ дон, ки ҳаром аст.
Чун соқии маҳваш қадаҳат ишвакунон дошт,
Такво чӣ ҳикоят буваду зӯҳд кадом аст?
Аз оби маю донаи нукл аст ҳамоно,
Мурғони нишотам, ки ба базм омада ром аст.
Сармастиям аз доираи акл бурун кард,
Гӯё, ки маям то хати берунии ҷом аст.
Дар чилва қади чобукат афканд зи поям,
Аллоҳ-аллоҳ он чӣ равиш, в-он чӣ хиром аст.
Дар майкадаам арбада аз ҳад шуда, з-он рӯ,
Наззорачиён карда ҳучум аз дару бом аст.
Фонӣ, чу қашӣ ҷоми фано, бод ҳалолат,
В-ар шарбати кавсар хӯрӣ, аз зӯҳд ҳаром аст.

АЗ "ХАМСАТ-УЛ-МУТАҲАЙИРИН"

Алишери Навой асари "Хамсат-ул-мутаҳайирин"-ро баъд аз вафоти Абдураҳмони Ҷомӣ иншо намудааст, ки дар он гуворотарин ва муҳимтарин лаҳзаҳои ҳамкорӣ ва дӯстии эшон баён шудааст. Ин асари муҳимро адабиётшиноси точик Абдуқодир Маниёзов ба точикӣ тарҷума намуда, соли 1989 нашр кардааст. Порчаеро аз ин асар манзури хонандагон мегардонем.

"Он кас/Мавлоно Ҷомӣ-А.Х.,М.З./ бо мавлоно Соғарӣ бисёр мутоиба мекарданд. Рӯзе мавлоно Соғарӣ дар хизмати он кас ҳозир буд. Он кас ба ранги таърифи шеъри ӯ ба мутоиба пардохтанд ва мавлоно Соғарӣ шеърҳои худро бо карру фарр хондан гирифт. Агар дар назди каси андак бевуқуфтар мехонд, дар ниҳояти хубӣ мегузаронид. Фақир хонда-нашро низ таъриф кардам, ки:

— Бо вуҷуди хуб гуфтанашон хуб ҳам мехонанд.
Он кас бо хушхолӣ гуфтанд:
— Моро ин тавр бозӣ медиҳад.
Он кас ин қитъаро гуфта буданд:

Қитъа

Соғарӣ мегуфт: дуздони маонӣ бурдаанд
Ҳар куҷо дар шеъри ман як маънии хуш дидаанд.
Дидам аксар шеърҳояшро, яке маънӣ надошт,
Рост гуфтаст ин ки маъниҳошро дуздидаанд.

* * *

Рӯзе фақир дар хизмати он кас будам ва дигар касе набуд. Дар боби қасоиди Анварӣ сухан мерафт. Он кас чунин таъриф мекарданд:

—Мо ашъор ва хусусан қасоиди ӯро кам дида будем, дар ҳамин наздикӣ як девони кӯҳнааш ба дасти мо афтод, гоҳе бо он машғул мешавем, дар баъзе ҷойҳо, мумкин аст гуфт, ки аз маротиби каломи башар гузашта, ба ҳадди эъҷоз расидааст, таркибҳои ғариб ва адоҳои аҷиб ба назар мерасад.

Чун дар миёни асҳоб маро ҳам аз мўътақидони Анварӣ ва бисёр мутолиакунандагони шеърҳои ӯ медонанд ва ин дар воқеъ ҳамин тавр аст, бағоят хушвақт шуда гуфтам:

— Илтимос дорам, ки он қасидаашро:

БАЙТ

Гар дилу даст баҳру кон бошад,
Дилу дасти худойгон бошад.

даме хонда, мулоҳиза намоянд

Он кас мутабассим шуда:

—Аҷаб сухане гуфтӣ, ки мо дар ин се-чор рӯз ин қасидаи ӯро хонда хушҳол шуда, аз ғояти шавқ ҷавоб ҳам гуфтаем, —гӯён мусаввадаро дар як варақи худранг бароварда ба дасти фақир доданд, ки "хонда бин".

Матлааш ин аст:

Матлаъ

Ҳар киро дар даҳон забон бошад,
Дар санои шаҳи ҷаҳон бошад.

Савол ва супориш:

1. Алишер Навоӣ дар кучо, ҳамроҳи кӣ таҳсил кардааст?
2. Навоӣ кай ва дар кучо бо Ҷомӣ шиносоӣ пайдо мекунад?
3. Шоир бо кадом забонҳо эҷодиёти худро офаридааст?
4. Девонҳои шоир чӣ ном доранд?
5. Дар мероси адабии Навоӣ "Хамса" чӣ нақше дорад?
6. Оид ба девони форсӣ—тоҷикии Навоӣ ва мавқеи он дар адабиёти тоҷику ӯзбек чӣ гуфта метавонед?
7. Ғазалҳои болоро ифоданок хонед ва аз худ кунед.

АБАЙ
(1845-1904)

Халқи қазоқ бо адабиёти гузаштаи худ (чи шифоҳӣ ва чи хаттӣ) ва ҳамчунин бо адабиёту санъати муосираш дар ташаккули маданияти умумибашарӣ ҳиссаи арзандае гузоштааст. Яке аз нависандаҳои номии қазоқ Анвар Олимҷонов бо ифтихор таъкид намудааст, ки "Агар сухан аз нақши мушаххаси ба маданияти ҷаҳонӣ гузоштаи халқи қазоқ равад, таърихнигорон медонанд, ки фарзандони бузурги халқи қазоқ энсиклопедист—зодаи Утрори афсонавӣ Муҳаммад Абу Наср-ал-Форобӣ (IX-X), ҷуғрофидон ва математик Аббос Ҷавҳарӣ (асри X), муаллифи асари машҳури "Таърихи Рашидӣ" Ҳайдар Дуглат (асри XVI), солномаанависи қабилаҳои қазоқ Ҷалоирӣ (асри XVI), ба тамаддуни ҷаҳонӣ чӣ ҳисса гузоштаанд. Дар ҳамин асрҳо нобиғаҳое чун Аҳмади Ясавӣ ва Юсуфи Баласуғунӣ низ зиндагиву эҷод кардаанд. Ба инҳо Чоқан Валиҳонов ва Абайро низ ҳамроҳ намудан мумкин аст, ки нисбат ба ҳиссаи онҳо дар пешрафти маънавиёти инсоният шубҳае нест...".

Абай Қунанбоев сардафтари адабиёти нави хаттии қазоқ буда, дар ташаккули забони адабии қазоқӣ, адабиёти хаттӣ, коркард ва ҷорӣ намудани қолабҳои нави адабӣ, ба ҳам наздиксозӣ ва аз ҳам истифодабарии адабиётҳо ва маърифатнокии халқи қазоқ ҳиссаи арзанда гузоштааст.

Абай 10-августи соли 1845 дар кӯҳдомани Чингиз, ноҳияи кунунии Абайи вилояти Семипалатинск дар оилаи заминдор ба дунё омадааст. Ӯ

маълумоти ибтидоиро дар мактаби маҳаллӣ гирифт ва аз синни 10-солагӣ таҳсилро дар мадрасаи Семипалатинск давом дода, ҳамагӣ се сол дар мадраса ва се моҳ дар мактаби русӣ таҳсил кардааст.

Таҳсили мадраса ва мактаби русӣ то андозае рағбати ин ҷавони ташнаи донишро бедор намуд ва ӯ дар лаҳзаҳои фориғ аз таҳсил ба мутолиаи мустақилона машғул гардида, дониши худро сайқал дод. Маърифати адабӣ ва динии тоҷикон аз қадим миёни халқҳои туркзабон, аз ҷумла, қазоқон нуфуз дошт ва зиёиёни қазоқ аз бахрабардориашон бо ифтихор ёд кардаанд. Ҳамчунин забони арабӣ чун забони дин ва забони тоҷикӣ чун забони шеър миёни қазоқон роиҷ буда, аз таълифоти ба ин забонҳо анҷомёфта огаҳии комил доштанд.

Абай ҳанӯз аз овони ҷавонӣ осори классикони адабиёти тоҷику форс, араб ва туркро омӯхта, зери таъсири онҳо қарор доштааст. Муҳаққиқони осори Абай аз таъсири пуркуввати Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Саъдӣ, Ҳофиз, Абдураҳмони Ҷомӣ ва Навоиву Фузулӣ ёд карда, ашъори даврааввали Абайро тақлид ба ин классикон донистаанд.

Бобою падари Абай аз феодалҳои маҳаллӣ буда, миёни қабилаҳои қазоқ шӯҳрат доштаанд. Падари ӯ соли 1822 ҳокими округи Қарқаралӣ интихоб шуда буд. Абаи 13-соларо барои омӯзонидани ҳунари идораи мардум ва санъати ҳукуматдорӣ ба кор ҷалб намуд. Баъди ин ӯ дигар мустақиман ба мадраса рафта натавонист ва пурра ба омӯзиши мустақилонаи адабиёт гузашт.

Ҷавонии Абай дар ҳамин гуна шароити иҷтимоию сиёсии ҷомеа сипарӣ гардид ва ӯро масъалаҳои мубрами ҳаёт ба андеша намудан водор кард. Падар низ ақлу заковати ӯро лайбурда, мехост ӯ вориси ҳақиқии давлату мансабаш гардад. Абай тавассути ҳамин зиракӣ ва қобилияти фикриаш бармаҳал ба адабиёту маданияти рус ва ба воситаи он ба осори адибони Аврупо ошно пайдо намуд.

Дар давраи ислоҳоти маъмурӣ (1863-1869) вазъияти сиёсии Қазоқистон хеле тезутунд гардида буд. Хусусан дар давраи интихоботи ҳокимони маҳал муборизаҳои қабилавӣ авҷ мегирифт. Абай чунин бенизомӣ ва бедодиҳоро ба чашми худ медид, аз ҳамин сабаб дар шеърҳояш ғаму андӯҳ ва қисмати талхи мардумро ифода кардааст.

Эй қазоқ, эй халқи мӯҳтоҷи асиру камбағал,
Ту даҳон пӯшидай бо мӯи лаб – мӯи дағал
Сарвати бисёр дорию гадой, гушнай...
Пас ҳақиқат дар кучо? Бояд бифаҳмӣ бармаҳал.
(тарҷумаи А. Шарифӣ)

Абай дар корҳои маъмуриву идоравӣ низ ширкат дошта, солҳои 1875-1878 се карат ба мансаби ҳокими волост интихоб ва баъд то мансаби сардори биҳо (козиёт) расид. Доир ба фаъолияти индаврааи Абай нави-

санда М. Авезов чунин гуфтааст: "Абай, ки ин бори гаронро бар дўши худ дошт, дар чанд рўз лоиҳаи қонунеро хаттӣ мураттаб сохт. Қонуни баробари урфу одатҳои бехтарини мардумӣ масъалаҳои замони чадидро низ дар бар мегирифт". Ҳамин тариқ Абай қариб 10 сол дар корхои давлатию маъмурӣ ширкат дошт ва баъди аз мансабдорӣ даст кашидан ба омӯзиш ва эҷоди асарҳои хурду бузург чиддан машғул гардид.

Сарчашмаҳои асосии инкишофи эҷодиёти Абай аз фолклор ва мероси халқии қазоқ, адабиёти классикии халқҳои Шарқ ва адабиёту маданияти рус маншаъ гирифтааст. Ӯ ин омилҳоро эҷодкорона мавриди истифода қарор дод ва аз ҳамин сабаб дар эҷодиёти ӯ анъанаҳои миллӣ ва байналмилалӣ омеҳта зуҳур кардаанд. Абай ба эҷодиёти манзуми худ асоси реализми танқидиро дар адабиёти қазоқ гузоштааст. Муҳимтарин хусусияти ин метод, ки танқиди иҷтимоӣ ҳаёти қомеа ва ҷустуҷӯи роҳҳои нави зиндагонии одилона ба шумор меравад, дар шеъру достонҳои Абай ифода ёфтааст.

Ҳангоми эҷоди аввалин шеърҳои худ Абай аз классикони машҳури Шарқ Шамси Табрезӣ, Саъдиву Ҳофиз, Фузулӣ, Навоӣ, Маҳдумқулӣ бештар истифода мебурд ва онҳоро муаллимони худ медонист. Равияи дидактикии насри насиҳатӣ ва ахлоқӣ дар назми Абай, пеш аз ҳама, ба омӯзиши ӯ аз адабиёти тоҷику форс вобаста аст. Дар ин бора китоби шеъру ҳикояҳои ӯ шаҳодат медиҳад. Ғайр аз ин Абай сужети як қатор достонҳои Шарқиро эҷодкорона аз худ намуда, дар заминаи онҳо асарҳои эпикӣ офаридааст. Достонҳои ӯ "Искандар", "Масъуд" ва киссаи "Азим" дар ин хусус шаҳодат медиҳанд. Оғози достони "Масъуд" оғози анъанавии достонсароии классикони тоҷикро ба хотир меорад:

— Ё аллоҳ, посдорат, дӯстат Маҳмуд
Бикшо забонамро баҳри ифодаи масъуд.
Дар замони халифа Ҳорун Рашид
Ҷавоне буд дар Бағдод бо номи Масъуд.
(тарҷумаи таҳтуллафз)

Инкишофи ғояҳои демократӣ, халқпарварӣ ва инсониятпарварӣ дар осори Абай аз бисёр ҷиҳат натиҷаи таъсири адабиёти классикии рус низ мебошад. Абай чун донандаи забони русӣ ба эҷодиёти Пушкин, Крилов, Лермонтов, Бунин ва дигарон шинос гардида, намунаи осори онҳоро ба забони қазоқӣ тарҷума кардааст. Чуноне ки М. Авезов дар романи худ "Абай" нишон медиҳад, тарҷумаи мактубҳои Татяна ба Онегин ба қалами Абай тааллуқ доштааст. Дар охири асри XIX ва ибтидои асри XX ашъори Пушкин дар тарҷумаи Абай ба сурудҳои дилписанди ҷавонони қазоқ табдил ёфтааст. Абай доираи адабиёти қазоқро васеъ намуда, алоқаи онро бо адабиёти рус ва Ғарб ба вуҷуд овард. Инро дар мисоли тарҷумаи ашъори шоирони немис Гёте ва Ҳейне дидан мумкин аст.

Абай шакли бадеии назми қазоқро низ бой гардонид ва дар адабиёти қазоқ шеърҳои шашмисрагӣ ва ҳаштмисрагӣ ба вуҷуд овард.

Дар роҳи инкишоф ва вусъати ҷаҳонбинии Абай таъсири Чернишевский, Белинский ва Добролюбов барин мутафаккирони рус низ ба назар мерасад. Абай бо яке аз дӯстон ва пайравони Чернишевский Михаелс, ки дар Қазоқистон ҳаёти бадарғагӣ мегузаронид, надзикӣ ва дӯстӣ дошт. Эҷодиёти Абай намунаи барҷастаи таъсири мутақобили адабиётҳо буда, мактаби эъҷодии ӯ дар инкишофи минбаъдаи адабиёти қазоқ нақши калон бозидааст.

Асосгузори адабиёти нав ва забони адабии қазоқ, устоди шеъри қазоқӣ, тарғибгари адабиёту маданияти халқҳои гуногунзабон Абай Кунанбоев 23-июни соли 1904 вафот кардааст.

Осори ӯ ба ин бисёрии мавзӯъ ва бо ин ғановат ҳангоми зиндагии ӯ чоп нагардидаанд ва танҳо соли 1909 нахустин маҷмӯаи ашъори шоир чоп гардида, ба нашрҳои минбаъдаи мероси ӯ замина гузоштааст.

Ҳарчанд ки осори Абай ба хонандаи тоҷик бармаҳал шинос буд, вале аз солҳои 1950-ум дар бораи ӯ ва тарҷумаи шеърҳояш маълумоти сареҳ пайдо гардиданд. Ба эътибори андешаи муҳаққиқони аҳволу осори Абай аввалин тарҷумаҳо соли 1954 ба муносибати 50-солагии вафоти шоир пайдо шудаанд. Ҳамон сол маҷаллаи адабии "Шарқи сурх" 6 шеъри Абайро дар тарҷумаи шоирон Бобо Ҳоҷӣ, Ғ.Мирзо, А. Шарифӣ ба табъ расонид. Минбаъд ашъори ӯ аз чониби шоирони тоҷик М. Шералӣ ва С. Ҳалимшо низ тарҷума шуд ва соли 1991 асари ахлоқии Абай "Ақлия" аз ҷониби адиб ва рӯзноманигори тоҷик Ф. Азизов тарҷума ва нашр гардид.

НАМУНАҲО АЗ ЭҶОДИЁТИ АБАЙ

ЭЙ ДИЛ

Ту ҳастӣ толиби ишқ аз нав, эй дил,
Нахоҳад изтиробат гашт хомӯш.
Туӣ ба ҳар задаи бар ишқ моил,
Туӣ аз ишқ пуранвору пурҷӯш.

Зи ҳеҷ андӯҳу озору машаққат
Нагардад оташи ту лаҳзае паст.
Асоси ҳастият—танҳо муҳаббат,
Фақат вай ҷовидонӣ бо ту пайваст.

Вале он, к-ӯ зияд бе дӯстдорӣ,
Намебошад сазои номи одам.
Ту гарчи бенаво, кун ифтихоре,
Ки дорӣ хонадону дӯстон ҳам.

Нарахшад дӯстӣ гар баҳри инсон,
Тамоман зиндагӣ мегашт торик
Чӣ лозим баҳри одам сарвату шон,
Набошад дар ҷаҳон гар дӯсти нек.

ДИЛО, АЗ НАВ МУҲАББАТ МЕПАРАСТӢ

Дило аз нав муҳаббат мепарастӣ,
Зи нав гоҳе шавӣ ту ташнаи он.
Ба ҷонам нӯшдоруи ғами талх
Бувад ширин, ҳаловатбахш, ёрон.

Ба пеши оташи дил нотавон аст
Азоби рӯзҳои сахту тира,
Муҳаббат—пуштбон, зебоии мост,
Вале чун мурд кас, он ҳам бимирад.

Касе, ки бе муҳаббат зист як умр,
Варо одам шумурдан нест мумкин,
Туро, бигзор, як ҷав ҳам набошад,
Вале бошад адлу дӯст, — бас ин.

Зиёи дӯстие гар натобад,
Каси дилсоф кӯр андар шаби тор.
Шараф дуд асту давлат—хок яксар,
Набошад гар туро ёри вафодор.

* * *

Бачагӣ рафту ту надонистӣ!
Чӣ ҳуш айёмро ту додӣ ба бод!
Навҷавонӣ гузашту дасти варо
Натавонистӣ бидориаш, хайҳот!

Пас баро, пешвози пирӣ баро!
Интизораш набудай асло?!

Балки дар зиндагӣ, ба роҳи ҳаёт,
Борҳо бекарорӣ мекардӣ,
Хештанро фиреб медодӣ,
Балки ноустуворӣ мекардӣ.

Балки мемирӣ, мирӣ ту бадбахт,
Чун шутурбаччае, ки бекора
Мурд дар кунҷи оғилу ҷуз он
Ҳеҷ чизе надида, бечора.

Савол ва супориш:

1. Абай кай ва дар кучо таваллуд ёфтааст?
2. Эҷодиёти Абай ба адабиёти тоҷику форс чӣ иртиботе доштааст?
3. Кадом шоирони тоҷик шеърҳои Абайро тарҷума кардаанд?
4. Барои чӣ Абайро асосгузори адабиёти нав ва забони адабии қазоқ медонем?
5. Шеърҳои дар боло овардашуда ба шеъру ғазалҳои шоирони тоҷику форс ягон муносибате дорад? Агар дошта бошад, маънидод кунед.
6. Порчаҳои шеъриро ифоданок хонед ва аз ёд кунед.

МАХДУМҚУЛӢ
(1730 – солҳои 80 асри XVIII)

Асосгузори адабиёти туркман Махдумқулӣ соли 1730 дар авули Ҳоҷиравшани водии Гургон чашм ба дунё мекушояд. Ӯ бо кӯмаки падараш шоир ва олими намоёни давр Давлатмамади Озодӣ саводи аввалинро худро бароварда. Муҳаббат ба эҷодиёти шифоҳии халқи худ ва адабиёти классикии тоҷику форсро дар дилу шуури Махдумқулӣ падари донишмандаш бедор кардааст. Ин буд, ки падар барои такмили донишу малакаи Махдумқулӣ муаллими хусусиеро бо номи Ниёзи Солеҳ ба даргоҳи хеш даъват намуд. Аз натиҷаи тадрису таълими ин чавони ташнаи илм на фақат Ниёзи Солеҳ, балки падар ва ҳатто атрофиён мутаҳаййир буданд.

Истеъдоди фавқулоддаи писарро падари донишманду дунёдидааш эҳсос намуда, ин чавони 14 соларо ба маркази тамаддун – Бухорои адабпарвару шоирхез барои идомаи таҳсил ҳидоят намуд. Ӯ дар мадрасаи машҳури Кӯкалтош аз дониши мударрисони оламу оламдида, уламои ҳамадону донишманд баҳра бардошта, доираи чаҳонбиниосашро фарох намуд ва аз лаззати адабиёти пурмӯҳтавои тоҷику форс ком ширин кард.

Китобхонаҳои бою ҳайратангез, бахсу талоши толибилмони мадраса, шаҳомати Бухоро ва ошноии ӯ бо Нурӣ Козим ном чавон дилу дидаи Махдумқулиро нисбат ба адабиёти классикии тоҷику форс бедор намуд. Баъди як соли таҳсил бо сабабҳои номаълум Махдумқулӣ хонданро тарк намуда, бо ҳамроҳии дӯсташ Нурӣ Козим ба саёҳат баромад. Онҳо Афғонистон, Эрон ва Ҳиндустонро зиёрат намуда, баъди 15 моҳ боз барои идома додани таҳсил ба Самарқанд омаданд. Вале ниятуумедҳои ин ду чавони ташнаи илм дар Самарқанд низ барор нагирифт.

Махдумқулӣ баъди нобарориҳо ба Хева омада, ба мадрасаи машҳури Шергозӣ дохил шуд. Нобарориҳои Бухорову Самарқанд ва Хоразм

назару андешаҳои Маҳдумқулиро нисбат ба таҳсилу омӯзиш тағйир надод. Ӯ баръакс бо ҷидду ҷаҳди дучанд ба таҳсил пардохта, устодону шарикдарсони хешро ба ҳайрат овард. Махсусан, устодаш Ҳазрати Полвон аз заковату фаросат, биниши фароху андешаҳои бикри Маҳдумқулӣ огаҳӣ пайдо намуда, дар ҳама ҳолатҳо ба ӯ кӯмак мерасонад. Ин буд, ки аввалин шеърҳои Маҳдумқулӣ дар солҳои таҳсил дар мадрасаи Шергозӣ ва шояд пештар аз он, ҳангоми наврасӣ эҷод шуда бошанд. Вале муҳиммаш он аст, ки ӯ дар ин айём /ҳангоми таҳсил/ аллакай дар байни хосу ом чун шоир ном баровардa буд. Солҳои таҳсил дар мадраса аз беҳтарин давраҳои умри шоир ба ҳисоб мерафтааст.

Маҳдумқулӣ дар синни 20-солагӣ ба Менглӣ ном духтаре ошиқ шуда, шеърҳои пурсӯзу ҷаззоби ҳудро, ки самараи ишқи покаш ба он духтар буд, эҷод кардааст. Шоир дар "Ҷашмони Менглӣ" ном шеъраш /, ки аз ҷониби шоири тоҷик Бобо Ҳоҷӣ ба забони тоҷикӣ тарҷума шудааст/ чашмони сиёҳи Менглиро ба ду ҷаллоди сиёҳ ташбеҳ дода, тамоми ҳиссиёт, шӯру шавқи хешро дар образҳои шоирона ифода кардааст:

Дилу ҷони маро карданд ғорат
Ду ҷаллоди сияҳ—чашмони Менглӣ,
Намедонанд ҳаргиз раҳму шафқат,
Ду қамчини шабаҳ-чашмони Менглӣ.

Набояд гардад ӯ якка шабона,
Набояд, ки занад бар зулф шона,
Набояд сӯи мо созад равона
Ду теғашро чу шаҳ-чашмони Менглӣ.

Аз онҳо марҳамат уммед дорам,
Фитад зулмоти шаб бар рӯи олам,
Шавад дилдодаи мискин мусаллам,
Кунад ҳолаш табаҳ- чашмони Менглӣ.

Фироқи сӯхта дар нори ҳичрон,
Ситоишҳо намояд аз дилу ҷон
На яздонро, мусулмонон, ба Тӯрон,
Шуморо бо фараҳ-чашмони Менглӣ.

Ишқи поку бегаши ӯро ба Менглӣ дар шеърҳои дигари шоир низ мушоҳида кардан мумкин аст. Вале ба ҳукми тақдир ин ишқи аввали Маҳдумқулӣ, ки дар фироқи он сӯхта, қалбашро ба дард оварда буд, бор наовард:

Ишқ як дарёи бетаҳ, ҳаҷр сӯзон оташе,
Дар миёни обу оташ раҳкушо ғаштаст дил...

Зиндагии баъдинаи Махдумқулӣ низ дар гирдоби ҳаводиси нохуши рӯзгор сипарӣ гардидааст, ки таъсири он аз осори ӯ мушоҳида мешавад. Фарзандони ӯ Сорӣ ва Иброҳим, ки боиси дилгармии ӯ ба ҳаёт буданд, дар айни ношунамо вафот мекунанд. Аз чунин сурат гирифтани воқеаҳои ҳаёт шоир аз зиндагӣ дилсард мегардад, ки ин ҳолату рӯҳияи шоир дар як қатор шеърҳояш инъикос ёфтааст. Фирокӣ тахаллус гирифтани шоир шояд ба ин вобастагие дошта бошад.

Ҳаёт ва эҷодиёти Махдумқулӣ ба ин ҳама вусъат ва фарохии назар то солҳои наздик барои хонанда ва аҳли таҳқиқ маълум набуд ва аввалин таҳқиқи эҷодиёти шоир тавассути адабиётшинос ва сайёҳи Полша Александр Хадзко сурат гирифтааст. Ӯ соли 1842 се шеъри шоирро дар асл ва тарҷумаи англисиаш ба дасти хонандагон расонд. Хадзко баробари тарҷумаи шеърҳо, ба аҳволу осори шоир диққат дода, дар бораи замону зиндагии ӯ маълумоти мухтасар додааст. Ин хидмати муҳаққиқ дар роҳи таҳқиқи ҳаёту эҷодиёти Махдумқулӣ барои пажӯҳишгарони минбаъда чун сарчашмаи нахустин хизмат кардааст. Баъд аз ин ҳаёту осори Махдумқулӣ диққати муҳаққиқон ва ҳавасмандони зиёдеро пайваста ба худ ҷалб намуд. Дар роҳи таҳқиқ, муайянсозӣ ва муаррифии осори шоир ба хонандаву аҳли илм шарқшиноси маҷор Герман Вамбери, олими рус И. Беляев, муҳаррири рӯзномаи "Туркистон" И.П. Остроумов, адиб ва тарҷумони тоҷик Абдураҳмони Ниёзӣ хисса гузоштаанд. Аз ҷумла Герман Вамбери андешаҳои худро оид ба ашъори Махдумқулӣ чунин ҷамъбаст намудааст: "... шеърҳои ҳайратангези Махдумқулӣ барои ҳалқи туркман баъди сураҳои Қуръон аз китобҳои хонданибоб мебошад".

Эҷодиёти Махдумқулиро ба адабиёти тоҷик риштаи хеле нозук ва муҳимми иртиботи маънавӣ пайванд кардааст. Агар халқҳои Европа ба эҷодиёти шоир тавассути тарҷумаҳо шиносоӣ пайдо карда бошанд, тоҷикон ва дигар халқҳои Осиёи Миёна ашъори дилнишини ӯро бевосита дар асл мутолиа намуда, баҳра бардоштаанд. Аз ҷумла, устод Айнӣ ҳангоми ба романи "Ғуломон" мавод ҷамъ овардан, ба ашъори Махдумқулӣ шиносоӣ пайдо намуда, аз шӯҳрати шеърҳои шоир дар байни халқҳои Осиёи Миёна дарак медиҳад.

Ашъори ӯ зиёда аз 250 сол аст, ки дар байни халқ ҳамчун суруду тaронаҳои рӯҳафзо аз авлод ба авлод парвоз намуда, шарики шодию ғами мардуми ин сарзамин гардидааст.

Эҷодиёти Махдумқулиро асосан ғазал, достон, мусаддас ва мухаммас ташкил медиҳад. Махдумқулӣ чун шахси пешқадами замони худ дар шеърҳояш шӯру шар ва нобасомониҳои замони худро ба риштаи таъвир кашида, ба сӯзу гудоз аз аҳволи бади мардум, зулми феодалону боёни маҳалли шиква кардааст. Шоир дар "Гурезон" ном шеъраш ба ин масъала ишора намуда, бо як ҳисси дилсӯзӣ навиштааст:

Фақирон хор гашта бо рухи зард,
Ба рашти сурх сохиб гашта номард.

Ба мазлумон ситамгар бас ситам кард,
Зи хуни қамчинаш покон гурезон...

Ӯ ҳангоми сафарҳояш ба Эрону Афғонистон, Ҳиндустону мамлакатҳои Шарқи Наздику Миёна ба чунин хулосае омад, ки зиндагии мардум, халқи заҳматкаш дар ҳама ҷо як хел аст. Аз чунин нобасомониҳои замона қалби шоир ба фарёд омадааст:

Дили оқил шуда, пора зи ғамҳо,
Паи дармони худ сарсон ба ҳар ҷо,
Навишта нобакории замоноро,
Зи фонӣ гашта рӯгардон, гурезон...

Ё дар шеъри дигари худ маъюсона аз мурғи ҳумои афсонавӣ ниёиш мепурсад:

Ато фармо ба мо, мурғи ҳумо, мурғи саодатро,
Ки мискин туркман дигар нарезад ашк чун дарё!

Мавзӯи асосии эҷодиёти шоир чӣ тавре ки дар боло низ ишора рафт, асосан тараннуми ишқ ва сӯзу гудози он, муттаҳид намудани қабилаҳои парешони туркман, эҳтиром ба забон ва волидон, осудагию ободонии кишвар ва дӯстию бародарии халққо ташкил додааст.

Ҳангоми хондани шеърҳои ватандӯстонаи Маҳдумқулӣ мо рӯҳу часорати қаҳрамонҳои "Шоҳнома"-и Фирдавсиро эҳсос мекунем:

Ҳеч аст дусад буздил дар лаҳзаҳои даркорӣ,
Бар ҳасм зафар ёбад сарбози фидокоре.

Ё худ ҳангоми мутолиаи газалиёти шоир хонанда беихтиёр андешаҳои фалсафии Хайёмро дарк мекунад. Ин аст, ки ба таъбири адабиётшинос В. Самад дар чунин шеърҳо кӯшиши хайёмона андеша рондани шоири туркман ба мушоҳида мерасад:

Дар боғ гули дирӯза гирён аст,
Як тозагуле ба ҷош ҳандон аст.

Аз забону адабиёти тоҷику форс бохабар будан ва ҳатто донандаи хуби ин забон будани шоирро боз аз он эҳсос мекунем, ки ҳатто образу таркибҳои шоироначро дар шеърҳои худ айнан бе тағйирот овардааст. Масалан, дар байти поин, ки маънӣ асосан аз Мавлонои Балхӣ аст, чунин овардааст:

Об агар сад пора гардад, боз бо ҳам ошност,
Одамӣ дар як бадан гах фарбеҳу гоҳе фаност

Дар шеърҳои Махдумқулӣ ба ғайр аз рӯху қаҳрамонҳои образҳои "Шоҳнома"-и Фирдавсӣ ва андешаҳои фалсафии Хайём мо таъсири панду андарзҳои Саъдии Шерозиро низ ба хубӣ пай мебарем, ки ин аз ришталои ниҳону ошкори шоир ба адабиёти тоҷик гувоҳӣ медиҳад:

Аз накӯён кори бад содир нагардад хеҷ гоҳ,
Гар бувад бадасл ӯ, некӣ аз ӯ ҳаргиз маҳоҳ.

Зеро "дар рӯзгори Махдумқулӣ таъсири адабӣ ба туркманҳо ва ҳам ба худи Махдумқулӣ аз ҷониби Бухоро ва Хоразм мерасад".

Беш аз 5000 байт шеъри Махдумқулӣ то замони мо омада расидааст. Ин аст, ки шеърҳои Махдумқулӣ аз ҷониби шоирони тоҷик М.Аминзода, Бобо Ҳоҷӣ, Ҳақназар Ғоиб, А. Воситзода, М. Фарҳат, Б. Фаррух, М. Ҳотам, Мақсуди Гулчин, Ҳадиса, Аслам Адҳам тарҷума ва ду маротиба /Махдумқулӣ. Шеърҳои мунтахаб, Сталинобод, 1959; Махдумқулӣ. Мунтахабот: Душанбе. Ирфон,1983/ нашр гардида, ба дилу дидаи хонандагони тоҷик роҳ ёфтааст.

НАМУНАҲО АЗ ЭҶОДИЁТИ МАХДУМҚУЛӢ ФИРОҚӢ

Чӣ мардӣ, боғбони қисмати ман?
Қирав борад маро дар боғу гулшан
Шавад хушк оби дарёям тамоман
Намонда дар замин аз кӯҳам осор.

Ғулом имрӯз беку хӯҷаин аст,
Ба ҳар ҷо дузд қонунофарин аст.
Нишаста бар рухам ожангу чин аст,
Куҷо шуд давру давронам, шудам хор!

Расон дасти мадад, яздони одил,
Бугӣ созад маро ҷаллоди қотил.
Ҷасадҳо хуфта дар рӯи раҳу гил...
Дилам садпора шуд аз дарди бисёр.

Бигиряд моҳ шабҳо бар сари мо,
Ба дӯзах гашта табдил кишвари мо.
Рабуда бойҳо аспу хари мо.
Пиёда монда шал дар чӯли пурхор.

Аҷуза—сарнавишт аз он бувад шод,
Ки дӯзахро ба моён кард эҷод.

Ба ҳар ҷо дар раҳи мо дом бинҳод,
Шудам аз марҳамат махрум мани зор.

Туро сӯзонд дарду кулфату ғам,
Мусоҳибҳои ту рафтанд аз олам.
Бикун, Маҳдумқулӣ, афғон аз ин дам,
Фирокӣ номи худро мон ба адвор.

ОТАШ

Агар илҳоми саршоре ба по хезад ба тӯфонаш,
Таманное туро дар ҷисму ҷон даргирад аз оташ.
Бихоҳӣ рафтаро созӣ фаромӯшу набитвонӣ,
Набитвонӣ, ғамаш ҳамчун хазон даргирад аз оташ.

Саҳар, вақте ки мехонад намози хешро дарвеш,
Кушад худро агар бо теғ гоҳи бехудии хеш.
Агар шоир кунад нафрин бар он чи ки навишташ пеш,
Самандарсон расад то арш чун пар гирад аз оташ.

Ба оқил хешро ҷоҳил агар ҳамвазн бишморад,
Чӣ ҳайронӣ, ки он ҷуз ҷоҳилӣ тухме намекорад.
Агар хоҳад, ки бахт орад, фақат бадбахтӣ меорад,
Умеду ормонат он замон даргирад аз оташ.

Ҳақиқатро агар гардун ба ман медод дар олам,
Намешуд хушк оби чашмаи илҳоламу ақлам.
Наменонд ин замину об дар дунё Фирокӣ ҳам,-
Ба ҷуз аз оламе, ки акси дигар гирад аз оташ.

ДИЛ

Ман надонам, бо чи дарде мубтало гаштаст дил,
Дар ҳавои дилрабои бевафо гаштаст дил.

Ишқ як дарёи бетак, ҳачр сӯзон оташе,
Дар миёни обу оташ раҳкушо гаштаст дил.

Бехабар, худро ба шамъи ишқ чун парвона зад,
Чораш акнун намедонад, фано гаштаст дил.

Бехабар Исо зи ҳолу монда Лукмон гунгу лол,
Мубталои турфа дарди бедаво гаштаст дил.

Гар чи дарди ишқ шуд девона чонро офате,
Мисли аҳли дил ба он ғам ошно гаштаст дил.
Чанд маҳрам бенавоҳо ёфтанд аз вай наво,
Манъам аз он карда бахтам, бенаво гаштаст дил.

Арз кун, Маҳдумқулӣ, бар даргаҳаш бо чашми тар,
Аз чӣ хандонрӯй баъд аз гиряҳо гаштаст дил?

МУРҒИ САОДАТ

Ато фармо ба мо, мурғи ҳумо, мурғи саодатро,
Ки мискин туркман дигар нарезад ашк чун дарё.
Шунав овози манро, ҳифз кун ин мулкро, Аллоҳ,
Қизилбошии берӯ сӯи мо аз нав кашад шамшер.

Ба даште, ки замоне монда буд Хизри бузург иқдом,
Бимон, дар мулки худ халқам намояд зиндагӣ ором.
Бимон, гарданд бар мо наҳрҳои пурталотум ром,
Бимон, аз хони алвони умумӣ халқ гардад сер.

Бимон, хонанд дарвешони бечора намози худ,
Бимон, чанговарон пайваста бинвозанд сози худ.
Бимон, ки навбаҳорон боз бинмояд баёзи худ.
Раҳо ёбем мо аз заҳмати сармои беохир...

Намехоҳад Фирокӣ зистан дар хорӣ баъд аз ин,
Ба бахти некфарзандони худ ҳастем мо зомин.
Бимон, дасти мадад доим диҳад йомуд бар гоклен,
Худоё, баҳри мо бинмо ато доҳии ботадбир!

Савол ва супориш:

1. Махдумқулӣ чун асосгузори адабиёти туркман кай ва дар кучо таваллуд ёфтааст?
2. Чӣ сабаб шуд, ки шоир барои таҳсил рӯ ба Самарқанду Бухоро биёрад?
3. Сабаби ҳичрати ӯро ба Эрону Афғонистон ва Ҳиндустон чӣ гуна маънидод карда метавонед?
4. Ашъори Махдумқулӣ ба адабиёти точик чӣ навъ пайвандие дорад?
5. Байти

Ҳақиқатро агар гардун ба ман медод дар олам,
Намешуд хушк оби чашмаи илҳомаму ақлам- ро

маънидод кунед.

6. Шеърхоро хонед ва аз ёд кунед.

Т. Г. ШЕВЧЕНКО
(1814 – 1861)

Ғояи барқарорсозии иртибот миёни кисматҳои ҷудогонаи Украина, ки дар ҳайати Россия буд, аз ҳадафҳои асосии маданияти миллии Украина ба ҳисоб мерафт. Баъдтар дар ташаккули ҳамин ғоя Ҷанги Ватании соли 1812 ва шӯриши декабристон таъсири амик гузошт.

Эҷодкорони пешкадами ибтидои асри XIX-и Украин барои амалӣ сохтани ҳамин ақдоф, реализм ва бунёди забони миллии украинӣ ҷаҳдҳо намудаанд. Нақши боризе дар ин кор ба номи нависандагони номӣ И.П. Котляревский (1769-1838), П.П. Гулак-Артемовский (1790-1863), Г.Ф. Квитка—Основяненко (1778-1843), Е.П. Гребенко (1812-1848) вобастагӣ дорад. Ҷамъбасти дурахшони ҳамин чараён бо номи Тарас Григоревич Шевченко алоқаманд аст. Маҳз ӯ тавонист адабиёти Украинаро ба як кувваи бузурги ҷамъиятӣ, ки афкори инқилобии халқи ҷабрдидаро инъикос созад, табдил дихад.

Т. Г. Шевченко соли 1814 дар оилаи деҳқони крепостной таваллуд ёфта, хеле бармаҳал аз падару модар маҳрум гардидааст. Дар синни нӯҳсолагӣ аз модар ва баъди ду сол аз падар низ маҳрум гардида, чун писарбачаи сагирмонда батрак шуд. Дар бораи рӯзгори талхи ятимиаш дар асархояш "Течет вода в сине море", "Тяжко, тяжко жить на свете", "Думы мои, думы мои", "Тополь", "На что черные мне брови" сухан меравад.

Шевченкоро чун крепостной помещик Энгелгард ба мулки худ гирифта, ӯро чун ғулом кор мефармояд. Дар ҳамин давра рағбати рассомии ӯ бедор шуда буд ва помещик бо мақсади аз ӯ сохтани рассоми хонагӣ барои хондан ба Петербург, ба назди рассоми номӣ Ширяев мефиристонад.

Соли 1835 Т. Шевченко бо рассоми номӣ К. Брюлов ва шоирон В. Жуковский ва Е.Гребенкой шинос мешавад. Ин эҷодкорон дар вучуди Шевченко шарораҳои истеъдодро ҳис намуда, бо маблағи муайян аз асорати крепостной озод месозанд. 22-апрели соли 1838 Шевченко аз гуломии крепостной озод гардид, вале ҳукуқи крепостной ва ҳокимияти шоҳӣ тамоми умр барояш чун душман ва кувваи бадӣ боқӣ монд.

Шевченко дар синни 24-солагӣ шунавандаи Академияи рассомӣ ва яке аз шогирдони дӯстдоштаи К.Брюлов гардад. Тағйирот дар ҳаёти шахсии ӯ, яъне гузариш аз зиндагии ғуломона ба ҳаёти озод шавқу хаваси ӯро нисбат ба касби дӯстдоштааш рассомӣ дучанд намуд. Дар ҳамин давра ӯ бо шавқи беандоза ба адабиёти пешкадами рус ошно мегардад, ки ба таъсири он ақидаҳои револютсионӣ-демократии ӯ ташаккул ёфтаааст.

Т. Шевченко ба эҷоди шеър низ хеле бармаҳал оғоз намудааст ва ашъори давраи ҷавонии ӯ фарогири мавзӯъҳои ичтимоӣ, ёди бачагӣ, ёди

зодгоҳ, бардошт аз тамошои манзараҳои табиат буданд. Аз асарҳои даврои ибтидоии ӯ танҳо балладаи "Порченая" ("Причина") боқӣ монда аст, ки аз зиндагии талхи казаки танҳо , дӯстори ӯ ва марги онҳо ҳикоя мекунад.

Эҷодиёти Т.Г. Шевченко аз ҷиҳати жанр ва мавзӯъ гуногун буда, дар асарҳои назмиву насрӣ ва драмавиаш орзуву амали халқи меҳнатӣ, зиндагии пуразоби деҳқонони крепостной, муборизаи онҳо барои озодӣ ва ба ин монанд мавзӯъҳои ичтимой,демократӣ ва инқилобиро тараннум намудааст. Шеърҳои ӯ "Васият" (1745), "Хоб" (1844), "Фикрҳоям, фикрҳоям" (1839) мардуми ҷабрдида ва оммаи меҳнатиро ба бедорӣ,дифои шаъну шараф ва муборизаи даъват менамояд. Ҳамчунин дар осори шӯрангези ӯ бехуқуқии запон, зиддиятҳои ҷамъияти феодалӣ—капиталистӣ, сиёсати истилогаронаи ҳукумати подшоҳӣ ва беадолатию нобарории замони ӯ ҳаққонӣ ва ошкоро тасвир ёфтааст.

Ҷаҳонбинии Шевченко бо таъсири озодихоҳӣ, демократӣ, декабристон ва демократҳои револютсионии рус ташаккул ёфтааст.

Бо ибораи мунаққиди бузурги рус Добролюбов: "Шевченко мағз андар мағз шоири ҳалқ буд".Вай ҳамчун ватанпарвари бузург ҳокимияти подшоҳиро маҳкум мекард ва бо револютсионерҳои демократ пахлӯ ба пахлӯ истода, барои ва шиканҷаи зулму асорати крепостной озод гардидани халқи украин ва дигар халқҳои славяннажод муборизи бурдааст.

Шевченко ба хулосаи ғоявӣ омада буд, ки роҳи асосии озодии халқи украин муттафиқ шудан бо халқи рус ва дигар халқҳои славян мебошад.

Соли 1840 маҷмӯаи ашъори Шевченко бо номи "Кобзар" аз нашр баромад. Шеърҳои он маҷмӯа ошкоро ба муқобили сохти крепотной равона шуда, равияи асосии эҷодиёти шоирро муайян мекарданд.

Шеърҳои романтикӣ-лирикии Шевченко ғаму андӯҳи халқ, аҳволи тоқатшикани мардуми меҳнатиро ифода намуда, рӯҳияи романтизми онҳо бо мазмунҳои реалистӣ пайваст шудааст.

Ба фикри В.Г.Белинский ин романтизм ҳаргиз реализмро инкор накарда, баръакс дар пайвастагӣ романтизми нави прогрессивӣ шуда метавонад.

Тарас Шевченко дар достони "Катерина" воқеиятро реалистона тасвир кардааст ва ғояи асосии ин асар фош намудани разолату қабоҳати ахлоки панҳо мебошад. Достони "Гайдамақҳо", ки соли 1841 навишта шудааст, бо хусусияти инқилобии ҳуд мақоми махсусе дорад.

Дар ин достон шӯриши деҳқонон, ки соли 1768 ба муқобили панҳои Полша барпо гардида буд, тасвир мешавад.

Шеърҳои солҳои 1843-1845 навишташудаи шоир, дар маҷмӯаи "Се сол" гирдоварӣ шуда, дар он рӯҳияи ба шӯриш даъват кардан, фош намудани сохти пӯсидаи крепостной мушоҳида мешавад. Шоир дар достони "Ҷуғз" ба воситаи қувваи реализми танқидӣ доираи ҷамъбастҳои бадеиро васеъ мекунад.

Достони "Хоб" бошад, сар то по бо рӯҳи баланди инқилобӣ таълиф шудааст. Агар Шевченко то ин достон дар ашъори худ чиҳатҳои чудогонаи ҳаёти замони худро тасвир карда бошад, дар шеърҳои минбаъдаи худ ва ҳачвияҳояш ба мукобили ҳокимияти подшоҳӣ ва крепостной ошкоро баромад мекунад.

Дар достони "Кавказ" Шевченко ба халқҳои бародар, ки дар он замон дар ҳайати Россия буданд, бо ҳисси эҳтиром мурочиат мекунад.

Соли 1847 Шевченко барои асарҳои рӯҳи демократӣ-револютсионидоштаи худ ба ҳабс гирифта шуда, бо фармони шоҳ Николайи I ба сарбозӣ фиристода ва аз ҳукуқи шеърнависӣ ва расмкашӣ маҳрум карда мешавад.

Вале ӯ дар бадарга ҳам фаъолияти инқилобии худро давом дода, ба мукобили сохти крепостной баромад мекунад. Шевченко ба тартибу низоми сахти таҳқиромези ҳарбии подшоҳӣ нигоҳ накарда, маҷмӯаи шеърҳои "Дар Каземат", достони "Варнак", повестҳои "Хизматгорон", "Мусиқачӣ", "Рассом", "Тавъамон"-ро эҷод мекунад. Мазмуни гоявии ин асарҳо фош намудани симои ҳукумати подшоҳӣ, ба озодии халқҳо бо боварии комил ва оптимистона назар кардан мебошад.

Соли 1857 баъди марги Николайи I аз бадарга озод гардид. Соли 1858 ба Петербург омад ва бо Чернишевский, Добролюбов, Некрасов шинос шуд.

Соли 1861 дар Петербург аз олам даргузашт.

Роли Шевченко дар адабиёти нави украин амсоли нақши Пушкин дар адабиёти рус, роли Мискевич дар адабиёти поляк, роли Гёте дар адабиёти немис мебошад. Бо сухани М. Горкий гӯем: "Шевченко, Пушкин, Мискевич касонеанд, ки рӯҳи халқи меҳнатиро бо қуввои зӯри бадеӣ ва амиқ ифода карда тавонистаанд".

Т.Г. Шевченко барои ҳонандаи точик чун эҷодкори асил ва адиби тавоно собиқаи дарози шиносӣ дорад.

Осори ӯ қариб ба пуррагӣ ба забони точикӣ тарҷума гардида дар бораи зиндагӣ ва фаъолияти инқилобии ӯ шоирону олимони точик мақолаву асарҳо таълиф намудаанд. Дар тарҷумаву баррасии ашъори ӯ А. Лоҳутӣ, Ҳ. Юсуфӣ, А. Деҳотӣ ва М. Турсунзода барин адибони номӣ ҳисса гузоштаанд.

М. Турсунзода дар мақолаи дар бораи Т.Шевченко навиштааш зикр мекунад, ки "Соли 1941, вақте ки шеъри машҳури Шевченко "Васият"-ро тарҷума мекардам, аввалин маротиба бо образи тавонои Днепр дучор шуда, тамоман мафтуни он гардида будам. Ҳамон сол садсолагии аз чоп баромадани китоби "Кобзар" ин воқеаномаи ҳаёти вазнини халқи мазлум, ин достони дарду алам ва орзуву омоли халқ дар сар то сари мамлакат бо тантана ҷашн гирифта мешуд. Он рӯзҳо хеле аз ашъори даҳон халқи украин ба точикӣ тарҷума карда шуда буд. Ба ман чунин як бахт муяссар шуд, ки васияти бегашу паямбаронаи Тарас Шевченкоро ба халқи худ бирасонам... Аз ҳамон рӯзе, ки аввалин бор "Васият"-ро

хоҳдам, ин сатрҳо аз дили ман ҷой гирифтанд. Баъд аз ин на танҳо вобаста ба гӯяндаи "Васият", балки ҳар гоҳ, ки дар бораи халқи худам – халқи тоҷик дар бораи ҳамаи халқҳои Шарқи Шӯравӣ фикр мекардам, сатрҳои мазкурро такрор мекардам.

"Занҷирҳоро барканед,
Дар роҳи озодии худ
Резед хуни душманон!"

Ҳамчунин олимони тоҷик Раҳим Ҳошим, Субҳон Давронов, Раҳим Мусулмонқулов ва дигарон дар навиштаҳояшон дар бораи тарҷумаи осори Шевченко ба забони тоҷикӣ ва паҳлӯҳои гуногуни кору рӯзгори ӯ маълумот додаанд. Ҳамаи ин навиштаҳо саршори меҳру ихлос нисбат ба ин эҷодкори тавонои халқи украин буда, шаҳодати алоқаҳои деринаи адабиётҳои дерина ва пургановати тоҷику украин аст. Ба таъбири М. Турсунзода "Шевченко ҳақиқатан ҳам аз мобайни баҳри шӯридаю пурталотуми ашъори худ кад барафрошта, ҳамроҳи мо, дар эҷоду эъҷозҳои бузурги ҳамзамонони беамсоли мо зиндагӣ мекунад!"

НАМУНАИ ОСОРИ Т.Г. ШЕВЧЕНКО

ВАСИЯТ

Вақте ки ман мурдам, шумо
Гӯрам кунед, эй дӯстон,
Дар байни саҳрои васеи—
Украинаи меҳрубон.
То киштзорони калон,
То ин Днепри кап—кабуд
Бошанд дар чашмам аён;
То ин ки шув-шуви Днепр
Ояд ба гӯшам ҳар замон.
Гӯрам кунед, исён кунед,
Занҷирҳоро барканед,
Дар роҳи озодии худ
Резед, хуни душманон!
Пас, дар ҳаёти хурраму
Даврони озодонатон,
Дар хотираи аъзами
Хушбахту пирӯзи ҷаҳон
Ёдоварӣ аз ман кунед
Бо лафзи ширин, дӯстон!

/Тарҷумаи М. Турсунзода/

САРНАВИШТИ МО

Вақти гуруби хуршед, рӯз омада ба охир,
Паррандаҳо париданд, хомӯш дашту саҳро.
Мардум ба шодмонӣ, - ҳангоми истироҳат,
Чашмам ба сӯи онҳо, майли дилам дигар чо:
Бар сӯи боғи торик дар хоки Украина
Торик гашт яксар домони кӯҳу саҳро,
Сайёраҳо бароянд дар осмони зебо,
Эй кавкаби дурахшон, резондай ту ашкам!
Оё қадам ниҳодӣ бар Украинаи мо?
Оё туро бичӯянд чашмони шӯҳи шаҳло,
Карданд ё фаромӯш онҳо туро дар ин чо?
Карданд агар фаромӯш, бигзор, пас бихобанд,
То ки дигар набинанд ин сарнавишти моро!

/Тарҷумаи М. Миршакар/

ХАЙР, ЭЙ ҚӮСАРАЛ[1]

Бодбон шуд кушодаю боло
Ҷаста аз рӯи мавҷҳои кабуд,
Аз қамишзорҳои Сирдарё
Баргузаштанд бо қайиқчаи худ.
Хайр, эй Қӯсарал—ғарибдиёр,
Солҳо ту ба ман шудӣ сирдон,
Аз ғами лаънатӣ шудам афгор.
Раҳмат эй дӯст! Меравам, хуш мон!
Бин, ки мардум шуд аз ту ҳам воқиф,
Ким-чиҳо мекунад ба ҳаққи ту ҳам,
Хайр, ба таҳқири ту наомадаам.
Меравам худ ба мулкҳои дигар,
Ҳасрати кӯҳнаам ҳамеша ба ёд.

/Тарҷумаи А. Деҳотӣ/

БА ГОГОЛ

Хаёли ман гаҳе парвоз дорад,
Гаҳе дилро фишорад, пора созад,
Чунин афғони беовоз дорад,
Ки ҳатто нарм санги хоро созад.

---

[1]Т.Г. Шевченко соли 1847 аз тарафи ҳукумати подшоҳӣ ба Қӯсарал ном чои Қазоқистон бадарға шуда буд.

Худоро нест парвои дили ман,
Ба назди кӣ барам ашъори худро?
Кӣ медонад кунун қадри суханро?
Кучо ёбам, кучо ғамхори худро?

Ҳама кӯру кару безавқ ғашта,
Касе дил дошт, дар зиндон нишаста...
Ту механдӣ, вале ман нола дорам,
Азизи ман, уқоби болбаста.

Чӣ меруяд зи оби дидаи ман?
Зи оби дида танҳо шӯразор аст!...
Намеояд садо аз тӯпи даврон,
Чу мурда зиндагӣ дар як қарор аст.

Намебинам дигар ман одамеро,
Ки бахри кишвари худ чон супорад,
Намебинам дигар як модареро,
Ки тифли ӯ ба мардӣ по гузорад!

Ба хуни дил калон бинмуда фарзанд,
Ба шаҳ бахшанд он гаҳ бенаворо,
Ки "ин моли ғуломони шумо аст,
Пазироед моли бевақоро..."

Ба шоҳ бахшанд, бар даргоҳи олӣ,
Ба тозиҳои одамхори Олмон...
Чӣ чора?
Мон ки бинмоянд пора!...
Ман аз ин гоҳ гирён, гоҳ хандон.
/Тарҷумаи М. Қаноат/

Аз баҳри чӣ ошуфтасару ғамгинам,
Аз баҳри чӣ ояд дили зорам ба фиғон,
Ин нола барои кӯдакон! —Бош хамӯш
Эй дил, ту дар ин бора фурӯ банд забон!

Баргӯй, ки аз баҳри чӣ садпора шудӣ ту?
Аз ташнагию гуруснагӣ ё ғами инсон?!
Як умр шав орому биёмӯз хамӯшӣ,
Аз бехирадон гила макун, пӯш ту чашмон!
/Тарҷумаи Қ. Киром/

Савол ва супориш:

1. Шоир дар чандсолагиаш аз падару модар ятим мондааст?

2. Дар кадом шеърҳояш нисбат ба рӯзгори талхи хеш шикваҳо кардааст?

3. Қобилияти рассомии ӯро кӣ дарк намуда барои хондан ба Петербург фиристод?

4. Шевченко бо кадом рассомону шоирони номии рус шиносоӣ пайдо кард?

5. Шеърҳои ӯ кадом мавзӯъҳоро дар бар кардааст?

6.Шоир барои кадом гуноҳаш ба ҳабс гирифта шуд?

7. Нақши Шевченкоро дар адабиёт чӣ хел маънидод мекунед?

8. Дар тарҷума ва паҳн кардани мероси адабии Шевченко кадом шоирону мутарчимони тоҷик ҳисса гузоштаанд?

9.Шеърҳоро қироат ва ҳифз намоед.

САЙЁДИ НАВО
(1712—1795)

Намояндаи барҷастаи адабиёти асрҳои миёнаи арман Арутюн Сайёдян соли 1712 дар оилаи марди ҳунарманд дар шаҳри Тифлис, дар ҳамон шаҳре, ки гӯё тамоми рангҳои табиат, халқҳо, урфу одат ва забонҳо бо ҳам омехтаанд, ба дунё омадааст. Зери таъсири муҳити гарми сиёсӣ, тичорат ва илмиву фарҳангии ҳамин шаҳр фаъолияти эҷодии Сайёди Наво шакл гирифт. Муҳаққиқони осору аҳволи ӯ қайд кардаанд, ки панҷ забонро медонист ва бо се забон эҷод мекард.

Фаъолияти ошуғӣ ё гӯяндагӣ боиси афзудани шӯҳрат ва эътибори Сайёди Наво гардид ва сурудҳои ӯ, ки аз ишқу муҳаббат ва меҳру вафои инсонӣ сиришта шудаанд, ба дуриҳо рафт ва боиси ба ҳам наздик гардидани халқҳои гуногунзабону гуногунмазҳаб гардид.

Овозаи ҳунари ӯ то ба дарбори шоҳи гурҷӣ Ираклии II расид ва ӯ шоирро ба назди худ даъват намуд. Муносибати хуби шоир бо шоҳ то замоне идома ёфт, ки шоир хоҳари Ираклии II-ро дӯст дошт. Ин амал боиси вайрон гардидани муносибати шоиру шоҳ гардид ва замони оворагардиву дилсардии шоир аз ҳаёт шурӯъ шуд. Ӯ либоси роҳибӣ ба тан кашид ва кунҷи калисои Анипатро ихтиёр намуда, муддате аз эҷоду сароидани шеър даст кашид. Ӯ аз дунёи пургуноҳ пурра дилхаставу безор гардида буд. Аммо ҳамон дарди модарзодии шоирӣ аз шоир ҷудо нагардид ва ӯ боз бо сурудҳои тозаи худ ба саҳнаи ҳаёт баромад. Пинҳонӣ аз калисо баромада, ба Тифлис меравад, то ки боз суруд хонад ё дар базми гӯяндагон ширкат намояд.

Замони зиндагии шоир замони нооромии сиёсӣ ва посухи муносибати давлатҳои ҳамсоя буд. Соли 1795 шоҳи Эрон Оғо Муҳаммадхон мар-

кази Гурҷистон-Тифлисро тасарруф намуд. Вафоти шоир низ ба мохи сентябри ҳамин сол ва ҳамин воқеа алоқаманд аст. Дар бораи вафот ё қатли ӯ ақидаҳо гуногунанд. Ақидае ҳаст, ки эрониёни ба Тифлис даромада шоирро барои он куштаанд, ки ӯ аз оини худ даст накашидааст.

Ба ақидаи дигар лашкариёни Ого Муҳаммадхон аз Сайёди Наво будани ӯ хабар ёфта, имконият медиҳанд, то шоир шаҳрро тарк кунад. Вале ӯ ин корро накард ва курбони ҷаҳолату нофаҳмӣ гардид.

Мероси комил ва кулли сурудҳои Сайёди Наво боқӣ намондаанд. Танҳо як дафтари сурудҳои ӯ боқӣ мондааст, ки бо дастони худи шоир навишта шудаанд ва он соли 1852 дар Москва ба табъ расидааст. Дар меҳвари сурудҳо аз ашъори бо се забон – гурҷӣ, арманӣ ва озарӣ навиштаи ӯ инсон ва озодии ӯ қарор дорад. Орзуи шоир дидани дунёи озод, озодӣ аз онҳое аст, ки ҳуқуқ ва эътибори инсонро паст задаанд.

Ғановат ва махсусияти мероси шоирии Сайёди Наво дар он аст, ки ӯ анъанаҳои бехтарини адабиёти асримиёнагии арманро дар замони нави таърихӣ ҷилои нав дод. Ҳамчунин дар такмили сохтори шеърӣ, яъне поэтикаи шеъри арман низ ҳиссаи гузошт.

Сайёди Наво нақши амиқе на танҳо дар адабиёти арман, балки дар адабиёти гурҷиву озарӣ низ боқӣ гузошт ва эҷодиёти Сайёди Наво як давраи асримиёнагии адабиёти арманро чамъбаст менамояд.

Хонандаи тоҷик ба ном ва осори Сайёди Наво шиносоии дерина дорад. Муҳаққиқони эҷодиёти шоир, чи арманҳо ва чи тоҷикон алоқамандии Сайёди Наворо ба адабиёти тоҷику форс муайян намудаанд. Аз чумла ақидае пеш овардаанд, ки Сайёди Наво аз "Шоҳнома"-и Фирдавсӣ, хусусан аз достони "Рустам ва Сӯҳроб"-и ӯ огоҳ будааст. Ҳамчунин Сайёди Наво аз эҷодиёти Рӯдакӣ, Низомӣ, Амир Хусрави Деҳлавӣ, Абдурраҳмони Ҷомӣ, Алишери Навоӣ дарак дошт ва нақши осори ин шоирон дар тасвир ва услуби Сайёди Наво дидаву ҳис мешавад.

Муҳаққиқи алоқаҳои адабиёти тоҷику арман А. Давронов дар мавриди иртиботи Сайёди Наво ба адабиёти тоҷик навиштааст: "Пайвандҳои адабии халқҳои тоҷику арман дар аҳди Сайёди Наво аз ҳар чихат ба туфайли шеъри шоир ва имтизочи он дар забонҳои гурҷӣ, озарбойҷонӣ, арманӣ ва форсӣ хусусияти тоза касб кард.... Дар ҷараёни ковишҳои илмӣ аз эҷодиёти шоир шеъре ёфтем, ки бо чор забон - арманӣ, форсӣ, гурҷӣ ва озарӣ таълиф шудааст. Умуман эҷодиёти Сайёди Наво як ҳалқаи тиллоии пайвандҳои адабии халқҳои тоҷику арман ба ҳисоб меравад (А.Давронов. Сайёди Наво ва адабиёти тоҷик. Садои Шарқ, 1996, № 5-8.).

НАМУНАҲО АЗ ОСОРИ САЙЁДИ НАВО

Хоҳам он сон зистан, к-аз рӯзи худ суде барам.
То ки садҳо гушнаю бекас равад сер аз дарам.
То бигардам дур аз шарр, аз раҳи он нагзарам,

То накӯкорӣ шавад дар зиндагонӣ афсарам.
Ҷавшан аз одамгарӣ, инсоф бошад дар барам.

Оҳ, ман девонаам, овардаам аз ҳар диёр,
Баҳри мардум ганҷҳо ёкуту лаъли бешумор.
Молҳои қимат аз Ҳиндустони беканор,
Шоҳии озодапӯшу шоҳии хушрангу бор.
Мефурӯшам, худ зи ранҷи хеш миннат мебарам.

Моли бешу атласи гулгун кашондам аз Фаранг,
Аз дигар ҷоҳо кашондам молҳои ранг-ранг,
Парчаю хилъат барои дилбарони шӯхшанг,
Молҳое, ки бибахшам, чун маро ояд ба чанг,

Он чӣ кардам, буд хоҳиши дили афсунгарам.
Пеш аз ҳар кишвар овардам матои гунагун,
Дорчинӣ, заъфаронӣ, аргувонӣ, нилгун.
Овардам тойҳои пахта бо ранги забун,
Ғалла додам, гавҳари ноёб овардам фузун.

Буд дар дунё фақат ин шодмонию ғамам
Бишнавам гӯянд, ки Сайёди мо доро бувад,
Як сурудам дар баҳои қимати дунё бувад
Ҷовидонӣ зинда мондан орзуи мо бувад,
Эй суруди ман, умед аз туст, вақте бигзарам.

КАСРО МАЁЗОР

Дило, дар зиндагӣ касро маёзор,
Бикӯш, аз хоксорӣ баҳра бардор,
Туро ин бевафо дунё чӣ даркор?
Худоро, дилбаронро кун парастиш.

Раҳи некӣ бипаймо, то тавонӣ,
Накӯкирдор шав дар зиндагонӣ.
Биҳоҳӣ ҷовидонӣ зинда монӣ,
Китобу хомаатро кун парастиш.

Дило, хомӯш, пеши ҳокимон бош,
Барои хочаи худ мехрубон бош,
Бале манзил барои дигарон беш,
Ба дар ояндагонро кун парастиш.

Ту, Сайёд, оқилона зиндагӣ кун,
Ки ҳаст ин зиндагӣ чун кафки собун
Навозиш кун ғарибони ҷигархун,
Дару девори худро кун парастиш.
(Тарҷумаи Ғоиб Сафарзода.)

ЁРИ БОВАФОЯТ МАН

Ба доми ишқ побандӣ, азизам, нолаҳоят ман,
Мачин хори магелон—лолаву себаргаҳоят ман.
Чиноросо ба гармо соябон гардам бароят ман,
Нахоҳам ҳеҷ гаҳ шоми туро, субҳи сафоят ман.

Макун ёди гули дигар, маранҷон ин гули худро,
Ба ними гӯшаи чашме назар гоҳе ба мо бинмо,
Ки дар олам гуле ин сон наёбӣ дилбару зебо,
Мапарвар ишқи дигарро, ки ёри бовафоят ман.

Баҳоре, ки ба ҳам пайваст моро, дар хазон дидам,
Магӯ, булбул, ки умри гул ду-се рӯз аст дар олам,
Марав Ҳинду мачӯ аз махмалу атлас нишоне ҳам,
Варо ёбӣ дар ин ҷо—атласи қиматбаҳоят ман.

Гули ман, ҷон агар хоҳӣ, ба ҷон бахшам барои ту,
Фақат бо ту даме шодӣ маро, хоҳам бақои ту,
Наменомам, ки хоре дархалад ҳаргиз ба пои ту,
Ҳаёти ҷовидон ар хоҳӣ, бинмоям атоят ман.

Маро ғам пир кард охир, ғами дунё, аё Сайёд,
Манеҳ аз каф даме ҷоми муҳаббатро, аё Сайёд,
Манол аз ишқ дигар, ёри беҳамто, аё Сайёд.
Суруди тозае бархон, ки тори хушнавоят ман.
/Тарҷумаи Убайд Раҷаб/

НИГОРИ ШӮХ

Нигори шӯхи таннозам,
Ба кӯят саҷда месозам.
Туӣ созам, ту овозам,
Нигори шӯхи таннозам.

Саропо ҷодуӣ, ҷоду,
Нигоҳат рашки ҳар оҳу,

Кучо бурдӣ диламро, гӯ,
Нигори шӯхи таннозам.

Маризам, ҳарза мегӯям,
Ба по занҷир, девона,
Туро гӯям, туро чӯям,
Нигори шӯхи таннозам.

Биё оҳи дилам бишнав,
Ба дарди ишқ дармон шав,
Ба чони ошиқон чон шав,
Нигори шӯхи таннозам.

Ту гул, чоно, гули хушрӯ,
Нигар, мурдам, кучой ту,
Дили Сайёд хун шуд-ку,
Нигори шӯхи таннозам.

/Тарҷумаи Гулчеҳра/

БЕ ТУ КАЙ ГИРАМ НАФАС

Бе ту кай гирам нафас, чун дилбари чонпарварӣ
Баҳри ман оби ҳаётӣ, оби ҳавзи Кавсарӣ,
Дар биёбони ғамат чун соябонам бар сарӣ,
Илтичо, кардам гуноҳе, аз гуноҳам бигзарӣ.

Қоматат чун сарву чун атлас рухи хандони ту,
Оҳ, мисли зарфи миной бувад чашмони ту,
Чун асал лабҳову чун дурдона ҳар дандони ту,
Ёкуту лаъли маро, балки аз он болотарӣ.

Сархушам аз ишқ, дил бо ёди ту осуда аст,
Фориғ аз ғамҳои дигар, аз ту ғам афзудааст,
Бо чӣ ташбеҳат кунам, гуфтанд ҳар чӣ будааст.
Умрро дар зиндагонӣ афсарӣ, болу парӣ.

Лаҳзае бо сӯҳбати худ хотирамро шод кун,
Манбаи нурӣ, диламро офтобобод кун.
Эй шаҳи гулҳо, тараҳҳум: ёд аз Сайёд кун.
Аз бароям савсану райҳону садбарги тарӣ.

/Тарҷумаи Гоиб Сафарзода/

СӮХТӢ, РАФТӢ

Ба ёдат ҳамчу мурғи дар қафас сар мезанам сад ҷо,
Ту аммо бигзарӣ, бар қасди ман, бо ноз бепарво.
Бувад рухсораат садбарги тар, худ ҷаннати пайдо,
Ба поят менихам сар, аз чӣ лутфе нестат бар мо?

Ту дар гулзор гулро бо нигоҳе сӯхтӣ, рафтӣ,
Зи тоби ҳусн бар ҷонам чароғ афрӯхтӣ, рафтӣ.
Дили дар оташамро сӯхтан омӯхтӣ, рафтӣ
Ба сад дил оташ афканда, хиромон меравӣ танҳо.

Ғуломи хеш хонам, ман ғуломи ҳалқабаргӯшат,
Бидеҳ ҷоям паси дарвозаи сокиту хомӯшат.
Паёпай дил тапад он ҷо ба ёди бӯсу оғӯшат,
Ту кардӣ, ёри бепарво, гирифторам ба ин ғамҳо.

Касе холи рухатро дид, дар доми балоят шуд,
Агарчӣ хеҷ медонӣ маро, дил мубталоят шуд.
Бирафтию фигони дарднокам аз қафоят шуд,
Бифармо, умри худро дар раҳи ту мекунам савдо.

Фурӯ резад сиришк аз дида Сайёду кунад изҳор:
Тавонам, ки кашам бори ғаматро бо дили афгор,
Бихоҳам, ки кунам дар базмҳо васфи туро бисёр,
Агар бо чашми оташбор бошӣ дар барам он ҷо.

/Тарҷумаи Ғоиб Сафарзода/

Савол ва супориш:

1. Сайёди Наво тавассути кадом ҳунараш ба дарбори шоҳ роҳ ёфт?
2. Чаро шоир тарки дунё намуда, калисоро интихоб кард?
3. Аз эҷодиёти Сайёди Наво ба мо чӣ мерос мондааст?
4. Дар тарҷумаи ашъори Сайёди Наво кадом шоирони тоҷик ҳисса гузоштаанд?
5. Шеърҳоро ифоданок хонед ва аз ёд кунед.

ШОТА РУСТАВЕЛӢ
(асри XII)

Дар охири асри XI ва чоряки аввали асри XII дар давраи ҳукмронии Довуди Бинокор (1089-1125) Гурҷистон ба як давлати феодалии пуриктидоре муттаҳид мешавад ва дар ҳаёти сиёсии давлатҳои дамгаҳи Осиё накши калон мебозад.

Асри XII давраи аз ҷиҳати сиёсӣ мустаҳкам шудани давлати Гурҷистон ва давраи пайдоиши намоёни адабиёти классикии гурҷӣ маҳсуб мешавад. Дар ин давр ҳикояҳои паҳлавонӣ-ҳаётӣ ("Амиран – Даречаниани"), достонҳои мадҳиявӣ ("Абдул – мадҳӣ"-и Шавтели, "Тамариани"-и Чахрухадзе ва ғайра) ба вуҷуд омада, инкишоф меёбанд.

Дар ин давра (а. XII) адабиёти таърихӣ низ тараққӣ мекунад. Барҷастатарин ёдгории маданияти гурҷӣ дар ин давр достони "Палангинапӯш"-и Шота Руставелӣ мебошад.

Дар бораи классики адабиёти гурҷӣ Шота Руставелӣ ба ғуз достони оламшумули ӯ "Палангинапӯш" дигар маълумоте оид ба ҳаёт ва эҷодиёти ӯ то замони мо нарасидааст. Аз сарсухани шоир ба достон маълум мегардад, ки Шота Руставелӣ ин асарро ба маликаи Гурҷистон Тамара бахшидааст:

... Ба тори назм ман барчидаму қарзам адо кардам,
Малика то кунад озодам аз кулфат ба лутфи ҳуд.

Азбаски оид ба тарҷумаи ҳол, мероси адабии Руставелӣ маълумоти дигари ҳуҷҷатӣ мавҷуд нест, бинобар ин баъзе хулосаҳоро аз рӯи мазмун ва образҳои достон дар бораи зиндагии шоир баровардан мумкин аст.

Ин достон аз рафоқат ва дӯстии се паҳлавони ҷавони олимартаба баҳс мекунад, се паҳлавони нақиб – Автандили араб, Тариэли ҳиндӣ ва Фаридуни мулгозӣ (як мамлакати хаёлӣ) бо риштаҳои маҳками дӯстӣ бо ҳам пайванд мебошанд. Онҳо бори аз фалокат раҳонидани дӯсти ҳуд, бори аз банди асорат халос кардани маҳбубаи вай Нестандарҷаҳон аз баҳри роҳату фарогати ҳуд гузашта, сахтиҳо ва хатарҳоро ба ҳуд раво дида, мубориза мебаранд ва ниҳоят комёб мешаванд. Дар асар муҳаббати нақибонаи Автандилу Тинатин ва Тариэлу Нестандарҷаҳон муҳаббатест, ки бақои як ошиқ ҳушбахтро таъмин намуда, ба дигарон низ ҳушбахтӣ оварда метавонад.

Тақдири таърихии ин асари безавол ва зиндагии муаллифи он то ҳол муаммоест барои муҳаққиқон ва ҳонандагон. Аввалин бор барои омми васеъ ин шоҳасар ва муаллифи он дар китоби муҳаққиқи рус Евгений Болховитинов, ки соли 1802 дар Петербург нашр гардидааст,маълумот дода мешавад.

Дар охири асри XIX ва ибтидои асри XX доир ба "Палангинапӯш" маълумоти саҳеҳ ба даст омад ва муаллифи он рамзи ватанаш Гурҷистон гардид.

Баъдтар шоираи англис Марҷори Скотт Вордрол солҳои 90 асри XIX ба Гурҷистон меояд ва адиби номии гурҷӣ Иля Чавчавадзе ӯро бо достони Руставелӣ шинос менамояд ва ӯ ба омӯзиши забони гурҷӣ машғул мешавад. Соли 1912 ҳонандаи англис ба воситаи тарҷумаи ин зан аз "Палангинапӯш" огаҳӣ меёбад.

Замони зиндагии Руставелӣ ва эҷоди асари ӯ ба давраи ҳокимияти маликаи Гурҷистон-Тамара рост меояд ва дар достон мисраъҳое ҳас-

танд, ки аз муҳаббати шоир ба малика Тамара шаҳодат медиҳанд. Аз ин рӯ баъзе муҳаққиқон маншаи достонро қиссаи ишқи Руставелӣ ба Тамара донистаанд.

Бахши дигар дар бобати номи шоир ва зодгоҳи ӯст. Дар Гурҷистони куноӣ ва маъхазҳо чандин Шота ва чандин Рустави қайд шудааст. Як деҳаи Рустави 20 километр дуртар аз Тбилиси ва дигаре дар чанубии Гурҷистон, дар сарҳади Туркия вокеъ аст.

Руставелӣ маълумоти ибтидоиро дар ватанаш Гурҷистон гирифтааст. Баъд омӯзишро дар Юнон, дар Афина ё дар кӯҳи Олимп, ки дар он замон гурҷиҳои зиёде он ҷо таҳсил мекарданд, давом додааст. Руставелӣ забонҳои юнонӣ, арабӣ ва форсиро хеле хуб аз худ кардааст. Туфайли забони форсӣ аз сарчашмаҳои бо ин забон таълифгардида истифода бурдааст. Худи ӯ дар муқаддимаи достонаш мегӯяд:

Ба лафзи гурҷӣ орам қиссаҳои форсро имрӯз,
Кашам дурдонаҳо дар силки назми хуби табъафрӯз
Басо маънои рангин ҷустаму хуни ҷигар хӯрдам,
Ба лутфи оличаноби ман диҳад шодии дархӯрдам.

Аз рӯи баъзе сарчашмаҳои зикршуда ва гуфтаи халқ Руставелӣ бисёр сайру саёҳат намуда, дар пиронсолӣ ба Фаластин меравад ва дар ҳамон ҷо, дар Байтулмуқаддас вафот кардааст.

Қадимтарин дастхатти "Палангинапӯш" соли 1664 китобат шудааст. Дар натиҷаи кофтуковҳо зиёда аз 150 дастхатти ин достон пайдо шудааст. "Палангинапӯш" аввалин бор бо ташаббуси асосгузори матбааи гурҷӣ Вахтанг соли 1712 чоп шудааст. Баъд аз Вахтанг барои барқарор намудани матни асл нависандаи асри XIX гурҷ Иля Чавчавадзе кӯшишҳои зиёде ба харҷ додааст.

"Палангинапӯш" яке аз бузургтарин достонҳои адабиёти ҷаҳон мебошад.

Достони Шота Руставелӣ дар заминаи ҳаёти Гурҷистон ба вуҷуд омада, дорои хусусияти миллӣ мебошад. Аммо дар баробари ин вай асари ҷаҳонии умумиинсонӣ, дорои хусусияти байналмилалӣ аст.

Достони "Палангинапӯш" аз достонҳои дигари шарқии асри миёна бо ин хусусияти худ фарқ мекунад, ки дар он мазмунҳои динӣ-мистикӣ (тасаввуфӣ) дида намешаванд.

Дар достон ғояи шарафу муҳаббати инсон, қаҳрамонӣ, паҳлавонӣ мадҳ карда мешавад. Дӯстӣ, бародарӣ, вафодорӣ, садоқат, муҳаббат мағзи достонро ташкил додаанд, рӯҳи достонро фаро гирифтаанд.

Шота Руставелӣ зиндагии паҳлавони асри XII-ро тасвир мекунад. Қаҳрамонони достон Автандил ва Тариэл – ҳардуяшон ҳам ошиқанд.

Автандил ба малика Типатин, Тариэл ба малика Нестандарҷаҳон ошиқ аст. Ишқи Автандил ва Типатин – дурахшон, равшан, соф ва аз бадбахтиҳо дур аст. Ишқи Тариэл ва Нестандарҷаҳон аз сабаби мамониатҳои зиндагӣ душвор шудааст, ба ғайр аз ин, ҳар дуи инҳо ҳиссиёти хешро зуд ва самимона ошкор месозанд.

Девхо (качетхо) Нестандарчаҳоиро медузданд. Тариэл ба чустучӯи ӯ меравад, вале аз вай нишоне ёфт намешавад. Дар вақти сафару чустучӯ Тариэл бо Автандил вохӯрда, ошно мешавад. Автандил ба Тариэл барои ёфтани маҳбубааш ёрӣ мерасонад. Ин аст схемаи зоҳирии достон. Аммо мазмуну мундариҷаи достон назар ба схемаи фабула (мазмуни асосии воқеаҳои асари адабӣ) хеле чукуртар аст, чунки достони "Паланғинапӯш" проблемаи ташаккули қуввои рӯҳияи қаҳрамононро хеле чукур мегузорад.

Яъне на қуввои дурушти ҷисмонӣ ва иззати нафс, балки покизагии хулқу атвор, поктинатӣ, вафодор будан ба ишқу муҳаббат ба маҳбуба, дӯсти ҷонӣ будан ба рафиқи диловар инсонро ҳушбахт мекунанд.

Шота Руставелӣ қонуни анъанавии шӯҳрати мардонро бо қонунҳои инсонии паҳлавонӣ иваз мекунад. Ин қонунҳо аввалин намунаҳои гуманизм ва инсондӯстӣ мебошанд. Зан дар тасвири шоир на ганимати чангии марди ҷанговар ва на дилбари мистикии шоир аст. Занро дар ҷанг ба даст намеоваранд, ишқи ӯро ба олами охират нисбат намедиҳанд, ӯро пеш аз ҳама бо муҳаббат, рафтору кирдори қаҳрамонаи ахлоқӣ ба даст меоваранд.

Шота Руставелӣ дар ин масъалаи муносибати инсонӣ ба ҷои қонунҳои кӯҳнаи ишку ошиқ ақидаю қоидаҳои навро талқин мекунад. Ин ақидаҳо намунаҳои аввалини гуманизми шоир аст.

Қаҳрамонони шоир на таксимоти диниро медонанд, на таксимоти миллиро. Дар достони "Паланғинапӯш" фишори калисои асри миёна ва рӯҳониён мушоҳида намешавад. Инчунин маҳдудияти миллӣ, ки он вақт дар замони феодализм ҳукмрон буд, низ дида намешавад.

Шота Руставелӣ дӯстиро бародарии паҳлавононро, ки бо қаробати маънавӣ, ахлоқӣ, идеалӣ ва ягонагии вазифаҳои ҳаёташон вобастаанд, тасвир мекунад.

Ин навъ гузориши масъала, ғоя, ахлоқ, амалиёт барои ҷамъияти феодалии асри миёна низ зуҳуроти нави ғояи пешқадам дар адабиёт буд. Дар айни ҳол вай намунаи нахустини ҳаракати азими гуманизм гардид ва баъди дусад соли Шота Руставелӣ Аврупоро фаро гирифт.Ба ҳамин тариқ Шота Руставелӣ дар достони "Паланғинапӯш" ғояҳои пешқадами худро дар масъалаҳои зерин ифода кардааст:

1. Дар шароити феодализми асри миёна зарурати давлати пуриқтидори ягонаи адолатпарвар, ки ин идея дар осори бисёр адибони асри миёнаи Шарқ ва эҷодиёти халқ ба воситаи орзую омол ва мадҳу тавсифи подшоҳи одил ифода гардидааст.

2. Ҳимояи ватан аз истилогарони хориҷӣ, муборизаи қаҳрамонона барои истиқлоли ватан ва озодӣ.

"Паланғинапӯш" воқеан бо ғояи башардӯстӣ ва иттиҳодпарастиаш дар хазинаи маданияти ҷаҳонӣ мақоми шоиста дорад. Ҷиҳати дигари

маҳбубияти ин асар миёни тоҷикон дар он зоҳир мешавад, ки аз чашмасори Шарқ об хӯрдааст. Дар ин маврид дар дебочаи асар омадааст:

... Ба лафзи гурҷӣ орам қиссаҳои форсро имрӯз,
Кашам дурдонаҳо дар силки назми хуби табъафрӯз.
Басо маънои рангин ҷустаму хуни ҷигар хӯрдам,
Ба лутф оличаноби ман диҳад шодии дархӯрдам.

* * *

Ба ёди як нигоҳи ӯ ду чашмам косаи хун аст,
Дили ман мубталои ӯ, диёрам дашту ҳомун аст.
Агар сӯзад саропоям, надорам бок, хурсандам,
Зи шеър афрӯхтан машъал ба он се гурди дилбандам.

* * *

Зи хатти сарнавишти худ наёяд кас бурун асло,
Ба кишташ деҳқон шоду сипаҳ бо шамшери бурро.
Ба ошиқ ҳуштар аз лутфи нигораш чизи дигар нест,
Чи хуш, ҳар кас ба коре банду бо ҳам кинапарвар нест.

* * *

Чаманзори диёри илму ирфон назми волояст,
Дар ӯ нури илоҳӣ ҳасту сомеъро фараҳзояст.
Аз ӯ бар меҳӯрад он кас, ки маънорас бувад, ҳаққо,
Чи хуш назм аст он қатра, ки созад акс оламро.

* * *

Бисанҷид аспро дар роҳи дуру тундпаймой,
Зи чустӣ марди чавгонбоз дорад дастболой.
Ҳамин сон шоир ондар шеъргӯй мебарад шӯҳрат,
Зи гуфтан лаб фурӯ бандад, агар байташ кунад лакнат.

* * *

Назар бар шоир андозед он гоҳе, ки илҳомаш
Бияфсурду каломаш бесафо гардиду беоташ,
Зи маъноҳои рангини фасоҳатноки оташбор
Шикоре метавонад кард оё чобуку хушёр.

Савол ва супориш:

1. Оид ба замони зиндагии Руставелӣ ва пайдоиши асарҳои таърихӣ, паҳлавонию хаёлӣ ва мадҳиявӣ боз чиҳоро медонед?
2. Ғояи шарафи инсон, муҳаббат, вафодорӣ, ҳимояи ватан дар "Палангинапӯш"-и Руставелӣ чӣ хел тасвир шудааст?
3. "Палангинапӯш" ва "Шоҳнома"-и Фирдавсӣ чӣ умумияте доранд?
4. Порчаеро аз "Палангинапӯш" аз ёд кунед.

ФУЗУЛӢ
(1494 — 1556)

Муҳаммад Сулаймон-ўғлӣ Фузулӣ дар соли 1494 дар шаҳри Карбалои Ироқ дар оилаи озарбойҷонии босавод таваллуд шадааст.

Шоир аввал дар Карболо, баъд дар Бағдод таҳсил карда, умри худро дар Бағдод бо кори таълиму тадрис сарф намудааст.

Фузулӣ дар такомул ва инкишофи ғазали туркӣ ҳиссаи намоёне дошта, баъд аз Навоӣ дар ин жанр шиҳоят зебо, ниҳоят нафис ва ниҳоят оҳангдор ғазал гуфтааст.

Фузулӣ ба мисли Ҳофизи Шерозӣ шоири муштараки халқҳои туркзабон мебошад.

Фузулӣ аз ибтидои эҷодиёти худ сар карда, ба жанри ғазал аҳамият додаву дар он комёбӣ ва шӯҳрат пайдо кардааст.

Муваффақияти Фулулӣ дар жанри ғазал бештар аз гуфтаи худи ӯ бармеояд. Ӯ дар дебочаи куллиёти худ навиштааст: "Ҳамин, ки шоириам мукаррар гардид, як қисми умрамро бо омӯхтани илмҳои гуногун сарф кардам".

Аз рӯи акидаи дурусти Фузулӣ "Шеъри хориҷ аз илм ҳамчун девори бетаҳкурсӣ басе беэътибор аст".

Ғазалиёти Фузулӣ аз чашмаи илму маърифат шодоб гардида, зиёда аз чорсад сол аст, ки хонандаро мафтун месозад.

Гарчанде ғазалиёти ширин ва дилнавози туркии Фузулӣ дар мамлакати мо асрҳо боз шӯҳрат ёфта, девони туркии ӯ ба қатори китобҳои хониши мактабҳои тоинқилоби даромадаву ғазалҳои самимию ҳаячонбахши ӯро сарояндагону ҳофизони гузашта ва ҳозира дар оҳангҳои гуногун сурудаанд, аммо девони форсӣ-тоҷикии Фузулӣ то ҳол шӯҳрат наёфтааст.

Соли 1960 бо номи "Гулчин аз гулзори назми Фузулӣ" бо саъю кӯшиши Раҳим Ҳошим китобчае нашр гардид. Раҳим Ҳошим дар сарсухани китобчаи мазкур дар бораи Фузулӣ, девони форсӣ-тоҷикии ӯ, дар хусуси ашъори шоир маълумоти мухтасар додааст.

Олими озарбойҷонӣ профессор Ҳамид Аралӣ аз як нусхаи девони форсӣ-тоҷикии Фузулӣ, ки дар соли 1589, яъне 33 сол пас аз вафоти шоир

китобат шудааст, мунтахабе тартиб дода ба муносибати ҷашни 400-солагии вафоти шоир дар Боку бо алифбои арабӣ нашр гардонид.

Фузулӣ дар як давраи пуршӯру ғавғо ва ҷангу ҷидоли Ирок умр ба сар бурдааст. Дар замони ӯ ин мамлакат дар байни султонҳои турк ва шоҳони Эрон аз даст ба даст гузашта, хунрезиҳои зиёде рӯй медоданд. Табиист, ки ин хунрезию харобиҳо ба эҷодиёти шоири хассос бетаъсир намонда, дар ашъораш мӯҳри яъсу навмедӣ ва ҳасрату нокомӣ гузоштаанд.

Фузулӣ шоири лирик аст. Шоир ҳақиқат, адолат, баробарӣ ва муҳаббатро орзу мекунад, вале дар замони худ натиҷаи ин орзуҳои гуманистии худро пайдо карда натавониста, онҳоро дар олами дил, дар дунёи ишқ баён мекунад.

Шоир ин орзую идеали дурахшони худро ба риштаи умеду хаёлоти ширинаш мечинад ва дар мисраъҳои ашъораш бо дарду ҳасрат ифода мекунад ва дарун-дарун месӯзад.

Шароб дар дидаи шоир хуни дилест, ки аз ҷабру ҷафои фалак ба ҷӯш омада, гулбуни боғи ҳусн ба ҷуз фиғону нола ҳосили дигаре надорад. Ӯ аз дасти фалак доду фарёд мезанад, образҳои маҳбубагон, ки сифатҳои олии гуманистиро дар бар кардаанд, ба ӯ наздик омада наметавонанд, рақиби дахшатнок барои шоир ҳамеша садди роҳ мегардад.

Ин рақиби маҷозӣ, рамзии шоир ҳамон золимону бедодгарони замона мебошанд, ки халқро қурбони ҷоҳилию кирду кори худ кардаанд.

Эътироз ба мукобили беадолатиҳои иҷтимоии ҷамъияти феодалӣ, бераҳмию зулми ҳокимон, мунофиқин рӯҳониён мазмуни зоҳирӣ ва маҷозии ба ҳам печидаи ашъори Фузулиро ташкил медиҳанд.

Инсондӯстӣ, меҳру муҳаббат, дилхушӣ, самимияти инсон ва гоҳо ба орзуи худ ноил шуда тавонистан дар ашъори шоир тавъам амал мекунад. Қаҳрамони лирикии шоир дар ҳолатҳои навмедӣ ва бебарорӣ гӯшаи танҳоӣ ихтиёр мекунад.

Ин натиҷаҳо фочиаи ҳаёти Фузулӣ, балки тақрибан фочиаи зиндагии ҳамаи мутафаккирон, файласуфон, шоирони асри миёна, замони феодализм буд.

Осори адабии Фузулӣ хеле зиёд аст. Яке аз машҳуртарини онҳо достони "Лайлӣ ва Маҷнун" мебошад, ки дар байни достонҳои ба ин ном таълифшуда асари барҷаста ба шумор меравад. Дар ин асар Фузулӣ анъанаи Низомӣ ва Навоиро давом дода, муҳаббати поки инсониро васф мекунад. Ӯ дар асарҳои тамсилии худ "Банг ва бода", "Сиҳат ва мариз" дар бораи масъалаҳои муҳиммии иҷтимоӣ-ахлоқии замони худ андешаҳо изҳор кардааст.

Фузулӣ осори бисёри илмӣ ва фалсафӣ низ таълиф кардааст, ки онҳо ба забонҳои туркӣ, форсӣ ва арабӣ мебошанд.

Қиссаи фалсафии Фузулӣ "Анис-ул-қалб" дорои фикрҳои иҷтимоӣ ва пурэътирози шоир буда, "дар он афкори иҷтимоиву фалсафии худро иб-

роз дошта, ба ихлосу сипоси тамом қайд мекунад, ки асоси мазмун, маъно, образ ва ғояи ин асарро аз пешинагони бузурги эронинасл гирифтааст:

На ман танҳо шудам бонии ин хона к-аз аввал буд
Асос аз комилони Ҳинду Шервону Хуросонаш.
Се рукни хона буд аз Хусраву Хоқонию Ҷомӣ,
Ман аз Боғдод кардам саъй дар такмили арконаш.
Зи кони табъ фӯлоде бурун оварда Ҳоқонӣ,
Равон сӯи Хуросон кард аз Деҳливу Мултонаш
Ҷилое дод онро Ҷомӣ, он гаҳ ҷониби Боғдод
Фиристод аз барои ходимони Шоҳмардонаш.[1]

Вокеан, ғазалиёти Фузулӣ барои "мардуми эронинажод як ҳодисаи басо гуворои адабӣ ҳисоб меёфт, ки аз он нидои зиндагӣ, дарду сӯзиши дил, фарёди рӯҳ, ҷонбозӣ дар роҳи армонҳои башарӣ, висолу ҳичрони ишқ ҳонда мешуд".

Фузулӣ бо нозукбаёнӣ ва самимияти ҳиссиёт, эҳсоси баланди шоирона, бо сӯзу гудоз ва равонию мусиқории ашъораш, махсусан ғазалиёташ натанҳо дар адабиёти халқҳои туркизабон, балки дар адабиёти тамоми Шарқи мусулмонӣ мавқеи махсусе дорад ва ба эҷодиёти бисёр шоирон таъсир расонидааст.

НАМУНАҲО АЗ АШЪОРИ ФОРСИИ ШОИР

Нолаи зоре, ки дар дилҳо асар дорад, кучост?
Оҳи ҷонсӯзе, ки дилҳоро ба дард орад, кучост?

Дардманде, к-аз муҳаббат дар дилаш дардест, ку?
Бедиле, к-аз дард доғе бар ҷигар дорад, кучост?

Дилбарон бисёр, манзурӣ кунад айни вафо,
Гӯшаи чашме бар арбоби назар дорад, кучост?

Кист дар роҳи вафо, к-аз ҳар чи бошад бигзарад,
В-он ки дар кӯи вафодорӣ гузар дорад, кучост?...

Шоҳиди ҳусн аст дар ҳар ҷо ба ранге ҷилвагар,
Орифе, к-аз ҷилваҳои ӯ хабар дорад, кучост?

Хуб мебошад Фузулӣ, шеваи озодагӣ,
Дар риёзи[2] даҳр нахле, к-ин самар дорад, кучост?

[1] *Валӣ Самад.* Аз қаъри Хазар то авҷи Зуҳал. -Душанбе: Маориф, 1991, сах.74.
[2] *Риёз* - боғ, гулистон.

Дорам дар ин замонаи бад толеи забун,
Толеъ чунин, замона чунон, чун кунем, чун?!

Хур[1] нест, ҳар саҳар паи озори мо фалак
Дасте зи остини ҷафо мекунад бурун.

Кам дидаем бар рухи зарду сиришки ол
Ранги тараҳҳум аз равиши чархи нилгун.

Хун меравад зи дидаи мо, баски чун шафақ
Бемехрии фалак дили мо кардааст хун.

Мо дун наем, гар накунад майл дур нест
Бо ғайри ҷинси худ зи адоват сипеҳри дун.

Фарҳод дид заҳмати сайри бало басе,
Печид пои аҷз бо домони Бесутун.

Дар зикри ҷаври давр, Фузулӣ, туро чӣ суд?
Кам гӯй нуқтае, ки аз он ғам шавад фузун!

* * *

Эй суханпарвар, зи назми хештан ғофил машав,
Нест фарзанде дар ин олам аз ин беҳтар туро!

Гар бувад дар вай фасоде қобили ислоҳ ҳаст,
Сар намепечад зи ҳикмат, ҳаст фармонбар туро.

Нест он худком фарзанде, ки ҳар соат диҳад
Бо тақозоҳои рангоранг дарди сар туро.

Солҳо бас бошадаш кисват[2] зи коғазпорае,
Дар хазу[3] атлас набояд кард сарфи зар туро.

Меҳӯрад доим ғизои худ зи бустони давот,
Нест мутлақ ғуссаи ширу ғами шаккар туро.

Меравад ҳар чо, ки бошад бе матоу бемалол,
Рафта-рафта мекунад машҳури баҳру бар туро.

---

[1] *Хур* – хуршед.
[2] *Кисват* – либос.
[3] *Хаз* – навъе матои абрешимӣ.

"АНИС-УЛ-ҚАЛБ"

Дилам дурч[1] асту асрори сухан дурҳои ғалтонаш,
Фазои илм – дарё, файзи ҳақ – борони найсонаш.

Раҳе дорад забон, гӯё, сӯи ин дурчу ин дарё,
Ки бе имсок[2] мебинем ҳар соат дурафшонаш.

Забон аст он, ки инсонаш ҳамегӯянд аҳли дил,
Ки ҳайвон то намегӯяд, намегӯянд инсонаш.

Касе қадри забони хеш, медонам, намедонад,
Ҳамоно қимате чандон надорад лаъл дар конаш...

Зи тан, мапсанд, ҷон берун равад бе касби ирфоне,
Ки ҷон тифл асту баҳри касби ирфон тан—дабистонаш!..

Ба ирфон кӯш, то дорӣ ҳавосу ақл дар фармон,
Чӣ кор ояд зи устоде, чу барчинанд дӯконаш!

Ба ҳар илме, ки дорӣ, эътирофе кун ба нодонӣ,
Ки доно чун шавад магрур, мехонанд нодонаш...

На аз баҳри худо таъмири масҷид мекунад зоҳид,
Барои худфурӯшиҳост ин тазйини дӯконаш!

Магӯ тасбеҳгардон аст ангушти риёпеша,
Паи данё харидан мешуморад нақди имонаш.

Агар пайваста пур бошад зи май паймонаи ринде,
Зи шайхе беҳ, ки бо маъбуди худ суст аст имонаш.

Касе, к-ӯ аз ҷаҳолат лофи дониш зад, макун бовар,
Ки дорад раҳ ба сӯи ҳикмату асрори пинҳонаш...

Фиғоне нест аҳли ҳирсро, зеро агар шахсе
Шаҳи Эрон шавад, албатта, бояд мулки Тӯронаш.
Диле к-аз оташи ҳирс аст сӯзон, ҳаст маҳмуме[3],
Дамодам изтироб аз баҳри зар авқоти бӯҳронаш.

---

[1] *Дурч* – сандукча барои ҷавоҳирот ва зинати занон.
[2] *Имсок* – хасисӣ, мумсикӣ.
[3] *Маҳмум* – одами табдор.

Чу касро нест бар такмили асбоби ҷаҳон кудрат,
Раҳи ҳирс аст он роҳе, ки пайдо нест поёнаш.

Касе, к-аз моли мардум ин гумон дорад, ки то бошад,
Дамодам қаляву бирён шавад ороиши хонаш.

Кучо орад тараҳҳум бар ҷигарҳои дусадпора?
Кучо сӯзад дили берахм бар дилҳои бирёнаш?

Халоикро фароғе нест дар даври шаҳи золим,
Балои гӯсфанд аст ин, ки бошад гург чӯпонаш.

Мазан арра паи тартиби тахт, эй ҳокими золим,
Ба нахле, к-аз паи нафъи ту парвардаст деҳқонаш!

Гуландоме, ки аз лаб марҳами реши дилат бахшид,
Мурувват нест озурдан лаб аз осеби дандонаш.

Чӣ месозӣ чунон тахте, ки хоҳад рафт чун киштӣ
Ба он обе, ки мерезад фақир аз нӯки мижгонаш!

Ту дар амволи деҳқон чун шарикон баҳрае дорӣ,
Ба шарти он, ки аз ҳар офате бошӣ нигаҳбонаш.

Туро бояд кашидан вақти фавти моли ӯ товон,
Ту чун офат шудӣ дар моли ӯ, бар кист товонаш?

Гули қурби салотинрост хор аз чӯби дарбонон,
Намеарзад умеди ганҷ бими заҳри сӯъбонаш! [1]

Чу дорад қурби султон бими сад офат, гадо он беҳ,
Ки созад тахтаи таълими тарк аз чӯби дарбонаш!

Гадоро бӯса бояд зад ба чӯби ҳочибон[2], з-он рӯ,
Ки доим мекунад дур аз болои қурби султонаш!

Раҳи девони султон ҳар ки бишносад, маҳон мардум,
Ки мардумро на расм аст ин, ки бошад рифқи девонаш.
Шаҳонро зарра-зарра хок бар сар мекунад даврон,
Фиребе медиҳад чун тифл бо ашколу алвонаш.

---

[1] *Сӯъбон* –мори калон, аждаҳо.
[2] *Ҳочиб* – дарбони подшоҳон.

Ба сар гар нашъае дорӣ, макун зоеъ ба ҳар завке,
Ба каф гар гавҳаре дорӣ, мадеҳ аз даст арзонаш.

Зи кофир меситонӣ молу мегӯй ҳалол аст ин,
Чӣ мегӯй, ки ҳоло меситонӣ аз мусулмонаш?

Ҷаҳон шӯрида дарёест, к-аз амвоҷи он мавҷе
Ба даври Нӯҳ пайдо шуд, лакаб карданд тӯфонаш...

Савол ва супориш:

1. Мунтахаби ашъори тоҷикии Фузулӣ кай ва дар кучо чоп шудааст?

2. Дар ғазалиёти Фузулӣ ба ғайр аз мавзӯи ишқу муҳаббат боз ба кадом мавзӯъҳо дучор шудан мумкин аст?

3. Байти

Хун меравад зи дидаи мо, баски чун шафақ,
Бемеҳрии фалак дили мо кардааст хун. –

ро маънидод кунед.

4. Яке аз ғазалҳои тоҷикии Фузулиро аз ёд намоед.

СОДИҚ ҲИДОЯТ
(1903 – 1951)

Ҳарчанд ки нисбат ба осору аҳволи адибони ҳамзабони эронии мо дар Тоҷикистон таваҷҷӯҳ зиёд буд, вале на ҳар хонанда имкони шиносоии бевосита ба маҳсули қалами онҳоро дошт. Бо шарофати истиқлол ёфтани Тоҷикистон ва аз миён бардоштани ҳадҳои сунъй хонандаи тоҷик имконияти шиносоии бештаре ба эҷодиёти шоиру нависандагони эронӣ пайдо намуд.

Содиқ Ҳидоят як тан аз нависандагони номӣ ва сермаҳсули Эрон буда, тозакориҳои жанрӣ ва мавзӯии зиёде дар адабиёти Эрон ба номи ӯ вобастагӣ дорад. Содиқ Ҳидоят 17 феврали соли 1903 /28-уми баҳмани соли 1281/ дар шаҳри Теҳрон дида ба ҷаҳон кушодааст.

Дар ташаккули ҷаҳонбинӣ ва тақмили саводи ӯ дар даврони ҷавонӣ муҳити хонаводагӣ таъсир расонидааст. Замони зиндагии ӯ ба давраи хуруҷи ҳаракати озодихоҳӣ ва ҳамчунин шикасти ин ҳаракату ноумедиҳои озодихоҳон рост омадааст.

Адабиёти Эрон низ ин замон ҳамин гуна барору нобарориро аз сар мегузаронид. С. Ҳидоят бо такя ба ҳолати иқтисодии оилавӣ ва наздикони сармоядораш метавонист чун як шахси доро мавқеъ пайдо намояд. Аммо ин ҷавони мушоҳидагар ноҷӯриҳои ҳаёти иҷтимоии Эронро ҳис намуд ва барои худ роҳи дигаре интихоб кард. Як хусусияти фарқкунанда дар характери ӯ ин садоқат ва ростгӯиву ҳақпарастӣ буд. Ин буд, ки

ӯ дар натиҷаи мушоҳидаҳои ҳаёт душмани ашаддии дурӯғ, дурӯягӣ ва таассуби динӣ гардид.

Ҳарчанд ки С. Ҳидоят ақидаашро нисбат ба дин ошкоро баён накардааст, аммо осори адабӣ ва қисман асарҳои илмии ба маданияти қадими Эрон ва забони паҳлавӣ /форсии миёна/ бахшидаи ӯ дар бораи ин паҳлӯи ҷаҳонбинии Содиқ Ҳидоят маълумот дода метавонад.

Тибқи маълумоти ба даст омада ва ишораҳои муҳаққиқон Содиқ Ҳидоят ба кори эҷодӣ ҳанӯз замони мактабхонӣ оғоз намудааст. Аммо асарҳои ибтидоиаш эҷодиёти ӯ боқӣ намондааст. Танҳо як тадқиқоти ӯ дар бораи Умари Хайём маълум аст, ки соли 1923 навишта шуда, бори аввал соли 1924 дар Теҳрон нашр гардидааст. Ҳамчунин ба як асари дар синни 15 солагиаш /1918/ навиштаи ӯ низ ишора мекунанд.

Ҷаҳонбинии Содиқ Ҳидоят бо такя ба ду манбаъи асосӣ-маданияти гузаштаи форсизабон ва фарҳангӣ аврупоӣ ташаккул ёфтааст. Ӯ аз оғози эҷодиёташ ба омӯзиши фарҳанги мардумиаш намунаҳои беҳтарини осори насриро дар адабиёти Эрон ба вуҷуд оварда.

Муҳаққиқи асари С. Ҳидоят Д.С. Комиссаров қайд кардааст, ки роҳи инкишофи реализми танқидӣ дар Эрон бисёр мураккаб ва пуризтилоф аст. Ва қуллаи баланду муваффақияти насри адабии реалистӣ дар ин адабиёт эҷодиёти Содиқ Ҳидоят аст. Ихлос ва муҳаббат нисбат ба мардуми оддии меҳнатӣ дар асарҳои С. Ҳидоят алайҳи нобаробарии ичтимоӣ, таҳқири шахс ва нодирӣ нигаронида шудааст.

Новеллаҳои ӯ, ки аз ҷиҳати шаклу мазмун ва мавзӯъ халқианд дар ватани нависанда ва хориҷ аз он эътибори баланд пайдо намуд. Аз ҳамин сабаб қувваҳои иртиҷоӣ дар ин новеллаҳо як навъ қувваи бароямон ҳатарнокро ҳис намуда, барои бадном намудани ин асарҳо ва муаллифи онҳо чадал доштанд.

Шояд ба чурми муҳит бошад, ки маҳсули эҷодии С. Ҳидоят замони дар қайди ҳаёт будани ӯ мавриди таҳқиқ ва баррасӣ қарор нагирифтааст. Ҳарчанд ки қобилияти фавқулоддаи ӯро дар эҷоди асарҳои насрӣ ҳанӯз солҳои 30-40 дӯстонаш таъкид намуда буданд.

Танҳо ду нафар аз қаламкашони ҳамзамони ӯ чуръат пайдо намуданд, ки дар мавриди маҳорати нависандагӣ ва қимати асарҳои ӯ андеша баён намоянд. Инҳо чеҳраҳои шинохтаи адаб ва фарҳанги Эрон Эҳсони Табарӣ ва Бузург Алавӣ буданд. Танҳо баъди вафоти С. Ҳидоят дар бобати ӯ дар Эрон ва берун аз он мақолаву мачмӯаҳо пайдо шуданд, ки бештари онҳо ба солгарди вафоти ӯ бахшида шуда буд.

Ҳамаи мақолаву гузоришот ва мачмӯаҳову китобҳои алоҳида дар бораи Содиқи Ҳидоят ба рӯзгори шӯрангез ва пурфочиаи шахсии ӯ ишора мекунанд. Афтодарӯҳӣ ва гоҳо дунёбезории ӯро ба муҳити пооромии замона ва ҳолати вазнини мардуми оддӣ вобаста медонанд. Ин хусусият дар осор ва зиндагии шахсии С. Ҳидоят баъди ваъдаҳои зиёд сари қудрат

омадани Ризошох ва мардумро фиреб дода, сохти диктаторирю чорй намудани ў боз равшантар гардид.

Давраи нави рўхафтодагй барои Содик Ҳидоят ин нимаи дуюми солҳои 40-ум, замони дар Эрон чорй ва барқарор гардидани низоми ҳарбй-полисй буд. Ин замон иртичоъ бо роҳбарии Муҳаммад Ризо алайҳи қувваҳои некандеш ва эҷодкор мубориза оғоз намуданд.

Содик Ҳидоят узви ягон ҳизби сиёсй набуд, аммо доимо чонибдори ақоиди пешқадам ва тараққихох буд. Солҳои 40-ум ў ба роҳбарони ҳизби Халқй наздикй пайдо намуда, ба онҳо ёрмандй намуд. Аммо оқибат ба вазъият ва муҳити вазнини Эрони солҳои 40-ум тоб наовард, соли 1950 ба Фаронса ҳичрат намуд. Ҳаёти пурчўшу хурўши ў, ки саршори афкор ва ақоиди эҷодй буд, 9 апрели соли 1951 дар гарибй хотима ёфт.

Аз Содик Ҳидоят мероси бои адабй ва илмй боқй мондааст, ўро чун нависандаи реалист-вокеагирог дар Эрон ва мамлакатҳои дигар эътироф намудаанд. Фаъолияти эҷодии ўро ба ду давра тақсим намудаанд. Ин давраҳоро муҳаққиқон сифатан фарқкунанда, аммо инкишофдиҳандаи як анъана-анъанаи реалистй ҳисобидаанд.

Давраи аввали эҷодиёти ў аз соли 1926, аз эҷоди ҳикояи нотамоми "Марг" оғоз ёфта, асарҳои то соли 1941 таълифнамудаи ўро фаро гирифтааст.Эҷоди асарҳои "Зиндагўр", "Парвин - духтари Сосоний", "Афсонаофариниш" /1931/, "Се қатра хун" /1933/, "Соярўшан", "Улвияхонум", "Мозёр" /1935/, "Буфи кўр" /1937/ ба ҳамин давраи фаъолияти эҷодии Содик Ҳидоят мансубанд.

Асари "Буфи кўр"-ро аз чиҳати жанр повест ва ҳам роман маънидод менамоянд. То эҷоди ин асар С. Ҳидоят асарҳои зиёди насрй навишта, як навъ барои офаридани асарҳои калонҳаҷм омода гардида буд.

Тарзе адабиётшинос Х. Асозода навиштааст " дар достони /романи/ "Буфи кўр" ҳама вокеаву ҳодисаҳо аз чониби ровй чараён мегирад.

Ин ровй касест, ки барои ҳонандаи адабиёти форсии эронй ҳанўз аз замони машрута ошно аст. Ў равшанфикрест, ки ҳамеша бехрўзии ичтимоиро талош дорад ва оқибат дар ин роҳ бо яъсу ноумедй гирифтор шуда, худро ба чанголи марг меандозад" /Адабиёти Эрон дар садаи XX. Душанбе,1977, сах.181./

Агар дар давраи аввали эҷодиёти ў мавзўъҳои ичтимой мавкеи асосй дошта бошанд, дар давраи дуюм мавзўъҳои сиёсй-ичтимой маком пайдо менамоянд. Ин давра асарҳои аз соли 1942 то соли 1950 навиштаи адиброфаро мегирад. Дар ин давра Содик Ҳидоят бештар ба масоили ичтимоиву сиёсии чомеа таваччўҳ зоҳир намудааст. Ҳарчанд осори ин давра аз маҳсули давраи аввал тафовутҳои зиёди сифатй дорад, аммо ҳамеша як мақсад-озодии инсон ва қадру манзалати он дунболагири асарҳои ў будаанд. Асарҳои "Саги велгард" /1942/; "Паёми Кафио" /1949/, "Қазияи зери бута" /1943/, "Оби зиндагй" /1944/, "Ҳочй-око" /1944/,

"Валангорй" /1943/, "Тўпи марворй" /1948-49/ ва дигар асарҳои ӯ махсули давраи дуюми эҷодиёти Содиқ Ҳидоят буда, дар онҳо мушоҳидаҳои ӯ аз зиндагй, масъалаҳои мухталифи худи нависанда ҳунармандона ба риштаи тасвир кашида шудаанд.

Хонандагони тоҷикистонии осори ӯ нисбат ба навиштаҳои ин "нангу номуси Эрон" дилбастагй доранд ва асарҳояш дар рӯзномаву маҷаллаҳо ва нашриётҳои Тоҷикистон борҳо нашр гардидааст. Яке аз ҳикояҳои дилошӯби ӯ "Се қатра хун" ба сифати муште аз хирвор пешкаши хонандагони тоҷик мегардад.

СЕ ҚАТРА ХУН

"Дирӯз буд, ки утоқамро ҷудо карданд. Оё ҳамон тавре ки Нозим ваъда дод, ман ҳоло ба куллй муолиҷа шудаам ва ҳафтаи дигар озод хоҳам шуд? Оё нохуш будаам? Як сол аст, дар тамоми ин муддат ҳар чй илтимос мекардам, коғазу қалам мехостам, ба ман намедоданд. Ҳамеша пеши худам гумон мекардам ҳар соате, ки қаламу коғаз ба дастам бияфтад, чй қадар чизҳо, ки хоҳам навишт... Вале дирӯз бидуни ин ки хоста бошам, коғазу қаламро бароям оваранд. Чизе, ки он қадар орзу мекардам, чизе ки он қадар интизорашро доштам...! Аммо чй фоида аз дирӯз то ҳоло ҳарчи фикр мекунам, чизе надорам, ки бинависам. Мисли ин аст, ки касе дасти маро мегирад ё бозуям беҳис мешавад. Ҳоло ки диққат мекунам, мобайни ҳатҳои дарҳаму барҳаме, ки рӯи коғаз кашидаам, танҳо чизе, ки хонда мешавад, ин аст: "Се қатра хун".

"Осмон лочувардӣ, богча сабзу гулҳо рӯи теппа боз шуда, насими ороме бӯи гулҳоро то ин ҷо меовард. Вале чӣ фоида? Ман дигар аз чизе наметавонам кайф бикунам, ҳамаи инҳо барои шоирҳо ва бачаҳову касоне, ки то охири умрашон бача мемонанд, хуб аст. Як сол аст, ки ин ҷо ҳастам, шабҳо то субҳ аз садои гурба бедорам. Ин нолаҳои тарснок, ин ҳанчараи (садопарда) харошида, ки ҷонамро ба лаб расонида. Чӣ рӯзҳои дарозу соатҳои тарсноке, ки ин ҷо гузаронидаам, бо пироҳану шалвори зард рӯзҳои тобистон дар зери замин даври ҳам чамъ мешавем ва дар зимистон канори богча ҷилави офтоб менишинем. Як сол аст, ки миёни ин мардумони ачибу гариб зиндагй мекунем. Ҳеҷ вақҳи иштироке байни мо нест, ман аз замин то осмон бо онҳо фарқ дорам, вале нолаҳо, сукутҳо фуҳшҳо, гиряҳо ва ҳандаҳои ин одамҳо ҳамеша ҳоби маро пур аз кобус хоҳад кард".

"Ҳанӯз як соати дигар монда, то шомамонро бихӯрем, аз ҳамон хӯрокҳои чопй (маъмулй): оши мост, ширбиринч, чалав, нону панир, он ҳам ба қадри бихӯру намир. Ҳасан ҳамаи орзуяш ин аст, як дег ашканароҳ биёваранд. Ӯ ҳам яке аз одамҳои хушбахти ин ҷост, бо он қади кӯтоҳ, ҳандаи аҳмақона, гардани кулуфт (гафс), сари тосу дастҳои кумухти (дағал) бастаи барои новакаш офаридашуда. Ҳамаи зарроти танаш гувоҳӣ медиҳанд ва он нигоҳи ахмақонаи ӯ ҳам ҷор мезанад, ки барои

новакаш офарида шуда. Агар Муҳаммад Алӣ он ҷо сари наҳору шом наменистод, Ҳасан ҳамаи мохоро ба худо расонида буд. Вале худи Муҳаммад Алӣ мисли мардумони ин дунёст, чун ин ҷоро ҳар чӣ мехоҳанд, бигӯянд, вале як дунёи дигар аст варои дунёи мардумони маъмуле. Як духтур дорем, ки қудрати худо чизе сараш намешавад. Ман агар ба чои ӯ будам, як шаб тӯи шом ҳама заҳр мерехтам, медодам, бихӯранд. Он вақт субҳ тӯи боғ меистодам, дастамро ба камар мезадам, мурдахоро, ки мебурданд, тамошо мекардам. Аввал, ки маро ин ҷо оварданд, ҳамин васвосро доштам, ки мабодо ба ман заҳр бихӯронанд. Даст ба шому ноҳор намезадам, то ин ки Муҳаммад Алӣ аз он мечашид, он вақт мехӯрдам. Шабҳо ҳаросон аз хоб мепаридам, ба хаёлам, ки омадаанд маро бикушанд. Ҳамаи ин ҷо чӣ қадар дуру махвшуда...! Ҳамеша ҳамон одамхо, ҳамон хӯрокхо, ҳамон утоки обӣ, ки то камаркаши он кабуд аст".

«Ду моҳ пеш буд, як девонаро дар он зиндони ноини ҳаёт андохта буданд, бо тилаи (шишаи гирде барои бозӣ) шикаста худашро пора кард, рӯдаҳояшро берун кашида буд, бо онҳо бозӣ мекард. Мегуфтанд, ӯ кассоб буда, ба шикам пора кардан одат дошта. Аммо он яке дигар, ки бо ноҳун чашми худашро тарконида буд, дастҳояшро аз пушт баста бударанд, фарёд мекашид ва хун ба чашмаш хушк шуда буд. Ман медонам ҳамаи инҳо зери сари Нозим аст».

"Мардумони ин ҷо ҳама хамин тавр нестанд. Хеле аз онҳо агар муолича бишаванд ва мураххас бишаванд, бадбахт хоҳанд шуд.

Масалан, ин Суғро Султон, ки дар занона аст, ду-се бор мехост бигурезад, ӯро гирифтанд. Пиразан аст, аммо сураташро гаҷи девор мемолад ва гили шамъдона сари хобаш ҳаст, худашро духтари чаҳордахсола медонад. Агар муолича бишавад ва дар оина нигоҳ бикунад, сакта хоҳад кард.

Бадтар аз ҳама Такии худамон аст, ки мехост дунёро зеру рӯ бикунад ва бо ин ки ақидааш ин аст, ки зан боиси бадбахтии мардум шуда ва барои ислоҳи дунё ҳар чӣ зан аст, бояд кушт, ошиқи ҳамин Суғро Султон шуда буд. Ҳамаи инҳо зери сари Нозими худамон аст. Ӯ дасти тамоми девонаҳоро аз пушт баста, ҳамеша бо он димоғи бузург ва чашмҳои кӯчаки ба шакли вофуриҳо таҳи боғ зери дарахти коч қадам мезанад. Гохе ҳам мешавад поини дарахтро нигоҳ мекунад, ҳар ки ӯро бибинад мегӯяд: Чӣ одами беозори бечорае, ки гири (сайд) як даста девона афтода. Аммо ман ӯро мешиносам. Ман медонам, он ҷо зери дарахт се қатраи хун рӯи замин чакида. Як қафас чилави панчарааш овезон аст, қафас холист, чӣ гуна гурба қаноришро (канарейка) гирифт, вале ӯ қафасро гузошта, то гурбаҳо ба ҳавои ҳавас биёянд ва онҳоро бикушад.

Дирӯз буд дунболи як гурбаи гулибоқолӣ (ало) кард: ҳамин ки ҳайвон аз дарахти коч чилави панчарааш боло рафт, ба каровули дами дар гуфт ҳайвонро бо тир бизанад. Ин се қатра хун моли гурба аст, вале аз худаш бипурсанд, мегӯяд моли мурги ҳақ аст.

Аз ҳамаи инҳо ғарибтар рафиқ ва ҳамсояам Аббос аст. Ду ҳафта нест, ки ӯро овардаанд. Бо ман хеле гарм рафта, худашро пайғамбару шоир медиҳад. Мегӯяд, ки ҳар коре, бахусус пайғомбарӣ баста ба бахту толеъ аст. Ҳар касе пешониаш баланд бошад, агар чизе ҳам бораш набошад, кораш мегирад ва агар алломаи дахр бошаду пешонӣ надошта бошад, ба рӯзи ӯ меафтад. Аббос худашро Торзони мохир ҳам медонад. Рӯи як тахта сим кашида ба хаёли худаш тор дуруст карда ва як шеър ҳам гуфта, ки рӯзе ҳашт бор бароям мехонад. Гӯё барои ҳамин шеър ӯро ба ин ҷо овардаанд. Шеър бо таснифи ғарибе гуфта:

Дареғо, ки бори дигар шом шуд,
Саропои гетӣ сияҳфом шуд,
Ҳама халқро гоҳи ором шуд,
Магар ман, ки ранҷу ғамам шуд фузун,

Ҷаҳонро набошад хушӣ дар мизоҷ,
Ба ҷуз марг набвад ғамамро илоҷ,
Валекин дар он гӯша, дар пои коҷ[2],
Чакидаст бар хок се қатра хун...

Дирӯз буд дар боғ қадам мезадем, Аббос ҳамин шеърро мехонд. Як зану як марду як духтари ҷавон ба дидани ӯ омаданд. То ҳол панҷ марта-ба аст, ки меоянд. Ман онҳоро дида будам ва мешиноҳтам. Духтари ҷавон як даста гул оварда буд. Он духтар ба ман механдид, пайдо буд, ки маро дӯст дорад, аслан ба ҳавои ман омада буд, сурати обилаи рӯи Аббос, ки қашанг нест. Аммо он зан, ки бо духтар ҳарф мезад, ман ди-дам Аббос духтари ҷавонро канор кашид ва моҷ кард.

То кунун на касе ба дидани ман омадаву на бароям гул овардаанд, як сол аст. Охирин бор Сиёвуш буд, ки ба диданам омад. Сиёвуш беҳтарин рафиқи ман буд. Мо бо ҳам ҳамсоя будем, ҳар рӯз бо ҳам ба дорулфунун мерафтем ва бо ҳам бар мегаштем ва дарсҳоямонро бо ҳам музокира мекардем ва дар мавқеи тафреҳ (истироҳат) ман ба Сиёвуш тор машқ медодам. Рухсора духтари амуи Сиёвуш ҳам, ки номзади ман буд, аглаб дар маҷлиси мо меомад. Сиёвуш хаёл дошт хоҳари Рухсораро бигирад, иттифоқан як моҳ пеш аз аҳд канораш зад ва Сиёвуш нохуш шуд. Ман ду-сӣ бор ба аҳволпурсиаш рафтам, вале гуфтанд, ки ҳаким қадаған (маҷъ) карда, ки бо ӯ ҳарф бизананд. Ҳар чӣ исрор кардам, ҳамин ҷавоб-ро доданд. Ман ҳам попай[3] нашудам.

Хуб ёдам аст, наздики имтиҳон буд. Як рӯз гуруб, ки ба хона баргаш-там, китобҳоямро бо чандто ҷузваи мадраса рӯи миз рехтам. Ҳамин, ки

Ашкана — номи хӯрок.
[2]*Коҷ* – номи дарахт.
[3]*Попай шудан* – исрор кардан, пайгирӣ кардан.

омадам, либосамро иваз бикунам, садои тир омад. Садои он ба қадре наздик буд, ки маро мутаваҳҳиш кард. Чун хонаи мо пушти ҳандақ буд ва шунида будам, ки дар наздикии мо дузд задаааст. Шашлулеро (туфангча) аз тӯи кашави миз бардоштам ва омадам дар ҳаёт (ҳавлӣ). Гӯш ба занг истодам. Баъд аз паллакон (зинаҳо) рӯи бом рафтам, вале чизе ба назарам нарасид. Вақте ки бар мегаштам, аз он боло дар хонаи Сиёвуш нигоҳ кардам. Дидам Сиёвуш бо пироҳан ва зершалворе миёни ҳаёт истода. Ман ба тааҷҷуб гуфтам:

"Сиёвуш, ту ҳастӣ?"
Ӯ маро шинохту гуфт:
"Биё, ту (дарун) касе хонаамон нест"
"Садои тирро шунидӣ?"

Ангушт ба лабаш гузошту бо сараш ишора кард, ки биё ва ман бошитоб берун рафтам ва дари хонаашонро задам. Худаш омад, дарро рӯи ман боз кард. Ҳамин тавр ки сараш поин буд ва ба замин ҳира нигоҳ мекард, пурсид:

"Ту чаро ба дидани ман наомадӣ?"

"Ман ду-се бор ба аҳволпурсиат омадам, вале гуфтанд ки духтур ичоза намедиҳад".

"Гумон мекунанд, ки ман нохушам, вале иштибоҳ мекунанд".

Дубора пурсидам;

"Ин садои тирро шунидӣ?".

Бидуни ин ки чавоб бидиҳад, дасти маро гирифт ва бурд пои дарахти коч ва чизеро нишон дод. Ман аз наздик нигоҳ кардам, се чакра хуни тоза рӯи замин чакида буд.

Баъд маро бурд дар утоқи худаш, ҳамаи дарҳоро баст. Рӯи сандалӣ нишастам, чарогро равшан кард ва омад рӯи сандалӣ мукобили ман – канори миз нишаст. Утоқи ӯ сода, обиранг ва камаркаши девор кабуд буд. Канори утоқ як тор гузошта буд. Чанд ҷилд китоб ва чузваи мадраса ҳам рӯи миз рехта буд. Баъд Сиёвуш даст кард аз кашави миз як шашлул бароварда, ба ман нишон дод. Аз он шашлулҳои қадимии дастасадафӣ буд, онро дар ҷайби шалвараш гузошту гуфт;

"Ман як гурбаи мода доштам, номаш Нозӣ буд. Шояд онро дида будӣ, аз ин гурбаҳои маъмулии гулибоқолӣ (ало) буд. Бо дуто чашми дурушт, мисли чашмҳои сурмакашида. Рӯи пушташ нақшу нигорҳои мураттаб буд, мисли ин ки рӯи коғази обхушккуниӣ фӯлоди чавҳар рехта бошанд ва баъд онро аз миён (чудо) карда бошанд. Рӯзҳо, ки аз мадраса бармегаштам, Нозӣ ҷилавам медавид, мияв-мияв мекард. Худашро ба ман мемолид. Вақте ки менишастам, аз сару кулам (тахтапушт) боло мерафт, пӯзаш (фукаш)-ро ба суратам мезад, бо забони забар (дурушт)-аш пешониамро мелесид ва исрор дошт, ки ӯро бибӯсам. Гӯё гурбаи

мода маккортару мехрубонтару хассостар аз гурбаи нар аст. Нозӣ аз ман гузашта бо ошпаз миёнаш муносибаташ аз ҳама беҳтар буд. Чун хӯрокҳо аз пеши ӯ дармеомад. Вале аз гиссафед (пиразан)-и хона, ки кие-бие буд[1] ва намоз мехонд ва аз мӯи гурба парҳез мекард, дурӣ меҷуст. Лобуд Нозӣ пеши худаш хаёл мекард одамҳо заранг (боакл, ҳушёр)-тар аз гурбаҳо ҳастанд ва ҳама хӯрокиҳои ҳушмаззаву чоҳои гарму нармро барои худашон эҳтикор (банд) кардаанд ва гурбаҳо бояд он қадар чоплусӣ бикунанд ва тамаллуқ бигӯянд, то битавонанд бо онҳо ширкат бикунанд.

Таҳо вақте эҳсосоти табиии Нозӣ бедор мешуд ва ба чӯш меомад, ки сари хурӯси ҳунолуде ба чангаш меафтод ва ӯро ба чонвари дарранда табдил мекард. Чашмҳои ӯ дурушттар мешуд ва барқ мезад, чанголҳояш аз тӯи ғилоф дармеомад ва ҳар касро, ки ба ӯ наздик мешуд, бо хирхирҳои тӯлонӣ таҳдид мекард. Баъд мисли чизе, ки худашро фиреб бидиҳад, бозӣ дармеовард. Чун ба ҳамаи қувваи тасаввури худаш каллаи хурӯсро чонвари зинда гумон мекард, даст зери он мезад, бар роҳ мешуд, худашро пинҳон мекард, дар камин менишаст; дубора ҳамла мекард ва тамоми забардастиву чолокии нажоди худашро бо часту хез ва чангу гурезҳои пайдарпай ошкор менамуд. Баъд аз он ки аз намоиш хаста мешуд, каллаи хунолудро бо иштиҳои ҳар чӣ тамомтар мехӯрд ва то чанд дақиқа баъд дунболи бокии он мегашт ва то яке ду соат тамаддуни маснуъии худро фаромӯш мекард. На наздики касе меомад, на ноз мекард ва на тамаллуқ мегуфт.

Дар ҳамон ҳоле, ки Нозӣ изҳори дӯстӣ мекард, ваҳшиву тудор (дарандор) буд ва асрори зиндагии худашро фош намекард. Хонаи моро моли худаш медонист ва агар гурбаи ғариба гузораш ба он чо меафтод, бахусус агар мода буд, муддатҳо садои фиф, тағйиру нолаҳои дунболадор шунида мешуд.

Садое, ки Нозӣ барои хабар кардани ноҳор медод, бо садои мавкеи лус (эрка) шуданаш фарқ дошт. Наърае, ки аз гуруснагӣ мекашид бо фарёдҳое, ки дар кашмакашҳо мезад ва марнав-марнаве, ки мавкеи мастиаш роҳ меандохт, ҳама бо ҳам тавфир дошт ва оҳанги онҳо тағйир мекард; Аввалӣ фарёди чигархарош, дуввумӣ фарёде аз рӯи буғзу кина, савумӣ як нолаи дарднок буд, ки аз рӯи эҳтиёчи табиат мекашид, то ба сӯи чуфти худаш биравад. Вале нигоҳҳои Нозӣ аз ҳама чиз пурмаънитар буд ва гоҳе эҳсосоти одамиро нишон медод, ба тавре ки инсон беихтиёр аз худаш мепурсид: дар паси ин каллаи пашмолуд, пушти ин чашмҳои сабзи мармуз чӣ фикрҳое ва чӣ эҳсосоте мавҷ мезанад"!

"Порсол баҳор буд, ки он пешомади ҳавлнок рух дод. Медонӣ дар ин мавсим ҳамаи чонварон маст мешаванд ва дар таку дав меафтанд, мисли ин аст, ки боди баҳорӣ як шӯру девонагӣ дар ҳамаи чунбандагон медамад. Нозии мо ҳам барои аввалин бор шӯри ишқ ба каллаш зад ва бо дарзае, ки ҳамаи тани ӯро ба такон меандохт, нолаҳои гамангез мека-

[1] *Кие-бие доштан* – эътибор доштан.

шид, гурбаҳои нар нолаҳояш шуниданд ва аз атроф ӯро истикбол карданд. Пас аз чангҳову кашмакашҳо Нозӣ яке аз онҳоро, ки аз ҳама пурзӯртару садояш расотар буд, ба ҳамсарии худаш интихоб кард. Дар ишқварзии ҷонварон бӯи махсуси онҳо хеле аҳамият дорад. Барои ҳамин аст, ки гурбаҳои луси ҳонагӣ ва покиза дар назди модаи худашон чилвае надоранд. Баръакс гурбаҳои рӯи теғаи деворҳо, гурбаҳои дузди лоғари велгард ва гурусна, ки пушти онҳо бӯи аслии нажодашонро медиҳанд, шарафи таваччӯҳи модаи худашон ҳастанд. Рӯзҳо ва ба хусус тамоми шабро Нозӣ ва ҷуфташ ишки худашонро ба овози баланд мехонданд. Тани нарму нозуки Нозӣ кашу воқаш меомад, дар сурате, ки тани дигаре монанди камон хамида мешуд ва нолаҳои шодӣ мекарданд. То сапедаи субҳ ин кор мудовилат дошт. Он вақт Нозӣ бо мӯҳои жулида, ҳаставу кӯфта, аммо хушбахт вориди утоқ мешуд.

Шабҳо аз дасти ишқбозии Нозӣ хобам намебурд, охираш аз ҷо даррафтам, як рӯз ҷилави ҳамин панҷара кор мекардам, ошиқу маъшуқро дидам, ки дар богча мехиромиданд. Ман бо ҳамин шашлул, ки дидӣ, дар се қадами нишон рафтам. Шашлул холӣ шуд ва гулӯлае ба ҷуфти Нозӣ гирифт. Гӯё камараш шикаст, як қисти баланд бардошту бидуни ин ки садо бидиҳад ё нола бикашад, аз долон гурехт ва ҷилави чинаи девори боғ афтоду мурд.

"Тамоми хатти сайри ӯ ваккаҳои хуи чакида буд. Нозӣ муддате дуиболии ӯ гашт, то радди пояшро пайдо кард, хунашро бӯйидаву рост сари куштаи ӯ рафт. Ду шабу ду рӯз пои мурдаи ӯ кашик (посбони кардан) дод. Гоҳе бо дасташ ӯро ламс мекард, мисли ин ки ба ӯ мегуфт: "бедор шав, аввали баҳор аст. Чаро ҳангоми ишқбозӣ хобидӣ, чаро такон намехӯрӣ? По шав, по шав!" Нозӣ мурдан сараш намешуд ва намедонист, ки ошиқаш мурдааст.

Фардои он рӯз Нозӣ бо наъши ҷуфташ гум шуд. Ҳар ҷоро гаштам, аз ҳар кас суроғи ӯро гирифтам, беҳуда буд. Оё Нозӣ аз ман қаҳр кард, оё мурд, оё пои ишқбозии худаш рафт, пас мурдаи он дигаре чӣ шуд?

Як шаб садои марнав-марнавии ҳамон гурбаи нарро шунидам, то субҳ занг зад, шаби баъд ҳам ҳамчунин! Вале субҳ садояш мебуррид. Шаби саввум боз шашлулро бардоштам ва сариҳавой ба ҳамин дарахти кочи ҷилави панчараам холӣ кардам. Чун барқи чашмҳояш дар торикӣ пайдо буд, нолаи тавиле кашид ва садояш бурид. Субҳ поиши дарахт се қатра хуи чакида буд. Аз он шаб то ҳоло ҳар шаб меояд ва бо ҳаман садо пола мекашад. Онҳои дигар хобашон сангин аст, намешунаванд. Ҳар чӣ ба онҳо мегӯям, ба ман механданд, вале ман медонам, мутмаъинам, ки ин садои ҳамон гурба аст, ки куштаам. Аз он шаб то кунун хоб ба чашмам наёмада, ҳар чо меравам,ҳар утоқе мехобам,тамоми шаб ин гурбаи беинсоф бо ҳанчараи тарснокаш пола мекашад ва ҷуфти худашро садо мезанад.

Имрӯз, ки хона хилват буд, омадам ҳамон чое, ки гурба ҳар шаб менишинад ва фарёд мезанад, нишона рафтам, аз барки чашмҳояш дар

торикӣ медонистам, ки кучо мешинад. Тир, ки ҳолӣ шуд, садои нолаи гурбаро шунидам ва се қатра хун аз он боло чакид. То ки ба чашми худат дидӣ, ту ки шоҳиди ман ҳастӣ.

Дар ин вақт дари утоқ боз шуд. Рухсора ва модараш ворид шуданд. Рухсора як даста гул дар даст дошт. Ман баланд шудам, салом кардам, вале Сиёвуш бо лабханд гуфт:

«Албатта оқои Мирзо Аҳмадхонро шумо аз ман беҳтар мешиносед, лозим ба муаррифӣ нест, ки се қатра хунро бо чашмони худашон дар пои дарахти коч дидаанд".

Бале ман дидаам.

Вале Сиёвуш ҷилав омад, каҳ-каҳ хандид, даст кард аз чайбаш шашлули маро дар оварда рӯи миз гузошту гуфт:

— Медонед, Мирзо Ахмадхон на фақат хуб тор мезанад ва хуб шеър мегӯяд, балки шикорчии қобиле ҳам аст, хеле хуб нишон мезанад.

Баъд ба ман ишора кард, ман ҳам баланд шудам ва гуфтам:

— Бале имрӯз аср омадам, ки ҷузваи мадраса аз Сиёвуш бигирам, барои тафреҳ муддате ба дарахти коч нишона задем, вале он се қатра хун моли гурба нест, моли мурғи ҳак аст. Медонед, ки мурғи ҳак се гандум аз моли сағир хӯрда аст ва ҳар шаб он қадар нола мекашад, то се қатра хун аз гулӯяш бичакад ва ё ин ки гурбае қанории ҳамсояро гирифта буда ва ӯро бо тир задаанд ва аз ин ҷо гузаштааст, ҳоло сабр кунед, таснифи тозае, ки даровардаам бихонам, торро бардоштам ва овозро бо садои тор ҷӯр карда, ин ашъорро хондам:

Дареғо, ки бори дигар шом шуд,
Саропои гетӣ сияҳфом шуд,
Ҳама халқро гоҳи ором шуд,
Магар ман, ки ранҷу ғамам шуд фузун,

Ҷаҳонро набошад хушӣ дар мизоҷ,
Ба ҷуз марг набвад ғамамро илоҷ,
Валекин дар он гӯша, дар пои коч,
Чакидааст бар хок се қатра хун...

Ба ин ҷо ки расид, модари Рухсора бо тағйир аз утоқ берун рафт. Рухсора абрухояшро боло кашид ва гуфт: "Ин девона аст". Баъд дасти Сиёвушро гирифту ҳар ду каҳ-каҳ хандиданд ва аз дар беруи рафтанд ва дарро ба рӯям бастанд.

Дар ҳаёт, ки расиданд зери фонус, ман аз пушти шишаи панҷара онҳоро дидам, ки якдигарро дар оғӯш кашиданд ва бӯсиданд.

Савол ва супориш:

1. Эҷодиёти Содиқ Ҳидоят замони дар қайди ҳаёт будани нависанда чаро мавриди таҳқику тадқиқ қарор нагирифтааст?

2. Афтодарӯҳӣ ва дунёбезории нависандаро шумо чӣ хел мефахмед?
3. Эҷодиёти Содиқ Ҳидоятро ба чанд давра чудо кардаанд?
4. Ба давраи аввали эҷодиёти нависанда кадом ҳикояву асарҳоро нисбат медиҳанд?
5. Ба давраи дуюм чӣ?
6. Чаро нависанда номи ҳикояашро "Се қатра хун" номидааст? Маънидод кунед.

БУЗУРГ АЛАВӢ

Муҳтабо Бузург Алавӣ-мунаққид, донишманди таъриҳи адабиёт ва нависандаи номии Эрон буда, 2 феврали соли 1904 дар Теҳрон таваллуд ёфтааст.

Ибтидои асри XX дар ҳаёти сиёсию ичтимоии Эрон дигаргуниҳои куллие ба вуҷуд омаданд. Зиёиён ва афроди пешқадами ҷомеаи ин сарзамин ба ислоҳоти ичтимоӣ омода гардида, барои барпо намудани демократия ва истиклоли миҳани хеш ба по хестанд. Солҳои 1905-1911 дар натичаи инқилоби буржуазӣ-демократӣ аввалин бор маҷлис-парламент таъсис дода шуд, ки қонуни асосии Эронро қабул кард. Ҳарчанд инқилобро шикаст доданд, вале як идда талабу дархостҳои мардуми инқилобӣ ҷомаи амал пӯшида, дар натича ҳокимияти мутлақаи шоҳ маҳлуд гардид.

Матбуоти даврӣ ба вуҷуд омада, ҳизбҳои сиёсӣ ва ҷамъиятҳои гуногун дар тамоми хоки Эрон ба фаъолият шурӯъ карданд. Бар замми ин афкори маорифпарварии чанде пеш / асри XIX / ба вуҷуд омада ривоҷ гирифт.

Маорифпарварон мекӯшиданд,ки дар соҳаи илму маориф ислоҳоти ҷиддие ба амал ояд. Онҳо барои ташкили мактабҳои миллӣ / дар шакли Аврупо/, даъвати мутахассисони хорича ва ба мамлакатҳои Аврупо фиристонидани толибилмонро ба миён гузоштанд.

Муҳтабо Бузург Алавӣ аз зумраи ин ҷавонон буд. Падари ӯ, ки намояндаи тичоратии Эрон дар Германия буд, фарзандони ҳудро ба ин кишвар бурда, барои онҳо тамоми шароитро фароҳам овард, то ки эшон баъди таҳсил дар тараққиюи пешравии Эрон саҳм дошта бошанд. Ин буд, ки ӯ соли 1922 ба Донишгоҳи Берлин дохил мешавад.

Шиносой ба адабиёти Ғарб, махсусан забону адабиёти олмонӣ, иртиботи наздик ба олимону нависандагон, журналистону арбобони ҷамъияти Эрон: Рашид Ёсимӣ, Саид Муҳаммади Ҷамолзода, Саид Ҳасани Тақизода ва дигарон, ки бо маколаҳои оташини худ барои озодӣ, истиклолият ва табаддулот дар Эрон баромад менамуданд, дар дилу дидаи Бузург Алавӣ нақши муассире гузошта, ба муборизаҳои минбаъда бахри истиклоли ватан тайёр мекарданд.

Бузург Алавӣ баъд аз даҳ соли таҳсил ва икомат дар Олмон ба ватанаш Эрон баргашта, як муддат дар мактабҳои Рашт ва мачаллаи "Парвариш" ҳамкорӣ кардааст. Чанд сол дар макотиб ва донишкадаи техникии Теҳрон омӯзгори забони олмонӣ будааст.

Алавӣ соли 1932 дар якҷоягӣ бо Содик Ҳидоят /1903-1951/, Масъуди Фарзод ва Муҷтабо Минавӣ маҳфили адабии "Рабъа" /манзил, кӯй/-ро ташкил ва асос гузоштанд. Марому мақсади ин созмон ба ҳалқ наздик кардани адабиёти миллӣ ва баҳшидани рӯҳи тоза дар он, инчунин офариниши қаҳрамони нав ва ба арсаи адабиёт баровардани он буд.

Бамаврид аст таъкид кунем, ки дар он солҳо насри бадеии Эрон давраи нави ташаккули худро дар ҷустуҷӯи воситаҳои реалистии баён ва ифода аз сар мегузаронд. Ин буд, ки намояндагони ин маҳфили адабии навтаъсис мекӯшиданд, ки тавассути қаҳрамонони нави худ мардумро аз бандиҳои таассубу ҷаҳлҳои динӣ раҳо намоянд. Бар замми ин ҳушбахтию озодии инсон ва масъалаҳои адолати иҷтимоӣ, ки дар ҳаёти онрӯзаи Эрон аз идеалҳои нав маҳсуб мешуд, дар навиштаҳои эшон, бахусус дар каломи бадеъ мушаххас баён меёфт.

Аввалин ҳикояҳои Бузург Алавӣ низ дар солҳои сиюм дар ҳамин рӯҳия чоп шудаанд ва соли 1934 маҷмӯаи аввалини ҳикояҳои ӯ "Чамадон" аз чоп баромад. "Ҳамин маҷмӯа гувоҳи медод, ки ба майдони адабиёт нависандаи нави пуристеъдоде қадам ниҳодааст, ки ба насри муосири Эрон мавзӯъҳои нав, тарзи нигоришу нав, услуби наверо, ки аз нависандагони аврупой, хусусан аз нависандагони асри XX-и немис ахз кардааст, меорад".

Мавзӯи асосии ҳикояҳои ин маҷмӯа, чӣ хеле ки муҳаққиқони осори адиб қайд мекунанд, асосан ба ду самт ё ҷабҳаи рӯйдодҳои манфии ҷомеаи онрӯза: сатҳи қабул кардани маданияти аврупой ва ба мукобили тамаъкорӣ ва пулпарастии ашхосе, ки ҳатто барои молу пулу чиз наздикони хешро қурбони он мекунанд, равона шудааст. Масалан, дар ҳикояи "Қурбонӣ" Хусрав "аз беадолатиҳои иҷтимоӣ, ки дар давру бараш рӯй медод, чорае барои раҳоӣ надида, ташнагиеро, ки ба хушбахтӣ дошт, ба воситаи марг мешиканад. Муаллиф ақидаи дар бораи фалсафаи ҳаётии касоне чун Хусрав дар образи дӯст ва ҳамсӯҳбати Хусрав, ки баъзан хомӯшона ва гоҳо ошкоро бо вай ба баҳсу мунозира медароянд, равшан ифода кардааст".

Чӣ хеле ки дар фавқ низ ишора рафт ҳикояҳои аввалини Бузург Алавӣ дар зери таъсири нависандагони немис, махсусан зери таъсири ҳикояҳои Стефан Свейг (нависандаи Австрия) иншо шудаанд, ки онро дар ҳикояҳои "Сарбози сурбӣ", "Таърихчаи ҷуроби ман", "Арӯси хазор домод", "Қурбонӣ", "Ракси марг" ва ғайра мушоҳида карда метавонем.

Соли 1937 оиҳое, ки ақидаи марксистиро дар Эрон тарғибу ташвиқ мекарданд ва ашхоси андешаҳои демократидоштаро бо роҳбарии Тақии Аронӣ /1902-1940/, ки гурӯҳи панҷоҳусенафара ном дошт, ба ҳабс гирифтанд, ки дар байни онҳо Бузург Алавӣ низ буд. Онҳоро ҳафт сол аз озодӣ маҳрум карданд.

Маҳбусии ҳафтсола ва ранҷу азобҳои он Алавиро аз чиҳати сиёсӣ пухтатару қавиродта гардонд. Ин буд, ки иштироки ӯ баъди озод шудан дар ҳаёти сиёсиву иҷтимоии Эрон боз фаъолтар гардида, дар ташкили

матбуоти демократӣ, пайдоиши ҷамъияту маҷаллаҳои нав иштирок мекард.

Ӯ ҳангоми дар маҳбас будан китобҳои "Варақпораҳои зиндон" ва "Панҷоҳу се нафар"-ро навишта, соли 1943 интишор намуд, ки аз ёддошту санадҳо, порааҳои лирикӣ-фалсафӣ, андешаҳои публисистии нависанда иборат аст.

Мӯҳтавои китоби "Панҷоҳу се нафар"-ро асосан публисистикаи хеле тезутунд, тасвирҳои террори соли 1937, андешаҳои фалсафии Алавӣ ва бобҳои алоҳидаи онро баромадҳои доктор Тақии Ороӣ ва истинтоқҳои Ӯ ташкил додааст.

"Варақпораҳои зиндон"-ро аз ҷиҳати мазмуну мӯҳтаво давоми мантиқии китоби "Панҷоҳу се нафар" шуморем, ҳато нахоҳем кард. Зеро дар ҳикояҳои ин асар маҳорати такмилёфтаи нависанда, гояҳои нав ва ҷаҳонбинии пуратарро пухтатари Алавиро эҳсос мекунем. Дар ҳикояҳои ин асар нависанда ҷӯшу хурӯши ҷавонӣ, ҳасорати оиҳоро хеле равшану возеҳ ба қалам додааст. Қаҳрамонони ҳикояҳои Ӯ акнун он ҷавонони маъюсу ноумед набуда, балки дар роҳи истиқлоли ватан ба ҷонбозиҳо қодиранд. Махсусан образи Эраҷ хеле хубу барҷаста тасвир ёфтааст. Эраҷ зоҳиран бачаи дағалу дурушт бошад ҳам, дили нарму меҳрубоне дорад.. Ӯ аз мусибату фочиаҳои ба сари мардум омада худро канор гирифта наметавонад. Ин аст, ки Ӯ осоиштагӣ ва саломатии хешро дар осудагӣ ва оромию салом атиои офатзадагон мебинад. Ё̈ худ қаҳрамони ҳикояи "Об" Ҷаъфар мекӯшад, ки ба коргари рохоз Тоҳир, ки дар дами марг, аз ташнагӣ ҷон да ҷаббор месупорад, кӯмак расонад. Вале монеаҳои зиёд ба Ӯ имкон намедиҳанд, ки обро дар вақташ расонад. "Нависанда ба мухолифони мавҷуд ва мавҳуми худ ва бо шахси худаш дар бораи чӣ будани хушбахтие, ки ҳамаи инсонҳо барои расидан ба он сазоворанд, ба баҳс мепардозад ва бо мантиқи объективии инкишофи ҳодисаҳо исбот мекунад, ки аз тасаввуроти майдабуржуазӣ дар бораи хушбахтӣ, ба маънои зиндагонии мураффаҳ осуда даст кашидан лозим аст. Хушбахтӣ дар натиҷаи муборизаи сахт ба даст дароварда мешавад... Ба фикри мо, ин қабил натиҷагирӣ ва истинботҳо аз муваффақиятҳои асосии Алавӣ ҳамчун нависанда мебошад".

Дар эҷодиёти Бузург Алавӣ романи "Чашмҳояш" ки соли 1952 интишор ёфтааст, дар байни хонандагон маҳбубияти зиёде пайдо кардааст. Ӯ байти Саъдиро:

ГӮЯНД: Магӯ, Саъдӣ чандон сухан аз ишқаш,
Мегӯяму пас аз ман гӯянд ба давронҳо

эпиграфи роман интихоб намудааст, ки бесабаб нест. Дар кушодани мазмуни роман ин байт чун калид хизмат кардааст. Ҳарчанд мавзӯи роман нав нест ва он дар адабиёти ҷаҳонӣ маълум аст, вале хизмати Бузург Алавӣ дар он аст, ки Ӯ аз аввалинҳо шуда, давраи вазнину сахти Эронро

ба таври ҳаққонӣ тавассути образҳои зиёнӣ пешкадам ба қалам оварда аст.

Қаҳрамони марказии роман Мокон ном рассом аст, ки барои ӯ се чиз: зиндагӣ, эҷодиёт ва муборизаи мафҳумҳои чудоинопазиранд. Ин аст, ки Мокон ба идеалҳои озодӣ вафодор буда, ба халқ фидокорона хизмат мекунад. Ҳатто ҳамин идеал, яъне хизмат ба халқ ӯро водор сохт, ки ба духтари дӯстдоштааш Фарангис ҳонадор нашавад. Ин буд, ки ӯ пеш аз марг расми ин маҳбубаи хешро, ки Моконро хеле дӯст медошт, ба як маҳорати ба худ хос кашида буд, асоси воқеаву инкишофи романро ташкил додааст. Аз ин лиҳоз ба эътибори гуфтаи муҳаққиқон романи "Чашмҳояш" дар таърихи адабиёти ҳозираи Эрон кӯшиши аввалин нест барои заминаи васеи таърихӣ кушодан ва нишон додани муборизаи фаъоли халқ бо режими полисияӣ ва ҳудсариҳои иртичоъ".

Бузург Алавӣ баробари нависандаи чирадаст будан муҳаққиқу мунаққиди адабӣ низ маҳсуб мешавад. Як силсила мақолаҳои танқидии Алавӣ ба масъалаҳои муҳиммии адабиёти муосири Эрон ва нақди адабии он бахшида шудааст. Махсусан суханрониҳои ӯ дар конфронсҳои байналхалқӣ дар Эрон /с.1945/ ва Тошканд /1948/, Маскав /1960/ ҷолиб буда, масъалаҳои мухталифу мубрами адабиёти муосири Эронро фаро гирифтааст. Баробари ин силсиламақолаҳои ӯ оид ба эҷодиёти Пушкин, Достоевский, Блок, Эренбург, Гёте, Свейг ва дигарон аҳамияти бузурги илмиро доранд. Алавӣ баробари иншои мақолаҳо муаллифи рисолаҳои хеле пурмӯҳтавои "Таърих ва инкишофи адабиёти муосири Эрон" /1961/ мебошад, ки маҳсули таҳқиқоти беш аз бистсолаи ӯ ба шумор меравад.

Дар эҷодиёти Бузург Алавӣ тарҷумаи бадеӣ низ мақоми хосае дорад. Ӯ аз солҳои сиюм сар карда, ба тарҷумаи ҳикояҳои нависандагони олмониву рус Гёте, Свейг, Чехову Горкий ва дигарон машғул шуда, як силсила ҳикояҳои онҳоро дар саҳифаҳои рӯзномаву маҷаллаҳои "Дунё", "Сухан", "Паёми навин", "Раҳбар", "Мардум", "Номаи моҳонаи мардум", "Кабӯтари сулҳ" ва ғайра чоп намудааст.

Соли 1953 Алавӣ баъд аз муташанниҷ гардидани вазъи сиёсии Эрон ба Олмони Демократӣ ҳиҷрат мекунад. Чун профессори Донишгоҳи Ҳумболдт аз таърихи адабиёти форс дарс гуфта, дар бораи вазъи онрӯзаи Эрон ва муҳити сиёсиву ичтимоии он ба забони немисӣ якчанд асарҳо навишта, интишор кардааст. Махсусан китобҳои "Эрони мубориз" /1955/, "Нафти хунин" /1956/, "Кишвару гулу булбул" /1957/ мазмуни тезутунди публисистӣ дошта, масоили муҳиммии онрӯзаи Эрон-вазъи синфи коргару деҳқон, таърихи ҳизби Тӯдаи Эрон, аҳволи зиёиён ва ғайра мавриди таҳқиқ қарор ёфтааст.

Навиштаҳои Б. Алавӣ, махсусан мақолаҳои публисистӣ ва ҳикояҳои ӯ берун аз кишвари нависанда дар Прага, Варшава, Берлину Маскав низ гаштаю баргашта чоп шудаанд. Соли 1963 маҷмӯаи ҳикояҳои Бузург Алавӣ бо номи "Девори сафед" дар Маскав ва соли 1972 бо ҳамин

ном дар Душанбе чоп шудааст. Инчунин баъзе новеллаҳои ӯ ба забонҳои арманиву гурҷӣ ва озариву ӯзбекӣ низ тарҷума шудаанд. Романи "Чашмаҳояш" ба забони ӯзбекӣ тарҷума ва нашр шудааст.

ҚУРБОНӢ

Аз мачмӯаи "Девори сафед"

Дарахтҳо нав мугча карда буданд. Шаби пеш андаке борон борида буд, аммо имрӯз ҳаво софу хандон. Хусрав болои кат хобидааст. Рангу рӯяш парида, чашмонаш ҳира ва бенур менамуданд. Баъд аз се моҳи бемории бистарӣ, аввалин дафъа дари хонаро боз кардаанд. Дар пеши дари ҳавлӣ сето мурғ ба замин нӯл мезаданд., бо поҳои ҳуд хоки богчаро тит мекарданд. Як мокиён ва як хурӯс лаби ҳавз рафта, об мехӯрданд ва пас аз фурӯ додани ҳар чакраи об сарҳояшонро баргардонда, ба ҳам нигоҳ мекарданд.

Ман дар канори рахти хоби Хусрав нишаста будам. Муддатҳо буд, ки ӯ касеро намепазируфт. Аммо ман ҳар ҳафта як-ду маротиба барои аҳволпурсӣ ба хонаи ӯ мерафтам, бо модараш сӯҳбат мекардам. Имрӯз намедонам чӣ шуд, ки маро ба назди ҳуд пазируфт. Ман гуфтам:

— Ҳар чӣ ҳолат беҳтар шудааст. Акнун ду — се рӯз пас мехезӣ.

Чун чавобе надод, ман суханамро давом додам:

— Чандин мартаба ба аҳволпурсии ту омада будам. Ҳамеша аз модарат чӯёи саломатии ту будам.

Ӯ гуфт:

— Бале, медонам, —баъд рӯяшро ба тарафи богча гардонд, мисли ин ки сӯҳбати ман ӯро хаста мекард.

Як гурбаи сиёҳ ба лаби ҳавз омада бо панчааш обро такон медод ва мехост ба ин васила моҳиҳоро чалб карда, баъд бирабояд.

Хусрав боз ба тарафи ман баргашт ва гуфт:

— Чаро барои ман китоби тозае наёвардӣ? Духтур фармудааст, ки китоб нахонам. Вай девона шудааст.

— Ту ҳам набояд шитоб дошта бошӣ, сабр кун; баъди чанд рӯзи дигар беҳтар хоҳӣ шуд.

Хусравро сурфа гирифт ва баъд аз он ки туфдонро пеши даҳонаш бурд, гуфт:

—Ту якин дорӣ?

— Бале, ман якин дорам, барои он ки ман бо ин духтур эътиқотманд хастам. Ғайр аз ин аз ҳоли ту пайдост. Имрӯз рангат софу чехраат кушода аст.

Хусрав абруҳояшро дарҳам кашид, мисли ин ки фикр кардан барояш кори душвор буд.

— Кай рохи муоличаи касалии силро пайдо карданд?

—Ту касалии сил надорӣ. Сахт шамол хӯрдай ва аз бепарвоии худат беморӣ кашол ёфтааст.

— Чӣ бехуда баҳс мекунем? Ман ҳавсала надорам, — гуфт ва боз рӯяшро аз ман гардонд.

Аз устухонҳои барҷастаи гунаҳояш пайдо буд, ки марг қурбонии тозае пайдо кардааст. Аммо ин фикр дар сари ман ба ҳеҷ ваҷҳ чо намегирифт. Чӣ тавр мешавад, ки Хусрав бимирад? Чӣ тавр ман бовар мекунам? Чӣ қадар умед дошт? Якбора фикри марг ва шакли ҳайбатноке дар назарам муҷассам шуд. Ниҳоят сил фақат баҳона аст. Мумкин аст, ки Хусрав дар кӯча роҳ биравад ва пораи хиште ба сараш афтода ӯро бикушад. Аз ин фикр баданам ларзид. Бо ин чавонӣ, бо ин ҳама фикр, бо ин ҳама умеду орзу, бо ин эҳсосоти латиф Хусрав бояд бимирад? Тамоми вучуди ин чавон нест мешавад ва ҳеҷ асаре аз он бокӣ намемонад? Магар, рӯҳаш бокӣ мемонад?! Бале, ки рӯҳ хуб лаҳомест барои мардумони саркаш, то ки аҳмақ бимонанд... Дар ҳақиқат аҳволи Хусрав аз даме ки дар бистар афтода буд, хеле тағйир ёфтааст. Пеш чӣ қадар кушодарӯ буд, ҳазлу шӯхӣ мекард, ба ҳама дармеафтод. Ҳама ӯро одами ғайричиддӣ тасаввур мекарданд, аммо охири шабҳо, вақте ки мо ду нафар пахлӯи ҳам менишастем ва оҳиста қадаҳҳои шаробамонро холӣ мекардем, бе он ки бо ҳам гап бизанем, хира ба ҳам нигоҳ мекардем ва ӯ як варақ ва ё қуттии сигори худро пора-пора мекард. Ё вақте ки шароб хӯрда, қартаҳои грамофонро гӯш медодем, оре, дар ин гуна мавридҳо Хусрави ҳақиқиро шинохтан мумкин мешуд, он вақт маълум мешуд, ки ин одами зоҳиран сатҳӣ ва бепарво дар ҳақиқат чӣ қадар ошуфта ва орзуманд буд. Ӯ ҳар касро лоиқ намедонист, ки бо онҳо ҳарфҳои чиддӣ бизанад. Ҳар вақт ки яке аз дӯстони мо зан мегирифт, ӯ мегуфт:

— Фалон кас зандор шуда, вазнину рангин шудааст, акнун чандто санги дигар ба кисаҳояш андозед, вазнинтар шавад.

Охири шабҳо, вақте ки дар доираи мо касони дигар наменомданд ҳамин матлабро таври дигар адо мекард:

—Ҳаёл бикун одам зан бигирад, масалан. Чӣ касеро? Духтари фалон тоҷир, ё фалон раиси идора, ё фалон вакилро. Ту ҳаёл мекунӣ, ки онҳо аз ин фотимаҳои муқаррарӣ беҳтар ҳастанд? Тасаввур бикун, ки пас аз хӯрок оруг доданӣ шаванд ва ё аввали шаб бихоҳанд қартаи овози Зайнабулмулукро бишнаванд. Дигар аз зиндагонашат сер мешавӣ.

Аммо бо вучуди ин истеҳзо ва бо вучуди ин нафрат, ман медонистам, ки ӯ худ ошиқи зан аст... Боре дар Аврупо бо як духтар ишқварзӣ карда буд... Ин ишқбозиро ҳазор бор бо барору фурораш ба ман таъриф карда буд...

Ҳоло ин Хусрав бояд бимирад!

Даме ки ман бо оби сабзранги ҳавз бо андӯҳ нигоҳ мекардам, дидам як тарҷумаи франсавии Шопенҳауэрро аз зери болишт баровард ва каме онро варақ зад.

Вақте ки бо вай хайру хуш кардам ва мехостам аз хонааш биравам, дидам модараш дар хонаи паҳлӯй рӯяшро бо чодар пӯшонда, рӯи замин, нишаста суханони моро гӯш медиҳад. Ҳамин ки маро дид, аз ҷояш хест. Ман салом кардам. Баъд маро ба хонаи дуртаре бурд ва он чо ба ман дарди дил кард:

— Оқо, Хусрав танҳо сухани шуморо гӯш мекунад. Коре кунед, ки қадре ба фармудаҳои духтур амал кунад. Мо ҳар чӣ мегӯем, эътиное намекунад.

Ман гуфтам:

— Хонум, бо Хусрав муомилаи хуш бояд кард. Ӯ хеле ҳассос аст. Саъй бикунед, ки бештар ба майли ӯ рафтор кунед.

— Оқо, агар шумо медонистед, дар ин чо ҳеҷ кас коре, ки мухолифи майли ӯ бошад, намекунад. Аслан ҳеҷ қадоми моро ба хонааш роҳ намедиҳад. Як чизи дигарро мехостам ба ҳидмататон арз бикунам. Қариб як моҳ, ки як духтар ҳар рӯз ба ин ҷо меомад. Ман ӯро намешиносам, аммо хоҳарони Хусрав мегӯянд, ки аз хонаводаи обрӯмандест. Хусрав гуфтааст, ки ҳар вақт оят, роҳаш надиҳем. Охир ин хуб нест. Мо ба ҳар забоне мехоҳем ин мавзӯъро ба вай фаҳмонем, аммо вай гӯш намекунад. Ҳар рӯз субҳ ҳамин вақтҳо ба аҳволпурсӣ меояд. Шумо коре бикунед, худаш ба ӯ бигӯяд, ки дигар наёяд.

Ман пурсидам:

— Исмаш Фурӯғ нест?

— Гуё ки. Аммо росташро гӯям, мо хеле хичолат мекашем.

Ман ба фикр рафтам ва дигар чандон ба суханони модари Хусрав, ки пур аз дарди дил ва шиква аз ин дарундорни писараш буд, диққат надодам. Модари Хусрав дар зимн гӯё, ҳасад мебурд, ки писараш дар бораи ин духтар чаро то ҳол бо ӯ гап назадааст. Аз суханҳояш чунин бармеояд, ки агар ихтиёр ба дасти вай мебуд, кайҳо роҳи хонаро ба рӯи духтар мебастааст, аммо ҳайф, ки духтаронаш намегузоштаанд. Вақте ки муҳаббати ин модарро нисбат ба писар дар хаёли худ мучассам кардам, ҳарфи Хисрав ба ёдам расид, ки рӯзе ба ман гуфта буд: "Оё мумкин аст, ки меҳру муҳаббат ҳам дар дунё сабаби дарди сари одам бошад?"

Модари Хусрав баъд гуфт:

— Духтур дирӯз гуфт, ки алҳамдулиллоҳ ҳолаш беҳтар шудааст. Агар ба пархез риоя накунад ва ин беморӣ соли дигар дубора ҳамин вақт авч кунад, барои ӯ бисёр хатарнок аст. Оқо, коре бикунед, ки дигар он қадар китоб нахонад.

Аз пушти шишаи тиреза дидам, ки Хусрав аз хонааш баромада болои зинаи дарунӣ ҳавлӣ нишастааст. Модараш курсии роҳат барои ӯ бурд. Ман ҳам ба назди ӯ рафтам. Ба ман гуфт:

— Чӣ офтоби хубе!

Модараш гуфт:

— Хусравчон, худатро беҳтар мепӯшондӣ.

Хусрав рӯ ба ман карду гуфт:

— Ростӣ, баҳор ба ҳама кас чони тоза мебахшад. Ин шамшодҳои хонаи мо то дирӯз сиёҳ ва бадранг буданд. Имрӯз якбора барги онҳо сабзу латиф шудааст. Ҳатто онҳое ҳам ки тирамоҳ хушкида буданд, ҳоло дубора дар сабзишанд.

Дар ҳақиқат ин ҳолати табиии Хусрав буд. Майл дошт фикрҳои шоиронаи худро ба тарзи сода ва авомфаҳме баён кунад. Аммо гоҳе ҳамин фикрҳоро ба таври муғлақ мегуфт. Ин дам симояш як ҳолати воҳиманоке ба худ гирифта буд. Оё аз пушти дар суханҳои моро шунида буд? Чунон ба назарам намуд, ҳамин Хусрав, ки то ба ҳол ду маротиба қасди худкушӣ карда ва намурда буд, аз марг метарсид.

Палтои пашминро ба китф гирифта, сарашро даруни лабаи дарози гиребони он пинҳон карда, болои курсии роҳат дар офтоб нишаста буд. Модараш вақте ҳис кард, ки мо мехоҳем танҳо бошем, рафт.

Аммо Хусрав ҳеҷ ҳарфе намезад. Ҳафт-ҳашт гунчишк назди пои мо дар богча бо ҳам бозӣ мекарданд. Ҷик-чики онҳо ва садои гӯшткӯбӣ, ки аз ошхона ба гӯш мерасид, хомӯширо рахна мезаданд. Хусрав гуфт:

— Бо модарам дар бораи чӣ сӯҳбат мекардӣ? Ҳатман дар бораи Фурӯғ. Ин духтар то ба ҳол ҳазор дафъа ба ман гуфтааст: "Илоҳо, ман қурбони ту шавам. Илоҳӣ ман пешмаргат шавам". Барои ин ки ман ба ӯ изҳори лутфе бикунам. Ҳоло чӣ мешавад, ки имтиҳоне бикунем, бибинем, метавонад худашро қурбонӣ бикунад ё не?

Чашмҳои кашидаи Хусрав дар ин лаҳза ба назарам каме гирд намуд. Мисли ин ки аз онҳо то андозае дурушттӣ таровиш мекард.

— Мақсади туро ҳеҷ нафаҳмида истодаам.

Хусрав ҳандиду гуфт:

— Мақсад ин ки рӯзи иди қурбон ба ҷои гӯсфанд Фурӯғро қурбонӣ мекунем.

Шояд мардум ҳак доранд, ки мегӯянд, Хусрав девона шудааст!

Барои он ки дигар дунболаи ин матлаб кашида нашавад бо ӯ хайру хуш кардаму рафтам.

Вақте ки аз хонаи Хусрав берун омадам, қариби пешин буд. Чанд қадам нагузашта, занеро дидам, ки ба сӯи хонаи ӯ мерафт. Бо вучуди ин ки рӯяшро сахт пӯшонида буд, шинохтам, ки Фурӯғ аст. Сари хиёбон қадре сабр кардам, аммо ӯ наёмад. Маълум шуд, ки Хусрав ӯро пазируфтааст.

Дар вокеъ суханони охирини Хусрав маро ба хаёл андохт.

Ману Хусрав як сол пеш дар як меҳмонӣ дар манзили яке аз одамони маъруфи шаҳр бо Фурӯғ ошно шудем. Он рӯз Фурӯғ куртаи пулакдори уппобӣ пӯшида буд. Вақте ки соҳибхона ману Хусравро ба ӯ ва модараш шинос кард, Фурӯғ хеле сурх шуд. Он рӯз ӯ аввалин бор буд, ки дар як маҷлиси умумӣ бо модараш бе чодар омада буд. Дар ҳамин айём Фурӯғ шаҳодатномаи синфи ёздаҳро гирифта, мактаби миёнаро тамом

карда буд. Вақти наҳорхӯрӣ Фурӯғ байни ману Хусрав нишаст. Зоҳиран, меҳмондории мо ду нафарро ба ӯ супорида буданд, аммо ман аз зери чашм ҳуб медидам, ки Фурӯғ саросема шуда буд, мисли ин ки ба кор бурдани корду чангча, қошуқу дастмоли сафед, ки каллакандвор болои табақҳо гузошта буданд, бароят кори душворе буд.

Хусрав дар он рӯз баръакс хеле хушҳол ба назар менамуд. Ба акидаи ман дар ин зиёфат барои масхарагиҳои як мохи дигараш ҳадафе пайдо карда буд. Ҳангоме ки Фурӯғ зери обу арақ нишаста буд, Хусрав аз ҳама тараф ба ҳама кас саволу ҷавоб мекард ва якбора рӯяшро ба ман гардонида гуфт:

— Ману ту бояд хушвақт бошем, ки Фурӯғхонумро ҳамсояи мо кардаанд.

Фурӯғ дар ҷавоби суханони ӯ бо қамоли эҳтиром гуфт:

— Баръакс, ман шодам, ки бо шахсони бузурге ҳамсоя шудаам.

Баъд аз наҳор ману Хусрав шатранҷбозӣ мекардем. Баъзе аз меҳмонҳо дар хонаҳои дигар чой мехӯрданд ва ё сӯҳбат мекарданд. Шояд бештар сӯҳбати онҳо дар бораи Хусрав буд. Барои он ки дар ҳамон айём Хусрав китоби машҳурашро навишта буд, ҳамон китобе, ки охирин асари ӯ ба шумор меравад. Модари Фурӯғ он тарафтар нишаста буд. Соҳибхона духтарашро назди мо овард, ки ӯ китоби Хусравро дар даст гирифта буд ва мехонд. Як маротиба барои он ки изҳори фазл карда ва шоистаи як нафар духтари таҳсилкардаи дорои маълумоти синфи ёздаҳ саволе карда бошад, пурсид:

— Оқо, бибахшед, ин ҷо навиштаед, ки "нури чароге, ки аз зери чатри сурхранги он таровиш мекард, ба хона як ҳолати асрорангезе медод", мақсуд чист?

Хусрав, ки аспро бардошта, рондан мехост, чанд сония бо лабханд тааммул карду гуфт:

— Мақсуд ин аст, ки Фурӯғхонум изҳори лутфе бикунанд ва ба мо ҳам чой бидиҳанд.

Фурӯғи бечора аз ин ҷавоби номуносиб каме сурх шуд ва бархосту рафт. Хусрав ба ман гуфт:

— Дидӣ нисфи олами инсониятро?

Баъдҳо Фурӯғу модарашро дар кафеи "Лолазор" гоҳе бо чодар ва ё бечодар медидем. Модари Фурӯғ, умуман бе майл набуд, ки барои духтараш шавҳаршавандаи муносибе ёбад. Хусрав ҷавони зебо ва аз хонаводаи ҳуб буд. Ҳоло ӯ кор ва даромад надошт, аммо ин муҳим набуд, барои он ки онҳо эҳтиёҷ ба пул надоштанд, фақат чизе ки модари Фурӯғро бесаранҷом мекард, дар хона хеле бадмуомила будани Хусрав буд. Инро ӯ аз занҳо шунида буд. Вале ин ҳам чандон аҳамият надошт, мумкин аст бо занаш муомилаи хуб кунад. Фурӯғ, ки ҷои нишасти моро медонист, баъдҳо ҳам гоҳе танҳо ба кафеи "Лолазор" меомад. Дар ин гуна мавридҳо Хусрав соатҳои 7 ё 8 ӯро то хонааш гусел мекард. Аммо

баъзан Хусрав дар сурате ки омадани Фурӯгро медонист, пеш аз вай мерафт ва ё ин ки маро ҳам бо худ мебурд.

То бемор шудани Хусрав равобити вай бо Фурӯғ чунин буд.

Дар ин муддат бори аввалин буд, ки Хусрав Фурӯғро медид ва Фурӯғ ба хонаи ӯ рафтанашро аз ман пинҳон кард, зоҳиран ба модараш ҳам нагуфта буд, ки он ҷо меравад.

Оё Фурӯғ Хусравро хеле дӯст медорад? Хусрав чӣ? Чаро вай имрӯз чунин ҳарферо ба забон гирифт? Мақсадаш чӣ буд? Фикрҳои парокандае, ки онҳоро ба ҳеҷ вачҳ ба ҳам васл карда наметавонистам, ба ҳаёлам мерасиданд. Ду -се рӯз дари хонаи Фурӯғ мегузаштам, беихтиёр дарро задам. Хизматгор гуфт, ки хонумҳо дар хона нестанд.

Ба хона ки баргаштам, дидам, Хусрав коғазе навиштааст, ки ман ҳар чӣ зудтар худамро ба ӯ бирасонам.

Хусрав рӯи ҳавлӣ, дар офтоб пӯстин ба китф андохта болои курсии роҳате нишаста буд. Шохаҳои дарахти зардолу, ки нав мугча бароварда буд, ба сараш соя андохта буданд. Хоҳари хурдиаш паҳлӯи ӯ нишаста барояш афлесун пӯст меканд.

— Чӣ хуш омадӣ, сафо овардӣ.

— Эй оқо, сафо аз шумост, — гуфтам дар ҷавобаш.

Лабханде зад, баъд хомӯш шуд. Ин лабханд яке аз сифатҳои махсуси ӯ буд. Дилам нооором буд, аммо ӯ аз рӯи одаташ ҳама чизро бо хунсардӣ қабул мекард. Хоҳараш хандае карду рафт.

— Марҳамат афлесун хӯред, —гуфт.

— Худо сояи шуморо аз сари мо кам накунад.

— Боракалло, ширинмақол шудай.

Ман дигар ҷавоби мупосибе пайдо накардам. Хусрав ҳам қиёфаи чиддӣ ба худ гирифт. Ман пурсидам:

— Ба ман чӣ кор доштӣ? -

Ҳамин ки ба хона рафтам, коғази туро дидам.

— Коре надоштам, мехостам дар бораи арӯсии худам бо ту сӯҳбат кунам.

Ман ҳаросон пурсидам:

— Арӯсӣ? Бо кӣ?

— Бо Фурӯғ!

— Бо Фурӯғ?

— Ту хеле тааччуб мекунӣ? Чӣ аҳамият дорад?

Магар ман набояд хонадор бишавам?

Ӯ ҳандаи гарибона мекард. Ман ба курсии роҳат нишаста, пойҳоямро болои ҳам кардам ва гуфтам:

— Муборак шавад.

Аммо дар дил андешаи дигаре мекардам: Охир, магар ту бемор нестӣ? Ту касалии сил дорӣ. Фурӯғи бечора магар чӣ гуноҳ кардааст, ки бо ту ошно шудааст? Хусрав аз пеши чашмам маҳв шуда, ба ҷои вай рухсо-

раҳои барчастаи устухонбанди мурдае пеши назарам меистод. Фурӯғ дастҳои иозук ва латифашро ба ин устухонҳо мемолид...

Хусрав курсии худро ба ман наздиктар оварду гуфт:

— Ҳис мекунам, ки ту каме тааҷҷуб мекуни ва ин ҳаракати маро сангдилӣ медонӣ. Ҳеҷ мефаҳмӣ, ки ман чӣ азобе мекашам? Ҳеҷ медонӣ, ки ман чӣ гуна месӯзам? Ман дар айни чавонӣ бояд бимирам. Барои чӣ? Фақат барои он ки аз дигарон беҳтарам, фақат барои он ки ман бештар чиз мебинам ва мефаҳмам. Аз он чӣ дигарон лаззат мебаранд, ман азоб мекашам... Ғайр аз ин, аз кучо маълум аст, ки ман мемирам. Шояд беҳтар шавад. Шояд арӯсӣ ҳоли маро беҳтар кунад. Магар худи шумо ба ман намегӯед, ки ман сил надорам? Касалии ман тамом шудааст. Аз кучо маълум аст, ки Фурӯғ бо ман бадбахт мешавад? Шояд хушбахт шавад.

Ӯ муддате ҳарф зад ва ман хира ба ӯ нигоҳ мекардам. Ҳарфҳои охираш ин буд:

— Барои чӣ ман бояд худамро мудофиа кунам? Оё қуввае, ки маро гирифтори сил карда ва мехоҳад бикушад, магар худашро мудофиа мекунад? Ман ҳам қуввае ҳастам ва бояд майдоне барои болу пар задан пайдо кунам.

Суханҳои ӯ маро қонеъ накарданд. Аммо рост мегуфт.

Гуфтаҳояш ба дили ман таъсир кард. Ба ҳар ҳол биме, ки ба хабари арӯсии ӯ лаҳзаи аввал дар ман рӯй дода буд, тадричан бартараф шуд. Аммо аз вачҳи дигар дар ташвиш будам. Метарсидам, ки тамоми нақшаҳои худашро барои ман баён накарда бошад. Ба ҳар ҳол бо ӯ мувофиқат кардам. Ӯ худаш бо Фурӯғ аз ин хусус сӯҳбат карда буд. Модари Хусрав низ аз ин арӯсӣ хушҳолӣ мекард ва тайёр шуда буд, ки ҳама навъ кӯмак кунад. Духтур ҳам арӯсиро савоб ёфта, дар охир бо эҳтиёт гуфта буд: — Мумкин аст барои Хусрав хеле хуб бошад ва шояд ҳам барои ҳар ду хатарнок бошад.

Хусрав пакшаи худро барои ман баён кард:

— Қарор додаам мулкеро, ки дар Шахриёр ба ман мерос расидааст, бифурӯшам. Тақрибан дах-дувоздах ҳазор туман мешавад. Бо ин пул дар Гелон, шояд дар Лоҳайҷон ва ё наздикиҳои бахр як порча замине мехарам ва дар ҳамон чо хонае месозам ва машғули деҳқонӣ мешавам. Ният дорам, ки дар ҳамон хонаи нав арӯсӣ бикунам.

Хусрав маро вазифадор кард, ки бо модари Фугӯғ гуфтугӯ бикунам.

Анчоми ҳаман ин корҳо қариб ҳафту ним моҳ тӯл кашид. Модари Фурӯғ, агарчи зоҳиран аз бемории Хусрав каме дар андеша буд, вале умумаи аз дилу чон ин арӯсиро орзу мекард. Модари Хусрав аз ин ки писараш хушҳолӣ мекунад ва гоҳе ҳам мешавад, ки бо ӯ ҳам механдад, хеле шод буд. Ҳақ ҳам дошт: арӯсии писарон ва духтарон барои падару модарон ёдбуди зиндае аз арӯсии худашон аст.

Дар Рӯдсар, дар сохили дарё хонаи хушҳавое бино ёфт, ки рӯ ба дарё, дорои айвони пахне буда, пеши он яксара шишабанд карда шуда буд. Се

моҳи тобистон ману Хусрав машғули сохтмони он будем. Мо муваққатан фақат барои хона сохтан замин харидем? Хусрав мақсад дошт, ки заминро баъдҳо, вақте ки бо аҳли маҳал ошно шудем, хоҳем харид. Дар сохтмони он хона хеле диққат мекард. Аммо фармоиши Хусрав тавре буд, ки хонаро бадвохима чилва медод.

Асбобҳои хонаро аз бехтарин дӯконҳо бо бехтарин салиқа харидем. Ман мегӯям, бехтарин салиқа, аммо ин саликаи ман набуд. Мебелҳои нарм, қолинҳои хушнақшу нигор, пардаҳои ҳарир, овезаҳо ва қандилҳои биринҷикории Исфаҳон, чароғпояҳо, ки аз чӯбҳои вазнин сохта шуда буд, ҳамаи инҳо агарчӣ зебо буданд, аммо рангҳои ачибе доштанд, ки Хусрав махсус интихоб карда буд. Беш аз ду ҳазор туман барои анчоми хонаи хоб, ки Хусрав онро "ҳачлагоҳ" ном гузошта буд, харҷ шуд. Ранги тамоми анчоми хона тиллоӣ буд. Аммо боз мегӯям, ин мувофики салиқаи ман набуд.

Рӯзи бахман чун дар тақвим навишта шуда буд, ки дар ин рӯз заношӯй муборак аст, арӯсу домодро дар хонаи модари Фурӯғ ақд карданд ва ҳамон рӯз Фурӯғу Хусрав ба сӯи Рӯдсар ҳаракат карданд.

Пасфардои он шаб мадари Хусраву модари Фурӯғ бо ман дар як автомобили "Худсеп" аз Лоҳайчон гузаштем. Қарор ин буд, ки арӯсу домод бегоҳӣ хонаи нав шаванд ва мо субҳ он чо бошем. Дар роҳ боди шадиде мевазид, ба тавре ки барфпораҳоро аз рӯи дарахтон дар ҳаво пароканда мекард. Наъраҳое, ки маълум набуд аз ҳалқуми бод берун меояд ва ё ин ки табиат аз худ медамад, таъсири ғарибе дар гӯши шунаванда эҷод мекард. Модари Фурӯғу модари Хусрав механдиданд, аммо ман мунтазири балое будам. Дилам дар тахлука буд. Автомобил аз роҳи пур аз барфу лой мегузашт ва ҳар лаҳза моро ба сӯи он хона, ки имрӯз ба назарам хонаи ваҳшатноке шуда буд, назиктар мекард.

Соати нӯҳу ним автомобили мо пеши дари хона истод. Дар боз буд. Бар хилофи интизор ҳеч кас ба пешвози мо набаромад. Ҳанӯз чароғи дишаба месӯхт, дуд мекард. Дар чунин як рӯзе, ки бояд арӯсӣ чашн гирифта шавад, ки ин хона ин тавр хомӯш бошад. Аз зинаҳо боло рафтем. Дар даҳлези ошёнаи якум як нафар арманӣ ғиҷҷак дар даст бо гиребони кушода болои нимкате хобида буд ва хур-хур мекард. Дар толори бузург чанд шиша ва қадаҳ рӯи замин афтода буд. Баъзе аз чароғҳо ҳанӯз фурӯзон буданд. Аз кадом як гӯшаи номаълум, боди сахту сарде дар тамоми хона мевазид, ба тавре ки тамоми пардаҳо дар талотум буд ва қандилҳоро такон медод. Ҳар лаҳза яке аз дарҳо боз мешуд ва бо садои маҳибе ба деворҳо мехӯрд. Ман, ин хонаро мешинохтам, ба зинаҳо нигоҳ накарда, аввал ба хонаи хоб рафтам. Кӯрпаҳо дарҳаму барҳам буданд, аммо касе он чо набуд. Бод аз айвон меомад. Бошитоб он чо рафтам, ки тирезаро бибандам. Боди сахте ба дохили иморат мевазид ва барфпораҳо дар фазои он мерақсиданд. Аз пушти тирезаҳо дарё намудор буд. Дарё чӯш мезад, мавҷҳо ба шиддат ба девори хона бармехӯрданд, гӯё асоси ин хонаро сарнагун кардан мехостанд. Фурӯғ перохани

сафед дар тан бо мӯйҳои парешон назди тиреза ба замин афтода буд. Ман гумон кардам, мурдааст ҳеҷ ҳаракат намекард, баданаш сард, поҳояш барахна буд. Вақте ки наздикаш рафта, ӯро аз замин бардоштам, ба рӯяш нигоҳ кардам, бо чашмаш ба дарё ишора кард.

* * *

Як сол баъд Фурӯғ ҳам аз бемории сил мурд.
Ӯ курбони ҳама буд, ин курбони ӯ шуд.

Савол ва супориш:

1. Бузург Алавӣ кай ва дар кучо ба дунё омадааст?
2. Дар бораи вазъи сиёсию иҷтимоии Эрони ибтидои асри XX чиро медонед?
3. Мачмӯаи аввалини ҳикояҳои Алавӣ чӣ ном дорад?
4. Дар эҷодиёти нависанда кадом асарҳояш мавкеи муҳим доранд?
5. Тарҷума дар эҷодиёти Алавӣ чӣ мақом дорад?
6. Оё ба шумо ҳикояи "Қурбонӣ" маъқул шуд? Чаро?
7. Мавзӯи асосии навиштаҳои нависандаро чӣ ташкил мекардааст?

РОБИНДРОНАТ ТАКУР
(1861 – 1941)

Нависанда ва шоир, ходими намоёни ҷамъиятӣ ва маърифатпарвари бузурги ҳинд Робиндронат Такур дар давраи мураккаби таърихӣ, замони дар тасарруфи Англия қарор доштани Ҳиндустон зиндагӣ кардааст. Ҳиндустон чун мамлакати ганҷҳои бебаҳо диққати ачнабиёнро ба худ ҷалб сохта, дар натиҷаи ғасбу ғорат осеб ва хисорати калоне дидааст. Аз ин рӯ, эҷодкорони равшанфикри он дар асарҳояшон ба масъалаи бедорӣ ба худшиносии миллӣ ва озод намудани ватанашон аз госибон аҳамияти бештар додаанд.

Р.Такур аз зумраи ҳамин эҷодкорон аст, ки бо фаъолияти озодипарастӣ ва таълифи асарҳои гуногунжанру гуногунмавзӯаш дар адабиёти Ҳиндустон мақом ва мартабаи баланд дорад.

Р.Такур 7-майи соли 1861 дар шаҳри Калкаттаи Ҳиндустон дар оилаи ходими ҳаракати озодихоҳӣ ва маърифатпарвар ба дунё омадааст. Падари ӯ Дебендранот Такур, ки фарзанди заминдори калон Дварканот буд, ҳаёти худро дар роҳи Эҳёи маънавии Ҳиндустон сипарӣ намудааст. Аз ҳамин сабаб гояҳои озодихоҳӣ ва мубориза барои зиндагии озод барои Робиндронат Такур аз муҳити хонаводагӣ ошно аст.

Р.Такур дар ибтидо дар Калкатта, баъд дар донишгоҳи шаҳри Лондон таҳсил намудааст. Ба кори эҷодӣ бармаҳал мароқ зоҳир намуда, андешаҳои худро аз соли 1875 рӯи коғаз овардааст. Ӯ солҳои 1878-80 дар Англия ба омӯзиши адабиёт ва мусиқӣ машғул гардид.

Мачмӯаи шеърҳои ӯ "Сурудҳои шомгоҳон" /1883/ фарогири оҳангҳои пантеистӣ буда, мачмӯаҳои "Сурудҳои пагоҳӣ" /1883/, "Манзарахо ва сурудхо" /1883/ ва драмаи "Қасоси табиат" /1884/ рӯҳияи комили ҳаётгӯстдорӣ ва зиндадилиро фаро гирифтааст. Маҳорати эҷодӣ ва нигоҳи ӯ ба рӯйдодҳои ҳаёт зина ба зина ташаккул ёфта, асарҳои гуногунжанри ӯ масоили дардноки ҷомеаро бештар инъикос мекардаанд. Дар романҳои таърихии ӯ "Сохили Бибҳӣ" /1882/ ва "Роҷаи ҳирадманд" /1887/ бедодгарии ҳокимони мустабид маҳкум карда мешавад.

Солҳои 90-ум замони эҷоди ҳикояҳои бехтарин ва силсилаи ашъори шоиронаи ӯ ба ҳисоб меравад. Дар ҳамин давра мачмӯаҳои "Молижи" /1895/, "Рухи тиллой" /1893/, "Ҷамъоварии ҳосил" /1896/ ба табъ расидаанд.

Замони болоравии ҳаракати миллӣ—озодихоҳӣ, ки баъди тақсими Бангола дар соли 1905 сар зада буд, Р. Тақур чун яке аз сарварони ин ҳаракат ашъори зиёди ватанпарастона сароид ва ҳамчунин мачаллаи сиёсӣ-ҷамъиятии "Бҳандар"-ро нашр намуд. Аммо замоне, ки ин ҳаракат аз қолаб баромад, шоир аз онҳо канорачӯй намуда, ба корҳои маърифатӣ машғул гардид.

Дар романи машҳури ӯ "Завол", ки солҳои 1907-1910 таълиф гардидааст қаҳрамони асосии он барои тараққиёт ва озодӣ мубориза мебарад. Р.Тақур ҳамаи халққои Ҳиндустонро новобаста аз дин ва ирқашон ба мубориза барои озодӣ даъват менамояд.

Ҳамин рӯҳия дар драмаи "Интиқом" /1909/ боз равшантар зоҳир гардида, ғояи ҳаракате ташвиқ мегардад, ки бояд ба ҳукумати мустамликавӣ нисбатан ҳамкорӣ нашавад.

Солҳои 1912-13 Р. Тақур ба Британиёи Кабиру Амрико сафар намуда, дар мавзӯи фалсафа ва маданияти ҳиндӣ суханрониҳо менамояд. Обрӯи ҷаҳонии ин адиби ҳинд сол то сол боло рафта, фаъолияти сиёсиву озодихоҳӣ ва асарҳои ӯ диққати доираи васеи ҳонандагонро ба ҳуд ҷалб месозад. Барои мачмӯаи шеърҳои "Сурудҳои қурбонӣ", ки ҳуди Р.Тақур соли 1912 ба забони англисӣ тарҷума намудааст, сазовори мукофоти байналхалқии Нобелӣ гардид ва номи ӯ дар тамоми олам машҳур шуд. Инсон ва қисмати ӯ дар асарҳои Р.Тақур мавқеи асосӣ пайдо намуданд. Ӯ гоҳо дар қолаби ашъори лирикӣ, гоҳо дар шакли гузоришҳои сиёсӣ ва асарҳои калонҳаҷм нисбат ба ин масъала андеша баён менамояд. Роҳи наҷоти халқи Бангола ва қулли Ҳиндустонро меҷӯяд. Ӯ чун адиб дили ҳассос ва нозуке дорад. Аз ҳамин сабаб аз ташвиқи зӯрӣ ва муборизаи мусаллаҳона гоҳо ҳуддорӣ менамояд. Силсилаи шеърҳои "Парвози турнаҳо" /1914-16/ як навъ изтироб аз тақдири инсон, сафари мардум ба Ғарб ва Ҷанги Якуми Ҷаҳон аст.

Солҳои 20-ум Р. Тақур ба Аврупо, Осиё ва Амрико сафар мекунад. Натиҷаи ҷанги якуми ҷаҳон, таассуроти шахсии ӯ аз Аврупои баъдиҷангӣ ва андешаҳо оид ба тақдири халқҳо инъикоси ҳудро дар асарҳои публисистии шоир ёфтаанд.

Китоби ӯ "Миллатгарой" (тарҷумаи русиаш соли 1922) як нав огоҳ намудани моҳияти милитаристии шовинизм дар Ғарб ва Шарқ аст.

Фаъолияти сиёсӣ, шахсият ва осори ба муборизаи даъваткунандаи Р. Тақур доираҳои ҳукмрони замон, госибони бегона ва ҳушомадгӯёни дохилиро ба тахлука андохта буд. Борҳо кӯшиши ба ҷониби худ кашидан, вазифа муайян намудан ва унвонҳои расмӣ пешниҳод намудани онҳо қотеона аз ҷониби ин муборизи роҳи адолат рад карда шуд.

Аз ҷумла, соли 1919 Р.Тақур аз ҷанги хунини дар шаҳри Амритсар ташкилнамудаи империалистони англис ба ғазаб омада, ба ноибии шоҳи Ҳиндустон номаи ғазаболуд ва пуризтиробе менависад ва чун нишони эътироз аз унвони расмии давлатдорони англис пешниҳоднамуда даст мекашад.

Соли 1930 орзуи деринаи ӯ - дидани Иттиҳоди Шӯравӣ ҷомаи амал пӯшид. Дар асараш "Номаҳо дар бораи Россия" /1931/ ин адиби куҳансол ба дастовардҳои Иттиҳоди Шӯравӣ дар соҳаи маориф,сиёсати инсондӯстонаи он баҳои баланд додааст.

Р. Тақур вақеан аз қабили эҷодкороне сермаҳсул буда, дар ҳаёти эҷодиаш зиёда аз 100 ҳикоя, 12 роман, повестҳои зиёд, даҳҳо маҷмӯаи шеърҳо, песаҳо, мақолаҳои публисистӣ, асарҳои фалсафӣ-динӣ, адабиётшиносӣ ва китобҳои мактабӣ таълиф намудааст. Ӯ аз зумраи эҷодкоронест, ки дар ҳамаи зинаҳои умр асар эҷод кардаанд. Аз ҳамин сабаб санаи таълифи асарҳои ӯ аз ибтидо то охири умр як навъ солномаи ҳаётро мемонанд.

Эҷодиёти Р. Тақур дар ташаккули забони адабии банголӣ ва шаклгирии реализми танқидӣ нақши ҳалкунанда бозидааст. Ӯ назми ҳиндиро бо қолабҳои тоза ғанӣ намуда, асоси жанри ҳикояро бунёд намуд ва доираи жанри романро васеъ намуда, барои лирикаи сиёсӣ замина тайёр намуд. Таъсири эҷодиёти у ба адабиёти ҳинди пуркувват буда, шеъри машҳури ӯ «Рӯҳи мардум» суруди миллии Ҳиндустон гардида буд.

Асарҳои Р.Тақур ҳанӯз пеш аз Инқилоб ба забони русӣ тарҷума гардида, диққати мупаққидону хонандагонро ба худ кашидааст.

Ному осори ин адиби номии ҳинд, ки ба забони банголӣ эҷод намуда, обрӯи ҷаҳонӣ касб намудааст, ба хонандаи тоҷик низ шинос ва азиз аст. Асарҳои ӯ ба забони тоҷикӣ тарҷума гардида, миёни эҷодкорону хонандагони тоҷик маҳбубият пайдо намудааст. Хусусан романи машҳури ӯ "Завол" дар тарҷумаи тоҷикиаш дилбастагони зиёде дорад. Ҳикояҳои "Қозӣ", "Қурбонӣ" ва "Мактуби зан" дастраси хонандагон гардидаанд.

НАМУНА АЗ ОСОРИ РОБИНДРОНАТ ТАКУР

ҚУРБОНӢ

Бойдонатҳро дар қишлоқ марди одилтарин ҳисоб мекарданд, бинобарин ӯ бештар на ғами ҳастии ҳозираро мехӯрд, балки пешомадро меандеҳ-

шид. Ҳатто дар вақти тӯи худ ӯ симои вориси ояндаашро назар ба симои арӯсаш равшантар медид. Дар тӯй ин гуна пешбинӣ кардан кори ҳар кас нест. Бойдонатх марди солхӯрдае буд, ки дар ин синну сол курбонӣ додан ба шарафи ачлоди марҳум аз муҳаббат дида бештар кори муҳим мегардид: ӯ бо ягона мақсади писар ёфтан Бинодинро ба занӣ гирифт.

Аммо дар ин дунё оқилон ҳам хато мекунанд. Вақте ки Бинодини ба балоғат расида, вазифаи асосии худро ба ҷо наовард, Бойдонатх ба ташвиш афтод: ӯ дарвозаи дӯзахеро, ки насиби ҳамаи мардумони беписар мегардад, ба худ тасаввур намуд. Ғайр аз ин, андешаи он ки баъд аз маргаш ин ҳама сарвати калони ӯро кӣ мерос мегирад, дар вақти зинда буданаш ҳам ба истифода бурдан аз он сарватҳо халал мерасонд. Чуноне ки дар боло гуфтам, ояндаро аз ҳозира авлотар медонист.

Албатта, ин гуна дурандеширо аз Бинодинии ҷавон чашм доштан мумкин набуд. Бечора хеле афсӯс мехӯрд, ки зиндагии ҳозираи азизаш, умри ҷавониаш ношод ва бе муҳаббат мегузаранд. Аташи орзуҳои индунёияш аксар вақт ӯро маҷбур менамуд, ки ҳаёти он дунёиро фаромӯш кунад. Ва чи маҷмӯаи Қонунҳои Ману[1] ва чи панду насиҳатҳои динии Бойдонатх дили ҳарису пуризтироби ӯро таскин дода наметавонистанд.

Ба ҳар ҳол, барои зан дар айёми ҷавонӣ дӯст доштан ва маҳбуб шудан аз ҳама авлотар ва назар ба ҳамаи вазифаҳои дигар муҳимтар аст.

Вале ба ҷои сели баҳорони ишқи нахустин жолаи сахти гур-гур ва таънаҳое, ки аз осмони баланди маскани шавҳар, модаршӯ, аммаю ҳолаҳо ва хешу табори дигар меборидand, насиби Бинодини гардид. Ҳама ӯро барои фарзанд надоштанаш таъна мекарданд.

Умри ҷавонии хазонрасидаи Бинодини ба гули ношукуфтае монанд буд, ки дар хонаи торик ва беҳаво пажмурда мегардад.

Бинодини дар хонаи Кушум қартабозӣ карданро дӯст медошт, вай аз таънаҳо ва айбҷӯиҳои доимӣ гурехта, ба он ҷо мерафт. Дар ин ҷо сояи дӯзахе, ки насиби занони бефарзанд аст, доимо ба назараш намудор намегардид ва дар ин ҷо ба ҳазлу шӯхӣ ва чак-чакӣ ӯ касе халал намерасонд.

Баъзан Кушум шарики қартабозӣ наметофт, бинобар ин вай Ногендро ном додаршӯи ҷавони худро ҷеғ мезад, ки бо ӯ бозӣ кунад. Бинодини аввал эътироз карданӣ мешуд, аммо Ногендро ба эътирози вай фақат механдид. Кас дар ҷавонӣ бовар кардан намехоҳад, ки дар зиндагӣ як майл аксар вақт боиси майли тамоман дигаре мегардад ва масалан, бозии муқаррарӣ рафта-рафта боиси ягон ҳодисаи чиддие шуда метавонад.

Дар ин бобат Бинодини ҳам қатъияте зоҳир намекард. Вақте ки кор ба қартабозӣ оид мешуд, аз вай бисёр илтимос кардан лозим набуд.

Ишак, Ногендро қариб ҳар рӯз ба дидори Бинодини мерасид. Ӯ бисёр вақт бой медод, чунки аклу ҳушаш ба карта не, балки бештар ба чизи

[1] *Ману* — сарчашмаи афсонавии навъи башар, таълифи "Қонунҳои Ману" ба ӯ нисбат дода мешавад, ки он қонунҳо қоидаҳои рафтор ва вазифаҳои ҷамъиятии ҳиндиҳоро муайян мекунанд.

шавқовар ва зинда банд мешуд. Сабаби ҳақиқии бойдиҳии Ногендро аз Кушум пиҳон намонд. Аз Бинодини ҳам.

Ман дар боло гуфтам, ки кас дар овони ҷавонӣ маъюс кирдору рафтори худро намефаҳмад. Кушум хаёл мекард, ки ин дилхушии ғалатест, бинобар ин мехост оқибати онро бинад. Кас дар овони ҷавонӣ аз зери замин фаввора задани чашмаи поки муҳаббатро дида, ҳама вақт шод мегардад.

Бинодини ҳам инро айб ҳисоб намекард: майли қувваи мафтунсози худро дар дили мард озмудан баъзан айб ба шумор равад ҳам, вале табиӣ ва мафҳум аст.

Боре дар вақти қартабозӣ, ки панҷӣ чориро гирифт, ду нафар бозингарон дар як маврид матлаби ҳамдигарро фаҳмиданд. Ғайр аз худованди таоло, инро ҳарифи сеюм ҳам дид ва аз таҳти дил хурсанд шуд.

Боре дар нимаи рӯз Бинодини, Кушум ва Ногендро қартабозӣ мекарданд. Кушум гиряи кӯдаки бемори худро шунида, рафт. Ногендро хост, ки Бинодиниро ба гап гирад. Аммо худаш ҳам намефаҳмид, ки чиҳо гуфта истодааст: дилаш гурс-гурс метапид, ду гӯшаш гуввос мезад.

Дар ин дам ҷавонии ғалабаовар аз таҳаммули Ногендро зӯр баромад. Ӯ дасти Биноднииро гирифта, вайро сахт огӯш намуда бӯсид.

Ин кирдор Биноднииро мачбур намуд, ки аз қаҳру хиҷолат ба шӯр ояд. Вай дастони худро халос кардан мехост ва дар ин дам шахси сеюм ба хона даромад. Оиҳоро диданд! Ногендро аз хиҷолат сар бардошта натавониста, ба сӯи дар рафт.

— Хонум, хола шуморо ҷеғ мезананд, — гуфт хизматгорзан бепарвоёна. Бинодини гиряи худро базӯр нигоҳ дошт ва худдорӣ намуд, ба Ногендро чашм ало карда, аз паси хизматгорзан рафт.

Хизматгор дидаю надидаашро сад баробар муболиға намуда, гуфта доду бо ҳамин ҳавлии дарунӣ Бойдонатҳро ба ошӯб андохт. Қалам аз тасвири ҳолу ахволи Бинодини оҷиз аст. Вай сархам нишаста, ба ҳамаи сарзаниишҳо тоқат мекард ва худро сафед карданӣ ҳам намешуд. Он гоҳ Бойдонатх ба чунин қарор омад, ки аздусар рӯи фарзандро намебинад ва вазифаи худро дар назди аҷдодаш ба ҷо оварда наметавонад, бинобар ин сухани қатъии худро гуфт: "Дафъ шав аз хонаи ман, ҳайвони мурдор!"

Бинодини ба хобгоҳ даромада, худро ба рӯи кат партофт.

Чашмони вай хушк, вале ҳамчун офтоби нисфирӯзии биёбон фурӯзон буданд. Баъд, ки рӯз торик шуд ва аз боғ овози қар-қари зоғҳо ба гӯш мерасид, вай аз хона баромад. Ситорахо дар болои сараш барқ мезаданд. Вай падару модари худро ба хотир овард ва оби дида аз рухсораш шашқатор чорӣ шуд.

Худи ҳамон шаб Бинодини хонаи шавҳари худро тарк намуд. Аз он вақт ин чошиб касе ӯро ёфта натавонист. Дар ҳамон шаб Бинодини ҳанӯз намедонист, ки вазифаи худро ба ҷо оварда буд ва дар батнаш он чизе буд, ки роҳи бихиштро ба рӯи шавҳараш кушода метавонист.

II

Аз ҳодисаҳои дар боло тасвиршуда қариб даҳ сол гузашт. Дар ин муддат Бойдонатҳ боз ҳам бештар бадавлат шуд. Ӯ қишлокро тарк намуда, дар Калкатта ҳавлию хонаи калоне харид ва акнун дар шаҳр зиндагӣ мекард.

Ҳар қадаре ки сарвату давлаташ меафзуд, ғами набудани меросхӯраш ҳамон қадар зиёд мешуд. Ӯ дар давоми даҳ сол ду бор зан гирифт, аммо ин зангириҳо ба ҷои меросхӯр ҷангу ҷанҷолҳои хонагиро ба вуҷуд меовардану бас. Дар хонаи Бойдонатҳ ҳама вақт муноҷимон, уламои рӯҳонӣ, афсунгарон ва қаландарон ҷамъ мешуданд. Бисёр тӯмору бозубандҳо, доруҳои гиёҳӣ ва воситаҳои дигар ба кор андохта шуданд. Аз устухонҳои бузголаҳое, ки дар Калигҳат[1] курбон карда шуда буданд, тӯдае пайдо шуд, ки калламанораи Темурланг назар ба вай ҳеҷ менамуд. Аммо ҳамаи ин устухончаҳои маҳин чисми зиндаи тифлеро, ки бояд дар қасри бузурги Бойдонахт ҷои асосиро ишғол мекард, ба вуҷуд оварда наметавонист. Чун Бойдонатҳ фикр мекард, ки писараш не, балки ягон одами бегона нони ӯро хоҳад хӯрд, луқма аз гулӯяш намегузашт.

Бойдонатҳ боз як зан гирифт – дар ин дунё орзуе умеди одамизод ҳадду канор надорад ва духтарони лоиқи шавҳар бешуморанд!

Муноҷимон ҷадвали толеи арӯсро омӯхта гуфтанд, ки бо ҳам рост омадани ситораҳо бар он шаҳодат медиҳад, ки ба наздикӣ дар хонаи Бойдонатҳ фарзанде ба дунё меояд. Аммо боз шаш сол гузашту бо ҳам рост омадани ситораҳо мисли пештара натиҷае набахшид.

Бойдонахт навмед мегардид. Ниҳоят, аз рӯи маслиҳати уламое, ки китобҳои диниро нағз медонистанд, ӯ қарор дод, ки қурбонии бузурге диҳад. Бойдонатҳ молу ҳолашро дареғ намедошт: камаш сад нафар барахман ба хотири ӯ ба дуохониҳои бепоён машғул шуданд.

Дар он рӯзҳо ба сари мардуми Биҳор, Бангола ва Орисса каҳтию гуруснагии сахте омада, бошандагони он шаҳрҳоро пӯсту устухон карда монд. Вақте ки Бойдонатҳ бо ҳавотир андеша мекард, ки нони ӯро кӣ хоҳад хӯрд, гуруснагон бо аламу ҳасрат ба табаққои холии худ нигоҳ мекарданд.

Инак дар яке аз он рӯзҳо зани чоруми Бойдонатҳ оби табаррукеро, ки сад нафар барахман пойҳои худро дар он шуста буданд, нӯшид. Баъд сад нафар барахман пагоҳӣ то шикамсерӣ оши палав хӯрданд. Дар ниман рӯз боз то шикамсерӣ хӯрок хӯрданд. Кӯзаю табаққои сафолӣ ва баргҳои олудаи чурғоту равғанро, ки баъд аз хӯрокхӯрӣ монда буд, бо аробаҳои ахлоткашонии идораи шаҳрбон кашонда бурдан лозим шуд. Вале дар ин ҳангом гуруснагон бӯи хӯрокро ҳис карда, дар пеши хонаи Бойдонатҳ ҷамъ шуданд, бинобар ин ба ӯ лозим шуд, ки якчанд дарбони

[1] *Калигхат* – қишлоки калон дар самти ҷанубии Калкатта, ки дар он ҷо ибодатхонаи машҳури олиҳа Кали воқеъ шудааст.

иловагиро киро кунад, набошад мардуми гуруснаро аз пеши дарвоза дур кардан мумкин набуд.

Бо вуҷуди ин боре пагоҳирӯз ҳодисаи зерин рӯй дод:

Қаландари шикамгафсе дар айвони мармарии ҳавлии Бойдонатх нишаста, табақи дуюми ошро баҳузур мехӯрд, баъд аз он якуним коса шир нӯшид. Бойдонатх яктаҳи худро пӯшида ва ду дасти адаб ба сина гузошта, дар рӯи замин хоксорона менишаст ва хӯрда шудани таоми табаррукиро тамошо мекард. Дар ин дам занаки гуруснаю бемадоре бо кӯдаки лоғараш чӣ навъе карда, аз пеши назари хушёри қаровулон гузашт, ба айвон даромад ва бо овози хастае гуфт:

—Хӯчаин, ба мо як андак хӯрок дех.

— Гурудоял! — дод зад Бойдонатхи ошуфтаҳол. – Ҳой, кучой, Гурудоял!

Занак чун дид, ки қаҳри хӯчаин омад, оҳистаяк илтимос намуд:

— Ба ман лозим не. Лоақал ба ин писарак бидех. Ба ман ҳеҷ чиз лозим нест....

Вале дар ин дам Гурудоял пайдо шуд, модар ва бо якҷоягии ӯ писаракро, писараки аз гуруснагӣ бемадор ва пӯсту устухоншудаеро, ки ягона писари Бойдонатх буд, зада пеш кард.

Дар ин ҳангом сад нафар барахмани шикамгафс ва се нафар қаландари тануманд ба Бойдонатх умеди беҳуда талқин мекарданд, ки ӯ соҳиби фарзанд хоҳад шуд ва хӯроки сари дастархонро баҳузур нӯши ҷон менамуданд.

С. 1895.

МАКТУБИ ЗАН

Садқаи хоки поят шавам![1]

Имрӯз аз рӯзи тӯи мо понздаҳ сол гузашт, вале то ҳол ман ба ту ягон бор хат нанавиштаам—ба ин ҳочат набуд. Мо ҳама вакт як ҷо будем ва гапҳое, ки ба ҳамдигар мегуфтем, комилан кифоя буд.

Аммо имрӯз ман дар ин ҷо, дар Пури мебошам,ту—дар идора, дар ҷои корат. Ту побанди Калкатта мебошӣ, чуноне ки тӯкумшуллук побанди садафи худ аст. Ин побандӣ исту буди туро—тамоми ақлу ҳуш ва дили туро мисли тори анкабут бастубанд карда гирифтааст. Бинобар ин ту ба таътил ҳам наомадӣ. Хости худоён ҳамин будааст, онҳо ба доди мап расида, маро озод карданд.

Ман дар хонадони падари ту келини миёна будам. Лекин имрӯз дар ин ҷо, дар соҳили укёнус истода, баъд аз понздаҳ соли хонадорӣ бо ту, фахмидам, ки роҳи мап дигар аст. Бинобар ин ҷуръат намуда, хат навиштам. Акнун ин мактуби келини миёна нест.

[1] Дар тамоули ҳиндӣ яке аз шаклҳои салом додан ва табрик намудани шахси мӯҳтарам.(Тарҷимон.)

Дар овони бачагӣ, ки фақат қазою қадар муносибати ману туро пешакӣ муайян карда буд ва сарнавишти маро медонист, ману додарам ба табларзаи сахт гирифтор шудем. Бародарам мурд. Ман сиҳат шудам. Ҳамаи занони қишлоқ он вақт мегуфтанд:

— Мринал духтар буд, ки сиҳат шуд! Писарбача мешуд, зинда наменмонд.

Оре Яма[1] кори худро нагз медонад: вай азизонро ба пеши худ мебарад.

Ман намурдам. Зинда мондам! Ман маҳз барои он менависам, ки ҳамаи шумо инро фаҳмед.

Вақте ки амакат ва дӯстат Нирод барои хостгорӣ ба хонаи мо омаданд, ман дувоздаҳсола будам. Ман дар қишлоқи дурафтода зиндагӣ мекардам,—дар ин ҷо ҳатто рӯзона уллоси шағолон шунида мешавад. Барои аз стансия ба қишлоқи мо расидан ба ароба савор шуда, дувоздаҳ фарсанг ва баъд боз се фарсанг бо тахти равон роҳ гаштан лозим аст. Он вақт онҳо азоби бисёре кашида буданд! Хӯроки қишлоқи бангголии моро, ки ба хӯрок монанд ҳам нест, амакат то ҳол дар хотир дорад.

Зани бародари калонии ту хушрӯ набуд, бинобар ин модарат қарор дод, ки ин "нуқсони ойларо» аз ҳисоби келини миёна ислоҳ кунад. Агар ин набошад, пас чаро хешҳои ту ба қишлоқи мо омада буданд?

Дар он рӯз дасту пои падарам меларзид, модарам номи худои Дургаро гаштаю баргашта ба забон мегирифт. Чӣ тавр онҳо, бошандагони қишлоқ, раҳми ҳазратҳои шаҳриро оварда метавонистанд. Тамоми умед ба хушрӯии духтар! Оҳ, вай мағрур нест, вай ба ҳар нархе, ки таклиф кунанд, розӣ хоҳад шуд. Вай аз чӣ такаббур ҳам дорад? Духтар ҳазор хушрӯ бошад ҳам, шарму ҳаё забони ӯро занҷирбанд мекунад.

Таҳдиди аҳли хона дили маро ба ваҳм андохт. Ҳамаи қувваҳои осмон ва ҳамаи қувваҳои замин дар он рӯз духтараки дувоздаҳсоларо гӯё мепоиданд, то ки вайро дар пеши назари ду нафар хостгор намоиш диҳанд. Дар дунё чое набуд, ки ман аз он чашмҳо пинҳон шуда тавонам! Инак овози сурнай баланд шуда, садоҳои ғамангезро ба фалак расонд ва ман ба хонадони шумо рафтам.

Занон ҳамаи камбудиҳои маро якояк мулоҳиза намуда, ба чунин қарор омаданд, ки умуман дар ҳақиқат ҳам ман назар ба дигарон хушрӯтарам. Вақте ки зани бародари калониат инро шунид, чеҳрааш турш шуд. Вале хушрӯии ман ба дарди кӣ даво буд? Агар ягон олими рӯҳонӣ ин ҳусниро аз лои Ганг меофарид, шумо ба қадри он мерасидед. Вале ҳусни маро Брама[2] офаридааст ва барои авлоди шумо аҳамияте надошт.

Ба ҳамаи шумо вақти бисёре лозим набуд, ки хушрӯии маро фаромӯш кунед, вале шумо дар ҳар қадам ақли маро ба хотир меовардед.

---

[1] *Яма* – худои аҷал, худои салтанати зеризамини дар асотири ҳиндӣ.

[2] *Брама ё Брахма* — дар асотири ҳиндӣ асоси ҳамаи махлуқот, "чони олам".

Чи пухтупаз ва чи корубори хона ақли табиии маро нест карда натавонистанд,—вай то ҳол ҳам боқист. Модарам ҳама вақт аз ин хавотир мекашид: зеро зани доно ба бало гирифтор мешавад! Касе ки ба ҳақиқати ҳол тан дода, ба ақли зан қоил шуд, дар ҳар қадам пешпо мехўрад ва дар оқибат ҳаёти худро барбод медиҳад. Вале ман чй кор карда метавонистам? Худованд аз ман иҷозат напурсида, ба ман назар ба он чи ки барои келини миёна лозим аст, бисёртар ақл додааст. Ман инро ба кй баргардонда метавонистам? Ҳамаи шумо маро "бародаркалон" гуфта мазоҳ мекардед, лекин ман аз гуноҳи шумо гузаштам, чунки дагалй аломати заифист.

Ман як шутл доштам, ки дар хонадони шумо ҷоиз набуд,—рустию пинҳонй шеър менавиштам, касе аз шумоён инро намедонист. Бигузор шеърҳои ман қадру қимате надошта бошанд, аммо деворҳои хонаи шумо онҳоро манъ карда наметавонистанд ва ман дар он шеърҳо худро озод ҳис мекардам, рози диламро баён менамудам. Ба ҳамаи шумо маъқул намешуд, ки ягон кор аз доираи рафтори келини миёна берун бошад, вале инро шумо ба худ ақаллан тасаввур карда наметавонистед. Касе аз шумоён пай намебурд, ки шоире понздаҳ сол бо шумо дар як хона истиқомат дошт.

Аввалин таассурот ва равшантарин ёддошти ман дар бораи хонадони шумо говхонаи шафати зинапояи ҳавлии дарун буд. Говҳо фақат аз ҳавлии беруи гузашта ба он ҷо даромада метавонистанд. Дар худи ҳамин ҷо, дар кунҷи ҳавлй оҳуре буд. Саҳариҳо хизматгорон серкор мешуданд, бинобар ин ҳар пагоҳ говҳо дар пеши он оҳур ҷамъ шуда, кавша карда меистоданд. Дили ман ба ҳоли онҳо месўхт. Охир ман зани қишлоқиям! Вақте ки ман ба шаҳри шумо омадам, ин ду гов ва се гўсола барои ман махлуқони азизтарин буданд. Вақтҳои аввал худам хўрок нахўрда, ба онҳо хўрок медодам. Вале дере нагузашта, хешҳои нави ҳазлбози ман диданд, ки ман ба говҳо меҳр бастаам ва аз табақаю мазҳаби ман гумони бад бурданд.

Баъд духтар зоидам, вале вай дере нагузашта мурд. Вай маро ҳам аз паси худ чег зад. Агар вай зинда мемонд, ба ман умри дароз мебахшид, аз тамоми нишоти бузурги ҳаёт ва ҳақиқати он бахраманд мекард. Он гоҳ ман келини миёна намешудам, оҳ, ман модар мешудам! Модар бошад, на фақат ба оилаи худ, балки ба тамоми ҷаҳон ҳам тааллуқ дорад. Ман ба азобу уқубат тан додам, ки модар шавам, вале соҳиби озоди нашудам.

Дар хотирам ҳаст, як духтури англис ба хонаи мо омада буд. Ў манзили шуморо дида, ҳайрон шуд, вале ҳучрае, ки ман дар он ҷо фарзанд ёфтам, дида ба ғазаб омад. Чй ҷои тааҷҷуб? Дар беруни ҳавлиятон боғе парвариданд шудааст. Анҷоми ҳучраҳои беруи нуқсоне надорад. Вале ҳавлии дарун гўё монанди пўсти чапагардонест, ки барахна аст, ороиш ва намуди зебо надорад. Ба он ҷо базўр рўшной

медарояд, шамол бошад дузд барин рустию пиҳонӣ медарояд; хасу хасрӯбае, ки аз ҳавлӣ ба хонаҳо медарояд, рӯфта намешавад; стол ва деворҳои хона ҳама вақт пур аз догҳои ифлосӣ... Вале духтур дар як чиз ҳато кард.ӯ ҳаёл мекард, ки мо аз ин азоб мекашем. Баръакс! Беилтифотӣ ба ҳокистар монанд аст: зоҳиран ҳунуку ботинан гарм. Кас, ки ҳурмати худро аз даст дод, беҳурмати ҳаққонӣ менамояд ва озор намедиҳад. Ба сари зан фикре ҳам намеояд, ки аз ин азоб кашидан мумкин бошад.Дар хонадони шумо дар ҳаққи зан беҳурматӣ кардан дарди баҳайр аст! Агар шумо занро озор додан хоҳед, дар ҳаққи ӯ ягон ғамхорие кунед, он гоҳ дарду алами вай зиёдтар мешаваду бас.

Ба ҳар ҳол ман ҳаргиз ҳаёл намекардам, ки аз беилтифотӣ азоб кашидан мумкин бошад. Ман дар вақти таваллуд ёфтани духтарам дар дами марг будам, аммо аз марг наметарсидам. Ҳаёт барои ман чӣ қадру қимат дорад? Чаро аз марг тарсам? Онҳое, ки муҳаббат ва ғамхорӣ мебинанд, аз марг метарсанд, онҳо ба зиндагӣ сахт мечаспанд. Агар худои ачал маро ба назди худ чег мезад, ман бемалол мерафтам, чуноне ки решаҳои алаф бемолол ба даруни замин медарояд. Дар кучоҳо, ки намемуранд занони Бангола!

Вале аз марги ман чӣ суд? Кас аз марги осон шарм медорад!

Духтари ман умри дароз надид—ситораи шом барин барқ заду хомӯш шуд. Ман боз аз сари нав ба кору бори муқаррарии хона, ба гову гӯсолаҳо машғул шудам. Ҳамин тавр умри ман гузашта, хазон мегардид ва ба навиштани ин мактуб ҳочат намешуд. Вале боде вазида, тухмии дарахтро ба рӯи сангҳои қаср пош медиҳад, баъд тухмӣ неш мезанад ва рафта-рафта ин ниҳол синаи сангро мешикофад. Инак ба хонадони бенуру сафои шумо ҳар як зарраи ҳурди ҳаёт афтод ва рӯзгори оилаи шуморо талх кард.

Хоҳари келини калонӣ Бинду баъд аз вафоти модараш аз зулми амакбачаҳояш гурехта, ба хонаи мо, ба назди апаи худ омад. "Ин бало ба сари мо аз кучо омад!"—мегуфтед ҳамаи шумо. Вале ман бадфеълам,—чӣ илоҷ?! Вақте ки қаҳру ғазаби шуморо медидам, дилам ба ҳоли он духтараки бехонумон месӯхт. Ба хонаи бегона омаду зор зор шудан ва таъна шунидан барин кори мушкил нест. Ва магар касеро, ки ба ин кор мачбур шуда буд, ранҷондан равост?

Ман ба доди келини калонӣ мерасидам.Вай хоҳарашро хеле дӯст медошт ва бинобар ин вайро ба назди худ овард. Аммо вақте ки норизоии шавҳарашро дид, тавре рафтор мекард, ки гӯё омадани хоҳараш барои вай як фалокати калоне бошад ва чунин вонамуд мекард, ки ба ҳама кор тайёр аст, то ки навъе карда аз Бинду ҳалос шавад. Вай чуръат надошт, ки духтари сиёҳбахтро рӯирост навозиш кунад, зеро шавҳари худро дӯст медошт ва ба ҷон баробар медонист.

Ҳаман ин ба ман сахт алам мекард. Ман медидам, ки келини калонӣ қасдан ва дидаю дониста ба Бинду хӯрок ва пӯшок намедиҳад ва бо вай

хизматтор бариш муомила мекунад. Ин на фақат маро азоб медод,—ман хичолат мекашидам. Охир вай ба ҳама нишон доданй мешуд, ки оилаи шумо Биндуро бо роҳи фиреб ва хеле фоиданок ба хонаи худ овардааст. Вай бисёр кор мекунаду харчаш кам аст!

Келини калонй гайр аз асилзодагй чизе надошт,—на пул ва на ҳусни расо. Ту нагз медонй, ки аз падарат бо чй азоб илтимосу илтичо намуданд, ки ба ин никоҳ розй шавад. Дидй ҳам худро дар назди хамаи шумоён гунаҳкор медонист ва кўшиш мекард, ки ба назари ҳама хоксор намояд. Вай дар хонадони шумо қадру қимате надошт!

Аммо ибрати ҳуби вай ба сари мо окибати бад овард. Ман тамоми иззати нафси худро маҳдуд карда наметавонистам. Ҳар чанд одамро ҳурмат кунам ҳам, аз барои ў шуда хубро бад ҳисоб карда наметавонистам—худи ту чандин бор ба ин боварй ҳосил кардй. Бинобар ин ман Биндуро ба хонаи худ овардам.

— Келини миёна духтари оилаи камбағалро аз роҳ мебарорад,—мегуфт келини калонй. Вай ба ҳама аз ман шикоят кардан гирифт, ки вай дар дил хурсанд аст: акнун бори хато ба гардани ман афтод. Ў, ки худаш ба хоҳараш мехрубонй карда наметавонист, ба воситаи ман вайро дўстдорй намуда, таскин меёфт.

Келини калонй синну соли Биндуро якчанд сол кам карда нишон доданй мешуд. Вале агар ба касе дар омади гап гўед, ки Бинду камаш чордаҳсола аст, ҳеч кас баҳс намекард. Дар хотир дорй, ки чй хел вай нодон буд ва агар рўяшро ба стол зада мекафонд, одамон гами вайро не, гами столро мехўрданд. Вай на падар дошт ва на модар, бинобар ин касе набуд, ки вайро ба шавҳар диҳад. Вайро кй ба занй мегирифт?

Бинду тарсону ҳаросон ба хонаи ман омад. Вай гуё матарсид, ки маро мурдор кунад. Шину хези вай тавре буд, ки гуё ба дунё омадан хак надошт: ҳама вақт дар кунче сарҳам мешишаст, то ки ба назари одамон наафтад. Охир ҳатто дар хонаи падар амакбачаҳо барои Биндуг ўшае ёфта натавонистанд! Вай ба касе лозим набуд! Чизҳои нодаркор ва зиёдатй дар хона ба осонй ба худ чой меёбанд, зеро одамон он чизҳоро фаромўш мекунанд. Вале зани нодаркор гапи дигар аст. Аввалан вай нодаркор аст, сониян, вайро фаромўш кардан мумкин нест. Бинобар ин ба вай ҳатто дар куттии ахлот чой нест. Ин ки худи амакбачаҳои Бинду дар ин дунё ба дарди касе даво намешаванд гапи дигар аст. Ман, рости гап, баръакси инро даъво карданй нестам. Вале ба худашон маълумтар аст.

Ана аз ҳамин сабаб Бинду аз тарсу ваҳм меларзид, ки ман вайро ба хонаи худ овардам. Ин хотири маро парешон намуд. Ман хеле мулоим карда фаҳмондам, ки вай фақат дар хонаи ман зиндагй карда метавонад.

Вале хонаи ман фақат хонаи худам набуд. Аз ин рў вазифаи ман ҳам осон набуд.

Баъд аз якчанд рӯз дар бадани Бинду ким-чӣ хел доғҳои сурх пайдо шуданд,—эҳтимол захми бад ё ягон касалии дигар буд. Аммо ҳама дар хона дод мегуфтанд, ки ин нагзак аст. Охир, вай Бинду буд!

Табиби бетачрибае омад, ӯ дар ҳамон маҳаллаи мо истиқомат дошт ва таклиф намуд, ки боз ду рӯз сабр кунем,—зеро ягон гапи муайян гуфта натавонист. Вале касе сабр кардан наҳост. Бинду ба хичолат монда, ба мурдан розӣ буд. Ман гуфтам, ки хоҳ нагзак бошад, хоҳ чизи дигар, ман бо Бинду дар қуттии ахлот бошад ҳам, зиндагӣ мекунаму намегузорам, ки вайро озор диҳанд. Ҳамаи шумо тайёр будед, ки маро дошта занед ва фақат хоҳари Бинду худро ранчидагӣ вонамуд карда, гуфт, ки ин духтараки сиёҳбахтро ба касалхона фиристанд. Вале дар ин муддат ҳамаи доғҳои сурхи бадани Бинду нест шуданд ва ин ҳамаи шуморо боз ҳам зиёдтар ба ташвиш андохт. Шумо мегуфтед, ки ин фақат нагзак буда метавонист. Охир, вай Бинду буд!

Одаме, ки аз нозу неъмат эрка нашудааст, як сифат ҳосил мекунад: аъзояш бақувват, аз касалиҳо фориғ ва роҳи аҷал ба рӯяш баста мешавад. Бинобар ин он ҳасалӣ Биндуро каме бесаранҷом карду зарари чиддӣ нарасонд. Лекин ман нагз фаҳмидам, ки одами нодараҳорро сарпанох додан дар дунё аз ҳама душвортар аст. Ҳар қадаре ки одам бехонумон бошад, дар роҳи зиндагияш ҳамон қадар душвориҳои калон вомехӯранд. Вақте ки Бинду бо ман улфат шуд, як балои нав рӯй дод. Вай чунон маро дӯст медошт, ки дили худамро ваҳм зер кард. Ман то ҳол аз касе чунин муҳаббат надида будам. Рости гап, дар китобҳо хонда будам, ки ин хел муҳаббат дар байни марду зан рӯй медиҳад.

Муддате ҳеҷ кас хушрӯии маро хотиррасон намекард – ин гуна касе набуд! Аммо акнун ин духтараки баднамо хушрӯии маро дида монд. Ӯ асло аз дидори ман сер намешуд. Ӯ мегуфт:

— Апаҷон, охир касе ғайр аз ман намебинад, ки ту чӣ хел хушрӯй!

Вақте ки худам гесуи худро мебофтам, вай ранчида гиря мекард.

Вай молидан ва бофтани мӯйҳои маро дӯст медошт.

Худро орою торо додан лозим намешуд, ғайр аз баъзе вақтҳое ки моро ба меҳмонӣ ҷег мезаданд. Аммо Бинду ҳар рӯз маро як қадар оро медод. Духтарак тамоман ақлашро гум карда буд.

Дар ҳавлии дарун ягон порча замин набуд. Фақат дар самти шимолии ҳавлӣ, дар таки девор, дар канори чӯй бо қадом як мӯъчиза дарахте калон шудааст. Вақте ки сурх шудани мугчаҳои дарахтро дидам, фаҳмидам: барои решаҳои дарахт фасли баҳор сар шудааст. Вақте ки шод гаштани дили ин духтараки чафокашро ҳис кардам, фаҳмидам, ки ба хонаи дили вай ҳам боди баҳорон вазидааст. Вале аз қадом кишвари саодатманд? Охир аз тангкӯчаи ҳамсоя не-ку?

Қуввати муҳаббати ӯ маро ба ҳаячон овард. Ман чандин бор Биндуро сарзаниш кардам, аммо вай гӯш додан намехост. Лекин ман дар муҳаббати ӯ он чиро дидам, ки пештар ҳаргиз пай намебурдам: ботини худ, дили озоди дӯсти худро дидам.

Дилбастагии ман ба Бинду, ғамхории ман дар ҳаққи ин духтарак ба табъи ҳамаи шумо намеафорид. Таъкид дашномҳои шумо бепоён буданд! Вақте ки дастпонаи маро аз ҳучраам дуздиданд, ҳамаи шумо бебо кинои мекардед, ки ин кори дасти Бинду аст. Вақте ки политсия дар рӯзҳои бетартибӣ хона ба хона даромада иштирокчиёни ҳаракати ватандӯстиро кофтуков мекард, ҳамаи шумо мегуфтед, ки Бинду ҷосуси политсия аст. Далеле набуд. Охир вай Бинду аст!

Хизматгорони хонаи шумо барои вай ҳеҷ кор кардан намехостанд, вақте ки ба ягон хизматгор мефармуданд хизмати Бинду ро ҷо оварад, духтарак аз ҳиҷолат карахт шуда мемонд. Бинобар ин харочоти ман ба вай зиёд мешуд: ман хизматгори алоҳида гирифтам. Ин қаҳри ҳамаро овард. Худат ҳам боре либосеро, ки ман барои Бинду харидам, дида чунон ба ғазаб омадӣ, ки ба ман барои харочоти майда-чуйда пул намедодагӣ шудӣ. Он гоҳ ман барои вай ба панҷ танга куртаи карбосӣ харидам.

Акнун худам дегу табақҳоро дар рӯи ҳавлӣ шуста, сарқутро ба гӯсолаҳо медодам. Гуфтан мумкин нест, ки ту боре маро дар ин шуғл дида, ғамгин шуда бошӣ. Гарчанде ки ман сиёҳбахт будам, ин асло чунин маъно надошт, ки ту ҳам сиёҳбахт будӣ, — то ба имрӯз ҳамин ҳақиқати оддӣ ба фикри ман намеомад.

Бинду калон мешуд, дар як вақт қаҳру ғазаби шумо ҳам аз ӯ меафзуд. Ҳодисаи табиии сабзиши ӯ аз чӣ сабаб бошад, ки боиси хашму ғазаби ғайритабиии ҳама мегардид. То ҳол ман аз як чиз дар тааҷҷубам, ки чаро шумо ӯро аз хона пеш накардед? Зимнан, ман сабаби инро нағз мефаҳмидам: шумо дар даруни дилатон аз ман метарсидед. Парвардигор ба ман ақл додааст, — шумо ботинан онро ҳурмат накарда наметавонистед.

Вақте ки бо қувваи ҳуд аз Бинду халос шуда натавонистед, ба ёрии бегонаҳо мурочиат кардед. Ба Бинду шавҳар ёфтед.

— Акнун кори нағз шуд, — мегуфт келини калонӣ, — ҳудованд шаъни авлоди моро нигаҳ дошт.

Ман домодро надида будам ва фақат шунида будам, ки ӯ умуман чавони хуб аст.

Бинду пойҳои маро оғӯш намуда гиря мекард:

— Апаҷон, чаро маро ба шавҳар медиҳед?

— Бинду, натарс, — ӯро тасаллӣ медодам ман, —ман шунидам, ки номзади ту одами бад нест.

—Агар ӯ нағз бошад, пас барои чӣ маро дӯст дошта метавонад?

Хешу табори домод дар бораи рубинон гап намезаданд ва ин хоҳари калонаро хотирҷамъ кард.

Бинду шабу рӯз гиря мекард. Ман аз мисоли худам медонистам, ки аҳволи вай чӣ гуна бад буд. Ман дар оилаи шумо аз барои ин духтарак бисёр талош мекардам, вале чуръат надоштам, ки ба тӯи ӯ монеъ ша-

вам. Ман ин корро карда наметавонистам. Агар ман мемурдам, ҳоли ӯ чӣ мешуд? Охир ӯ духтар аст ва илова бар ин духтари сиёҳпӯст. Он гоҳ ӯ дар кучо зиндагӣ мекард? Ҳолу аҳволи ӯ чӣ мешуд? Не, инро фикр накардан беҳтар аст, — чун фикр кунам, дилам заъф мекунад.

Боре Бинду ба ман гуфт:

— Апаҷон, ба тӯй панҷ рӯз монд, чӣ мешавад, ки дар ин муддат мурда монам?

Ман ӯро коҳиш кардам, вале – осмон гувоҳ аст – агар Бинду он вақт бе азобу уқубат чашм аз ҷаҳон мепӯшид, дарди дилам таскин меёфт.

Бинду дар арафаи тӯй ба назди хоҳараш омада, зорию таваллокунон гуфт:

— Апаҷон, ман дар говхонаи шумо зиндагӣ мекунам, ҳар чӣ фармоянд, мекунам! Садқаи хоки поятон шавам, маро пеш накун!

Дар вақтҳои охир келини калонӣ баъзан рустию пинҳонӣ гиря мекард, дар он рӯз ҳам гиря карда менишаст. Вале охир ғайр аз дил қонун ҳам ҳаст!

— Медонӣ, Бинду, — гуфт вай, — шавҳар барои зан аз ҳама зарур аст: ҳам ҳаёт ва ҳам озодист. Сонӣ, агар насибат сиёҳбахтӣ бошад, дар ҳар ҳол раҳоӣ намеёбӣ.

Оре, илоҷи дигаре набуд: Бинду бояд ба шавҳар мерасид, баъд ҳар чӣ бодо бод.

Ман хостам, ки тӯй дар хонаи мо шавад, вале ҳама гуфтанд, ки ин мумкин нест – чунин аст таомули онҳо.

Ман фаҳмидам: худои шумо раво намедонад, ки ба тӯи Бинду харҷи зиёдатӣ кунед. Бинобар ин ман ночор гап назадам. Аммо касе аз шумоён ҳеҷ чизро намедонист, — ман инро ба келини калонӣ гуфтан хостам, вале гап назадам, чунки вай дилкаф шуда мемурд – ман рустию пинҳонӣ Биндуро бо баъзе аз зару зеварҳои худ оростам. Ба фикри ман, келини калонӣ инро дида буд, вале худро ба нодонӣ зад. Инсоф кунед: ин гуноҳи вайро бубахшед!

Бинду пеш аз рафтан маро оғӯш намуда гуфт:

— Апаҷон, шумо тамоман аз ман ҷудо мешавед?

— Не, Бинду, ман ҳаргиз аз ту дил намеканам.

Се рӯз гузашт. Муддате пеш аз ин ичорагири мулки шумо як кӯчкорро барои кушта хӯрдан фиристод. Ман онро аз дандони хешу таборат халос карда, ба ангиштхона ҷой додам. Ҳар саҳар худам ба вай хӯрок медодам. Аввалҳо ба хизматгорон умед мебастам, вале онҳо бештар дар ғами сер кардани шиками худ буданду ба қӯчқор хӯроке намедоданд.

Дар рӯзи чорум, ки пагоҳӣ ба таҳхона омадам, Биндуро дидам, ки дар кунче беҳаракат нишастааст. Вай маро дидан замон фик-фик гиря кард.

Шавҳари вай девона будааст.

— Наход ин гап рост бошад, Бинду?

— Магар ман дурўғ гуфта метавонам, апачон? Ў девона аст. Падаршў ба тўй розй набудааст, вале ў аз мадаршў бало барин метарсидаааст. Ў ҳанўз пеш аз тўй ба Банорас рафта буд. Модаршў ҳам фурсатро ғанимат дониста, маро ба писараш келин кардааст...

Ман ба болои ангиштгўда нишаста мондам. Ин чй гап, ки зан раҳми зани дигарро нахўрад!

— Вай зан асту бас, — мағрурона гуфтааст модаршў, — бигузор писар девона бошад, аммо ба ҳар ҳол вай мард аст.

Шавҳари Бинду на ҳама вақт ақлашро гум мекард. Вале баъзан чунон шўрида чиғигй мекард, ки дасту пои ўро баста мондан лозим мешуд. Дар шаби якуми баъд аз тўй девонагиаш гирифт. Дар нимаи рўз Бинду аз табақи мисин шавла мехўрд. Ногаҳон шавҳараш табақро гирифта ба рўи ҳавлй ҳаво дод. Ў девонавор да ғазаб омада, хаёл кард, ки Бинду маликаи Рашмонй мебошаду хизматгорон табақи тиллои ўро дуздида, дар табақи худ шавла додаанд!

Бинду ҳариб дилкаф шуда мурда буд. Вақте ки модаршў шаб ба вай фармон дод, ки ба пеши шавҳараш равад, дили Биндуро ваҳм зер кард. Аммо қаҳри модаршў ояд, ўро бо ҳеч як далели дуруст ба гап даровардан мумкин нест. Вай ҳам девона аст, лекин аз писараш ҳам бадтар, чунки ҳама вайро солимфикр ҳисоб мекуданд. Бинду аз дахшат карахт шуда, ночор ба болохона баромад. Нисфи шаб, ки шавҳарашро хоб бурд, пиҳонй аз хона баромада, ба пеш ман тохта омад. Ҳамаи инро муфассал нақл кардан ҳоҷат нест.

Хунам аз хашму ғазаб ба чўш омад.

— Агар онҳо ҳамин хел фиреб карда бошанд, ин никоҳро қонунй шумурдан мумкин нест, — гуфтам ман. – Бинду, ту мисли пештара дар хонаи ман зиндагй кардан мегирй ва бинам канй кй чуръат карда туро гашта мебурдааст.

Лекин ҳаман шумо он вақт гавго бардоштед.

— Бинду дурўғ мегўяд!

— Вай ҳаргиз дурўғ намегўяд.

— Аз кучо медонй?

— Ман аниқ медонам!

Шумо маро тарсонданй шудед.

— Агар одамони хонаи падаршўи Бинду ба политсия арз кунанд, мо ба бало мемонем!

— Қозй ба арзи онҳо гўш намедиҳад, — мегуфтам ман. – Биндуро фиреб дода, ба одами девона додаанд.

— Чй аз барои ҳамин ҳам ба қозихона рафтан мехоҳй? Ин чанчол ба мо чй лозим?

— Худам зару зеварамро фурўхта, ҳар чй ки аз дастам ояд, мекунам.

— Худат ҳам ба пеши муфтй меравй?

Ман гап назадам. Аз дасти ман чӣ меомад!

Дар ин муддат бародари калонии шавҳари Бинду омада, дар рӯи ҳавлӣ мағал бардошт. Ӯ дӯғ зад, ки ба участкаи политсия шикоят мекунад.

Намедонам, ки аз куҷо қувват пайдо кардам, аммо гарданам ёрӣ намедод, ки аз политсия тарсида, он касеро, ки аз дами марг гурехта ба пеши ман омадааст, ба дасти ҷаллод дошта диҳам.

— Хеле хуб, — гуфтам ман, — бигузор ба политсия арз кунанд!

Ман қарор додам, ки Биндуро дар ҳуҷраи худ қулф карда монам, вале ӯро аз ҳеҷ куҷо ёфта натавонистам. Вай худаш ба назди падаршӯ рафтааст: фаҳмидааст, ки агар дар ҳамин ҷо монад, ба сари ман ҷанҷол меояд.

Бинду ҳар сари чанд вақт аз хонаи падаршӯ гурехта меомад, вале бо ин азоби худро зиёд мекарду бас. Модаршӯ мегуфт: "Писарам вайро наҳӯрдааст-ку! Дар ин дунё шавҳарони бад кам нестанд, писари ман назар ба онҳо тиллост".

— Аҷаб сиёҳбахт аст вай, — мегуфт келини калонӣ, — вале ман чӣ илоҷ сохта метавонам? Хоҳ мард бошад, хоҳ ҳайвон ба ҳар ҳол шавҳар аст!

Шумо вафодории занро таъриф намуда, аксар вақт саргузашти марди махаврро ки занаш ӯро ба даст бардошта ба фоҳишахона овардааст, такрор мекунед. Шумо, мардон, дар асноі нақл намудани ин воқеаи разил ҳиҷолат намекашед. Бинобар ин шумо аз рафтори Бинду ба ғазаб меомадед. Шарму ҳаё ном чизе надоред шумо!

Ман зани қишлоқиям, ба хонаи шумо афтодаам. Вале ба ҳамаи он чи ки дар ин ҷо аз зан талаб доранд, тоқат кардан ва ҳар чиро, ки шумо одат кардед, нагз ҳисоб карда наметавонам. Чаро худованд ба ман ин қадар ақл додааст!

Ман аниқ медонистам, ки агар ман мурам ҳам, Бинду дигар ба хонаи мо намеояд. Вале дар арафаи тӯй ман ваъда дода будам, ки аз ӯ ҳаргиз ҷудо нашавам.

Шорот ном додарам дар Калкатта таҳсил мекард. Ҳамаи шумо медонед, ки ӯ дар ҳар кори ҷамъиятӣ фаъолона иштирок мекунад, — дар райониҳои вабозада, калламуш мекушад ё бо обхезие, ки дар натичаи дамидани оби дарёи Дамодар рӯй медиҳад, мубориза мебарад,— аз ҳамин сабаб ӯ ду бор имтиҳони худро дода натавонист. Аммо дили ӯ аз ин ба хондан хунук нашуд. Бинобар ин ман додарамро ҷеғ зада ба ӯ гуфтам:

— Шорот коре кун, ки ман аз ҳолу аҳволи Бинду хабар гирифта истам. Худи вай чуръати хат навиштан надорад, агар нависад, аздусар хати вай ба дасти ман намерасад.

Агар ман аз Шорот илтимос мекардам, ки Биндуро дуздида биёрад ё худ каллаи шавҳари девонаи вайро зада кафонад, ӯ хеле хурсанд мешуд!

Вақте ки ман бо Шорот гап мезадам, ту ба хона даромада пурсидӣ:

— Боз ягон фалокат рӯй дод? Боз чӣ шуд?

— Он шуд, ки ман ба хонадони шумо афтодам, вале дар ин худат гунаҳгорӣ.

— Ту боз Биндуро дар ягон ҷо пинҳон кардӣ?

— Агар Бинду меомад, албатта ӯро пинҳон мекардам. Лекин хотирҷамъ бош, вай дигар намеояд.

Омадани Шорот гумони туро зиёдтар кард. Ман медонистам, ки ба хонаи мо омадани Шорот ба табъи ту намеафтад. Ҳамаи шумо метарсидед, ки политсия вайро таъқиб карда мегардад: мабодо Шорот бо ягон кори сиёсӣ ба даст афтода, шуморо ҳам ба бало монад! Бинобар ин ман ба ӯ бхайпото[1] намекардам ва то он рӯз ба хонаи худ меҳмон накарда будам.

Ту гуфтӣ, ки Бинду боз гурехтааст ва падаршӯяш боз ба суроғи вай омадааст. Дилам аз дарди ғам месӯхт, ман мефаҳмидам, ки бечора духтарак чӣ азобҳое мекашад ва дар айни замон илоҷе сохта наметавонистам.

Шорот рафт, вале бегоҳӣ баргашта, ба ман хабар дод:

— Бинду ба хонаи бародаронаш гурехта рафтааст. Онҳо хашмгин шуда, вайро фавран ба хонаи падаршӯ гашта фиристодаанд. То ҳол дашному ҳақорат медиҳанд, ки барои ин духтарак пул харҷ намуда, асп киро кардаанд!

Дар ин дам аммаи падаратон омада гуфтааст, ки барои памозхонӣ ба Пури меравад. Ман гуфтам, ки ҳамроҳи вай меравам.

Ҳамаи шумо аз ногаҳон диндор шудани ман чунон хурсанд гардидед, ки дарҳол розӣ шудед. Ғайр аз ин, ҳама метарсиданд, ки агар ман дар Калкатта монам, аз барои Бинду шуда боз ягон ҷанҷол мекунам. Бе ин ҳам ҷанҷоли ман бисёр аст!

Ман бояд дар рӯзи сешанбе мерафтам, вале ҳанӯз дар рӯзи якшанбе тамоми чизҳои сафар тайёр буд. Он гоҳ ман Шоротро чеғ задам.

— Коре карда,—гуфтам ман, —дар рӯзи сешанбе ту бояд Биндуро ба поезде, ки ба Пури меравад, оварӣ.

Чеҳраи Шорот шод гашт

— Натарс, апа, — ҷавоб дод ӯ, —ман вайро бо поезд то худи Пури гусел мекунам—бигузор вай Ҷаҳоннатхро[2] бинад!

Бегоҳии худи ҳамон рӯз Шорот боз омад. Вақте ки ман ба рӯи ӯ нигоҳ кардам, ба дилам оташ афтида, хавотир кашидам.

— Чӣ гап Шорот? Чӣ шудааст?

— Не, — ҷавоб дод Шорот, —ҳеҷ гап не...

---

[1] Маросими махсусест, ки хоҳар ба пешонаи додараш бо ранги сандал хол мезанад. Ин маросим ҳар сол такрор мешавад ва рамзи орзуи хушбахтиву саломатӣ мебошад.

[2] *Ҷаҳоннатх* – тасвири худои Вишну дар шаҳри Пури (штати Орисса)

— Магар Бинду розй нест, — кунҷковй кардам ман.

— Акнун розй шудан ба вай ҳоҷат нест. Дина шаб ҳудашро куштааст. Вай ба сару либоси ҳудаш оташ задааст. Ман бо чияни онҳо гапзанон кардам: ӯ гуфт, ки Бинду ба ту хат монда буд, вале онҳо он хатро дарроида партофтаанд.

Ана ҳамин. Биндуи бечора аз азобу уқубат халос шуд.

Дӯстдорони расму одат ба ғазаб омада мегуфтанд: сарулибоси худро оташ дода худкушй кардан, боз чй расми навест!

Ҳаман хешовандони ту мегуфтанд, ки ин мазҳака асту бас. Бигузор ҳамин тавр бошад. Аммо чаро оташи ин мазҳака либоси мардони банголиро не, балки куртаи занони банголиро фаро мегирад? Аз ин хусус фикр кардан меарзад.

Тақдири Бинду ҳақиқатан ҳам ғамангез аст! Вақте ки вай зинда буд, на ҳусни расо дошт ва на сифатҳои дигар; ачалаш омад, дар ин кор ҳам вай чунин усули маргро наёфт, ки мардонро ба қоил шудан мачбур кунад. Ҳатто марги Бинду одамонро нороҳат мекард.

Келини калонй ба ҳучраи худ даромада, гиря карда менишаст. Вале дар оби дидаи вай як қадар тасаллй ҳам буд. Ҳар чй ҳам бошад, акнун ҳама гап тамом шуд. Бинду мурду халос. Кй медонад, ки агар зинда мемонд, боз чй рӯзҳое медид!

Баъд ман ба Пури рафтам. Акнун ба Бинду ба ягон чо рафтан лозим нест, лекин ба ман лозим.

Ман дар хонаи шумо он чиро, ки одамон зиндагонии сахт меноманд, ҳис накардаам. Ман чи дар хӯрок ва чи дар либос норасой надоштам. Бигузор бародари калонии ту бадфеъл бошад, — дар феъли ту хислате нест, ки ман аз барои он ба худо шикоят карда тавонам. Агар ҳатто ту бародари калонй барин мешудй, он гоҳ ҳам, эҳтимол, ман зани вафодор, шавҳарро не, балки келини калонй барин худоро таъна мекардам. Бинобар ин ман шикоят кардан намехоҳам, ман на ба ин максад хат менависам.

Лекин ман ба хонаи шумо, ба хонаи № 27 дар тангкӯчаи Макхон Борал дигар барнамегардам. Ман Биндуро дидам, ман ҳолу аҳволи занони оилаҳои шуморо дидам. Дигар лозим нест.

Рости гап, баъд фаҳмидам, ки Бинду зан бошад ҳам, осмон ӯро тарк накард. Ҳар чанд аз ӯ қаҳратон меомад, қаҳру ғазаби шумо акнун очизу нотавон аст. Вай аз ҳаёти сиёҳбахтонаи худ баландтар менистад! Пойҳоятон чандон дароз нест, ки шумо Биндуро пештара барин поймол карда тавонед. Марг аз шумо зӯртар аст! Бинду мурда бошад ҳам, аз шумо бузургтар аст! Дар ин марг вай на фақат зани банголй, на фақат хоҳари бародарони худ, на фақат зани номаълуми шавҳари девона аст. Вай зиндаи ҷовид аст!

Вақте ки чанголи ачал дили абгори ин духтаракро ором кард, ба синаи ман гӯё тире халид. Ман аз худо пурсидам:

— Чаро зиндагонии одамони майдаи ин дунё аз ҳама душвортар аст? Чаро ин хонаи майдаи тангкӯчае, ки аз чор тараф девор дорад, даҳшатангез аст? Чаро ҳар чанд барои чашидани як қатра оби ҳаёт даст дароз мекардам, то ҳол аз остонаи ҳавлии дарун берун баромада наметавонистам? Чаро умри ман дар хонадони ту бояд дар паси он девори хиштии нафратовар оҳиста—оҳиста хазон мешуд? Ачаб бемаънӣ аст ҳаёти ман! Ачаб бемаъниянд ин қонунҳои мақарраршудаи ҳаёт, расму таомули вай, ҳамаи ин гапу гапчаҳо, хабаркашиҳо, ҷанҷолҳо! Наход, ки ин домии азобу кулфат ғолиб ояд ва ҷаҳони шоди одам шикаст хӯрад?

Инак вақту соати ачал расид—кучост он деворе, ки гилкорон сохтаанд? Кучост он садди хорсиме, ки қонунҳои дахшатангези шумо оростаанд? Шумо барои кадом кирдор, барои кадом хакорат одамро ба зиндон меандозед? Бинед, байраки ҳаёти галабаовар дар дасти ачал чилва мезанад! Келини миёна, натарс! Он рӯз дур нест, ки занчирҳои дасту пои ту пора-пора хоҳанд шуд!

Ман аз дӯғу пӯписаи шумо дигар наметарсам! Имрӯз дар пеши ман укёнуси кабуд мавч мезанад ва аз болои сарам абрҳои тобистон мегузаранд.

Ман дар зулмоти қонунҳои шумо умр ба сар мебурдам. Бинду як лаҳза омаду рафт ва ман аз сӯрохи хурди ин зулмот худамро дидам. Ин занак бо марги худ ҳамаи занчирҳои асоратро аз ман гусехт. Акнун, ки ба рӯшной баромадам, мебинам, ки фақат дар ҳамин ҷо шаъну эътибори худро муҳофизат карда метавонам. Он марди хубе, ки бар хилофи ҳама маро писандид, акнун маро дар назди худ мебинад. Келини миёна дигар вучуд надорад.

Ту, эҳтимол, гумон кунӣ, ки ман худкушӣ кардан мехоҳам? Натарс, ман ин шӯхии кӯҳнаро дар хакки ту намекунам! Мирабай[1] хам зан буд ва ишкелҳои вай аз ишкелҳои ман суттар набуданд, аммо ба вай марг чустан лозим нашуд. Мирабай дар таронаи худ чунин месуруд:

Бигзор аз Мира рӯ тобад падар!
Бигзор модар рӯ тобад аз ӯ.
Бигзор рӯ гардонад, ҳам, лек матин аст ӯ!
Ҳар чӣ бодо, бод!

Ин суханон ба кас ҳаёт мебахшанд.
Оре, ман зинда хоҳам монд! Ман пачот ёфтам.

Хонадони шуморо тарк карда.
МРИНАЛ.

С.1914

---

[1] *Мирабай* – шоир ва ҳофизи асри миёна

Савол ва супориш:

1. Нисбат ба давраҳои аввалини эҷодиёти нависанда шумо чӣ андеша доред? Ва он кай огоз ёфтааст?
2. Ҳикояҳои индавраинаи Такур кадом масъалаҳоро дар бар гирифтаанд?
3. Чаро Р. Такур аз ҳаракати миллӣ—озодихоҳӣ, ки худ яке аз сарварони он буд, канорачӯй намуд?
4. Романи "Завол"-и нависандаро хондаед? Агар хонда бошед, мавзӯъ ва ғояи онро чӣ ташкил кардааст?
5. Р.Такур барои кадом хизматҳо ва асараш ба мукофоти Нобелӣ қадр карда шуд?
6. Кадом роман ва ҳикояҳои ӯ ба забони точикӣ тарҷума шудаанд?
7. Дар бораи қаҳрамонони ҳикояҳои болоандешаатонро баён кунед.

НОЗИМ ҲИКМАТ
(1902—1963)

Шоир, нависанда, ходими намоёни ҷамъиятӣ ва асосгузори назми инқилобии Туркия Нозим Ҳикмат аз худ зиндагиномаи ибратомӯз ва мероси ғаниву пурмӯҳтаво бокӣ гузоштааст.

Нозим Ҳикмат 20-январи соли 1902 дар оилаи ашроф тавлид ёфта, ҳанӯз аз наврасӣ бо воқеаву ҳодисаҳои пуртӯфони ҳаёти он давр ошно шуд ва тадричан яке аз муборизони асили роҳи озодӣ гардид. Фаъолияти эҷодӣ ва сиёсии Н. Ҳикмат мусовӣ ҷараён гирифтааст. Аз соли 1917 маҳсули қалами ӯ нашр гардид ва тавъам иштирокчии фаъоли ҳаракати озодихоҳии миллии Туркия дар солҳои 1918-1922 буд. Дар авҷи камоли эҷодӣ, соли 1920 аз ватанаш—Истанбули забтгардида ба шаҳри Анатолия омад, ки ин ҷо ҷанги миллию озодихоҳӣ дар авҷ буд. Н. Ҳикмат, ки зери таъсири воқеаҳои Истанбулу Анатолия таҷриба андӯхтаву роҳи ҳаёташро муайян сохта буд, бори аввал соли 1921 ба мамлакати Шӯравӣ омад ва дар Университети Коммунистии меҳнаткашони Шарқ таҳсил намуд. Бо бардошт ва натиҷагирии амиқ ва бо ниятҳои ватанхоҳӣ ва озодипарастӣ соли 1924 ба мамлакати худаш – Туркия баргашта, ба сафи ҳизби коммунистии Туркия ворид гардид. Чанд муддат бо кори эҷодӣ машғул шуда, ба рӯзномаву мачаллаҳои инқилобӣ ҳамкорӣ намуд. Соли 1927 бо сабаби авҷ гирифтани таъқибот боз ба Иттиҳоди Шӯравӣ омад.

Мачмӯаи нахустини ашъораш бо номи "Таронаи нӯшандагони офтоб" соли 1928 дар Боку нашр гардид.

Шоири озодихоҳ соли 1928 боз ба Туркия баргашт ва якчанд мачмӯаи ашъораш "835 сатр" (1929), "Варақ" (1930), "Шаҳри овозгӯшкарда" (1931)-ро нашр намуд, ки дар онҳо тинати нопоки империализмро фош намуда, халқи Туркияро ба мубориза даъват менамояд. Ҳамин рӯҳия дар достони "Ҷоконда ва Си-Я-у" (1929) ва романи манзуми "Барои чӣ

Бенерҷӣ ҳудро ҳалок сохт?" (1935) боз ҳам ҷавитар ва ҷасурона садо медиҳад. Эҷодиёти Н. Ҳикмат гуногунҷанр буда, дар ҳама қолаб мақсади асосӣ-озодӣ ва истиқлол мавқеи асосӣ дорад.

Дар намоишномаҳои "Косахонаи сар" (1932), "Хонаи марҳум" (1932), "Одами фаромӯшшуда" (1937) ва дигар асарҳояш тақдири шахс (инсон) бо тамоми фочиаҳояш дар ҷамъияти сармоядорӣ инъикос ёфтааст. Нигоҳи ҳаҷвпарастона ба равиши ҳаёт, мушоҳида ва мукоисаи ҳаёти мамлакатҳои гуногун Н. Ҳикматро ба як муборизаи асилу бебок ва бароҳи ҷамъияти сармоядории Туркия хавфнок мубаддал сохт.

Баъди нашри маҷмӯаи шеърҳои "Телеграмманд шабомада" (1932), ки дар он мардуми Туркияро ба мубориза даъват менамуд, ба ҳабси панҷсола маҳкум гардида, баъди 1-сол пас аз афви умумӣ озод гардид.

Н. Ҳикмат ба хубӣ дарк намуд, ки бар замми фочиаҳои дохилии Туркия, фашизми кувваттарифтаистодаи немис низ дар мамлакати ӯ тарафдорон пайдо намуда, дастгирӣ меёбад. Дар маҷмӯаи "Симоҳо" (1935), достони "Мактубҳо ба Таранта Бабу" (1935) ва асари публисистии "Фашизми немис ва назарияи нажод" (1936) маҳз тарафдорони дар Туркия будаи фашизмро фош ва маҳкум месозад. Ибрози ошкорои чунин ақоид ва эҷоди асарҳои "Достон дар бораи шайх Бадруддини Шимавӣ", "Ифтихори миллӣ", тарҷумаи асари В. И. Ленин "Дар бораи ифтихори миллии великорусҳо" боиси он гардид, ки шоири муборизро соли 1938 ба муддати 28-сол ба ҳабс маҳкум намоянд. Эпопеяи "Манзараҳои ҳаёти инсон", маҷмӯаи шеърҳои "Мактубҳо аз зиндон", намоишномаҳои "Афсонаи ишқ", "Юсуф ва Зулайхо" дар маҳбас навишта шудаанд. Муаллифро баъди 12 соли зиндонӣ будан, соли 1950 ҳукумати Туркия зери фишори афкори ҷамъиятии ҷаҳон аз ҳабс озод намуд.

Н. Ҳаким соли 1951 боз сӯи ватани дуюмаш – Иттиҳоди Шӯравӣ шитофт ва то нафаси вопасин ба кори пурмаҳсули эҷодӣ пардохт.

Дар ин давра ӯ намоишномаҳои "Ҳикояҳо доир ба Туркия" (1952), "Шахси ачиб" (1953) ва "Оё Иван Иванович вучуд дошт?" (1936)-ро навишт, ки ба забонҳои гуногун тарҷума гардида, дар театрҳои чандин мамлакатҳо намоиш дода шудаанд. Таъсири Н. Ҳикмат дар ҷараёни инкишофи адабиёти Туркия зиёд буда, бо номи ӯ як равиши томи адабӣ алоқаманд аст.

Хонандагони тоҷик ба ном ва асару амали шоири муборизи турк Н.Ҳикмат собиқаи деринаи ошной дошта, ашъори ӯро ба забони модариашон хондаву қазоват мекунанд. Романҳои "Шаби арафаи зилзила" (1963), "Романтика" (1966), маҷмӯаи ҳикояҳои "Чанд ҳикоя" (1967), маҷмӯаи "Шеърҳо" (1957-68), маҷмӯаи афсонаҳои "Абри ошиқ" (1972) ва ғайра бо забони тоҷикӣ тарҷума гардида, миёни хонандагон маъруфият пайдо кардаанд.

Дар тарҷумаи шеърҳои шоир адибони маъруфи мо М. Турсунзода, А. Деҳотӣ, М. Аминзода ва М. Фарҳат саҳм гузоштаанд.

НАМУНАИ ОСОР:

Мактубҳо аз зиндон

Шавҳарат бастаи зиндон. Писарат бемор аст;
Қади мавзуну тавонои ту гаштаст дуто;
Сари ту монда шуд аз фикру ғаму кулфатҳо,
Ки ба дастони ситамдидаат акнун бор аст!
Қисматат қисмати хоси ҳамаи Туркия аст.

Лек ин аст яқинам, ки аз ин рӯзи сиёҳ
Мулкам озоду амон мешаваду бахташ ёр.
Писарат гашта сиҳат, шавҳарат аз маҳбаси тор
Мераҳад солиму дар хонаи чашмони ту боз
Медурахшад абадӣ нури табассум он гоҳ
Қисматат қисмати хоси ҳамаи Туркия аст.

Соли 1948

АСРИ БИСТУМ

— Маҳбуби ман, ин лаҳза хаёлат, ки ба болин
Сар монию сад сол бихобию замоне
Бедор шавӣ, рӯи замии гашта навоин,
Аз зиллату аз ашк на номе, на нишоне.

— Ҳаргиз на! Гурезон наям аз дасти замона,
Худро накашидам зи ғаму кулфати он дур.
Ин аср бузург асту ҷафоҳош баҳона
Аз саршавию муждаи ояндаи масрур.

На! Ман на пушаймон, ки таваллуд шудам он сол,
Соле, ки ниҳод аср ба бистум қадами хеш.
Фахрандаям аз қисмати худ. Аз паи иқбол
Ёрам ба касоне, ки мубориз. Сафи мо беш.

— Маҳбуби ман, он сохти дилхоҳу зафар дур.
— Ҳаргиз! Наздик асту яқин. Бовариям ҳаст:
Чун чашми дурахшони ту, зебову пур аз нур
Озод шафақ хуб ба мо ҳам бидиҳад даст,
Бахт аз дари мо ҳам бидарояд хушу маъмур.

Савол ва супориш:

1. Чаро Нозим Ҳикматро асосгузори назми инқилобӣ медонанд?
2. Эҷодиёти ӯ аз кадом сол оғоз ёфтааст?
3. Мачмӯаи нахустини шоир кай ва дар кучо, бо кадом унвон нашр шудааст?
4. Сабаби ба Иттиҳоди Шӯравӣ ташриф овардани шоирро шумо чӣ хел маънидод мекунед.
5. Барои кадом ақидаҳояш ба муддати 28 сол ҳабс шуд?
6. Чаро Иттиҳоди Шӯравиро Н. Ҳикмат Ватани дуюми худ меҳисобад?
7. Дар тарҷумаи асарҳои Н. Ҳикмат кадом шоирони тоҷик ҳисса гузоштаанд?
8. Шеърҳоро хонед ва мазмунашонро маънидод намоед.

ТСЮЙ ЮАН
(340-278 то милод)

Хитоиҳо соҳиби адабиёт, санъат ва тамаддуни дерина мебошанд. Дар қатори соҳаҳои дигари санъат, адабиёт ва назми классикии он собиқаи зиёди таърихӣ дошта, намунаи барҷастаи маданияти ҷаҳонӣ аст.

Дар Чин назм аз даврахои қадим чун як рукни зиндагӣ мақом ва манзалат пайдо кардааст. Миёни мероси зиёди бокимонда, ки бо унвони китобҳои классикӣ ёд мешаванд ва мактаби зиндагӣ ном гирифтаанд, як китоби шоирона, ки "Шисзин" – "Китоби сурудҳо" ном дорад, миёни чиниён мақоми чудогона дорад. Дар ин китоб сурудҳои халкӣ ва эҷодӣ ба расму оини мардуми Чин марбут, ки дар даврахои гуногун – асрҳои XII- VII то милод пайдо шудаанд, гирдоварӣ гардидааст.

"Китоби сурудҳо" дорои қимати баланди бадеӣ ва ҳаётӣ буда, аз он таърихнигорон далелҳои арзишмандеро оид ба ҳаёт ва рӯзгори чиниён пайдо намудаанд. Мо ба он одат кардаем, ки замони қадим ба мо дар қолаби назми эпикӣ маълумот диҳад. Аммо нисбат ба маданияти гузаштаи чиниён ин меъёр дуруст намеояд ва мероси гузаштаи онҳо дар шакли назми лирикӣ бокӣ мондааст.

Дар мачмӯаи (сурудҳои лирикӣ) "Китоби сурудҳо" зебоӣ ва зиндагипарастӣ, расму оин, меҳру муҳаббат, ғаму андӯҳ ва интизорӣ барин эҳсоси инсонӣ тачассум ёфтаанд. Духтар интизори эътирофи муҳаббати дӯстдораш, зан муштоқи дидори шавҳари ба ҷанг рафта, модар ба ёди фарзанд гиря мекунад, ҷанговарон дар орзуи бозгашт ба ватан ва ғ., сужети сурудҳои лирикии ин китобро ташкил додаанд. Сурудҳои ин асар на таҳо ба назми хитой ифтихор медиҳанд, балки дар даврахои баъдина зиндагӣ намуда, ба адабиёту ҳаёти ин халқ таъсир мерасонанд.

Ҳарчанд забони ин асар кӯҳна шудаву бе шарҳ фаҳмида намешавад, то ҳол қисми зиёди сурудҳо бокӣ мондаву ба адабиёти даврахои нави

чинӣ ворид шудаанд. Гузашти таърих ному нишони гӯяндагони ин сурудҳоро низ бо ҳуд бурдааст ва ин сурудҳо чун офаридаи халқ эътироф гардидаанд.

Наҳустин шоири маъруфи Чинӣ, ки ному насабаш боқӣ мондааст, ба асрҳои IV-III то милод тааллуқ дорад. Он замон дар ҳонигарии Чу дар қисмати ҷанубии Хитои имрӯза шоири маъруф Тсюй Юан (340-278 то милод) зиндагӣ кардааст. Тсюй Юан ҳаёти фоҷиавиро аз сар гузаронидааст. Ӯ чун шахси амалдор барои осоиштагии ҳонигарии Чу кӯшиш намуда, хостааст миёни ҳонигариҳо сулҳу оштӣ барқарор намояд. Вале ин амали шоир боиси алайҳи ӯ бархостани дарбориёни дигаре гардид, ки танҳо дар фикри осоиштагии ҳуд буданд. Аз ҷониби ҳамин доираи ҳудхоҳи дарборӣ ӯро ба тӯҳмат аз мамлакат ронданд. Аз ҳамин сабаб дар ашъори ӯ оҳангҳои андӯҳу ёд аз ватан зиёд садо медиҳанд.

Ман нигоҳи ҳудро медӯзам
Ба Шарқу ҳам ба Ғарб,
Вале кай ман хоҳам тавонист
Ба манзили ҳуд дубора баргардам.
Паррандагон низ бозгарданд
Ба манзили ҳуд дубора.
Ва рӯбоҳ низ чон диҳад
Сар ниҳода ба домани теппа.
Чун гунаҳкори бегуноҳ
Овораам дар дунё.
На шабу ва на рӯз
Насозам фаромӯш инро.

/тарҷумаи тахтуллафз/

Тсюй Юан аз рӯи гуфтаи таърихшиноси қадими Чин Сима Тсян аз ғалабаи ҳақиқат умедашро канда, ба расми эътироз ҳудро бо оби дарёи Мило партофтаву ҳалок гардидааст. Халқи Чин то ҳол хотираи ӯро зинда медоранд ва ҳар сол рӯзи панҷуми моҳи панҷум дар дарёҳои Чин мусобиқаи қаиқронӣ ташкил мекунанд. То имрӯз бисту панҷ асари Тсюй Юан маълум аст ва дар тамоми онҳо андеша ва нооромӣ нисбат ба ҳаёти инсон дар рӯи замин, шикояти талх оид ба ҳаёти шахси аз ватан ронда-шуда ва дар ҷустуҷӯи некиву ҳақиқат таҷассум ёфтаанд. Дар ашъори ӯ аҳамияти комил ба инсон дода мешавад, қувваҳои ғайризаминӣ ба ошӯб меоянд ва табиати ҳайратангези кишвараш тасвир мегардад.

Дар асари калонтаринаш достони "Лисао", ки маънои "Ғуссаи бадаргашуда"-ро дорад, тамоми ҳаёти ҳудро тасвир намудааст. Ӯ ба он умед бастааст, ки агар дар рӯи замин ҳақиқатро наёбад, лоақал дар само меёбад. Тсюй Юан ҳам бо ҳаёти гузаронидааш ва ҳам бо ашъораш садоқаташро нисбат ба Ватан нигоҳ доштааст. Ӯ монанд ба ҳамон ҷанговароне

аст, ки дар ашъораш тасвир шудаанд. Яъне қаҳрамонони ӯ, аз ҷумла қаҳрамонони ашъори "Марг барои ватан" бо мурдани худ бар марг ғалаба мекунанд.

Ашъори Тсюй Юан аз бисёр паҳлӯҳо ба сурудҳои "Китоби сурудҳо" наздикӣ ва умумият дошта, пайравони зиёде пайдо намудааст. Офаридаҳои Тсюй Юан ва пайравони ӯ бо унвони "Ашъори Чу" ёд мешаванд.

Савол:

1. Барои кадом хизматҳояш ӯро ба тӯҳмат гирифтор намуданд?
2. Ғоя ва мазмуни шеърҳои шоирро асосан кадом мавзӯъ ташкил додааст?

ДАНТЕ АЛИГЕРИ
(1265 – 1321)

Алигери Данте аз чеҳраҳои маъруфи тамаддуни ҷаҳонӣ ва аз шахсиятҳои барҷастаи адабиёти замони Эҳёи Италия буда, барои озодии инсон, қадри хирадӣ инсонӣ ва баркарор намудани забони модарияш-италиявӣ то охири ҳаёташ мубориза бурдааст.

Ф. Энгелс дар бораи Данте чунин гуфтааст: "Вопасин шоири асрҳои миёна ва нахустин шоири замони нав"

Данте ҳанӯз аз қайди як қатор фаҳмишҳои асриминаги раҳоӣ наёфта, дар як вақт ба адабиёти ҷаҳон ақоиди тозаи гуманистиро ворид сохт. Муборизаи наву кӯҳна дар фаъолияти Данте бо бартарии нав инъикос шудааст. Фаҳмиши амиқи инкишофи ҷамъият ва дурнамои он Дантеро, ки аз табақаи ашроф аст, мачбур кардааст, ки худро ба ҳаёти мардуми оддии шаҳр бипайвандад. Минбаъд Данте чун чеҳраи намоёни сиёсӣ ба мукобили онҳое мубориза бурдааст, ки ба озодӣ ва мустақилияти шаҳр таҳдид менамуданд, хусусан, ба мукобили папаи Рим – Бонифатсии VIII, ки шаҳри Флоренсияро тобеи ҳокимияти худ кардан мехост.

Баъдан Данте (охири соли 1301) бо сабаби ғалабаи гурӯҳҳои тарафдори папаи Рим аз Флоренсия ронда мешавад ва дар ҳолати бозгашти бечӯзат ба Флоренсия дар оташ бояд сӯзонда мешуд.

Аммо фаъолияти сиёсии Данте дар бадарға на танҳо суст нагардид, балки такомул ёфт ва минбаъд на танҳо аз номи Италияи тақсимшуда, балки аз номи тамоми инсоният баромад мекард.

Навоварӣ ҳанӯз дар асарҳои даврааи ибтидоии эҷодиёти ӯ, аз ҷумла, дар асари "Ҳаёти нав" (1291) мушоҳида мешавад. Ин асарест, ки дар он насри бадеӣ ба назм омезиш ёфта, фарогири мавзӯи муҳаббат аст ва аз ишқи самимии ӯ ба дӯстдораш Беатрича ҳикоят мекунад. Ин китоб ба ҳимоя ва шӯҳрати ишқ бахшида шуда, ҳолатҳое тасвир шудаанд, ки дар адабиёти масҳабӣ мамнӯъ буд ва дар адабиёти мочаронигорӣ на ҳама вақт самимӣ инъикос меёфт.

Дар осори ӯ, аз ҷумла дар рисолаҳои илмиаш "Доир ба нутқи халқ", "Дар бораи монархия" низ навоварӣ ва ситоиши ақидаи гуманистӣ мушоҳида мешавад. Дар рисолаи "Доир ба нутқи халқ" исбот кардааст, ки забони модарии ӯ – италиявӣ низ метавонад забони илм ва адабиёт бошад.

Рисолаи "Дар бораи монархия", ки то соли 1896 дар номгӯи китобҳои хонданаш мамнӯъ зикр мегардид, як навъ изҳори норизоӣ ба муқобили калисои римӣ – католикӣ аст.

Дар бадарға Данте ба эҷоди бадеӣ баргашта, дар ибтидо силсилаи ашъори лирикӣ меофарад, ки чун нашиди ғолибияти муҳаббат садо медиҳад.

Баъд асари асосии худ – достони эпикии "Мазҳакаи илоҳӣ"-ро эҷод менамояд. Ин асар қуллаи олии эҷодиёти Данте буда, аз 3 қисм иборат аст: "Дӯзах", "Аъроф", "Биҳишт". Унвони қисматҳо ба фаҳмиши асримиёнагии католикии Европаи Ғарбӣ оид ба охират мувофиқ аст.

Данте бофтаҳои хаёлии инсониятро дар бораи охират ба зиндагии заминӣ муқоиса намуда, биҳишт ва дӯзахро тасвир мекунад. Мақсади Данте дар ин ҳолат низ мубориза ба муқобили бадӣ ва бадхоҳон аст. Аз нигоҳи Данте ҳар шахси ба инсон бадикарда ба дӯзах меравад.

Аз ин нигоҳ ба дӯзах ҷой додани папа Николаи III ва ҷой омода намудани барои ҷойнишини ӯ Бонифатсий на догмаи католикӣ, балки сирф фаҳмиши гуманистии ҳаёт ба ҳисоб мерафт.

Данте дар ин асар барои одамони бад намудҳои гуногуни ҷазоҳо низ тасвир намудааст. Аз ҷумла, барои онҳое, ки халқро ба чангу хунрезӣ водор сохтаанд, ҷазои сахттарин, яъне зинда ба оби чӯш андохтанро раво дидааст. Аз ин ҳам ҷазои сахттаринро барои хоинон раво дидааст.

Ақадаҳои гуманистии Данте асосан дар қисматҳои дуюму сеюми ин асар "Аъроф" ва "Биҳишт" инъикос ёфтаанд.

Мазҳакаи илоҳӣ

СУРУДИ АВВАЛ

Нимароҳи зиндагӣ аз сар гузашт,
Хешро дидам ба ҷангалзори тор,
Баски роҳи рости ман гум бигашт.

Сахт душвор аст васфи бешазор,
Бошад он торику анбух, пурхатар,
Ки кунад ёдаш диламро бекарор.

Талхиаш аз марг бошад талхтар,
Лек дар васфи сафо, ки доштам,
Ман суханҳо гӯям аз боби дигар.
Нест едам по чи сон бигзоштам,

Баски чун гаштам бурун аз шоҳроҳ,
Чашми худ аз ҳоб кай бардоштам?

13 Даррасидам бехабар дар мунтаҳо
Ман ба пои теппаи воломақом,
Ки диламро дошт дар ранчу ано.

16 Чашм бикшодам, бидидам рӯи шом,
Теппа аз анвор рангин буд каме,
Рафта буд сайёра кайҳо аз қиём.

19 Қалби ман вораст аз дарду ғаме,
З-он шабу з-он бими дармоннопазир
Шуд талотумҳои дил таскин даме.

22 Чун касе, к-аз қаъри гирдоби кадир
Ворасонда бо азобе ҷону тан,
Бингарад бар мавҷҳои муқтадир,

25 Буд ларзону парешон рӯҳи ман.
Рӯҳи ман бар роҳи рафти худ нигашт,
К-интиҳояш буд марги марду зан.

28 Хастагии ҷисму ҷонам чун гузашт,
Омад андар дасту пои ман мадор,
Сӯи боло рафтам аз паҳноии дашт.

31 Ман бидидам дар нишеби кӯҳсор,
Як паланги чобуке истода буд,
Пӯсташ буд парлаки нақшу нигор,

34 Дар миёна роҳи ман омода буд,
Гуфтам аз ин партгоҳи пурхатар
Боз гардам, пас равам бо нақши худ.

37 Чун баромад шамси тобони саҳар,
Фавҷи ахтар буду гардун нилгун,
Он чунон, к-аз ибтидои баҳру бар

40 Будашон лутфи Илоҳӣ раҳнамун.
Кард аз ин фоли неке огаҳам,
Дар танам акнун намешуд сард хун,
43 Гарчи дидам ваҳшии пурмӯй ҳам.

43 Гарчи дидам ваҳшии пурмӯй ҳам.
Боз дар як он дилам афшурда шуд,
Шери ёлафшон баромад аз раҳам.

46 Ҳамла мекарду ҳучуме менамуд
Ҷониби ман гушна, бадхашму ғазаб,
К-аз ғиреваш осмон дар ларза буд.

49 Ҳамраҳаш буд модагурги хунталаб,
Бемуҳобо нақши шаҳват буду оз,
К-эй басо ҷонҳо аз он шуд дар тааб.

52 Ҷону дил дар тарсу ларз афтод боз,
Аз нигоҳи гушнаву пурбими он
Аз дилам гум гашт армони фароз.

55 Нест маҳзунтар зи мумсик дар ҷаҳон,
Он даме, ки гардад аз ганҷаш ҷудо,
Гирад ӯ дар ёди ганҷи шойгон.

58 Музтару ошуфта будам рӯи рох,
Модагургам баски буд дунболагир
Бар нишеби тангу тори безиё.

61 Мефитодам ман ба варта сар ба зер,
Марде он дам гашт пайдо бесадо,
Марди солору хамӯшу гӯшагир.

64 Дидамаш дар водию кардам нидо:
«Ҳастӣ инсон, ё шабаҳ, ё ину он,
З-ин фалокат ворахон ҷони маро».

67 Гуфт: «Инсон будаам ман як замон:
Асли ман аз тухмаи ламбардиёст,
Ки диёри Монтуво буд мулкашон

70 Зодрӯзам давраи Суб Ҷулиост,
Зистам айёми Августӣ ба Рим.
Бур парастиш дошт халқу роҳи рост.

73 Ман сутудам — шоири қарни қадим, —
Пури Анхизро, даме киштисавор
Аз Трои сӯхта рафт ӯ салим.

76 Аз чӣ кардӣ бозгаштан ихтиёр?
Рав ба сӯи қуллаҳои пурзиё,
То шавӣ он ҷой шоду бахтёр».

79 «Верҷил астӣ, чашмаи беинтиҳо,
Он ки шеъраш рафт акҳои ҷаҳон?—
Гуфтам, ӯро сарҳам аз шарму ҳаё—

82 Шаъну шони шоирони ҳар замон,
Кошкӣ кор оядам он эҳтимом,
Ки ба девони ту медодам нишон!

85 Будиям устод назди хосу ом,
Аз ту меросам расидаст ин ҳунар,
Ин ҳиҷои олиро сеҳри калом.

88 Танг карда ҳолам ин ҳайвон, нигар!
Эй ту пайғамбар, маро имдод кун,
Мӯ ба мӯ ларзам ман аз ҳавфу хатар!»

91 Роҳи дигар боядат ҷустан кунун,—
То равӣ з-ин тангно озодаҷон,—
Гуфтам ӯ чун дид гирёну забун:

94 Модагурге, ки ту гирёнӣ аз он,
Ҷумлаи болоравонро медарад,
Мекунад садпора ҷисму ҷонашон;

97 Нест ваҳшие бад - ин сон хулқи бад,
Ки хӯрад, аммо нагардад ҳеҷ сер,
Гушнатар гардад, чӣ миқдоре хӯрад.

100 Ҷуфт гаштаст он ба ҳайвони касир,
Ҷуфт гардад боз бешу беадад,
Лек рӯзе Саг биояд қасдгир.

103 Саг на хоку на зару гавҳар хӯрад,
Баски донад тақвию ишқу субот,
Назди ӯ нодору доро як бувад.

106 Медиҳад Итолиёро ӯ наҷот,
К-аз барояш Комилаю Авриал,
Турину Нис рафтанд бар коми мамот.

109 Гург бигрезад ба сад макру ҳиял,
Лек Саг дар Дӯзах андозад варо,
Дӯзахаш гардад мукофоти амал.

112 Лоҷарам гӯям туро: «Бо ман биё,
Раҳ намоям з-ин макони пурхатар,
То барам бар мулки ҷовиди бақо.

115 Бишнавӣ фарёди арвоҳи башар,
Шеваи шаккокҳои бемаҷол:
Кош мемурдем, як бори дигар.

118 Зумрае бинӣ дар оташ бемалол,
Дар дилаш уммед аз айёми дод,
Ки бипайвандад ба қавми некҳол.

121 Гар ту болотар равӣ сӯи мурод,
Рӯҳи волотар туро ҳаст интизор,
Ту равӣ бо ӯ, кунемат хайрбод,

124 Чун манам осии ҳукми шаҳрёр,
Гар касеро бинадам ҳамроҳ ӯ,
Сӯи шаҳраш роҳ надҳад ҳеҷ бор.

127 Шоҳи олам ӯст, шоҳаншоҳ ӯ,
Шаҳраш он ҷо бошаду тахти равон,
Ҳар касе он ҷост, волоҷоҳ ӯ»

130 «Шоири ҷонам, — бад ӯ гуфтам ҳамон, —
Ман бихоҳам аз ту бо номи худо:
То аз ин ранҷу шикан бошам амон.

133 Сӯи он ки васф кардӣ раҳ намо,
То дари Петерс бинам рӯ ба рӯ,
В-он асиронро, ки ноланд аз ҷазо»

136 Ӯ равон гашту ман аз дунболи ӯ,

СУРУДИ ДУЮМ

Рӯз бегаҳ мешуду ториктар
Менамуд андар назар рӯи само,
Хастагии хокиён мешуд бадар.

Биспарам бояд раҳи бемунтаҳо,
Сахт бистезам ба раҳми хештан,
З-он чи дидам, боз гӯям бехато.

7 Бишнав, эй Илҳом, ин ҳарфу сухан!
Ҳам зи ту мехоҳам, эй ақли наҷиб,
З-н чӣ дидам, кун музайян шеъри ман!

10 Гуфтам: «Эй шоир, раҳомӯзи ҳабиб,
Бошадам қудрат ба коре инчунин,
Ки маро фатҳу зафар гардад насиб?

13 Волиди Силвию гӯй дарзамон
Буд гарчи одаму хокинасаб,
Зинда рафт ӯ бар чаҳони ҷовидон.

16 Он ки бахшояндаи чурм аст, раб
Азми ӯ диду бибахшид айби ӯ.
Кард лутфу меҳрубонияш ачаб,

19 Пеши ҳар кас дорад акнун обрӯ;
Арши аъло баски кардаш интихоб,
Шуд сари Руму дувал, шаъну шукӯҳ.

22 Чун паяфканданд, ҳар ду бошитоб,
Аз барои ноиби Петерс зуд,
Шуд бапо аврангоҳи босавоб.

25 Шеъри ту ҳамди сафарҳояш намуд,
Илми пирӯзӣ бидонисту зафар
То ки пирӯзе ридои поп шуд.

28 Рафт он ҷо Зарфи бас олигуҳар,
То қавитар гардад имон аз наҷот,
Армуғони растагории башар.

31 Кистам ман? Нестам з-ин аслу зот,
Павлису Эней кучову ман кучо?
Бошадам з-онҳо магар хулқу сифот.

34 Гар шавам бар ин сафар ногаҳ ризо,
Бим дорам, гардам аз худ бехабар,
З-он чи мегӯям, ту беҳ дониӣ маро».

37 Чун касе, ки раъйи ӯ гардад дигар,
Мешавад дигар варо фикру қарор,
Пас кунад з-андешаи аввал гузар.

40 Доштам ин ҳол дар аъмоқи тор,
Ман аз он ки пешвозаш бошитоб
Рафта будам, даргузаштам дилфигор.

43 Ҳаст агар дарёфтам айни савоб,
Гашта рӯҳи ту забуну нотавон,
Рӯҳи воло гуфт ин сонам ҷавоб.

46 Аклро раҳбар набошад тарси ҷон,
В-арна доим меҳаросем аз амал,
Ҳамчу ҳайвоне зи хавфи дар гумон,

49 То раҳоят созам аз бими аҷал,
Гӯямат, баҳри ту сӯзад қалби ман,
Бишнав акнун з-омаданҳоям масал.

52 Дар бари арвоҳ будам анҷуман,
Хонд бонуи биҳиштирӯ маро,
Гуфтамаш хидмат гузорам бесухан.

55 Дидагоне дошт з-ахтар шӯълазо,
Ҳарфи ӯ ширин буду ороми ҷон
Ҳамчу овози фаришта аз само.

58 Рӯҳи монтуй, бирафт андар ҷаҳон
Шӯҳрату овозаи номат дигар,
Кам нагардад хеҷ дар давру замон.

61 Дӯстро толеъ набуд имдодгар.
Дар сарошебе, ки побарҷо бишуд,
Бозгаштан хост аз ваҳму хатар.

64 Бими он дорам, ки ӯ рах гум намуд,
Ман надонам чун ба сарвақташ расам,
Кард қурбон шояд ӯ буду набуд.

67 Лаҳзае аз тарси ҷонаш нағнавам.
Кун мадад ӯро ту бо ҳарфу ҳичо,
Дех начоташ, то даме таскин шавам.

70 Ман Биатрисам, ки бифристам туро,
Оям аз чое, ки гардам бозпас,
Гар набудам дар дил ишқи ҷонфазо.

73 Дар ҷарофат нест монанди ту кас,
Инчунинат назди раб хоҳам сутуд,
Шуд хамӯш ӯ. Ман баровардам нафас:

76 Пок бонуе ба монандат набуд,
Бо ту дар кӯчак фалак навъи башар
Аз дигар махлуқҳо боло бишуд.

79 Хидматат бахт аст-ҳастам бахтвар,
На даранге мекунам, на ину он,
Зудтар фармо, давон оям ба сар.

82 Пас чаро зер омадӣ аз он макон,
Баски дорӣ бозгаштан ихтиёр,
Чун шудӣ дар варта бетарсу гумон?»

85 Дар вукуфи роз гаштӣ хостгор,
Мекушоям роз-ӯ додам ҷавоб —
Аз чӣ бимам нест з-ин аъмоқи тор.

88 Бим аз чизе бувад айни савоб,
Гар ба ҷони дигаре дорад зиён,
В-арна тарсуй макун дар ҳеҷ боб.

91 Офаридгор офаридам ҳамчунон,
Ки наорад ранҷатон бар ман зарар,
Шӯъла ҳам бар ҷони ман н-орад зиён.

94 Дар само бошад зани некӯгухар,
Аз гирифтории рӯҳи бесукун,
Кард аз расми само қатъи назар!

97 Лучиёро хонду гуфташ ин сухун:
«Он муриди бовафо дорад ниёз,
Месупорам ман варо бар ту кунун.»

100 Лучиё хасми тазаллум гашт боз,
Бар ману Роҳил, ки бо ҳам рӯ ба рӯ
Менишастему ҳамегуфтем роз.

103 Эй Биатрис, бошадат имдодчӯ
Он ки аз ишқат чунон шуд бекарор,
К-аз авоммуннос ҳам бигзашт ӯ.

106 Ё ба гӯшат н-ояд он зории зор,
Ё намебинӣ, ки рӯди мавҷхез,
Бадтар аз дарёш бошад мавҷбор.

109 Кас набуд аз ғам чу ман андар гурез,
Бандаи андешаи осебу суд,
Чун шунидам он калимоти азиз.

112 Омадам аз ҷойгоҳи худ фуруд,
Дар суханҳои ту бастам эътимод,
Буда, к-онон мояи фахру суруд.

115 Ӯ, ки гуфтам ин суханҳои мурод,
Кард сӯям дидаи пурнури нам,
Дошт таъҷилам ба оҳанги видод.

118 Лоҷарам, чун хост, наздат омадам
То туро дар кӯҳраҳ додам раҳо
Аз даде, ки дошт бар ҷонат ситам,

121 Ин ҳама таъхиру истодан чаро?
Дил ба дасти тарс биспурдӣ ту низ,
Бе хурӯшу чӯш бошӣ то кучо,

124 Ё намебинӣ, се бонуи азиз,
Ки нигаҳбони туанд аз осмон,
Нек мебинам раҳатро бо ғариз.

127 Чун гули аз жола сархам, бегумон.
Ки кушояд чеҳра аз нури сахар,
Қад фарозад ҳамчу зеби гулситон.

130 Боз бистондам шукӯҳи пештар,
Дар дилам ҷӯшида шавқу эҳтирос,
Ҳамчунон озода кардам ҳарф сар.

133 Шукри бонуе, ки ҷон кардам халос!
Ин ту ҳам, ки нестӣ бахш интизор,
Ҳарфи ӯро кардай панду асос!

136 Ту ба ҳарфи хеш додиям мадор,
Роҳи аввалро диҳам акнун давом,
Мекунам ман азми пешин ихтиёр.

139 Дар дили мо хости воҳид бувад,
Мешавиям устоду раҳнамо!
Ин варо гуфтам, ки ӯ гоме бизад.

142 Мо ба роҳи саъб бинҳодем по.

ФРАНСУА РАБЛЕ
(1494 — 1553)

Дар адабиёти аҳди Эҳёи Фаронса Франсуа Рабле аз зумраи чеҳраҳои бузургтарини тахайюли адабӣ буда, чун донандаи забонҳои атиқа, илмҳои дақиқ, табиби таҷрибадор ва ниҳоят чун адиби ҳаҷвнигор дар тамоми Европаи Ғарбӣ машҳур гардидааст.

Рабле зиндагии ачиб ва дар айни ҳол пурпечутобро аз сар гузаронидааст. Ӯ соли 1494 таваллуд ёфта, дар 7-солагӣ ӯро волидонаш ба мактаби роҳибӣ супориданд. Мактаби роҳибӣ қонунҳои катъии ҳудро дошт, аз ҷумла ҳонандаи ин мактаб ё роҳиби оянда ғайр аз китобҳои динӣ ҳуқуқи илмомӯзӣ ва китобхонӣ надошт.

Аммо Рабле чун ҷавони ташнаи илму дониш пинҳонӣ ба ҳондан машғул гардида, забонҳои қадими юнонӣ ва лотиниро аз ҳуд намуд, файласуфон ва шоирони қадимро омӯхт ва ба хулосае омад, ки ҳаёти роҳибӣ мувофиқи табъи ӯ нест ва ӯ аз мактаб гурехт.

Ӯ дар назди яке аз дӯстонаш паноҳ ёфт ва пурра ба омӯзиши забонҳои қадим, илмҳои дақиқ ва ҳоса ба омӯзиши илми тиб машғул шуд. Солҳои дароз ба табобати дардмандон машғул гардид ва дарачаи бакалавру доктори тибро соҳиб гардид. Аммо бо ин ҳама Рабле ҳамагӣ роҳиби гуреза буду халос. Аз ҳамин сабаб, ба хулоса омад, ки барои созиш бо ҳокимияти динӣ бояд аз папаи Рим барои худсарона тарк намудани дайр бахшиш пурсад. Барои ин мақсад Рабле сафари дӯсти бачагиаш дю Беларо ба Рим фурсати муносиб ҳисобид ва чун котиби ӯ ба сафар баромад.

Онҳо оромона ва бо фурсат сафар мекарданд, дар ҳар шаҳр таваққуф менамуданд, ки ин мувофиқи завқи Рабле буд. Дар Рим онҳо дуру дароз истоданд ва Рабле бо ин "Шаҳри абадӣ" ба хубӣ ошно гардид. Бокимондаҳои шаҳомати деринаи ин шаҳр, калисоҳои зиёди он, зинератқупандагону намозгузорон, ки аз гӯшаҳои гуногуни католикӣ омаданд, диққати Раблеро ҷалб менамуд. Дар Рим Рабле бо корҳои дипломатӣ низ алоқа пайдо намуда, бо ҳодимони давлатӣ ва олимони машҳури Фаронсаву Европа иртибот пайдо мекунад.

Бо ноил шудан ба афви папаи Рим Рабле ба Фаронса баргашт ва акнун ӯ метавонист мустақиман чун рӯҳонӣ амал намояд. Аммо Рабле бо вучуди ин ҳама шахси диндор набуд ва ба зиндагии пас аз марг бовар надошт.

Рабле соли 1553 дар синни шастсолагӣ вафот кард.

Замони зиндагии Рабле мамлакатҳои Европаи Ғарбӣ давраи Эҳёро аз сар мегузаронидаанд ва буржуазияи навтавлид чаҳонбинии диниро, ки дар асрҳои миёна ҳукмрон буд, маҳдуд месохт. Ин замон илмҳои нав ташаккул ёфт, омӯзиши табиат, илмҳои дақиқ, омӯзиши адибони атиқа оғоз ёфт. Дар ҳама соҳаҳо рӯҳи таҳқиқгарӣ пайдо шуд ва ин ҳама боиси сар задани нооромӣ ва норозигии дини католикӣ гардид ва баъд "Ислоҳоти калисо" оғоз ёфт.

Ислоҳотгарон ба муборизаи ошкорои ҳокимияти динӣ баромаданд ва дигар дайру роҳибонро эҳтиром намекарданд. Аз ҷониби дигар ҳокимияти диниву калисоӣ низ низоми кори худро тағйир дод, озодихоҳонро зери таъқибу шиканҷа гирифтор менамуд, дар оташ сӯзондан, куштор ва намудҳои дигари ҷазо аз ҷониби диндорон роиҷ гардид.

Оқибат дар Германия ва Нидерландия миёни ислоҳотгарон ва католикҳо оташи ҷанг забона зад. Фаронсаву Англия ва тамоми Европаро фаро гирифт.

Дар ҳамин гуна давраи нооромии ҷамъияти Фаронса асари машҳури Франсуа Рабле "Гаргантюа ва Пантагрюел" эҷод гардид.

Таълифи ин романи ҳаҷвӣ ва гуманистӣ ба Рабле обрӯи ҷаҳонӣ овард. Дар асар ҷаҳонбинии нави буржуазии замони Эҳё инъикос меёбад. Муаллиф бо истеҳзои хушҳолона низоми асримиёнагии тарбия ва таълимро зери танқид мегирад, рӯзгори роҳибон ва пайравони онҳоро масхара менамояд. Истеҳзои ӯ нисбат ба онҳо ошкоро ва хеле сахт инъикос ёфтааст. Аз ҳамин сабаб факултети Сорбони донишгоҳи Париж ин асари Раблеро чун китоби зараровар ва вайронкунандаи асосҳои дин (католикӣ) маҳкум намуда буд.

"Гаргантюа ва Пантагрюел" инъикоси ҳамаҷониба ва муфассали ҳақиқати Фаронсаи замони Рабле мебошад. Муаллифи асар Фаронса ва Италияро саёҳат намуда, дар дайрҳои гуногун зиндагӣ ба сар бурда, дар университетҳо лексия хонда, ба табобати дардмандон машғул гардида, тамоми илмҳои асосии замонашро омӯхтааст. Аз ҳамин сабаб дар асараш нисбат ба ҳамзамононаш бештар ва беҳтар ҳақиқати замони худро инъикос карда тавонист. Романи "Гаргантюа ва Пантагрюел" асари сирф халқӣ буда, бо сурудҳои халқии франсавӣ ва расму оини гузаштаи ин халқ алоқаманд мебошад. Роман аз панҷ қисм ё китоб иборат буда, қисмҳои якум ва дуюм солҳои 1532-1534 ва се қисми охири ин асар дар замони сохти реаксия ва таъқиби гуманистон ба табъ расидааст. Қисми сеюм соли 1564 баъди вафоти Рабле ба табъ расид ва ақидае низ пайдо шудааст, ки қисми охирини роман аз рӯи маводи ҷамъкардаи Рабле аз ҷониби шахси дигар навишта шудааст.

Роман маводи зиёди халқӣ, саргузашти шахсиятҳои бузурги таърихӣ, тафсил ва шарҳи одатҳои гуногун ва вокеаҳои таърихиро фаро гирифта, хислатҳои начиби инсонӣ, аз қабили қаҳрамонӣ, инсондӯстӣ, ҷавонмардӣ, сарфаи максадноки вақт ва омӯзиши илм ташвиқ мешавад.

Боварӣ ба тараққиёт, даъват ба омӯзиши илму дониш дар қисми дуюми роман, аз ҷумла дар мактуби Гаргантюа ба Пантагрюел равшан ба назар мерасад. Дар он Гаргантюа ба сифати гуманисти солхӯрда аз аҳамияти илму дониш сухан мегӯяд ва писари худро ба омӯхтани илм даъват менамояд. "Ҷавонии худро барои такмили илм ва накӯӣ сарфа бояд кард" – чунин аст хулосаи қисми дуюми асар.

Рабле дар саҳифаи аввали роман ба хонандааш мулоқот мекунад. Ҳаёт ва рӯзгори Сукротро, ки хеле оддӣ ва шахси дар зоҳир бадафту назарногир буд, мисол меорад ва таъкид месозад, ки бо ин ҳама Сукрот аз хирадмандтарин донишмандон буд. Баъди ин ба хонанда мурочиат менамояд, ки "Оё боре сагеро дидаед, ки аз партавгоҳ устухони сарро ёфтааст? Бибинед, ки саг онро чӣ тавр муҳофизат мекунад, чӣ тарз нигоҳ медорад, чӣ хел бо дандонҳояш сахт медорад, чӣ хел ба оҳистагӣ мешиканад, чӣ тарз ботоқатона мегазад, чӣ хел тоза мемакад, барои чӣ ин ҳама заҳмат, чӣ лозим барои ӯ ин устухони ифлос. Маълум: Саг мехоҳад аз ин устухон мағзашро ба тамом бимакад. Ба ҳама маълум, ки ин хӯроки бомазза аст.

Ҳамин тавр ман низ мехоҳам, ки Шумо, дӯстони азизам, китоби маро аввал бӯ кашед, ламс намоед, бодиққат хонед ва мағзашро дарёбед"

Вокеан, ин асар яке аз ёдгориҳои беҳтарини маданияти ахди Эҳё ва яке аз асарҳои шоистаи адабиёти Фаронса буда, дар инкишофи тафаккури ҷамъият ва адабиёти франсавӣ ҳиссаи арзанда гузоштааст.

СЕРВАНТЕС
(1547 – 1616)

Мигел де Сервантес аз чеҳраҳои маъруфи адабиёти ҷаҳонӣ ва муваффақияти адабиёти замони Эҳёи Испания дар соҳаи насри бадеӣ ва драматургия ба ҳисоб меравад.

Мигел де Сервантес моҳи сентябри соли 1547 дар шаҳри Алқалъа де Энареси музофоти Мадрид дар оилаи ашрофи камбағалгардида ба табиб Родриго де Сервантес ба дунё омадааст. Маълумот дар бораи саводи ибтидоӣ ва таҳсили ӯ якранг нестанд. Дар ҷое таъкид шуда, ки ӯ зоҳиран таҳсили мукаммал ва мунтазаме накардааст ва ҷои дигар таҳсили университетро зикр намудаанд. Вале мусаллам аст, ки истеъдоди нависандагии ӯ ҳанӯз дар мактаб зоҳир гардид ва соли 1569 нахустин бор дар матбуот якчанд шеърҳояш чоп шуд.

Бино ба ахбори сарчашмаҳо оилаи Сервантес рӯзгори мураккаб дошт ва пайваста аз шаҳре ба шаҳре кӯчида бо мӯҳтоҷӣ ҳаёт ба сар мебурд.

Бинобар ин Сервантес, ки пайваста перомуни чӣ тарз ва бо кадом маош зистан андеша менамуд, дар бистудусолагӣ хизмати аскариро ихтиёр намуд ва сарбози яке аз полкҳои испании дар Италия қарордошта гардид. Ин замон дар шоҳии Неапол, ки тобеи шоҳи Испания буд, куввахои ҳарбӣ ҷамъ гардида, дар ҳолати ҷангӣ бо империяи Туркия буданд. Чунки Туркия дар ҳавзаи баҳри Миёназамин ба марказҳои ҳаётӣ ва роҳҳои тичоратии Аврупо, хусусан Испания, таҳдид мекард.

Сервантес аз ҷанги куввахои ҳарбии баҳрии Туркия дар халичи Лепанто бо якчанд захм баргашт ва ба қавли худаш дасти чапаш "аз барои шаъну шӯҳрати дасти рост" ҳамешагӣ аз кор баромад. Муддати панҷ соли дар хизмати ҳарбӣ дар Италия будан ӯ бо маданияти итолиёии Интибоҳ ошно гардида ёдгориҳои бузурги санъати Италия, осори адибону эҷодкорони он аз Данте то Аристо ва Тассоро омӯхт, ки доираи биниши бадеӣ ва гоявии ӯро васеъ гардонид.

Тирамоҳи соли 1575 Сервантес хизмати ҳарбиро тарк намуда, ба тақдирномаи сарфармондеҳи лашкари испании дар Италия буда ва ноибкороли Неапол озими ватанаш гардид, аммо киштии сафари ӯ "Офтоб" дар соҳилҳои Фаронса ба ҳучуми роҳзанҳо дучор гардид ва бо вучуди задухӯрди шадид Сервантес ва ҳамроҳони ӯ асир афтода худи ӯ ба Алчазоир фиристода шуд ва миёни гуломони ҳокими маҳал Ҳасан-пошо қарор гирифт. Тақдирномаи зотҳои олӣ, ки аз ҷайби Сервантес пайдо шуд, Ҳасан-пошоро ба андеша оварда, ки шояд ба ивази Сервантес соҳиби маблағи калоне гардад. Аз ҳамин сабаб низоми нигоҳдорӣ нисбат ба Сервантес сабуктар буд ва бо истифода аз ин нависанда нақшаи шӯриши бандиҳоро мекашид ва ба Испания номаҳои махфӣ ирсол мекард. Вале бо вучуди ин ҳама мӯҳлати асорат панҷ сол тӯл кашид. Соли 1577 падару модари Сервантес бо азобҳои зиёд барои озод намудани Сервантеси асирафтода кӯшиш намуданд. Оқибат 19-сентябри соли 1580 Сервантес ба озодӣ баромад ва 24-октябр Алчазоирро тарк намуда, ба хоки ватанаш по ниҳод.

Дар ватанаш талоши зиндагӣ ӯро водор намуд, ки боз муддате хизмати ҳарбиро адо намояд.

Солҳои 1580-1581 Сервантес дар истилои Португалия иштирок намуд ва боре чанд чун қосид ба Африкаи Шимолӣ низ сафар намуд. Имконият барои эҷоди асар баъди дар Мадрид муқимӣ гардидани ӯ соли 1583 фаро расид ва ӯ дар услуби маъмули он замон қиссаи "ҷӯпонӣ" романи "Галатея"-ро таълиф намуд. Қаҳрамонони ин асар "ҷӯпонҳо" ва "ҷӯпондухтарон"-и хаёлии аз зиндагии воқеӣ дур буданд.

Ҳарчанд давраи аввали фаъолияти эҷодии Сервантес ба таълифи чунин асарҳо огоз ёфт, вале ӯ солҳои охири умраш ба жанри романҳои "ҷӯпонӣ" танқидкорона баҳо дода, изҳор доштааст, ки "онҳо асарҳои сохтаи хаёлие мебошанд, ки барои дилхушии одамони бекоргард навишта мешавад".

Соли 1584 бо духтари камбизоати музофотӣ доня Кателина де Салазари-Палисиос издивоҷ намуд. Асари нахустини навмашқонаи драмавии ӯ "Ахлоқи алҷазоирӣ", ки як навъ бозгӯ ва инъикоси асорати ӯ мебошад, дар ҳамин давра таълиф гардидааст. Баъди як соли таълифи ин асар Сервантес боз макони зисташро тағйир дод ва дар пойтахти Андалусия шаҳри Севиля сукунат ихтиёр намуд ва соли 1587 соҳиби вазифаи хурди давлатӣ – вакили харид ва мусодираи озуқа барои урдуи ҳарбии бахрие, ки бояд ба муқобили Англия ҳуҷум мекард, таъйин мешавад. Бо тақозои вазифа Сервантес ба гӯшаву канори Андалусия сафар карда, бо одамони табақаҳои гуногуни ҷамъият муомилоту мубоҳисот намуда, таҷрибаи зиёде андӯхт, ки минбаъд барои таълифи романи "Дон Кихот" ба кор омад. Соли 1590 аз ин вазифа даст кашид ва дар амали дигаргунидани бакияи андозҳо дар музофоти Гренада ба кор шурӯъ намуд. Ин амал ба нависанда имкон дод, ки ба аҳволи пурфоҷиаи халқаш ҳубтар ошно гардад. Сервантес дар ин амал муносибати пуливо ба воситаи як банкири Севиля анҷом медод ва ҳамин муомилот ба сари ӯ бадбахтии наве бор кард. Ин банкир ҳудро варшикаста эълон намуд ва маблағи давлатие, ки Сервантес ба ӯ дода буд, барбод рафт. Ба ҷурми ин гуноҳ ӯро ду бор – солҳои 1597 ва 1602 ба зиндон андохтанд. Баъди раҳоӣ аз зиндон ба Валядолида кӯчида, хизмати давлатиро батамом тарк намуд ва бо ҳамин давраи дуюми севилии ҳаёти ӯ анҷом пазируфт.

Бо вучуди ин ҳама ноҷӯриҳои рӯзгор ин даври умри адиб таҳо аз нокомиҳо иборат набуда, эҷоди чандин песаҳо аз қабили фоҷиаи машҳури "Нумансия", новеллаҳои "Риконте ва кортадило" ва "Эстрамадурии бадрашк" ба ҳамин солҳо рост меояд. Ҳамчунин муҳаққиқон изҳор намудаанд, ки фикри навиштани романи "Дон Кихот" низ ҳамин айём пайдо шудааст.

Фоҷиаи "Нумансия" дар заминаи воқеоти чанги истилогарони румӣ бо иберҳо-қабилаҳои сокини Испанияи қадима таълиф гардида аз далерию қаҳрамонии халқи Испания ҳикоят мекунад. Ин фоҷианомаи ватандӯстона соли 1937 дар рӯзҳои муборизаи қаҳрамононаи халқи Испания алайҳи фашизми байналхалқӣ дар саҳнаи театри испанӣ аз нав зинда гардид.

Мавзӯи "Эстрамадурии бадрашк" эътирози инсон муқобили ҷаҳонбинии ҳоси моликияти ҳусусии буржуазӣ мебошад. Дар "Риконте ва кортадило" бошад Сервантес макони дуздону авбошони Севиляро моҳирона тасвир намуда, ҳулқу атвори даррандавори онҳоро ҳачву масҳара менамояд.

Ин ду асари Сервантес дорои қимати калони бадеӣ ва иҷтимоӣ буда, шоҳиди он аст, ки нависанда ба ҳалли проблемаҳои реализми танқидӣ наздик шудааст.

Дар бораи даврaҳои охири ҳаёти Сервантес маълумот хеле кам аст ва таҳо аз муқими шаҳри Мадрид, ки аз нав пойтахти Испания эълон

шуда буд, гардидани ӯ ишора меравад. Ба Мадрид пеш аз нашри ҷилди аввали романи "Дон Кихот" кӯҷ баста то таълифи ҷилди дуюм, асархои дигари ӯ "Ҳикояҳои пандомӯз" (1613), достони манзуми сатиравии "Саёҳати Парнас" (1614) ва маҷмӯаи "Ҳашт комедия ва ҳашт интермедия" ба табъ расидаанд. Ҷилди дуюми "Дон Кихот" охири соли 1615 аз чоп баромад ва тавъам бо он нависанда нияти дарнаи худро амалӣ намуд ва романи "қахрамонӣ" – "Саёҳати Персилес ва Сихизмунда"-ро навишт, ки асари охирини ӯ буд.

Сервантес солҳои охири умр гирифтори касалии дил буд ва 23-апрели соли 1616 вафот кард. Ӯро аз ҳисоби пули хайрия дар гӯристони гарибон дафн намуданд. Баъди марги ӯ ҳамсараш дастхатти асари охирини ӯ «Саёҳати Персилес ва Сихизмунда»-ро ба яке аз нашриётхои Мадрид фурӯхт ва он дар соли 1617 аз чоп баромад. Дар ин асар нависанда зимни тасвири ишқу дӯстии қахрамонона ба мавзӯи асосӣ ва ҳамешагии эҷодиёташ – мавзӯи инсонияти ҳақиқӣ бармегардад.

Бо ин ҳама шебу фарози кори эҷодӣ асаре, ки ба Сервантес ва адабиёти Испания шӯҳрат овард, ҳамоно романи "Дон Кихот" аст. Мунаққиди бузурги рус В.Г. Белинский дар бораи ин асар навишта буд: "Офаридаи бузурги Сервантес ба шӯҳрати бузурги худ комилан сазовор аст. Бо «Дон Кихот» давраи нави санъат – санъати навтарини мо оғоз ёфт. Вай ба равияи идеалии роман зарбаи қатъӣ дода, онро ба ҳақиқати ҳастӣ рӯҳӯ кунонд. Ин корро Сервантес на фақат бо оҳанги сатиравии асараш, балки бо фазилати олии бадеии он ҳам анҷом дод".

Романи "Дон Кихот" гайри чашмдошти муаллифу ноширон шӯҳрат пайдо намуд. Вақте ки дар Мадрид ин асар аз чоп баромад, ношир ба шӯҳрат ёфтани асар бовар надошт, аз ҳамин сабаб асар асосан ба дӯконҳои китобфурӯшии музофотҳо роҳӣ карда шуд. Зеро дар Испания замони Сервантес миёни шаҳру деҳот тафрикаи чиддӣ мегузоштанд ва гӯё хонандагони пойтахт танҳо ба осори нависандагони маъруфу машҳур одат кардаанд. Аммо ин роман ба зудӣ шӯҳрат пайдо кард ва танҳо дар давоми соли 1605 панҷ нашр ва баъд боз чаҳор нашри он ба фурӯш рафт. Ҳамин муваффақияти роман Сервантесро водор сохтааст, ки соли 1614 давоми онро нависад, бинобар ин қисми дуюм назар ба қисми аввал аниқтар ва мазмунноктар баромадааст.

Сервантес дар тамоми равиши роман мукобили таълифи романҳои баҳодурӣ меблрояд, зеро ин намуди асархо сохти феодалӣ ва ҳукмронии аристократияро ҳимоят ва чонибдорӣ менамуд. Сервантес чун василаи муборизаи зидди романи баҳодурӣ пародия – накизан масхараомезро интихоб намуд. Ӯ ба ин амалаш ба "равияи идеалии" романнависии замонаш зарба зад ва беасосиву бебунёдии адабиёти баҳодурии феодалиро аристократиро исбот намуд.

Ба қавли Белинский "оҳанги сатиравӣ"-и асари Сервантес адабиётро "ба ҳастӣ" рӯй оваронд ва асаре ба вучуд овард, ки дар вай реализми

фавқулодда ба танқиди сатиравии ҷаҳони кӯҳнашудаи аристократияи феодалӣ хизмат мекард.

Дар маркази романи "Дон Кихот" ду қаҳрамони асосӣ идалгои ламанчӣ Алонсо Киана ва Санчо Пансаи деҳқон қарор гирифтаанд. Дар равиши воқеа аввалӣ ба баҳодури девонафеъл Дон Кихот, дуюмӣ ба хизматгори яроқбардори ӯ ва сониян ба ҳокими хаёлии ҷазираи Баротарияи бофта табдил меёбанд. Ин нақшҳоро аз чумлаи дурахшонтарин ва барҷастатарин нақшҳои адабиёти ҷаҳонӣ донистаанд.

Бесабаб нест, ки дар давоми бештар аз се аср романи Сервантесро на танҳо дар Испания, балки дар саросари ҷаҳон ҳамчун дилангезтарин китобҳои адабиёти ҷаҳонӣ механанд ва қадр мекунанд.

Ин асар бешубҳа бузургтарин ҳиссагузории халқи Испания ба ганҷинаи маданияти ҷаҳонӣ мебошад.

Хонандаи тоҷик бо иловаи ошноии дерина ба Сервантес ва асари ӯ ду нашри тарҷумаи тоҷикии онро дар даст дорад, ки аз ҷониби нависанда ва тарҷумони бомаҳорат Сотим Улугзода анҷом ёфтааст. Нашри дуюми он соли 1989 аз тарафи нашриёти "Адиб" ба табъ расид ва бо иловаи сарсухану шарҳу тавзеҳ аз нашри якум фарқ дорад.

"ДОН КИХОТ"

ПОРЧА АЗ ДОСТОН

Ҳикояти бемор шудани Дон Кихот, васиятномааш ва вафоташ

Дар олам ҳама чиз бебақост, ҳама чиз ва хусусан умри одамизод аз ибтидо то лаҳзаи охирин рӯ ба фано меравад, аз ин рӯ, чун худованд ба умри Дон Кихот чунин қудрате надода буд, ки ҷараёни худро сусттар кунад, вафоташ тамоман аз ғайри чашмдошти ӯ рӯй дод. Шояд Дон Кихот баъди маглуб шуданаш ба шиканҷи ғаму ғусса афтида буд ва хости худо буд, ки вай гирифтори табларза гардида, ба ин дард шаш рӯз дар бистар хобид; дар ҳамаи ин муддат дӯстонаш кашиш, бакалавр ва сартарош ӯро аёдат мекарданд, яроқбардори некӯкораш Санчо Панса бошад як дам аз сари болини ӯдур намешуд. Дӯстонаш гумон мекарданд, ки вайро фикру хаёли аламноки маглуб шуданаш ва ба озод кардану аз ҷоду баровардани Дулсинея қодир набуданаш ба ин ҳол андохтааст. Бинобар ин ҳар тавр мекӯшиданд, ӯро дилхуш кунанд, бакалавр бошад як зайл ба ӯ талқин мекард, ки худро накоҳонад, аз бистар бархезад ва ҳаёти чӯпониро пеш гирад, —"ман, — мегуфт бакалавр, — аз як нафар чорводори кинтанарӣ ба пули худам ду саги зӯр харидам, номи якаш Муруги, номи дигараш Паррандагир аст, ҳар дуяш раҳми моро

посбони мекунанд". Аммо ин гапҳо Дон Кихотро аз ғаму ғусса фориг карда наметавонистанд.

Дӯстон ба табиб кас фиристоданд; вай набзи беморро санҷида мушаввашхотир шуд, ба Дон Кихот маслиҳат дод, ки дар ҳар сурат ба сиҳати рӯҳии худ аҳамият диҳад, зеро ба фикри вай сиҳатии ҷисмонии ӯ дар зери хатар буд. Дон Кихот суҳани табиброро оромона шунид, аммо калиддор, ҷиян ва ярокбардораш аз суҳани вай ба хавотир афтода, мисли ин ки Дон Кихот мурда бошад, гиря бардоштанд. Маънои гапи табиб ин буд, ки Дон Кихотро ғаму ғусса ба ҳалокат бурда истодааст. Дон Кихот майли хоб доштанашро баҳона карда хоҳиш намуд, ки ӯро танҳо гузоранд. Хоҳишашро ба ҷо оварда буданд, ки ӯ пайваста беш аз шаш соат ба хоби сахт рафт, ба тавре ки калиддораш ва ҷиянаш мабодо ӯ мурда намонда бошад гуфта безобита шуданд. Лекин дар охир вай аз хоби тӯлонӣ бедор шуда, бо овози баланд чунин суханронӣ кард:

— Ҳамди беҳад ба худои қодир, ки бар ман чунин лутфи азиме кард-!Карами ӯ бепоён аст ва гуноҳи одамизод ҳар қадар зиёд бошад ҳам, карами ӯро на қатъ карда метавонад ва на маҳдуд.

Ҷияни Дон Кихот ба гуфтори тағояш бо диққат гӯш мекард, он гуфтор ба вай нисбат ба он чи ки Дон Кихот одатан мегуфт ва ба ҳар ҳол дар вақти бемориаш ба забон меронд, оқилонатар намуд, бинобар ин духтар ба вай мурочиат карда, чунин гуфт:

— Тағочон, шумо чиҳо гуфта истодаед? Он чи мегӯед, гапи нав барин-ку? Вай кадом лутфу карам ва кадом гуноҳи одамизод?

— Ҷигарам, ин ҳамон лутфу карамест, ки худои таоло дар ҳамин лаҳза ба ман зоҳир кард, — ҷавоб дод Дон Кихот. – Ба ақлам рӯшной дамид, ақнун ақли ман аз ҷаҳолати тираву торе, ки аз хониши доимии офатбори романҳои мурдори баҳодурӣ пайдо шуда буд, начот ёфт. Альон тамоми бемаъной ва дурӯғии он романҳо бар ман аён гашт ва ман фақат аз як чиз: аз он надомат мекунам, ки хеле дер ба ҳуш омадам ва ақнун вақт надорам, хаторо ислоҳ кунаму ба хондани китобҳои дигаре, ки рӯҳу равони башарро мунаввар месозанд, шурӯъ кунам. Гӯш кун, ҷиянам: ман ҳис мекунам, ки мемирам, ман мехостам тавре бимирам, ки одамон бовар кунанд, ки ман беҳуда умр ба сар набурдаам, тавре бимирам, ки дар ман номи девонагӣ боқӣ намонад, — бигузор ман девона будам, лекин бо марги худам акси инро исбот кардан мехоҳам. Азизам, дӯсти мехрубонам, кашиш, бакалавр, Самсон Карраско ва устои сартарош Николасро садо кун, — ман мехоҳам тавба кунам ва васиятнома нависонам.

Ҷияни Дон Кихотро пай даъвати онҳо рафтан лозим наёмад, зеро дар ҳамон асно ҳарсеяшон ба хона ворид ва назди Дон Кихот ҳозир гардиданд. Дон Кихот онҳоро дидан замон чунин суханҳо бар забон овард:

— Азизон, маро табрик кунед: ман дигар Дон Кихоти Ламанчӣ нестам, балки Алонсо Кихано мебошам, ки аз барои хулқу атвори некам

ба лақаби Некӯкор мушарраф шуда будам. Аз ин баъд ман душмани Амадиси Галлӣ ва ҳамаи авлоди бешумори вай мебошам, минбаъд аз китобҳои мурдори доир ба баҳодурони ҷаҳонгард безорам, акнун ман кӯтоҳандешии худро фаҳмидам, то чӣ андоза ба худам таъсири зарарнок расонидани он китобҳоро фаҳмидам ва бо лутфи раббонӣ аз таҷрибаи талхи худам сабақ гирифтам ва ба он китобҳо лаънат мефиристам.

Он се нафар аёдаткунандагон ин навъ гуфтори Дон Кихотро шунида, чунин хулоса баровардаанд, ки зоҳиран ин дафъа ба сари вай савдои чизи дигаре задааст. Самсон ба вай гуфт:

— Боз ин чӣ гап, сенёр Дон Кихот, дар айни вақте ки ба мо хабари аз ҷоду халос шудани сенёра Дулсинея расидааст, шумо аз ниятатон мегардед? Акнун ки мо азму ҷазм кардаем, ки чӯпон шавему дурудгӯён шоҳона зиндагӣ кунем, шумо зӯҳду такво ихтиёр мекунед? Ба ҳаққи худо, аз ин роҳ гардед, ба худ оеду ин ҳазён, ин сафсатаро партоед.

— Ҳазёну сафсата гуфта, ман он чиро ки то алвақт буд, меномам, — эрод расонд Дон Кихот, — он ҳазёну сафсата ҳақиқатан барои ман ҳалокатовар буд, аммо бо мадади худованд ман онро дар дами маргам ба манфиати худ мегардонам. Сенёрҳо, ман ҳис мекунам, ки ба зудӣ мемирам, бинобар ин шӯхиро як сӯ мегузорем, ҳозир ба ман рӯҳонӣ даркор аст, зеро мехоҳам тавба кунам, сонян барои васиятнома навиштан котиб даркор аст. Дар ин ҳел дақиқаҳо ба инсон бо ҷони баромадистодааш шӯхӣ кардан норавост, бинобар ин аз шумо хоҳиш мекунам: то ман назди кашиш маросими тавбаро ба ҷо меорам, шумо ба котиб кас фиристед.

Ҳозирон дар ҳайрат монда, ба якдигар нигоҳ карданд, ҳамаашон агарчи бо як қадар гумоне шубҳа бошад ҳам, моил буданд ба суханони Дон Кихот бовар кунанд; якбора аз девона ба ҳушёри солимулақл табдил ёфтани Дон Кихот бароямон аломати расидани ачали вай буд, зеро вай ба гуфтори лар боло овардашудааш боз суханони дигаре илова кард ва ин суханонаш он қадар бомантиқ, бо рӯҳи исавият ороста ва ҷунон оқилона буданд, ки дар охир ҳамаи гумону шубҳаи ҳозирон бартараф шуд ва ҳамаашон бовар карданд, ки ақлу ҳуши солим ба Дон Кихот баргаштааст.

Бо хоҳиши кашиш ҳама баромаданд, вай бо Дон Кихот танҳо монда, ӯро ба тавба овард. Бакалавр барои котиб рафта ба зудӣ бо ҳамроҳи котиб ва бо Санчо Панса баргашт; Санчо пештар ҳам дар ин ҳолат будани мавлояшро аз бакалавр фаҳмида буд, ҳозир гиристани занаки калиддор ва чияни Дон Кихотро дида, рӯй ва лабонаш каҷ шуданд, аз чашмонаш ашк борид. Баъди маросими тавба кашиш баромада гуфт:

— Алонсо Киханои Некӯкор ҳақиқатан дар дами ҷонканист ва ақлу ҳушаш барҷост. Биёед, ҳамаамон бо сари болинаш равем, вай ҳозир васиятнома менависонад.

Инро шунида калиддор, чияни Дон Кихот ва Санчо Панса аз нав гиряву фиғон бардоштанд, аз чашмонашон, ки бе ин ҳам тар буданд, ашк чун оби равон мерехт ва аз ҷигарашон пайваста оҳи ҳасрат мебаромад, зеро Дон

Кихот, чунонки дар боло зикр ёфт, дар ҳамин ҳолати Алонсо Киханаи оддӣ будаи ҳам мисли Дон Кихоти собиқ ҳалим, ҳушҳулқ ва хушфеъл буд, ки аз барои ҳамин вайро на танҳо аҳли хонаводааш, балки ҳамаи шиносу ошноҳояш ҳам дӯст медоштанд. Ба назари вай бо ҳамроҳии дигарон котиб низ ҳозир гашт ва пас аз он ки ӯ сарлавҳаи васиятномаро навишт, Дон Кихот ибодати худро ва дигар ҳар он чи аз рӯи оини исавият дар ин маврид лозим буд, ҳамаро ба ҷо оварда, ба нависонидани васиятнома шурӯъ кард.

— Нависед: Дар дасти Санчо Панса, ки ман дар вақти ихтилоли шуурам ба хидмати яроқбардорӣ гирифта будамаш, пули амонатии ман аст, ин пулро аз вай пагиранд ва ҳисоботашро талаб накунанд, зеро ману вай дар байнамон ҳисоби худӣ дорем:агар баъди баровардани ҳаққи Санчо Панса аз он пул чизе зиёдатӣ кунад, бигзор он пули зиёдатӣ бисёр набошад ҳам, ба вай даркор мешавад ва ҳам агар ман дар вақти аз акли солим бегона буданам сабабгори ҳокими ҷазира таъйин гардидани ӯ шуда бошам, пас ҳозир, ки ақлу ҳушам солим ва барҷост, агар аз дастам меомад, ба вай подшоҳии як мамлакатро ато мекардам, зеро дилсофӣ ва садоқати вай ба ин меарзад.

Дар ин ҷо Дон Кихот ба Санчо рӯ оварда гуфт:

— Дӯстам, бубахш, ки аз боиси ман ту ҳам ба девонагӣ ном баровардӣ ва монанди ман гумроҳ шуда, бовар кардӣ, ки замоне дар дунё баҳодурони ҷаҳонгард будаанд ва гӯё, ки ҳозир ҳам ҳастанд.

— Оҳ! -гириста шидо кард Санчо. – Намуред, ҳазратам, маслиҳати маро гиред: солҳои бисёр умр бинед, чунки охир, одамро гайр аз як ғаму гусса ҳеҷ кас накушад, ҳеҷ кас нест накунаду худаш якбора мураду монад—охир ин тамоми беақлӣ, девонагист! Дар чоғи хоб карданатон бас, акнун ҳезед, либоси чӯпонӣ пӯшед – ба дашту саҳро мебароем, чунон ки худатон ҷазм карда будед; як вақт мебинед, дар ягон гӯшаи дашт, дар паси ягон бутта сенёра Доня Дулсинеяро кофта меёбем, ки аз ҷоду халос шудааст, ана ба ин чӣ расад! Агар шумо аз хафагӣ мурда истода бошед, ҳамаи айбро ба гардани ман занеду гӯед, ки: "Ман аз Росинант ғалтида, лат хӯрдам, чунки Санчо аили вайро суст баста будааст"; ғайр аз ин, ба соҳибмаҳматам аз китобҳои баҳодурӣ маълум аст, ки одатан як баҳодур баҳодури дигарро ба замин мегалтонад; имрӯз вайро ғалтонданд, пагоҳ вай мегалтонад.

— Ҳамин тавр, -тасдиқ кард бакалвр, — Санчо Пансаи некӯкор рост мегӯяд.

— Бас аст, сенёрхо, — овоз баровард Дон Кихот, — паррандагони нав ба лонаҳои кӯҳна наменишинанд. Ман девона будам, ҳозир ҳушёрам! Дон Кихоти Ламанчӣ будам, ҳозир — такрор мекунам—Алонсо Киханои Некӯкорам. Умедворам, ки бо пушаймонии самимии худ иззату ҳурмати пештараамро ба худам баргардонам; шумо, ҷаноби котиб, давомашро нависед; тамоми дорои худамро ба хоҳарзодаи дар ин ҷо ҳозирбудаам Антония Кихано мерос мегузорам, аммо ба шарте ки нахуст аз дороям як қисмаш бароварда шавад: ман таъйин мекунам, ин қисмат ба ҷоҳои дигар

сарф карда шавад; ва ҳам пеш аз ҳама, ба кадбонуи калиддори ман барои тамоми муддати хизматаш музди мукаррариаш дода шавад, аз ин гузашта, хоҳишмандам, ки вай барои сару либосаш боз бист дукат диҳад. Ҷаноби кашиш ва ҷаноби бакалавр Самсон Карраскоро, ки дар ин ҷо ҳозиранд, вакилони худ тайин мекунам. Мехоҳам, ки ҷиянам Антония Кихано, агар шавҳар ихтиёр кунад, касеро ихтиёр кунад, ки аз романҳои баҳодурӣ бехабар буданаш пешакӣ ба вай маълум бошад; агар маълум шавад, ки он кас романҳои баҳодуриро мехондааст ва бо вуҷуди ин агар ҷияни ман вайро шавҳар ихтиёр кунад ва ба вай расад, дар ин сурат ман ҷиянамро аз мерос маҳрум месозам, аз вакилонам хоҳиш мекунам, ки дороии маро бо савобдиди худашон ба корҳои хайр сарф кунанд.

Бо ҳамин Дон Кихот васиятномаашро нависонда тамом карду аз ҳуш рафта, дар бистар дасту по ёзонд. Ҳама тарсида, худҳошонро ба сӯи ӯ афканданд. Дон Кихот баъди нависонидани васиятнома боз се рӯз зиндагӣ кард ва дар ҳамин муддат дам ба дам бехуш мегардид. Ҳамаи аҳли хонаводааш дар изтироб афтода буданд; аммо ин ҳол монеъ намешуд, ки ҷиянаш хӯрок бихӯрад ва калиддор аз шароб баҳра барад, инчунин Санчо Панса ҳам хӯру нӯшро фаромӯш намекард: бояд эътироф кунем, ки андешаи мерос ҳамеша дар дили меросхӯрон аламӣ ҷонканиш шахси меросгузорандаро кам ва суст мегардонад. Ниҳоят баъди ичрои расму русуми лозима дар хакки Дон Кихоти мурдаистода ва пас аз он ки вай бо далелу бурҳони бисёр романҳои баҳодуриро маҳкум ва мазмум кард, охирин соати умри ӯ фаро расид. Котиби дар он дам ҳозирбуда гуфт, ки ӯ дар ҳеҷ як романи баҳодурӣ нахондааст, ки касе аз баҳодурони ҷаҳонгард монанди Дон Кихот ин қадар орому осуда ҳамчун исавии покдин ҷон дода бошад; ҳамаи ҳозирон аз марги вай ғамгин буданд ва мегиристанд. Дон Кихот бошад, дар он дам ҷон ба ҷонофарин супурд, яъне, сода карда гӯем, — мурд.

Савол ва супоришҳо:

1. Сервантес кай ва дар кучо таваллуд ёфтааст?
2. Чаро Сервантес хизмати ҳарбиро ихтиёр намуд?
3. Ба ҷурми кадом гуноҳ ӯро ба маҳкама кашиданд?
4. Асарҳои дар солҳои 80-ум навиштаи Сервантесро номбар кунед.
5. Чаро пафрати Сервантес ба асарҳои баҳодурӣ зиёд шуд?
6. Романи "Дон Кихот" чӣ хел шӯҳрати ҷаҳонӣ пайдо намуд?
7. Дар бораи қаҳрамони марказии асар — Дон Кихот андешаатонро баён кунед.
8. Чаро Дон Кихот дар арафаи марг аз акидаву андешаҳои худ дар бораи романҳои баҳодурӣ даст кашид, онҳоро "романҳои мурдори баҳодурӣ" номид?
9. Аз рӯи имкон романи "Дон Кихот"-ро пурра мутолиа намуда, ба рафтору кирдори қаҳрамонҳо диккат диҳед ва дар бораи онҳо мулоҳизаҳоятонро баён намоед.

ВИЛЯМ ШЕКСПИР
(1564 – 1616)

Шекспир на танҳо драматурги номии Англияи аҳди Эҳё, балки бузургтарин драматурги тамоми дунё ва ҳама давраҳо ба ҳисоб меравад. Шекспир фарзанди ҳунарманди оддии яке аз шаҳрҳои Англия буда, поягузори театри Англия ҳисоб меёбад. Ҳарчанд аз эҷоди асарҳои оригиналии Шекспир ҳама огоҳӣ доштанд, гурӯҳхое низ буданд, ки баромади иҷтимоии ӯро ба назар гирифта, ба муаллифи чунин асарҳои оригиналӣ будани ӯ шубҳа мекарданд. Шекспир дар яке аз театрҳои пешқадами замонаш – театри "Глобус" кор кардааст.

Вилям Шекспир 23-апрели соли 1564 дар шаҳраки Стратфорди соҳили дарёи Эйвон таваллуд шудааст. Падари Шекспир ба табақаи ҳунармандони шаҳр дохил мешуд ва зиндагии камбағалона дошт.

Шекспир аз 7-солагӣ дар мактаби грамматикӣ таҳсил намуда, асосан забонҳои лотинӣ ва юнониро омӯхтааст. Инчунин дар ҳамин мактаб асосҳои мантиқ ва риторикаи сҳоластикии асримиёнагиро аз ҳуд намудааст. Аммо курси пурраи мактабро аз сабаби ноомади корҳои падар ҳатм накарда, аз рӯи эҳтиёҷ ба фурӯши гӯшт машғул шудааст.

Дар синни 18 солагӣ бо духтари як фермере издивоҷ мекунад ва зодгоҳро тарк карда соли 1585 ба Лондон меояд.

Дар даврањои аввал барои рӯзгузаронӣ ҳама гуна кори пешомадаро иҷро кардааст, аз қабили нигоҳбонии аспони шахсоне, ки барои тамошои театр меомаданд.

Аввалин бор номи Шекспир дар матбуот соли 1592 пайдо мешавад, ки ӯ дар ин давр аллакай актёр ва муаллифи намоишнома буд. Чун актёр Шекспир фаъолияти андаке дошта, чун драматург ба зудӣ ном баровардааст. Соли 1599 труппае, ки Шекспир низ аз ҷумлаи он буд, аз ҳисоби маблағи ҳуд театри "Глобус"-ро таъсис доданд.

Дар давраи зиндагиаш дар Лондон Шекспир ба ҷавонон-донишҷӯён иртибот пайдо намуда, дунёи маънавии ҳудро бой гардонид ва ин иртибот барои шаклгирии ҷаҳонбинии гуманистиаш низ таъсир расонид. Соли 1612 Шекспир тарки Лондон намуда, ба зодгоҳаш Стратфорд баргашт ва дар ҳамин ҷо 23-апрели соли 1616 вафот кард. Маҷмӯаи нахустини намоишномаҳои ӯ бо кӯшиши рафиқони саҳнавиаш Ҳеминг ва Кондел соли 1623 нашр гардид. Аз осори ӯ то ба мо ду достон – "Венера ва Адонис", "Лукретсия", 154 сонет, песа, фоҷианомаҳо ва таърихномаҳо боқӣ мондаанд.

Эҷодиёти Шекспирро ба се давра тақсим мекунанд.

Даврањои аввали эҷодиёти Шекспир ба замони ҳаракати ватанҳоҳӣ дар Англия ва шикасти "Армадаи мағлубнашаванда"-и Испания рост меояд. Бинобар ин дар эҷодиёти ин даврањои Шекспир хусусияти ҳаётдӯстӣ ва зиндагидӯстдорӣ бештар мушоҳида мешавад. Ба ин давра эҷоди маҳҳа-

кахои машхури "Ром шудани саркаш", "Ду веронагй", "Хоб дар шаби тобистон", "Як пула гап - сад пула гавго", "Ин ба шумо хуш меоял", "Шаби дувоздахум" ва фачианомахои "Ромео ва Чулиетта" ва "Юлий Сезар" рост меояд.

Дар давраи дуюм, ки замони тезутундии гуногунакоидии хакикати Англия ба хисоб меравад, дар эходиёти Шекспир як нав фахмиши зиддият ва фочиаи хаёти мардум ба назар мерасад. Дар ин давра фочианомахои фалсафии ў эход шудаанд, аз кабили "Хамлет" (1601), "Отелло" (1604), "Шох Лир" (1605), "Макбет" (1605).

Дар давраи сеюм, ки ба замони режими феодалию иртичоии Якови I Стюарт рост меояд ва мардум аз галабаи акоиди гуманистй умеди худро кандаанд, Шекспир барои пардапўшона ифроз намудани акоиди гуманистиаш ба афсона ва хаёлот рў овардааст. Дар ин давр як катор трагикомедияхои ў пайдо мешаванд, ки бехтарини онхо "Афсонаи зимистон" ва "Тўфон" аст.

Дар хар кадом даврахо Шекспир асархое офаридааст, ки кимати баланди идеявию бадеи доранд. Харчанд осори гайридрамавии ў нисбат ба драматургияаш шўхрати камтаре доранд, ба хар хол, мавкеи сазовор пайдо намудаанд.

Достонхои "Венера ва Адонис" ва "Лукретсияи доро", ки дар мавзўъхои мифологй ва кахрамонй - таърихй эход гардидаанд, хунармандона буда, аз асархои дар хамин мавзўъхо навиштаи хамзамононаш бо реалияти амики худ фарк мекунад.

Ба катори асархои машхури шоиронаи Шекспир 154 сонети ў, ки миёни солхои 1592-1598 эход гардида, соли 1609 нашр шудааст, низ дохил мешаванд. "Сонет" калимаи итолиёвй буда, маънои "садо додан"-ро ифода менамояд. Чун жанри адабиёт сонет жанри лирикй буда, аз 14 мисраъ иборат аст ва кофияаш абаб, абаб, абаб, аа мебошад. Конунихои жанри сонет катъй буда, он бояд хатман аз 14-мисраъ иборат бошад. Аммо гохо аз чонибй шоирони алохида ба микдори мисраъхо ва кофиябандии он тагйирот низ ворид сохтаанд.

Аз 154 сонети Шекспир 74-тои он дар тарчумаи Кутбй Киром (Шекспир. Сонетхо. Душанбе: «Ирфон», 1965) ба забони точикй нашр шудааст. Шоир дар сонетхои худ мухаббати пок, садокат ба дўст, ному кори накў мондан дар зиндагй ва амсоли инхоро тараннум кардааст.

Осори Шекспир намиранда аст, умри абадй дорад. Кимати бадеии он давра ба давра бештар зохир мегардад. Харчанд доираxои иртичой борхо кўшиш намудаанд, ки мероси ин нобиғаи чахониро чун асархои киматгумкарда арзёбй намоянд, вале худи хаёт эхтиёчи хамарўзаро ба асархои гуногунжанру гуногунмавзўи Шекспир тасвиб месозад ва ин мерос дар сабзиши маърифати инсонй хисса мегузорад.

Шекспир аз чумлаи он адибони нобиға аст, ки барои мардуми точик собикаи деринаи шиносой дорад, зеро «асархои гаронмояи ў корвони

азимест, ки аз Мағриб то Машрқ роҳ мепаймояд ё ҳуд дарёи бекаронест, ки бо ҳазор печу тоб ҷорист ва ҳар соат шохобҳои тозае пайдо мекунад — ин дарё ба укёнуси маданияти ҷаҳонӣ рафта мерезад».

Намоишномаҳои "Отелло", "Ромео ва Ҷулиетта", "Шоҳ Лир", "Ду веронагӣ", "Ҳамлет" дар театри академикии драмаи ба номи Лоҳутӣ ба забони тоҷикӣ намоиш дода шудаанд. Дар тарҷума ва ба хонанда расонидани асарҳои Шекспир ба забони тоҷикӣ Абулқосим Лоҳутӣ, Сотим Улуғзода ва Қутбӣ Киром ҳиссаи арзанда гузоштаанд.

Сонетҳо

Ман ғалат кардам, ки боре гуфта будам ҳуд ба ҳуд,
Ҳеҷ гоҳе ишқи ман аз иқтидорам зӯр нест.
Охир, он вақтам ба дил ин оташи сӯзон набуд.
Пайкарам акнун даме аз шӯълаи он дур нест.

Хок бар сар кардаму шӯридаму ғамгин шудам,
Нола кардам, сӯхтам, садранг гаштам дар нафас,
Гоҳ зин бар дӯш гаштам, гоҳ рӯи замин шудам.
Ғаҳ қасам бишкаста, бурдам гоҳ қонунро ба пас,

Ман ба ҳарфи қисмати қачрав накардам боварӣ,
Сӯи он рӯзе, ки андар пеш буд, гуфтам чунин:
Зӯртар аз ишқи ман ишқе набошад, эй парӣ.
Ишқи манро не фалак бошад ҳарифу не замин.

Ишқ тифл аст, эй азизон, тифл-аммо баркамол,
Ман ғалат кардам, ки гуфтам ӯ зани соҳибҷамол.

* * *

Дилбари тороҷгар тороҷ созӣ бар абас
Дар миёни шӯриши девонагиҳо сарватат.
Тӯҳфа набвад ҳусн аз дасти табиат баҳри кас,
Қарз бошад аз дигарҳо ин шукӯҳу давлатат.

Хоҳӣ з-они ҳуд куниӣ, эй зихнаи олиҷаноб,
Он чи ки бахшидаандат аз барои дигарон.
Руст кардӣ махзани бисёр дар зери ҳичоб?
Давлатат аз ин наафзояд! Ту инро нагз дон.

Дур карда аз сарои нозу неъмат хешро,
Банд гаштӣ дар камингоҳат мисоли анкабут.

Вой аз он соат, ки қисмат бар ту бинмояд нидо.
Чист дастовези ту аз умри нофарҷоми худ.

Бе пишоне меравӣ аз даҳр, чун дар об хас,
Ҳайфи вақту ҳайфи умре, ки рабудӣ барабас!

* * *

Ишқ ҳамчун мардумак дар дидаи ман ҷо гирифт,
Дар дилу дар пайкару дар хуни ман маъво гирифт.
Дар бисоти даҳр оё ҳаст он сон сарвате,
То тавонад ин мараз аз синаҳои мо гирифт.

Дар гумонам, нест ҳаргиз, нест дар рӯи ҷаҳон
Сарвате монанди ҳусну нашъаю эъҷози он,
Дар хаёлам, ки мисоли ман бузургу арҷманд
Нест мавҷуди дигар андар замину осмон.

Чашми ман дар чашми оина фитад гар ногаҳон,
Сурати ҳаққонии худро ҳамебинам дар он.
Солҳо дар шакли очинганд — инро дида мон,
Мешавам иқрор бар ҳар як хатояш, дӯстон

Хештанро монда дар ҷои ту, эй моҳи мунир,
Ман ҷавонӣ ёфтам аз давлати дунёи пир.

* * *

Гусастан тори пайванди ду дил — ин нест кори ман,
Хиёнат метавонад ишқро барҳам занад оё?
Ҳамин ишқ асту олам мерасад бар дидаҳо равшан,
Ҳамин ишқ аст бо куштан намирад дар ҷаҳон асло.

Чароғи раҳнамо дар шоми тӯфон ишқ мебошад,
Ки онро аз ҳалокат бок не, рахшандатар тобад.
Ҳамин ишқ ахтари укёнуси бесоҳиле бошад,
Ки раҳгумкардаро бар манзили мақсуд меорад.

Вале ин ишқ лухтак ё гуле дар дасти гардун нест,
Ва ё ранги шаробе дар лабу рухсори гулгун нест.
Ки онро хоҳ сӯзонад фалак, хоҳад фано созад,
Натарсад ишқ аз офат, ки он помоли гардун нест

Ғалат кардам агар ман, ё хато бошад дар афкорам,
Сипас не ишқ монад дар ҷаҳон, не сели ашъорам.

* * *

Ман туро сарчашмаи илҳоми худ номидаам.
Он қадар бисёр акнун шоирони рӯзгор,
Якдигарро пешбозак карда пеши дидаам,
Медиҳанд аз шавкати ту шеъри худро рангу бор.

Чашмҳоят гунгҳоро бар забон оварда худ,
— Ох, бар деви ҷаҳолат то фалак парвоз дод.
Санъати нозук сазовори қаноти хеш шуд,
Бар қашангиву нафосат - ин бувад мӯҳри ҳаёт.

Гар надорам қувваи парвозу ин сон болу пар,
Ҳар чи бошад, ман аз ин афтодагиҳо сарбаланд,
Гар диҳӣ шеъри дигарҳоро ту рангу зебу фар,
Шеъри ман бо ту таваллуд ёфт, бо ту арҷманд.

Ту худат шеърӣ, ки ҳисси сардро ҳам дар нафас,
Медиҳӣ парвоз то афлоки пур ишқу ҳавас.

Савол ва супориш:

1. Барои чӣ Шекспир курси пурраи мактаби миёнаро ба итмом нарасонд?
2. Ба номи Шекспир чун шоир хонандагон кадом сол ошной пайдо карданд?
3. Эҷодиёти Шекспирро ба чанд давра чудо намудаанд?
4. Тавассути кадом асарҳояш ӯ шӯҳрати ҷаҳонӣ пайдо намуд?
5. Кадом асарҳои ӯ ба забони тоҷикӣ тарҷума ва нашр шудааанд?
6. Мутарҷимони осори шоирро номбар кунед.

ИОҲАНН ВОЛФГАНГ ГЁТЕ
(1749 - 1832)

Яке аз ситораҳои тобони Ғарб Иоҳанн Волфганг Гёте соли 1749 дар Франкфурти лаби Майн дар оилаи ҳуқуқшинос ба дунё омадааст. Ӯ аз илму фарҳанг, махсусан, таъриху чуғрофия, риёзиёт ва мусикию рассомӣ рағбату дилбастагии зиёде дошта, ҳатто барои аз худ кардани маданияту фарҳанги халкҳо забонҳои зиёдеро аз худ намудааст. Чунин дилбастагию шефтаи илм будан ӯро ба факултаи ҳуқуқшиносии Донишгоҳи Лейпсиг /1765/ оварда. Вале бо вучуди таъсири пурзӯр доштани гояҳои маорифпарвари барҷастаи немис Лессинг дар Донишгоҳ Гётеро усули таълиму тадриси адабиёту ҳуқуқ ва дигар фанҳои ҷамъиятӣ кано-

ат кунонида натавонист. Аз ин рӯ, ӯ тарки Донишгоҳ намуда, ба эҷоди шеърҳои ошиқона ва омӯзиши фанҳои табиатшиносиву суратқашӣ машғул мешавад. Ин буд, ки соли 1767 маҷмӯаи нахустини ашъори ҳешро бо номи "Сурудҳои нав", ки аз шеърҳои ошиқона иборат буданд, нашр намуд.

Соли 1770 ба Донишгоҳи Страсбург дохил шуда, аз паи амиқтар аз худ кардани илмҳои замонааш ва омӯзиши забонҳо гардид. Гёте ҳангоми таҳсил ба донишманди машҳур Ҳердер ошной пайдо намуд, ки дар тақдири минбаъдаи ӯ дар арсаи илму адабиёт нақши муҳимме бозид. Ба воситаи Ҳердер ва чадвалҳои ӯ Гёте ба омӯзиши амиқи эҷодиёти шифоҳии халқ ва ашъори шоирони пешгузаштаву ҳамасрони худ, махсусан ашъори рангину баландпарвози Шекспир /1564-1616/ машғул гардид.

Таълифи романи "Гётс фон Берлихинген" /1773/ ва романи "Ғаму андӯҳи Вертери чавон" /1774/ дар шӯҳрат ва мавқеъ пайдо намудани Гёте дар байни аҳли илму адаб боис гардид.

Гёте баъди хатми Донишгоҳ соли 1775 ба Ваймар баргашт ва ба таъбире давраи дуюми эҷотиёти ӯ оғоз ёфт.

Бо вучуди дар вазифаҳои баланд ва ба корҳои давлатӣ машғул будан ӯ аз кори эҷодӣ дур нашуд. Баръакс, ба эҷоди шеърҳои лирикӣ машғул шуда /"Нағмаҳои", "Ба сӯи қамар", "Шоҳи беша" ва ғайра/ тавассути образи қаҳрамонҳои лирикиаш инсони аз чабру зулм озодро тараннум кардааст.

Зиндагии якмарому якнавохт ба рӯҳи шоир созгор наомада, ӯро рӯҳафтода намуд. Ин буд, ки Гёте соли 1786 ба сафари Италия баромада, чанд муддат дар ватани Дантею Рафаэл монда, ба омӯзиши асарҳои классикӣ ва аз худ кардани ботаникаю минералогия ва анатомия машғул мешавад. Бо иловаи омӯзиши фанҳои гуногун ва шиносой бо тамаддуни қадими Италия дар ин ҷо асарҳои "Ифигения дар Таврид" /1787/, "Эгмонт" /1788/ ва "Торквато Тассо" /1780-1789/-ро эҷод намуд.

Гёте баъди бозгашт аз Италия /1790/ аз корҳои давлатӣ ва вазифаҳояш даст кашида, ба тарғибу ташвиқи адабиёту санъат омода мегардад. Ин ба ӯ имконият медиҳад, ки барои аз саҳна тоза кардани асарҳои сусту берӯҳ муборизаи барад. Дар ҳамин солҳо балладаи "Арӯси Коринфӣ"-ро навишт, ки як навъ эътирози шоир нисбат ба таълимоти насронӣ буд.

Дар солҳои 90-ум ва минбаъд Гёте ба навиштани силсилаи асарҳои худ: "Марсияҳои Рим" /1788-1790/, "Ҳудуди инсоният" /1788-1791/, "Илоҳинома" /1782/, "Илменау" /1783/, "Эпиграммаҳои Венетсия" /1790/, драмаи "Гражданин-генерал" /1793/, новеллаи "Мусоҳибаҳои муҳочирони немис" /1794-1795/, достонҳои "Рӯбоҳ Райнекс" /1793/, "Герман ва Доротея" /1797/, романҳои "Солҳои таҳсили Вилгелм Мейстер" /

1793-1796/, [3]Солҳои мусофирати Вилгелм Мейстер" /к. 1-3,1821-1829/, асарҳои "Шеър ва ҳақиқати ҳаёти ман" /к.1-4,1811-1832/, "Саёҳати Италия"/ч.1-3,1816-1829/, фочиаи "Фауст" /к.1,1808, қисми 2, 1825-1831/ ва "Девони Ғарбию Шарқӣ" /1814-1819/ ва ғайра машғул шудааст, ки онҳо дар таърихи тамаддуни ҷаҳонӣ беҳамто буда, номи шоирро дар радифи ситорагони илму фарҳанг ҷовид гардонидаанд.

Дар бораи муносибатҳои Гёте ба Шарқ, махсусан назари ӯ ба адабиёти точику форс андешаву ақидаҳои муҳаққиқони осори шоир басо ҷолиб аст. "Девони Ғарбию Шарқӣ" бо маводи фаровони худ муносибати Гёте ро ба Шарқ равшан менамояд. Ба ақидаи муҳаққиқон "то бунёди романтизм адибони аврупоӣ бештар ба илму фарҳанги юнониву римиҳои қадим эътиқод доштанд. Ба фикри онҳо гӯё маҳз Юнону Рими бостонӣ дороии тамаддуни қадима бошанд. Романтикҳо ин андешаи гузаштагони худро нодуруст эълон карда, баръакс тамаддуни халқҳои машриқзаминро қадимтар ва нерӯмандтар хонда, баҳри омӯхтани он рӯ ба Шарқ оварданд. Дар замони Гёте элленизмпарварӣ ба ориентализмпарастӣ табдил ёфта буд. Сабаби ба ватани шеъру шоирон майл кардани Гёте ҳам ҳамин буд. Вай тамоми қувваи худро ба хондани асарҳои сершуморе рочеъ ба Шарқ бахшид ва "Девони Ғарбию Шарқӣ" барин асаре офарид, ки мислашро назми пешинаи немис надида буд"[1].

Маълум мегардад, ки муносибати Гёте ба Шарқ, маҳз тавассути хониши ғазалҳои Ҳофизи Шерозӣ ба забони олмонӣ сурат гирифта, ӯро шефтаву ошиқи Шарқ гардонида будааст. Ин буд, ки ӯ "баъди хондани ғазалҳои Ҳофиз дар тарҷумаҳои озоди немисии Шосеф Фон Ҳаммер тамоми қувваташро баҳри омӯзиши осори адибони Шарқ, бахусус форсу тоҷик бахшид. Ҳаммер мушовири дуюми Гёте оид ба адабиёту санъати Шарқ мегардад"[2].

Аз навиштаҳои адабиётшинос Шокир Мухтор бармеояд, ки Гёте таҳо ба ғазалҳои Ҳофиз қаноат накарда, инчунин аз ғазалу маснавиҳои Саъдӣ ва асарҳои Абдураҳмони Ҷомӣ, "Қобуснома", асарҳои Фирдавсию Низомӣ ва Анварию Румӣ барин шохсутунҳои адабиёти форсу тоҷик аз паздик шиносоӣ пайдо намуда, баҳраҳо бардоштааст. Ҳатто дар қисмати "Қайдҳо"-и "Девон"-аш дар бобати эҷодиёти онҳо махсус таваққуф намуда, андешаҳояшро баён кардааст: Масалан, дар бораи Саъдӣ менигорад: "Саъдӣ шоири бисёр хуб аст. Таълим додан ё насиҳат карданро қарзи инсонии худ мешуморад". Ё худ дар бораи таъсири "Қобуснома" навиштааст: "...Вақте ки ман ба омӯзиши адабиёти Шарқ аз тахти дил машғул шудам, ба дастам китоби "Қобуснома" афтид ва ба ман ин асар чунон таъсир бахшид, ки бароӣ он бисёр вақтро сарф ва

[1] *Шокир Мухтор.* Иоханн Волфганг Гёте: Дар китоби "Савтҳои Ховар". - Душанбе: Ирфон, 1986, сах.59-82.

[2] Хамон чо

бахри мутолиаи он рафиқони зиёдеро ҷалб намудам...” Ё ин ки дар бораи Анварӣ овардааст: “Анварӣ шоири доно, ки аз рози дилу муаммои рӯҳ огоҳ буд, чунин гуфт: “Ҳама ҷову ҳама вақт дурусткору додгустару хатобахш бош!”,

Чунин андешаҳо дар қисмати “Қайдҳо”-и “Девони Ғарбию Шарқӣ” хеле зиёд буда, ӯ кӯшиш намудааст, ки дар бораи эҷодиёти онҳо андешаву фаҳмиши худро баён созад. Вале бо вуҷуди чунин андешаву ақидаҳои бикр нисбат ба ин классикони адабиёти тоҷику форс /Саъдию Фирдавсӣ, Низомиву Анварӣ ва дигарон/ муносибати ӯ ба ғазалиёти Ҳофиз дигар хел, яъне самимӣ ва барчаста ифода ёфтааст. Ҳатто дар “Девон” боби махсусеро “Ҳофизнома” номгузорӣ намудааст. Муҳаббати худро дар шеъри “Бепоён” ба Ҳофиз чунин баён кардааст:

Ҳофиз, ту мисоли ҷовидонӣ,
Чун умри абад надорӣ поён.
Ҳар як ғазалу чакомаи ту,
Ҳар нақши сарир хомаи ту,
Вобаста фақат ба хеш бошад,
Чун чанбари осмони гардон...
/Тарҷумаи Лоиқ/

Ё дар шеъри “Ба Ҳофиз” бахшидааш ашъори ӯро “ҳадди ҷамолу камол” дониста, худро муриде аз муридони Ҳофиз хондааст:

Ҳофизо, бо ту баробар будан?
Чӣ хаёлест маҳол!
Хешро чун ту ба қадр афзудан?
Нест ҷуз айни вубол!...
Шеъри ту ҳадди ҷамол асту камол
Гоҳ чун мавҷи шарар ҷону диламро сӯзад
Гоҳ монанди насими саҳар аз тарфи чаман,
Ба дилам накҳати гулбоди баҳор андӯзад.
Ба забони қаламам ҷуръати гуфтор бидеҳ,
Ман муриде зи муридони туам, эй устод...

Дар шеъри “Пайравӣ” бошад, Ҳофизро маликушшуарои ҳамаи дунё дониста, худро пайрави ашъори ӯ ва дар шеъру ғазалнависӣ тарзу тариқаи Ҳофизро интихоб карданашро ба таъкид гуфтааст:

Ҳофизо, кош ҷу ту подирагуфторӣ кунам,
Пайрават бошаму гӯям сухани хостае.
Резакорӣ зи ту омӯхтаву пардозам
Шеъри мумтозу гаронмояву перостае.

Гар тақозои маоиӣ надиҳад дастурам,
Суханеро паи такрор наорам ҳаргиз,
То ба тарзи ту кунам шеъру газалпардозӣ,
Эй маликушшуарои ҳама дунё, Ҳофиз!...

Омӯзиши пайвастаи осори классикони тоҷику форс ӯро ба хулосае овард, ки "мардуми форс дар тӯли панҷ аср аз ҳама шоирони худ ҳафт танро /Фирдавсӣ, Низомӣ, Анварӣ, Румӣ, Саъдӣ, Ҳофиз ва Ҷомӣ/ эътироф кардаанд ва ҳол он ки дар байни шоирони нописандидаи онҳо мардони аз ин ҳам бузургтаре ҳастанд".

Хонандаи тоҷик бо шеърҳои Гёте аз "Девони Ғарбию Шарқӣ" тавассути тарҷимаҳои С. Ҳалимшо, Ш. Шифо, Лоиқ, Ҳ. Файзулло ошно пайдо намуда, аз шоҳкориҳои ин нобиғаи тамаддун баҳравар гаштаанд. Инчунин дар муаррифӣ намудани тарҷумаи ҳол ва мероси адабии ин шоири нобиға ва баҳрабардориҳои ӯ аз адабиёти Шарқ донишмандони зиёди тоҷик ибрози андеша намудаанд.

НАМУНАҲО АЗ "ДЕВОНИ ҒАРБИЮ ШАРҚӢ"-И ГЁТЕ

"Ҳар ки худ ва дигаронро бишносад, ночор бад-ин нукта пай барад, ки аз ин пас Шарқу Ғарб аз ҳам ҷудо наметавонанд зист!" Дерест, ки ман дар олами андеша миёни Машрику Мағриб роҳ мепаймоям. Эй кош, роҳпаймоёни воқеӣ низ ба сафар бархезанд ва Шарқро ба Ғарб наздик кунанд".

ҲИҶРАТ

Шуд шимолу ғарб вайрона,
Мулки мағриб шудаст бесомон.
Бояд акнун ба Шарқ ҳичрат кард—
Кишвари ишқу шеъру паймона.
В-аз насимаш, ки чун дами Исост,
Бар тани мурда ёбӣ аз нав ҷон.

Рав ба он ҷой—мулки пайғамбар,
Хираду нур чашмаҳо дорад.
Марди хокӣ зи ғояти дониш
Баҳси андеша бо худо дорад.
Он, ки дар чабҳаи хирадмандиш,
Нури ғайби худо чило дорад.
Рав ба он ҷо, ки бар ниёгонаш
Ҷумла ҳаст фарохмайдоне.

Бастарохе ба ҳилаю бӯҳтон,
Шеър дорад таҷаддуди ҷовид,
Баски з-аввал шифой будаст он.
Бар чарогоҳ рав, шӯбонӣ кун,
Пои сабзи чанор шав гохе
Корвоне бубар зи регистон,
Бораш аз мушку қаҳваю шоҳӣ.
Аз биёбони бераҳму тафбод
Гар гузар созӣ гоҳу бегохе,
Ҳар кучо роҳ пурнаҳиб ояд,
Зуд огоз кун газалхонӣ.
То тавонӣ, суруди Ҳофиз хон,
Аз ҳама бим то амон монӣ,
То ҳама ахтарон ба рақс орӣ,
То ҳама роҳзанон гурезонӣ.
Ғазали Ҳофизи лисонулғайб
Боз бархон ба базми маҳрӯён.
К-ӯ ба зону фитода мебӯсид
Аз лабони чу ёкути рахшон;
К-ӯ ҳаме бо таровиши табъаш
Гарм медошт мачлиси ҳурон,
Дур, хосид, дур, эй бадгӯй!
Баски ин ҷост маскани шоир.
Меравад то биҳишт бетаъхир,
Мезанад панча бар дари ҷаннат,
То биёбад ҳаёти беохир.

БЕПОЁН

Ҳофиз, ту мисоли ҷовидонӣ,
Чун умри абад надорӣ поён.
Ҳар як ғазалу чакомаи ту,
Ҳар нақши сарири хомаи ту
Вобаста фақат ба хеш бошад
Чун ҷанбари осмони гардон.
Сарчашмаи умри лоязолӣ,
Шеъри ту мисоли оби ҳайвон.
Лабҳои ту бахри бӯса бурдан,
Ҳам аз лаби ёр бода хӯрдан.
Табъи ту барои хуш сурудан,
Ақли ту пай гирех кушудан,
Қалби ту барои меҳрубонист,
Бар шоҳиди маст армугонест.

Бигзор фурӯ равад ҷаҳоне,
Ман боки шикасти он надорам.
Хоҳам, ки миёни шодию ғам,
Худро чу бародарат шуморам.

Ҳофиз, ману ту чу тавъамонем,
Ҳамқисмати рӯзгори фонӣ.
Гар ҳамдилу ҳамдами ту бошам,
Он аст ҳаёту шодмонӣ.

Эй шеър,
Ту лек дар амон бош,
Такрор машав: ки човидон бош.
Ту дер зи мою пиртар ҳам
Ҳам дер бимон зи мо ба олам!

ФАТВО

Чеҳраи шоиронаи Ҳофиз,
Бар дили кас ҳақиқат ангезад.
Нашиносад вале шариатро,
Аз гуноҳу хато напарҳезад.
То ки бошем мӯъмини комил,
Фарқ созем нӯшро аз неш—
Бояд умре нишот бигзинем,
Нашавем аз ғаму алам дилреш.
Оташи бодаро барафрӯзем,
Тухми дарду алам дар он сӯзем.
Роҳи шодию хайрият ин аст,
Ҳам шариат ва охират ин аст.
Инчунин мефиристад Эбусуд,
Он чи Ҳофиз ҳамеша мефармуд.

БА ҲОФИЗ

Ҳофизо, бо ту баробар будан?
Чӣ хаёлест маҳол!
Хешро чун ту ба қадр афзудан?
Нест ҷуз айни вубол!
Ту чунон киштии паррон биравӣ,
Карда огард дили дарёро.
Нашавӣ дастхуши тӯфоне,
Ғулғул андозӣ ҳама паҳноро.

Шеъри ту ҳадди ҷамол асту камол.
Гоҳ чун мавҷи шарар ҷону диламро сӯзад,
Гоҳ монанди насими саҳар аз тарфи чаман
Ба дилам наҳҳати гулбоди баҳор андӯзад.
Шӯъла зан бар сарам, эй барқи мунир,
Ба забони қаламам чуръати гуфтор бидеҳ.
Ман муриде зи муридони туам, эй устод,
Баски дар кишвари нуронӣ чу Шерози ту
Умр варзидаву ошиқ шудаму будам шод.

ПАЙРАВӢ

Ҳофизо, кош чу ту нодирагуфторӣ кунам,
Пайравat бошаму гӯям сухани хостае.
Резакорӣ зи ту омӯхтаву пардозам
Шеъри мумтозу гаронмояву перостае.

Гар тақозои маонӣ надиҳад дастурам,
Суханеро паи такрор наорам ҳаргиз,
То ба тарзи ту кунам шеъру газалпардозӣ,
Эй маликушшуарои ҳама дунё, Ҳофиз!...

Ҳамчунон ки шарараре тахтгаҳи шоҳонро
Эй басо сӯхта дар ҳоли хароб афкандаст,
Ҳофизо, ҷону тани шоири олмониро
Оташи шеъри ту андар табутоб афкандаст.

ЗУЛАЙХО

То пайкари нозукат муаттар
Аз анбару аз гулоб бошад,
Нашкуфта ҳазор ғунча мирад,
Сад боғу чаман
хароб бошад.

То он ки гулобдони лабрез
Оранд барои ту фарохам,
Дунёи шукӯҳманди гулшан
Яксар бишавад
сарои мотам.

Садҳо гули ҳамчу ҷоми ёкут—
Саршори умеди зиндагонӣ,

Нашнида навои булбулеро,
Рафтанд
ба коми бенишонӣ.

Аммо ту манолу аз ғами гул
Мебош ҳамора шоду хандон.
Ин гуна магар
Зи теғи Темур
Қурбон нашуданд бегуноҳон!?

ҚИТЪАҲО

Ҳофизо, вақте ки ба ёди дилдори зебо ғазал месарой, ба чӣ лутфе аз хоки кӯи ӯ сухан мегӯй. Зеро барои ту хоки остони ёр аз фарши зарбофти Маҳмуди Ғазнавӣ гаронбаҳотар аст. Агар бод бар кӯи дӯст вазад ва хокашро бипароканад, ту атри онро аз мушку гулоб азизтар хоҳӣ дошт.

Вале ман солҳост дар сарзаминҳои маҳолудаи шимолӣ ғуборе ба чашм надидаам, дилдоре низ дари хонаи худро ба рӯям накушуда. Агар бороне фурӯ наборад, бӯи кӯи ёрро аз кӣ хоҳам шамид?

* * *

Ҳар ки худ ва дигаронро бишносад, ночор бад-ин нукта пай барад, ки аз ин пас Шарқу Ғарб чудо наметавонанд зист. Дерест, ки ман дар олами андеша миёни Машрику Мағриб роҳ мепаймоям. Эй кош, раҳпаймоёни вокеӣ низ ба сафар бархезанд ва Шаркро бо Ғарб наздик кунанд.

* * *

Мачнун ошиқе буд, ки номаш ба забони араб маънии "девона" медод. Бигзоред ман низ дар ин дунёи шумо - - оқилон, хешро "Мачнун" бихонам ва аз ин сифат тафохур кунам.

Магар на ҳар вақт диле пур аз меҳру вафо ранҷ мебарад, то шуморо шодмон кунад ва чун шамъ месӯзад, то рохи шуморо равшан намояд. Фарёд мезанед: "Барои ин девона занҷир биёваред!" Ва чун дар охири кор оқилон худро дар банд мебинанд, бо оху асаф мегӯед: "Чӣ рӯзгорест! Доноён ҳама дар бандand!"

АЗ "ҲИКМАТНОМА"

Имрӯз ҳамон чизеро аз ҷаҳон бихоҳ, ки дирӯз рӯзгор ба ту арзонӣ дошта буд.

* * *

Некиро фақат ба хотири накӯй кун. Агар аз ин бобат ҳам ба кӯдаконат подоше нарасад, ба яқин, наберагонат аз он баҳра хоҳанд бурд.

* * *

Ин нуктаро бипазир, ки сухансароёни Шарқ аз мо шоирони Ғарб тавоноторанд. Танҳо дар ин ҷо мо ба эшон баробарем, ки пои бугз ба дигар шоирон дар миён ояд.

* * *

Ҳар кас ба чаҳон омад, хонае нав сохт ва чун мурд, хона ба дигаре гузошт. Дуввумӣ биноро ба салиқаи худ иваз кард, аммо ҳеҷ кас дар паи итмоми он барнаёмад.

* * *

Бикӯш, то некро аз бад бозшиносӣ ва аз хеш номе накӯ гузорӣ; беш аз ин чизе маҳоҳ, ки ҳама чизро аз даст хоҳӣ дод.

Савол ва супориш:

1. Гёте кай ва дар кучо ба дунё омадааст?
2. Чаро ӯ донишгоҳро тарк намуд?
3. Даврааи дуюми эҷодиёти шоир аз кадом сол оғоз ёфтааст?
4. Чӣ боис шуд, ки Гёте ба сафар бароядӣ?
5. Дар Италия ба омӯзиши кадом фанҳо машғул шуд?
6. Асарҳои дар сафар навиштаи Гётеро номбар кунед.
7. Эҷодиёти Гёте ба Шарқ чӣ муносибате дорад?
8. Асарҳои дар мавзӯи Шарқ навиштаи шоирро номбар кунед, кадомҳоянд?
9. Бештар ба кадом шоири форсу тоҷик дилбастагӣ доштааст? Чаро?
10. Шеърҳоро аз ёд кунед ва порчаҳои таронамонанди онро дар хотир гиред.

ҶОРҶ БАЙРОН
(1788-1824)

Ному насаби ин шоири машҳури англис, ки бо асарҳои геniалии худ дар таърихи адабиёти чаҳон шӯҳратёр гаштааст, Байрон Ҷорҷ Ноел Гордон буда, 22 январи соли 1788 дар Лондон чашм ба олам кушодааст.

Аз рӯи навиштаи муҳаққиқони осори шоир маълум мегардад, ки ӯ аз сулолаи лордҳои англис буда, ҳангоми туғулият ва наврасии Байрон ин сулола дар арафаи ба қашшоқию нодорӣ гирифтор гардидану завол ёфтан қарор доштааст. Шояд ин байтҳои шоир ишора ба ин қисмати хеш бошад:

Чӣ беработӣ, чӣ беназмӣ, чӣ тақдире, чӣ фарҷоме,
На рӯди кӯҳро чӯше, на баҳрерост тӯфоне...

Дар рӯзномаҳои шахсии шоир дар бораи айёми туғулият, наврасӣ ва ҷавонии ӯ маълумоти кофиро пайдо намудан мумкин аст. Аз навиштаҳои Байрон дар яке аз рӯзномаҳои даврааш мактабхониаш бармеояд, ки воқеан ҳам ин сулола ва авлоди қадим хеле қашшоқу нодор шуда, бо чӣ азобҳои сахте рӯзгор мегузарониданд ва ӯ бо як ифтихор ва ғурур менависад, ки оиро пахш намуда, шикаста, бояд ба қуллаҳои мурод роҳ кушояд.

Байрон бесабаб бо ифтихор ва бо боварӣ ба худ чунин андешаро талқин накарда буд. Ӯ тавассути навиштаҳои хеш дар байни мардум, махсусан давлатмандону ашрофони англис обрӯю мавқеи ашрофии худро барқарор намуда, гули асри сабади маҳфилу маҷлисҳои эшон гардид. Давлату савлат низ насибаш гардид.

Мутарҷими осори Байрон Нарзуллоҳ Раҳматулло дар муқаддимаи хеш ба "Рӯҳи озод" ном маҷмӯаи шоир менависад, ки "шоир аз боби садду монеаҳо беҳуда суханронӣ накардааст. Мавқеи бозмондагии авлодӣ, аз як тараф, табиати сарбаланду саркаши шоир аз тарафи дигар, рӯву риё, лутфу тавозӯи сохтаи ҳукумати атрофи ӯ ҳақиқатан ҳам барои чунин мард садду монеаҳои мушкил мегузоштанд.

Дар ин маънӣ гуфтааст:

Шукӯҳи сарвати саксониёни боғурур асло,
Ҳамоҳангӣ намесозад ба рӯҳи марди кӯҳистон.
Ки умре чун уқобон аз баландӣ лона мехоҳад,
Бувад умре ҳама дар орзӯи сабзаю борон.
Садои ɒн касоне, ки зи дасти сарвату савлат,
Бароям не ракибу не рафиқи ҷониам буданд,
Ба гӯшам мерасад ҳар лаҳзаву дилтанг мегардам,
Агарчанде ки бо ҳам дар сухан шодону хушнуданд.

Байрон, ки чун ашрофзода таълиму тарбияи хуб дида буд ва инчунин дастпарвари Донишгоҳи Кембриҷ аз ибтидои фаъолияти адабии хеш чун шахси меҳнатдӯсту собитқадам ва бо ғояҳои маорифпарварӣ мусаллаҳ баҳри озодии инсон иқдоми баромад намудааст. Ҳамин рафтору кирдор ва хислатҳои муборизии шоир буд, ки ӯ соли 1823 барои озодии халқҳои Юнон ба муқобили мустамликадорони турк ба ҷанг рафта, дар озод кардани он ширкат намудааст. "Тақдири шоири маҳбуб анҷоми зебои шоирона ёфтааст. Ҷони ӯ ҳама умр дарди қашшоқон ва мазлумон-

ро мекашид. Ба Юнон низ маҳз барои иштироки бевосита дар муборизаи муқаддаси юнониён барои истиқлолияти ҳуд омада буд. Ӯ дар шаҳри муҳосирашудаи Мисолунғӣ дар майдони муҳориба вафот кард".

Байрон чун шоири ҳассосу ватанпарвар ин чизро дарк намуда, дар яке аз шеърҳояш ба қисмати умри кӯтоҳи хеш ишора ҳам намудааст:

Дар ин дунё, азизон, умри ман бисёр кӯтоҳ аст,
Ва дунё ҳам на баҳри ман чунин рангину мавзун аст.
Чаро асрори ҳастиро зи чашми мо панаҳ карданд
Чаро асрори мурдан аз мачоли ақл берун аст?

Ё ҳуд дар ҷои дигаре навиштааст:
Фақат ҷӯяндаро ранҷи зиёд аст,
Туро ҳам қабри сарбозӣ сазовор...

Ин шоири муборизу ватандӯст барои саодату озодӣ, истиқлолияти инсоният, баҳри озод кардани ҳаммиҳанони хеш аз зери зулми мустамликадорон ҷони худро дарег надошт. Ин буд, ки ӯ пеш аз марг навишта буд: "Ман барои Юнон умри ҳуд, сарвату молу мулк ва саломатиамро фидо кардам. Акнун ҳаёти хешро мебахшам".

Халқи Юнон баъд аз мотами чандрӯза, ҷасади шоирро ба ватанаш — Англия бо эҳтирому сипоси зиёд, бо гулу гулдаста чун сарбози содиқ фиристоданд. Мутаассифона, ҷасади шоирро ҳукуматдорону душманони ӯ барои дар кабристони "аббати Вестминстер" дар "Гӯшаи шоирон" дафн намудан роҳ надоданд. Ӯро дар кабристони авлодиаш Ньюстед ба хок супориданд.

Мероси адабии шоир. Байрон ҳамагӣ 36 сол умр дидааст. Ӯ дар ин умри сиюшашсолаи ҳуд тавонист ганҷинаи адабиёти ҷаҳониро бо шоҳасарҳои бемисли ҳуд ганӣ гардонад. Мачмӯаҳои аввалини шоир "Шеърҳои ҳаёлӣ" /1806/ ва "Сурудҳои пароканда" /1807/ беимзо чоп шудааст. Аввалин мачмӯаҳои ашъори шоир бо имзои Байрон "Соатҳои фароғат" /1807/ ном дошта, асосан аз шеърҳои ошиқона ва андешаҳои ичтимоии Байрон нисбат ба нобасомонихои рӯзгор ҳикоят мекунад. Баъд мачмӯаҳои дигари шоир: "Кофар", "Горатгар", "Арӯси абиддосӣ", "Лира", "Дон Жуан", "Зиёрати Чайлд Ҳарольд" ва ғайра паиҳам чоп шуда, маҷзури ҳаводорони шеъри шоир гардидааст.

Агар дар мачмӯаи "Соати фароғат" шоир аз бобати орзуву омоли ҷавонӣ, лаззати ишқу муҳаббат ҳарф зада бошад, дар "Дон Жуан" ном асари маҷзумаш ҳаҷви тезутунди ӯ нисбат ба урфу одатҳои пошиистаи шарқи исломӣ, маҳкум ва сарзаниш намудани сохти гуломдорӣ, нобаробариҳои ҷамъиятӣ ва ғайра инъикос ёфтааст.

Маҳсусан нутқи шоир дар парламент /с.1812/ ба мукобили истеморкунандагон ва ба муҳофизати луддитҳо эътибори ӯро боз ҳам баланд кард. Дар палатаи лордҳо баромад намудани шоир ба ҳимояи халқи Ирландия ӯро "ба шоири инқилобӣ табдил дод".

Дар байни асарҳои дар мавзӯи Шарқ иншонамудаи Байрон "Ҳур", "Арӯси абиддосӣ", "Корсар", "Лира", "Муҳосираи Коринф" шӯҳрати беандоза дошта, зуд ба дилу дидаи хонанда ҷой гирифт. Мо шӯҳрати Байрон ва асарҳои ӯро аз гаштаю баргашта нашр шудани онҳо эҳсос мекунем. Масалан: дар солҳои 1813-1814 достони "Ҳур" 13 маротиба, "Корсар" дар соли 1814 ҳафт карат ва "Арӯси абиддосӣ" дар муддати ду сол /солҳои 1813-1814/ ёздаҳ маротиба чоп шудааст. Нашри китоби "Оҳангҳои яҳудӣ" /1815/, ки ба мавзӯи китоби Таврот рӯ овардааст, мавқеи мақоми Байронро дар адабиёти ниҳоии аввали асри XIX-и англис боз ҳам мустаҳкам намуд.

Достони "Манфред" /1817/ асари фалсафӣ буда, дар бораи қаҳрамоне, ки бештар аз зиндагии худ андеша меронад, ҳикоят мекунад. Дар достони "Маҳбуси Шилён" бошад, шоир дар бораи яке аз инқилобгарони шветсарӣ Франсуа де Бонивар /1496-1570/, ки ҳаёти худро дар маҳбас гузаронидааст, нақл мекунад.

Дар эҷодиёти Байрон шеъру достонҳои давраи итолиёвии ӯ мавқеи муҳиммеро дорост. Байрон чун шахси озодманиш дар ҳаракатҳои миллӣ-озодихохии карбонариҳо дар Италия ширкат намуда, як силсила шеъру достонҳои худро эҷод намудааст. Достонҳои "Шикваи Тассо" /1817/, "Пайғамбарии Данте" /1819/, "Марино Фалиери дожи Венетсия", "Дуфоксар" /1821/ ва ғайра маҳсули ин давраи ҳаёти Байрон буда, ҳар яке ба масъалаҳои муҳим бахшида шудааст.

Дар эҷодиёти Байрон Шарқ ва образҳои шарқӣ мақоми махсусеро соҳиб аст. Чӣ хеле ки адабиётшинос Шокир Мухтор менависад, "Байрон аз ҷавонӣ ба мутолиаи асарҳои адибони Шарқ, бахусус форс-тоҷик шавқ пайдо мекунад. Дӯсташ Томас Мур, ки осораш низ саршори оҳангҳои шарқист, қайд кардааст, ки Байрон аз осори Фирдавсию Саъдию Ҳофиз балад буданашро дар дафтарчаи хотироташ ишора намудааст... Шарҳҳо ва повестҳои шарқӣ, дафтарчаи хотироти Байрони ҷавон ва гуфтаҳои ҳамзамононаш шаҳодат медиҳанд, ки Байрон ба забонҳои англисию фаронсавӣ асарҳои зиёдеро рочеъ ба Шарқ мутолиа кардааст. «Библиотек Ориентал»-и д' Эрбело, тарҷумаи Қуръон /тарҷумаи англисии Ҷ. Сейл/, "Ватек"-и Бекфорд, асарҳои шарқии маорифпарварони Англияю Фаронса Монтескё, Волтер, Флориан, Робертсон, Гибон ва дигар рисолаҳои илмӣ, илмию оммавии донишмандонро оид ба Шарқ аз назар гузаронидааст... Хулоса, Фардавсию Саъдию Ҳофиз мураббиёни рӯҳии адиби англис буданд. Ӯ аз образҳою оҳангҳои назми онон ва дигар асарҳои шарқӣ васеъ истифода бурда буд".

Ба эҷодиёти Байрон ва тарҷумаи шеъру достонҳои ӯ шоирони тоҷик барвақт таваҷҷӯҳ зоҳир намуда буданд. Соли 1938 ба муносибати 150 солагии шоир тарҷумаи шеърҳои "Ту гиря кардӣ", "Ту роҳи ҳаётро тай кардӣ" ва мақолаҳо дар бораи тарҷумаи ҳол ва мероси адабии шоир дар саҳифаҳои маҷаллаи "Шарқи Сурх" ва рӯзномаҳо чоп шуда, дар бораи ин шоири шаҳири англис маълумоти пуркимат дарҷ шудаанд.

Дар тарҷумаи шеъру достонҳои Байрон ба забони тоҷикӣ ҳиссаи шоирон Р. Ҷалил, А. Деҳотӣ, Ҳ. Юсуфӣ, Бозор Собир ва махсусан Нарзулло Раҳматуллоев бузург аст. Н. Раҳматуллоев шеърҳо ва достонҳои "Кофар", "Маҳбуси Шилён"-ро бевосита аз англисӣ ба тоҷикӣ тарҷума намуда, пешкаши хонандагон кардааст.

НАМУНАҲО АЗ ЭҶОДИЁТИ ҶОРҶ БАЙРОН

КОФАР

Хиромон меравад амвоҷи ором,
Канори турбати марди накӯном.
Наҳустин мефиристад сӯи дарё,
Саломи шӯълавар Юнонзаминро
Замине, ки дифояш барҳадар кард,
Дигар кай хезад аз он инчунин мард.

Замини нозанино! Ҷовидонӣ,
Ба баҳру бар ҳарорат мефишонӣ.
Назар кун бар Калонна, то ниҳодат
Шавад лабрези шодиву фароҳат.
Ба оғӯшаш бихонад ин малоҳат,
Бибинӣ акси зебо қуллаҳоро
Даруни тӯри ожангии дарё.
Даме, ки шӯри ҷазраш чӯш гирад,
Заминро танг дар оғӯш гирад.
Агар бози муроди шӯхчангаш
Кунад пора булӯри нилрангаш,
Ва ё аз шохаҳои анбарафшон,
Парешон мекунад атри фаровон,
Аҷаб бӯи хуше густурда гардад,
Самояш пур зи мушки суда гардад.
Ва садбарги абирафшон шукуфон,—
Худояш булбули масти ғазалхон.
Барояш месароя мурғи шайдо,
Ба сад лаҳҷа зи ишқи шоҳи гулҳо.
Сурудаш бишнавад шоҳи чаманзор,
Зи шавқи ранги сурх орад ба рухсор.
Гуле ки бехабар аз барфу тӯфон,
Гуле дур аз дами сарди зимистон.
Ҳамеша сери гармии баҳорон
Ба шукри рӯзи саъду бахти воло,
Фиристад атри худ бар осмонҳо.

Ба парвози латифи шаҳпараквор,
Баҳори Шарқ дилчӯй аст бисёр.
Чу тифли сода, лаҳви шаҳпаракгир
Шавӣ шайдои ҳусни сабзи Кашмир.
Барад ӯро зи гулшан то ба гулшан,
Ва чун монад зи по он тифли бефан.
Шавад пинҳону монад тифли музтар
Ба қалби холиву бо дидаи тар.
Ҳамин сон кӯдакони пир машғул,
Паи парвозҳои ҳусни сунбул.
Равӣ аз пушти уммеду маломат,
Равӣ аз орзу то ашки ҳасрат.
Ба даст орӣ, шавад пажмурда яксар,
Чӣ ҳусни шаҳпарак, чӣ ҳусни духтар,
Ба бахти талх он ҳар ду баробар.
Ки нози кӯдакону нози мардон,
Кунад афсурда шавқу ҳусни онон.
Ҳавас чӯиву онро бар каф орӣ,
Ту ҳусни он ҳавасро хор дорӣ.
Пари парвонаҳо озурда гардад,
Гули гулдухтарак афсурда гардад
Чу ҳуснаш рафт, ӯ гулшан набинад,
Кунад парвоз ё дар раҳ нишинад.
Ба ҷони ҳаста бо боли шикаста
Кучо оромӣ чӯяд паршикаста.
Ба он боли шикаста шаҳпари ман,
Чӣ сон ояд зи лола то ба савсан
Чӣ сон ёбад фарогат ҳусни олӣ,
Даруни лонаи макрӯҳу холӣ.
Чу шаҳболи сиҳат ояд парида,
Равад марҳуми ҳамтанро надида.
Занон бахшанд ҳар як айби мардон,
Магар таҳқири ҳусни хуби эшон.
Ба ашки зан ғами ношустанӣ нест,
Магар бепардагӣ к-он шустанӣ нест.

Хирадро гар гунаҳ оташ ниҳонад,
Ба сони ақрабе дар лаҳча монад.
Даруни давраи оташ фитода,
Ва оташ гори ҳалқашро кушода.
Тапад дар ваҳшати мушкили мурдан,
Шавад девона аз ҷонро супурдан,
Нахоҳад зад ба худ захре, ки дорад,

Ки чонашро ба осонӣ супорад,
Ҳамон захраш ба душманҳо биборад
Хирад к-осӣ шавад бошад бад-он сон,
Ки акраб дар миёни оташистон.
Барои осмону арзи ахзар,
Бувад бегона он бешарми музтар,
Замину осмонаш тору мубҳам,
Миёни оташу дар сина мотам.
Ҳасан дар хашм гашта аз ҳарамгоҳ,
Нигоҳаш баста аз ҳурони чун моҳ.
Бувад машғули сайду дарди чонаш,
Дигар сӯ мебарад тири камонаш.
Дигаргун буда ӯ вақте ки Лайло,
Буд андар қасри ӯ зеби сароҳо.
Кучо шуд Лайлӣ танҳо ӯ бидонад,
Ҳасан донад, вале гуфтан натвонад.
Шуда овоза к-он беҳини хубон
Ниҳон шуд вақти иди рӯзадорон
Маҳи рӯза бирафту дар манора
Чароғи иди рӯза зад шарора.
Зи гармоба маҳи хубон кучо рафт?
Ҳама саъйи Ҳасан ҳам барҳаво рафт.
Либоси ходими гурчӣ ба бар кард,
Зи хашми хочааш чонро бадар кард.
Равона нозанин паҳлӯи Кофар,
Ба он чое, ки Қуръон нест, раҳбар...

ҚАСИДАИ ИШҚ

Эй ишқ, дамон бодо!
Чони ту чу дарёҳо
Бодо бари ту музтар,
Чархи фалаки ахзар.

Занчири ту дар поям,
Озодаму шайдоям,
Талхии ту дар комам
Аз ширинӣ ширинтар.

Ҳайфо, гузарон астӣ,
Чун барқи парон астӣ,
Бисёр шитобонӣ,
Эй ишқи баландахтар!

Ёрон ҳама бархезем,
Бо ишқ биёмезем.
Ишке, ки баҳор ояд,
Пурфайзтару хуштар.

Ҳичрони ҳарифон аст,
Дил пораву ларзон аст,
Ҳайронй, дило, ҳоло,
Фардои ту нопайдо!

Соле гузарад якчанд,
Сардй кунадат побанд,
Аз дил биравад дилбанд,
Оҳе шавадат ҳамроҳ!

Он гаҳ, ки бувад дар бар,
Он мурғи баландахтар,
Боисг ки болу пар
Барканда аз он ҳоло.

Монад бари мо барчо,
Он мурғи ҳумо аммо
Афтодаву парканда
Аз панчаи мо ҳайфо!

Солори силаҳ ишқ аст,
Худ пушту панаҳ ишқ аст,
Бечурму гунаҳ ишқ аст,
Ҳам саркашу ҳам солор.

З-он рӯ ки шавад музтар,
Гирад чилав аз дигар,
То марзи шукуфонтар,
Бе шикваву беозор.

Боре накунад парво,
Боре нахӯрад ҳайфо,
Вопас наравад асло.
Он чо, ки кунандаш хор.

Сад тавбаи бечора
Дар ӯ накунад кора,

Тоҷе, ки шуда пора,
Дигар ба сараш магзор.

Умри ту шитобон аст,
Ишқ аз ту гурезон аст
Эй ошиқи бечора,
Танҳо манишин ҳайрон.

Чун ишқ равад аз ҷо,
Навмедӣ шавад барпо
Айби кӣ, гуноҳи кӣ?
Беҳуда шавӣ ҷӯён.

Дидӣ, ки кунун аз сад
Афтод яке баргат,
Музтар манишин—афтад
Сад баргу шавӣ урён.

Як барги хазон ояд,
Яъне, ки мизон ояд,
Ҳоло ки шукуфонӣ,
Бо ишқ бигӯ, "Хуш мон"!

Рафтиву ба ёд орӣ,
Аз рафта чу ҳар боре,
Поянда ҳамедорӣ
Бахти шуда нопайдо.

Рафтӣ зи диёри ишқ,
Ҳастӣ ба мадори ишқ,
Худ рафтӣ, ба пои худ?
Не, ронда туро з-он ҷо!

Таъзими адаб кардӣ?
Озодӣ талаб кардӣ?
Не дар ҳарами ушшоқ
Хам кардӣ сари боло.

Дар барқи нигоҳи ту,
Рахшанда видои ту,
На шӯълаи навмедӣ
Дар мардумакат барҷо.

Бо ишқ видо гуфтан,
Бояд ба садо гуфтан,
Озурдагӣ бинҳуфтан
На лоиқи ин кишвар.

Дар гардани дил занҷир
Дилсардиву ҳам дилгир,
Маҳбусии ҳар маҳбус
З-он ошиқиҳо беҳтар.

Ишқ аст басе ҷолок
Чун тифл басе бебок,
Ин шӯхиву чолокӣ
Вақти самараш ҳуштар.

Талх асту гулӯгир аст,
Бурранда чу шамшер аст
Кошо, ҳама дам бошам
Афканда ба пояш сар!

Савол ва супориш:

1. Ҷорҷ Байрон дар кучо таваллуд ёфтааст?
2. Дар айёми туфулият ва наврасии Байрон сулолаи онҳо ба чӣ мусибате гирифтор шуда будааст?
3. Чаро шоир ба муқобили мустамликадорон ба мубориза бархост?
4. Маҷмӯаи аввалини шоирро номбар кунед ва гӯед, ки он чӣ ном доштааст?
5. Дар парламент баромад намудани шоирро чӣ тавр фаҳмидан мумкин?
6. Кадом асарҳои шоир оҳангҳои шаркиёна доранд?
7. Муносибати Байрон ба Шарқ чӣ гуна будааст?
8. Мутарҷими асарҳои шоир ба забони точикӣ кихо будааанд?
9. Достони "Кофар" ба Шарқ чӣ иртиботе дорад, хонда маънидод кунед ва образҳои шаркиёнаашро чудо кунед.

СТЕНДАЛ
(1783-1842)

Фредерик Стендал аз нависандагони намоёни адабиёти Европаи Ғарбӣ ва асосгузори реализми танқидӣ дар адабиёти асри XIX Фаронса ба ҳисоб меравад. Зиндагии Стендал тӯфонӣ ва пурпечутоб буда, дар омехтагии ҳодисаву вокеаҳои замон ҷараён доштааст.

Стендал соли 1783 дар оилаи адвокат ба дунё омада, аз революсияи охири асри XVIII ҳамагӣ шаш сол калон буд. Аз ҳамин давра нисбат ба гуфтугузорҳои оилавӣ, ҳодисоти атроф, шӯришҳо ва хабарҳои гуногуни аз марказ расида аҳамият медодагӣ шуд. Пас аз як сол модари ӯ вафот кард ва то охир симои зани меҳрубон, орзупарвар ва симои падари нисбат ба зан-модар бепарво ва номеҳрубон дар лавҳи хотираш монд. Дар хонаи бобои модариаш, чун марди ба ақидаҳои маорифпарварӣ моил ба камол расид ва таҳсил дар мактабе, ки мувофиқи декрети республикачиён таъсис ёфта буд, ӯро ба пуррагӣ аз таъсири оилаи падарӣ дур намуд.

Дар ин мактаб гояи фалсафаи материалистӣ, риторика, риёзиёт ва механикаро омӯхт ва эҳсоси донишҳои аниқи аналитикӣ то охир нигоҳ дошта шуд.

Соли 1799 Стендал бо нияти идомаи таҳсил дар мактаби политехникӣ ба Париж омад. Аммо ин орзуяш амалӣ нагардид ва гирифтори гирдоби юришҳои Наполеон гардида, ба армияи ӯ дохил шуд. Ба ин васила наҳустин бор Италияро дид ва тамоми умр мафтуни санъат ва тамаддуни он гардид.

Сиришти маъnavии Стендал зери таъсири фалсафаи маорифпарварии фаронсавиву англисӣ ва инқилоби солҳои 1787-1794 Фаронса шакл гирифтаву ташаккул ёфтааст. Ҳаёти ӯ муддати мадиде ба хизматаш дар лашкари Наполеон алоқаманд аст. Дар ҳайати ҳамин лашкар Стендал дар юриши Россия низ иштирок намуда буд.

Муносибати Стендал бо Наполеон, ки дар бораи ӯ ду асар – "Ҳаёти Наполеон" ва "Ёддоштҳо дар бораи Наполеон" навиштааст, ихтилофнок аст.

Аз як тараф нависанда бозёфтҳои мусбиву қадрнок ва паҳлӯҳои характерноки роҳбарии ӯро қадр намояд, аз ҷониби дигар ташвишу бекарорӣ, истибдод ва ситамгариҳои низоми наполеониро ба мушоҳида гирифтааст.

Ӯ новобаста аз садоқаташ ба лашкари Наполеон мардонагӣ ва қаҳрамонии халқи русро, ки фидокорона ватани худро аз урдуи наполеонӣ муҳофизат намуданд, қадр менамояд. Дар китоби "Таърихи наққошӣ дар Италия" ҳамин эҳсос равшан мушоҳида мешавад.

Зиндагии зиёда аз бистсолае, ки Стендал дар Италия паси сар намуд, ӯро ба ватанпарастони Италия, ки барои мустақилияти миллӣ ва иттиҳоди давлатии ватанашон мубориза мебурданд, қарин намуд.

Стендал аз ҳаммаслакони афкори фалсафии материалистии асри XVIII буд ва дар ин самт таъсири осори Гелветсий –"Дар бораи ақл" ва "Дар хусуси инсон" равшан эҳсос мешавад. Ақоиди атеистии ӯ низ аз ҳамин ҳаммаслакӣ маншаъ гирифта, дар иртиботи сиёсӣ ӯ демократи мӯътақиде буд, ки пайваста ба сӯи халқ мешитофт, дар халқ созандагони ҳақиқии арзишҳои маънавиро медид. Ҳамин эътиқод ба демократизм василаи офаридани образҳои барҷаста гардид, ки барои хушбудии халқ мубориза ме-

баранд. Ба монанди Жюлиен Сорел аз романи "Сурх ва сиёх", Феррапта Палла аз "Дайри Парм", Петро Миссилли аз "Ванина Ваниний" ва ғайра. Эҷодиёти Стендал характери равшани зиддибуржуазӣ дорад. "Ман ҳамеша ба таври инстинктӣ ба буржуа нафрат доштам" навишта буд ӯ.

Ақоиди эстетикии Стендал дар асари илмии ӯ "Дар хусуси муҳаббат" (1822), ки аз рӯи шакл ва ғояи эҷод ғайриодӣ аст, тачассум ёфтааст.

Стендал яке аз иштирокдорони ҷараёни романтикии солҳои 20-уми асри XIX-и Фаронса ба ҳисоб меравад, ки ба ин эҷоди асарҳои "Таърихи наққошӣ дар Италия" ва "Расин ва Шекспир" мисол шуда метавонад. Аммо ӯ дар давраи камолоти эҷодӣ ҳамчун нависандаи реалист баромад менамояд.Рисолаи машҳури ӯ "Расин ва Шекспир" (1823-1825) моҳиятан манифести санъати реалистӣ мебошад, ҳарчанд ки муаллиф дар он ҳудро романтик эълом медорад. Романтизм дар шинохти Стендал бояд санъате бошад, ки асарҳои адабии дар ин қолаб офарида бо назардошти анъана ва эътиқод ба халқ ҳаловат бахшад. Маълум, ки ин талабот худ аз принсипҳои реалистии эҷод аст.

Мероси адабии Стендал фарох ва пурвусъат буда, аз романҳо, асарҳои илмӣ, ҳайдҳои сафар, асарҳӣ тарҷумаиҳолӣ ва асарҳо оид ба шинохти санъат иборат аст. Ӯ муаллифи панҷ роман буда, нахустини он романи "Арманс" (1817) аст, ки дар замонаш ба ҷурми сохта будани мазмун ва нобарории композитсия муваффақият наёфта буд. Вале ду романи минбаъда –"Сурх ва сиёх", "Дайри Парм" ба фонди классикии адабиёти ҷаҳонӣ ворид гардиданд. Романҳои "Люсиен Левен" ("Сурх ва сафед)" ва "Ламиел" нотамом монда ва баъди вафоти муаллиф ба табъ расидаанд.

Ба қалами Стендал ҳамчунин "Воқеаномаҳои Итолиёвӣ" мансуб аст, ки ба он асарҳои таърихии "Ванина Ваниний", "Виттория Аккорамбонӣ", "Ченчӣ", "Аббатзан аз Кастро" ва дигар таърихномаҳо, ки солҳои 1828-1839 эҷод шудаанд, дарҷ гардидаанд. Мурочиати нависанда ба гузаштаи таърихии асрҳои XVI-XVIII гурез аз замон ва ҷустуҷӯи ачоиботу ғароибот, ки барои романтикҳо хос набуда, диққати ӯро характери пурзӯри одамони гузашта ба ҳуд кашидааст, ки дар онҳо иртиботи зинда ба ҳақиқатро эҳсос менамояд.

Ҳамчунин Стендал як қатор асарҳои тарҷумаиҳолӣ, аз қабили "Ҳаёти Анри Брюлар", "Ёддоштҳои ҳудпараст" қайдҳои сафарии "Рим, Неапол, Флоренсия", "Гаштугузор дар Рим", асарҳои доир ба таърихи наққошӣ, мусиқӣ ва театр "Таърихи наққошӣ дар Италия", "Рӯзгори Гайдн, Мотсарт ва Метастазис", "Ҳаёти Расин" ва г. навиштааст.

Бо ин ҳама вусъати эҷод ва фаровонии маҳсули қалам ҳамоно қуллаи эҷоди Стендал романи "Сурх ва сиёх" аст. Ин асар ҳам қуллаи эҷодиёти Стендал ва ҳам асари аҳамиятноктарини тамоми адабиёти реалистии асри XIX-и Фаронса ба ҳисоб меравад. Ин роман баъди чанд моҳи инқилоби баржуазии моҳи июли соли 1830 рӯй дода, таълиф гардид.

"Сурху сиёҳ" инъикоси пурвусъати ҳаёти ичтимоии Фаронса дар замони барқароркунӣ мебошад. Унвони роман чунин маънидод шудааст: "Сурх" — ин ранги инқилоб (инқилоби 1-уми Фаронса ва замони ҷанги Наполеон), "Сиёҳ" – ин ранги рӯҳониёне, ки ба иртиҷъоъ ихтиёр додаанд.

Дар романи "Сурх ва сиёҳ" Стендал табақаи ашрофу рӯҳониёни иртиҷоиро маҳкум менамояд. Дар ин роман аввалин бор проблемае пайдо мешавад, ки баъдан мавриди муҳокимаи адабиёти реализми танқидии асри XIX гардид. Ин масъалаи одами ҷавон дар ҷамъияти буржуазӣ буд. Ин муамморо нависанда дар мисоли образи деҳқонбачаи 23-сола Жюлиен Сорел, ки алайҳи низоми пурфитнаи давр ба шӯр омадааст, мавриди муҳокима қарор медиҳад.

Стендал барои изҳори нафрати бепоёнаш нисбат ба ҳақиқати буржуазии Фаронса, барои чустучӯи характерҳои устувор, тарзе ишора гардид, ба таърихи Италия мурочиат мекунад.

Романи дигари ӯ "Дайри Парм" (1839) низ аз ҳамин хусусият бархурдор аст. Амалиёти он дар яке аз шаҳракҳои Италияи шимолӣ дар Парм сурат мегирад. Дар ин роман нависанда муваффақ шудааст, ки саҳнаҳои ҳаёти Италияро ба риштаи тасвир кашад, қуввахои иртиҷоие, ки баъди шикасти Наполеон дар Парм зиндагӣ доранд, дар симои образҳои гуногун тасвир мешаванд.

Романи охирини қалонҳаҷми Стендал «Люсиен Левен» ("Сурх ва Сафед") буда, як навъ мавзӯи романи "Сурх ва сиёҳ"-ро идома медиҳад. Амалиёти ин роман аллакай дар давраи нави таърихӣ—давраи монархияи июлӣ, замони ҳукумронии аристократияи молиявӣ сурат мегирад. Стендал дар ин роман ҷамъияти буржуазиро ба танқиди маҳвкунанда гирифторшударо тасвир намуда, аз умеди неки маорифпарварони асри XVIII ва сохти ҷамъиятӣ-сиёсии нав мужда медиҳад.

Ҷанбаи пуркуввати роман тасвири чудогонаи сахнаҳои ҳаракати коргарии солҳои 30-юми Фаронса ва инъикоси симои синфи коргар аст.

Хонандаи точик ба осори ин устоди романҳои психологӣ ва тасвиргари моҳири дунёи маънавии инсон шиносоии дерина дорад. Асарҳои ӯ дар қатори забонҳои зиёди олам ба забони точикӣ низ тарчума гардидааст. Романи машҳури ӯ "Сурх ва Сиёҳ" аз чониби нависанда ва тарчумони точик Бахтиёр Муртазоев ба забони точикӣ тарчума гардида ба табъ расидааст.

ПОРЧА АЗ РОМАНИ «СУРХ ВА СИЁҲ»

ШАҲРЧА

Шаҳрчаи Верюер дар саросари музофоти Франш-Конте яке аз зеботарин мавзеъҳост. Кулбаҳои сафеди бомхояшон бо сафоли сурх таврн пуш-

тимохй пўшида дар хамии теппае афтодаанд, ки он чо дарахтони азими кастона аз хар дара сар афрохтаанд. Дарёи Ду ба масофаи якчанд сад қадам поёнтар аз истеҳкоми шахр равон аст; ин истеҳкомро замоне испаниён сохтаанд, вале аз он ҳоло харобае мондаасту бас.

Аз шимол Вериерро кўҳи баланде муҳофизат мекунад, ки он як шохаи силсилакўҳи Юра аст. Қуллаҳои дандонадори Верра бо аввалин сармояи мизон барфпўш мешаванд. Аз кўҳ мачрое чорист; пеш аз он ки вай ба дарёи Ду бирезад, аз байни Вериер гузашта дар роҳи худ бисёр дастгоҳҳои чўббуриро ба кор меандозад. Ин коргоҳҳои начандон мураккаб ба аксари сокинони Вериер, ки аз шахриён дида бештар ба деҳқонон шабоҳат доштанд, як қадар фонда меоварад. Зимнан, ин шахрчаро на дастгоҳҳои чўббурй сарватманд мекарданд; истеҳсоли матоъҳои гулдор ё худ матоъҳои мюлузй[1] — ин буд сарчашмаи беҳбудии умум, ки баъди Наполеон имкони зинат додани пештоқҳои қариб хар як хавлии Вериерро таъмин кард.

Ҳамин ки вориди шахр шудед, гуррасу фашшосзании сахти дастгоҳи зоҳиран дахшатноке гўшатонро кар мекунад. Бист болғаи гарон бо гулғула афтида, роҳи асфалтро ба ларза меорад; ин болғаҳоро чархи аз мачрои кўҳй ба ҳаракатдароянда боло мебардорад. Ҳар яке аз ин болғаҳо намедонам рўзе чандин ҳазор мехча месозанд. Духтарахони шукуфтарўю дилбаре ба зери зарби ин болғаҳои бузург пораҳои оҳан мегузоранд ва он пораҳои оҳан ҳамон дам ба мехчаҳо табдил меёбанд. Ин истеҳсолоти зоҳиран ин қадар дурушт, - яке аз он чизҳоест, ки сайёҳони нахустин бор дар кўҳсор байни марзи Франсия ва Гелветсия омадаро маҳви ҳайрат месозанд. Агар сайёҳи ба Вериер омада ба назари маъничўй соҳиби ин корхонаи хуби мехсозиро, ки гўши раҳгузарони кўчаи калонро кар мекунад, аз касе пурсон шавад, ба ў мад кашида, ҷавоб медиҳанд: «Ҳа-а, корхонаро мегўед-аз они ҷаноби ҳоким».

Ва агар сайёҳ дар Кўчаи Калони Вериер, ки аз соҳили Ду ба қуллаи теппа тўл кашидааст, якчанд дақиқа таваққуф кунад, сад фоиз имкон дорад хатман бо шахси қадбаланди босавлат ва чеҳрааш пурташвише вомехўрад.

Ин шахс ҳамин ки намудор гардид, ҳама кулоҳҳояшонро фавран аз сар мегиранд. Дар мўяш сафедиҳо пайдо шуда, либосаш саропо хокистарранг аст. Ў соҳиби чандин орденҳост, пешонавасеъ, уқоббиний ва умуман тарҳи чеҳрааш чандон номутаносиб набуда, дар назари аввал ҳатто чунин менамояд, ки дар вай обрўмандии ҳокими музофотй бо як дараҷа дилкашй мувофиқ афтодааст, ки ин гоҳо ҳанўз ҳоси шахсони чиҳилу ҳашт — панҷоҳсола аст. Вале дере нагузашта, сайёҳи парижй аз зуҳурот магрурию такаббури ў, ки дар он як навъ маҳдудию покисии тасаввуроташ бармеояд, ба ҳайрати нопувор мемонад. Ҳис карда мешуд, ки ҳама истеъдоди ин одам иборат аз он аст, ки ҳар як шахси аз худаш

[1] *Мюл* - дастгоҳи бофандагй

қарздорро мачбур кунад ҳар чӣ зудтар адои қарз намояд, аммо ҳуд ҳар чӣ тавонад ба муддати дароз қарздор бимонад.

Ҳамин гуна одамест ҳокими Вериер, ҷаноби де Ренал. Ӯ бо савлату виқор аз кӯча қадам зада, ба идораи ҳуд медарояд ва аз назари сайёҳ ғоиб мешавад. Вале агар сайёҳ ба сайри ҳуд давом дихад, боз сад қадам рафта, бинои басе зебо ва сипас дар қафои панҷараи чӯянӣ, ки он мулкро иҳота кардааст, — боғи дилороеро мебинад. Дар паси ин боғ баробари хатти уфуқ пуштаю талҳои Бургунд падидор мегарданд, ки гӯё ин ҳама қасдан барои он офарида шудаанд, ки ба дилаҳо нур бахшанд. Сайёҳ ин манзараро дида, он фазои бо губори майдаҳаштӣ сироятшударо, ки нафасгираш менамуд, фаромӯш месозад.

Ба сайёҳ мегӯянд, ки ин бино ба ҷаноби де Ренал тааллуқ дорад. Ҳокими Вериер ба фоидаи фабрикаи азими мехсозӣ ҳавлии зебои ҳудро аз санги чортарош андохтааст, ки ҳоло онро сайқал медиҳад. Гӯянд, ки ниёгони ӯ аз сулолаи қадими испаниҳо буда, ҳанӯз хеле пеш аз тасарруфи Людовики XIV дар ин сарзамин муқимӣ гардидаанд.

Соли 1815 боз ҷаноби ҳоким аз фабрикант будани ҳуд дар ҳичолат аст: соли 1815 ӯро ҳокими шаҳри Вериер гардонд. Деворҳои паҳни зинадоре, ки масоҳати фароҳи боғи хушманзараи то соҳили дарёи Ду тахта-тахта фуромадаро иҳота кардааст, — ин низ ба ҷаноби де Ренал мукофоти сазоворест дар соҳаи челонгарӣ, ки вай дар он донишӣ амиқ андӯхта буд.

Дар Франсия ба тамошои он боғҳои фараҳфизоӣ, ки шаҳрҳои саноатии Германия — Лейпсиг, Франкфурт, Нюренберг ва ғайраро иҳота кардаанд, умедвор ҳам нашавед. Дар Франш-Конте ҳар қадар мулкатон бо девор гирифта ва ҳар чӣ бисёртар бо сангҳои паиҳам гарамшуда печида шавад, шумо ҳамон қадар ба иззату ҳурмати ҳамсояҳон шарафманд мешавед. Аммо боғҳои ҷаноби де Ренал, ки сар то по девор болои девор аст, боз аз он ҷиҳат шавқангез мебошанд, ки ҷаноби ҳоким баъзе ҷиҳатҳои ҳурди ба дохили мулки ҳуд даромадаро ба қимати зар гирифтааст. Масалан, ҳамон дастгоҳи чӯббурии соҳили Ду, ки шуморо вақти ворид шуданатон ба шаҳр маҳви ҳайрат сохта буд ва бо номи «Сорел», ки бо ҳарфҳои калон дар тахтаи бом сабт шудааст, диққат намудед, — шаш сол қабл дар мавқее меистод, ки ҳоло он ҷо ҷаноби де Ренал девори чоруми боғоти ҳудро мебардорад.

Ба ҷаноби ҳоким бо ин қадар гурур лозим омад, ки барои пирамарди якраву дагал Сорелро розӣ кунонад аз вай хеле илтимосҳо намояд. Ба ӯ лозим шуд як миқдор зари нақди ҷарангосӣ фишонда, мӯйсафедро барои ба ҷои дигар кӯчонидани дастгоҳи чӯббурӣ розӣ намояд. Дар ҳусуси рӯдхонаи умум, ки он арраро ба ҳаракат меовард, гап ҳамин ки ҷаноби де Ренал ба шарофати ошноҳои парижии ҳуд муваффақ шуд, мачроиро онро тағйир дихад. Ин нишони ҳайрхоҳонаро ӯ пас аз интихоботи соли 1821 ба даст овард.

Вай дар панҷоҳ қадам поинтар ба мағрои Ду бар ивази як ба Сорел чор арпан[1] бибахшид ва ҳарчанд ин мавқеъ барои таҳияи тахтаи дарахти сӯзанбарг хеле судманд буд, падар Сорел — ӯро пас аз сарватманд шуданаш ҳамин тавр меномиданд, — аз беқарорӣ ва маъмануию ҳоҳпарастии ҳамсояш ҳилае ба кор бурда, маблағи калонакак — шаш ҳазор франк[2] биситонд.

Рости гап, донотарошони таҳҷоӣ дар бораи ин муомила бадгӯиҳо мекарданд. Боре, рӯзи якшанбе, чор сол пеш ҷаноби де Ренал ҳудро орою торо дода, аз калисо бармегашт, ки аз дур пирамард Сорелро бидид: мӯйсафед бо се нафар писарони худ ба ӯ истеҳзоомез менигарист. Ин истеҳзо ба ҷаноби ҳоким сахт алам кард — ва аз ҳамон вақт ӯро андешае азият медиҳад, ки ҳамон муовизаро хеле арзонтар карда метавонист.

Барои сазовори эҳтироми умум шудан дар Вериер ҳамин чиз хеле муҳим аст, ки ба кадом як ҳунари хиштчинҳои италиявӣ, ки онҳо баҳорон аз дараи Юра озими Париж мешаванд, фирефта нашуда, деворро ҳар қадар боло бардоранд. Ин зайл навигарӣ хиштчини беэҳтиётро асрҳои аср ба девонагӣ машҳур мекард ва он ба акидаи одамони хирадманд ва қаноатпеша, ки бахшиши эҳтироми умум дар Франш-Конте ба ихтиёри онҳост, абадӣ нобуд мешуд.

Аз рӯи инсоф гӯем, ин доноякон ситамгарии сахту токатшикане мекунанд ва ҳамин сухани қабеҳ барои ҳар касе, ки дар Париж ном республикаи бузург зистааст, зиндагиро дар шаҳрҳои хурд токатфарсо месозад, Тазйиқи афкори умум дар шаҳрҳои хурди Франсия ҳамчунон бемаънигист, ки он дар Штатҳои Муттаҳидаи Америка низ дида мешавад.

II
ҶАНОБИ ҲОКИМ

Обрӯю эътибор! Ба хаёли шумо, ҷаноб, инҳо чизи беҳудаанд? Эҳтироми аблаҳон, ба ҳайрат боз гаштани чашмони кӯдакон, хасади давлатмандон, нафрати хирадмандон.

Барнав

Ба хушбахтии ҷаноби де Ренал ва обрӯю эътибори ҳокимони ӯ зарур буд, то гулгашти шаҳрро, ки садҳо фут[3] баландтар аз Ду дар нишебии пушта афтодааст, ба девори азими тамбадор ихота кунад. Аз ин ҷо ба вачхи хеле мувофиқ будани мавқеаш яке аз манзараҳои дилработарини Франсия падидор мегардад. Вале дар ҳар фасли баҳорон гулгаштро обҳои борон мешусту пайроҳаҳо ба обхӯрдаҳо бадал гашта, дигар қобили сайру сайёҳат намешуд. Ин нобобӣ, ки ҳама ҳис мекард, хушбахтона, ҷано-

[1] Меъёри ченаки галла.
[2] Вохиди пули Франсия, Белгия ва мустамликаҳои он.
[3] *Фут* — меъёри дарозӣ, баробари 30 см 472 мм.

би де Реналро ба зарурате водор кард, то ба баландии бист фут ва ба тӯли сӣ-чил туаз[1] девори сангине бардошта, ба ин тариқ ҳукумати ҳудро ҷовидонӣ гардонад.

Пешдевори ин сохтмон, ки ҷаноби де Ренал барои он се бор ба Париж сафар кард, зеро вазири пештараи корҳои дохилӣ ҳудро душмани ашаддии гулгашти Вериер эълон намуда буд, - ҳоло тақрибан чаҳор фут баланд шудааст. Ва гӯё бар қасди тамоми вазирони гузашта ва ҳозира инак, онро бо тахтасангҳои хорой зинат медиҳанд.

Ман борҳо бо ҳотироти базмҳои Парижи ба қарибӣ тарктуфта андармон шуда, ба тахтасангҳои мӯҳташами кабудчатоби дилоро, ки омехта ба ранги нафиси минӯӣ метобиданд, сандуқи дил суда, бо чашм дар воҳаи Ду сайр кардаам. Ба дуродур, дар соҳили чап панҷ-шаш дарачаи печон падидоранд, ки маҷрои ҷӯйчаҳои қаъри онон бар чашм равшан метобанд. Ин ҷӯйчаҳо ба поин тохта, ҳар ҷо-ҳар ҷо шаршара меҳезад, пас ба дарёи Ду фурӯ мерезанд. Офтоби кӯҳсори мо тафсон аст, вале ҳангоме ки он ба қиём ояд, сайеҳи дар ин майдонча ба ҳаёл фурӯрафта дар сояи чанорҳои мӯҳташам хоҳад буд. Чанорҳои аз хоки кӯҳна ғизогирифта зуд қад мекашанду сояи бошукӯҳи онон ранги кабудтоб мерезад, зеро ҷаноби ҳоким фармудааст, ки қад-кади тамоми пешдевори азими ҳуд хок бирезанд; бо вучуди мукобилати идораи шаҳр ӯ гулгаштро тақрибан ба шаш фут васеъ кард (ки барои ин вайро васф мепамоям, харчанд ӯ аз салтанатталабони ашаддӣ ҳасту камина аз либералҳо мебошам) ва ба сабаби ҳамин майдончаи мазкур ба ақидааш, ҳамчунин ба салоҳдиди мудири ҳайрҳоҳи хонаи парастории Вериер, ҷаноби Вално ба ҳеҷ вачҳ аз майдончаи Сен-Жермени шаҳри Лэ монданӣ надорад.

Агар аз ман пурсон шаванд, пас ба як нукси Хиебони Садоқат шикоят дорам-ин номи расмиро дар понздаҳ ё бист лавҳаи мармарин ҳонда метавонеду барои инҳо ба ҷаноби де Репал салиби дигаре марҳамат карданд, — ба ақидаи ман, нукси Хиебони Садоқат ин вахшиёна баднамуд кардани чанорҳои мухташам аст: ба амри саркарда онҳоро берахмона каллак мекунанду мебуранд. Дар акси ҳол бо шоҳу баргҳои ҳалқашакли каллакшуда ба пайколи сабзавоти батамом назарногир монанд нагашта ба мисли ҳамнавъони дар Англия будан ҳуд сурати зебою боҳашамате медоштанд. Вале иродаи ҷаноби ҳоким қатъист ва чумлаи дарахтоне, ки аз они чамъиятанд, соле ду дафъа берахмона каллак карда мешаванд. Дар байни либералҳои маҳаллӣ гап-гап ҳаст, — зимнан, ин албатта, муҳобот мебошад, ки гӯё баъди он ки ҷаноби викарий[2] Малон барои азхуд кардани ҳосили дарахтбурӣ одат намуд, дасти богбони шаҳр хеле вазнин шудааст.

Ин рӯҳонии ҷавон якчанд сол мукаддам аз Безансон барои назорати кори рӯҳонӣ Шелан ва чанд тан аз пиронн дайри ноҳияҳо фиристода

---

[1] *Туаз* — меъёри қадиман дарозӣ, ки баробари 1 м 949 мм аст.

[2] Муовини саррӯҳонӣ

шуда буд. Табиби кӯҳансоли полк, иштирокчии ҷанги Италия, ки дар Вериер ба истеъфо баромада буду оромиш меёфт, дар ҳаёт, ба қавли ҳоким, якбора ҳам якобпараст[1], ҳам бонапартхох[2] буд, боре чуръат пайдо намуда, бароҳ ҳамвора буридаю безеб шудани ин дарахтони зебо ба ҳоким забони маломат кушод.

— Ман сояро дӯст медорам, — чавоб дод ҷаноби де Ренал ба он оҳанги ғурурмандӣ, ки вақти сӯҳбат бо табиби полк, дорандаи нишони Легиони фахрӣ раво бошад, - ман сояро дӯст медорам ва фармудаам, ки дарахтони маро каллак кунанд, то онҳо серсоя шаванд. Ва ман намедонам, дарахтон агар ба монанди масалан, чаҳормағзи баровар фоида наоваранд, чӣ зарурате доранд.

Ин аст суханони баланде, ки дар Вериер мушкилкушои ҳама мебошанд: фоида овардан; фикру зикри бештар аз чор се ҳиссаи аҳолии ин шаҳр ба ҳамин, фақат ба ҳамин мақсад пайвастагии мудомӣ дорад.

Фоида овардан — ин аст сарриштае, ки ҳамаро дар ин шаҳрча идора мекунаду он ба чашми шумо ин қадар безеб менамуд. Ҳар ачнабие, ки ба ин ҷо омада, мафтуни зебоии дараҳои салқину ҳуррам ва амиқи атрофи шаҳр мешавад, аввал тасаввур мекунад, ки бошандагони ин мулку манзалат басо парастороии зебой ҳастанд: онон ҳусни қишвари хешро ҳамвора тасдиқу таъкид менамоянд; вале инкор карда намешаванд, ки онҳо зебоии шаҳрашонро иваз медоранд, зеро маҳз ҳамин зебой хориҷиёнро ҷалб менамояду пули онон сохибони меҳмонхонаҳоро давлатманд мекунад ва ин дар навбати худ бо қонуни мавҷудаи боҷситонӣ ба шаҳр фоида меорад.

Боре дар як рӯзи босафои тирамоҳон ҷаноби де Ренал даст ба сойди симини ҳамсараш бурда, дар Хиёбони Садоқат сайр мекард. Хонум де Ренал ҳарзагӯиии мутаккабиронаи шавҳари худро гӯш андохта, ба чашмони ноором ҳаракати се писарашро назорат мекард. Бачаи калонтаринаш, ки тақрибан дах-ёздаҳсола буд, ҳамин лаҳза барои ба болои пешдевор баромадан оҳанги қатъие кард. Пас овози фораме номи Адолфро ба забон оварду бача ҳамон замон аз қасди бачуръатонаи худ даст кашид. Хонум де Ренал сисола намояд ҳам, ҳоло басе малеҳчеҳра ва хушгил буд.

— Окибат он бодичаи парижӣ пушаймон хоҳад шуд, — мегуфт ҷаноби де Ренал ба оҳанги таҳқирдида ва дар ин ҳолат рӯи рангпаридааш боз камхунтар мешуд. — Дар дарбор дӯстони ман пайдо мешаванд.

Ман ба ҳаҷми дусад саҳифа аз музофот ҷикоят карданӣ бошам ҳам, ба ҳар ҳол чандон бетамаддуи нестам, ки бо гапҳои дурмадароз ба киноятҳои обирасидан гуфтугӯи музофотӣ шуморо дилгир созам.

Ҳамон бодичаи парижӣ, ки ҳоким ин қадар ба ӯ нафрат дошт, каси дигар набуда, худи ҷаноби Аппер аст,ки дар ду рӯз пеш на танҳо ба

---

[1] Револютсионер-демократи буржуазии франсавӣ

[2] Тарафдорони ду императорон-Бонапартҳо

маҳбас ва хонаи парастории Вериер, ҳатто ба беморхона, ки таҳти ғамхории бемузди чаноби ҳоким ва бодавлаттарин соҳибони ҳавлиҳои шаҳр буд, ҳилагарона сар даровардааст.

— Вале, — бечуръатона чавоб дод хонум де Ренал, - ин чаноби парижй шуморо чй корҳам карда метавонад, модом ки шумо ба молу ҳоли камбагалон бо ин покизагии дакикє муносибат кунед?

Вай фақат барои он ба ин чо омадааст, ки ба мо фишор орад ва пас баргашта дар газетаҳои либералй мақолачаҳо чоп кардан гирад.

— Ҳабиби ман, охир шумо ҳаргиз онҳоро намехонед.

— Ба ҳар ҳол ин мақолачаҳои якобипарастонро ҳамеша ба мо таъкид мекунанд; ҳамаи ин диққати моро ба дигар тараф мекашад ва ба кори хайрамон халал мерасонад. Не, ман ҳаргиз гуноҳи пири дайрро намебахшам.

Савол ва супориш:

1. Чи боис шуд, ки Стендал ба лашкари Наполеон ба хизмат равад?
2. Муносибати Стендал нисбати Наполеон дар кадом асарҳояш инъикос ёфтааст?
3. Акидаҳои эстетикии ӯ дар кадом асарҳояш инъикос ёфтаанд?
4. Дар мероси адабии Стендал кадом асарҳои ӯ мавкеи муҳим доранд?
5. Дар романи «Сурх ва сиёҳ» Стендал ба кадом проблемаи ҳаётан муҳим, ки баъдан мавриди баррасии адабиёти реализми танқидии асри XIX қарор гирифт, диққати ҷиддй додааст?
6. Давоми романи «Сурх ва сиёҳ»-ро ёфта хонед ва андешаҳоятонро дар бораи мавзӯи асар баён кунед.

ВИКТОР ҲЮГО
(1802 — 1885)

Виктор Ҳюго аз зумраи нобиғагонест, ки чун шоир, драманависи навовар ва романнависи беҳамто дар таърихи адабиёти ҷаҳонй мавкеи хоса дорад. Роҳи ҳаётиву эҷодии Виктор Ҳюго тамоми асри XIX-ро фарогир аст ва ҳодисаву воқеаҳои ин аср, таърихи ташаккули адабиёт ва қолабҳои гуногуни онро бе назардошти фаъолияти сиёсй ва адабиву эҷодии ӯ аз назар гузаронидан душвор аст.

Виктор Ҳюго соли 1802 дар шаҳри Безансон ба дунё омад. Падари ӯ, ки фаъолияташро чун аскари каторй оғоз намуда буд, дар замони инқилоб ба сифати генерали бригада дар лашкаркашиҳои Наполеон ба Италияву Испания иштирок намудааст. Дар ҳамин юришҳо ҳамроҳи падар

Виктори хурдсол низ иштирок дошт ва мушоҳидаҳои батадричи ӯ аз равиши ҳаёт ӯро ба муборизе табдил дод, ки озодиву истиқлол ҳадафи асосиаш буд. Ӯ мушоҳиди се инқилоб гардид ва дар шоҳидии ӯ ду империя барҳам хӯрд, ду шоҳигарӣ иваз шуд ва чумхурии чавон низ ба ҳалокат расид.

Ҳамзамонон ва дӯстони Виктор Ҳюго устодони бузурги адабиёти Фаронса Оноре де Балзак, Жорж Санд, Александр Дюма ва дигарон буданд.

Аммо миёни ин қабил устодони сухан низ даҳои Виктор Ҳюго, адиби захматкаш ва устуворакида фарқ мекунад. Фаъолияти эҷодии ӯ хеле бармаҳал оғоз гардида, мероси бое ба ёдгор гузоштааст. Асарҳои мунтаҳаби ӯ наздик ба 90 ҷилдро фаро мегирад. Илова бар ин ӯ ба корҳои сиёсӣ фаъолона иштирок намуда, алайҳи ҳама гуна ноадолатӣ садо баровардааст. Тарзе ишора гардид, Виктор Ҳюго аз чавонӣ бо носозиҳои ҳаёт рӯ ба рӯ гардид, ки ибтидои он вазъи носолими оилавӣ буд. Ҳамин ноҷӯрии ҳаётӣ оилавӣ ва аз ҳам ҷудо гардидани падару модар нигоҳи фарзандонро бо рӯйдодҳои зиндагӣ тағйир дод.

Модари Виктор Ҳюго зани дар азми худ қатъӣ ва устуворандеша Софи Ҳюго замоне, ки аз шавҳар ҷудо гардид, фарзанди хурдии ӯ Виктор ҳанӯз сесола набуд. Ин зани тундмизоҷ ва дар айни ҳол ба фарзандон меҳрубон аз чавонӣ Виктор ва бародарони ӯ Абел ва Эженро дар рӯҳияи меҳнатдӯстӣ тарбия намуд. Аз ин сабаб, Виктор Ҳюго муносибат ба адабиёт ва кори эҷодиро хеле бармаҳал омӯхт ва дар синни 14-солагӣ дар рӯзномааш навишта буд, ки "Мехоҳам Шатобриан бошам ё ҳеҷ чиз".

Чунки ин замон нависандаи романтик Шатобриан овозаву шӯҳрати чаҳонгире дошт. Бо вуҷуди меҳрубонӣ ва гамхориҳои ҳамешагии модар, фарзандонро хумори падар мегирифт ва Виктор Ҳюго борҳо кӯшиши вохӯрӣ бо падар намуда, доимо аз ин вохӯриҳо бо хотираи мушаввааш баргаштааст. Ҷудоии дуру дароз ва гуногунақоидии дуру дарози падару модар ба душманӣ ва бадбинии ҳамдигар табдил ёфта буд. Ин ҳама Виктор Ҳюгоро водор карда буд, ки хеле бармаҳал бачагиро фаромӯш созад. Дар 15-солагӣ ӯ ба кори хеле чиддӣ даст зад – дар озмуни шоирон, ки Академияи Фаронса созмон дода буд, иштирок намуд ва мукофот гирифт. Ин чавони қобилиятнок диққати академикҳоро ба худ кашид.

Ашъори давраи аввали Виктор Ҳюго бо таъсири классисизм эҷод шудаанд. Дар маҷмӯаи "Қасидаҳо ва шеърҳои дигар" (1822) ӯ шоҳро ситоиш мекунад, ашрофонро таъвир менамояд, аммо ба зудӣ аз ин рох баргашта, дар сафи муборизони алайҳи классисизм қарор мегирад.

Дар муқаддимаи драмаи "Кромвел" (1827), ки як навъ манифести романтикҳои демократи франсавӣ қарор гирифта буд, бо назарияи асосноки драмавии нав баромад намуд, ки бояд дар саҳна драмаи классисиз-

мро иваз менамуд. Ҳамчунин Ҳюго реформаи забони адабӣ, забони шоиронаро ба миён гузошт ва дар ақидае буд, ки забони кӯчаву бозорро пурра аз адабиёт берун сохтан нодуруст аст.

Дар песаҳои солҳои 30-юми Ҳюго аз қабили "Эрнани", "Марион Делорм", "Рюи Блас" ба адабиёт далерона қаҳрамони нав, қаҳрамони аз миёни халқи оддӣ пайдошударо ворид месозад.

Ҳюго дар ақидае буд, ки барои драматургҳои нав такягоҳ боз ҳам бояд Шекспир бошад, бояд ба ҳунари образофарини ин нобиғаи чаҳонӣ такя кунанд ва бояд баду неки зиндагӣ дар асарҳо, дар саҳна мусовӣ инъикос ва тасвир шаванд.

Кӯшиши инчунин ҳамин талаботи адабӣ дар романи таърихии ӯ "Калисои ҷомеи модари Масеҳи Париж" (1831) баръало мушоҳида мешавад. Тамоми мазмуни роман, ки дар асоси барҳӯрди қувваҳои некиву бадӣ фароҳам омадааст, диққати хонандаро ба худ мекашад. Ҳюго қаҳрамонони романро дар ҳолатҳои гуногун – заҳмат, азоби рӯҳӣ, барору нобарорӣ тасвир мекунад, чеҳраи манфури ҷиноятқору ҷиноятпешаҳоро мекушояд. Маҳз дар симои образҳои халқӣ нависанда нишон медиҳад, ки зебоии ҳақиқии инсон ва бузургиву шаҳомати он дар муҳаббат ва некӯӣ падид меояд.

Муборизаи алайҳи бадӣ, ки қаҳрамонҳои романтикии Виктор Ҳюго мебаранд, аз ҷониби нависанда дар зиндагии реалӣ давом дода мешавад.

Аз ҷумла аз омодагии табаддулоти монархистӣ-давлатии Луи Бонапарт (соли 1851) бо таассуф огоҳ гардид ва новобаста аз қувваю силоҳи онҳо инро ғайриқонунӣ ҳисобида, халқро ба шӯриш даъват намуд.

Баъди ба сари қудрат омадани Наполеони III Виктор Ҳюго мачбур шуд, ки 19 соли ҳаёти худро дар бадарға дар ҷазираҳои океани Атлантика гузаронад. Дар муҳоҷират ӯ китоби ашъори ҳаҷвиаш "Қасос"-ро эҷод намуд, ки муқобили Наполеони III нигаронида шудааст. Таълифи романҳои шоистаи "Мардудон" (1862), "Заҳматкашони баҳр" (1866), "Одаме, ки механдад" (1869) низ ба ҳамин давра рост меояд.

Дар романи "Мардудон" адиб ба таври қатъӣ ҳуқуқи инсонро ба озодиву хушбахтӣ дифоъ менамояд. Ин эпопея танҳо таърихи романтикии маҳбусе гуреза Жан Валжана нобуда, ҳақиқати маҳз дар мавриди беадолатӣ, бехуқуқӣ ва нодурустии қонунҳои ҷамъиятӣ буржуазӣ мебошад.

Дар шароити дахшатовар, ки инсонҳои Париж зиндагӣ доранду дар романҳо тасвир шудаанд, ба ақидаи Виктор Ҳюго халқ ҳуқуқи комил дорад, ки ба муборизаи мусаллаҳ барои озодӣ бархезад. Ҳюго ташаннагии озодиро бо қаҳрамонони асарҳояш якҷоя ҳис мекунад, якҷоя барои озодӣ муборизаи мебарад, азоб мекашад. Ӯ патанҳо ҳамроҳи озодихоҳони франсавӣ аст, балки ҳимоятгари озодихоҳони Италия, Крит, Куба низ мебошад.

Соли 1870 ба Фаронса баргашта дар ситоиши ҳисси ватанпарастии коммунарҳо шеър эҷод мекунад, ки дар маҷмӯаи "Соли мудҳиш" (1872) чоп дода шудааст.

Виктор Ҳюго то охири умр (1885) ба идеяҳои демократӣ содиқ монд. Дар романи таърихии "Соли 93" (1874) боз аз нав дар бораи озодӣ, халқ, муборизон, некиву бадӣ дар таърихи Фаронса ва дар рӯзҳои инқилоби соли 1879 андеша меронад.

Умуман Виктор Ҳюго дар тӯли 63 соли фаъолияти адабӣ дар ҳамаи риштаҳои адаб, аз назму насру песаи театрӣ ва тарҷумаву танқиди адабӣ шоҳкориҳо падид оварда ва мероси бое боқӣ гузошт.

"Бенавоён"-и ӯ асаре аст, ки аз бузургтарин осори адабии тамоми ҷаҳон шуморида мешавад. Аз осори боқимондаи Виктор Ҳюго маълум мешавад, ки ӯ баробари донандаи хуби тамаддуни Ғарб будан, ба эҷодиёти шоирони Шарқ, махсусан ба шеъру фарҳанги тоҷику форс дилбастагии махсус доштааст, ки мо онро аз маҷмӯаи шеърҳои "Оҳангҳои шарқӣ", ки консепсияи синтези ғарбию шарқии муаллифашро тачассум кардааст, мушоҳида мекунем.

Ин аст, ки "агар "Девони Ғарбию Шарқӣ"-и Гёте илҳом аз Ҳофиз бошад, пас "Оҳангҳои шарқӣ"-и Ҳюго китобест, ки бо иштироки фаъоли Саъдии Шерозӣ бунёд шудааст".

Дар мактаби романтизм низ ҳеч кас мисли ӯ муборизаи тезутунд набурдааст, бинобар ин ӯро метавон роҳбари ин мактаб дар Фаронса шуморид.

Осори ӯ, ки зикри номашон рафт ва ҳам "Нағмаҳо ва таронаҳои шарқӣ", "Охирин рӯзи як маҳкум", "Баргҳои хазон", "Шоҳ тафреҳ мекунад", "Овозҳои ғуруб", "Нурҳо ва торикиҳо", "Наполеони кӯчак", "Афсонаи асрҳо", "Ҳунари бобо будан", "Таърихи як чиноят", "Поп" ва ғайра ба хонандаи тоҷик шинос буда ба ин мерос чун ганҷинаи адабиёти ҷаҳонӣ мурочиати ҳамешагӣ доранд. Дар тарҷумаи онҳо А. Лоҳутӣ, Лоиқ Шералӣ, М. Юсуфӣ, Р. Ҳодизода ва дигарон ҳисса гузоштаанд.

НАМУНАҲО АЗ ЭҶОДИЁТИ ВИКТОР ҲЮГО

ОЗОДӢ

Ба чӣ ҳақ мурғони озодро зиндонӣ мекунед? Ба чӣ ҳақ ин нағмагарони осмониро аз решаҳову чашмаҳо ва сапедадаму абру бод дур месозед ва сармояи зиндагиро аз ин зиндон медуздед?

Эй башар, ростӣ гумон дорӣ, ки худованд барои он бад-ин мавҷудоти зариф болу пар додааст, ки ту пару болашонро бичинӣ? Магар бо ин ситамгарӣ хушбахт метавон зист? Охир ин бегуноҳон чӣ кардаанд, ки бояд умри хешро дар зиндони ту бигзаронанд?

Аз кучо маълум, ки сарнавишти ин зиндониёни бегуноҳ бо сарнавишти мо даромехта набошад? Аз кучо маълум, ки оҳи парандае ки дасти ситами мо ӯро аз ошён чудо мекунад ва золимона дар доми асорат меафканад, бо сурати фармонравоёни сафолу ситамгар ба сӯи мо бознагардад?

Ованҳ, кӣ медонад, ки аз рафтори мо дар ин чаҳон чӣ натича ҳосил мешавад ва аз ин чиноёте, ки мо бо лаби пурханда анчом медиҳем, дар чаҳорроҳи асрор чӣ бармеҳезад? Вақте ки ин сабукболони осмони лочувардиро, ки барои парвоз дар фазои беинтиҳо офарида шудаанд, дар пушти миллаҳои қафас зиндонӣ мекунед, вақте шиногарони дарёи нилгуни осмонро ба банди ситам меафканед, ҳеҷ фикр мекунед, ки мумкин аст рӯзе нӯли хунини онҳо аз миллаҳои қафас бигзарад ва ба шумо бирасад? Ростӣ, ҳеҷ фикр мекунед, ки ҳар ҷо ки асире аз дасти чавру ситам менолад, худованд бад-ӯ менигарад?

Барои худо қалиди киштзорҳои паҳноварро ба дасти ин зиндониёни асир бадиҳед. Булбулонро озод кунед! Парастуҳоро озод кунед!

ИН ГУЛРО БАРОИ ТУ ЧИДАМ

Ин гулро барои ту чидам. Пеш аз он, ки онро бичинам, дар шикофии сахрое рӯи доманаи пуршеби теппае, ки болои рӯди хона сар ҳам карда ва чуз укоби баландпарвозро рохе бад-он нест, ором-ором меруфид. Бод бонҳои каиққо андак-андак маҳв мешуданд ва бомҳои хонаҳо чунонки гӯё аз нишон додани худ бим доранд, дуздона медурахшиданд.

Дилдори ман, ин гулро барои ту аз доманаи теппа чидам. Рангаш қирмизӣ нест, атр ҳам намеафшонад, зеро решаи он аз сахраи сахт чуз талхӣ насибе набурдааст.

Ҳангоми чидани он ба хеш гуфтам: "Гули бечора! Шояд сарнавишти ту ин буд, ки ҳамчун хазаҳову абрҳо аз болои кулла ба даруни дараи амиқ сарозер шавӣ. Аммо дигар чунин нахоҳад шуд, зеро ман туро ба дилдори худам арғувон хоҳам кард, то рӯи қалби ӯ, ки аз ин дара низ амиқтар аст, чон супорӣ. Туро бад-ӯ медиҳам, то рӯи пистонаш, ки дар даруни он дунёе дар тобу таб аст, бипажмурӣ. Осмон туро аз он падид оварад, ки рӯзе бо дасти насим пар-пар шавӣ ва ҳамроҳи амвоҷи рӯдхона ба укёнус пайвандӣ, аммо ман туро ба чои дарё ба дасти ишқ медиҳам".

Вақте ки гулро чидам, бод амвоҷи рӯдро меларзонид ва аз рӯз ба чуз рӯшноии паридаранге, ки андак-андак маҳв мешуд, чизе боқӣ набуд. Ованҳ! Намедонед дили ман чӣ қадар афсурда буд, зеро дар он ҳиҷ ки ба сарнавишти гул меандешидам, эҳсос мекардам, ки ҳамроҳи насими шомгоҳон гирди оби тирае, ки дар пеши пои ман чой дошт, рӯҳи маро дар худ фаро мебарад.

АЗ КИТОБИ "САВТҲОИ МАШРИҚ" ФИРДАВСӢ

Варо дар шаҳри Майсур дида будам,
Ба сар дастор аз нури саҳар дошт.

Ҷалоле чун шукӯҳи подшоҳон,
Қабои арғувонранге ба бар дошт.
Ҷабин бикшода ҳамчун бомдодон,
Зи байни шаҳр чун султон гузар дошт.

Сияҳпӯшаш бидидам баъди даҳ сол,
Саволаш кардам: "Эй пири хирадманд,
Туро, ки дошти дастори гулгун,
Туро, ки орзуманди ту буданд,
Чаро ин гуна мебинам сияҳпӯш.
Ки гӯй зулматат чодар кашида?"

Ҷавобам дод ӯ: "Афсӯс, афсӯс,
Ғуруби офтоби ман расида".

ШОҲИ ФОРС

Подшоҳи Форс дорад зиндагӣ бо тарсу бим,
Дар тамуз ояд ба Тифлис, фасли дай дар
Исфаҳон.
Баҳри тоҷу тахт дорад тарс аз ёрони худ,
Бӯстонаш гулфишону посбон ҷанговарон,
Лек ӯ бедорхобу музтариб аз бими ҷон.

Як сабо бархӯрд андар роҳ бо пири шубон,
Кӯзапуште лек ҳамроҳаш ҷавони сарвқад.
— Кистӣ, —пурсид аз ӯ. Гуфт:Номи ман
Карам,-
/Як нафас нои шубониро гирифта аз лабон/
Ман шубонам, сайргоҳам даштҳои пурсукут,
Пахлуям фарзанди ман, меросам аз дори вучуд.
Месароям, менавозам бо наи пуршеванам
Ҳамчу Ҳофиз як замоне, ҳамчу Саъдӣ ин замон
Аз саҳар то шом байни даштҳои бекарон"...
Он писар, фарзанди ӯ, бӯсид дастори варо,
Дасти пиреро, ки чун Саъдию Ҳофиз шеърхон,
"Дӯст медорад падарро ин писар, —мегуфт шоҳ—
Бояд ин сон буд моро низ бо ҳам меҳрубон!"

Савол ва супориш:

1. Дар ҷавонӣ ба носозиҳои ҳаёт рӯ ба рӯ омадани Ҳӯгоро шумо чӣ хел мефаҳмед.

2. "Меҳоҳам Шатобриан бошам ё ҳеч чиз" гуфтани Ҳюгоро чӣ хел маънидод кардан мумкин аст?

3. Барои кадом хизматҳояш ӯ ба мукофоти олии Лилии тиллой соҳиб шуд?

4. Образҳои халқӣ дар эҷодиёти нависанда чӣ мавқеъ доранд?

5. Ба бадарғаи 19 - сола маҳкум шудани Ҳюгоро чӣ тавр маънидод мекунед?

6. Мачмӯаи шеърҳои "Оҳангҳои шарқӣ" ба кадом мавзӯъ бахшида шудааст?

7. Шеърҳоро ифоданок қироат намуда, аз ёд кунед.

СИНФИ 11

ҲАМЗА ҲАКИМЗОДА НИЁЗӢ

Ҳамза Ҳакимзода Ниёзӣ аз чеҳраҳои шинохтаи адабу фарҳанг ва таърихи халқи ӯзбек буда, як давраи комил ва хеле ҳассоси инкишофи адабиёти ӯзбек ба номи ӯ марбут аст. Ӯ аз зумраи эҷодкоронест, ки дар заминаи маданияти гузаштаи халқҳои Шарқ – тоҷику ӯзбек ва халқҳои дигар бо эҳсоси рӯҳи замон ба кори эҷодӣ ва пешрафти мактабу маориф камар баст ва воқеан дар ташаккулу нумӯи маданияти замони гузариши халқҳои Осиёи Миёна хизмати шоиста намуд. Ҳамза аз зумраи эҷодкороне нест, ки танҳо як шохаи муайянро пеша намуда бошад, балки ӯ аз кабили он заҳматкашони фидоие будааст, ки бо алоқамандӣ ба инкишофи чомеа дар пешрафти кори мактабу маориф, адабиёт, санъат ва дигар соҳаҳои ҳаёти халқ хизмат намудааст.

Ҳамза Ҳакимзода Ниёзӣ 6 марти соли 1889 дар шаҳри Қӯқанд дар оилаи марди босавод Ибни Ямин Холбой уғлӣ ба дунё омадааст. Падари ӯ дар синни 16-солагӣ озими Бухоро гардида, аз он ҷо чун табиб бармегардад ва дар заминаи табиби халқӣ ба табобати мардум машғул мешавад.

Модари ӯ Ҷаҳонбибӣ зани аз таъриху фарҳанг огоҳ ва донандаи афсона ва қиссаву ривоятҳои халқӣ буда, ба тарбияи фарзанди хурдиаш худ Ҳамза аҳамияти ҷиддӣ додааст.

Саводи аввалинро Ҳамза дар назди падар бароварда, аз забонҳои арабию форсии точикӣ огоҳии комил ёфта, баъдан дар мактаби усули кӯҳна таҳсил кардааст. Солҳои 1899 - 1906 Ҳамза дар мадраса таҳсил намуд, аммо усули таълими мадраса ӯро қонеъ насохт ва ӯ ба худомӯзӣ пардохт.

Солҳои 1907—1908 Ҳамза дар заводи Обидҷон Маҳмудов чун котиб адои вазифа намудааст.

Вале ба зудӣ аз ин завод барои эҷоди шеърҳои ҳачвие, ки соҳиби завод мавриди истеҳзо қарор гирифта буд, ронда мешавад. Бинобар ин

Ҳамза аввал ба Намангон ва баъд ба Қӯқанд баргашта, кори таълимро дар мактаби русӣ—туземӣ идома медиҳад. Дар ҳамин давра ӯ бо рағбати том ба омӯзиши "Гулистон" ва "Бӯстон"-и Саъдӣ, "Маснавӣ"-и Ҷалолиддини Румӣ, ашъори Ҳофизи Шерозӣ, Абдурахмони Ҷомӣ, Алишери Навоӣ, Мирзо Абдулқодири Бедил ва ҳамчунин осори Турдӣ, Гулханӣ, Муқимӣ, Фурқат ва Завқӣ машғул гардидаву баҳра бардоштааст. Ҳамчунин ба намунаҳои осори адибони рус Пушкин, Лермонтов, Маяковский ва дигарон шиносоӣ пайдо намуда, ба мутолиаи рӯзномаву маҷаллаҳои русзабон огоз менамояд. Албатта, ин ҳама дар шаклгирии ҷаҳонбинии Ҳамза ва кувват гирифтани шоҳаи демократии эҷодиёти ӯ таъсири амиқ расонид.

Ҳамза эҷоди шеърро хеле бармаҳал, ҳанӯз аз синни 10-солагиаш шурӯъ намуда, аллакай соли 1914 кӯшиши тартиб додани девоне кардааст, ки ба он ғазал, мухаммас, рубой, ҷамъ 197 шеърро дохил намуда, бо тахаллуси "Ниҳонӣ" ном баровардааст.

Ҳамза низ чун пайгири адибони классики тоҷику форс ва эҷодкорони туркзабон Навоӣ, Гулханӣ, Муқимӣ, Фурқат ва Завқӣ дар ашъори худ ба мавзӯъҳои муҳаббату рафоқат, гуманизму ситоиши инсони хирадманд аҳамияти бештаре додааст.

Минбаъд ҳамин омӯзиши ҷиддии мероси гузашта ва сарфаҳм рафтану дарк намудани равиши ҳаёт боиси дар шоҳаҳои гуногун ривоҷ ёфтани офаридаҳои Ҳамза гардид. Маълум, ки Револютсияи якуми рус чун воқеаи азими давр ба бедории шуури озодихоҳии халқҳои мусулмон низ таъсир расонид. Ҳамза чун як эҷодкори озодфикр ба чунин воқеаҳои замон сарфаҳм рафта, миёни халқ ғояҳои озодӣ ва маърифатпарвариро паҳн менамуд.

Тарғиби чунин ғоя дар як шеъри (соли 1914) ба забони тоҷикӣ эҷоднамудаи шоир, ки дар маҷаллаи "Оина" чоп шуда буд, ин тавр ифода ёфтааст:

То ба кай мо хоб мебинем, эй аҳли диёр!
Хоби бисёре, ки охир кард моро бемадор.
Қофила аз огаҳӣ рафта, ба манзилҳо расид,
Мо зи ғафлат ташналаб мондем дар гарми наҳор.
Фатҳ карда ҳар касе ганҷи фунун аз ҷустуҷӯ,
Мо зи лоқайдӣ кунун ҳастем бо афғону зор
Сохт ҳар миллат ба худ гулзорҳо аз маърифат,
Миллати мо чун надорад ғайри саҳро шӯразор...

Тарзе ишора гардид, Ҳамза Ҳакимзода Ниёзӣ аз зиёиёни равшанфикр ва сермаҳсул буда, дар чабҳаҳои гуногун кору эҷод намудааст.

Муҳаққиқони ҳаёту асори ӯ фаъолияти кориву эҷодии ӯро ба чунин қисматҳо чудо намудаанд: Ҳамза – шоири маорифпарвар ва омӯзгор, Ҳамза вассофи револютсия ва ҳаёти нав ва Ҳамза – оҳангсоз, драматург ва ҳодими ҷамъиятӣ.

Кори мактабу маориф аз соҳаи асосии фаъолияти Ҳамза буда, то охир аз ин соҳаи муҳим дурӣ наҷустааст. Ӯ дар Самарқанд, Қӯқанд, Наманган ва Тошканд ба кори омӯзгорӣ пардохта, бо ёрии мардуми оддӣ ба кушодани мактаби "Дорулайтом" (хонаи ятимон) муваффақ гардид. Солҳои 1911 - 1915 дар шаҳрҳои Қӯқанд, Маргилон, Фарғона ӯ мактабҳои бепул кушода, худаш таълим медиҳад. Барои мактабҳои ибтидоӣ ба мисли "Китоби хониш" ва "Адабиёти совуқ" китобҳо тартиб дода, барои саводнок намудани фарзандони мардуми бенаво камар мебандад. Аммо ин ҷадалҳои маърифатии шоири равшанфикр ба доирахои ҳукмрони давр маъқул нагардид ва мактабҳо баста гардида, Ҳамза ба таъқиб гирифтор шуд.

Аз ҳамин сабаб шоир соли 1913 ба сафари хорича баромад. Баъди бозгашт аз сафари хорича ба кори маориф боз ҳам ҷиддитар машғул гардид ва соли 1915 ба Маргилон рафта, боз мактаби усули нав кушод. Муайян намудааанд, ки қисми муайяни назми тореволютсионӣ ва баъдиреволютсионии Ҳамза Ҳакимзодаро асарҳои педагогӣ ташкил медиҳад. Шоир дар манзумаҳои "Илм биҳоҳ", "Олим шавем", "Китоб", "Қалам" ва дигар асарҳояш илмомӯзӣ, ростқавлӣ, меҳнатдӯстӣ ва дӯстиро рафокатро тарғиб намуда, дар шеърҳои "Рамазон", "Як ҳазрати эшон гуфтааст" ва дигарҳо дурӯғу фиреб ва ҷаҳолати рӯҳониёнро фош намудааст. Дар доираи ҳамин мавзӯъ зиндагии талху беҳуқуқонаи зани мусулмон мавриди андешаи Ҳамза қарор гирифта, даъват мехонад.

Эҷодкоре, ки бо ин шӯру шавқ пайи маърифатнокии халқ ҷадал дошт, наметавонист Инқилоби Октябрро бо хушнудӣ пешвоз нагирад. Ҳамза Ҳакимзода аз рӯзҳои нахустини револютсия ба ситоиши ҳаёти нав шурӯъ намуд ва дар партави Инқилоби Октябр барои инкишофи адабиёту санъати ӯзбек ҷадал намуд. Дар асарҳои ин ҳангом эҷоднамудааш бо як маҳорати хубе аз шаклу усулҳои нави эҷодӣ истифода намуда, тасвири образи аз халқ баромадаро пешниҳод менамояд. Ҳамза Ҳакимзода, ин ҳангом бахшида ба музаффариятҳои Октябр, меҳнати озод, тарғиби маорифу маданият, омӯзиши забону адабиёти халҳҳои бародар шеъру сурудҳо эҷод намуда, ба онҳо оҳанг баст ва миёни халқ тараннум сохт. Сурудҳои "Зинда бод шӯро", "Бедор шав", "Бедор шавед, коргарон", "Зинда бошед, коргару деҳқон", "Ба занони ӯзбек" ва г. ба ин мисол шуда метавонад.

Ҳамза Ҳакимзодаро чун нахустин оҳангсози шӯравии ӯзбек низ эътироф намудааанд. Ҳамза Ҳакимзода санъат ва адабиётро силоҳи асосии мубориза меҳисобад. Соли 1926 навишта буд, ки "василаи ҳақиқии тарғиб дар Ӯзбекистон аз саҳна сароидани суруд ва ашъори ҳаяҷоновар аст". Ҳамин андешаи худро тақвият дода, дар андешаҳои эстетикиаш таъкид сохтааст, ки "Шӯҳрати халқро адабиёти ӯ нигоҳ медорад" Аз ҳамин сабаб Ҳамза Ҳакимзода ба омӯзиши адабиёти гузашта, ба хусус назми шифоҳӣ аҳамият додааст.

Солҳои 1918-1919 Ҳамза Ҳакимзода бо ёрии рафиқони рус дар Фарғона гурӯҳи артистӣ ташкил мекунад, ки он баъдан ба труппаи драмавии сайёри ҳарбӣ табдил меёбад. Тематикаи фаъолияти Ҳамза дар ин давра гуногун мебошад. Нишон додани аҳамияти чаҳонии револютсия, муҳаббати халқ ба сохти Шӯравӣ, тавсифи илму маърифат, дӯстии халқҳо ва г.

Ҳамза Ҳакимзода асосгузори драматургияи муосири ӯзбек буда, дар инкишофи санъати драматургии халқҳои Осиёи Миёна саҳм дорад. Ӯ дар асарҳои драмавӣ, мазҳака ва фоҷианомаҳояш "Ҳаёти зиҳнок", "Одати бад", "Бой ва хизматгор", "Фоҷиаи Фарғона", "Чазои тӯҳматчиён", "Найрангҳои Майсара", "Женотдел", "Интихоботи собиқ" ва г. ҳаёти тираву тори пешазреволютсионӣ, аҳволи бади бенавоён, муносибатҳои кӯҳнаи оилавӣ, системаи интихоботии он айём, кирдорҳои ношоямии диндорон ва монанди инҳоро танқид намудааст.

Дар шеърҳои ҳачвӣ, песа ва фелетонҳои солҳои 1926-1927 навиштааш бойҳои золим, рӯҳониёни риёкор ва қаллобро фош намуда, занонро ба муборизаи зидди одатҳои иртиҷоӣ даъват менамояд.

Маълум, ки омили муҳиммии пурқуввати будани алоқаи миёни адабиёти чоруки ӯзбек ин дузабонӣ аст. Ҳамза Ҳакимзода монанди Садриддин Айнӣ эҷодкори дузабона буда, бо ӯзбекиву тоҷикӣ асар навиштааст. Аз ҳамин сабаб ҳар як асари Ҳамза аз замони таълифаш миёни тоҷикон низ пахш гардида, шӯҳрат меёфт. Ашъори револютсионии ӯ дар радифи ашъори Садриддин Айнӣ, Абулқосим Лоҳутӣ дар бедории шуури халқҳои тоҷику ӯзбек хизмат намудааст. Асарҳои сахнавии ӯ хеле бармаҳал рӯи сахнаҳои тоҷик намоиш дода шуда, драматургҳои тоҷик аз он илҳому баҳра бардоштаанд.

Мирзо Турсунзода ҳамин пахлӯи эҷодиёти Ҳамзаро ба эътибор гирифта навиштааст: "Ба мо, қаламкашони тоҷик асарҳои Демян Бедный, Лоҳутӣ, Айнӣ ҳар қадар азиз бошанд, асарҳои Ҳамза Ҳакимзода низ ҳамон қадар азиз ҳастанд.

Солҳои 1923-26 санъати драматургия барои мо рӯйдоди навин буд. Ман он вақтҳо дар Тошкент таҳсил мекардам. Дар вақтҳои фориғ, ё рӯзҳои камдарсӣ бо шавқ ба кинотеатру театрҳо мерафтем, спектаклҳои навро тамошо мекардем. Театрҳои ӯзбек моро ба вачд меовард. Театри академии драмаи ба номи Ҳамза дер боз спектаклҳои "Бой ва хизматгор" ва "Корномаи Майсара"-ро намоиш медод. Ин песаҳо ба қалами устоди мумтози суханшинос Ҳамза Ҳакимзода мансуб ҳастанд. Дертар ин асарҳо ба забони тоҷикӣ тарҷума карда шуданд. театри навбунёди драмаи тоҷик намоиш дод... Аз ин рӯ, Ҳамза Ҳакимзода яке аз асосгузорони драматургияи Советии тоҷик низ ба ҳисоб меравад".

Ин гуна иртиботи чиддии осори Ҳамзаро ба адабиёту маданияти тоҷик адибону олимони Тоҷикистону Ӯзбекистон дар асару мақолаҳояшон бо меҳр таъкид намудаанд. Умуман, ҳаёту осори Ҳамза Ҳакимзода тимсоли равшани қору пайкор, чадал барои бедорӣ ва озодӣ, маърифат-

нокй, ғамхорй бо санъату адабиёт, ба мероси гузаштагон ва намунаи равшани алоқаҳои гуногуни чабҳаи адабиёти точику ўзбек аст.

НАМУНАҲО АЗ ОСОРИ ҲАМЗА ҲАКИМЗОДА НИЁЗЙ

НА НОЛАМ АЗ ТУ ТО КАЙ?

На нолам аз ту то кай, эй фалак, бар ман чиҳо кардй?
Ба кулфатҳои бесомон ахираш мубтало кардй.
Якеро карда мустагнй, якеро шод аз ҳар сў,
Дар ин чо ин ғарибро бо ба сад ғам ошно кардй.
Ба ту гуфтам, даво дех, дардмандам раҳм кун бо ман,
Задй бар сина ханчар, гашта дардам бедаво кардй.
Гуноҳи ман чй буд, эй бевафо дунёи качрафтор,
Зи айши коми ин сарравза умрам мосиво кардй.
Намедонам, ки ҳайронам сарам афтода дар зулмат,
Чй кардам бо ту ман, ту ин қадар бар ман чафо кардй.
Чудой як тараф, аз як тараф ҳачри сияҳчашмон,
Зи дасти ғурбатат бо мурданам охир ризо кардй.
Чй гўяд, ин Ниҳонй, ғайр аз афгон бахтёрй нест,
Ту аз амри ҳамон қолу бало бар ман бало кардй.

ДИЛО, ҒОФИЛ МАШАВ!

Дило, ғофил машав, ҳаргиз нигар гардуну дунёро,
Шумор имрўзро фурсат, махўр андўҳи фардоро.
Дар ин чодуи качпаҳлў фиреби сад ҳазоронест,
Кучо бигзошт Лукмону Сикандар, дори Синоро.
Макун асрори худ зоҳир ба назди ҳар касу нокас,
Кушоди гунчаҳо орад ҳазони барги зеборо.
Мазан дар ҳар кучо оҳу фигон монандаи булбул,
Ки созй окибат бо сар қафас рўи чаманҳоро.
Ҳазорон бех хамўшидан ва гар хуни чигар гардй,
Кй орад лола бо сад доғ сайри файзи саҳроро.
Гуҳар пайдо кунад дар вакти худ як қатраи найсон
Чй ҳосил аз шитоби абри борон санги хороро.
Сукуте бех бувад ҳар дам, Ниҳон, аз носазо гуфтан
Кушода моҳиён лаб, мекунад хун оби дарёро.

Савол ва супориш:

1. Чаро Ҳамзаро шоири дузабона меноманд?
2. Мавзўи асарҳои шоирро кадом масъалаҳои чиддй ташкил кардааст?

3. М. Турсунзода барои чӣ Ҳамзаро асосгузори драматургияи Советии тоҷик гуфтааст?

4. Шеърҳоро кироат ва маънидод кунед.

ОЛЕС ГОНЧАР

Инкишофи бузурги адабиёти Украина баъди галабаи халқи шӯравӣ дар Ҷанги Бузурги Ватанӣ рӯй медиҳад. Ин адабиёт на танҳо дар миқёси Иттиҳоди Шӯравӣ, балки дар миқёси ҷаҳон шӯҳрат ва мавқеъ пайдо мекунад. Дар ин бобат хизмати Олес Гончар, И.Муратов, М.Стелмах ва дигарон хеле бузург аст.

Олес Гончар (1918) ва Михайло Стелмах намояндагони барҷастатарини насри муосири Украина мебошанд.

Олес Гончар (Александр Терентевич) 3 апрели соли 1918 дар шаҳри Полтава таваллуд ёфта, тирамоҳи соли 1938 баъди хатми техникуми рӯзноманигорӣ ба факултети филологияи Университети Давлатии Харков дохил шудааст. Соли 1941 дар сафи донишҷӯёни ихтиёрӣ ба фронт рафт, аввал чун аскари қаторӣ ва баъд чун сержант дар полки миномётӣ хизмат кардааст. Дар ҷанг ду маротиба захмӣ гардида, бо орденҳои "Шараф", "Ситораи сурх", медалҳои "Барои шуҷоат" ва "Барои мудофиаи Киев" сарфароз гардидааст.

Баъди ҷанг (соли 1946) Университети Давлатии Днепропетровскро хатм карда, аз соли 1978 чун академики АФ Украина ва дар муддати 20-сол (1959-1979) чун саркотиби Иттифоқи нависандагони Украина адои вазифа намудааст. Соли 1939 ҳикояҳои "Гелос гул мекунад", "Иван Мостовой" ва г. нашр гардида, номи ӯро чун нависандаи қобилиятнок муаррифӣ намуд. Аммо шӯҳрати асосиро баъди нашри асари сегонаи "Байрақбардорон" соҳиб гардид.

Асарҳои О. Гончар ба забонҳои зиёде тарҷума гардида, ба шӯҳрати нависандагии ӯ шӯҳрат зам кардааст. Барои ҳонандаи тоҷик ҳам романи сегонаи "Байрақбардорон", ки қаҳрамони марказиаш тоҷик аст ва ҳам асарҳои дигари ӯ ба тарҷумаи тоҷикиву дар оригинал шинос аст. Аз ҷумла асарҳои ӯ "Арчаи он сӯи дарё" (повест, тарҷумаи Тоҷибоев У), "Байрақбардорон" (роман, тарҷ. Э. Муллоқандов, оғози тарҷ. С. 1951), "Раъди бебарқ" (ҳикоя, тарҷ. М.Шарқӣ), "Роҳи кӯҳӣ" (ҳикоя тарҷ. И. Қосимов), "Ғалла" (ҳикоя, тарҷ. Ш. Шараф), "Қиссаи як муҳаббат" (роман, тарҷ. Ш. Собир, соли 1966 бо сарсуҳан) роман «Перекоп» (Тарҷумаи Ш. Саидов) ба забони тоҷикӣ тарҷума шудаанд.

Асари сегонаи Гончар "Байрақбардорон", ки аз романҳои "Алпҳо", "Дунаи осмоншиг", "Прагаи тиллоӣ" иборат аст, дар тасвири ҳаққонии ҷанговарони шӯравӣ муваффақияти адабиёти шӯравӣ мебошад. Дар адабиёти шӯравии украин, дар яке аз асарҳои машҳури вай, "Байрақбардорон"-и Олес Гончар образи подпольщики Армияи Шӯравӣ намо-

яндаи халки точик Самиев инъикос ёфтааст. Романи "Байрақбардорон", ки соли 1951 аз тониби Эммануел Муллокандов ба забони точикй тарчума ва нашр шудааст, аз се китоб иборат аст ва муаллифи он дар соли 1947 барои китобхои якум ва дуюми роман – "Кухсори Алп" (Алпхо) ва "Дунаи кабуд", дар соли 1948 барои китоби сеюми он "Прагаи заррин" сазовори мукофоти давлатй гардидааст. Дар романи "Байрақбардорон", ки ба вокеахои Чанги Бузурги Ватанй бахшида шудааст, муборизаи дилоронаи Армияи Шуравй дар рохи озодии мамлакати мо, барои аз зери фишор ва зулму ситами фашистони истилогар начот додани халкхои Аврупо, инчунин дустию ягонагии маънавии мардумони шуравиро дар солхои пуршиддати чанг хамчун яке аз омилхои мухимми галабаи Иттифоки Шуравй бар фашизм нишон медихад.

Дар роман амалиёти чангии фарзанди далери халки точик командири полк Самиев хеле равшан нишон дода шудааст. Подполковник Самиев яке аз арбобони баландихтисоси Армияи Шуравй буда, пас аз хатми академияи харбй ба фронт меравад ва полки худро аз хоки Украина сар карда, бо галабахои пай дар пай то пойтахти Чехословакия – Прага бурда мерасонад. Дар асар хислатхои Самиев хамчун рохбари пуртачрибаю кордон ва чанговари далер, хаккоий тасвир ёфтааст.

Муборизаи одами шуравй, вазифаи мукаддаси ў дар рохи ба озодй баровардани мардумон дар асархои Гончар "Замин сухан мегўяд", "Инсон ва ярок" бо санъати баланду махорати беназир ва хаячон тараннум шудааст. Дар романи ў "Зангўла" ("Тронка") кадру кимати инсон, проблемахои чангу сулх аз нуктаи назари одамони шуравй мухокимаю талкин карда мешавад. Ин асар сазовори мукофоти ленинй гардидааст.

«БАЙРАҚБАРДОРОН»

Порча аз роман

...Кўх чунон калон буд, то аз вай фуромадан як рўзи дароз гузашт. Аробахоро якбора аз ду чархашон тормоз додан лозим меомад ва онхо ба сангхо бархўрда мисли он ки дар даруни оташ бошанд,метафсиданд. Баъд кариб тамоми шаб боз боло мебаромаданд.

Аз шисфи шаб як пос гузашта буд, ки баноҳост колонна истод ва аробакашон ба таги чарххои пеш санг монданд, ки аробахо акиб наравад ва аспхо камтар дам гиранд. Барои ин хел мавридхо хар аробакаш санг хоро ба аробааш мекашонд, то ин ки дар вакти даркор шуда мондан дар торикй сангкобй карда нагарданд. Муптазири фармони ба аспхо хўрок додан буданд, аммо аз фармон дарак набуд. Ба чои он аз боло фармони дигар меомад, ки чанговарон онро даҳон ба даҳон ба поён мерасонданд:

— Командирони ротаҳо, ба сари колонна!

Ин аз хатар хабар медод. Офитсерон пеш тохта, дар вакти тохтан гимнастёркахояшон ва тасмахояшонро тахт мекарданд. Бисёр нагузаш-

та онҳо ба подразделенияҳои ҳуд баргаштанд. Колонна ба зудӣ ба ҳар чо-ҳар чо чудо шуда рафтан гирифт. Транспорт аз роҳи шоссе ба канори роҳ мефуромад ва дар миёни дарахтон пинҳон мешуд. Ҳоло чои пеш рафтан набуд. Дар сари транспорт хеле кам одам монд. Ба сари якчанд ароба як нафар аробакаш. Бокимондагон якбора қиёфаи чиддӣ ва кордоронае гирифта, ба аспҳо бор бор кардан гирифтанд. Эҳтиётан ҳамроҳ бисёртар арғамчин мегирифтанд. Касе ки фляга надошт, аз старшина мегирифт. Аз дур аз тарафи кӯҳсор овози якчанд навбат тирпарронии оддии пулемёт ба гӯш расид, гӯё ин ки ба осмон парронда бошанд.

Дар ин мобайн разведка хабарҳои нав ба нав меовард. Дар он чо, дар боло, дар яке аз баландтарин ағбаҳо душман чой гирифта буд. Вай дехаи майдаи кӯҳиро ба пункти такягоҳии мутсаҳкаме мубаддал гардонда буд. Роҳи пеши деҳа бо танаи дарахтони галтондашуда, бо душохаҳои оҳанин банд карда шуда буд. Дар таги баландӣ якчанд хат траншеяҳо, дзотҳо ва нуктаҳои оташфишонии саркушода воқеъ буданд, ки ба ин тарафи шоссе ҳам мегузаштанд. Доманаи баландиро симхорҳо саросар печонда гирифта буданд. Дар хусуси аз рӯ ба рӯ ба агба ҳучум овардан чои гап ҳам набуд. Ин курбониҳои зиёдеро талаб мекард ва ба даст омадани муваффақият ҳам таъмин набуд. Командири полк разведкаи саворао хеле дур ба тарафи росту чапи роҳ фиристод, ки чӣ гуна будани характери мудофиа ва системаи оташфишонии душман муайян карда шавад.

Разведкачиҳо қарибиҳои саҳарӣ баргаштанд. Аз рӯи хабардиҳии онҳо маълум шуд, ки вазъият он тавре будааст, ки командири полк тахминан ба ҳуд тасаввур мекард. Дар ҳар ду паҳлу на фақат ягон роҳе набуд, балки ҳатто аз пайраҳа ҳам нишонае набуд. Дар куллаҳои кӯҳ душман пулемётҳои якка гузошта буд ва он тарафтар, дар болои кӯҳ гӯё чонзоде ҳам наменамуд. Дар он чо бешаҳои гӯл ва деворҳои фарози ростфуромадаи кӯҳсангҳои ваҳшӣ сар мешуданд. Душман якин дошт, ки бешаҳо ва кӯҳсангҳо пособонони дилпуршавандаи ӯ мебошанд ва касе аз онҳо гузашта наметавонад. Лекин Самиев разведкачиҳоро боз ба паҳлуҳои чапу рост фиристода, дар пеши онҳо вазифа гузошт, ки барои гузаштан роҳе пайдо кунанд, чунки ҳам ӯ ва ҳам Воронтсов вазъиятро таҳлил карда, ба чунин хулоса омада буданд: ағбаро махз аз он чо, аз бешаҳои касногузари гӯл, аз кӯҳсангҳои одамногузар, аз он ҷое ки душман асло чашм надорад, ки мо аз он чо мегузарем, ба даст овардан лозим мешавад. Онҳо аз ин паҳлу набошад, аз паҳлуи дигар бояд аз ин ағба гузаранд ва аз ақиби душман дароянд.

Нисфи рӯз разведкачиҳо баргаштанд. Маълумотҳои иловагӣ натичаҳои разведкаи шабонаро тасдиқ карданд: дар даруптари паҳлуҳо он чунон маҳалли ноободи пои одамизод нарасидае сар мешуд, ки душман ҳатто дар он чо каминҳои якка гузоштанро ҳам лозим надидааст.

Самиев бо сардори штаб ба сари тартиб додани плани муфассал нишастанд.

Майор Воронтсов коммунистон ва комсомолетсҳоро ҷамъ кард. Полк мебоист ба отрядҳои чудогона ва ба гурӯҳҳои майда тақсим шуда пеш мерафт, ки ин отрядҳо ва гурӯҳҳо эҳтимол то муддати муайяне ҳар кадоме ба сари худ амал мекарданд. Роли коммунистон ва комсомолетсҳо дар гурӯҳҳои мустақил махсусан калон ва ҳалкунанда буд. Умуман роли ҷанговарон якка дар шароити кӯҳсор назар ба шароити пастхамӣ хеле зиёд мешуд. Дар ин ҷо муваффақияти умумӣ ба ташаббус, зиракӣ, рӯҳи ҷангии ҳар кас вобаста буд. Воронтсов, ки ин мақсадро ба хубӣ мефаҳмид, одамонро тавре тақсим мекард, ки дар ҳар гурӯҳи мустақилона амалкунанда коммунистон бошанд. Махз коммунистон бояд пешрав шуда ва рӯҳи ҷангии солдатҳоро доимо баланд нигоҳ доранд.

Ин мачлиси аз одат беруне буд. Коммунистон ва комсомолетсҳо ба фармони майор дар ҳолате ҳозир шуда омада буданд, ки ҳама комилан ба ҷанг омода, дар кифту миёнашон гранатаҳою дискҳо овезон ва дар сари синаашон автомат дошганд. На раису котиб интихоб карданд, на протокол навиштанд ва на резолюцияе тартиб доданд. Барои ин фурсат набуд — фавран ба роҳ баромадан лозим буд.

Баъзеҳо ба болои кунда ва танаҳои дарахтон менишастанд, дигарон рост меистоданд. Воронтсов дар мобайни онҳо қадам зада гап мезад. Баргҳои хазон дар зери мӯзаҳои рангпаридааш хишир-хишир мекарданд. Майор бо овози на чандон баланд гап мезад, овозаш монанди ҳамин баргҳо хишир-хишир мекард ва бо вуҷуди ин ҳар як суханаш ба гӯши ҳама баръало мерасид.

— Мо ба тактикаи нав мегузарем, — мегуфт ӯ, — То ҳоло мо бо душман дар даштҳо ва ҳамвориҳо, дар бешаҳо ва ботлоқҳо мечангидем. Аз ҳамин рӯз сар карда, мо бо вай дар кӯҳсор мечангем. Аксар на рӯзона, балки шабона мечангем. Мақсади мо агбахоро ба даст даровардан, роҳҳоро ба даст даровардан аст. Чи тавре ки мебинед, дар шароити кӯҳсор ҷанг кардан — яъне пеш аз ҳама барои ба даст даровардани роҳҳо чангидан аст. Аммо мо, ки аскароши пиёдаи гвардия ҳастем, худамонро дар сари роҳҳо баста монда наметавонем. Мо бояд дар кӯҳҳо, дар ҳар ҷӣ хел ҷои пасту баланд манёвр карда тавонем. Он гоҳ ин каторкӯҳҳои бекас, ин кӯҳҳои печ дар печи касногузар аз душманони мо ба дӯстони мо мубаддал мешаванд. Немисҳо онҳоро касногузар ҳисоб мекунанд. Вале мо аз онҳо мегузарем. Немисҳо аз онҳо метарсанд, лекин мо онҳоро мағлуб мекунем. Чунки тактикаи мо — тактикаи сталинӣ — аз тактикаи немисӣ печонтар, часуронатар ва тактикаи замони ҳозира аст.

Черниш аз майор чашм наканда, ба суханҳои ӯ бодиққат гӯш медод. Ӯ Воронтсовро баъд аз он мулокоти аввалин, ки вай дар он вакт дар табу ларзи варача дар блиндаж хобида буд, бори якум медид. Воронтсов дар ҳамин қарибиҳо сиҳат шуда, хеста буд. Чехраи ӯ баъд аз касалӣ хароб ва пажмурда менамуд. Ин дафъа ҳам Черниш ба Воронцов нигоҳ карда истода, падарашро ба ҳотир овард, ки Воронцов ҳам монанди падараш

на он қадар намуди одами ҳарбӣ, балки бештар суроби шахси гарҷанӣро дошт. Ин овози нимхирриё... фуфайкаи кӯтоҳе ки аз таги домони он гимнастёркааш аён аст... Қомати андак хамида... гӯё тасдиқи фикри Черниш буданд.

Барои бисёр касон муаммо буд: ин майори назарногир, ки бо осудагии ба муаллими қишлоқӣ хос гоҳ-гоҳ сулфида-сулфида гап мезад — бо кадом ҳолати худ ба ҷанговарон ва офитсерон ин қадар таъсир мекард? Ягон бор касе дод задан ва саросема шудани ӯро нашунидааст ва надидааст. Ӯ монанди гап заданаш ҳамаи корҳоро ҳам ҳамин тавр оромона, асабонӣ нашуда ба тартиб адо мекард ва дар чашмони хокирангаш, ки аз зери абрӯвони парешонаш дурахшида меистоданд, ифодаи гоҳе чиддӣ ва гоҳе пуриавозиш намоён мешуд. Ҳама ба гуфтаҳои ӯро итоат мекарданд. Фармонҳои ӯро ҳам монанди фармонҳои командири полк ҳама вақт нуқта ба нуқта ба ҷо меовардаанд. Полк ӯро дӯст медошт.

— Муваффақияти ин ҷанг пеш аз ҳама ба мову шумо вобаста аст, — мегуфт Воронтсов бурро-бурро гап зада. — Мо, коммунистон ва комсомолетсҳо дар поход ва дар ҷанги шабона дар кучо будани ҷоямонро бояд хуб бидонем. Ҷои мо дар сафи якум аст. Шабона овози мо бояд ҳамеша аз пешопеши ҷанговарон шунида шавад. Ҷанговар ба мо бовар мекунад ва ҳамон дақиқае, ки мо ба ҳучум сар бардоштем, ҷанговар ҳам ҳамон замон аз паи мо мехезад.

«Ҳамин тавр ҳам мекунем! — мехост гӯяд Черниш — Мекунем».

Нӯги тирдонҳои шохшакли автомат, ки онҳо пур аз тир буданд, аз ду соқаи мӯзааш намуда меистод.

— Мо на аз кӯҳҳои бероҳу бепайраҳа тарс дорем ва на аз ҷойҳои дурдасти хилват, ки эҳтимол ҳанӯз пои одамизодро надида бошанд. Мо аз ин ҷо мегузарем, чунки мо болшевиконем. Суханони фелдмаршал Суворовро бештар ба ёди ҷанговарон расонед, ки гуфта буд: «Аз он ҷое ки гавазн мегузарад, аз он ҷо солдати рус ҳам мегузарад. Аз он ҷое ки гавазн намегузарад, аз он ҷо ҳам солдати рус мегузарад».

Савол ва супориш:

1.Барои кадом хизматҳояш О. Гончарро ба ордену медалҳо сарфароз гардонидаанд?

2.Тавассути кадом ҳикояҳояш ӯ чун нависандаи қобилиятнок муаррифӣ шуд?

3.Сегонаи (трилогия) «Байрақбардорон» дар эҷодиёти нависанда чӣ мавқеъ дорад?

4.Романи «Байрақбардорон» ба кадом мавзӯъ бахшида шудааст?

5.Дар тарҷумаи асарҳои О. Гончар кадом мутарҷимони тоҷик саҳм гузоштаанд?

ХАЧАТУР АБОВЯН
(1805 –1848)

Адабиёти нави арманро бе ном ва кори Хачатур Абовян тасаввур кардан аз имкон берун аст. Хачатур Абовян дар замони нави таърихӣ дар давраи ба имтиҳоиҳои чиддии ҳаёт рӯ ба рӯ гардидани халки арман ба арсаи эҷод омад.

Ин замоне буд, ки халки арман ба зулму ҷафои султонҳои турк ва шоҳони Эрон гирифтор гардида, барои мавҷудияти худ мубориза мебурд.

Ба таъбири Аветик Исаакян дар ҳамин гуна шароити таърихӣ барои халки арман пешвое лозим буд, ки садои хирадмандонаи эҳёро расонад, халкро бедор ва рӯҳбаланд намояд ва роҳи ӯро равшан намуда, дар вуҷудаш ҳисси озодихоҳӣ ва муборизаро бедор намояд.

Ҳамин гуна шахсият барои халки арман Хачатур Абовян гардид.

Хачатур Абовян соли 1805 дар деҳаи Канакори назди Ереван дар оилаи марди деҳқон ба дунё омадааст. Маълумоти ибтидоиро дар мактаби назди дайри Эчмиадзин гирифта, сипас дар Тифлис таҳсил кардааст. Дар Тифлис аввал дар омӯзишгоҳи Погос Карадхси ва баъд дар мактаби Нерсесян таҳсил намудааст.

Соли 1828 ба Эчмиадзин баргашт ва чун тарҷумону котиби саррӯҳонии калисо ба кор шурӯъ намуд.

Ин замон воқеае роҳи ҳаёти ӯро ба куллӣ тағйир дод. Соли 1829 ба Эчмиадзин бо роҳбарии профессори Донишгоҳи Дерптек Фридрих Паррот экспидитсияе омад, ки Хачатур Абовян чун тарҷумон ба он экспидитсия ҳамроҳ гардид. Фаъолияти ҷавони кунҷкову зирак диққати Фридрих Парротро ба худ кашид ва бо дахолату кӯмаки ӯ Абовян имконати таҳсил дар Дерптекро соҳиб гардид ва соли 1830 роҳ сӯи Дерптекро гирифт.

Аврупо ин романтики ҷавонро мафтун сохт. Ӯ аз комёбиҳои маданиёти он дар ҳайрат афтод ва бо шӯру шавқ ба омӯхтани осори нобиғагоне чун Локк /1632 –1704/файласуфи англис. Лейбнис /1646-1716 - файласуф, математик, физик ва забоншиносн немис, Монтескё /1689-1755/ - маорифпарвар ва файласуфи франсавӣ/ Дидро /1713-1784/ - нависанда ва файласуфи франсавӣ, Руссо /1712-1778/ -нависанда ва файласуфи франсавӣ, Лессинг /1729-1781/—нависанда ва мунаққиди немис, Ҳердер /1744-1803/ -файласуф ва мунаққиди немис, Ломоносов /1711-1765/ -шоир, муаррих, рассом ва асосгузори забони адабии рус, Радищев /1749-1802/ - мутафаккир ва нависандаи рус, Н.В.Гогол /1809-1852/ –нависандаи рус ва ғайра машғул гардид. Ҳамчунин Абовян таърихи умумичаҳонӣ, таърихи Шарқи Қадим, Юнону Римро аз худ намуда, бахраҳо мебардорад ва ҳамин тариқ ҷаҳонбинии ӯ ташаккул меёбад.

Аветик Исаакян /1875-1957/ - нависандаи машҳури арман

Дерпт – номи қадимии шаҳри Тарту /Эстония/ дар солҳои 1224-1893

Эчмиадзин - номи шаҳр дар Арманистон

Вафоти Абовян муаммои таърихӣ аст. Ӯ субҳи 2 апрели соли 1848 аз хона берун баромаду дигар барнагашт ва ҳолати марги ӯ номаълум ва муаммо монд.

Мероси адабии Абовян. Аз Хачатур Абовян мероси бузурги адабӣ боқӣ мондааст. Ба ӯ асарҳои дар жанрҳои гуногун офарида – шеърҳо, достонҳо, ҳикояҳо, романҳо, масалҳо, офаридаҳои публисистӣ, тадқиқоти этнографӣ ва таърихнигорӣ ва тарҷумаҳои адабӣ мансуб аст. Аммо бо ин ҳама паҳнои фаъолияти эҷодӣ ҳангоми зиндагии ӯ танҳо васоити педагогии "Предтрапье" /1839/ ба табъ расидааст.

Бо эҷоди ин асарҳо хизмат ва саҳми Х. Абовян дар он зоҳир мегардад, ки ӯ вазифаи демократикунонии адабиётро иҷро намуд ва дар шаклу мазмуни адабиёт табадуллоте ворид намуд.

Маҳз ӯ ба забони нави арманӣ ҳуқуқи зиндагӣ ва амал дод. Хачатур Абовян ба фолклор чун сарчашмаи асосии адабиёти хаттӣ эътибори ҷиддӣ дода, ба мавзӯи /тематикаи/ адабиёт низ тозагӣ ворид сохт. Ӯ мавзӯи адабиётро аз таърих ба сӯи ҳаёти муосир барои ҳалли масъалаҳои миллӣ ва сиёсиву иҷтимоӣ ворид сохт. Қаҳрамонони осори ӯ аввалин бор дар адабиёти арман инсонҳои аз халқ баромада қарор гирифтаанд.

Хачатур Абовян чун зиёии бедорфикр ба санъати гузаштаи халқи арман эътибор дода, нақши созандагии санъатро дар мушоҳидаву гуфторҳояш баён намудааст, ки дар таърихи афкори эстетикии Х. Абовян саршори идеяҳои маърифативу ватанпарастӣ аст.

Санъатро раҳнамои ақидаҳои пешқадами худ донистани Х.Абовян бесабаб набуда, дар натиҷаи дарк карда тавонистани нақши санъат дар пешрафти ҳаёти ҷомеа ва инкишофи тафаккури миллии халқ рӯи кор омадааст. Аз ҳамин сабаб ӯ тадриҷан аз фаҳмиши ҳиссии санъат ба фаҳмиши фалсафӣ ва аҳамияти амалии он мегузарад. Ин гуна гузариш ва дарки эстетикӣ аз таҷрибаи адабиёти рус ва Аврупои Ғарбӣ манша мегирад. Маншаи назарии он бо ақоиди эстетикии Лессинг, Шиллер ва Ҳердер иртибот дорад.

Хачатур Абовян ба офаридаҳои халқӣ бо муҳаббат муносибат намуда, ба дунёи мутамаддин фаҳмондан мехоҳад, ки забони арманӣ серпаҳно аст ва имкони комили ифодаи ҳама гуна эҳсоси шоиронаро дорад.

Мақсади Х.Абовян кашфи дунёи бадеии Арманистон ва шеърияти халқи арман, баркарор намудани санъат ва исботи он, ки ҳаёти арманҳо на танҳо воқеият, балки мазмунҳои бадеӣ низ дорад.

Идеали эстетикии Х.Абовян ифодагари талаботи ноҷӯрии таърих дар тақдири халқи арман аст. Қаҳрамони ӯ инсони замони нав аст, ки барномаи амалиаш миллӣ—ватанпарастӣ дорад.

Аз нигоҳи ӯ бояд инсон ҳақпараст, душмани дурӯғу бӯҳтон, миҳанпараст, ёрмандӣ подорон ва муборӣ бошад. Ин гуна андешаҳои ахлоқии худро Х. Абовян дар асарҳои ба жанрҳои гуногун—сӯҳбат, повест, масал, романи педагогӣ ва ғайра ифодаву тасвир намудааст.

Силсилаи масалҳои ӯ "Бозиҳо дар вақти фароғат" аз ин ҷиҳат мақоми шоиста дорад. Дар масалҳои ӯ андешаҳои ахлоқӣ бо танқиди лаҳзаҳои ҷудогонаи ҳаёт тавъам омада, ҳадафро муайян месозад. Х.Абовян идеали чамъиятиро пешниҳод менамояд, ки бунёдаш муҳаббат, хирад ва вичдон аст.

Х. Абовян фаъолияти эҷодии худро чун шоир оғоз намуда, назми арманиро бо жанру қолабҳои тоза бой гардонид, ки барои инкишофи минбаъдаи ӯ нақши муҳим дошт. Дар ибтидои фаъолияти эҷодии ӯ назми арманӣ дар ду шакл ё қолаб—сурудҳои ошуғӣ ва шеъри классисти баён мешуд. Х. Абовян бо назардошти назокат ва фазилати ин қолабҳо назми арманиро ба сатҳи тозаи адабӣ бароварда. Ӯ ба қолабҳои зиёди образнок –шеъри лирикӣ, қасида, рубой, достон, масал ва ғайра мустақилияти адабӣ дод, ки эҷодӣ асарҳои "Суруди Агасӣ", "Баромадан ба кӯҳи Арарат", "Тулӯи Нойк дар Арманистон" гувоҳи ин аст.

Достони ӯ «Ҳамадон» намунаи памфлети сиёсӣ буда, тавонистааст, ки оид ба зебоии табиат ва ишқу муҳаббат қисса гӯяд.

Бо вучуди дар жанрҳои гуногуни шеърӣ асар офаридани қобилияти бадеии Х. Абовян дар эҷоди асарҳои насрӣ бештар зоҳир гардидааст. Дар ин самт низ ӯ созандаи чандин жанрҳои нав –роман, ҳикоя, назм дар наср, ёддошт ва ғайра дар адабиёти нави арман аст. Ҳикояҳои "Ишқи аввал", "Турчанка", назм дар наср "Даромади баҳор", "Субҳи баҳорӣ дар деҳот", "Шоми баҳорӣ" ва охирин романи "Ҷароҳатҳои Арманистон" дар таърихи насри бадеии арман саҳифаҳои нав кушодаст.

Консепсияи фалсафиву эстетикии эҷодиёти Х. Абовян ифодаи мақсадноки худро маҳз дар романи "Ҷароҳатҳои Арманистон" ёфтанд. Ин роман соли 1840 навишта шуда, соли 1858 баъди вафоти муаллиф нашр гардидааст. Аҳамияти ин роман аз ҳудуди адабиёт низ берун баромада, чун қомуси ҳақиқати Арманистон орзуву омоли халқи арманро баён намуда, ифодагари рӯҳи миллӣ ва психологияи таърихии ин халқ гардидаст.

Воқеаҳои давраи ҷанги русҳову форсҳоро /1826-1828/ чун асоси роман қарор дода, Х.Абовян аҳамияти таърихии ҳамроҳшавии Арманистони Шарқиро ба Россия дар тақдири халқи арман дар қолаби бадеият баён месозад.

Романи "Ҷароҳатҳои Арманистон" асари дард ва эҳсос буда, дар он қаҳрамонон қудрату ҷозибаи муҳаббат, аҳамияти дӯстиву бародарӣ, фироқи марги наздикон, муҳаббати волидайн ва муҳаббат ба Ватанро дар вучудашон дарк ва эҳсос менамоянд. Муаллиф ҳунармандона ҳаёти шахсиву ҷамъиятии персонажҳояшро тасвир намуда, бо як позуки психологӣ характери онҳоро мекушояд. Қаҳрамони роман Назлу барои марги дӯстдораш Агасӣ талх ва бодард гиря мекунад ва муаллифи роман ғаму гуссаи онро эҳсос менамояд. Ӯ ҳамроҳи қаҳрамонони асараш

ғам меҳўрад, шодй мекунад. Барои ў ин одамон азизанд, вале муҳаббат ба ин одамон ва бо ҳалқаш аз муҳаббати ў бо Ватан чудо нест. Дар ҳамин аст мазмуни ғояи асосии роман.

Х.Абовян дар симои қаҳрамони асосии роман Агасй зиндагй, кору пайкор ва дар охир марги ў инкишофи ботадричи як нафар шахси оддй, нафареро, ки дар вучудаш ғами халқу ватанашро мепарварад, тасвир менамояд. Дар роман ду чониб, ду қувва, пешбарандаи ҳаракати озодй ва чонибдори бузургманиш мукобил гузошта мешавад. Инҳо –Агасй ва Ҳасанхон буда, вохўрии онҳо дар майдони набард нуқтаи олии инкишофи сужети роман аст. Агасй чун гирандаи интиқоми халқи таҳқирдида Ҳасанхонро мачбур месозад, ки сар пеши пои ў гузорад.

Муаллиф бо қаҳрамонаш аз таърихи ватанаш кисса мегўяд ва ба ин васила таърихи пурфочиаи Арманистонро бозгў менамояд.Дар дили қаҳрамонаш нисбат ба Ватан муҳаббат ва нисбат ба душманони он нафратро бедор месозад. Дар ҳамин аст, аҳамияти ин роман ва асарҳои дигари Хачатур Абовян.

НАМУНА АЗ ОСОРИ ХАЧАТУР АБОВЯН

ҚАЛЪАИ ЕРЕВАН

Қалъаи Ереван – чодугарзани ҳазорсолаи афсурда, аз болои харсанги гафсе сари бадҳайбатонаро ба қафо хамонда, ба атроф бепарвоёна назар меафканад. Вайро аз ҳар сў чариҳо фаро гирифта, бурчу манораҳои маҳкам, қатори кунгураҳои тез иҳота кардаанду девори дуқабатаи гафсаш ба андозаи дах оринч камарбандаш шудааст. Вай як пойро ба Конд, дигар пойро ба фарқи Дамурбулоқ ниҳода, як даҳон ба шимолу дигар ба ҷануб кушода, сари қоқашро ба осмон бардошта, домани васеашро ба замин паҳн намудааст; аз рўи ҳамвор, андовакардашудаи бешармонаи вай ҳазорон чашм—тирқаш ба ҳама чониб тег кашида менигарад.

Ин одамхўри бемўи гунг ба панчаҳои тезчангол дараи сангини тарсону ҳаросони сияхрўи Зангро гирифта, ба сина пахш намудааст, ҳамеша саъй дорад, ки қиёфаи зардашро ниҳон намуда, чашмони ҳарисашро пакушояд ду рохгузари содалавҳро соз карда аз рох барорад, фирефта, ба огўш гираду бе гавго фурў бибарад ва маҳв созад.

Форси маккору каззоб сохтааст оиро ё турки чоҳили оштибезор бино кардааст—дар ин бобат санаде ё асаре нест. Таърихи он ниҳони тори кист—ҳеч кас чизе дар ин хусус намедонад ва нашунидааст. Вале ҳоло хазор сол аст, ки вай пойдор истодааст ва чеҳраи чун рўи ҳайвони вахшй бешармашро бепарвоёна нишону намоиш медиҳад. Ба тахтапушти коҳ, синаи афсурда, сари лучи вай чй қадар тирҳои тўп фурў рафтаанд!—вале вай парвое надорад.

Пару боли шикастаро пайванд карда, вай сарашро боз бардошт, умедвор шуд, бархост, қомат рост кард ва чун пештара оби даҳон мепошад ва ба онҳое, ки сари ӯро хориданд, бо ӯ бозиданд, эҳфӣ ва буздилӣ, нотавонӣ ва густохии аблаҳонаи вайро масхара намуданд, таҳдид менамояд. Ин калъаи кӯҳнадевор, на сангин, қоҳ-кох ҳандида, каф ба каф зада, зуд аз ҷой бархост, шах шуд, пойҳои шикастаашро ба дарёи Занг фаровард. Дарёи Занг бошад, шубу рӯз нахобидаву наоромида, чун девона вайро бо шамшери об паёпай мезанад ва сари синаи луч, дили бешармашро метарошад, вале хашми худро фурӯ бурда, аламашро гирифта, манфурро хароб карда наметавонад; бо гелу гулгула рафта-рафта ҳомӯш гардида ва оҳиста рӯй пинҳон карда, ба оғуши Занги ба сар даромада ва навмедонаву шикастадилона бо андӯҳ гохта ба ҳар сӯй меравад ва ҳазорон неъмати рӯи замин ва дигар хубиҳоро мебарад ва эҳсон менамояд ва аз ҳар роҳ беруи омада, гум мешаваду ба хоҳари азизаш дарёи Аракс аз худ хабаре фиристода наметавонад: ереваниҳои ташнаи намӣ роҳи ӯро мебанданд ва бо муҳаббат ба канор гирифта, ба сӯи заминҳои худ мебаранд, ки бо оби неъматбахши ширтаъм дилҳои аз ташнагӣ беҳолу мадорро сероб гардонад, араҳи шӯрро бишӯяд ва ба самараҳои бахшиши вай кувваҳои худро зиёд намояд.

Қалъаи Ереван замини Арманистон аст, ки дар он дах қарн боз дуздон ва роҳзанон сар-сарӣ мегарданд, —ин ҳамон сарзамини зебоест, ки боғи биҳиштро дошт ва дар он баъди тӯфон дар кӯҳи Арман Масис худованд амр намуд, ки киштии Нӯҳ қарор бигирад, то ин ки авлоди ҳазрати Одам афзуда, ба мамолики дигар низ паҳн шаванд. Ин он замини муқаддасест, ки ҷадди арман Гайки Музаффар бо хонадон, сипоҳи диловару шикастнопазири худ омада, дараи Эдем монанди Занг, ҷараёни гул-гулаандозу пурзӯри он, водии ороми дарёи Аракс, қуллаҳои осмонхароши Масис ва Алгиёс, водиву кӯҳсори шукуфони Севанро дида, ба ин ҷо чӯбдасти салтанати худро халид ва ба ин сарзамин номи муқаддаси Айастан /мамлакати Айк/-ро дод... Ин ҳамон заминест, ки дар он ҷо Варда Мамиконян ва бародари наҷиби ӯ Ваган бо диловарии беҳамто хуни худро рехта, дорои ҳуқуқ, шараф шуданд; он замини зебоест, ки Рубениҳо ва Багратиҳо ватани худро, ки дар зери пои душманони бешумор нола мекард, ба ҷон даровардаанд; ин ҳамон замини назаркардаест, ки оиро ошуриён, форсҳо, эллиниён, аланон, мақдуниён, румиён, арабҳо, туркҳо бо лашкарҳои беҳисоб паҳн намуда, шустанд, рӯфтанд, аз дами шамшер гузаронданд, оташ заданд; он заминест, ки аз он садҳо қабилаҳои ҳамсоя даргузар шуданд, асаре аз худ боқӣ нагузошта, несту гумном шуданд.

Халқи арман, халқи авлоди Айк, салтанату шӯҳрат, ҳокимият ва сипохро аз даст дода, дид, ки ин тӯфони харобиовари ҳамдигарро поймолкунандаи халқҳо ба ҳар сӯ, ки равад—хоҳ ба Аврупо, хоҳ ба Осиё, албатта бояд замини арманиро зер карда гузарад,—ба осмон нигарист ва

аз байни ҳазорон оташ, ҳазорон шамшер гузашта, дилро маҳкам карда, то айёми мо эътиқод ва қонунҳои мукаддаси худро начибона нигоҳ дошт. Ин халқ нафас ба дарун гирифта, дар рӯзҳои мо чашм ба осмон дӯхта, нигарони он шуд, ки Симурғи тавонои рус парида ояд ва сояи болҳояшро ба замину бачагони вай афканад.

Дар зарфи ягон бист сол пои насрониёни бомаърифат, аврупоиёни салибпараст Америкаи шӯрбахтро чандон харобе намуд ва бо замини сиёҳ яксон кард, ки аз тоифоти панҷ—шаш миллиони он ҳоло ҳазор кас намондааст онҳо ҳам дар кӯҳсору дараҳо ҳамчун ҳайвони ваҳшӣ сарсону саргардон мегарданд, ба тақдири худ мегирянду нобуд мешаванд. Барои халқи шӯрбахти арман, ки аз тӯфони Нӯҳ ин тараф дар зери асорати бутпарастон, мусулмонон азобу уқубат кашида, ба онҳо мубориза бурдан, гоҳо ва ба андак муддат голиб омодан то чӣ андоза душвор буд?

Оё садбарг дар баҳр мешукуфад, бунафшаро тоби оташ аст? Оё хӯшаи гандумро тоби барқу жола аст, ки халқи мо ба фишори ачнабиён тоб овард?

Халқи арман, арманӣ қурбонат шавам! Ҷон ба ту қурбон, сарзамини арман!

Арманиён, рӯзи ба сарзамини мо қадам ниҳодани русҳоро ба некӣ ёд кунед, бо онҳо якдилу ҷон бошед, ҳамдигарро дӯст доред, ҳамчун бобоёни мо ҳамдигарро муҳофизат намоед!

Гардед, ба қалъаи Ереван меравем. Рӯз ба охир мерасад; пеши чашмам торик мегардад. Дил сих мезанад; замине, ки дар он таваллуд шудаам, он ҳам хас ба чашму ханҷар ба дил мешавад. Ҳатто парранда лонаашро дӯст медораду ман аз маъвои худ нафрат дорам: охир он чи ки ман дидаам, шунидаам, ба оташ мубаддал шуда диламро месӯзад, хокистар мекунад, зеро ҳам замин ва ҳам санги қалъаи Ереван—яқинан исрор намудан мумкин аст! — бо хуни арман васл гардидаанд. Чӣ кунам, худро ба кадом об занам, ки дилам таскин ёбад? Магар хубтар нест абадӣ чашм пӯшам, набинаму насӯзам?!

Қалъаи Ереван, қалъаи Ереван!

Аз бозе, ки арманиён дар мамлакати худ аз ҳукмронӣ маҳрум шуданду форсҳову усмониён дар Аврупо ба румиён фишор оварда, дар ин ҷо халқи Юнонро азоб дода, дар Осиё ошуриёну бобулиёнро қир карда, ба шамшерҳои бурро чуи галаи хашмини шеру палангон аз ду тараф тайёр мешуданд, ки хуни моро хӯранд ва шиками носерашонро пур кунанд, — гоҳе, ки яке мехоиду ба дигари медод, яке баъди макидани хун ғаниматашро ба чанголи дигар мепартофт,—аз ҳамон вақт қалъаи Ереван боз саду панҷоҳ сол дар дасти туркони усмонӣ уқубат дид.

Соати саъд аст он соат, ки қадами тавонои рус ба замини арман ниҳода шуд ва чинни носеризадаи бадхашми қизилбошро зада пеш кард! То даме, ки нафас дар сина аст, мо рӯзҳои аз сар гузарондаамонро бояд ба

ёд оварем ва чун русеро бинем, эҳтиромаш кунем, ба худое, ки дуои маро иҷобат намуда, моро ба дасти пурқуввати рус додааст, шукр гӯем.

Вале барои ин бахту толеъ чй рӯзҳои пурдаҳшатро аз сар гузаронидем, ба сари халқи балокаши арман тири кй буд, ки наборид, чй шамшерҳое бадани ӯро чок-чок ва замини азизи онро гарки хун накардаанд; чанд борҳо манзилу маъворо партофта, кишвар ба кишвар гашт, чй қадар князҳоямон чон дар зери зарбахои берахмона доданд!...

Аммо ҳало, ки чехраи русро надидаем, бори дигар ба Ереван медароем, — ин ватани мост, гузаштагони мо дар ин ҷо умр ба сар мебурданд, ҳукм меронданд, мемурданд, дафн мешуданд ва фақат он вақт мо тамоми некӯкориҳои русро ва қадри бахтамонро мефаҳмем.

Ҳар кас, ки хоҳад пайрави мо бошад!

Қалъаи Ереван, қалъаи Ереван!

Ох! Чун субҳдам ба сари бешармонаи вай чашм афтод, ба назар чунин намуд, ки худи чаҳаннам даҳон кушода, дандон месояд, бадқаҳроиа нафас гирифта, нафаси палиду захролудро аз худ дур меафшонад, то ин ки дар рӯдаҳои пӯсидааш чисмҳои маъсумро ҳазм намояд ва боз ҳазорон қурбонихои бегунохро ба даҳон гирифта, нахоида, фурӯ бараду нафси носерашро қонеъ гардонад...

Дар хангоми гуруби офтоб чунин намуд, ки хешовандону акрабоёни чин, сипоххо ва сипохсолорони ӯ дар ин ҷо чинвор мебозанд, базми дӯзахро меороянд ва дар болои манораҳо, дар ину он ҷо сарҳои буридашуда мечаханд, танаҳои бесар метапанд, ба оиҳо туф мекунанд, каф мезананд, қох-қоҳзанону ҳаёҳуйкунон бо шамшеру найза ва чӯбдаст, қабри қадомеро такурӯ мекунанд, онҳоро бо пой мезананд ва ба дара меандозанд.

Нисфирӯзй чунин вонамуд, ки дар ин ҷо кӯҳи оташ барқарор аст ва синаи он пури олтингӯгирди фурӯзон, вай дуд менамояд, дармегирад, гумон мебарй, ки тайёр аст ҳозир гулдурос зада во мегардад ва ҳамаю ҳар чизро зеру забар мекунад ва фурӯ мебарад.

Ҳар як манораву бурҷи пури устухои одам ва басе қурбонихои бегунохи маҳбус чун хукҳои бордор вазинн шудаанд, —дигар онҳо ёрои чунбонидани шиками қалонро надоранд ва ба қадре варамидаанд, ки гумон мебарй ҳозир мекафанд.

Шӯълаҳои офтоб гунбазҳои зарандуди масчидро навозиш намуда, гӯё бо нафаси одамони бевичдон, сангдиле, ки дар зери ин гунбаз намоз мехонанд, варам карда, ба чои шукронаву илтичо ба парвардгор—илоҳй суяҳу амониро диҳад—онҳо интизори аз осмон ба замин фаровардани оташи пуршӯру шаре буданд, ки вай кӯҳу кӯталро сӯзаду хокистар кунад.

Чй ҳам мегӯию нақл мекуй! Шояд рӯзи қиёмат ба умеди марҳамати худованд ба ин дарача нашавад чу ин рӯзҳое, ки шабона одам намедонист, ки пагоҳ ба сараш чй меояд ва субҳдам боварй надошт, ки то бегоҳ зинда мемонад, — одамон ба ин андоза мевахмиданд ва меларзиданд.

Қалъаи Ереван, қалъаи Ереван!

Савол ва супориш:

1.Чаро адабиёти нави арманро бе номи Хачатур Абовян тасаввур кардан мумкин набудааст?

2.Тағйироти куллии дар ҳаёти Абовян ба амал омадаро чӣ хел фаҳмидан мумкин аст?

3.Чаро марги ӯро муаммо мегӯянд?

4.Муҳаққиқони осори шоир романи "Ҷароҳатҳои Арманистон"-ро комуси ҳақиқати Арманистон маънидод кардаанд, инро чӣ хел маънидод мекунед?

5.Ҳикояи "Қалъаи Ереван" ба шумо маъқул шуд? Агар маъқул шуда бошад, бо кадом хусусиятҳояш, маънидод кунед.

ҶУБРОН ХАЛИЛ ҶУБРОН
(1883 - 1931)

Ҷуброн Халил Ҷуброн яке аз нависандагони овозадори араб буда, соли 1883 дар деҳаи Башарраи Лубнон ба дунё омадааст. Соли 1885 оилаи Ҷуброн дар ҷустуҷӯи кути лоямут аввал ба Париж /Франсия/ баъд ба шаҳри Бостони Иёлоти Муттаҳидаи Америка ҳичрат мекунанд.

Туфулият ва наврасии Ҷуброн бо азобу машаққат ва маҳрумиятҳои зиёде гузаштааст. Бо вучуди ин, ӯ барои кӯмак расонидан ба оила ва соҳиби маълумот шудан аз кори ҷисмонӣ рӯ наметофт. Ин буд, ки ӯ тавассути кӯшишу ғайрат соҳиби хату савод ва маълумот гардида, дар ибтидо касби суратгириро пешаи худ қарор медиҳад.

Пас аз чанд муддате, баъди саёҳати марказҳои тамаддуни ҷаҳонӣ чун Рим, Лондон, Париж, Брюссел ва ғайра аз хайкалтарош ва рассоми бузурги фаронсавӣ Огюст Роден /1840-1917/ нозукиҳои ин касбро аз худ мекунад. Баробари пайдо кардани малакаю маҳорат ва аз худ кардани нозукиҳои ин касб ӯ ба омӯзиши асарҳои шоир ва рассоми номии англис Уилям Блейк /1757-1827/, ки дар доирахои онрӯзаи адабиёту санъати Фаронса хеле машҳур ва таъсири амиқе дошт, машғул шуда, бахраҳо бардоштааст. Чунин иштиёқу рағбат ва ташнаи илму адабиёт будани Ҷубронро устодаш Роден эҳсос намуда, навишта буд, ки "...чаҳон аз ин лубнонии хушкариҳа –Уилям Блейки садаи бист бисёр чизҳоро чашмдор аст".

Ибтидои фаъолияти илмиву адабӣ ва кории Ҷуброн аз рассомӣ огоз ёфтааст. Вале ӯ дар ин чода /суратгарӣ ва рассомӣ/ комёб нагардида, баъди фурсате аз ин кор даст мекашад.

Баробари омӯзиши пайваста, ҳуд низ ба навиштани очерку новелла ва таронаву асарҳои мансур машғул мешавад. Навиштаҳои Ҷуброн дар байни зиёиён, донишҷӯён ва ҳулоса миёни мардуми араб маҳбубияти зиёд ва шӯҳрат пайдо мекунад.

Мусибатҳои пай дар пай –вафоти хоҳар ва баъд модару бародар ӯро ба ғӯшанишинию азобҳои рӯҳӣ гирифтор намуд. Дар чунин лаҳзаҳои никкатовару танҳоӣ ҳамоно адабиёт ва фалсафа ҳамдаму ҳамнафаси Ҷуброи гардид. Ӯ дар ин айём ба омӯзиши фалсафаи Фридрих Ницше / 1844-1900/, ки бо сабки хосу шеърияти волои худ ақлу идроки Ҷубронро рабуда буд, машғул шуда, дар пайравии ӯ ба иншои таронаҳои фалсафӣ машғул мешавад.

Ҷуброн Халил соли 1920 бо ҳамроҳии дӯстонаш Рашид Айюб, Михаил Нуайме, Насиб Ариза, Абдулмасеҳи Ҳаддод ва дигарон ташкилоти "Ар-робитату-л-қаламия"-ро ташкил мекунад, ки роҳбарӣ ва сарварии онро ба зиммаи Ҷуброн гузоштанд. Ин ташкилоти адабӣ дар ташаккул ва эҳёи ҷараёни нав дар адабиёти араб – мактаби адабии суриёвию амрикой, ки намояндагони он аз маданияти бегонагон /нисбат ба маданияти араб/ бисёртар истифода кардаанд, хизматҳои шоистаеро ба ҷо овардаанд. Марому максади эшон дар асарҳояш ифода намудани андешаҳои бикр, хаёлоти рангину суханҳои хушоҳанг буда, ҳисси ватанхоҳӣ, истиқлол, нафрат ба чабру зулм ва чангу зӯроварӣ маромаи онҳо буд.

Рачу азобҳои давраи наврасиву ҷавонӣ ва машаққатҳои зиёди зиндагӣ ӯро ба касалии сил гирифтор намуда буд. Ҷуброн соли 1931 дар айни авҷи камолоти эҷодӣ аз бемории сил вафот мекунад.

Мероси адабӣ. Ҷуброн Халил чун сарояндаи шеъри мансур, яъне таронаҳо ба забонҳои арабиву англисӣ асарҳо эҷод намудааст. Китобҳои ӯ "Арӯсҳои маргзор", "Ошӯбгарон", "Девона", "Ашкею табассуме ", "Арвоҳи осӣ", "Болҳои шиканста", "Бӯронҳо", "Пайғамбар", "Рег ва кафк", "Пешрав", "Ҳайрат ва мӯъчиза", "Исо—зодаи одам", "Мусикӣ" ва ғайра дар таърихи адабиёту дунё тарҷума шудааст. Ӯ ба воситаи тарҷумаи асарҳояш, махсусан тавассути шеърҳои мансураш шӯҳрати ҷаҳонӣ пайдо намуд.

Эҷодиёти Ҷубронро асосан тарона ташкил медиҳад, ки "таҳаввули ин жанри адабиро дар адабиёти ҷаҳон бе осори ӯ /Ҷуброн/ тасаввур кардан душвор аст".

«Мӯҳтавои таронаҳои Ҷубронро асосан "зебоиҳои хаёломезона", андӯҳу шодӣ, муҳаббат ва нафрат, зебоӣ ва безебӣ ташкил додааст", — навишта буд, мутарҷими осори Ҷуброн адабиётшинос Фотеҳи Абдулло.

Агар ба осори Ҷуброн жарфтар назар андозем, ӯ орзуву омоли мардуми заҳматкаш ва аҳли ҳунару меҳнатро тараннум намудааст, ки "онҳо касоне мебошанд, ки ҳама чо бар атрофиён забардастӣ мекунанд ва устувор аз чодаи ҳақиқат сӯи зебоӣ ва камолот роҳ месипаранд".

Ҷуброн адиби файласуф ва мутафаккири воқеъбин буда, "дар шарҳу тафсири ҷамъият ва табиат диди хоссаи ҷамъиятию эстетикӣ дошта, дили нозукпарвараш дар оташи ғаму дарди инсон ҳамвора тапида, инсонро аз заволҳои асорати моддиву маънавӣ во раҳонидан мехохад, дар ин роҳ болу пар мезанад ва барои соликони роҳи озодӣ чун чароғ месӯзад, аммо

роҳи дурусти халосиро нишон дода наметавонад. Инсони исёнпешаи безавол, инсони озоди инсондўст, инсони сохибхиради покдил,— хуллас инсони комил идеали эстетикии Ҷуброн мебошад.

«Бо ҳама ихтилоф ва иштибоҳи фикр, навиштааст Фотеҳ Абдулло - - рўҳи бузург ва ҷасоратманд, рўҳи зебоипараст ва ҳаётдўст, рўҳи ошўбгар ва озодихоҳ алайҳи истисмор ва бадбахтӣ, ҷаҳолат ва бадӣ овоз баланд мекунад. Ҷавҳари асори Ҷуброн башардўстист. Ӯ имони комил ба тантанаи некӣ ва адолат, озодӣ ва саодат дорад".

Осори Ҷуброн аз солҳои ҳафтодум дар рўзномаву маҷаллаҳои тоҷикӣ қисм-қисм чоп шуда, ба дилу дидаи хонандаи тоҷик ҷой гирифтааст. Дар тарҷума ва паҳн намудани шеърҳои мансур – таронаҳои Ҷуброн хизмати муназзкид, мутарҷим ва адабиётшиноси тоҷик Фотеҳи Абдулло бузург аст. Соли 1977 тавассути нашриёти "Ирфон" китоби шеърҳои мансур—таронаҳои Ҷуброн бо номи "Табассум ва ашк" дар тарҷумаи Фотеҳ Абдулло дастраси хонандаи тоҷик гардида, ба зуди ба дилу дидаи онҳо ҷой гирифт.

НАМУНАҲО АЗ ЭҶОДИЁТИ ҶУБРОН ХАЛИЛ
(Аз китоби "Табассум ва ашк")
Абадият ва миллат

Дар теппаҳои Лубнон, назди ҷуе, ки бо ранги наҳи нукрафом байни сахроҳо ҷорист, шубондухтаре менишаст; дар бараш рамаи гўсфандони лоғар хушкалафро аз зери хорҳои сабз пайдо карда, кавша мезаданд; духтар гўё қиссаи ояндаро дар саҳифаҳои фазо мехонда бошад, ба уфуқи дур назар меафканад, ашкҳо, ба ранги қатрахои дурахшони шабнами рўи гулбаргҳои наргис, чашмонашро зинат медоданд, андўҳ гўё дили варо рабуданӣ бошад, даҳон мекушод.

Шомгоҳ, оне ки пардаи торикӣ ба пўшонидани пуштаҳову кўҳҳо оғоз кард, назди духтар ногаҳон пирамарде сапедриш, бо мўйҳои ғулии ба бару дўш парешон, доси тез дар даст пайдо шуд. "Дуруд, Сурия", — гуфт ў бо садои мавҷосо.

Ва духтар ҳаросон бархеста, бо биму андўҳ ба ў посух дод: "Барои ту эдун чӣ даркорам, эй абадият?"

Ва сўи гуспандонаш ишоракунон давом дод: "Ана бакияи рамаи аз тамаю ҳирси ту амонмонда, ки замоне водӣ аз он пуропур буд. Магар барои дуздидани бакия омадӣ?

Ана заминҳои лагаткўби ту шуда, ки пеш фарбеҳу зархез буданд; гўспандони ман гули алаф мехўрданд, акнун аз хавфи ҳалокати гушнагӣ хор ва решаи дарахтон мехоянд.

Эй абадият, аз худо тарс ва аз ин ҷо бирав; зиндагӣ дар ман ба беадолатихоят адоват талкин кардааст ва марг маро гиромитар аз ситами доси туст.

Маро бигзор, то танҳо ашк резам, накҳати андӯхро фурӯ барам. Магриб бирав, ки мардум ҷашнҳову пирӯзиҳо меороянд; ман вале чун пешинзамон дар мотамҳои барпокардаат зор-зор мегирям".

Аммо пирамард ба ӯ падарвор нигарист ва досро дар бари пероҳанаш руст карда, гуфт:

"Ман, эй Сурия, ба худ фақат як ҳиссаи бахшидаамро гирифтаам ва ягмогар нестам, балки мадюне ботақво ҳастам, ки қарзашро бармегардонад. Бидон, ки ба хоҳаронат—миллатҳое, ки пеш канизак буданд, муяссар шуд, ки шаъну шӯҳрат ва лаззат баранд ва қабои туро бипӯшанд. Ман ва адолат ду тан аз ҳилқатем, ба ман хоҳаронатро аз инъому маҳрум кардан ҳаром аст ва ман маҷоли гузаштан аз муҳаббате надорам, ки ба ҳиссаҳои баробар қисмат мешавад.

Ту, эй, Сурия, мисоли ҳамсоягонат – Миср, Эрон ва Юнонӣ, ки ҳамин қадар рама, ҳамин тавр чарогоҳ доранд ва чизе ки таназзул номидай, хобе гарон аст, ки аз пасаш бедорӣ ва меҳнат меоянд: гул танҳо баъди хазон ба ҳаёт бармегардад, ишқ танҳо баъди чудой бузург мешавад".

Ва пирамард назди духтар рафта гуфт: "Дастамро бифишур, эй духтари пайғамбарон!" Ва ӯ ба вай бо чашмони ашкполо нигоҳ карда, дастонашро гирифт ва гуфт: "Падруд, эй абадият, падруд!" Ва ӯ посух дод: "То бздид, эй Сурия!"

Ва пирамард баркӯсон аз назар ғайб зад. духтар гӯспандонро нидо кард ва бо начво ин суханонро такроркунон дур шуд: "Оё ин воҳӯрӣ баргузор мешавад?"

СУЛҲ

Тӯфон навдаҳоро шикаста, алафҳоро пахш карда, ором шуд, дар гунбади афлок ахтарон, ҳамчун барқлораҳо, падид омаданд ва дар даштҳо хомӯшӣ ҳукмфармо гашт, гӯё ки корзори офатҳои табиат рӯ надода бошад.

Духтаре ба хона ворид шуда, рӯи бистар парӯ афтод, талх гирист ва нафаси сӯзонаш дар чунин вожаҳо тачассум ёфт: "Худоё, ӯро ба ман бигардон, охир оби дидаам хушкид, чавониам хазон шуд. Эй рӯҳи мутлақи беҳад, ӯро ба ман баргардон, зеро ғам фартутам карду сабр диламро пажмурд. Ӯро аз чанголи ҷанг раҳой дех, аз марги ҷонситон начот бахш, ба чавони нотавон, ки аз ман кувваи мудхише гирифта будаш, тараҳҳум кун. Эй ишқ, душманат—ҷангро мағлуб соз ва маҳбуби ман яке аз фарзандонатро озод кун. Эй марг, дур шав аз ӯ ва бинмо, то бибинамаш ё маро наздаш бибар!"

Дар ин дам ба хона ҷавоне бастасар даромад: қатраҳои хуни сурх—нишонаҳои пайкор—аз зери докаи сафед метаровиданд. Ӯ ба духтар наздик шуда, бо ашку лабханд дуруду паём дод ва бо лабони оташноки дастони варо бӯсида, бо овози омехтаи шаафи ишқ ва сурури мулоқот гуфт: "Матарс! Оне, ки сӯг медоштияш, баргашт. Шодй кун, зеро баро-

ят сулҳ рабудани ҷангро бозгардониду одамият дуздидаи ҳирсро! Гиря макун, лабханд зан, зеро қазову қадари ба мардум ситамгар баъзан шафиқи ёрони ҷанговар аст. Тааҷҷуб макун, ки ман зинда баргаштам, зеро ишқ тилисмест, ки аз дидани он марг пас мешинаду душман рӯ ба гурез мениҳад. Ман баргаштам, маро шабаҳи аз дайри марг ба маъвое, ки дар он зебоӣ ва осудагии ту сукунат дорад, омада машумор. Матарс, ман ҳақиқати аз шамшеру оташ наҷотёфтаам, ки ба мардум дар бораи ғалабаи ишқ бар ҷанг нақл мекунам, ман сухани гӯёи инсони сулҳам, то сарогози ҳикоят дар бораи саодати ту бошам".

Ва ӯ дигар сухане гуфта натавониста, гирист ва пайкҳои шодӣ кулбаи ҳақиронаро гирд карданд ва ҳар ду дил ба чизе, ки дами чудой махрум шуда буданд, доро гаштанд.

Ҳангоме ки сапеда дамид, духтару ҷавон ба дашт баромаданд, ки аз ҳусни табиат баҳравар гарданд. Ва баъди лаҳзаҳое сукут, ки равшантар аз сухан буд, ҷанговар ҷониби ховар нигарист ва ба дилбараш гуфт: "Нигоҳ кун, чӣ сон хуршед аз торикистон баланд мешавад!".

ЁР

Нахустин нигоҳ

Лаҳзаи мастиву хушёрии ҳаётро чудоибахш аст, нахустин шарораи фурӯзандаи иҳсонхонаи дил аст, нахустин садои сеҳромези нахустин торҳои қайсори дили инсонист, лаҳзае беш нест, ки ба рӯҳ аз ваҷҳи рӯйдодҳои гузаштарӯзҳо ҳикоят мекунад, ба чашмони ӯ муаммои шабро мекушояд, ба ӯ корномаҳои ҳиракро дар ҷаҳон дарак медиҳад ва асрори абадиятро дар оянда ҳувайдо месозад. Тухмест, ки аз сипеҳр Зӯҳра афшондааст, ки дар чашмҳо акс ёфта, ба мазраи дил меафтад ва бо эҳсосот сабз шуда, ба рӯҳ мева медиҳад. Нахустин нигоҳи ёр шабаҳи рӯҳест, ки рӯи обҳо мегашт, аз он арзу само пайдо шуданд. Нахустин нигоҳи ҳамнафаси ҳаёт шабеҳи каломи оллоҳи таолост: "Бош!"

Нахустин бӯса

Нахустин чуръаи паймонаест, ки ҳудоён аз нӯшобаи ишқ лаболаб кардаанд. Ҳаддест байни гумон, ки дилро афсурда месозад ва ҳақиқат, ки оиро мамлӯи шодмонӣ мекунад. Сарогози достони ҳаёти рӯҳ ва нахустин боби китоби хирадӣ инсонист. Риштаест, ки мӯъҷизоти гузаштаро бо ҳашамати оянда мепайвандад, сукут ва таронаи эҳсосотро меомезад. Суханест, ки навҷавону дӯшиза иброз медоранд, ки абадулобод дилро маснад эълон мекунад, муҳаббатро шоҳаншоҳу садоқатро точ. Расише нозук аст монанди насиме, ки гулбаргҳоро менавозад; дар он—оҳе даро-

зу гуворанда ва нолае пиҳҳону дилфиреб. Ибтидои изтиробҳои мўъҷизавор аст, ки дилбохтагонро аз олами вокеӣ ба олами рўёҳо мебарад. Пайванди меҳчагул ва савсан, омезиши нафаси онҳоест, ки гули нав тавлид мекунад. Агар нахустин нигоҳ тухми илоҳии ишқ ба мазраи дили инсон афгандаро ба ёд орад, пас нахустин бўса ба нахустин гули нахустин навдаи дарахти ҳаёт шабоҳат дорад.

Никоҳ

Маҳз дар ин ҷо ишқ ба офариниши достони ҳаёт ва аз маънои ҳастӣ ба сохтани ҳисори дархури замон шурўъ менамояд. Маҳз дар ин ҷо эҳтирос аз муаммоҳои гузашта пардаҳо мебардорад ва аз зарраҳои лаззат бахте меофарад, ки ба он танҳо бахти рўҳи фармонравояшро қаноргир метавонад, монанд бошад. Никоҳ иттиҳоди ду худовандист, барои дар замин пайдо кардани худовандие сеюм; васлати ду тани дар муҳаббати худ қавӣ, дар муковимат бо даҳри дар адовати худ заиф мебошад; омезиши маи кахрабогун бо хокаи лаълфом аст, ки нўшобаи норанҷӣ падид меорад, ки ба ранги осмони пеш аз тулўи офтоб шабоҳат дорад. Аз мухолифатҳо даст кашидани ду дил ва ба иттифоқ пайвастани онҳост. Ҳалқаи зарандуди занҷир аст, ки огозаш нигоҳ асту анҷомаш анҷом надорад, борони оинафом аст, ки аз гунбади равшан ба табиати муқаддас мерезад, то неруи даштҳои хуҷастаро ба зиндагӣ бедор кунад. Агар нахустин нигоҳи дилбохта тухми ишқи ба мазраи дил афкандаро ба ёд орад, нахустин бўсаи лабони ӯ ба нахустин гули навдаҳои ҳаёт монанд бошад, пас никоҳ нахустин гули аз нахустин тухм рустааст.

АЗ КИТОБИ “РЕГ ВА КАФК”

Қадри инсон на дар он аст, ки ба чӣ комёб шудааст, балки дар он аст, ки ба чӣ чаҳду чадал дорад.

* * *

Шуҷоат вулқонест, ки дар теғаи он гиёҳи шубҳа намеруяд.

* * *

Бедалел эътироз кардан дар пасттарин зинаи хирад будан аст.

* * *

Ҳақиқате, ки ба далел эҳтиёҷ дорад, танҳо нисфи ҳақиқат аст.

* * *

Бояд ҳамеша ҳақиқатро донист ва гоҳо дар бораи он бо овози баланд суҳан гуфт.

ШОИР

Риштае, ки ҷаҳонро ба оянда мепайвандад. Чашмае ҷонфазо, ки аз он рӯҳҳои ташнагон менӯшанд. Дарахте, ки канори рӯди зебои сабз шудааст дилҳои гурусна меваҳои расидаи онро меҷӯянд. Ҳазордастоне, ки дар навдаҳои сухан пар зада, гулбонге дармедиҳад, ки аз назокат жарфои ҷаҳонро лаболаб мекунад. Абре сапед, ки дар уфуқ пайдо шуда, афзуда, рӯи осмонро мепӯшад ва катраҳои боронро ба рӯи гулҳои пажмурдаи киштзори зиндагӣ фурӯ мерезад. Шоҳе фиристодаи яздон, ки ба инсон худовандиро дидан меомӯзад. Нуре фурӯғогину зулматсӯз, вуҷудпазируфта дар чароғе, ки онро аз равғани Астарта—худозани ишқ пур кардаву Аполлон худои нағмаву суруд барафрӯхтааст.

Таҳое, қабои фурӯтанӣ пӯшидае, таоми назокат хӯрандае, дар оғуши табиат пиняоншудае, ки эҷод кардан омӯзад; дар сукути шаб бедоре, ки дилинтизори ташрифи рӯҳ аст; кишоварзе, ки ба боғи эҳсосот тухмҳои дили хеш мефишонад, ки фаровон ҳосил медиҳанду онро инсоният ва худи ӯ мебардоранд.

Чунин аст шоир, ки мардум варо, то даме ки байни эшон мезиҳад, намедонанд, таҳо вақте огоҳ мешаванд, ки ӯ ин ҷаҳонро падруд гуфта, ба ватани илоҳии хеш бармегардад. Ӯ аз инсоният чизе илло лабханде нарм намехоҳад; нафаси ӯ фазоро мамлӯи шабаҳҳое зиндаву зебо мекунад, вале мардум бе маъво мегузорандаш.

То кай, эй инсон, то кай, эй кайҳон, онҳоеро офарин мехонед, ки заминро бо хуни ноҳақ, обёрӣ мекунанд ва онҳоеро нафрин мекунед, ки ба зебоии равонҳояшон барои дигарон хушиву фараҳ мебахшанд? То кай, эй инсон, то кай, эй кайҳон, онҳоеро меситоед, ки гардан ба асорати гуломӣ мегузоранд ва онҳоеро фаромӯш мекунед, ки бо нури дидагон зулмати шабро медаранд, то дигаронро дидани шавкати рӯз омӯзанд ва барои саодати онҳо худро мубталои укубату фалокатҳо мекунанд?

Эй шоирон, эй ҳаёти ҳаёт, қарнҳоро шумо бо ҳама берахмиашон фатҳ кардед ва бо тоҷи ифтихор сарфароз шудед; ба васвасаю игвоҳо нигоҳ накарда, дилҳоро ба даст овардед! Ҳукумати шумо беканор ва безавол аст, эй шоирон!

Савол ва супориш:

1. Туфулият ва наврасии Ҷуброн чӣ хел гузаштааст?
2. Барои чӣ онҳо Ҷуброн ба ҳичрат рӯ овард?
3. Ташкилоти "Ар-робитату- л-каламия" чӣ хел ташкилот будааст? Марому максади онҳо чӣ буд?
4. Дар бораи мероси адабии Ҷуброн боз чӣ маълумот доред?
5. Кадом хусусиятҳои таронаҳои Ҷуброн ба шумо маъқуланд?
6. Таронаҳоро ифоданок хонед ва дар пайравии он аз рӯи имкон чанд лавҳае иншо намоед.

МУҲАММАД ИҚБОЛ
(1877-1938)

Муҳаммад Иқбол аз бузургтарин симоҳои тамаддуни ҷаҳонӣ буда, бо ғояҳои пешқадаму андешаҳои бикри худ дар самои илму адаб ва фарҳанги башарият мавқеи хос дорад.

Ӯ 9 сентябри соли 1877 /мутобиқ ба 3-юми зилқаъдаи 1294 ҳичрӣ/ дар шаҳри Сиёлкути музофоти Панҷоб по ба арсаи вучуд гузоштааст.

Гузаштагони шоир асосан аз барахманҳои Кашмири Ҳиндустон буда, бо амри тақдир ба Сиёлкути Панҷоб омада, исломоро қабул кардаанд. Дар бораи барахманзода будани худ Иқбол ишораҳои ҷолиб кардааст:

Маро бингар, ки дар Ҳиндустон дигар намебинӣ,
Барахманзодае рамзошноии Руму Табрез аст.

Танам гиле зи хиёбони ҷаннати Кашмир,
Дил аз ҳарими Ҳиҷозу наво зи Шероз аст.

Падари Иқбол бо вучуди ба корҳои савдою тиҷорат шуғл доштан, мухлиси эҷодиёти шоирони мутасаввиф Саноию Шайх Аттор ва дигарон буд. Инчунин ба омӯзиши Қуръону тафсири он, ҳадис ва фиққу дигар илмҳои динӣ завқи беандозае доштааст. Ин буд, ки Иқболро низ ба омӯзиши Қуръону дигар илмҳои динӣ ташвиқу тарғиб менамуд.

Муҳаммад Иқбол дар синни ҳафтсолагӣ Қуръонро ҳифз намуда, минбаъд таҳсилро дар мактаби ибтидоӣ ва мадрасаи Сиёлкут давом медиҳад. Ташнаи илм будан ва шавқу рағбати зиёд доштани Иқболро яке аз дӯстони падари ӯ, донишманди замон Шамсулуламо Мавлавӣ Мир Ҳасан эҳсос намуда, чанд муддат ба тарбияи шоир машғул мешавад. Иқбол аз ӯ забону адабиёти араб, забонҳои форсӣ, урду ва ғайраро меомӯзад. Бо ташвиқу тарғиби Мир Ҳасан ба навиштани шеърҳо ба забони урду ва форсӣ шурӯъ мекунад.

Муҳаммад Иқбол баъд аз хатми мадраса ба коллеҷи техникии Сиёлкут дохил шуда, онро бо баҳои аъло хатм мекунад. Донишҷӯёне, ки коллеҷро бо баҳои аъло тамом менамуданд, имтиёзи гирифтани робита / стипендия/-и дусолаи ҳукуматӣ доштанд. Ин ба Иқбол имкон дод, ки минбаъд таҳсилро дар коллеҷи давлатии Лоҳур /с.1896/ давом диҳад.

Ҳангоми таҳсил ӯ бо олимону адибон ва донишмандони замонаш шиносоӣ пайдо намуда, бо онҳо дар иртибот будааст. Чӣ хеле ки муҳаққиқони осори шоир ҳадс мезаданд, шеърҳои ба забони урду иншонамудаи ӯро яке аз донишмандони замон Маликушшуаро Доғи Дехлавӣ таҳрир ва ислоҳ намуда, маслиҳатҳо медодааст.

Шиносоии Иқболро бо профессори донишкадаи олии давлатии Лоҳур Томас Арнолд /шарқшиноси маъруфи англис/ махсус таъкид намудан бамаврид аст. Зеро бо тарғибу ташвиқ ва роҳбарии бевоситаи ӯ Иқбол ба

омӯзиши адабиёт ва фалсафаи Ғарбу Шарқ ҷиддӣ машғул мешавад. Ин буд, ки ӯ соли 1899 донишкадаи олии Лоҳурро бо медали тилло ба итмом расонида, унвони магистри фалсафаро соҳиб шуд. Ва чанд муддат дар коллеҷи шарқшиносии Лоҳур аз фалсафа ва иқтисодиёт дарс гуфта, дар як вақт рисолаи илмии худ "Илм-ул-иқтисод" /1903/-ро ба табъ мерасонад.

Лоҳур дар он замон яке аз марказҳои фарҳангии Ҳиндустон маҳсуб шуда, адибону олимон ва донишмандони зиёде дар ин ҷо гирд омада буданд. Дар маҳфилҳои уламову удабо Иқбол бо шеърҳои худ баромад намуда, мавқеъ ва шӯҳрат пайдо намуда буд. Вале бори аввал шеъри ӯ "Ҳимолой" дар маҷаллаи "Маҳзан" тавассути дӯсти наздики шоир Шайх Абдулқодир, ки сардабири маҷалла буд, дастраси хонандагон гардидааст.

Баъд аз ин шеърҳои ӯ пайваста дар маҷаллаҳо чоп шуда, нафрати шоирро нисбат ба истибдод, зулму тааддӣ нишон медиҳад.

Иқбол ҳангоми дар донишкадаи олии Лоҳур кор карданаш ба таҳқиқи ақидаи фалсафаи Шарқу Ғарб машғул шуда, барои такмили донишу ҷамъоварии мавод /2 сентябри соли 1905/ ба Аврупо сафар мекунад. Ӯ дар Англия таваққуф намуда, дар дорулфунунҳои Лондон ва Кембриҷ ба омӯзиши фалсафаю адабиёт машғул шуд. Шиносоии Иқбол бо мусташирикони машҳур Э. Броун, Р. Николсон ва М. Теггерт дар ҳамин давра ба вуқӯъ омад, ки дар ин бора навиштааст:

Хирад афзуд маро дарси ҳакимони фаранг,
Сина афрӯхт маро сӯҳбати соҳибназарон.

Шиносоии ҳаматарафа ба осори мутафаккирони Шарқ Синоюи А. Форобӣ, Берунию Ибни Рушд, Шабистарию Носири Хусрав ва дигарон дар ҳамин ҷо ба амал омада, дар асоси маводи гирдовардааш рисолаи "Таҳаввули илми мовароуттабиа дар Эрон"-ро иншо намуд.

Соли 1908 ба Олмон омада, бо донишкадаҳои Мюнхен ва Ҳейделберг шинос мешавад. Дар Мюнхен дар мавзӯи "Таҳаввули илми мовароуттабиа дар Эрон", ки дар Кембриҷ навишта буд, рисолаи докторӣ дифоъ мекунад. Баъд бо хоҳиши устодаш Томас Арнолд ба Лондон баргашта, аз забону адабиёти араб дар донишгоҳи Лондон ба донишҷӯён дарс мегӯяд. Чӣ хеле ки муҳаққиқони осори шоир навиштаанд, "Иқбол баъд аз се соли дар Аврупо ба таҳсилу тадқиқ машғул шудан ва аз университети Мюнхен дипломи доктории илми фалсафа ва аз университети Лондон дипломи ҳуқуқшиносӣ гирифтан, моҳи июни соли 1908 ба Лоҳур баргашт. Ӯро ба вазифаи профессори фалсафа ва забони англисии коллеҷи шарқшиносии давлатии Лоҳур таъйин мекунанд. Ҳукуматдорон Иқболро ба корҳои масъули давлатӣ ҷалб карданӣ шуданд, аммо ӯ бо мақсади таъмини маишати оилааш фақат додгустарии /адвокатии/ идораи адлияи Лоҳурро қабул кард. Баъди 18 моҳ бинобар нисбат ба ӯ муносибати дағалона кардани Робсон ном амалдори англис аз хизмат даст кашида, вақти худро бештар ба кори эҷодӣ сарф менамояд".

Мавзўи асосии асарҳои дар ин солҳо эҷодкардаи Иқбол асосан ба истиқлолу озодии мардуми Шарқ бахшида шуда, сиёсати мустамликадорону кирдорҳои разилонаи онҳо ба зери тозиёнаи сахти танқид гирифта шудааст. Инчунин дар шеърҳояш Иқбол ба бедор кардани шуури халқҳои Шарқ, ки аз шартҳои муҳимми мубориза аст, диққати ҷиддӣ додааст. Маснавиҳои "Асрори худӣ" /с.1915/ ва "Румузи бехудӣ" /с.1917/ ба ҳамин масоил бахшида шуда, на танҳо дар дилу дидаи мардуми Ҳиндустон ва дигар халқҳои Шарқ, балки тавассути тарҷумаи онҳо ба англисӣ /мутарҷим Р. Николсон/ писанди халқҳои дигар низ гардида, шўҳрати Иқболро дучанд намуд.

Бо муносибати истиқлолият пайдо намудани Афғонистон Иқбол соли 1922 девони "Паёми Машриқ"-ро мураттаб намуда, ба шоҳ Амонуллохон бахшид, ки он як навъ чавоб ба "Девони Шарқиюи Ғарбӣ"-и Гёте ҳисоб мешавад. Худи шоир дар муқаддимаи девон ба ин масъала ишора кардааст:

Ў чаманзоде, чаманпарвардае,
Ман дамидам аз замини мурдае
Ў чу булбул дар чаман "фирдавсгўш",
Ман ба саҳро чун ҷарас гарми хурўш...

Девони дигари Иқбол "Забури Аҷам" ном дошта, соли 1927 интишор ёфтааст. Иқбол тавассути девонҳои "Паёми Машриқ" ва "Забури Аҷам" на танҳо дар Ҳиндустон, балки дар Эрону Туркия, Осиёи Марказию Афғонистон низ маҳбубу мақбули ҳаводорони назм гардид.

Сафи дўстон, ҳаводорон ва пайравони Иқбол сол аз сол зиёд мешуд. Ўро ба конференсияҳои илмиву адабӣ ва ҳатто маъракаҳои сиёсӣ бештар даъват менамуданд. Масалан, ўро соли 1928 "Ассосиатсияи таълимоти мусулмонии Ҳиндустон" барои хондани маърўзаву баромадҳо ба Мадрас даъват карданд. Иқбол дар донишгоху донишкадаҳои Мадрас ва мажлису анҷуманҳои илмӣ бо масъалаҳои муҳимму мухталиф ва бахсталаби фалсафӣ баромад ва маърўзаҳо мекунад. Пас аз он Иқболро ба Майсур—Ҳиндустони Ҷанубӣ даъват мекунанд. "Ба истиқболи шоири шаҳир ҳазорон нафар сокинони Ҳиндустони Ҷанубӣ, хатто сарвазири Майсур Аминулмулк Мирзо Исмоил ва дигар арбобони намоёни давлатӣ ба стансияи Банголур мебароянд. Ба шарафи ў дар "Иқбол-хонаи мусулмонӣ" ва идораи маҳкамаи таълимоти Майсур мажлисҳои тантанавӣ ташкил мекунанд. Иқбол бо даъвати низоми Дакан Осафҳоҳи VII ба шаҳри Ҳайдаробод низ сафар кард. Аҳолии Ҳайдаробод Иқболро бо тантана пешвоз гирифт". Махсусан баромад ва маърўзаҳои илмии ў писанди донишчўён, аҳли илму адаби Ҳайдаробод гардид. Ин буд, ки ў баъди бозгашт бо дархосту хоҳиши донишчўён ва олимони донишгоҳи Олигарх ба он ҷо сафар намуда, бо гузоришоти пурмўҳтавои илмӣ оид ба фалсафаи исломӣ маърўзаҳо хонд. Мўҳтавои баромаду гузоришот ва маърўзаҳои илмии ў бо унвони "Таҷаддуди фалсафаи исломӣ" дар шакли китоб пешкаши хонандагон гардид.

Баромад ва маърӯзаҳои Иқбол дар Лигаи умумиҳиндии мусулмонон дар Оллоҳобод /декабри с.1930/, иштирок дар конференсияи мизи мудаввар /17 сентябр то 1 декабр с.1931// дар Лондон ва ширкати ӯ чун намояндаи Ҳиндустон дар маҷлиси байналхалқии мамлакатҳои исломӣ дар Фаластин дар рушд ва озодиву истиқлолияти Ҳиндустон заминаҳои мушаххас гузоштанд. Махсусан иштирок ва баромади ӯ дар конференсияи сеюми мизи мудаввар /с.1932/ дар Лондон боиси таъкид аст. Зеро ӯ як моҳ пеш аз огози конференсия ба марказҳои илмии Вена, Будапешт ва Берлин ташриф оварда, баъд ба Лондон меояд. Баъди тамом шудани конференсия Иқбол дар ҷаласаи илмии Академияи улуми Англия /10 декабри соли 1932/ дар бобати вазъияти мусулмонони Ҳиндустон маърӯза намуд.

Дар байни солҳои 1932-1935 Иқбол ба якчанд мамолики дигар, монанди Париж, Испания, Афғонистон сафар намуда, оид ба вазъи мусулмонони Ҳиндустон ва вазъи сиёсию ичтимоии он бо маърӯзаҳои пурмӯҳтаваяш баромадҳо намуд.

Соли 1934 Иқбол чун яке аз арбобони сиёсиву фарҳангии Ҳиндустон барои иштирок дар ҷашни ҳазораи Абулқосим Фирдавсӣ ва барои аз забону адабиёти араб дарс гуфтан ба Донишгоҳи Оксфорди Англия даъватнома гирифт. Вале аз сабаби бад шудани вазъи саломатиаш аз чунин сафарҳо худдорӣ намуд.

Ин шоири фарзона, ватанпарвару мубориз ва инсони комил 21 апрели соли 1938 дар Лоҳур аз олам гузашт. Чӣ хеле ки менависанд, ӯ ним соат қабл аз маргаш чунин мисраъҳоро эҷод кардааст:

Суруди рафта боз ояд, ки н-ояд,
Насиме аз Ҳиҷоз ояд, ки н-ояд,
Сар омад рӯзгори ин фақире,
Дигар донои роз ояд, ки н-ояд.

Дар дафни Иқбол зиёда аз ҳафтод ҳазор нафар табақаҳои гуногуни аҳолӣ иштирок доштанд. Марги ӯ барои тамоми халқи Ҳиндустон талафоти бузург буд. Ин буд, ки дар сӯгвории шоир марсияҳо байтҳои зиёде гуфта шудааст:

Ҳомид Ҳасани Қодирӣ.
Бод раҳматҳои ҳақ бар турбаташ,
Омад "ал-мағфур" соли рехлаташ.
Ё худ шоири дигаре гуфтааст:
Иқбол чун зи дунё вақти саҳар бирафта,
Мурги саҳар наво зад: "соҳибназар бирафта".

Робиндронат Такур дар марги Иқбол навиштааст: "Доктор Иқбол ба марги ҳеш дар адабиёти мо ҷоеро холӣ кардааст, ки ҷарохати он муддати мадиде ҳам шифо нахоҳад ёфт. Имрӯз рутбаи Ҳинд дар ҷаҳон ба кадре кампоя аст, ки мо дар ҳеҷ сурате мутаҳаммили талаф додани шоире, ки шеъри вай шӯҳрати ҷаҳонгирӣ дорад, наметавонем шуд".

МЕРОСИ АДАБИИ МУҲАММАД ИҚБОЛ

Муҳаммад Иқбол аз худ мероси бузурги илмиву адабие боқӣ гузоштааст, ки аз лиҳози мазмуну мундарича дар таърихи адабиёти чӣ Шарқу чӣ Ғарб мавқеи муҳиммеро дорост.

1. **"Асрори худӣ"** – маснавии фалсафии ба забони форсӣ эҷодкардаи шоир буда, соли 1915 таълиф шудааст. Мӯҳтавои маснавии мазкур ба нерӯи азим, ки дар вуҷуди инсон мавҷуд аст ва ба мушкиливу печдарпечиҳои зиндагӣ мардона мубориза бурдан бахшида шудааст.

2. **"Румузи бехудӣ"** –низ маснавии фалсафии ба забони форсӣ эҷодкардаи Иқбол буда, соли 1916 иншо шудааст.

Дар ин маснавӣ Иқбол асосан ба масъалаҳои иртиботи фарду миллат диққат дода, андешаҳои фалсафии хешро нисбат ба ин масоил баён кардааст.

3. **"Паёми Машриқ"** – ин ҷавоб ба "Девони Шарқию Ғарбӣ"-и Гёте буда, байни солҳои 1918-1922 иншо шудааст. Он 42 ғазал ва 168 рубоиву қитъа ва дигар навъҳои шеърии дар мавзӯъҳои сиёсиву иҷтимоӣ, фалсафӣ ва панду ахлоқии Иқболро дар бар гирифтааст.

4. **"Бонги даро"** –маҷмӯаи ашъори ба забони урду эҷодкардаи Иқбол дар байни солҳои 1902-1924-ро фаро гирифтааст.

5. **"Забури Аҷам"** – ин маҷмӯа аз чаҳор қисм иборат аст: қисми аввал 56 ғазалу тарона; қисми дуюм 75 ғазал; қисми сеюм аз маснавии "Гулшани рози ҷадид" ва қисми чорум аз маснавии "Бандагинома" иборат аст.

6. **"Ҷовиднома"** – аз асарҳои муҳимтарини манзуми Иқбол ба ҳисоб рафта, дар зери таъсири Ҷалолиддини Румӣ /байни солҳои 1929-32/ иншо шудааст.

7. **"Мусофир"** – таассуроти сафарҳои Иқбол аз Афғонистон, махсусан аз шаҳрҳои Кобул, Ғазна ва Қандаҳор аст.

8. **"Боли Ҷабраил"** — ашъори ба забони урду иншонамудаи шоирро дар байни солҳои 1924-35 дар бар карда, асосан бо санъати суолу ҷавоб байни Иқбол /муриди ҳиндӣ/ ва Ҷалолиддини Румӣ /пири румӣ/ сурат гирифтааст.

9. **"Зарби Калим"** — низ шеърҳои ба забони урду иншонамудаи Иқболро /солҳои 1935-36/ фаро гирифтааст.

10. **"Пас чӣ бояд кард, эй ақвоми Шарқ"** – ин маснавӣ соли 1935 таълиф шуда, аз муждаи шоир ба давлатҳои Шарқ, ки давраи тираву тор ба поён расида, онҳо ба хушбахтӣ мушарраф хоҳанд шуд, иборат аст.

11. **"Армуғони Ҳиҷоз"** —маҷмӯи охирини Иқбол буда, соли 1938 чоп шудааст. Он аз ду қисм фароҳам омадааст. Қисми аввал 394 рубой, дубайтӣ ва қитъаҳои форсӣ ва қисми дуюм беш аз 50 шеъри ҳаҷмаи хурди ба забони урду эҷодкардаи Иқболро дарбар гирифтааст.

Ба қалами Иқбол рисолаҳои "Илм-ул-иқтисод", "Таҳаввули илми моваройттабиа дар Эрон", "Ҷаҳаддуди фалсафаи ислом" ва "Ислом ва аҳмадизм", инчунин "Мантиқ-ут-тайр", "Китоби фаромӯшшудаи пайғамбар", "Мулоҳизаҳои ман дар бораи Қуръон", "Ислом аз нуқтаи назари ман" барин асарҳои нотамом мутааллиқ аст.

НАМУНАҲО АЗ ОСОРИ МУҲАММАД ИҚБОЛ
Аз "Паёми Машриқ"

ҶӮИ ОБ

Бингар, ки ҷӯи об чӣ мастона меравад
Монанди Каҳкашон ба гиребони маргзор.
Дар хоби ноз буд ба гаҳвораи саҳоб,
Во кард чашми шавқ ба оғӯши кӯҳсор.
Аз сангреза нағма кушояд хироми ӯ,
Симои ӯ чу оина берангу бегубор.
Зӣ баҳри бекарона чӣ мастона меравад,
Дар ҳуд ягона, аз ҳама бегона меравад.
Дар роҳи ӯ баҳор парихона офарид,
Наргис дамиду лола дамиду суман дамид.
Гул ишва доду гуфт: —Яке пеши мо биист!
Ҳандид ғунчаву сари домони ӯ кашид.
Ноошнои чилвафурӯшони сабзпӯш,
Сахро буриду синаи кӯҳу камар дарид.
Зӣ баҳри бекарона чӣ мастона меравад,
Дар ҳуд ягона, аз ҳама бегона меравад.
Сад ҷӯю дашту марғу куҳистону боғу рог,
Гуфтанд:—Эй басити замин бо ту созгор.
Моро, ки роҳ аз тунукобе набурдаем,
Аз дастбурди реги биёбон нигоҳ дор.
Во карда синаро ба ҳавоҳои Шарқу Ғарб,
Дар бар гирифта ҳамсафарони забуну зор.
Зӣ баҳри бекарона чӣ мастона меравад,
Бо сад ҳазор гавҳари якдона меравад.
Дарёи пурхурӯш зи банду шикан гузашт,
Аз тангнои водию кӯҳу даман гузашт.
Яксон чу сел карда нишебу фарозро,
Аз кохи шоҳу бораву кишту чаман гузашт.
Бетобу тунду тезу чигарсӯзу бекарор,
Дар ҳар замон ба тоза расид, аз куҳан гузашт.
Зӣ баҳри бекарона чӣ мастона меравад,
Дар ҳуд ягона, аз ҳама бегона меравад.

МАИ БОҚӢ
(Аз ғазалиёт)

Баҳор то ба гулистон кашид базми суруд,
Навои булбули шӯрида чашми ғунча кушуд.

Гумон мабар, ки сиришtанд дар азал гили мо,
Ки мо ҳанӯз хаёлем дар замири вуҷуд.
Ба илм ғарра машав, кори майкашӣ дигар аст,
Фақеҳи шаҳр гиребону остин олуд.
Баҳор барги парокандаро ба ҳам барбаст,
Нигоҳи мост, ка бар лола рангу об афзуд.
Назар ба хеш фурӯбастаро нишон ин аст,
Дигар сухан насарояд зи гоибу мавҷуд.
Шабе ба майкада хуш гуфт пири зиндадиле,
Ба ҳар замона Халил асту оташи Намруд
Чӣ накшҳо, ки набастам ба коргоҳи ҳаёт,
Чӣ рафтанӣ, ки нарафту чӣ будани, ки набуд...
Ба хоки Ҳинд навои ҳаёт беасар аст,
Ки мурда зинда нагардад зи нағмаи Довуд.

* * *

Аз мо бигӯ саломе, он турки тундхӯро,
К-оташ зад аз нигоҳе як шаҳри орзӯро.
Ин нуктаро шиносад он дил, ки дардманд аст,
Ман ғарчи тавба гуфтам, нашкастаам сабӯро.
Эй булбул, аз вафояш сад бор бо ту гуфтам,
Ту дар канор гирӣ боз ин рамидабӯро.
Рамзи ҳаёт чӯй? Ҷуз дар тапиш наёбӣ,
Дар қулзум орамидан нанг аст оби чӯро.
Шодам, ки ошиқонро сӯзи давом додӣ,
Дармон наёфаридӣ озори чустучӯро.
Гуфтӣ, мачӯ висолам болотар аз хаёлам,
Узри нав офаридӣ ашки баҳонаҷӯро.
Аз нола бар гулистон ошӯби маҳшар овар,
То дам ба сина печад, магзор ҳою ҳуро.

АЗ "ЗАБУРИ АҶАМ"

Ба хонандаи китоб

Мешавад пардаи чашмам пари кохе гохе,
Дидаам ҳар ду чаҳонро ба нигоҳе гохе.
Водии ишқ басе дуру дароз аст, вале
Тай шавад чодаи садсола ба оҳе гохе.
Дар талаб кӯшу мадех домани уммед зи даст,
Давлате ҳаст, ки ёбӣ сари роҳе гохе.

* * *

Зи буруни дар гузаштам, зи даруни хона гуфтам,
Сухани нагуфтаеро чӣ каландарона гуфтам.

АЗ ҒАЗАЛИЁТ

Ғазал сарою навоҳои рафта боз овар,
Ба ин фасурдадилон ҳарфи дилнавоз овар.
Куништу Каъбаву будхонаву калисоро
Ҳазор фитна аз он чашми нимбоз овар.
Зи бодае, ки ба хоки ман оташе омехт,
Пиёлае ба ҷавонони навниёз овар.
Нае, ки дил зи навояш ба сина мераксад,
Мае, ки шишаи ҷонро диҳад гудоз, овар.
Зи найситони Ачам боди субҳдам тез аст,
Шарорае, ки фурӯ мечакад зи соз, овар.

* * *

Фасли баҳор инчунин, бонги ҳазор инчунин,
Чеҳра кушо, ғазал саро, бода биёр инчунин.
Ашки чакидаам бубин, ҳам ба нигоҳи худ нигар,
Рез ба найситони ман барқу шарор инчунин.
Боди баҳорро бигӯ, пай ба хаёли ман барад,
Водию даштро диҳад нақшу нигор инчунин.
Зодаи боғу рогро аз нафасам таровате,
Дар чамани ту зистам бо гулу хор инчунин.
Олами обу хокро бар маҳаки дилам бисой,
Равшану тори хешро гир аёр инчунин
Дил ба касе набохта, бо ду ҷаҳон насохта,
Ман ба ҳузури ту расам рӯзи шумор инчунин.
Фохтаи куҳансафир нолаи ман шуниду гуфт:
Кас насуруд дар чаман нагмаи пор инчунин.

Савол ва супориш:

1.Муҳаммад Иқбол кай ва дар кадом шаҳр таваллуд ёфтааст?

2.Бо тарғибу ташвиқи кӣ ӯ ба омӯзиши фалсафаи Шарқу Ғарб ҷиддӣ машғул шудааст?

3.Сафари ӯро ба Аврупо чӣ хел фаҳмидан мумкин аст?

4.Чаро Иқбол корҳои масъули давлатиро қабул накард?

5.Сафарҳои Иқболро ба Англия ва дигар мамлакатҳои Аврупо маънидод кунед.

6.Мероси адабии Иқболро тавсиф ва маънидод кунед!

7.Намунаҳои ашъори Иқболро, ки дар боло оварда шуд, ҳифз намоед.

АЗИЗ НЕСИН
(1915 - 1995)

Ходими намоёни сиёсиву чамъиятӣ, нависанда ва публисисти номии Туркия Азиз Несин мақом ва мартабаи байналхалқӣ додад.

Азиз Несин (номи аслиаш Маҳмуд Нусрат) дар айни авҷи бедорӣ ва ҳаракатҳои истиклолхохии мардуми Туркия соли 1915 дар Истанбул ба дунё омадааст. Замони ширину наврасиву чавонии ӯ дер давом накард ва дар синни 12 - солагӣ аз падару модар ятим монда, дар дорушшифо (мактаб-интернат)-и Истанбул тарбия меёбад. Сипас ба омӯзишгоҳи ҳарбӣ дохил гардида, баъди хатми он таҳсили худро дар Академияи санъати нафиса давом додааст.

Ба кори эҷодӣ хеле бармаҳал мароқ зоҳир намуда, чун ҳар эҷодкор аз навиштани хабару мақола барин жанрҳои хурд тадричан то таълифи ҳикояву романҳо расидааст. Нахустин шеър, ҳикоя ва новеллаҳояш дар рӯзномахои "Еди гён", ("Ҳафт рӯз"), "Корагёз", "Акбаба", "Инсони нав", "Тан", ("Субҳ") ва маҷаллаҳои "Маркопошо", "Зубуқ" чоп шудаанд. Азиз Несин аз зумраи адибони боистеъдод ва сермаҳсул буда, ба эътибори таъкиди худаш зиёда аз 2-ҳазор ҳикоя ва романи 6-чилдаи тарчумаиҳолӣ навиштааст. Ӯро чун адиби ҳачвнигор дар саросари олам эътироф намудаанд, ки ин бар асари муаллифи ҳикояву романҳои ҳачвии сиёсию ичтимоӣ будани ӯст.

Азиз Несин дар асарҳои хурду бузургаш нобаробариҳои ичтимоии замон, ихтилофи ҳизбҳо, ахлоқи фосиди буржуазия, мансабтарошию риёкории амалдоронро ҳачв мекунад.

Дар асархои "Хари мурда" (1958), "Офарин" (1959) ва г. характеру вокеияте, ки ӯ ба таҳқиқи бадеӣ гирифтааст, мураккабии табиати инсон ва тазодҳои чамъиятиро таҷассум ва инъикос намудааст.

Қобилият ва маҳорати эҷодии Азиз Несин аз як асар то асари дигар сайқал ёфта, мушоҳида ва бардошти ӯ аз ҳаёт ва инзому пешрафти он моҳиронатар тасвир меёбанд. Як силсила ҳикояҳои ҳачвии ӯ, ки дар маҷмӯаҳои "Агар зан мебудам" (1961), "Биёед дами беғам занем" (1966) гунҷоиш ёфтаанд, натичаи мушоҳидаи зираконаи нависанда аз ҳаёт аст. Тарзе ишора гардид, нависанда аз эҷодии асарҳои хурди насрӣ тадричан ба таълифи роман расидааст. Романи ӯ "Шоҳи футбол", ки соли 1978 нашр гардидааст, як навъ қуллаи баланди эҷодии ӯ буда, ба зудӣ дар Туркия ва мамлакатҳои дигар шӯҳрат пайдо намуд. Маҳорати эҷодии Азиз Несин дар жанрҳои гуногун зоҳир гардидааст. Таълифи маҷмӯаи "Песаҳо" (1985) аз қобилияти драматургии ӯ шаҳодат диҳад, маҷмӯаи шеърҳои "Азизнома" гувохи қобилияти шоирии ӯ мебошад.

Фаъолияти драматургии ӯ баъдан ривоҷ ёфта, песаҳои "Як дақиқа наздам оед", "Кадом партия ғолиб меояд", "Дар мамлакате" таълиф гардидаанд, ки аз мавзӯъҳои дарднокии замони нависанда маҳсуб мебошанд.

Азиз Несин ҳангоми дар қайди ҳаёт будан, чун ҳачвнигори номӣ эътироф гардида, асарҳои ҳачвияш ба забонҳои гуногун тарҷума гардид. Ӯ дар Конкурси умумичаҳонии ҳачвнигорон, ки дар Италия барпо гардида буд, ду бор ба гирифтани мукофоти "Шохаи нахл" (1956,1957) сарфароз гардид. Ҳамчунин барои ҳикояҳои "Базми дегшинонӣ", "Фил Ҳамдӣ", "Қарзи ватандӯстӣ" ва "Вай бояд бимонад" (солҳои 1952, 1956, 1959) ба мукофотҳои "Хорпуштаки тилло" ва "Крокодил" мушарраф гардидааст.

Хонандагони тоҷик низ ба асарҳои Азиз Несин рағбат доранд ва асарҳои ӯ дар рӯзномаву маҷаллаҳои тоҷикӣ ба табъ расидаанд. Ҳамчунин ду маҷмӯаи ӯ "Фонус" (1963) ва "Мактубҳо аз он дунё" (1978) ба забони тоҷикӣ нашр гардидааст. Худи ӯ соли 1978 ба Тоҷикистон омада, дар ҷаҷлили ҷашни 100 –солагии Садриддин Айнӣ иштирок ва суханронӣ намудааст. Баъдан низ асарҳои Азиз Несин аз ҷониби адибони тоҷик тарҷума гардида, ба воситаи рӯзномаву маҷаллаҳо дастраси хонандагон гардидааст.

Ҳикояи "Тарзан" аз дилошӯбтарин асарҳои ин нависандаи турк аст, ки мавзӯи он аз рӯзгори мукаррарии наврасон интихоб шудааст.

Ҳикоя дар тарҷуман адиби ҳачвнигори тоҷик А. Маҳмадшоҳ пешкаши Шумо мегардад.

ТАРЗАН
(Ҳикоя)

Мо дар маҳаллаи Монтени Анкара зиндагӣ мекунем. Дуруст, аҳли Анкара нестем, вале содҳои зиёдест сокинони ин ҷоем. Хонаи сеюме, ки дар ин маҳалла бунёд ёфтааст, аз ҳолаи ман буд. Вақте ҳолаам ин ҷаҳонро падруд гуфт, мо соҳиби хонаи вай шудем.

Дар маҳаллаи мо саге ҳаст Тарзан ном. Касе намедонад вай аз кучо омадааст. Шояд дар ҳамин ҷо чашм ба олам кушода бошад. Синну солашро ҳам касе дар ёд надорад. Аз нафаре бипурсӣ, мегӯяд: "Вақте ман ба ин маҳалла омадам, Тарзан ҳамин кадар буд".

Вале синни вайро тахмин задан мумкин. Масалан, мо ҳаждаҳ сол аст сокини ин маҳаллаем. Вақте ҳолаам казо карду мо ба хонааш кӯчидем, Тарзан аллакай саги калон буд. Ҳамсояамон Мамдӯҳбей бисту як сол қабл ба ин ҷо омадааст. Вай мегӯяд, ки Тарзан он вақтҳо ҳам саги баркамол буд. Илёси баккол гумон дорад синни Тарзан қайҳо аз сӣ убур кардааст. Аз ин хотир, ки вақте ӯ ба ин маҳалла омад, вай саги бузурге буд. Ба акидаи коргари рохи оҳан Маҳмад—афандӣ, синни Тарзан бояд аз чил боло бошад. Зеро вақте ӯ сокини ин маҳалла шуд, Тарзан ё сесола буд, ё чорсола.

Ҳолаи Дурия мегӯяд, ки Тарзан аз вай калонтар аст. Агар ба гапи кампир бовар кунем, умри Тарзан қайҳо аз панҷоҳ гузаштааст.

Инчунин маълум нест – кӣ ба вай ном мондааст. Тахмин задан мумкин, ки худи вай ба одамон гуфтааст. "Номи ман – Тарзан"

Тарзан малларанг буда, калон ё хурд нест – як саги оддии бесоҳиб.

Бачаҳои маҳалла Тарзанро бисёр азият медиҳанд, ҳамеша ба сӯяш санг меандозанд. Барои ҳамин ҳеҷ нашудааст, ки чор пои вай сиҳат бошад. Бехтарин шӯгли бачаҳо тарзансаворист. Ягон бача, фаразан, пушти Тарзан мебарояд, Тарзан гӯё аз ин нороҳат намешавад, — миёнаш ҳам хӯрда, итоаткорона саворашро ба манзил мебарад. Вақте ки ин ҳам ба назари бачаҳо нокифоя менамояд якбора ду нафар ба вай савор мешаванд, шикамаш ба замин расида, аз шиддати дард ба чашмонаш шаб меравад, бо вучуди ин Тарзан "эътироз" намекунад, — гаронборона дар кӯчаи пурхок мехазад.

Бачаҳо аз думаш мекашанд, ба тахтапушт ва пахлӯҳояш мех меҳалонанд. Аммо Тарзан бетоқат намешавад. Гӯё саг неву гӯсола бошад. Фақат... агар дард зӯрӣ кунад, норозиёна чашмони зарду ифлосашро ба дилозори худ медӯзад. Ё паст-паст нолиш мекунад.

Мешавад, ки бачаҳо Тарзанро ба таки девор монда, бехато ба нишонаш мегиранд. Шабе хона меомадам; дидам, ки чордаҳ бача дар як хат саф кашидаанд. Дар дасти ҳар кадом санг – ҳама мунтазири фармони сардоранд. Сардор онҳоро маътал накард ва дод зад: "Оташ!"

Якбора аз чордаҳ нукта ба сӯи Тарзан санг парид. Наздиктар рафта гуфтам:

— Чӣ кор мекунед?

— Машқи тирандозӣ, — чавоб доданд онҳо.

Чӣ ҳам мегӯй? Онҳо бачаанд. Худи мо ҳам дар бачагӣ ба Тарзан ҳамин хел бозӣ мекардем.

Бо вучуди ин азобу ранҷҳо Тарзан аз маҳаллаи мо намеравад. Вай нозбардори мост. На фақат аз бачаҳо, балки аз калонсолон ҳам мехрубоние намебинад. Сангборонии Тарзан барои сокинони Монтен як кори муқаррарист. Вай аз ҳама лагад хӯрда, ба замин мегелад. Аз ин рӯ танаш ҳамеша олудаи хоку лой аст. Ман сиҳатии Тарзанро ёд надорам, — доимо меланғад, ё худ бо чароҳатҳои хуншор мегардад. Мо дар бачагӣ гӯши Тарзанро бурида будем, бачаҳои мо думашро буридаанд.

Маълум нест, ки Тарзан аз кучо ва чӣ мехӯрад. Ҳаммаҳаллаҳои мо ба вай чизе намедиҳанд. Ҳатто як пора нони қоқ пешаш намепартоянд.

Боре сагҳои бесоҳибу дайдуи шаҳрро медоштанд. Оё медонед чӣ сурате дорад ин кор? Мошин меояд, аз он чанд мард мефуроянд бо асбобҳои оҳанини гоз ё анбӯрмонанд. Ин асбобҳоро ба кор бурда, сагҳоро ба бордони болопӯшидаи мошин мепартоянд.

Сагдорон Тарзанро ҳам миёнагир намуда, асбоби худро ба кор андохтанд. Вақте нӯки асбоби онҳо ба шикамаш халид, Тарзан нолиши чонкоҳ бароварда, бо андӯҳ ба мо — аҳли маҳалла нигарист. Сипас воқиаи хилофи чашмдошт рӯй дод: Тарзан тани хуншори худро аз нӯги асбоби сагдорон раҳонид ва гурехт.

Рӯзи дигар Тарзан боз дар маҳаллаи мо пайдо шуд. Чанд рӯз беҳолу бемадор дар кӯчаҳо мегашт, баъд шифо ёфт.

Кадоме гуфт, ки доштани саг ба асбобҳои махсус номувофиқ аст. Он гоҳ ба парондани онҳо тасмим гирифтанд. Аз ташрифи навбатии сагпаронҳо хабар ёфта, сагҳои худро дар хонаҳояшон пинҳон карданд сагдорон.

Дар кӯча факат Тарзани бесоҳиб монд. Вале вайро парондан... Воқиан, тир ба кифти чапаш расид, бо вучуди ин ба "мерганҳо" даст надода, гурехт вай.

Дере нагузашта Тарзани мачрӯҳ боз дар маҳаллаи мо пайдо шуд.

Маълум гардид, ки ҳамон рӯз мерганҳо сахван саги соҳибдореро парондаанд. Соҳиби саг одами "хапгир"-е буд. Бинобар ин камонро зидди сагҳо ба кор набурда, ба захролуд кардани онҳо камар бастанд.

Боре сагдорон ба маҳаллаи мо омада, ба сагҳо гӯшти захролуд дода рафтанд. Он гӯштро якчоя ба Тарзан ду саги дигар хӯрд. Бояд гуфт, ки ин сагҳо соҳиб доштанд. Дере нагузашта ҳоли сагҳои соҳибдор табоҳ шуд – ба замин афтида, пой дароз карданд. Соҳибонашон ба онҳо шавла ва сирпиёз медоданд, вале мураде ҳосил нашуд. Аммо Тарзанро балое назад. Гумон доштем, ки вай ҳам... Не, то як поси шаб ба ҳуд печида, нолиш кард. Вале... саҳарӣ вай сари по буд. Бачаҳо Тарзанро дида, нидои хушҳолона баровардаанд:

— Офарин, Тарзан!

Баъд боз сангборон карданд.

Пас аз муддате як хонаводаи амрикой ба маҳаллаи мо омад ва ҳамин тариқ, соати бахти Тарзан фаро расид. Рӯзҳои аввал писари чордаҳсолаи амрикоиҳо ба Тарзан нигоҳубин мекард. Баъдтар меҳри амрикоиҳо ба вай тофт, — дар як гӯшаи боғи ҳуд барояш сарпаноҳ сохтанд.

Дар арзи се-чор моҳ вазъи Тарзан тағйир ёфт. Тарзане, ки пӯсту устухон буд, гӯшт гирифт, — мӯйҳояш барроқ шуда, чашмонаш нур пайдо карданд.

Бешубҳа, зоҳири зебои Тарзан дилпазир буд. Мо вайро дӯст доштем. Акнун бачаҳо тарафаш санг не, пораҳои нону ҳар гуна ширавор мепартофтанд. Занҳо устухонро аз гӯшт чудо карда, ба бачаҳояшон мегуфтанд:

— Инро ба Тарзан баред!

Баъзеҳо ҳатто махсус барои Тарзан гӯштқима мепухтанд. Номи Тарзан вирди забони ҳама буд.

— Вох, фаромӯш кардем, ки ба Тарзан об диҳем. Бечора забон надорад, ки худаш пурсад. Шояд аз ташнагӣ...

— Гир, ана ин гӯштро ба Тарзан бар!

Амрикоиҳо ҳафтае ду бор Тарзанро мешустанд. Мӯйҳои тани вай чун оина дар офтоб барқ мезад. Бо вучуди ин занҳо қоеъ набуданд.

— Зуд—зуд Тарзанро шӯед, — мегуфтанд онҳо ба амрикоиҳо.

Зимистон, ки наздик расид, амрикоиҳо дар таҳхонаи манзили ҳуд барои Тарзан ҷои роҳат тайёр карданд. Вале то он рӯз чӣ гапҳое, ки вирди забони аҳли маҳаллаи мо буд.

— Бечораро сармо мезанонанд...

— Наход зимистон сагро дар таҳхона нигоҳ доранд? Вичдон надоранд онҳо...

Зимистон гузашту баҳор омад. Амрикоиҳо ба бозгашт омодагӣ мегирифтанд. Як рӯз хабар ёфтем, ки онҳо Тарзанро ба ҳуд мебурдаанд. Гӯё дар маҳаллаи мо ноҳост гулӯла таркид. Аҳли маҳалла якдилона гавғо бардоштанд. Даъвои онҳо беасос набуд.

Коргари роҳи оҳан Маҳмад-афандӣ дод мезад:

— Ҳақ надоранд! Наметавонанд! Ин саги мо!

Холаи Дурия, оби дидааш шашкатор, мегуфт:

— Ин ҷонвар дар бағали ман калон шудааст. Тарзанҷонакамро ба ҳеҷ кас намедиҳам! Ба Амрико мебаранд - а! Хонаашонро месӯзонам!

— Истед, ки кадом сагро мебаранд? — аз шиддати ғазаб меларзид Илёси баққол. – Аввалан, Тарзан саги ман аст. Сониян, ман вайро барои он калон накардаам, ки ҳар кас ҳохад, ба ватанаш барад!...

Пири маҳалла Мамдӯҳ-бей мегуфт:

— Беҳуда ҷор назанед. Вайро ҳеҷ кас бурда наметавонад.

— Барои чӣ ? - пурсидем мо.

—Барои он ки ҳуни нофаш дар ин ҷо рехта, дар ҳамин ҷо тарбия дидааст. Касе ҳақ надорад Тарзани моро ба ватани бегона барад. Гузашта аз ин, кӣ ба вай паспорт медиҳад?...

Тамоми аҳли маҳалла ба як по хест. Айтени мошиначӣ мегуфт:

— Нури чашмам, Тарзан, дар ватани бегона аҳволат чӣ мешавад? Охир иқлими он ҷо дигар... Одам нестӣ, ки рафту обу ҳавояш нафорад, баргардӣ. Ту сагӣ...

Мочарои Тарзан боиси тазоҳури зиддиамрикой гардид. Андаке монда буд, ки фоҷиаи ҳақиқӣ сар занад. Озгюр ном ҷавоне низ дар маҳаллаи мо мезист. Ҳуди ман нашунидаам, вале дигарон гуфтанд, ки вай дар ҳаҳвахона чӣ рақам пӯкидааст.

— Сар диҳед вайро, — гуфтааст Озгюр. – Монед, баранд. Шояд дар Амрико роҳат бинад саги бечора.

— Барои чӣ мемондаем? Роҳат бинад мегӯй, — яъне чӣ?

Озгюри донишҷӯ даступо мехӯрад.

— Шумо мақсади маро нафаҳмидед. Ман гуфтам, ки...

Вале намонданд, ки вай мақсадашро фаҳмонад. Донишҷӯи бечора чанд мушту лагад хӯрда, базӯр мегурезад.

Мо дар назди дарвозаи амрикоиҳо гирд омада, дод задем:

— Тарзани моро диҳед!

Аз ҷониби амрикоиҳо садое нашуд. Амини гузар пеш даромад, ҳама ба идораи полис рафтем.

— Амрикоиҳо Тарзани моро мебаранд! —арз кардем мо.

Комиссари полис гуфт:

— Ариза нависед, ки Тарзан аз шумост.

Аҳли маҳалла ариза навиштанд: Тарзан ба онҳо тааллук дорад. Ғайр аз ин, бо имзои ҳама қатъномае тартиб дода шуд: "Мо Тарзанро ба ҳеҷ кас намедиҳем!" Ҳар кас собит менамуд, ки соҳиби Тарзан маҳз ӯст. Тадричан қазия доман густурд. Ба мо аҳли маҳаллаҳои ҳамсоя ҳамроҳ шуданд. Ва нохост фаҳмидем, ки амрикоиҳо асбобу анҷоми хонаро фурӯхта, омодаи рафтан будаанд. Ба дарвоза часпидем. Амрикоиҳо Тарзанро ба мошин бор карданд, ки ба аэропорт баранд.

Марди амрикой гуфт:

— Ман ба шумо панҷоҳ доллар медиҳам, Тарзанро дар ихтиёри мо гузоред.

Косаи сабри мо лабрез шуд. Ин чӣ гап? Наход вай хаёл кунад, ки ба доллар ҳама чизро харидан мумкин аст?!

—Ба сад, ҳатто ба ҳазор доллар намедиҳем Тарзанро! — дод мезадем мо.

Дар он дақиқаҳо Тарзан аз пушти тирезаи мошин ба мо менигарист. Нигоҳи маҳзуни вай чунин маънӣ дошт: "Илтиҷо дорам, маро аз дасти амрикоиҳо халос кунед!"

Оби дидаи занон ва бачаҳо шашқатор буд. Полисҳо омаданд, онҳо сари вақт аз қазия огоҳ буданд. Комиссар ба марди амрикой гуфт:

— Ҷаноб, шумо ҳақ надоред сагро бубаред.

— Барои чӣ?

— Саг соҳиб дорад.

Бо ёрии полис мо Тарзанро аз амрикоиҳо наҷот додем, — онҳо дасти холӣ рафтанд. Акнун Тарзан аз мо буд. Тахмин дар зарфи дах рӯз вай ба намуди аслиаш баргашт, — ба саги ҳақиқии маҳалла табдил ёфт. Бачаҳо аз субҳ то шом сӯяш санг меандохтанд, ба пушташ савор мешуданд.

Дирӯз, вақти баргаштан аз кор, дидам, ки бачаҳо пойҳои Тарзанро баста, ба дарахт овехтаанд. Дар дасти ҳар кадоме як кордча.

— Чӣ кор мекунед? — пурсидам ман.

Онҳо бо ифтихор ҷавоб доданд, ки имрӯз муаллимашон дар мактаб шиками қурбоққаеро чок карда, дилашро нишон дод. Мехоҳанд ҳамин тачрибаро ба Тарзан гузаронанд.

Ҷароҳатҳои Тарзан чанд рӯз хуншор буданд. Баъд сиҳат шуд. Инак вай чун пештара дар кӯчаву тангкӯчаҳои маҳалла аз дасти бачаҳо сангу чӯб хӯрда мегардад.

Савол ва супориш:

1.Чаро давран наврасиву чавонии А. Несин дер давом накардааст?

2.Нахустин ҳикояву шеър ва новеллаҳои нависанда дар кадом рӯзномаҳо чоп шудаанд?

3.Барои кадом корҳояш А. Несин ба мукофоти «Шохаи нахл», «Харпуштаки тилло» ва «Крокодил»
шарафёб гардид?
4.Азиз Несин ба кадом муносибат ба Точикистон омада буд?
5.Ҳикояи хондаатон дар кадом мавзўъ иншо шудааст?
6.Оё ҳикоя ба шумо маъқул шуд?

АДАМ МИСКЕВИЧ
(1798—1855)

Яке аз симоҳои барчастаи адабиёти Лаҳистон (Полша) Адам Мискевич 24 декабри соли 1798 дар Заосеи наздикии Новогрудка /дар айни замон тобеи Чумҳурии Белорус/ дар оилаи ҳуқуқшинос ба дунё омадааст. Туфулият ва наврасии Адам дар Новогрудка гузашта, таҳсилро низ дар ҳамин ҷо гирифтааст. Ӯ соли 1815 баъди тарк намудани мактаб ба факултаи физикаю математикаи Донишгоҳи Вилно дохил мешавад. Вале муҳаббати адабиёту таърих ва фанҳои чамъиятй ўро водор сохт, ки ба факултаи таъриху филология роҳҳат гирад. Мискевичи ташнаи илму дониш барои пурра фаро гирифтани илмҳои замонааш, махсусан эҷодиёти шифоҳии халқ, адабиёту забони лаҳистонй, таъриху адабиёти Юнону Рим дар назди профессорои, олимони варзида Гроддек /адабиёти Риму Юнон/ ва Л. Боровскию И. Лелевел /забону адабиёти лаҳистонй/ сабақ гирифтааст. Бар замми ин ӯ мустақилона ба омӯзиши забонҳо машгул шуда, дар тарҷумаи асарҳои нобиғаҳои тамаддуни чаҳонй ба забони лаҳистонй ҳисса гузоштааст. Ӯ ба осори маорифпарварони Фаронса, бахусус Волтер дилбастагии махсус дошта, достони "Бокираи орлеанй"-и ўро ба забони лаҳистонй тарҷума намудааст. Ҳатто дар пайравии достонҳои "Тарбияи духтар" ва "Тарбияи шоҳзода"-и Волтер достонҳои худ "Анеля" ва "Мешко шоҳзодаи Новогрудка"-ро иншо намудааст.

Адам Мискевич дар ташкил ва фаъолияти кружокҳои ҷавонони ватанхоҳи Лаҳистон – "Филоматҳо" ва "Филаретҳо" /Дўстдорони накўкорй/ ширкат варзида, дар васфи онҳо силсилаи шеърҳояшро эҷод намудааст.

Адам Мискевичро баъди хатми Донишгоҳ /с.1819/ бо роҳҳат ба шаҳри Ковно ба кори муаллимй мефиристанд, ки ӯ то соли 1824 дар ин шаҳрча зиндагй ва эҷод кардааст.

Фаъолияти шоирии Адам Мискевич аз овони таҳсил дар мактаби миёна оғоз ёфта, минбаъд пайваста ба эҷоди ҳикояву шеърҳои лирикй машгул шудааст. Чопи ҳикояҳои "Живила", шеърҳои "Суруди Адам", "Суруди филаретҳо", "Қасидаи ҷавонй" ва ғайра аз истеъдоди худодод ва маҳорати шоирии ӯ башорат медоданд.

Аввалин маҷмӯаи ашъори шоир бо унвони "Назм" /чилди аввал/ соли 1822 интишор ёфтааст, ки опро муҳаққикони осори Мискевич чун сарҳабори ҷараёни романтикй дар адабиёти Лаҳистон маъмулод кардаанд.

Чӣ тавре ки дар боло низ ишора шуд, ӯ барои иштирок ва фаъолияташ дар кори созмони филарету филоматҳо соли 1824 ба Литва бадарға карда мешавад. Аз ин пас то солҳои 1829 /5 сол/ зиндагиву эҷодиёти шоир дар Россия гузаштааст. Мискевич ба зудӣ бо декабристони рус А.Бестужев—Марлинский ва К.Ф. Рылеев ошноӣ пайдо намуда, аз наздик ба фаъолияти сиёсии онҳо шинос мешавад. Ӯ эҳсос намуд, ки онҳо /декабристон/ на танҳо барои озодии халқи худ, балки барои озодии халқҳои дигар, аз чумла халқҳои Лаҳистон низ мубориза мебаранд. Ба андешаи адабиётшинос Шокир Мухтор "ҳам Мискевич ва ҳам декабристони рус вазифаи адабиётро дар дигаргунсозии ҷамъият медиданд, онҳо зарурати адабиёти инқилобиро пеш гузоштаанд".

Шиносоии Мискевич бо доҳиён адабиёти рус А.С. Пушкин дар тафаккуру ҳаёти шоир гардиши куллиеро ба вуҷуд овард. Дертар ин шиносоии онҳо ба дӯстӣ мубаддал гашта, дар тақдири эҷодии Мискевич нақши муҳиме бозидааст. Ӯ тавассути донишу бою ҷаҳонбинии васеаш нисбат ба адабиёт, бахусус адабиёти Рими Юнон ва дигар халқҳои ҷаҳон дар тамоми сӯҳбатҳои адабӣ фаъолона ширкат варзида, ба дилу дидаи шоирон-декабристони рус ворид шуда буд. Ин аст, ки "адибони декабрист ҳам ба дӯсти лаҳистонии худ меҳр монданд. Ксанофонд Полевой овардааст: "Касе, ки бо Мискевич вохӯрдааст, ӯро филфавр на чун шоир, балки чун инсони доною босавод дӯст медорад..."

Ӯ дар фаъолияти доираи адабии Москва иштирок намуда, дар ҳамин ҷо ва шаҳри Қрим "Сонетҳои Қрим"-ро бо тамоми ҷузъиёташ /таҳриру такмилаш/ ба охир мерасонад. Китоб ҳаждаҳ сонетро дарбар гирифта, дар вақтҳои гуногун, ҳангоми сафарҳои шоир иншо шудаанд. Шоир пеш аз сурудани сонетҳо ба асарҳои А.С. Пушкин "Фонтани Бағчасарой", О. Сенковский "Сафар ба Шарқ", Шлегел "Ҳиндустон" ва "Сафар ба Таврид"-и И. Муравёв-Апостол, ки оҳангу таъсири Шарқ хеле пурзӯр аст, шиносоӣ пайдо намуда, бахраҳо бардоштааст. "Сонетҳои Қрим" шоирро дар байни уламою удабои русу халқҳои дигари Аврупо маҳбуб гардонид.

Дар эҷодиёти Адам Мискевич мавзӯи Шарқ ва образҳои шарқиёна мавқеи муҳим дорад. Зеро "шарқиёти осори ӯ аз нахустин қадамҳои шоириаш огоз ёфтааст. Чунончи, дар шеърҳои аввали китобаш – "Свитез", "Кӯргони Марыли", "Ренегат" ва "Пан Твардовская" мо ба вожаву таркиботи шарқиёна—шайтон, подшоҳ, афандӣ, ҳарам, ғазал, байт ва ғайра рӯ ба рӯ мешавем".

Муҳаққиқони осори шоир нишон медиҳанд, ки дилбастагии ӯ ба Шарқ ҳанӯз ҳангоми донишҷӯи Доншигоҳи Вилен буданаш тавассути устодонаш Г. Гроддек, Я ва А. Снядескиҳо, Лелевел, ки донандагони хуби тамаддуни Шарқ буданд, ба амал омадааст.

Худи Мискевич пайваста асарҳои дар мавзӯи Шарқ офаридашуда, махсусан осори шаркии Гёте, Шиллер, Волтер, Мор, Байрон ва дигарон-

ро мутолиа намуда, ҳатто достони "Ҳур"-и Байроиро ба забони лаҳистоӣ тарҷума намудааст. Дар омӯзиш ва аз ҳуд намудани мавзӯи Шарқ ва образҳои шарқиёна махсусан таъсири дӯстони шоир – мусташрикони варзида Хадзко, Верниковский, Ковалевский, ки ҳар яке дар пахлӯҳои гуногуни тамаддуни Шарқ тадқиқоти пуразишеро ба анҷом расонида буданд, бузург аст.

Дар байни солҳои 1827-1829 Мискевич баробари эҷод ба тарҷумаи қасидаҳои Ал-Мутанаббӣ ва Шанфаро /тавассути тарҷумаҳои фаронсавии Силвестер де Саси ва Лагранж аз забони арабӣ/ машғул шудааст, ки мо таъсири ин асарҳоро дар достонҳои ӯ "Конрад Валленрод" /1827/ ва "Фарис" эҳсос карда метавонем. Баъд аз ин /с.1829/ Мискевич Россияро тарк намуда, ба сафар мебарояд. Аввал ба Олмон /Германия/ ҳиҷрат намуда, дар ин ҷо бо шоири забардасти немис И. В. Гёте шиносоӣ пайдо намуда, аз сӯҳбатҳои ӯ баҳраманд мегардад. Маълум мегардад, ки "тавассути оҳангсоз Селтер ба Мискевич муяссар гардид, ки бо Гёте мулоқот бикунад. Сӯҳбатҳои шоири ҷавон бо адиби номдори немис басо завқовар будаанд. Бори охир Мискевичу Одинс бо муаллифи "Фауст" дар меҳмонхонаи келини Гёте Оттилия вохӯрданд ва суханронии шоири бузурги немис ба ҳар ду адиби лаҳистонӣ таассуроти хубе бахшидааст. Мискевич ба ақли адиби немис сар хам карда, ӯро тамоми умр дӯст дошт".

Онҳо баъд ба сафари Италия баромада Милан, Венетсия, Ферар, Флоренсия ва Римро тамошо намуда, чанд муддат дар Швейтсария зиндагӣ ихтиёр мекунанд. Соли 1832 боз ба Рим омада, бо баҳонаи чопи китобҳояш ба Париж меравад. Дар ин муддат ӯ қисми сеюми достони драмавии "Дядзҳо"-ро /1832, қисми 1-2-и асар с.1823 интишор шудааст/ ба итмом мерасонад. Дар ин драма Мискевич ҳамватанонашро барои давом додани муборизаи даъват намуда, қаҳрамонӣ ва устувории ҷавонони ватандӯстро ба созишкорӣ ва ҳудхоҳиро ҳудпарастии роҳбарону сарварони ҷамъият мукобил мегузорад. Достони "Пан Тадеуш /с.1834/ охирин достони калонҳаҷми шоир аст, ки онро муҳаққиқони осори шоир эпопеяи миллии халқҳои Лаҳистон шумориданд.

Ӯ чанд муддат /аз с.1838/ чун профессори Донишгоҳи Лозанна аз адабиёти Рими Кадим ба донишҷӯён лексия хондааст. Мавзӯи лексияҳои профессор Мискевич боиси таъкиди махсус аст, зеро "шоир аз боби эпосҳои Ғарбу Шарқ сухан ронда "Маҳабҳарата", "Сакунтала" ва "Шоҳнома"-ро бо асарҳои Ҳомеру Вергилий киёсу таҳлил карда буд. Ба шунавандагонаш, ки на танҳо аз донишҷӯён, балки аз профессороши Донишгоҳи Лозанна иборат буданд, хабар медиҳад, ки "Шоҳнома"-и Абулқосим Фирдавсӣ "Энеида"-и Осиё аст. Мискевич ҳамчунон таъкид карда буд, ки "Шоҳнома"-ро аз сар то по мутолиа кардан кори сахл нест". Адам Мискевич дар Париж рӯзномаи "Минбари халқҳо"-ро /с.1849/ таъсис дода, як катор маколаҳои сиёсии худро дар бораи муборизаи ха-

лкҳои Аврупо бахри истиклолияту озодй дарч мекунад. Баъдтар /1852/ Мискевичро бо супориши Наполеон китобдори китобхонаи машҳури Арсенал таъйин мекунанд. Рӯҳи озодманишии шоир ба ӯ имкон намедиҳад, ки дар як ҷо қарор гирад. Бинобар ин ӯ моҳи сентябри соли 1855 барои саёҳат ва идома додани силсилаи "Сонетҳои Қрим" роҳ сӯи Қустантания мегирад. Вале беморӣ имкон надод, ки орзуҳои Мискевич амалӣ гарданд. 26 ноябри соли 1855 дар натичаи беморияи вабо аз олам чашм пӯшид. Дӯстон ва ҳаводорони эҷодиёти шоир моҳи январи соли 1856 ҷасади ӯро ба Париж оварда ба хок супориданд.

Эҷодиёт ва умри пурбаракати шоир бахри озодию истиклолияти халҳҳо сарф шудааст. Ӯ дар шеъру достонҳои худ, ки "назми романтикии Лаҳистонро ободу пурфайз намудааст, сухани нав дар адабиёти ин халқ маҳсуб мешавад, зеро он аз замини шеъри Аҷам, бахусус назми инсонпарваронаи Фирдавсию Саъдию Ҳофиз сарчашма гирифтааст. Шеъри Мискевич назми Лаҳистонро аз қонуниятҳои кӯҳнаю принсипҳои классисизм раҳо дода, онро ба дарачаи назми халҳҳои соҳибшеър бардошт. Сухани тозаи Мискевич – синтези назми Шарқу Ғарб, синтези шеъри Петрарка, Гётею Пушкин ва Фирдавсию Саъдию Ҳофиз аст"

Шеърҳои Адам Мискевич аз солҳои 50-ум сар карда дар тарҷумаҳои М. Қаноат, А. Шарифӣ, А. Адҳам, Ҳикмат Раҳмат ва махсусан Қутбӣ Киром ба дилу дидаи хонандаи тоҷик роҳ ёфтааст. Соли 1969 мухтахаби шеърҳои Мискевич бо номи "Қасидаи чавонӣ" тавассути нашриёти "Ирфон" ба дасти хонанда расид.

Хулоса, Адам Мискевич ва асарҳои ӯ дар инкишофу пешрафти ҳаракати миллӣ-озодихоҳии халқи Лаҳистон, дар инкишофу азнавсозии адабиёту санъати ин халқ нақши муҳим бозидааст.

НАМУНАҲО АЗ АШЪОРИ АДАМ МИСКЕВИЧ

СОНЕТҲОИ ҚРИМ

Ҳар кӣ хоҳад шоире бишнохтан,
Бояд ӯ сайри қадамгоҳаш кунад.
Гёте
Дӯстнома барои сайёҳони Қрим
Муаллиф.

БИЁБОНИ АККАРМАН

Шино варзад дар укёнуси беоб,
Гиёху хирмани гул бекарона.
Ароба, чун қаиқ андар карона

Равон аз он биёбон коҳилона.
Бишуд бегах. На пайроҳе, на қӯрғон
Бичӯям раҳнамо исторагонро,
Бипӯшид абр уфқи бекаронро:
Дар Аккарман маяк гардид рахшон.
Сукунат! Ист" Ин дам бишнавам ман,
Ки моро шуд ниҳон, парвона пар зад,
Ки чашмони укобаш ҳам набинад,

Кунад дар осмонҳо турна қур-кур,
Садое ояд ар аз Литваи дур,
Тавон бишнид... Сокит! Вақти рафтан.

СУКУНАТ

Ливое чилва зад аз боди гармо,
Каме дар чунбиш омад мавҷи дарё.
Чу духтар, дида хоби бахти худро,
Бишуд бедору хуфт аз нав ба нармӣ.

Паси пайкор , чун байроқи ҷангӣ,
Хамида бодбонҳои таранге.
Ба лаппиш киштии занчирбаста,
Мусофир хандарӯ. Маллоҳ хаста.

Аё дарё! Ба қаърат зинда полип!
Ки дар бӯрони сарде мекунад хоб,
Валекин панча меёзад чу толиб.

Аё андеша! Дар ту— мори хотир,
Бувад вақти азобу ранҷ бетоб,
Дар оромӣ дилам озурд ҳозир.

БОҒЧАСАРОЙ

Қасри серодам кунун холист, маъвои Гирой,
Тахти шӯҳрат, маъбади ишқ—остону зинаҳо.
Як замон пешонасой карда онро авлиё,—
Гашта бар мӯру малах акнун дилоро як сарой.

---

[1] *Полип* – чонвари беҳаракати бахрӣ.

Тортан сақфу девораш дар нигористони он.
Дасти одам ба дунё баст нақши пурнигор
Ҳамчу дар нақши нигини Валтасар: "Вайрона!" дон

Фонтане боқист танҳо байни явшонзору хор—
Фонтани занҳои зебои ҳарам бар ёдгор,
Ашк мерезад ба ҳасрат нисбати вайронаҳо;

Салтанат! Шӯҳрат! Муҳаббат! Фатҳу базми босафо!
Боядӣ поист ҷовид, ман чӣ як оби равон,
Рӯзгоронам дароз, аммо шумоён-бенишон.

ШАБОНГАҲИ БОҒЧАСАРОЙ

"Шафақ чун лолагун гардад намози шом бар гардун",
Маҳи тобон ҳам зулмати шабро ҳукмрон гардад,
Парешон дар фазояш овози азон гардад,
Ба ҳар ҷониб равад мардум, шуда, аз хонақо берун.

Фурӯзон, дар самои чун ҳарам, аз нақм машъалҳо
Дар он ҷо пораи абре ӯ шино мекард фикронӣ,
Чу мурғи қуи хоболуду ӯ ба рӯи ороме;
Ки гӯё, синааш симину ҳар ду бол аз тилло...

Ба як ҷо, сояафкан сарв бар рӯи хиёбонаш;
Зи дуре—шӯҳҳо амсоли девони тануманде—
—Ситода, гӯиё гардида аз душман нигаҳбонаш...

Зи пушти торикӣ—аз қуллаи он кӯҳҳо, тозон,—
Ба мисли Фориси сӯзон—ҳучум гаҳ барқ меорад;
Намояд то ки он оромии афлокро вайрон...

ШАРҚ ВА ШИМОЛ

Макони ҳудсарии боду тӯфон мулки мо бошад,
Ҳасад бурдан ба аҳли Шарқ аммо носазо бошад.
Агарчи манзараш чун қолини Кашмир-рангин аст.
Пагоҳон шӯълаи хуршед гулро тоҷи заррин аст...
Дар он ҷо булбулон, аз шавқи дил, то субҳ бедоранд,
Ба завқи хандаи гул, чон фидо кардан раво
доранд;
Сабо бар дидаи бечора булбул лек хоб орад,
Гули бераҳм он фурсат никоб аз рӯй бардорад.

Бувад иқлими моён сарду ӯро мӯътабар донем,
Варо оромгоҳи пушту авлоду падар донем.
Ба он ҷое, замин иззат намояд мурдагонашро,
Фаромуш мекунанд, оё ба асре зиндагонашро?

Савол ва супориш:

1. Туфулият ва наврасии Мискевич дар кучо гузаштааст?
2. Шоир дар кадом кружоки ҷавонон иштирок дошт ва он чӣ ном дорад?
3. Фаъолияти шоирии Мискевич кай оғоз шуда будааст?
4. Барои кадом амалҳояш шоир бадарға шудааст ва ба кучо?
5. Аввалин маҷмӯаи ашъори шоир чӣ ном доштааст?
6. Сабаби сафарҳои шоирро чӣ хел мефаҳмед? Маънидод кунед.
7. Шиносоии ӯ бо Гёте кай ба вуқӯъ омад?
8. Шарқ дар эҷодиёти шоир чӣ тавр инъикос ёфтааст?
9. Оҳангҳои шарқиёнаро аз шеърҳои дар боло овардашуда ёбед ва маънидод кунед.
10. Дар ҷарҷумаи шеърҳои Мискевич кадом шоирони тоҷик ҳисса гузоштаанд?

РАСУЛ ҒАМЗАТОВ
(1923)

Ҳангоме ки номи Расул Ғамзатовро ба забон мегирем, пеши назарамон симои шоири шаҳири тоҷик Мирзо Турсунзода чилвагар мешавад ва дӯстии ин марди бузург бо Р. Ғамзатов ба хотир меояд. Эшон чун мунодии сулҳ дар пойдор ва мустаҳкам шудани амнияти дунё саҳми арзандае гузоштаанд.

Расул Ғамзатов соли 1923 дар оилаи шоири халқии Дағистон Ғамзат Садаса таваллуд ёфтааст. Туфулияти ӯ дар авули Сада гузашта, омӯзгори нахустинаш падар буд. Ин буд, ки Расул китоби нахустини саводи худ-сурудҳои халқиро аз падар омӯхт ва онҳо дар фитрату шуури ӯ чунбишеро ба амал оварданд. Худи шоир дар ин бора дар баромаду гузоришот ва чакидаҳои хомааш бо як сӯзу гудоз ишора намудааст: "Сурудҳои кӯҳистониён бо сиёҳӣ не, балки бо сиришки дидагон ва қатраҳои хуни ҷигар навишта шудаанд. Сурудҳои халқӣ-ин аввалин суруди аллаест, ки инсон мешунавад ва охирон наҳваи сӯгворист, ки бар сари тобут садо медиҳад. Охир, ҳар як суруде, ки ба забони халқҳои камшумор сиришта мешавад, таърихи гамангез ва ҷасоратхез дорад, ки ба шарҳи рӯзгори офаридагони он ҳамсангу ҳамоҳанг аст".

Расул Ғамзатов соли 1940 омӯзишгоҳи педагогии шаҳри Буйтакро хатм намуда, дар ибтидо чун омӯзгор ва дертар чун артисти театр кор кардааст. Аз хотираву ёддоштҳои ӯ бармеояд, ки шеърҳои аввалини ӯ

ҳангоми донишҷӯи омӯзишгоҳ будан дар саҳифаҳои рӯзномаи девориии омӯзишгоҳ ба табъ расида будаанд. Худи шоир қайд кардааст, ки "ман дар оилаи шоир таваллуд ёфта, ба воя расидаам ва бармаҳал ба иншои шеър оғоз кардаам. Ҳанӯз бистсола набудам, ки китобчаи аввалини ман ба забони аварӣ чоп шуд, вале он ибтидои фаъолияти шоironаи ман набуд. Ман огози фаъолияти эҷодии худро ҳамон вақт меҳисобам, ки мардум онро барои хондан мегирифтанд, на барои газетаро оташ гирондан. Шеърҳои аввалини ман вобаста ба ин ё он сана эҷод шудааст, ки онро Е. Евтушенко низ хеле хуб дарк намуда «шеърҳои санавӣ» маънидод кардааст».

Вале ӯ чун шоир дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ ном ва шӯҳрат пайдо намуд. Дар ин бора навиштаанд, ки "барои шоир шудани Расул як омили дигари хеле муассир боис шуд. Ду бародари калонии ҳудро бо нигоҳи кӯдакона аз дарвозаи хонаашон, ки имрӯзҳо зиёраттоҳи аҳли дил шудааст, ба ҷанг гусел карду умре интизор монд. Нигоҳи интизори ӯ аз шеъру таронаҳои ҳузнангези ногуфта пур шуд. Чашмони пурнури падарро дами дарвоза пурнам дид ва тапиши дили модарро, ки олами дардҳову уммедҳоест, пай бурд. Қисмати шоironаи ӯ аз ҳамон лаҳза сар шуд".

Чоп шудани асарҳои нисбатан бузурги ӯ бо номҳои "Хоки Ватан" ва "Суруди кӯҳ", ки аз маъниҳои тозаву рангин ва образҳои ҷадид саршор буданд, Расул Ғамзатовро бори дигар маҳбуби хонандаи авар гардонид.

Расул Ғамзатов соли 1948 барои касби камол ва рушду нумӯи шоириаш ба институти адабии ба номи Горкии ш. Москва дохил шуда, онро бо дипломи аъло /с.1950/ хатм намуд. Худи ҳамон сол барои китоби "Соли таваллуд" ба Лауреати мукофоти Давлатии СССР сазовор дониста шуд.

Дар байни хонандагони умумииттифоқ бошад, Р. Ғамзатов баъди нашри достони "Духтари кӯҳсор" дар саҳифаҳои маҷаллаи "Дружба Народов" /с.1958/ маҳбубият пайдо намуд. Дар саҳифаҳои маҷаллаи "Новый Мир" /с.1958/ нашр шудани силсилашеърҳои ӯ бо унвони "Ситораҳо месӯзанд" номи шоир ва шеъри ӯро манзури хонандагони ҷиҳатҳои гуногуни олам гардонид.

Ба таъбири адабиётшинос Валӣ Самад "ин хусусиятҳо дар осори ӯ оҳанги ҳаққоният ва навовариро беш аз пеш пурқувват намуда, тавоҷҷӯҳ ва рағбати хонандагонро дар тамоми гӯшаю канори олам ба Дағистон, дурусттараш ба назми Расул даҳчанд менамуданд... Хонандагон ҳуб мефаҳмиданд, ки сурудаҳои Расул танҳо дар ҳасорат ва назокат, вичдон ва зебоӣ, мукофот ва танбеҳ, муҳаббат ва хиёнат, шодӣ ва ғазаб, писханди душман ва нигоҳи гарми дӯст, шабҳои бехобӣ ва рӯзҳои тӯфонӣ, донаҳои ашк ва қатраҳои хун, шип-шип садо додани хома ва гуп-гуп задани дил эҷод шудаанд".

Бозёфтҳо ва образҳои нави шоирона аз як шеър то ба шеъри дигар, аз маҷмӯа то маҷмӯаи дигар дар эҷодиёти шоир афзуда, сафи мухлисонашро зиёд менамуд. Ин буд, ки Р. Ғамзатов барои маҷмӯаи шеърҳояш

"Ситораҳои дуродур" /Москва,1962/ сазовори Лауреати мукофоти Ленинй гардид.

Ин чо саволе ба миён меояд, ки чй боис шуд Р. Ғамзатов ва эчодиёти ӯ дар радифи бехтарин шоирони асри XX чой гирад?

Ба ин савол маҷмӯаҳои шеъру достонҳои шоир "Номаҳо", "Зарима", "Паёми авул", "Ситораҳои Дағистон", "Ситора бо ситора роз гӯяд", "Китоби сонетҳо", "Афсарони Русия", "Дағистони ман" ва ғайра чавоб мегӯяд. Ва сониян, худи шоир ба ин масъала рӯшной андохта навиштааст, ки "шоир набояд сояи замони худ бошад. Чунин вокеа ба ман низ рӯй додааст. Вокеа ин буд, ки замоне қахрамони халқи мо Шомилро бо бӯҳтон чосуси англисҳою туркҳо номида, эълон карданд, ки ӯ барои озодии халқҳои Дағистон мубориза набурда, баръакс дар байни халққо низоъ ва адоват хусматро барангехтааст. Ман шеъре навишта, Шомилро гуё фош намудам. Аз таърих, ки бехабар будам, ба моҳияти вокеаҳои рӯйдодаистода сарфахм намерафтам. Камина ба он кӯҳистоние монанд будам, ки саҳифаҳои Қуръонро варақ мегардонаду ба ягон ҳарфи забони арабй ошно нест, вале аз он ба завқ меояд... Аз ин рӯ, шоир набояд соя бошад".

Аз ин андешаҳои шоир бармеояд, ки ӯ ҳаёти инсонро ба таври такрорнаёбанда эҳсос менамояд. Дар пайдо намудани вожаю иборахои шоирона ва тавлиди шеъри нав "чон меканад" ва ҳамарӯза дар олами андешаҳои қахрамонони хеш бо оиҳо дар гуфтугӯ ва иртибот аст.

Ҳанӯзам дар сари туғёни илҳом,
Ба азми навчавонй менишинам.
Ҳанӯзам бар сари ҳар сатр то субҳ,
Ба уммеди равонй менишинам!

Яке аз мавзӯъҳои муҳимме, ки сабаби муваффақиятҳо ва маҳбуби хосу ом гаштани шоир гаштааст, ин мавзӯи муҳаббат ба Ватан ва ҳисси ватанпарастии шоир мебошад. Ӯ оид ба ин масъала таъкид мекунад, ки "барои адиби оламшумул шудан, аз ҳаёти ҳамаи халққои чаҳон асар навиштан шарт нест. Танҳо дарк карда тавонистани он лозим аст, ки инсон бо чй хушбахт ва хушбахтиро чй тавр дарёфт мекунад. Барои ин пеш аз ҳама ҳодиса ва вокеаҳои зиндагиро бо чашми дил дида, гарду губори оиро бо нафаси гарми рӯзгор тоза кардан лозим аст. Ҳамқисмати халқи худ бошад ва дар ҳаёт баробари ӯ пой гузорад". Бо таъбири ӯ дар байни мо бисёр касоне ҳастанд, ки дар дил аташи човид, аташи назм, аташи ривоят, аташи муҳаббати Ватан доранд, ин аташро ҳифз менамоянд ва ба дигарон эҳдо мекунанд.

Ман ҳам дар дили худ шарфан аташи човидро эҳсос мекунам. Вазифан худ низ мешуморам, ки ин шарораро хомӯш гардидан намонам, оиро доман занам, маҷбур созам, ки рӯшной диҳад, гарм кунад, то касй аз қафои ман меомада ин аташро аз ман қабул карда, ба сӯи оянда барад.

Шоир, вокеан вазифаи мукаддаси худро дар назди Ватани хеш сарбаландона ва бошарафона ичро намуд. Ин буд, ки ҷаҳониёни Ватани кӯчаки шоир — Доғистонро ба воситаи асарҳои ӯ, махсусан тавассути асари безаволу ҷаҳоншумули ӯ "Доғистони ман" шинохтанд. Дӯст доштани Ватан, мехру муҳаббат бастан ба он ва халқи онро аз Расул омӯхтанду меомӯзанд.

Дил на як тору на се хоҳад маро,
Бо ду тор, эй сози ман, овоз дех,
Ишқ як тори ману тори дигар
Мулки Доғистон бо ҷонам гирех!
Ё худ дар китоби "Доғистони ман" навиштааст:
Ба мисли кӯдаке к-андар дабистон
Ҳарфҳоро ҷанг андозад,
Ҳамеша вирд месозам,
Ҳамеша мекунам такрор: Доғистон.
Ба ҳар як пурсиши кӣ ё чӣ бетардид
Кунам изҳор: Доғистон.
Ба номи кӣ суруди ман? Ба номи ӯ!
Ба кӣ? Аз баҳри Доғистон!

Аз навиштаҳои Р. Ғамзатов хонанда эҳсос мекунад, ки ӯ ҳамеша ҳамқисмату ҳамтақдири халқу миллати худ буда, барои пос доштани номи он ва шаъну шарафи Ватани худ ба мисли Шомилу Ҳочӣ Мурод, Маҳмуд ва дигарон мубориза мебарад, зеро "... миллатро интихоб намекунанд, он ба мисли падару модар интихобнашаванда аст. Фарзандони ҳақиқӣ дар ҳама ҳолат падару модари худро мешиносанд".

Р. Ғамзатов чун мунодии сулҳ ба мамлакату кишварҳои зиёде сафар карда, аз наздик ба зиндагӣ ва адабиёту фарҳанги онҳо ошной пайдо намудааст. Аммо "тоҷикон ва Тоҷикистон ва махсусан адабиёти классикӣ ва муосири тоҷик дар олами рӯҳии шоир мақоми хосе дорад. Вай дилдодаи маданияти тоҷик, махсусан адабиёти оламшумули он аст".

Вокеан рӯҳи ватанҳоҳии Фирдавсӣ, рубоиёти оламгири Хайём, панду андарзҳои Саъдӣ, газалҳои пурошӯби Ҳофизу Ҷомӣ ба эҷодиёти Р. Ғамзатов бетаъсир намондааст. Ба таъбире "байни "Гулистон"-и Саъдӣ ва "Доғистони ман"-и Расул аз як тараф, рубоиҳои дахрошӯби Хайём ва чаҳорбайтиву сонетҳои Расул аз тарафи дигар, як шабоҳат ва наздикии шиҳонӣ ба мушоҳида мерасад: Дар шеър баробари Хайём шуда наметавонам гуфтани Расул, "ки аз Хайём шуд Ғамзат дилафрӯз" навиштани шоири рус Марк Максимов; "Ҳамқадаҳ ҳастанд бо Хайём доғистонӣён" ишора кардани М. Турсунзода моро водор месозад, ки ба тадқиқи оҳангҳои Хайём дар ашъори Расул амиқтар сар дарорем".

Р. Ғамзатов бо шоирони муосири тоҷик, махсусан ба М. Турсунзода иртиботи қавӣ дошта, дӯсти хеле наздику қадрдон низ буданд. Ин аст, ки ҳар ҷо дар бораи сулҳу вахдат, халқу миллат ва илму фарҳанг суҳан равад, аз ҳаммаслакиву дӯсти худ ёдовар мешавад:

Ҳар кучо Мирзо маро пеши назар ояд ҳанӯз,
Он гули сурхе, ки чун лахти ҷигар гул мекунад.

Ё худ дар яке аз мақолаҳои хеш ба муносибати 80-солагии Мирзо Турсунзода /газ. "Согласие", 13.XII.1991/ аз муносибати самимии М. Турсунзода ба худ едовар шуда менависад, ки дар дӯстӣ ӯ чун шеър бисёр самимӣ ва олиҳиммат буд.

Шеъру достонҳои Расул Ғамзатов ба дилу дидаи хонандагони тоҷик кайҳо боз ҷойгир шудааст. Аз солҳои 50-ум сар карда, шеърҳои алоҳидаи ӯ тавассути рӯзномаву маҷаллаҳои ҷумҳурӣ манзури хонандаи тоҷик гаштааст. Дар тарҷума ва паҳн намудани ашъори шоир хизмати М. Турсунзода, Лоиқ Шералӣ ва Абдулло Зокир бузург аст. Ду маҷмӯаи шеърҳои шоир "Суруди авул" /Душанбе:Ирфон, 1969/ ва "Модаронро пос доред" /Ирфон, 1983/ бо сухани пурмӯҳтавои адабиётшинос Валӣ Самад ва повести "Доғистони ман" /Душанбе: Инфон,1975; Адиб: 1984/ дар тарҷумаи Абдулло Зокир ба табъ расидааст.

НАМУНАҲО АЗ АШЪОРИ РАСУЛ ҒАМЗАТОВ

ЭЙ ҲАЁТИ МАН

Ҳаёти пуршару шӯрам
Пур аз уммеду армонам,
Ту будӣ бахти бисёре
На танҳо бахти ман, ҷонам.

Аз ин рӯ ҳар ғаму дардам,
Дили хунин, дами сардам,
Ба ёрон беасар нагзашт,
Ғаме дидам, асар кардам.

Ман аз дарду ғами ёрон
Набудам бетараф ҳаргиз,
Ғами эшон ғами ман буд,
Ками эшон ками ман низ.

Ғами бегонае чун тир
Зи ҷонам бигзарад якдам...
... Агар як шоха пажмирад,
Бигардад буттае сархам...

ЁД МЕКУНАМ

Ҳар лаҳза ёд мекунам маъвои дурро,
Дуошёна ошёни пурсурурро.
Ҳар лаҳза ёд мекунам саҳрову сангро
Аҳди шубобу ҷилваи аспи қашангро.

Ҳар лаҳза ёд мекунам он чашмасорро
Наздаш ба кӯза рафтани зебонигорро!
Пайроҳаи азиз ҳам бар ёд оядам,
Субҳи гусели дилбарам дилро кушоядам!

Аммо ба ёд н-оварам чун дӯст дорамаш,
Зеро нашуд,
ки як нафас аз дил барорамаш.

МОДАРОНРО ПОС ДОРЕД!

Месароям он чиро, ки ҷовидонӣ нав бувад,
Гарчи онро ман нахоҳам хонд монанди суруд,
Лек чун ҳарфе ки зояд созу оҳанги наве,
Андаруни синаи ман мекунад арзи вуҷуд!
Ин наво аз синаи ман сар ба боло мекашад,
Дар само хоҳад, ки паҳлу дар бари ахтар занад,
Аз ғаму шодӣ бароям достон гӯяд ҳаме,
Чун садои синаам ҳар сӯй болу пар занад.

Лек вақте ки бигӯям ман ба эъҷози тамом
Ин суҳан—Эъҷоз, балки ин суҳан Нуру сафост,
Мурдагону зиндагон, хезед рӯи по шавед,
Ҳам шумо, эй кӯдакон, дар ҷои
худ истед рост!

Ҳам шумо, эй кӯҷзори ҷангалистони абад,
Ҳам шумо, эй соқаҳои сабзаю гулҳои тар.
Ҷумла бархезед! Бархезед аз ҷо, кӯххо
Осмонҳоро ба каф бардошта болои сар!

Ҷумла бархезеду гӯши ҳуш бар ҳарфам диҳед,
Ин суҳан маҳфуз монда бо ҳама рангу ҷило,
Бо ҳама ҳуснаш мукаддас монда аз аҳди қадим,
Бар сипосаш ҷумла бархезед бо ҳурмат зи ҷо!

Мисли ҷангалҳо, ки бархезанд аз хоби саҳар,
Мисли ҳар як сабза, ки чӯяд нигоҳи офтоб,

Ҷумла барҳезед аз ҷо бар сипоси ин сухан,
Чунки маънояш ҳаёт асту паноҳи офтоб.
Ин сухан бо сеҳру афсун даъвати айёмҳост,
Бӯи чон меояд аз он, бӯи дилбози ҳаёт.
Балки он бошад шарори гулхани дарки наҳуст,
Балки он дар рӯи тифлон хонда бошад аз нишот.

Ин сухан, бигзор, бошад ҷовидону ҷовидон,
Бигзарад пайваста аз байни ҳазорон садду банд,
Бигзарад монанди тир аз синаи сангиндилон
Қадри он донад ҳамеша ҳар чавони хушманд.

Ин сухан ҳаргиз набуд олуда аз макру фиреб,
Андар он бинҳуфта ҳастию ҳаёти ҷовидон,
Ман даҳон пур карда гӯям бар сипосаш—рост ист!
Ин сухан Модар бувад, Модар бувад,
Модар, бидон!

АЗ "ДОҒИСТОНИ МАН"

ЗАБОН

...Забони халқҳо барои ман чун ситораҳои осмонанд. Намехостам, ки ҳамаи ситораҳо як шуда, ба ситораи бузурге табдил ёбанд. Ба ситораи бузург ҳочат нест, зеро як офтоб бас аст. Аммо бигзор ситораҳо ҳам нур пошанд. Бигзор ҳар кас худ ситорае дошта бошад...

Аз дафтарчаи хотирот. Боре дар Париж ман як рассоми доғистониро дучор кардам. Пас аз револютсия дере нагузашта, ӯ ба Италия хонданӣ рафта, он ҷо зани итолиёнӣ гирифта, ба ватанаш барнагаштааст. Ин доғистонии ба гиру мони кӯҳистон омӯхташуда ба ватани наваш бо душворӣ одат мекунад. Ӯ тамоми рӯи заминро чарх мезанад, дар шаҳрҳои зебои мамлакатҳои бисёр иқомат мекунад, аммо кучое равад, ғусса ҳамроҳаш. Хостам ин ғуссаи ӯро, ки бо рангҳо акс ёфтааст, бинам. Бинобар ин хоҳиш намудам, ки расмҳои кашидаи худро нишон диҳад.

Як сураташ "Ёди ватан" ном дорад. Дар ин сурат зани итолиёнӣ / ҳамон зани худаш/, ки дар бар либоси қадимаи аварӣ дорад, тасвир ёфтааст. Зан дар лаби чашма. Ба даст кӯзаи миси зарробони машҳури госатлинӣ, нишастааст. Дар нишебии кӯҳ авули хонаҳояш сангини аварӣ бо рангҳои ҳузновар тасвир шудааст, кӯҳҳо сархам. Қуллаҳои кӯҳҳо туманпӯш.

– Туман—ашки кӯҳсор,—гуфт рассом,— ҳангоме ки нишебии кӯҳҳоро туман мепечонад, аз ожанги чабини шаҳҳо донаҳои шаффофи об чорӣ мешавад... Ин туман—манам.

Дар сурати дигар паррандаеро дидам, ки бар шохи олуи кӯҳӣ нишастааст. Олу дар миёни сангистон рӯидааст. Парранда хониш дорад, кӯҳистонизане аз тирезаи хона ба ин парранда бо чашми ҳасрат менигарад. Рассом дид, ки ба расмаш бо рағбат менигарам, чунин шарҳ дод:

—Ин расм аз рӯи афсонаи қадимии аварӣ.

—Кадом афсона?

—Ҳамон ки паррандаро дошта, ба қафас меандозанд. Парранда дар банд афтода, шабу рӯз ватан, ватан... мегӯяд. Худи ман барин... Ба ватани худ ман ҳам аз тирезаи қафаси худ менигарам.

—Чаро гашта намеравед?

—Дер шуд. Дар вақташ аз ватанам дили чавони пурҳарорате оварда будам, оё метавонам, акнун ба чои он устухонҳои фартути худро бибарам?

Аз Париж баргаштам ва хешу табори он рассомро чуста ёфтам. Ҳайрате доштам, ки модараш ҳанӯз зинда аст. Хешу табор ҳикояи маро дар ҳаққи фарзанди ғарибашон, ки тарки ватан карда, диёри азизи худро ба сарзамини бегонае иваз намудааст, бо дили пурҳасрат гӯш мекарданд. Аммо, ба назарам, онҳо аз гуноҳаш гузашта буданд ва ба ҳар ҳол, зинда будани ӯро шунида, шодӣ мекарданд. Баногоҳ модараш пурсид:

— Ба аварӣ гап задед?

— Не, ба воситаи тарчумон. Ман ба русӣ, писаратон ба франсавӣ.

Модар рӯяшро ба рӯмоли сиёҳ пӯшонд, чунон ки ҳангоми шунидани марги писар мепӯшонад. Болои бом борон меборид. Мо дар Аваристон менишастем. Дар гӯшаи дигари дунё, дар Париж ҳам шояд он фарзанди ноқобили Дағистон садои бориши боронро гӯш мекард. Пас аз хомӯшии дуру дарозе модар гуфт:

— Ту ғалат кардӣ, Расул, писари ман кайҳо мурдааст. Вай писари ман не, писари ман забони ман, забони модари авар ёддодаро фаромӯш намекард.

Савол ва супориш:

1.Барои кадом асараш Р. Ғамзатов Лауреати мукофоти Давлатии СССР гаштааст?

2.Чӣ боис шуд, ки Р. Ғамзатов ва эҷодиёти ӯ дар радифи беҳтарин шоирони асри XX ҷой гирад?

3.Мукофоти Ленинро кадом сол, барои кадом асараш гирифтааст?

4.Чаро Р. Ғамзатовро мунодии сулҳ меноманд?

5.Шеъру достонҳои шоирро кадом мавзӯъҳо дар бар гирифтааст?

6.Р. Ғамзатов бо кадом шоирони тоҷик иртиботи дӯстию рафоқат дошт?

7.Шеърҳо ва повести машҳури ӯ "Дағистони ман" аз тарафи кадом шоирону мутарҷимони тоҷик тарҷума ва нашр шудааст?

8.Порчаи мансур оё ба шумо маъқул шуд? Агар маъқул шуда бошад, андешаатонро дар бораи он баён кунед.

9 ...Ту ғалат кардӣ, Расул, писари ман кайҳо мурдааст" гуфтани модари он рассом чӣ маънӣ дорад? Фаҳмонед.

МӮСО ҶАЛИЛ
(1906-1944)

Халқ далериву шуҷоат ва қорнамоиву мардонагии фарзандонашро ҳеҷ гоҳ наметавонад фаромӯш созад. Ҳанӯз аз қаъри асрҳо овозаи қаҳрамонии Рустами достон ба гӯш мерасад ва ё ҳар лаҳза аз далерии Темурмалику Спитамон ва Муқаннаъу Восеъ суҳан ба забон меояд.

Фарзанди баруманди халқи тотор Мӯсо Ҷалил низ аз ҷумлаи ҳамон қаҳрамонҳоест, ки ба қаламу бо яроқ барои ҳифзи номусу ному имони Ватан мубориза бурдаву дар ин роҳ қурбон шудааст.

Мӯсо Ҷалил соли 1906 дар деҳаи Мустафинаи вилояти Оренбург таваллуд шуда, саводи ибтидоияшро низ дар ҳамон ҷо гирифтааст. Қисмат барои М. Ҷалил табъи баланду истеъдоди фитриро саховатмандона бахшида буд. Қобилияти шеърфаҳмӣ ва шеърэҷодкунии ӯро атрофиёнаш гувоҳии оянди дурахшони ӯ донистанд. Чунон ки худи ӯ дар "Васият" ба дӯсташ Азиз Кашшоф ишора кардааст, ба шеъру шоирӣ хеле бармаҳал дил баставу худаш низ бармаҳал ба эҷоди шеър пардохтааст.

"Аз соли 1916 менависад ӯ, ба шеърнависӣ сар кардам. Шеърҳои солҳои 1916-1917 эҷодкардаам нигоҳ дошта нашудааст. Як шеъри соли 1917 ба мукобили ҷанг дар Аврупо навиштаамро ба "Вақт" фиристодаам, аммо он шеър чоп нашуд". Баъди як соли ин , яъне соли 1919 нахустин шеъри ӯ бо номи "Бахт" дар рӯзномаи "Қизил Юлдуз" (Ситораи Сурх) бо имзои "Кечкене Ҷалил" (Ҷалили хурдакак) аз чоп баромад. Ҳамин рӯзнома М. Ҷалилро чуи шоир кашф кард ва номи ӯро бо чопи паиҳами шеърҳояш чун шоир ба атрофиён шиносонд. Фаъолияти шоирии М. Ҷалил ҳамчунон ки ҳамсараш Аминахонум дар хотираҳояш қайд мекунад, баъди аз Оренбург ба Қазон омадани ӯ хеле ташаккул ёфт ва пеш рафт. Маҷмӯаи нахустини шеърҳояш дар ин ҷо соли 1925 бо номи "Мо меравем" аз чоп баромад. Баъди ин маҷмӯаҳои дигари ӯ "Ба рафиқ" (1929), "Шеърҳо ва достонҳо" (1934), "Шеърҳо" (1939) ва як қатор асарҳои дигараш рӯи чопро диданд. То саршавии Ҷанги Бузурги Ватанӣ фаъолияти ӯ хело доманадор буда, якбора дар чандин ҷабҳаҳо амал кардааст. Хусусан дар корҳои комсомолӣ фаъолона иштирок карда, дар ин соҳа ба муваффақиятҳо ноил гардидааст.

Худи ӯ қайд мекунад, ки "кори комсомолӣ тачриба ҳаётии маро бой гардонд, маро обутоб дод ва бо рӯҳи дилгармиву муҳаббат ба ҳаёт тарбия намуд".

Ӯ то огози ҷанг чун шоир ва шахси ба идеалҳои олии ҳаёт содиқ роҳи худро дар зиндагӣ ба мавкеи хеш дар чамъият муайян намуда буд. Бинобар ин, бо баробари шунидани хабари шуми ҷанг ӯ ихтиёрӣ ба комиссариати ҳарбӣ рафт ва хоҳиш намуд, ки ӯро ба сафи аскарони шӯравӣ— муҳофизони Ватан фиристонанд. Дигар хел шуданаш ҳам мумкин набуд, охир чӣ тавр шоире, ки тамоми сурудҳояш оташ буданду дар оҳҳо

садокатро ба Ватан ва идеяҳои бохирадонаи он ташвиқ мекарданд, аз муҳофизати Ватан дар канор мемонд. Ӯ 23 июни соли 1941 ба муҳофизати Ватан рафт ва дар қатори муҳофизони дигар ба ҷанги зиддифашистӣ дохил шуд. Аз рӯзҳои нахустини ҷанг ба ғалабаи ҳалқи шӯравӣ боварӣ дошт ва дар шеърҳояш аскарону халқро низ бо ин боварӣ рӯҳбаланд менамуд. Дар мактуби 24 марти соли 1942 ба духтараш Чулпон навиштааш аз зафарҳои армияи шӯравӣ қаноатмандиашро чунин изҳор намудааст: «Ба ту саломи оташин мефиристам ва туро мебӯсам. Ман танҳо ҳамин лаҳза аз ҷанг ба ҷои хобам омадам. Мо фашистонро сахтакак кӯфтем. Онҳо ба ақиб нигоҳ накарда мегурезанд. Пушкаҳои мо онҳоро ба снарядҳои худ меҳмондорӣ мекунанд ва онҳо, ҳарчанд ки ин ҷо хунуки сахт аст, дар оташи ӯ месӯзанд»...

Ин муҳофизи содиқи Ватан дар яке аз муҳорибаҳои шадид ба дасти душман афтод ва муддате аз ӯ дараке пайдо нашуд. Ва баъд маълум гардид, ки ӯ бо асирони ҳарбӣ якҷоя аз дохил ба мукобили фашистон мубориза мебаранд. Асирони ҳарбиро, ки фашистон ба мукобили армияи шӯравӣ бо роҳу усулҳои гуногун тайёр мекарданд, бо ҳам муттаҳид намуда, чӣ будани Ватан ва муқаддас будани онро мефаҳмонанд. Бо варақаҳои пинҳонӣ ба асирони ҳарбӣ роҳу усулҳои гуногуни муборизаро нишон медиҳад ва бӯҳтон будани суханҳои бардурӯғи фашистонро фош карда, онҳоро ба мардиву мардонагӣ даъват мекунад.

Мард бошӣ, тан мадеҳ бар бандагӣ,
Ҷанг бо дандон бикун бо бандагӣ.
Мард бошӣ, ҷон деҳу бандӣ машав,
Бошад истиқлол ҳусни зиндагӣ.

(Тарҷумаи Ҳ.Раҳмат)

Баъди ошкор шудани сирри пинҳонкорон онҳоро бо роҳбарии М. Ҷалил ҳабс намуданд. Аммо фашистони гитлерӣ аз истифодаи маҳбусони ҳарбӣ ҳанӯз даст накашида буданд ва барои ташвиқи идеяҳои разили худ ба камераҳои маҳбусон рӯзномаву варақаҳои қалбакии немисиву русӣ паҳн мекарданд. Аммо ашъори парокандаи М. Ҷалил, ки танҳо дар хошияҳои рӯзномаҳо сабт мешуд, ташвиқи идеяҳои фашистонро пахш мекард. Ҳар як сатри он ашъори ҷонсӯз ва интиқомхоҳона ҷои садҳо рӯзномаҳои фашистонро мегирифт ва ба таъбири шоир ва тарҷумони лазгӣ "ашъори М. Ҷалил мисли тирҳои сайёде буданд, ки танҳо ба нишон мерасиданд". Ҳамин ашъори нишонраси ӯ аз маҳбасҳои фашистӣ дар шакли ду дафтарчаи кисагӣ берун баромад ва имрӯз бо номи "Дафтари Маобит" машҳур аст. Дафтарчаи якум ба воситаи дӯсти шоир собиқ асири ҳарбӣ Аббос Шарифов ва дафтарчаи дуюм ба воситаи ватанпарасти белгиягӣ Андре Темерманс ба дасти адибони тотор расид ва минбаъд ба саъю кӯшиши онҳо дар шакли китоби алоҳида борҳо нашр

гардид. Дар сахифаи охирини дафтарчаи якум васияти шоири қаҳрамон чоп шудааст, ки ҳаёту зиндагии ӯро метавонад равшан намояд.

"Ба рафиқе, ки бо забони тоторӣ хонда метавонад ва ин дафтарчаро мехонад. Инро шоири намоёни тотор Мӯсо Ҷалил навиштааст. Қисмати таърихии ӯ чунин аст: ӯ соли 1906 таваллуд шудааст. Дар Қазон ва дар шаҳри Москва хонаи истиқоматӣ дорад. Дар диёраш ӯро чун шоири намоён эътироф мекунанд. Ӯ соли 1942 дар вақти муҳорибаи фронтӣ асир афтод. Ӯ дар асирӣ ҳама гуна вазъиятро дид, аз 40 марг гузашт ва баъд ба Берлин оварда шуд. Дар ин ҷо барои иштирокаш ба дастаи пинҳонкорон ва ташвиқи ақидаҳои шӯравӣ ба ҳабс гирифта шуд. Ӯро ба ҳукми қатл маҳкум мекунанд. Ӯ мемирад. Аммо аз ӯ 115 шеъри дар асирӣ ва ҳабс навиштааш мемонад. Дили ӯ барои ин шеърҳо парешон аст. Барои ҳамин ӯ кӯшиш намуд, ки аз ин 115 шеър ақаллан 60 тоашро тозанавис кунад. Агар ин дафтарча ба дасти ту афтад, озода ва бодиққат онро тозанавис кун, баъди ҷанг низ нигоҳ дор ва эҳтиёт намо ва ба Қазон хабар расон ва онро ҳамчун шеъри шоири шаҳиди тотор чоп намо. Ҳамин аст васияти ман. Мӯсо Ҷалил. 1943, декабр".

Дар ҳақиқат ӯ аз тақдири худ огоҳӣ дошт ва ӯро ҳамроҳи 11 нафар пинҳонкорон 25 августи соли 1944, соати 12 рӯз дар ҳабсхонаи Шпандау ба қатл расониданд.

Барои Мӯсо Ҷалил дар роҳи мубориза бахри истиқлоли Ватан мурдан ин шараф буд. Бинобар ин ӯ марги худро осудаву оромона ва бо лабони майли табассум пешвоз гирифт. Ба ҷаллодони фашистӣ дар як шеъри пеш аз маргаш чунин хитоб кардааст.

Ман асирам, асири зиндонам,
Сари худ хам намекунам аммо!
Ба сарам гар табар занӣ, ҳатто
Нашавад тах ягон зи мижгонам!
(тарҷумаи А. Қаҳҳорӣ).

Фашистон танҳо тавонистанд чисми ӯро побуд созанд, номи ӯ тавассути ашъораш абадан зинда монд ва имрӯз низ ашъори ӯ халқро ба мубориза барои осудагӣ ва озодиву истиқлол даъват менамояд. Ашъори ӯ бо забонҳои гуногун тарҷума шудаанд. Доир ба фаъолияти ҷангӣ ва пинҳонкории ӯ ва доир ба эҷодиёташ китобҳои зиёде навишта шудаанд, кӯчаву хиёбонҳо, колхозҳо, совхозҳо, театру мактабҳо ва параходи азиме номи бошарафи ин шоири қаҳрамонро гирифтаанд.

Мероси адабии М. Ҷалил ба мавзӯъҳои гуногун бахшида шуда, дар онҳо ҳам ҳаёти одамони озоди шӯравӣ, меҳнати софдилонаи онҳо барои ободии кишвар ва ҳаёти ҷавонони саодатманд ва ҷаҳду ҷадалҳои онҳо васф шудааст.

Аз ҷумла дар шеъри "Нома аз Волга" (1933) образи колхозчии пир, дар шеъри "Суруди мохигирдухтар" (1933) образи духтари меҳнатдӯст

ва дар достони "Хаткашон" (1938, нашраш 1940) ҳаёти чавонони шӯравӣ акс ёфтааст. Ӯ барои эҷоди либреттои "Заринмӯй" (1941) соли 1948 сазовори Мукофоти давлатии Иттиҳоди Шӯравӣ гардид. Ашъори давраи ҷангии ӯ бошад, аз некбинӣ ва боварӣ ба ғалабаи муборизони зидди фашизм ва шуҷоату мардонагии онҳо саршор аст. Шеърҳои "Пеш аз ҳучум" (1942), "Аз госпитал" (1941) ва китоби "Нома аз хандак" (1944) намунаи лирикаи замони ҷангӣ мебошад.

Мӯсо Ҷалил соли 1957 барои силсилаи шеърҳои "Дафтари Маобит" сазовори мукофоти Ленинӣ (баъд аз маргаш) гардид.

Хонандагони тоҷик низ дар қатори хонандагони халқҳои дигар ашъори ӯро ба забони модариашон мехонанд. Шоирони зиёди тоҷик аз қабили М. Ҷаноат, А. Қаҳҳорӣ, Ф. Ансорӣ, У. Раҷаб, Г. Сулаймонова, Ш. Ёдгор, А. Адҳам, Ҳ. Раҳмат, А. Шарифӣ ва дигарон ашъори ӯро тарҷума кардаанд ва қисми дигаре дар ситоиши қаҳрамонии ӯ шеър гуфтаанд.

"Дафтари Маобит", ки маҳсули охирин рӯзҳо ва дилу дидаи пурҳуни ӯст, соли 1966 ба забони тоҷикӣ бо сарсухани Нурмуҳаммад Табаров аз тарафи нашриёти "Ирфон" нашр гардид.

Гурӯҳи калони олимони тоҷик аз қабили В. Асрорӣ, А. Сайфуллоев, Ҳ. Шодикулов, Валӣ Самад ва Муртазо Зайниддинов доир ба соҳаҳои гуногуни ҳаёту эҷодиёти ӯ андеша баён кардаанд, ки ҳамаи ин гувоҳи муҳаббат ва самимияти халқи тоҷик ба рӯҳи оташбори шоири қаҳрамон аст. Ва чиҳати дигаре низ ҳаст, ки сабабгори дучандии муҳаббати тоҷикон ба ӯ шуда метавонад. Ин чиҳат ҳамин аст, ки худи ин шоири қаҳрамон ба адабиёти классикии тоҷику форс дилбастагӣ дошта, ҳанӯз дар синни 13 солагиаш аз намунаҳои ин адабиёт баҳраманд шудааст. Ин матлаброн худи ӯ дар "Роҳи ҳаёт"-аш қайд кардааст. Як далели дигари таъриҳӣ низ метавонад гувоҳи ин гардад. 4 марти соли 1935 дар Кремл ба тоҷикдухтари 11-сола Мамлакат Наҳангова Ордени Ленин супориданд. Дар ҳамин форум М. Ҷалил бо М. Наҳангова ҳамсӯҳбат шуда, дар ҳаққи ӯ бо номи "Пионерка Мамлакат турында жыр" ("Суруд дар ҳаққи Мамлакат") шеъре эҷод кардааст.

Ҳамин аст, ки ному ашъори М. Ҷалил дар дилу дидаи хонандагони зиёде ҷой шудааст ва зиндагиву марги ӯ чун суруди интиқом ба гӯш мерасад.

Ҳаёти ман суруде буд, к-оханги вай охир шуд,
Садо бидҳад суруди интиқоми гашта марги ман.

БЕПО

Бозгаштам, Дилбар, истиқбол кун!
Гарчи бепоям, ту хурсандӣ намо,
Пеши душман хам накардам қоматам,
З-ин сабаб хам канд ӯ пои маро.

Зад ба тире хасм, афтодам ба хок.
— Сар фаровардӣ! —бигуфту шод шуд,
Лек дарҳол он ба ваҳм омад, чу ман
Хестам бепо, ситодам рост худ.

Баҳри хуни ман замин омад ба қаҳр,
Сар фаровард ашколуд ҳар ниҳол,
Дод қувват баҳри ман модар—замин,
Ҳам намонд афтодану бахшид бол.

Ҳар як аз мачрӯҳи мо бошад чунин:
Ҳар яки он зидди чандин душман аст,
Гарчи ин бедаст, вай бепо бувад,
Лек рӯҳи мо матин чун оҳан аст.

Бозгаштам, Дилбар истиқбол кун!
Гарчи бепоям, машав хуни ҷигар,
Рӯҳи вичдонам бувад оинавор,
Маънии одам дар ин набвад магар?

БОВАР МАКУН

Ҳар касе дар ҳаққи ман гӯяд агар:
"Монда шуд, афтид, тарсид аз хатар".
Не! Азизам ту ба ин бовар макун!
Дӯсти ман нест шахси бадхабар.

Дар ливо бо хун навиштастам: ба пеш!
Ёд кардам ман қасам ҳар дам: ба пеш!
Ҳақ ба тарсу ларз дорам баъд аз ин?
Монда гардам? Дар сухан гӯям: ба пеш!?

Ҳар касе дар ҳаққи ман гӯяд агар:
"Ӯ Ватан бифрӯхт ҳангоми хатар".
Не! Азизам, ту ба ин бовар макун!
Дӯсти ман нест шахси бадхабар.

Ман "Ватан" гӯён, "ту" гӯён омадам,
Байни оташ ҷанг кардам ҳар қадам,
Гӯ: кӣ мемонад бароям дар ҷаҳон
Гар диҳам аз даст ёру кишварам?

Ҳар касе дар ҳаққи ман гӯяд агар:
"Мурд Мӯсо –шавҳарат вақти хатар".
Не! Азизам, ту ба ин бавар макун!
Дӯсти ман нест шахси бадхабар.

Хок созад чисми инсонро ниҳон,
Лек натвонад кунад хомӯш он
Қалби аз ашъор чӯшони маро!
Он касеро, ки диҳад мардона чон,
"Мурд" мегӯянд оё дӯстон!

ШОИР

Тамоми шаб асар бинвишт шоир,
Фурӯ мерехт ашкаш рӯи коғаз.
Ба берун муттасил шӯрида бӯрон,
Зи раъду барқ таркиш дошт гунбаз.

Шамол аз дар дарун мезад, чу гумроҳ,
Парешон менамуд авроқи шоир.
Зи дар беруи давида сахту мудҳиш,
Ба ҳар сӯ мекашид уллос дилгир.

Ба дарё хест мавчи кӯҳмонанд,
Сафедоре зи бех афтод аз барқ,
Сипас хомӯшии шаб соҳирона
Намудӣ кулбаҳоро яксара ғарқ.

Тамоми шаб даруни хона шоир
Ба мисли офтобе оташ афрӯхт.
Зи қалби ҳамчу бӯрон дархурӯшаш
Ба коғаз ҳиссиёти хеш андӯхт.

Зи чояш хест ҳангоми сапеда,
Ҳама бинвиштаҳои хеш сӯзонд.
Бадар рафт аз дари хона...
Сукунат
Фаро омад, шафақ ҳар сӯ фурӯзон.

Чиҳо бинвишт шоир андар ин шаб?
Чӣ эҳсосе варо медошт сармаст?
Варақҳои дилаш бар бод дода,
Кучо гоиб бишуд аз хона бошаст?

Шавад бӯрон, шамоли тунд хезад,
Ҳама шаб хоб аз чашмон гурезад
Шуморо нури субҳу боду бӯрон
Ба дил эҳсоси шоир мебирезад.

Савол ва супориш:

1.Тарҷумаи ҳоли Мӯсо Ҷалилро бо тарҷуман ҳоли шоири ҷанговари тоҷик Ҳабиб Юсуфӣ муқоиса кунед, дар он чӣ умумиятҳоро мебинед.

2.Ватан дар эҷодиёти шоир чӣ мавқеъ доштааст?

3.Байти:

Ҳар касе дар ҳаққи ман гӯяд агар:
"Ӯ Ватан бифрӯхт ҳангоми хатар"-ро

чӣ ҳел мефаҳмед, маънидод кунед.

4.Шеърҳоро ҳонед ва аз ёд кунед.

ҲЕРМАН ҲЕССЕ
(1877-1962)

Ҳерман Ҳессе шоир ва нависандаи бузурги олмонизабони швейтсарӣ буда, соли 1877 дар шаҳри Колу ба дунё омадааст. Падараш табаъаи давлати Русия ва модараш духтари як миссионере буд, ки дар Толочрии Ҳиндустон ба дунё омадааст. Модари Ҳиссе дар китобчаи хотироти худ менависад:

«Дар рӯзи якшанбе дуюми июли 1877 марҳамати илоҳӣ насиби ман шуд ва дар соати 5 тифле бисёр зебо ва бузург ба дунё овардам, ки бо чашмони обии равшанаш ба рӯшной назар афканд».

Дар айёми ҷавонӣ на танҳо падар ва модари ӯ моил буданд, ки Ҳерман илоҳиёт биёмӯзад, балки ин арзонтарин риштаи тахсил ба шумор мерафт. Зеро ҳар сол дар ҳудуди 45 нафар аз писарони чордаҳсола бо истифода аз як кӯмаки таҳсилӣ дар яке аз донишгоҳҳои он замон таҳсил мекарданд ва баъд аз гузаронидани имтиҳони махсус ба калисои «Молбрун» мерафтанд. Тасвири ин имтиҳон ва хулосаи аҳволи ин давронашро дар достони «Зери чарх» пайдо намудан мумкин аст.

Дар соли 1891 Ҳерман имтиҳони мазкурро супорида, ба калисои «Молбрун» дохил мегардад. Таълими хушки мазҳабӣ рӯҳи пуршӯру ҳарорати ӯро меафсурад ва вайро сахт ба ёди зодгоҳи хеш меандозад. Дар соли 1892 аз муҳити мазҳабӣ ба танг омада, роҳи фирорро пеш мегирад ва аз дарсу қилуқолаш рӯ тофта ба ҷониби Колу рахсипор мешавад. Дар он ҷо ба китобфурӯшӣ ва ҷанде ба корҳои дигар машғул мешавад.

Ҳессе дар баъзе осори хеш Колу — зодгоҳи худро сеҳросо тавсиф кардааст ва шаҳри худро бо хонаҳои чӯбин ва рӯдхонаи зебои хурӯшони он ва бо турраи гесувони духтарҳо ва рӯдборҳо ва дастаҳои зебои гул

шарх додааст. Ин манзараҳо дар достонҳои «Чавонӣ зебост», «Зери чарх», «Достонҳо ва китъаи «Кунули» ба чашм мехӯрад.

Аз осори номаъруфи Ҳессе, ки қабл аз «Патар Комин Синд» навишта шудааст, китъаи «Гуфтугӯе бо як гунг»-ро бояд ном бурд, ки дар он ишке бас чолиб ва амик нишон дода шудааст: «... Ту чӣ фикр мекунӣ, агар бигӯям чаманзор. Ту дар он калима садои насимро дар миёни дарахтони булут намешунавӣ ва бӯи гулҳои ёсро истишмом намекунӣ ва сутухи рангини чаманзорро, ки пӯшида аз гулҳост, намебинӣ...»

Он чӣ ки Ҳессе муддатҳо ҳудро бо таассуроти Колу машгул кард, ҳамоно зебоиҳои ин шаҳри кӯчак ва таассуроти чаҳонӣ ва барҳамой буд, ки баъдҳо поя ва асоси мавчудияти маънавӣ ва тарзи зиндагии ӯ гашт. Дар чунин дунёе рӯҳи Ҳессе парвариш ёфт ва бо мутолиоте, ки дар китобхонаи падари бузургвораш мекард, ба илми забоншиносӣ ва дастури забон иҳота ёфт. Инҳо ҳама сабаби он шуданд, ки сухани ин шоир ва нависанда сохтмони равшан пайдо кунад ва натичаи комилан мантикӣ ва фалсафӣ ба худ бигирад.

Ҳессе дар соли 1899 дар 22-солагӣ ба Базел мурочиат кард ва аввалин асари ҳудро бо номи «Ашъори романтикӣ» дар тахти таъсири китъаи «Як соат баъд аз нимашаб» — ном асари Рилке мунташир сохт. Ҳессе дар ин шаҳр низ дубора ҳирфаи китобфурӯширо пеша кард ва бо осори Ҳофман, Тик, Наволис, Ҳайне ва Клаф ошно шуд ва аз лиҳози фалсафӣ низ китоби «Чунин гуфт Зартушт»-и Нитшеро мавриди омӯзиш қарор дод ва таълими вайро сахт баррасӣ кард.

Вай дар соли 1903 баъд аз мусофирати Итолиё романи «Патар Комин Синд»-ро интишор дод, ки бо муваффақияте, ки ӯ интизораш набуд, рӯбарӯ гашт Ин роман, ки таъсире аз Клаф дар он ба чашм мехӯрад, достони чавонест, ки деҳкадаи ҳудро тарк мекунад ва дар ин дунёи бекарон яккаву танҳо ҳудро ба дасти ҳаводис месупорад ва ҳангоме, ки солҳо аз умраш гузашт, ба деҳкадаи ҳуд бозмегардад ва ҳамон тариқи зиндагонии падарони хешро пеш мегирад. Забони Ҳессе дар ин роман ба кадре шево ва равон аст, ки бино ба гуфтаи мунаққидон ҳеч асаре то бад-ин ҳангом инчунин гиро ва ҷаззоб ва дар айни ҳол сода ва пур аз лутф нигошта нашуда буд.

Ҳессе баъд аз ин муваффақияти аввалини адабияш ба Гайнҳоф, вокеъ дар Швейтсария муҳочират кард. Тобистони ҳамон сол (1904) вай бо духтаре бо номи Мари Барнули издивоҷ кард.Хусусиятҳои ин занро Ҳессе дар соли 1919 баъд аз чудоияшон дар китоби «олиби ҳуд ба номи «Достонҳо» мучассам сохтааст.

Ҳерман Ҳессе дар байни солҳои 1907 то 1912 мачаллаи «Марс»-ро интишор медод. Дар соли 1910 «Гертруд»-ро навишт ва як сол баъд мусофирате ба Ҳиндустон кард ва дини Будда ва брахманони он диққат мавриди мутолиа қарор дод. Сипас дар соли 1912 ба Берн бозгашт ва то поёни ҷанги ҷаҳонсӯзи аввал дар он ҷо маскан гузид.

Дар байни ин солҳо Ҳессе «Русҳолд» (1914), «Кнулб» (1915), «Достонҳо» (1919) ва «Демиан»-ро, ба риштаи таҳрир даровард. Сипас аз соли 1919 то ҳангоми маргаш дар Монтогнуло дар наздикии Лугону дар Тисип маскан гузид.

Аввалин асари адабии ӯ, ки дар ин шаҳр ба вуҷуд омад. «Охирин тобистони Клингсур» ном дошт. Баъдҳо се достон «Клин ва Вагнир» ва «Сидҳорта» ва ҳамон достони фавқуззикрро таҳти унвони «Роҳе ба дарун» интишор сохт. Як сол баъд аз ин достони «Ашъори наққош»-ро таълиф намуд. Соли 1922 таҳти таъсири сафари Ҳиндустон достони беназири «Сидҳорто»-ро навишт ва он андешаҳое, ки дар «Демиан» огоз карда буд, дар ин асари ҷолиб ва арзандаи худ такмил ва инкишоф дод. Таърихи вуқӯи ҳаводиси ин достон ба эътибори таваллуди Буддо дар соли 560 қабл аз милод (қарни шашум ва панҷуми пеш аз милод) аст.

«Сидҳорто» достони писари бараҳманест ба ҳамин ном, ки ҷавонии хешро ба маросимҳои мазҳаби худ ғарқа сохта ва аз ҷавонҳои ҳамсинну соли хеш дар ин ҷода бартарӣ ҷустааст, вале бо ҳамаи инҳо ӯ худ аз ин вазъ қонеъ нест. Бо мурури замон ҳатто аз он ки Прочопоти дунёро офардиааст, шак меовард.

Бино ба гуфтаи Ҳугубол Ҳессе дар ин достон саъй кардааст, ки ҳикмат ва ирфони Шарқу Ғарбро ба ҳам пайвандад ва бо чунин ойине биништи заминии худро поя гузорад.

Усулан биниши ҳиндӣ ва юнонӣ дорои ихтилофот аст. Мутафаккири ҳиндӣ мушкилоти фалсафиро бо мантиқи дарунӣ ва эҳсосоти шоиронаи худ бозгӯ мекунад. Вале файласуфи ғарбӣ ба мантиқ ва истидлол пойбанд аст ва таҳқиқоти ӯ ба пояи илмӣ қарор дорад. Яке аз усули фалсафаи ҳиндӣ мавзӯи «Отман», «Брахман», яъне «нафси фардӣ» ва «нафси кул» аст, ки Ҳессе онро даҳҳо бор дар достони «Сидҳорто» ба миён гузоштааст. Ин ҳамон чизест, ки дар достони мавриди баҳс борҳо аз забони Сидҳорто мешунавем.

Чунин ҳикматҳоро Ҳессе аз фалсафаи Шарқу Ғарб ба ҳам омехтааст ва аз он миён достони шигифтангези мазкурро ба қалам овардааст.

Баъд аз интишори ин асар Ҳессе, ки ба Швейтсария муҳоҷират карда буд, дар соли 1923 расман тобеъияти он давлатро пазируфт. Чаҳор сол баъд аз он ӯ яке аз бузургтарин осори тахайюлӣ ва ирфонии худро бо номи «Гурги биёбон» мунташир сохт. Осори барҷастаи Ҳессе, ки баъд аз интишори «Гурги биёбон» ба вуҷуд омадааст, иборат аз инҳоянд: «Тасаллои шаб» (1929), достони «Нарсис ва Голдмунд» (1930), се достон таҳти номи «Роҳе ба дарун», ки шарҳи он батафсил омад, «Сафари Маширизамин» (1932) ва билохира шоҳкории ҷовидонии ӯ бо номи «Бозии марворидҳои маснӯъ» дар соли 1943. Достони ин китоб аз соли 2400 милодӣ ва аз камоли маънавияте, ки дар он сол таҳаққуқ мепазирад, сухан меронад. Дар ин асар Ҳессе бо баёни дақиқ аз ирфони Маширизамин натанҳо

замони ояндаро пешбинӣ мекунад, балки дар айни ҳол андешаҳои киноямези худро нисбат ба замони худ баён мекунад.

Дар соли 1946 академияи Шветсия Ҳерман Ҳессеро бо эҳдои ҷоизаи Нобел дар адабиёт ба бузургтарин ифтихори адабии Ғарб муваффақ сохт. Бо чунин ифтихоре Ҳессе дар радифи бузургтарин нависандагони қарни бистум даромад ва номи ӯ дар канори нависандагони саршиноси қарн нақш баст. Ин шоир ва нависандаи бузурги ҷаҳонӣ 9 августи соли 1962 дар Монтогнуло, вокеъ дар хоки Швейтсария дида аз ҷаҳон пӯшид.

СИДҲОРТО

ҚИСМАТИ АВВАЛ

ПИСАРИ БАРАҲМАН

Дар сояи хона, дар офтоби каронаи рӯдхона, канори қаиқ, дар сояи банон ва дарахти анҷир он шохини ҷавон Сидхорто[1], писари зеборӯи барахман бо дӯсташ Гӯиндо парвариш меёфт. Офтоб шонаҳои лухташро ба ҳангоми ғуслҳои муқаддас ва қурбониҳои рӯҳонӣ дар канори рӯдхона тира месохт. Ҳангоми бозӣ дар анбазор, замоне ки модараш суруд мехонд, дар аснои таъолими падар ва бузургони дигар ва замони сӯҳбаташ бо бузургон сояҳое аз муқобили чашмонаш мегузаштанд.

Аз муддатҳо пеш Сидҳорто дар мубоҳисоти донишмандон ширкат мечуст ва бо Гуюндо дар атрофи ҳунари «Мурокибат ва таъаммуқ» ба баҳс мепардохт. Ба ҳамин зудӣ фаро гирифта буд, ки «ам»-ро чӣ гуна хомӯш бар забон оварад ва чӣ гуна ин калимаро, ки офаринандаи тамоми калимот аст, ба ҳамроҳи дам фурӯ бурдан ба даруни хеш кашад ва онро бо тамоми вучуди худ ба ҳангоми бозгашт бар забон ҷорӣ созад.

Дар ин лаҳза буд, ки пешониаш бо дурахшиши як рӯҳи пок метобид. Вай ба ҳамин зудӣ омӯхта буд, ки чӣ гуна «атман»-ро даруни вучуди хеш бозшиносад ва ба лоязолӣ ва ҳамбастагии он бо олами ҳастӣ пай барад.

Қалби падар аз ҷониби писар, ки донишпажӯҳ буд ва ташнаи илм, саршор аз шодмонӣ буд ва медид, ки ӯ инчунон бор меёбад, ки дар ояндаи ҳакими бузург ё воизи олиқадр гардад ва шоҳзодае дар миёни барахмано шавад.

Ба ҳангоми қадам задан ва нишасту бархости ӯ ва замоне, ки вай қавӣ ва зебо бо пойҳои борикандом, бо ойини тамом ба модари хеш салом медод, синаи модар мамлӯ аз сурур мегашт.

Замоне, ки Сидҳорто бо андоми борик, пешонии дурахшон ва чашмони шоҳвораш аз миёни кӯчаҳои шаҳр мегузашт, қалби духтарони ҷавони барахманон ба хотири ӯ ба тапиш дармеомад.

Дӯсташ Гӯиндо, писари барахман ӯро беш аз дигарон дӯст медошт. Вай шефтаи чашмон, овои мулоим ва ҳаракоту хиромидани бакамолаи ӯ буд.

---

[1] *Siddhartha* - ин ном дар забони санскрит Сизорто талаффуз мешавад.

Ӯ ба ҳар чи Сидҳорто мегуфт ва мекард, дил баста буд ва беш аз ҳар чиз мафтуни рӯҳу афкори олӣ ва оташин, иродаи халалнопазир ва даъвати муқаддаси ӯ буд.

Гунд ба хубӣ медонист, ки Сидҳорто ҳаргиз як бараҳмани маъмулӣ, як сарпарасти танособи қурбониён ва ё савдогари таммоъ бо фусунҳои ҷодувона нахоҳад шуд ва воизе худбину нодон, ҳатибе бадтинату фиребгар ва ё гӯсфанде аҳмақу сарбазер дар миёни ин галаи бузурги одамиён бор нахоҳад омад. На, Гюндо худ низ намехост чунин шавад, бараҳмане дар миёни даҳҳо ҳазор бараҳмани дигар. Ӯ мехост Сидҳортои маҳбубу воломақоми худро пай гирад. Ва агар вай рӯзе худо шавад ва ё ба дарун «дурахшонӣ» фурӯ равад, Гюндо бо унвони як дӯст, ҳамроҳ, ҳодим, найзадор ва ё сояи ӯ дар пеш равон гардад.

Бад-ин сон буд, ки ҳама Сидҳорторо дӯст медоштанд ва ӯ барои ҳама кас шодиофарин ва роҳатбахш буд.

Аммо Сидҳорто худ шодмон набуд. Дар роҳҳои мамлӯ аз гули сурх, боги анҷир саргардон мегашт. Дар сояи нилгуни ҷангал ба муроқибат менишаст. Андоми хешро бо оби тавбаи рӯзона мешуст ва дар сояи анбӯҳои анбазор бо ойини тамом қурбонӣ мекард.

Маҳбуби ҳамагон ва шодибахши ҳамагон буд, вале дар дили худ сурурe намеёфт. Руъёҳо ва афкори беороме аз даруни обӣ ҷории рӯдхона, аз ситорагони шаб, ки чашмак мезаданд ва аз партави сӯзони офтоб ба даруни ӯ роҳ меҷуст ва дуди қурбониҳо, абёти «Ригвед» ва такомули бараҳманони пир рӯҳи ӯро беором месохт.

Сидҳорто кам-кам ришгаи нохушнудиро дар даруни хеш борвар месохт. Ӯ эҳсос мекард, ки дигар муҳаббати падару модар ва ҳамчунин муҳаббати дӯсташ Гюндо барои ӯ басанда ва оромибахш нест. Ва ӯро барои абад шодмон ва хурсанд нахоҳад дошт. Ба мурур дармеёфт гарчи падари гиромӣ ва бараҳманони донишманд он чӣ аз ҳикмат медонистанд, ба ӯ арза намуданд ва тамоми дониши худро дар зеҳни ӯ мутамарказ сохта буданд, вале ин муҳайёлаи ӯ ҳанӯз анбошта набуд ва ҳуши ӯро кофӣ наменамуд — равонаш осоиш надошт ва қалбаш ором набуд.

Ғуслҳо ба зеҳир писандида буд, вале ҳаргиз наметавонист гуноҳонро бишӯяд, ташаггури рӯҳро илоҷ бахшад ва ваҳшати ботиниро бартараф дорад, чаро ки ба ҳар чизе ҷуз об набуд. Қурбониҳо ва фарёди худоён низ писандида буд, вале оё метавонист он ҳама чизро бигирад?

Оё қурбонӣ саодате дар пай дошт?

Сурудҳои динии «Вед» кӯҳнатарин бозмондаи забонҳои санскрит ҳонда мешаванд ва иборатанд аз чаҳор маҷмӯа ба ин қарор:
Ригвед (вед-сурудҳо) шомили беш аз ҳазор суруд.
Сомвед (вед-овозҳо) баргузидае аз Ригвед ва ба аҳлозан як шашуми он.
Ячурвед, ки назм ва наср дар он омехта аст.
Атрувед, ки чун Ригвед аст ва наср ҳам дорад — ин сурудҳо (Ведҳои чаҳоргона) аз ҳазорон саввум ва дуввуми пеш аз милод бачост. (Мутарҷим)

Дар боби худоён чӣ тур?

Оё ин ҳақиқат дошт, ки «Прочопоти» дунёро халқ карда буд?

Пас оё ин «атаман» набуд, ки ба танҳоӣ ҳастиро ба вуҷуд оварда буд?

Оё худоён сувере ба сони инсонҳо миро ва гузарон офарида нашуда буданд?

Бад-ин васф оё боз ҳам қурбонӣ барои онон амале окилона ва муқаддас буд?

Ба кӣ ғайр аз «атаман»-и ягона мебойист намоз бурд ва қурбонӣ дод?

Ва кучо мешуд «атаман»-ро ёфт, Ӯ кучо зист дошт ва қалби човидониаш дар кучо ба тапиши худ идома медод? Ба ғайр аз дар даруни «худ» ӯро чои дигаре набуд, дар аъмоқи даруни хеш, дар он човидонагӣ, ки ҳар кас дар инҳоди худ дорад. Аммо ин «худ» ва ин аъмоқи дарун кучо бувад?

Бинобар таъолими ҳукамо, ин «Худ» гӯшту устухон ва ё андешаву худогоҳӣ танҳо набуд?

Пас ӯ кучо буд?

Бояд роҳе ба даруни хеш, ба даруни «атаман» пайдо мекард. Магар роҳи дигаре шоистаи ҷустуҷӯ буд?

Вале ҳеҷ кас ин роҳро нишон намедод. Ҳеҷ кас онро намедонист на падар ва на ҳукамою муаллиминаш ва на сурудҳои муқаддаси Қурбонӣ! Барахманон ва китобҳои муқаддасашон ҳама чизро медонистанд. Онҳо ҳама чизро дарёфта буданд. Ба рози хилқати ҳастӣ, падид омадани гуфтор, хӯрок, дам фурӯ бурдан ва боровардани он, чигунагии афкору аъмоли худоён пай бурда буданд ва дониши онон лоязоли бепоён буд. Вале оё ин арзиш дошт, ки инсон ҳама чизро бидонад, аммо аз рози «ягона», ки танҳо муҳиммаи ҳастӣ аст, огоҳ набошад?

Дар бисёре аз абёти ҷамили китобҳои муқаддас ва аз ҳама бештар дар «Упонишод сомведо» аз ин жарфо суҳан рафта буд. Дар он ҷо навишта шуда буд, ки «нафси ту тамоми ҳастӣ аст» ва ҳамчунин мазкур буд, ки инсон дар хоб, хобҳои амиқ ба аъмоқи даруни хеш фурӯ меравад ва дар «атаман» зист мекунад. Ҳикмати хиракунандае дар ин абёт буд. Жарфтарин дониши ҳакимтарин мардум, холис ва бегаш, ҳамонанди асале, ки занбӯрои гирд меоваранд, дар он алфози човидона чой дошт.

На, ин ҳама ҳикматро, ки наслҳои мутамодии барахманон ҷамъ оварда ва махфуз дошта буданд, намешуд ночиз ангошт, вале ин барахманон, воизон, ҳукамо ва муртозоне, ки на танҳо тавфиқ ёфта буданд ба жарфои ин дониш бирасанд, бал худ низ онро ба кор гиранд, кучо буданд? Он ҳаргони кор кучо буданд, ки «атаман»-ро мӯъчизосо аз хоб ба бедорӣ ва ҳушёрӣ кашида, дар саросари зиндагоӣ ва гуфтору рафтори худ ба кор мебурданд?

Сидҳорто барахманони арҷманди зиёдеро ва бартар аз ҳамаи онҳо падараширо мешиноҳт — покиниҳод, доно ва бузургвор. Падараш рафтори ором ва бас шарофатмандона дошт. Зиндагониаш сода буд. Гуфтори ҳакимона ва афкоре содаю начибона дар сар дошта, вале оё ӯ бо ин ҳама донояш шодмон буд ва дар оромиш мезист?

Магар на он ки ӯ низ чӯяндае буд, ки ташнагиаш хеҷ гоҳ фурӯ наменишаст?

Магар на он ки ин ташнаи ҳақиқат ҳамвора мебоист ба даруни чашмаҳои мукаддас равад ва ташнагии худро дар қурбонгоҳҳои китобҳо ва муколамоти бараҳманон бартараф созад?

Чаро ӯ бо ин ҳама покию сафо мебоист ҳар рӯз оби тавба бар сар резад ва хештанро дубора поку муназзаҳ созад?

Оё «атаман» дар ниҳоди ӯ набуд ва чашмаи ҳақиқат дар дили ӯ чарағён надошт?

Ин чашмаи аслиро бояд даруни хеш ҷустуҷӯ кард ва онро мулки вуҷуд сохт! Ҳар чизи дигар саргаштагӣ, ташвишу ковише беш набуд.

Афкори Сидҳорто инчунин буд ва ташнагию андӯҳаш бад-ин насақ.

Сидҳорто аглаб ҷумалоте аз «Ҷоидугё-упонишод»[1]-ро бо худ мехонд: ба олами боло дар хоҳад шуд. Ин ҷаҳони боло аглаб барои ӯ хеле наздик ба назар мерасид, вале ҳеҷ гоҳ наметавонист ба он даст ёбад ва ташнагии хешро фурӯ нишонад. Ҳеҷ як аз ҳукамое, ки ӯ эшонро мешинохт ва аз донишаш онон баҳра гирифта буд, ҳатто бузургтарини онҳо низ натавониста буданд ба он ҷаҳони боло даст ёбанд ва аташи ҷовидонаи худро бартараф доранд.

Сидҳорто ба дӯсти худ гуфт: «Гюндо, дӯсти азизам, биё бо ҳам ба зери дарахти анҷир шавем ва ба муроқибат нишинем».

Онон ба тарафи дарахти анҷир рафтанд ва Гюндо бист қадам дуртар аз Сидҳорто зери дарахт нишаст. Сидҳорто дар ҳоле ки худро омода месохт, то «ам»-ро бар забон оварад, зери лаб ин абётро замзама мекард:

«Ам» камон асту равон тири он,
Бараҳман ҳадафи тир аст.
Ки бе муҳобо бояд нишона рафт.

Ҳамин ки замони «муроқибат» сипарӣ шуд, Гюндо барҳост. Ғуруб фаро расида ва замони он буд, ки гусли шомгоҳро огоз кунанд. Вай Сидҳорторо ба ном садо зад, вале ӯ ҷавобе надод. Сидҳорто муғаррақ дар афкори хеш нишаста буд. Чашмонаш ба ҳадафе дурдаст ҳира шуда буд. Нӯки забонаш каме аз миёни дандонҳо берун омада буд ва чунон ба назар мерасид, ки нафас намекашад. Чунон дар муроқибат ғарқа шуда буд, ки танҳо ба «Ам» меандешид ва равонаш чун тире бараҳманро ҳадаф қарор дода буд.

Чанд тан аз «шаманон»[2] аз шаҳри Сидҳорто мегузаштанд. Онон се тан мӯътакифи саргардон, се марди оташфурӯнишонда ва ором буданд. На ҷавон ва на чандон пир.

---

[1] *Упонишод* — маҷмӯаи гузориштест дар бораи Вед. (Мутарҷим).

[2] Мурташони мазҳабии Ҳинд, ба маънии бутпараст низ омадааст. (Мутарҷим).

Шонаҳои тақрибан луҳташон дар зери офтоб сӯхта буд ва ғуборгирифта ва хунолуд ба назар меомад. Гӯшагир, ғариба ва душмани дунё. Чун шаҳолои наҳиф дар миёни одамиён. Дар пои эшон боди ғарме мевазид, ки бӯе аз эҳсосоти ороми ҳидматии заволёфта ва ҷудой аз «худ бидуни зарар гузашт дошт.

Шомгоҳон, баъд аз он ки соати мурокибат ба итмом расид, Сидҳорто ба Гюндо гуфт:

«Дӯсти ман, фардо субҳ зуд Сидҳорто назди шаманон хоҳад рафт ва худ низ шамане дар миёни онҳо хоҳад шуд».

Чун Гюндо ин калимотро шунид ва иродаи дӯсти худро дар сурати оромаш хонд, ранг аз рухсораш парид. Иродаи инҳирофнопазир чун тири раҳогаштае аз камон.

Ба зудӣ ва бо аввалин нигоҳ Гюндо дарк кард, ки акнун дигар ҳама чиз оғоз мешавад. Сидҳорто роҳи худро дар пеш мегирад, сарнавишташ мешукуфад ва дар паи сарнавишти Сидҳорто сарнавишти ӯ низ дигаргунӣ меёбад. Ранги ӯ чунон парида буд, ки ба пӯсти мавизи хушкидае шабоҳат дошт. Вай бонг зад: «Сидҳорто, оё падарат иҷозат хоҳад дод?». Сидҳорто ба сони касе, ки тоза аз хоб парида бошад, ба атроф назар афканд. Ӯ ба зудӣ осори тарс ва дар айни ҳол хушнудиро даруни Гюндо мушоҳида намуд. Ба оромӣ гуфт:

«Гюндо, мо намехоҳем суханони беҳуда бар забон оварем. Фардо субҳи зуд мо зиндагонии шаманонро оғоз хоҳем кард. Беш аз ин дар ин хусус сӯҳбат мадор».

Сидҳорто ба утоқе, ки падараш он ҷо рӯи ҳасире аз пӯсти гиёҳон нишаста буд, дохил шуд ва пушти падар истод, то ки падар эҳсос кард, ки касе пушти ӯ истодааст. Бараҳман ба сухан омад: «Туӣ, Сидҳорто? Он чиро, ки туро ба ин ҷо кашидааст, бозгӯ». Сидҳорто гуфт: «Бо иҷозаи ту падар. Ман омадаам, то ба ту бигӯям дар орзуи онам, ки фардо хонаи туро тарк гӯям ва ба ҷониби мӯътакифин раҳсипор гардам. Орзуям он аст, ки шаман шавам. Эй кош, падар мухолифате надошта бошад».

Бараҳман сукут ихтиёр кард ва он қадар ба сукути хеш идома дод, то ситорагон дар муқобили панҷараи кӯчак зоҳир шуданд ва то бадон ҳангом, ки чеҳраи ситорагон дигаргунӣ наёфт, сукути даруни утоқ низ ба поён нарасид. Писар сокит ва беҳаракат даст ба сина истода буд.

Ба ҳангоме, ки ситорагон осмонро фаро гирифтанд, падар, ки хамчунон ором ба рӯи ҳасире нишаста буд, ба сухан даромад:

«Барозандаи бараҳманон нест, ки суханони дурушту хашмолуд бар забон оваранд, вале қалби ман аз ин боб ноҳушнуд аст ва дигар намехоҳам ин ҳохишро барои дуввумин бор аз забони ту бишнавам». Бараҳман ба оромӣ бархост. Сидҳорто ҳамчунон хомӯш даст ба сина ба ҷой истода буд. Падар пурсид: «Мунтазири чӣ ҳастӣ?».

Сидҳорто ҷавоб дод: «Ту худ огоҳӣ». Падар бо поризоятӣ аз утоқ хориҷ шуд ва худро ба бистари хеш расонд.

Бараҳман соате баъд ҳангоме ки дид, хоб ба чашмонаш намеравад, аз ҷои хештан бархост ва ба қадам задан пардохт. Сипас аз хона хориҷ шуд. Аз миёни панҷараи кӯчаки утоқ нигоҳаш ба дарун афтод, ки Сидҳорто ҳамчунон устувор даст ба сина ба ҷой истода буд. Ҷомаи камранги ӯ андаке медурахшид. Падар нигарон ва музтариб ба бистар бозгашт. Бараҳман андаке баъд аз он ҷо, ки хоб ӯро дар намегирифт, дубора аз ҷой бархост ва ба атроф қадам зад. Ба ҷилави хона омад ва аз он ҷо чашмаш ба моҳ афтод, ки баромада буд. Ба даруни панҷара нигарист. Сидҳорто ҳамчунон устувор даст ба сина истода буд ва нури моҳтоб ба рӯи соққои пояш медурахшид. Дили падар ранҷа гашт ва ба бистар боз омад.

Бараҳман соате баъд ва сипас соате баъд аз он ба даруни панҷараи кӯчак назар афканд. Сидҳорто ҳамчунон дар нури моҳ, дар партави ситорагон ва дар торикии шаб бар ҷой истода буд. Падар борҳо посе баъд аз поси дигар ба даруни утоқ нигарист ва писарро ба ҷои худ устувор дид. Қалбаш аз хашм, изтироб, ҳарос ва дард анбошта шуда буд.

Дар охирин соати шаб, ҳангоме ки дар ба субҳ намонда буд, вай дубора баргашт ва ба утоқ дохил шуд. Ҷавон ҳамчунон истода буд ва дар назари падар бас бузург ва ноошно менамуд.

— Сидҳорто, мунтазири чӣ ҳастӣ?

— Ту худ огоҳӣ.

— Оё меҳоҳӣ он қадр ин ҷо биистӣ, то рӯз шавад, сипас зӯҳр ва баъд ҳам гуруб сар расад?

— Ман ба интиҳор хоҳам истод.

— Ту ҳаста хоҳӣ шуд, Сидҳорто.

— Ҳаста хоҳам шуд.

— Ту ба хоб хоҳӣ рафт, Сидҳорто.

— Ман ба хоб нахоҳам рафт.

— Ту мемирӣ, Сидҳорто. -Мемирам.

— Ту маргро беҳтар аз итоат аз падарат медонӣ?

— Сидҳорто ҳамеша аз падараш итоат кардааст.

— Пас аз ин кори худ даст мекашӣ?

— Сидҳорто ҳар он чиро, ки падараш бигӯяд, анҷом хоҳад дод.

Аввалин партави субҳ гоҳӣ ба дарунӣ утоқ афтод. Бараҳман мушоҳида кард, ки зонуҳои Сидҳорто ба андак ларзише афтоданд, вале дар симои ӯ ларзише эҳсос намешуд ва нигоҳашро ба дурдаст дӯхта буд. Он гоҳ падар эҳсос кард, ки Сидҳорто дигар назди ӯ ва дар хона бокӣ нахоҳад монд ва ононро тарк хоҳад гуфт.

Падар шонаҳои Сидҳорторо ламс кард ва гуфт: «Ту ба ҷангал меравӣ ва шаман мешавӣ. Агар саодатро дар ҷангал ёфтӣ, пас назди ман

ой ва онро ба ман низ биёмӯз. Вале агар дар он ҷо чизе чуз фиреб наёфтӣ, пас он гоҳ боз назди мо баргард ва рухсат дех, то дубора бо ҳам худоёнро қурбонӣ бахшем. Акнун бирав ва модаратро бибӯс. Ба ӯ бигӯ, кучо хоҳӣ рафт. Ман ҳам ба канори рӯдхона меравам, то нахустин гусли рӯзонаро ба ҷой оварам».

Дасташро аз шонаи писар бардошт ва хориҷ шуд. Ҳангоме ки Сидҳорто меҳост қадам бардорад, пояш ларзид ва ба атроф тоб хӯрд. Ба зудӣ ба худ омад ва дар муқобили падар таъзим карда, ба ҷониби модар равон шуд, то он чиро, ки падар гуфта буд, ба ҷой орад. Замоне ки ӯ дар аввалин анвори субҳгоҳӣ бо пойхои карахт шаҳрро, ки ҳанӯз дар оромиш фурӯ буд, тарк мекард, сояе, ки дар канори охирин кулба чамботама зада буд, баланд шуд ва бо ӯ пайваст — Гюндо.

Сидҳорто дар ҳоле, ки лабханд мезад, гуфт: «Омадӣ?».

Гюндо посух дод: «Омадам»...

ЧИНГИЗ АЙТМАТОВ
(1928)

Аз мероси аквоми туркзабон маълум мегардад, ки халқи қирғиз низ дар қатори халқиятҳои дигари туркзабон дар ташаккул ва бунёди адабиёти гузашта саҳм дорад. Дар ёдгориҳои асрҳои XII-XIII-и умумитуркӣ аз қабили «Қутадғу-билик» ва «Девони луғот-ит-Турк» номи қирғизҳо низ зикр гардидааст. Аммо халқи қирғиз беш аз ҳама ба мероси шифоҳии худ ифтихор дорад ва аҳдофу вазифаеро, ки дар халқҳои дигар адабиёти хаттӣ ичро намудааст, барои қирғизҳо фолклор яъне адабиёти шифоҳӣ ичро намудааст. Эпоси бузургҳачми онҳо «Манас», ки як навъ таъриҳномаи ин халқ аст, обрӯи чаҳонӣ дорад.

Бо вучуди ин ҳама пешрафт ва шукуфоии адабиёти миллии қирғиз ба замони шӯравӣ рост меояд. Баробари тавлиди матбуоти миллӣ қадоми хаттӣ ва тадричан адабиёти хаттии қирғиз ташаккул ёфт. Адибони навқалами қирғиз бо такя ба назми эпикии қирғизӣ ва адабиёти халқҳои дигар адабиёти миллии худро ташаккул доданд ва адибоне дар арсаи адабиёт пайдо шудаанд, ки на танҳо барои халқи қирғиз, балки барои ҳамаи халқҳои собиқ шӯравӣ боиси ифтихор гардидаанд.

Чингиз Айтматов аз зумраи ҳамин қабил адибон буда тавассути асарҳои ҳунармандона эҷод намудааш обрӯи чаҳонӣ дорад. Ҳарчанд дар замони кунунӣ номи Чингиз Айтматов ҳаммаъно ва ҳамрадифи халқи қирғиз гардидааст ба ҳеч ваҷҳ маънои онро надорад, ки адабиёти замони шӯравии қирғиз танҳо аз осори ӯ иборат бошад. Чингиз Айтматов солҳои 50-ум вориди майдони адабиёт гардид, вале то ин давр адибоне чун Токтогул Сатилганов, Тоголок Молда, Аалӣ Токонбоев, Мукай Элбоев, Ҷавонмард Буканбоев, Юсуф Турусбеков, Молдоғази Тукабоев,

Аликул Усмонов, Кубаничбек Маликов, Қосималӣ Боялинов ва дигарон дар қолабҳои гуногуни назму наср асарҳо эҷод намуда, дар пешрафти адабиёти қирғиз ҳисса гузоштаанд.

Аммо Чингиз Айтматов ба адабиёт бо роҳи нав, бо рӯҳи нав ва бо нафаси тоза ворид гардид. Адиби рус Константин Симонов офаридаҳои аввалини Чингиз Айтматовро ҳонда бо хушнудӣ изҳор карда буд, ки «ба, адабиёти сермиллати советӣ як истеъдоди нодир ва покиза ворид шудааст».

Ин истеъдоди нодир ва покиза роҳи ҳаётии ачоиберо низ тай намудааст. Ба эътибори эътирофи худи ӯ падар ва модараш аз аҳли савод буда ӯро низ хеле бармаҳал ба ҳондану навиштан водор намудаанд. Ӯ 12 декабри соли 1928 дар деҳаи Шакари райони Кирови Қирғизистон таваллуд ёфтааст. Чингиз Айтматов дар навиштааш «Қайдҳо дар бораи худам» овардааст, ки «бобоям Айтмат баъди сӯҳтани осиёбаш ба падари ман Торекули 12-сола барои кор ба сохтмони туннели роҳи оҳани наздикии Маймак рафтааст. Падари ман дар ҳамин ҷо ба мактаби русӣ-туземии шаҳри Авлиё-Ота (ҳозира шаҳри Ҷамбул) мефтад ва таҳсил мекунад. Солҳои аввали инқилоб падари ман аз шахсони босавод ва яке аз нахустин коммунистони қирғиз ба ҳисоб мерафт. Ӯ дар вазифаҳои роҳбарикунанда низ кор карда, аз сиёсат ва адабиёт огоҳии комил дошт. Модарам Наима Ҳамзаевна Айматова низ зани босавод ва замонавӣ буд. Маҳз ҳамонҳо маро ба маданияти рус, забони русӣ ва адабиёти рус ошно намудаанд, муҳаббат ба забони модариро дар дили ман модаркалонам бедор намудааст».

Ч. Айтматов қайд намудааст, ки дар синни 5-солагиаш бори аввалин чун тарчумон хизмат намуда, лукмаи гӯшти обчӯшро чун ҳаққи хизмат гирифтааст. Ин воқеа чунин будааст: Чун ҳарвақта, тобистон дар кӯҳ ҳамроҳи модаркалонаш зиндагӣ ба сар мебурду ногаҳон як аспи колхоз, ки аз Россия ҳарида овардаанд, дар наticаи истеъмоли алафи заҳрнок мемурад. Чӯпонони қирғиз барои исботи ин ва аз ҳароси чавобгарӣ аз марказ намоянда даъват мекунанд. Намоянда забони қирғизиро намедонаду чӯпонони қирғиз забони русиро. Ногаҳон ба ёдашон Чингизи 5-сола мерасад, ки аз шаҳр омадаву забони русиро медонад ва ӯро назди намоянда меоранду ӯ матлаби чонибҳоро ба ҳам мерасонад.

Ҳамчунин нависанда дар хотирахояш овардааст, ки сарсониҳои оилавии мо соли 1937 баъди падарамро, ки коркуни ҳизбӣ ва шунаванда Институти профессурии сурхи Москва буд, репрессия намудан огоз ёфт. Дере нагузашта ҷанг огоз меёбад ва соли 1942 Чингиз хонданро қатъ намуда, боз ба деҳа бармегардад. Вақте ки ӯро ҳамчун шахси саводнокӣ деҳа котиби шӯрои ҷамоа тайъин намуданд, 14 - сола буд. Баъдан дар солҳои ҷанг чун корманди шӯъбаи молияи район ва ҳисобчии бригадаи трактории хизмат намудааст.

Соли 1946 баъди хатми синфи ҳаштум ба техникуми зооветеринарии шаҳри Ҷамбул дохил шуда, онро бо баҳои аъло хатм намуд ва якбора ба Институти хоҷагии қишлоқи Қирғизистон қабул карда шуд. Институтро низ бо баҳои аъло хатм намуд.

Ба адабиёт, тарзе ишора гардид, аз чавонӣ рағбат дошта, солҳои донишҷӯӣ ҳамин рағбат ба як ҳисси чудонопазири ҳаётӣ ӯ қарор гирифтааст. Аммо ба кори адабӣ машғул гардидани ӯ низ як таърихчаи ачиб дорад.

Ман бисёр мехостам, ки дар бораи ҷанг ва қахрамонии халқи шӯравӣ асарҳо хонам - - навиштааст дар ҳотираҳояш. Дар адабиёти қирғиз ин мавзӯъ он замон амиқ баррасӣ нагардида буд ва Чингиз Айтматов барои ба халқаш ошно намудани воқеоти ҷанг ихтиёрӣ асарҳои «Писари полк» («Сын полка») ва «Тӯси сафед» («Белая береза»)-ро тарҷума намуда ба нашриёт мебарад, вале аз ходимони нашриёт мефаҳмад, ки ин асарҳо кайҳо тарҷума гардидаанд. Ӯ меафзояд, ки ҳарчанд ин ҳодиса бароям ногувор буд, вале ибтидои кори адабии ман гардид.

Ба эътибори гуфтаҳои нависанда ҳикоятҳои аввалинаш ҳангоми чун зоотехник кор карданаш эҷод, шудаанд. Соли 1956 барои таҳсил дар курси олии адабии Институти ба номи Горкии шаҳри Москва рафта соли 1958, баъди хатми он чун муҳаррири маҷаллаи «Литературный Киргизстан» ва таи 5 сол чун мухбири махсуси рӯзномаи «Правда» дар Қирғизистон адои вазифа намудааст.

Чингиз Айтматов бо ду забон — русӣ ва қирғизӣ асар менависад. Навиштаҳои наҳустини ӯ як навъ бардошт ва натиҷагирӣ аз зиндагии худу халқаш буда, бо самимият ва рангу бори тозааш афзалият дорад. Ӯ нависандаест, ки ранҷу заҳмат ва шодиву сурури мардуми оддиро ситоиш намуда, ҳамроҳи онҳо гусса мехӯрад ва бо онҳо шодмонӣ менамояд.

Тарзе ишора гардид, фаъолияти эҷодии ӯ аз навиштани ҳабару мақола ва тарҷумаи осори адибони рус оғоз гардида, ба тадриҷ ба таълифи ҳикояву қисса ва романҳои калонҳаҷм расидааст. Ҳикояи нахустини ӯ «Рӯзномафурӯш Дзюйдо» буда, соли 1952 навишта шудааст. Рӯзгори рӯзномафурӯши барои нависанда аз давраи бачагиаш шиноҳ буда, талхиву ширинихои ин касб дар вучуди худи ӯ низ омезиш ёфтаанд. Дар хотираҳояш менигорад, ки ҳангоми чун котиби ҷамоа кор кардан вазнинтарин лаҳзаҳо ба ҳамдеҳагон расонидани хабари марги наздикони онҳо дар ҷанг буд. Баъди таълифи ин ҳикоя ва хонанда пайдо намудани он ҳикояҳои «Ҳошим» (1953), «Сепоячӣ», «Боронӣ сафед» (1954), «Ҳарифон», «Дар замини лалмӣ», «Дар соҳилҳои Бойдамол» (1955) ва ниҳоят қиссаи «Рӯ ба рӯ» (1957) ба табъ расиданд.

Аммо ибтидои шӯҳрати чаҳонӣ ёфтани ном ва осори Ч. Айтматов таълифи повести «Ҷамила» аст. Ин асар соли 1958 чоп гардид ва хеле ба зудӣ ба забонҳои гуногун тарҷума гардида, дар олами адаб нуфуз пайдо намуд. Номи аввали ин асар таъбири шоиронаи «Наво»-ро дошт ва ади-

би номии рус А. Твардовский онро дар мачаллаи «Новый мир» тахти унвони «Чамила» ба табъ расонид. Нависанда дар ин асар аз ишку мухаббати ду дилдода — Чамилаву Дониёр бо услуби хоси бадеи кисса менамояд, ки аз чихати банду баст ва мантики сужет ва хам аз лихози сабки эчод дар адабиёти советии киргиз собика надошт.

Дар бораи кахрамони ин повест Дониёр нависанда менависад: «Ў инсоне буд ниходят ошик. Ман хис мекардам, ки ў хамту ба инсони дигар ошик набуд. Ин ишки дигару бузургтар буд: ба зиндагй, ба замин. Бале, ў ин мухаббатро дар худу дар навои худ хифз мекард ва бо он мезист. Инсони хунсард чунин суруда наметавонист, чунин овое намедошт». Вокеан ин асар зиндагиро бо хама амикию нотакрорй ва талхиву ширинихояш дар худ гунчоиш додааст. Баъди чанд мохи дар мачаллаи «Новый мир» чоп гардиданаш ин повест аз чониби нависандаи хушсаликаи точик Пўлод Толис пазируфта шуд ва бо кўшишу захмати Ф. Мухаммадиев ба забони точикй тарчума гардида, дар дили хонандаи точик рох ёфт.

Нависандаи бузурги фаронсавй Луй Арагон ин повести Ч. Айтматовро «бехтарин дар чахон киссаи мухаббат» номид. Дар вокеъ образи духтари подабони киргиз Чамила на танхо дар насри бадеии киргиз, балки дар адабиёти советй низ сухани тоза буд.

Повести дигари нависанда «Сарвкади рўймолсурхаки ман», 1961, ки аз ишки нобарори ду дилдода Илёс ва Асал хикоят мекунад, аз рўи мавзўъ ба повести «Чамила» наздикй ва каробате дошта бошад хам, нависанда дар ин асар кўшидааст рўзгори муосирони моро бо тамоми мураккабй ва ихтилофоташ тасвир намояд. Кахрамонони ин асар Илёс ва Асал бо осонй ба хамдигар дил баста, оила бунёд мекунанд, вале кўтохандешии Илёс боиси вайронии оила мегардад. Нависанда дар ин повестхо, ки мантикан хамоханганд, ду лахзаи огозу анчоми ишкро табий ва боваribахш ба риштаи тасвир кашида фалсафаи зиндагиро дар халли онхо изхор намудааст.

«Муаллими нахустин» (1962) повесте аст, ки аз кисмати нахустин муаллими авули Куркурев Дюшени хоксору фурўтан хикоят мекунад. Дюшен дар солхои пурошўб дар авулхои дурдаст мактаб кушода, ба наврасон савод меомўзад ва онхоро водор месозад, ки сиёху сафедро фарк намуда, барои оиндаи фирўзашон чадал намоянд. Кисмати Дюшен - ин нахустмуаллими авулхои киргизй кисмати онхоест, ки пойдевори хаёти имрўзро дар он солхои пурошўб нихода, умрашонро дар ин рох бохтаанд.

Повести «Рохи кахкашон» (1963) як навъ куллаи нав дар эчодиёти Ч. Айтматов буда, дар он муночоти зани оддй ва фурўтани киргиз Тулганой дар назди инсоният, дар назди замин ва дар назди онхоест, ки рохи паразоби чангро паймудаанд. Нависанда дили модари дилреш ва фарзандгумкардаро кушода, дард ва андешахои ўро аз авули дурдасти кўхи-

стон ба модарони олам ва онхое, ки дар ҷанг фарзандонашонро бохтаанд, мерасонад.

Умуман асархои дар тули солхои 1966-80 офаридаи Ч. Айтматовро шартан ба ду гурух чудо намудаанд. Ба гурухи аввал се повести зикр, гардида ва «Чашми уштур», «Турнахои бармаҳал» дохил шудаанд. Симои адабию гоявии ин асархоро романтикаи инкилоби муайян ва мушаххас мекунад, ки аз ҷанбаи умда ва муштараки онхост. Қаҳрамонхои адабии ин асарҳо голибан фардхои ичтимоан фаъол — чавонмардон ва наврасонеанд, ки бо тақозои рузгор ба пешгохи зиндагй баромада ба набарди нобарор мепардозанд ва окибат пирўз мешаванд.

Ба гурухи соҳй повестхои «Алвидоъ, Гулсарй» (1966) «Киштии сафед» (1970), «Саги алое, ки лаб- лаби баҳр метозад» (1978) ва романи «Дурохаи Бўронй» (1980)-ро мансуб донистаанд. Асархои мазкур тачассуми таҳаввули эҷодист, ки нависандаи қирғиз аз охири солхои шаст ин чониб аз сар гузаронидааст. Ин ҷо сухан аз тагйир ёфтани диди эстетикии нависанда меравад, ки дар маҷрои муштараки инкишофи адабиёти советй сурат гирифтааст. Нависанда суст гардидани ҷанбаи романтикию дидактикй ва баръакс кувват гирифтани ҷанбаи реалистию фочиавиро дар назар дорад, ки дар насри солхои 70-ум зохир мешавад.

Таълифи романи «Дурохаи Бўронй» дар назди инсоният вазифаи нав - андешаи амики дирўзу имрўз ва пайванди наслҳоро гузошт. Аз нашри ин роман фурсати зиёде нагузашта, истилоҳи «манкурт» машхур гардид ва акнун онҳоеро, ки ба муқаддасот имон намеоранд ва аслу насли худро намешиносанд, манкурт мегўянд. Яъне ин кашфиёти нависандаи қирғиз моҳияти умумибашарй касб намуд.

Муҳаққикони зиёди осори Ч. Айтматов аз истифодаи бомавқеъ ва эҷодкоронаи афсонаву гуфторхои асотирй сухан ба миён овардаанд. Худи нависанда низ иқрор кардааст, ки «ривоёти қадим ба мо барои бо назари имрўз чашмандоз кардани ниёгони дур имкон медиҳад ва мо онҳоро боид истифода барем ва ба ҷаҳоншиносии ҳозираи ҳуд мувофиқ гардонем».

Асархои дигари Ч. Айтматов «Пораабри сафеди Чингизхон» ва романи «Зеркуида» низ ба масъалаҳои муҳимми ҳаёти инсоният, сарнавишт ва қисмати башар бахшида шуда, обрўи ҷаҳонй ёфтаанд. Ч. Айтматов дар сафи пеши қаламкашони ҷаҳон қарор дошта асархои ў ба 137 забони олам тарчума гардидаанд. Ў ҳанўз дар синни 35-солагиаш барои повести «Роҳи каҳкашон» сазовори мукофоти Ленинй гардида буд. Мирзо Турсунзода бардақ гуфтаанд, ки: «Таърих акнун ду Чингизро медонад. Чингизи аввал мехост, ки ҷаҳонро бо шамшер таслим кунад, вале худ бадиноми ҷаҳон гашт. Чингизи дуюм — Айтматов ҷаҳонро бо сухан тасхир кард ва некиноми ҷаҳон гаштааст».

Ҳарчанд Ч. Айтматов ходими ҷамъиятй, Раиси Правлениян Иттифоки нависандагони Қирғизистон (1968), Қаҳрамони меҳнати сотсиалистй (1978), аъзои ҳақиқии Академиян улуми Қирғизистон ва Акаде-

мияи европоии улум, саңъат ва адабиёт (воқеъ дар Париж 1984) ва соҳиби даҳҳо унвону мукофотҳои дигар аст, вале баландтарин мукофот барои ӯ соҳиб шудан ба муҳаббати халқ ва «некноми чаҳон» гаштан аст.

Ч. Айтматов барои хонандаи тоҷик нависандаи маҳбуб ва писандида аст. Он тарз, ки ишора гардид, аз ҳикояву повестҳои аввалин то асарҳои тозанашри ӯ ҳамагӣ ба забони тоҷикӣ тарҷума гардидаанд. Дар тарҷумаи асарҳои ӯ нависандагон ва мутарҷимони ҳунарманди тоҷик Ф. Муҳаммадиев, Х. Аҳрорӣ, Сорбон, Б. Муртазоев, Б. Абдурахмонов, С. Салоҳ, Т. Ботирқулов, Низоми Қосим ва дигарон ҳисса гузоштаанд. Ҳамчунин миёни Ч. Айтматов ва адабони олимони тоҷик дӯстӣ ва ҳамкориҳои эҷодӣ пойдор аст, ки дар таҳкими дӯстӣ ва алоқаи адабиёти тоҷику қирғиз саҳифаҳои тоза зам менамояд.

ДУРОҲАИ БӮРОНӢ
(ВА АЗ ҚАРН ҲАМ ТӮЛОНИТАР БУД ОН РӮЗ)

Роман
Аз муаллиф

Одами заҳматкашро дар урфият одами шоиста медонанд.

Ба ин маънӣ Едигеи Ҷонгелдин (ба қавли шиносоншаш, Едигеи Бӯронӣ) заҳматкаши асл аст. Аз ҷумлаи касонест, ки пуштибони заминанд. Вай, ба назарам, бо замони худ робитаи қавӣ дорад, фарзанди замони худ аст ва бунёди ӯ маҳз дар ҳамин аст.

Аз ин сабаб ҳангоме, ки ба масъалаҳои дар роман аксёфта муроҷиат мекардам, мехостам ба рӯйдодҳои зиндагонӣ аз дидгоҳи сарнавишти ӯ, тақдири марди ҷанговар, коргари роҳи оҳан бингарам. Ва ба қадри тавонам дар ин роҳ кӯшидам. Симои Едигеи Бӯронӣ гувоҳи муносибати ман аст ба усули реализми сотсиалистӣ, ки мавриди асли тадқиқоташ ҳамеша инсони заҳматкаш буд ва ҳаст.

Вале ман шахси заҳматкаш инсони оддӣ ва табиист ва бо кишти замин ё парвоиш чорво машғул аст, гуфта, мафҳуми «заҳматкаш»-ро ҳаргиз ба маънои мутлақ намебинам. Инсони заҳматкаш дар зимни барҳӯрди рӯйдодҳои абадӣ ва даргузори зиндагонӣ ба чӣ андоза чун шахс такомул ёфта бошад, олами маънавии вай ба кадом поя расида бошад, худаш низ ба ҳамон поя ҷолиб асту ба ҳамон мартаба вази дорад. Ин аст, ки ман кӯшидаам, то Едигеи Бӯрониро дар маркази дунёи муосир қарор диҳам, дар маркази масъалаҳое бигзорам, ки маро ба истироб овардаанд.

Едигеи Бӯронӣ на фақат аз рӯи табиат ва касбу кораш заҳматкаш аст. Зотан ҷону равони вай заҳматист. Сари ин тоифа одамон ҳамеша банди муаммоҳост. Дигарон бошанд, ба ин қабил муаммо доимо ҷавоби тайёр доранд ва аз ин сабаб кореро ба хубӣ анҷом диҳанд ҳам, онро

бидуни ҳавсала мекунанд ва рӯзгорашон аз хобу хӯроку сайру тамошо иборат аст.

Одамони ниҳодашон заҳматӣ, гӯё ба ҳам бародар бошанд, якдигарро мешиносанд, дили ҳамдигарро медонанд ва рафту агар надонанд ҳам, дар ин хусус тааммуле доранд. Айёми мо барои фикру андешаи онҳо он қадар замина фароҳам овардааст, ки ҳеҷ кадом айём барои касе ин гуна замина надода буд. Риштаи тахайюлоту андешаҳои инсон ҳоло Заминро ба қайҳон пайванд додааст.

Эҳтимол, мусибатомезтарин тазоди охири асри XX дар он бошад, ки заковати баний-одам ҳадду ҳудуд надорад, аммо вуҷуди монеаҳои сиёсӣ, идеологӣ ва нажодӣ, ки империализм ба майдон овардааст, барои ҷомаи амал пӯшидани он имкон намедиҳад.

Дар шароити кунунӣ, ки на фақат барои мустақар шудан дар қайҳон имкониятҳои техникӣ пайдо мешаванд, балки эҳтиёҷоти иқтисодӣ ва экологии башарият амалӣ гардидани ин имконотро баисрор талаб мекунад, дар чунин шароит байни халқҳо оташи низоъ барафрӯхтан ва захираҳои моддиюнерӯи хирадиинсонро ба ихтироъ ва истеҳсоли аслиҳа талаф додан аз мудҳиштарин ҷиноятҳои алайҳи башар аст.

Имрӯз фақат коҳиши шиддати байналхалқиро сиёсати тараққипарварона метавон номид. Масъулиятноктар аз ин вазифае нест дар олам.

Агар инсоният дар сулҳу осоиш зистанро наомӯзад, ҳатман нобуд мешавад. Муҳити бадгумонӣ, ҳоли «хушёрбош» ва ба ҳам муқобил истодан аз пурхавфтарин таҳдидҳост ба зиндагонии орому босаодати баний башар.

Одамон метавонанд бо ҳамдигар муросо кунанд, аммо ҳамагӣ ба як равишу як қолаб фикр карда наметавонанд, ба шарте ки сифатҳои одамиашонро аз даст додан нахоҳанд, ба шарте ки чун одам боқӣ мондан ро авло шуморанд. Орзуи аз сифатҳои хусусӣ марҳум сохтани инсон аз замони қадим то ба рӯзҳои мо муроди онҳое буд, ки даъвоҳои ҷаҳондорӣ, ҳукмронӣ ва фармонфармоӣ доштанд.

Инсоне, ки аз ёди гузаштаҳо маҳрум аст, одаме ки водор аст мавқеи ҳештанро дар олам ҷустуҷӯ кунад, шахсе ки аз таҷрибан таърихии халқи ҳуд ва халқҳои дигар бебаҳра аст, аз идроку эҳсоси рӯзгори оянда низ бенасиб мемонад ва аз ҳамин рӯзу ҳамин соати ҳуд дуртарро дида наметавонад.

«Инқилоби маданиро» дар Хитой ба хотир биоварем, ба бозӣ андохта шудани шуури халқро, ба дарачаи чанд инқилобосе аз «китобаки сурхи Мао» фурӯ афтодани диалектикаи мураккаботи зиндагониро, инчунин тақдири халқи дорои суннатҳои ҳазороисоларо ёдовар шавем, - дар заминаи сиёсати имрӯзаи гегемонистии роҳбарияти Хитой равшан мебинем, ки ҳамаи ин тамоюлҳо ба ҳам мучовиранд. Ҳарчанд ки ақли кас бовар намекунад, аммо боз як тӯда чизҳои ҳамин гуна ба ҳам наздику алоқаманд ҳастанд, чунончи, инкор кардани гузашта ё тақаллуби он; шовинизми пур аз кибр ва худписандонае, ки дар атрофаш бояд садди чиниро бардошт, зеро афсо-

наи аз ҳамаи дигар халқҳои ҷаҳон бартарӣ доштани як халқ фақат дар ихтоаи чунин садде метавонад идома дошта бошад.

Ман ин дафъа чун дар асарҳои пешинаам, ба афсонаву асотир ва ривоятҳо ҳамчун ба пандномае такя мекунам, ки наслҳои гузашта ба мерос мондаанд. Ва дар айни ҳол наҳустин бор дар таҷрибаи нависандагиам аз сужети фантастикӣ истифода бурдам. Ҳам ин ва ҳам он барои ман ҳадафи ниҳоӣ нест, як навъ усули тафаккур, яке аз василаҳои таҳқиқу тафсир аст.

Вокеаҳое, ки бо тасвири робита бо тамаддуни кайҳонӣ алоқаманданд ва дигар ҳодисоте, ки ба ин муносибат рух медиҳанд, албатта, ҳеҷ гуна заминаи ҳаётӣ надоранд. Дар ҳеҷ кадом гӯшаи олам космодромҳои Невада ё Сари Озек вуҷуд надоранд. Ду ҷаҳони мухталиф — ду системаи гуногунро сарфи назар аз вокеияти таърихӣ, чун қоидаи бозӣ ва ба куллӣ шартан пазируфтаам. Ҳамин вокеияти таърихиро, чун қоидаи бозӣ ва ба куллӣ шартан пазируфтаам. Ҳамин вокеоти кайҳониро фақат бо ниятe аз ҳаёл бофта баровардаам, то он вазъиятеро ки барои сокинони сайёра хатари билқуввае дорад, дар шакли хориқулодда муболиғаомез нишон диҳам.

Оё чунин ҳол ҳодисаи хориқулоддие нест, ки дар Юнони Қадим дар айёми Бозиҳои Олимпӣ ҷангу чидолҳо қатъ мегардиданд, аммо дар айёми мо баъзе мамлакатҳо Олимпиадаро барои ҷанги беяроқ бахшаи муносиб қарор додаанд?

Доир ба аҳамияти хаёлоти фантастикӣ ҳанӯз Достоевский навишта буд: «Дар санъат ҷанбаи фантастикӣ ҳадде ва қавоиде дорад. Тасвири фантастикӣ бо ҳаёти воқеӣ боид то андозае надик бошад, ки шумо ба он тақрибан бовар кунед». Достоевский қонуни фантастикаро кушоду равшан баён кардааст. Воқеан, хоҳ асотири бостонӣ, хоҳ реализми фантастикии Гогол, Булгаков ё Маркес ва хоҳ фантастикаи илмиро бигиред, ҳамаи онҳо бо вучуди рангорангии худ маҳз ба нисбати қаробати худ бо рӯйдодҳои воқеӣ эътимодбахшанд. Тахайюли фантастикӣ ин ё он ҷиҳати зиндагонии воқеиро гирифта, барчаставу назаррас карда нишон медиҳад ва ба истилоҳе «қоидаи бозиро» муайян карда, ҳамон ҷиҳатҳои рӯзгорро дар умумияти фалсафиашон намоиш медиҳад ва то ҳадди тавон мекӯшад, ки имконоти инкишофи минбаъдаи онҳоро ошкор созад.

Хаёлоти фантастикӣ истиораи зиндагонист, ки барои муоинаи он аз дидгоҳи тоза ва ғайричашмдошт имкон медиҳад. Дар асри мо ба маҷозу истиораҳо зарурате пайдо шудааст ва сабаби ин ҳол на фақат дар он аст, ки кашфиёти илму техника сар ба арсаи фантастикаи дирӯза даровардаанд. Сабаб бештар дар он аст, ки оламе ки мо зиндагонӣ мекунем, оламе ки аз ихтилофоти иқтисодӣ, сиёсӣ, идеологӣ, шаҳодӣ ба изтироб афтодааст, худ олами фантастикист.

Ва камина таманнои дорам, ки киноясҳои саризекии романи ман ба инсони заҳматкаш масъулияти ӯро барои тақдири замини мо бори дигар ёдрас намоянд.

Бигир ин китобро, ки ҷисми ман аст,
Шунав ин каломро, ки ҷони ман аст.
(Аз «Андӯҳнома»-и Григор Нарекаци, асри X)

1

Барои сайде ба даст овардан аз он сойҳои беоб ва обороҳаҳои сӯхтагиёҳ ҳавсалаи бутун лозим буд. Рӯбоҳи гурусна гоҳ ҷонваракони майдаи ҳаффорро дунболагирӣ мекард, ки сояи ӯро дида, бо пайроҳаи кҷ-макачакашон бо чолокии ҳайратангезе мегурехтанд, гоҳ лонаи юрмонро бошитоб чанголзада, валангор мекард, гоҳ аз мушаки дупое ки зери димоғаи майдаяку назарнораси селгоҳи садсола пинҳон шудааст, чашм наканда, мунтазир менишаст, то мушак ба ҷои кушоде барояду ӯ худро бо як ҷаҳиш ба вай расонад. Рӯбоҳ ба ҳамин тариқа масофа тай карда, қадам ба қадам ба роҳи оҳан наздик мешуд. Ба ҳамон ҳоктеппаи тирвор росте, ки аз мобайни дашт кашола шуда мегузашт ва ба дили ӯ васваса анохта, ҳам ҷалб менамуд, ҳам метарсонидаш. Ба ҳамон роҳи оҳанин, ки аз болояш замини гирду пешро ба ларза андохта, гоҳ ба ин ва гоҳ ба он сӯ гумбуросзанон қаторҳо мегузаштанд ва аз дунболи онон бӯи сӯхтагӣ ба тааффуни пурзӯре боқӣ мемонд ва бод онро ба пахнои дашт пароканда менамуд.

Шомгоҳон рӯбоҳ дар қаъри оббурдае, дар канори хатти телеграф, миёни шилхазори хушк пеши пояҳои шингарфи тухмаш расида ҷомаи сурху маллатоби худро ба назарҳо номаълум карда хобид. Вай гӯшҳояшро гоҳ асабонӣ мечунбонид ва гоҳо сиҳ карда мешунавид, ки бодипоингаҳи дашт ба баргу пояи хушки гиёҳҳо барҳӯрда, чӣ гуна маҳинмаҳин ҳуштак мекашад. Симчӯбҳои телеграф низ ба як оҳанги дилбазан ғуввос мезаданд. Аммо рӯбоҳро аз онон биме набуд, зеро симчӯбҳо ночунбонанд ва касеро ё чизеро таъқиб намекунанд.

Аммо аз ғулғулаи гӯшкарқунандаи қаторҳои башаст гузаранда дам ба дам як қад мепарид ва сару гардани худро дарунтар мекашид. Аз ғувғуви замини зери худ бо ҳамаи ҷисми нозуку майдаяк, ҳатто бо пӯсту устухонаш эҳсос мекард, ки гаронбории заминҷунбону хокфишори қаторҳо ва шиддати ҳаракати онҳо то чӣ андоза бузург аст ва бо вучуди он тарс ва нафрати худро аз бӯю бухори бегона ба зӯр фурӯ нишонда, аз қаъри ҷар намерафт, мунтазири соате буд, ки шаб фаро мерасад ва дар ин роҳ оромии нисбие баркарор мешавад.

Вай ба ин ҷоҳо ахён-ахён меомад, фақат рӯзҳое меомад, ки бағоят гурусна мондааст...

Дар фосилаи байни қаторҳо дар арсаи дашт ногаҳон сукут ҳукмрон мешуд, чунон ки баъди тарма ин гуна сукунат ба миён меояд ва дар ин хомӯшии мутлақ рӯбоҳ садоеро пай бурда, ҳушёр мегардид, ки он аз баландиҳои осмон баландии дашти ниморик базӯр ба гӯш мерасид ва

ба ягон чонзоте тааллуқ надошт. Садои чараёнҳои бод буд он ва аз ҳамин ҳоло тағйир ёфтани ҳаво дарак медод. Ин ҳолро чонварак ба ғариза эҳсос менамуд ва бо сӯзу алам хомӯш мегардид ва шах мешуду дигар ҳаракате зоҳир намекард. Мехост аз хисси мубҳами кадом як фалокати ом бо ҳамаи овоз нӯла кашаду фиғон бардорад. Аммо гуруснагӣ ҳатто завқи табииро низ хафаву хомӯш карда буд.

Рӯбоҳ панчаҳон аз такудав озорёфтаашро лесида, фақат паст - паст мингос мезад.

Шомгоҳон ҳаво серун мешуд, зеро тирамоҳ наздик буд. Ва шабона замин сард мегардид ва то бомдод рӯи дашт аз шабнами нопойдор мисли шӯразор сап-сафед мешуд. Айёми ҳузновари камнаволае пеш меомад барои чонварони дашт. Он сайди ночизе, ки тобистон дар ин ноҳия мезист, ба ҳар сӯ пароканда мегардид — яке ба кишварҳои гарм мерафт, дигаре дар каъри лонааш чой мегирифт, саввумӣ барои зимистонгузаронӣ ба резгорон рафта буд. Гӯё дар олам ба чинси рӯбоҳ офат расида бошад, акнун ҳар рӯбоҳ дар сар то сари дашти васеъ дар чустучӯи кути лоямут тоқаби танҳо такудаве дошт. Рӯбоҳакони чавони онсола кайҳо ба воя расида, ба ҳар тараф парешон шуда буданд. Мавсими ишқварзӣ ҳанӯз дар пеш буд. Оре, фаро нарасида буд он рӯзҳои зимистон, ки аз чахор тарафи ноҳия рӯбоҳони нару мода гирди ҳам меоянд ва нарҳошон ба чони ҳамдигар меафтанд ва чунон набардҳо мекунанд, ки фақат ҳаёти муқтадир метавонист аз азал ончунон размгоҳе ба арсаи вучуд биовард...

Дар оғози шаб рӯбоҳ аз чар баромад. Даме ба садоҳо гӯш дода истоду ба пуштаи роҳи оҳан равон шуд. Нарм ва бесадо давида, дам ба ин сӯву дам ба он сӯи роҳ мегузашт. Вай саркути мусофиронро чустучӯ мекард, ки аз тирезаи вагонҳо берун андохтаанд. Ӯро лозим омад, ки ҳар гуна пасмондаҳои ниҳоят балбӯй, хатто нафратоварро бӯ кашида-бӯ кашида, муддати мадиде қад-қади роҳ битозад, то даме ки ягон чизи лоакал андак дархуре пайдо шавад. Ҳар ду бари роҳи оҳан аз пораҳои коғаз, рӯзномаҳои мичиқ, шишаҳои шикаста, пимсӯхтаҳои папирос, консервқуттиҳои пачақ ва соири партовҳо пур буд. Бӯе ки аз даҳони шишаҳои бутун берун меомад, махсусан мутааффин буд ва бӯи тотулаи захрогинро мемонд. Рӯбоҳ ин бӯйро як-ду маротиба ба димоғ кашида, сараш чарх зада буд, аз ин сабаб ҳамин ки бухори спирт ба машомаш мерасид, бинӣ афшонда, дархол худро ба каноре меандохт.

Аммо, мутаассифона, чизе ки ӯро лозим буд ва ба хотири ба даст овардани он тарсу бимашро фурӯ пошонида, ин қадар дуру дароз давутоз мекард, ба назар намерасид. Ва рӯбоҳ бо умеде, ки лукмае пайдо хоҳад шуд, ба хастагӣ нигоҳ накарда, қад-қади роҳи оҳан медавид, гоҳ ба ин сӯву гоҳ ба он сӯи пушта гузашта, пеш медавид.

Ногаҳон ӯ аз тохт бозмонд, як пои пешашро дар ҳаво муаллақ дошта, дар чояш шах шуд, ба мисли он ки ӯро касе банохост даст гирифта бошад. Бо партави хираи мох ҳамранг шуда, дар миёнаи ду релс чун шабаҳе

ноҷунбон меистод. Ғулғулаи дуре ки ба гӯшаш расида буд, қатъ нагардид. Аммо ҳанӯз хеле дур буд он садо, Рӯбоҳ думи худро ҳамчунон рост дошта, дилу бедилон пой иваз кард, гӯё мехост аз сари роҳ дур шавад. Лекин ба ҷои ин ноҳост саросема шуда, аз ину аз он канори пушта ба давидан даромад. Вай ҳанӯз умед дошт, ки кути лоямуте ба даст хоҳад афтод. Ҳис мекард, ки ҳамин ҳоло лукмае дарёб хоҳад кард. Аммо шакарроси оҳан ва гумбуроси садҳо адад чархҳои пӯлодин низ бо дақшати афзояндаш наздик мерасид, ки аз хамгашти роҳ чароғҳои хурду калони қӯшалокомативе намоён шуданд ва нурафканҳои пурикгидор дашти ором хобидаро рӯз барин равшан кардан ва хушкӣ ва холигии онро берақмона намоиш доданд ва рӯбоҳ парвонаи болсӯхта барин худро беқаророна ба ҳар тараф меандохту муаллақзанон мегурехт. Қатор башаст медавид. Фазо аз ғубор ва дуди талх пур шуда, боди тунде бархост.

Рӯбоҳ шитобон худро ба каноре андохт. Вай дам ба дам ба пасаш менигарист ва аз тарс баъзан ба замин парӯ мешуд. Махлуқи чашмонаш оташин муддати дарозе гумбуросанон мегузашт. Рӯбоҳ аз ҷои афтодаш чахида бармехосту боз роҳи гурезро пеш мегирифт…

Баъдтар ӯ нафасашро рост намуд, боз ба худ аҳд кард, ки ба роҳи оҳан баргардад ва чизе ёфта, азоби гуруснагиро рафъ намояд. Лекин дар сари роҳ боз чароғҳои фурӯзон пайдо шуданд, боз қӯшалокомотиве қатори пурбор ва тӯлониеро кашола карда наздик меомад.

Он гоҳ рӯбоҳ қарор дод, ки даштро миёнбур карда, ба ҷитъаи дигари роҳи оҳан барояд, ба чунон ҷое барояд, ки аз он маҳал қаторҳо нагузаранд…

Қаторҳо дар ин ноҳия аз шарқ ба ғарб мегузаштанду аз ғарб ба шарқ…

Аз ду самти роҳ дар ин ноҳия Сари Озек, ба қавли мардуми тахҷой, Мардумаки зарди биёбон, яъне Миёнадаштҳои малларанги нопайдоканор тӯл мекашиданд.

Дар ин ноҳия ҳама гуна масофаҳоро дар киёси дур ё наздик будани роҳи оҳан чен мекарданд, чунон ки дар дигар ҷоҳо дар қиёси хатти Гринвич чен мекунанд…

Оре, қаторҳо аз шарқ ба ғарб мерафтанду аз ғарб ба шарқ…

Нимшабӣ касе ба сӯи кулбаи дидбонии ӯ медавид. Дергоҳе ва бо субот медавид. Аввал рӯй-рӯи шпалаҳо қадам мезад, баъди он ки аз муқобил қатор намоён шуд, аз пушти роҳ ба паҳлу фаромад ва чунон ки дар ҳавои бурон мекунанд, сару рӯяшро аз боду чангу ғубори аз зери чархҳои қатори боркаш бархоста бо дастонаш панаҳ карда, ба роҳи пуразобаш идома медод. Қатори боркаше ки он нимшаб дар ҳеҷ ҷой наистода, бидуни таваққуф мегузашт, қатори хосае буд, ки онсӯтар ба роҳи дигаре даромада, ба минтақаи мамнӯи Сари Озеки 1 мерафт, ки роҳи оҳани он ҷо идораю хидматгорони махсуси ҳудро дорад ва аз ин сабаб вагонҳои қатор ҳама брезентпӯш буданд ва дар платформаҳошон посбонони низомӣ доштанд.

Едигей пай бурд, ки ба назди ӯ шитобон занаш меояд ва шитобаш ҳам бечиз нест ва ягон сабабаш басо ҷиддӣ дорад. Вокеан ҳамин тавр будааст,

вале то даме ки вагони дунболаи катор бо кондуктори дар айвонаки кушод истодааш аз пеши Едигей гузашта нарафт, вай аз рӯи вазифа ҳақ надошт, ки чои ҳудро тарк кунад. Онҳо бо фонусҳошон ба яклигар хабар доданд, ки роҳ бехатар аст ва фақат баъди он Едигей, ки аз гавгои бардавом гӯшҳояш маҳкам шуда буданд, ба занаш рӯй овард:

— Ҳа, чӣ шуд?

Зан нигоҳи изтиробомезе афканду чизе гуфт. Едигей ҷунбиши лабҳои ӯро дида бошад ҳам, садое ба гӯшаш нарасид. Бо вучуди ин фаҳмид. Бале, гумони ҳудаш ҳам ҳамин буд.

— Биё, ба дарун дароем. Ин чо шамол, — гуфт ӯ ва занашро ба кулба ҳидоят намуд.

Аммо аз даҳони зан ба тасдиқи гумони бадаш ҳанӯз чизе нашунида, хотираш аз як чизи дигар мушавваш шуд. Едигей пештар ҳам медид, ки занаш пир шудааст, лекин ин дафъа ба ҳоли ӯ дилаш сӯхт: Уқубаларо аз шиддати тохт нафастанг шуда буд, аз даруни синааш садоҳои гирифтаю хиррие берун меомаданд ва китфҳои лоғараш ба як тарзи ғайритабиӣ, хеле башаст болову поин мешуданд. Чароги равшани электр дар кулбаи майдаяки деворҳояш аз оҳак сап-сафед баногоҳ дар рухсори тираи кабудчафомгардидаи Уқубала ожангҳои дигар ҳеҷ гоҳ рафьнашавандаро баръалоина намоиш дод (ва ҳол он ки айёме буд, ки пайкари нармӣ рехтааш ғандумгун буд ва чашмони сиёҳаш дурахши дилрабое доштанд)... Боз ин дандонҳои афтода... Умри зан ба охир расаду лекин як рӯз ҳам бедандон намонад, бо забони ҳол мегӯянд онҳо. (Кайҳо Уққубаларо ба истгоҳи калон бурда, аз ҳамон дандонҳои зормондаи оханӣ шинондан лозим буд, ҳозир пиру ҷавон ҳамин хел дандонҳо месозонанд)... Бар болои ин боз тораҳои сап-сафеди мӯй аз таки рӯмол фаромада, ба рӯяш парешон шудааст. «Эй, занаки ман, чӣ хел пир шудай ту!» — аз дил гузаронид ӯ ва ҳис кард, ки дар ин ҳол гӯё ҳудаш низ гунаҳгор аст ва ҳисси ин гупоҳ дили ӯро фишор медиҳад. Ва пай бурд, ки дилаш аз эҳсосоти сипосдорӣ моломол мегардад ва ин эҳсосот подоши ҳамаи зиндагонист, ки солҳои бисёре ба ҳам дидаанд ва хусусан подоши ҳидмати ҳозираш аст, ки нимишабӣ рӯй-рӯи роҳи оҳан то ба дуртарин нуқтаи дуроҳа аз рӯи эҳтиром, аз рӯи қарзи одамӣ давида омадааст. Чунки Уқубала медонад, ки ин хабарро ба Едигей расонидан бисёр зарур аст. Едигей бояд бидонад, ки пирамарди бадбахт, мӯйсафеди бекас Қазонқоп дар кулбаи хилвати похсагинаш чашм аз олам пӯшидааст. Уқубала медонад, ки дар тамоми дунёи равшан фақат як нафар одам ҳаст ва он ҳам Едигей аст, ки аз мурдани одами яккаву танҳо ғамгин мешавад ва ҳол он ки марҳум ба вай на хеш мешавад, на табор.

— Шин, нафасата рост кун, — Едигей вақте ки ба кулба даромаданд.

— Худат ҳам шин, — гуфт Уқубала.

Ҳар ду нишастанд.

— Чӣ шуд?

— Қазонкоп мурд.

— Кай?

— Аз аҳволаш хабар гирам, шояд ягон чиз лозим бошад, гуфта, навакак даромадам. Даромадам, чарог даргирон, дар чогаҳаш хоб, фақат ришаш сахле инту ба боло сих задагӣ барин. Наздиктар рафтам. Қазаке гуфтам, ҳой Қазаке, чои гарм лозим бошад, гӯед, гуфтам. Бинам, чавоб нест, кайҳо тамом шудагӣ. — Уқубала банохост хомӯш гардид, чашмони сурхшудааш аз ашк пур шуданд, пилкҳои бо мурури замон тунук шудааш ларзиданд ва ҳиқ-ҳиқ ба гиря сар кард. — Мана оқибат! Чӣ хел одам буд-а! Чон додааст як кас нест, ки манаҳаша бандад. — Ҳасрат мекард ӯ гиряомез. — Оқибати одама бин. Ҳайфи ҳамту одам… — Ӯ мехост бигӯяд, ки саги бесоҳиб барин хору зор шуда мурд, лекин нагуфт, ҳочати шарҳ набуд, бе ин ҳам вазъият маълум буд.

Едигей ҳанӯз аз айёми баргаштанаш аз чанг дар дуроҳаи Бӯраинлӣ, яъне Бӯронӣ, хидмат мекард ва аз ин сабаб ҳама дар ин ноҳия ӯро Едигеи Бӯронӣ меномиданд. Вай дар рӯи тахтакати худ бо сари хам, чехраи гирифта, дастони решаи дарахт барин дурушт ва калон-калони вазнинашро рӯи зону гузошта менишаст. Лапари фуражкаи фарсудаи равганолуд ба чашмонаш соя меафканд. Ба хаёл рафта буд Едигеи Бӯронӣ.

— Чи кор мекунем акнун? — садо бароварда занаш.

Едигей сар бардошта, ба занаш бо захрхандае нигоҳ кард.

— Чӣ кор мекунем? Чӣ кор мекунанд дар ин ҳолат? Дафн мекунем. — Вай чун одаме, ки ба як қарор омадааст, аз ҷой бархост. — Ту, занак, медонӣ-чӣ? Ту зуд баргард. Аввал ба гапи ман гӯш кун.

— Гӯшам ба ту.

— Усмона бедор кун. Сардор бошад ҳам, майлаш, бедор кун, дар пеши ачал мартабаи ҳама бадбаробар. Бигӯ, ки Қазонкоп аз олам гузашт. Чилу чор сол дар як ҷо кор кард вай. Вақте ки Қазонқоп ба ин ҷо омада кор сар карда буд, сага аз сар то пояш тилло резӣ, ба ин гӯшаи Сари Озек намеомад. Қади умри мӯйсафед аз ин ҷо чӣ қадар қаторҳо гузаштаанд, шумурам гӯй, мӯи сарат намерасад… Бигӯ, ки фикр карда бинад. Ана ҳамту бигӯ. Исто, боз гӯш кун…

— Гӯшам ба ту.

— Ҳамаро аз як сар бедор кун. Тирезаҳояшона тақ-тақ зан. Худамон чӣ қадарем — ҳамагӣ ҳашт хонавода… Ҳамаро бедор кун. Ҳамин хел як одам мурдааст, имшаб ягон кас набояд хоб кунад. Ҳамаро бедор кун.

— Рафту чанчол кунанд, чӣ?

— Кори мо хабар додан, чанчол кунанд, кардан гиранд. Бигӯ, ки ман фармудам, ки ҳама бедор шаванд. Вичдон ҳам даркор ба кас. Исто!

— Боз чӣ?

— Аввал ба пеши навбатдор даро. Имшаб Шоймардон диспетчер. Бигӯ, ки воқеа ана ҳамту, фикр карда бинад. Шояд ба ҷои ман ягон касро ёбад. Сонӣ ба ман хабар диҳад. Фахмидӣ, ана ҳамту бигӯ!

— Мегӯям, мегӯям, — чавоб дод Укубала, баъд ба мисли он ки чизи аз ҳама муҳимтари бемаврид фаромӯш кардаашро ба ёд оварда бошад, бо оҳанги гунаҳгорона гуфт: — Ана халос! Бачаҳояш чӣ? О аввал ба онҳо хабар расонидан лозим. Албатта! Падар мешавад-а…

Едигей ин гапро шунида, абрӯвонашро гиреҳ кард, андомаш боз тиратар гардид. Чизе нагуфт.

— Хоҳ нағз бошад, хоҳ ганда, фарзанд-дия, — таскиномез суханашро давом медод Укубала. Вай медонист, ки гапҳо да гӯши Едигей намефорад.

— Э худам ҳам медонам, — даст афшонд Едигей. — Чӣ, ба хаёли ту ман ҳеҷ фаросот надорам? Медонам, ки бачаҳояшро хабар додан лозим. Лекин агар ихтиёр ба ман мешуд, намемондам, ки паи ҷадамашон ба ин ҷоҳо расад!

— Едигей, ин тарафаш кори мо не. Мон ки биоянд, бо дасти худашон гӯру чӯб кунанд. Набошад, сонӣ гапу гапча чунон мӯл мешавад, ки…

— Хайр, ман чӣ гуфтам? Не гуфтам? Омадан гиранд.

— Писараш аз шаҳр расида омада метавониста бошад?

— Дилаш бошад, метавонад. Ҳанӯз парерӯз вақти ба истгоҳ рафтанам, тилгиром фиристода будам. Гуфтам, ки аҳвол чаток, падарат дар дами марг. Боз чӣ даркор! Худаша ин қадар доно метарошад, наход нафаҳмад!..

— Хайр, инту бошад, майлаш, — ба гапҳои шавҳараш розӣ шуд Укубала, вале азбаски дар замири дил ҳанӯз андешаҳои изтиробангезашро давом медод, бо оҳанги ташвишомез гуфт: — Хуб мешуд, ки ҳамроҳи занаш меомад. Ба ҳар ҳол бегона не, падаршӯ мешавад…

— Ун тарафаш кори худашон. Инту кун, инту накун гуфтан чӣ ҳочат? Кӯдак не-ку!

— Ҳа, рост, ҳамту-куя, лекин бо вуҷуди он…— гуфт Укубала дар ҳоле ки дилаш ҳанӯз аз шубҳа озод нашуда буд.

Онҳо муддате хомӯш нишастанд.

— Хайр, ту бирав, вақт нагузарад, — хотиррасон кард Едигей.

Аммо занаш ҳоло дар дил гап дошт.

— Духтарашаро мегӯям-а, Ойзодаи шӯрабахта мегӯям… Вай дар истгоҳи калон… Шӯяш як аракхӯри худо задагӣ, бачаҳояш лӯла-кулӯла… Охир вай ҳам бояд ба маросими дафн расида ояд.

Едигей беихтиёр табассум намуд, ба китфи занаш навозишкорона даст расонид.

— Ана халос… Акнун ту аз барои ҳар кадомаш алоҳида ғам хӯрда, сӯхта мешинӣ… Роҳи хонаи Ойзода як қадам, саҳарӣ ягон кас ба истгоҳ рафта, хабар мерасонад. Меояд, албатта. Лекин ту, занак, ақлата кор фармо — ҳам аз Ойзода, ҳам аз Собитҷон, хусусан аз Собитҷон, бо вуҷуди он ки писар мешавад, мард ном дорад, як пула нафъаш намерасад. Ана мебинӣ, меоянд, ҳа, роҳа ёфта меоянд, аммо мехмон барин дар як

гӯша рост меистанд, мурдая боз худамон гӯру чӯб мекунем, ҳа, кори мешудагӣ ҳамин... Бирав, бирав, корҳои ман гуфтагиро кун.

Уқубала аз кулба баромад, баъд аз роҳ гаштан бозмонда, даме хаёломез рост истод ва сонӣ боз ба роҳаш идома дод. Вале ин дафъа ӯро Едигей аз роҳ дошт:

— Аз ёдат набарор, аввал ба пеши навбатдор даро, ба пеши Шоймардон, ба чои ман ягон касро фиристонад, ман сонӣ ба чои вай кор мекунам. Худороҳматӣ дар хонаи хилват хобидааст, дар пешаш ягон кас нест, нагз не... Ана ҳамту бигӯ...

Занаш ба аломати ризо сар чунбонду ба роҳаш рафт. Ин дам дар рӯи лавҳаи дистансионӣ асбоби хабардиҳанда чарогаки сурхашро даргиронида, ба ғурриш даромад. Ба дуроҳаи Бӯронӣ қатори наве наздик меомад. Аз рӯи супориши навбатдор ин қаторро аз роҳи эҳтиётӣ чоӣ додан лозим, то ки қатори дигар, ки аз тарафи муқобил меояд ва низ ба дуроҳа наздик расидааст, бемалол ба он сӯ гузашта равад. Кори муқаррарӣ.

То даме ки қаторҳо ба роҳи худ гузашта рафтанд, Едигей гоҳ-гоҳе ба сӯи Уқубала назар меафканд, ки аз пахлӯи роҳ равон буд. Гӯё боз ягон гапи таъйиннокардааш монда бошад. Гапи мегуфтагӣ, албатта, ёфт мешавад. Маросими дафн кори ҳазл не, ҳазор як майда-чуйда дорад. Аммо Едигей на аз барои ин сӯи занаш нигоҳҳо меафканд. Вай акнун, худи ҳамин дам бо алам пай бурд, ки занаш вақтҳои охир хеле пир шудааст, қоматаш ҳам гаштааст ва инро дар партави зарди чароғи сари роҳ надидан мушкил буд.

«Пир шудем-дия, — аз дил гузаронид ӯ, — Мана оқибат: чолу кампир!» Саломатӣ, шукр, бад нест, тану чон ҳоло бакуввat, лекин синнаш ба чое расидааст, шастсола шудааст, аниқтар ҳисоб кунад, ба шасту як қадам монд. «Ана-мана нагуфта, ду-се соли дигар мегузараду эҳтимол ба нафақа баро, гӯянд» — худ ба худ гуфт Едигей бо захрханда. Аммо вай медонист, ки ба ин қарибиҳо ба нафақа намеравад. Ба чои вай дар ин чоҳо одам ёфтан ҳам кори осон нест. Едигей нозири роҳ ва коргари таъмиргар аст, баъзан, агар ягон кас нотоб шуда монад ё ба таътил биравад, вазифаи роҳкушоро ҳам худаш адо менамуд. Ба чои вай кӣ меояд? Магар ки ба хотири музди иловагӣ биояд, ки барои дурафтода ва беоб будани ин чоҳо медиҳанд. Аммо гумон-дия. Дар байни чавонҳои ҳозира ин ҳел одам ёфт мешавад?

Барои зиндагӣ кардан дар дуроҳаҳои Сари Озек дили бутун даркор, набошад, нобуд мешавӣ. Дашт ҳадду канораш надорад, одам дар пеши вай як зарра. Даштро ба ҳоли ту коре нест, аҳволат хуб аст ё бад, барои вай бад-баробар. Ана ҳамин хел аст дашт ва дигар ҳам намешавад, аммо инсон ба ҳоли дунё бепарво буда наметавонад, ғам мехӯрад, хаёл мекунад, ки дар чои дигар, дар миёни одамони дигар мешуд, кораш барор мегирифт ва бахташ баргашта будааст, ки ба он чоҳо афтодааст... Ва, инак, дар пеши салобати дашти бузурги бешафқат дил бой медиҳад, яъне

аккумулятори мотосикли сечарҳаи Шоймардон барин мадори дилаш хушк мешавад. Сохибаш он мотосиклро эҳтиёт мекунад, на ҳудаш савор мешавад, на ба касе медиҳад. Мошин бекор-бекор мехобад ва ҳамин ки зарур шуд, мотораш дарнамегирад, чунки куввати оташдиҳандааш тамом шудааст. Одами ба дуроҳаи Сари Озек афтода ҳам ба мисли ҳамин, агар ба кор начаспад, дар ин дашт реша наронад, одат накунад, — тамом, тоқат карда наметавонад. Баъзеҳо аз тирезаи вагонҳои даргузар нигоҳ карда, гиребонашонро медоранд: ё тавба, мегўянд, одамон дар ин ҷо чӣ тавр зиндагонӣ мекарда бошанд?! Ба ҳар тараф, ки бингарӣ, фақат дашту уштур, дашту уштур! Хайр, чӣ илоҷ, зиндагӣ мекунанд. Сабру тоқаташ чӣ қадар ки бошад, ҳамон қадар зиндагонӣ мекунад. Се сол, ё зўраш расад, чор сол бардошт медиҳад. Баъд ариза дода, ҳисобӣ мекунаду меравад. Тамом, вассалом.

Дар дуроҳаи Бўронӣ фақат ду кас ҳамаи умри худ тоб оварда тавонист: Қазонқопу вай, яъне Едигеи Бўронӣ. Дар ин муддат чӣ қадар одамон омада рафтанд! Дар бораи худ чизе гуфтанаш мушкил, дандон ба дандон монда, тоқат мекард, сар ҳам намекард, аммо Қазонқоп дар ин нохия чиҳилу чор сол заҳмат кашид. На барои он ки аз дигарҳо гўлтар буд. Ба Едигей бигўянд, як худи Қазонқопро ба дах каси дигар иваз мекунӣ? Не мегўяд... Мана акнун вай ҳам бирафт. Нест дигар Қазонқоп...

Қаторҳо ба роҳҳои худ гузашта рафтанд. Яке ба шарқ бирафт, дигаре ба ғарб. Дуроҳаи Бўронӣ муддате холӣ гардид. Ва ҳама чизе ки дар атроф буд, баногоҳ равшантар аён шуд. Ситорахои осмон гўё дурахшонтар, ба назар намоёнтар шуданд, бод ҳам шасти худро афзуда, дар сари пуштаи роҳ, миёни шпалаҳо ва сангрезаи байни релсҳое, ки аранг-аранг ғуввос мезаданд ва гоҳ-гоҳ садои шиқиррос заданашон ба гўш мерасид, сайри худро давом медод.

Едигей ба кулбааш надаромад. Ба симчўб такя намуда, ба ҳаёл рафт. Дар пеш, дар он сўи роҳи оҳан шабаҳи хираи уштуронро дид. Онҳо зери партави моҳ дар мобайни дашт ночунбон истода, шабро мегузарониданд. Ва аз байни онон Едигей уштури каллакалони дукўҳони худро шинохт, ки дар Сари Озек тавонотарин ва хушрафторатарини уштурон буд ва бо сохибаш ҳамлақаб буда, Қаранори Бўрониаш мехонданд. Едигей оиро дўст медошт, фахр мекард. Дар неру беназир буд, аммо, рости гап, идора карданаш ҳам осон набуд. Чунки Қаранор айғир буд, Едигей дар ҳурдиаш ахта накард, сонитар ба кор дасту дилаш нарафт.

Едигей дар дилаш гуфт, ки фардо дар катори дигар корҳо бояд бар-вақттар Қаранорро ба ҳона оварда, зин занад. Барои саворӣ бояд дар маросими ҷаноза даркор мешавад. Ба сари Едигей боз ҳар гуна андешаҳо меомаданд.

Сокинони дуроҳа ҳанўз дар ҳоби роҳат буданд. Қасабаяки Бўронӣ аз ҷанд бинои хурди идора, шаш хонаи бомаш шиферпўш, ки як вақтхо идораи роҳи оҳан сохта буд, аз хонаи бо дасти худ бинокардаи Едигей ва

кулбаи похсагини Қазонқоп иборат буду баст. Оташдонҳои дар саҳни ҳавлиҳо, ҳар гуна ҳонача ва анборакҳои ин ҷо-он ҷо воқеъгашта, ҳисоракҳои девораш най барои нигоҳ доштани чорво ба ин ҳисоб, албатта, намедарояд. Дар мобайни қасаба бинои насоси обкашак воқеъ шуда буд, ки онро бод ба гардиш меовард ва ҳар гоҳ лозим шавад, ба кор меандохтанд. Дар ҳуди ҳамин ҷо обкашаки дастӣ ҳам буд, ки солҳои охир пайдо шуда буд.

Хулосаи гап, ки ин қасаба дар сари роҳи бузурги оҳан, дар миёнаи дашти бузурги Сари Озек воқеъ гашта буд ва ҳалқаи майдаяке буд дар силсилаи чун рагҳои хунгузар сершохаи дуроҳаҳо, истгоҳҳо марказҳо ва шаҳру қарияҳои дигар… Ҳа, дар як ҷои кушод, дар гузаргоҳи ҳама бодҳои олам ва хусусан бодҳои зимистонӣ воқеъ гашта буд, ки бӯронҳои он манзилгоҳҳои Сари Озекро то ба тиреза аз барф пур мекард ва дар сари роҳи оҳан теппаҳои гарони барфин месохт… Ана аз ҳамин сабаб ин дуроҳаи дашти Бӯронлӣ — Бӯронӣ ном дошт ва лавҳаи номаш ҳам ба ду забон навишта шуда буд: ба забони қазоқӣ Бӯронлӣ, ба русӣ — Буранный…

Пеш аз он ки дар роҳҳо ҳар гуна мошинҳои барфтозакунак — мошинҳое, ки барфро фурӯ кашида, сонӣ тирвор ба як тараф пуф мекунанд ва мошинҳое ки бо тегҳои азимашон барфро тела дода, ба канор мебароранд, қабл аз он ки ин хел ва дигар гуна мошинҳо пайдо шаванд, ба Қазонқоп ва ӯлозим омада буд, ки бо барфтӯдаҳои сари роҳ ҷони худро ба каф гирифта талош кунад. Гӯё ки то ҳамин қарибиҳо аҳвол чунин буд. Зимистони солҳои панҷоҳу якум ва панҷоҳу дуввум басо қаҳратун омада буд. Дар майдони ҷанг гоҳо ҳамин гуна ҳоле ба миён меомад, ки одам бояд ҳаёту мамоти худро ба адои як супориши харҷ кунад, масалан, барои як ҳамла, барои як даста граната партофтан ба зери танки душман… Дар ин ҷо ҳам аҳвол ҳамин гуна буд. Касе дар қасди ҷони онон наафтода бошад ҳам, худашон ҷон ба каф гирифта, кор мекарданд. Чӣ қадар барфтӯдаҳоро дастӣ бел мекарданд, бо чанаю чигинаҳо мекашониданд ва ҳатто дар километри ҳафтум, он ҷое ки роҳи оҳан аз пастӣ, аз мобайни теппа бурида мегузарад, барфро ба халтаҳо андохта, ба боло ба сари теппа мебаровардан. Ва ҳар дафъа ба назарашон чунон мерасид, ки ин охирин талоши онҳост бо гирдбоди бӯронӣ ва аз ин сабаб рамаке ба ҷонашон намонад ҳам, бояд талош кунанд, коре кунанд, ки фарёди парвозҳоро дар ин дашти бекарон, «Роҳ диҳед! Ро-оҳ!» гӯён дод гуфтани онҳоро дигар нашунаванд!

Аммо он барфҳо об шуданд, он қаторҳо ва он солҳо гузашта рафтанд… Акнун касе ёди онҳоро намекунад. Гӯё афсона барин, буду набуд. Кормандони роҳ акнун ба ин ҷо аз мавриди мавриде меоянд. Инҳо, бригадаҳои нозирону таъмиргарон ҳамагӣ одамони сергавғоянд. Нақл кунӣ, бовар намекунанд, ба худ тасаввур карда наметавонанд, ки роҳи оҳанро дар дашти Сари Озек барф зер мекардааст фақат чанд нафар

бел дар даст онро тоза мекардаанд! Муҳобот накунед-е! — мегӯянд онҳо. Баъзехошон рӯирост масхара мекунанд: чӣ зарур буд ба ҷонатон? Кӣ шуморо мачбур кард, ки худатонро азоб дода, ҷон ба тахлука андохта, ин корро кунед? Ба хотири чӣ? Ҳамин корро ба мо супоранду чавоб шунаванд, ҳа! Бардоред дову дастгоҳатона, ба саратон занед, мегуфтему ба чои дигар мерафтем, ки тартибу интизом бошад. Яъне фалон қадар кор кардӣ, марҳамат, ҳаққата бигир. Мабодо ягон кори фаврӣ баромада монад, марҳамат, мардумро чамъ кунед, аммо ҳаққи иловагиро тайёр кунед... «Шумо пиракиҳоро аҳмак ёфтаанд, сазои саратон, ҳамин тавр гӯлу гумроҳ мурда меравед!..»

Аз ҳамин қабил маҳмаддоноҳои «ҳақшинос» яке ҳамсӯҳбат шавад, Қазонқоп ба суханҳояшон аҳамият намедод, гӯё ба ӯ дахл надошта бошад. Фақат худ ба худ захрханда мекард, гӯё дар дилаш гапе дошта бошад, ки акли онҳо намерасад. Аммо Едигей тоб оварда наметавонист, оташи мешуд, мешӯрид, бахс карда, дили худашро худаш хун мекард.

Лекин Едигею Қазонқоп байни худ дар ҳар хусус сӯҳбатҳо мекарданд. Ҳам дар бораи он корҳое, ки ин зотҳои роҳгузари савори вагонҳои назорату таъмир масхара мекарданд, ҳам дар хусуси бисёр дигар масъалаҳо. Аз солҳои пеш бо ҳам дарди дил изҳор мекарданд, ба қадре ки фаҳмашон мерасид, дар бораи зисту зиндагонӣ андешаҳои худро ба ҳамдигар мегуфтанд. Он вақтҳо ин маҳмаддоноҳо ҳанӯз кӯдак буданд, мавизро кака мегуфтанд. Ҳа, онҳо бисёр солҳо инчониб — аз худи соли чилу панчум то ба нафака баромадани Қазонқоп роздони ҳамдигар буданд. Вокеан, Қазонқоп ба нафақа баромаду кораш барор нагирифт: акнун дар хонаи писарам зиндагонӣ мекунам, гуфта ба шаҳр рафту баъди се моҳ баргашт. Ана ҳамон вақт онҳо дар хусуси пасту баландиҳои олам сӯҳбати дурударозе доштанд. Марди хирадманде буд Қазонқоп. Дар хотири Едигей бисёр чизҳо мондааст... Ва Едигей банохост возеҳу равшан дарк намуд, ки акнун аз дӯсташ фақат хотирае бокӣ мондааст ва дилаш аз хурӯчи дарду ҳасрат лабрез шуд...

Ӯ ба кулба ворид шуд, аппарати овоз ширик-ширик садо баровард микрофон ба кор даромад. Аз дарун ин асбоби фалакзада аввал садои тундбод барин гур-гур фиш-фиш паҳн шуду сонӣ овози одам баромад:

— Едике, алё Едике, — хиррос мезад Шоймардон, диспетчери навбатдори дуроҳа, — овозамро мешунавӣ? Гап зан!

— Ҳа, мешунавам!

— Ту овозамро мешунавӣ?

— Ҳа, ҳа шунида истодаам!

— Овозам чӣ хел шунида мешавад?

— Аз он дунё гап задагӣ барин!

— Барои чӣ аз он дунё?

— Надонам.

— А-а... Яъне мӯйсафеди Қазонқоп унзайлин шудааст-дия!

— Изайлин!

— Яъне ки мурдааст. — Шоймардон зӯр мезад, ки суханҳои ба мавриди муносиб дарёбад. — Чӣ гӯям? Яъне ки унзайлинаш, вай, ҳоло номаш чӣ буд, роҳи бошарафонаи зиндагиаш ба охир расидааст.

— Ҳа, — мухтасар чавоб дод Едигей.

«Мур, ту ҳайвони бемағз, — аз дил гузаронид ӯ, — дар хусуси марги инсон ҳам одам барин гап зада наметавонад».

Шоймардон дақиқае хомӯш монд. Аз микрофон садои боз ҳам баландтари хиш-хишу гичиррос ва фаш-фаши нафаскашӣ баромад. Пас боз хирроси Шоймардон шунида шуд:

— Едике, акаҷон, лекин ту унзайлин накун, сари мана гаранг накун, Хайр, мурдааст, акнун чӣ, илоҷ... Ман одам надорам. Ба пеши мурда рафта шиштанат чӣ лозим? Мурда гашта унзайлин, яъне ки зинда намешавад-ку, ба хаёлам...

— Ба хаёли ман, каллаи ту кор намекунад! — ба ғазаб омад Едигей. — «Сарама гаранг накун» мегӯяд-а! Ба омадани ту ду сол нашудааст, ману вай дар ин ҷо сӣ сол ҳамроҳ кор кардем. Ту каллая кор фармо. Аз миёни мо як кас вафот кардааст. Мурдаро дар хонаи хилват танҳо наменамонанд, мумкин не.

— Вай аз куҷо медонад, ки унзайлин аст, яъне ки танҳо аст?

— Вай надонад, мо медонем!

— Хайр, мӯйсафед, дӯғ назан, унзайлин, мағал накун!

— Ман ба ту фаҳмонда истодаам.

— Хайр, охир, чӣ мехоҳӣ? Ман одам надорам. Ба он ҷо рафта, чӣ кор мекунӣ, аз ду сар, шаб торик, ҳеҷ кас нест.

— Ибодат мекунам. Расму оина адо мекунам. Дуо мехонам.

— Дуо мехонӣ? Ту, Едигеи Бӯронӣ, дуо мехонӣ?

— Ҳа, ман. Ман дуоҳоя медонам.

— Ана халос. Ҳокимияти советӣ унзайлин, шастсола шудааст...

— Гапа дароз накун, ҳокимияти советӣ ба ин ҷо чӣ дахл дорад! Аз замони қадим як одам мурад, дигарҳо ба арвоҳаш фотиҳа мехонанд. Инсон мурдааст, фаҳмидӣ, хайвон не!

— Хайр, фотиҳа хон, фақат унзайлин накун, дӯғ назан. Ба Одилбои Дароз одам мефиристам. Розӣ шавад, меояд, ба ҷои ту унзайлин, навбатдорӣ мекунад. Ҳозир унзайлин кун, яксаду ҳабдаҳум наздик меояд, ба роҳи дуввуми эҳтиётӣ гузарон...

Овози Шоймардон қатъ гардид, садои ширикқӣ кардани аппарати гуфтугӯ шунида шуд. Едигей ба ҷои роҳкушоӣ равон шуд. Ӯ бо кори худ машғул буду дар дилаш фикр мекард, ки оё Одилбой розӣ мешуда бошад, оё меомада бошад? Як назар дид, ки тирезаи баъзе хонаҳо равшан шуд, дар дилаш умед пайдо гардид. Одамон, охир, виҷдон доранд. Мана ак-аки сагҳо ба гӯш расид. Пас, занаш бӯрониҳоро аз хоб бедор карда, хабари ҷанозаро мерасонд.

Яксаду ҳабдаҳум омада, дар роҳи эҳтиётӣ қарор гирифт. Аз дигар тараф қатори нафткаш омад. Аз сар то дунболаш фақат маҳзани нафт. Қаторҳо ба роҳҳои ҳуд рафтанд; яке ба шарқу дигар — ба ғарб...

Соат аз яки шаб гузашта буд. Ситораҳои осмон дурахшонтар мешуданд, ҳар як ситора чудогона медурахшид. Моҳ ҳам дар сари дашти Сари Озек равшантар нурафшонӣ мекард. Гӯё як навъ кувваи тозаю торафт афзояндаи иловагӣ пайдо карда буд. Дар зери гунбади ситоразор то бадуродур дашти нопайдоканори Сари Озек доман паҳн карда мехобид. Фақат шабаҳи уштурон — дар байни онҳо азамати қӯшкӯҳони Қаранори Бӯронӣ ва тарҳи хираи теппаҳои наздиктарин ба назар мерасиду боқимондаи масоҳати дашт аз ҳар ду самти роҳи оҳан ба торикии беинтиҳои шаб рафта мепайваст. Бод ҳам ором намешуд. Пайваста ҳуштак мекашид ва ҳаеу хошоки биёбонро ҳиширрозанон ба ҳар сӯ меронд.

Едигей гоҳ ба қулба медаромад, гоҳе мебаромад, чашмаш ба роҳи Одилбои Дароз чор буд. Нохост назараш ба чонвараке афтод. Чашмони сабзгунаш милт-милт метофтанд. Худаш дар зери сутуни телеграф меистоду на як қадам пеш меомад, на ба қафо мерафт.

— Э, ту ин чо чӣ кор мекунӣ! — гуфт Едигей бо ангушташ шӯҳиомез таҳдид карда. Рӯбоҳ нарамид. — Ина бинед-а! Ҳоло ман туро! — Едигей пой бар замин кӯфт.

Рӯбоҳ каме дуртар рафту боз нишаста, ба ӯ рӯй гардонид. Вай чашмони маҳзунашро аз ӯ наканда, бо диққат нигоҳ мекард. Ҳа, ё ба андоми ӯ нигоҳ мекард, ё ба чизи дигаре дар наздики ӯ. Ӯро ба ин чо чӣ оварда бошад? Чарогҳои электр ҷалб карда бошандаш, ё аз гуруснагӣ омада бошад? Дар ин чо пайдо шудани рӯбоҳ ба назари Едигей ғалатӣ менамуд. Хайр, модоме худи сайд пеши сайде омадааст, сангеро бардошта, якта фарорад, чӣ? Едигей даст-даст карда, санги калонтареро бардошт. Нишон гирифта, даст кашиду нохост аз нияташ баргашт. Сангро ба зери пояш партофт. Баданашро арақ зер кард. Воачабо, ба сари одам чӣ ҳаёлҳое меомадаанд! Худи хобу хаёл барин-а! Рӯбоҳро нишон гирифта, заданӣ буд, ки баногоҳ як ривоят ба ёдаш расид. Ҳоло дар хотир надорад, ки ровӣ кӣ буд: яке аз он зотҳои роҳгузар, ё суратгире ки бо ӯ хусуси худову пайгамбарон сӯҳбат карда буд, ё ягон каси дигар. Э не, Собитчон нақл карда буд, чин занад вая, доимо аз ачоиботу гаройибот мелаққад, шунаванда бошаду даҳанашро яла карда гӯш андозад, шуд. Ҳа, Собитчон, писари Қазоқоп нақл карда буд, ки баъди мурдан чони одам ба тани дигар чонварҳо кӯчида медаромадааст.

Бинед-а, худашон ба сари худ чӣ хел як ахмақи лаққиро калон карда, ба воя расониданд! Дар назари аввал бӯзбалаи дуппа-дуруст барин менамояд. Ҳама гапа медонад, аз ҳама чиз боҳабар, аммо аз донистанҳои вай як пула фоида нест. Ба интернат бурда, хононданд, дар институт хононданд, лекин одам нашуд, ки нашуд. Худситоӣ, шаробнӯшӣ, кадахгӯӣ бошад, ин кас устухон надоранд, аммо аз кор дараке нест,

хулласи гап, ки пуч баромад бача, бо падараш қиёс ҳам карда намешавад, ҳарчанд ки диплом дорам, гуфта фукаш дар осмон. Не, одам нашуд, ба падараш нарафт. Хайр, ҳаволааш ба худо, акнун чӣ илоҷ, шудагиаш ҳамин қадар.

Хӯш, ана ҳамин Собитчон боре нақл карда буд, ки дар Ҳиндустон як ақида будааст, ки мувофиқи он баъзи мурдани одам рӯҳаш ба тани ҷонвари дигар мегузаштааст, ҳатто ба тани мӯрча барин ҷонварақони майдаяк. Мегуфтаанд, ки ҳар як парранда ё ягон хел ҷонвар ё ҳашарот зиндагӣ карда будааст. Бинобар ин дар Ҳиндустон қадом ҷонзоте набошад, куштан убол будааст. Аз пеши роҳ мор барояд, мори айнақдор барояд ҳам, даст намекофтанд, таъзим ба ҷо меовардаанду роҳ медоданд.

Дар дунёи равшан чӣ бисёр? Аҷоибот. Кӣ медонад, ки ин гап рост бошад ё дурӯғ. Ин дунё дунёи васеъ, одам донистан-катӣ ба тақаш расида наметавонад. Ана аз барои ҳамин ҳам вақте ки рӯбоҳро бо санг заданӣ шуд, ба сараш хаёле омад, ки рафту рӯҳи Қазонқопро ба тани ҳамин рӯбоҳ даромада бошад? Рафту Қазонқоп ба сурати рӯбоҳ даромада бошад, ба пеши дӯсти бехтариаш омада бошад, чунки, охир, кулбааш баъди мурдани ӯ азохонаи бекас шуд-ку!.. «Ё тавба, аз ақл бегона шуда истодаам, аз афти кор! — худро маззаммат кард Едигей. — Ҳамин ҳам гап шуд-у! Ҳайфи ман-е! Аклама хӯрдаам!»

Бо вуҷуди он, оҳиста ба рӯбоҳ наздиктар омада, ба оҳанге, ки вай сухани ӯро мефаҳмида бошад, гуфт:

— Ту бирав, ҷои ту ин ҷо не, бирав ба даштат. Фаҳмидӣ? Бирав. Не, ба он тараф не, он ҷо сагҳо ҳастанд. Бирав ба даштат, ёрат худо.

Рӯбоҳ пас гашту ба роҳ даромад. Як-ду маротиба ба пасаш нигоҳ карду дар огӯши зулмот нопадид шуд.

То даме ки Одилбои Дароз омаду Едигей ба ӯ навбатдориро супорид ва ҳар ду аз воқеаи нохуш сӯҳбат карда, оҳ кашиданду афсӯс хӯрданду Қазонқопро ёдоварӣ карданд, ба дуроҳаи Бӯроӣ боз ду қатор омаду ба ду тараф гузашта рафт. Едигей аз ҳама корҳо фориғ шуда, ба хона мерафт, ки банохост ҳамон чизи аз ёд баровардааш ниҳоят ба ёдаш расид: вай ба занаш нагуфта буд, дурусттараш бо вай маслиҳат накарда буд, ки ба духтарон ва домодҳои худ аз вафоти Қазонқоп чӣ хел хабар диҳанд. Ду духтари хонадоршудаи Едигей дар самти тамоман дигар — дар наздикиҳои Қизил Ӯрда мезистанд. Калониаш дар совхози шоликор буд, шавҳараш — трактурчии ҳамон совхоз. Хурдиаш аввалҳо дар истгоҳи Қазалӣ мезист, сонитар бо оилааш ба наздиктари апааш, ба ҳуди ҳамон совхоз кӯчид. Шавҳараш ронанда шуда кор мекунад. Қазонқоп ба онҳо аз он ҷабил хешу табор не, ки ба ҷанозаи ӯ омаданашон фарз бошад. Лекин ба назари Едигей Қазонқоп барои онҳо аз хешу табор ҳам наздиктар буд. Духтарҳо дар ҳамин ҷо, дар Бӯроӣ ба дунё омаданд. Дар ҳамин ҷо ба воя расиданд, дар интернати истгоҳи Кумбел меҳонданд. Ба интернат онҳоро бо навбат гоҳ Едигей бурда мемонд, гоҳ Қазонқоп. Едигей ба

ёд овард, ки духтарчаҳоро аз таътил ё баъди таътил ба ушгур савор карда бурда меоварданд. Хурдиаш дар пеш менишаст, падар дар мобайн, калониаш — дар қафо. Секаса савор мешуданд ва Қаранор аз Бӯроӣ то Қумбел се соат ва агар зимистон бошад, аз он зиёдтар лӯкӯккунон медавид. Едигей ба рафтуомад вақт надошта бошад, Қазонқоп мерафт. Вай ҳам барои духтарчаҳо падари худашон барин буд. Едигей аҳд кард, ки пагоҳӣ ба онҳо телеграмма мефиристад, он тарафаш ихтиёр ба худашон, тавонанд, меоянд... Лекин бояд албатта бидонанд, ки мӯйсафеди Қазонқоп чашм аз олам пӯшидааст...

Соңӣ ӯ роҳ мепаймуду фикр мекард, ки саҳарӣ пеш аз ҳама Қараноршро бояд аз чарогоҳ дошта биёрад. Даркор мешавад. Мурдани одам ҳазл не, аммо бо обрӯю иззат дафн кардан ҳам кори осон нест дар дунё... Рӯзи дафн маълум мешавад, ки ин нест, вай нест, ҳамаи ин чизҳоро, аз кафанворӣ сар карда, то ҳезуми оши худой ба зудӣ пайдо кардан лозим.

Дар ҳамин лаҳза ҳаво саҳт такон хӯрд, чунон ки дар фронт аз зарбаи мавҷи тавоноӣ таркиш ҳамин тавр мешуд, ва замин дар зери пои Едигей ларзид. Ва дид, ки дар муқобили ӯ дар гӯшаи дури дашт, дар он ҷое, ки мувофиқи шуниди вай космодроми Сари Озек воқеъ гашта буд, чизе ба шакли гирдбоди оташине, чуи сутуни яклухту бузурги алангае ба осмон баромад. Едигей саросема шуда монд. Вай ба мисли ҳамаи сокинони Сари Озек медонист, ки дар кучое, тахмин дар чил километр роҳ ё андак наздиктар аз он космодроми Сари Озеки 1 ҳаст. Медонист, ки ба он ҷо аз истгоҳи Тӯтгарак Том шоҳаи махсуси роҳи оҳанро кашидаанд. Ҳатто ҳикоят мекарданд, ки дар ҳамон тарафҳо дар миёни дашт шаҳри калоне пайдо шудааст, ки магазинҳои калон-калон дорад. Вай ин гапҳоро аз радио, аз сӯҳбатҳо дар бораи кайҳоннавардон ва парвозҳои кайҳонӣ мешунид, аз рӯзномаҳо мехонд. Ҳамаи ин ҳодисаҳо дар ҳамин қарибиҳо рӯй медоданд. Дар консертҳои ҳаваскорони бадеии маркази вилоят, ки он ҷо Собитҷон зиндагонӣ мекунад ва он шаҳр чандон наздик набуд, — ба қатор савор шавӣ, якуним шабонарӯз роҳ гаштан лозим меомад, — ана дар ҳамон шаҳр бачаҳо суруд хонда мегуфтанд, ки онҳо хушбахттарини бачаҳои оламанд, чунки амакҳои кайҳоннавард аз сарзамини онҳо ба кайҳон парвоз мекунанд; лекин азбаски ҳар чизе ки дар атрофи космодром буд, мингтакаи пӯшида ҳисоб меёфт, Едигей аз он ҷоҳо чандон дур набошад ҳам, фақат бо маълумоти аз ину он шунидааш қаноат мекард. Ва ҳоло бори нахуст бо чашми худ медид, ки мушаки кайҳонӣ чӣ тавр ба фаввораи оташии печида ва атрофу акнофро аз партави изтиробангезаш равшан сохта, ба қаъри осмони торик рафт. Едигей тамом гаранг шуд — наход дар мобайни ҳамон сутуни оташ одам нишаста бошад? Як ё ду кас? Чаро вай доимо дар ҳамин ҷо зиндагонӣ мекунаду ягон маротиба аз ин пеш лаҳзаи парвозро надидааст. Охир, ба кайҳон чанд бор париданд, шумориҳ, ҳисобашро гум мекунӣ. Шояд, он дафъаҳо кишти-ҳо рӯзона мепариданд? Офтоб бошад, дар ин қадар масофа, албатта,

ҳеҷ чизро дида наметавонӣ. Хайр, ин тавр бошад, чаро инаш шабона парида рафт? Пас, шитоб карданаш лозим будааст, ё мӯҳлаташ ҳамин лаҳза будааст? Ё эҳтимол, ки вай шабона аз замин парвоз мекунад ба осмон мебарояд, ки он ҷо рӯз аст? Боре Собитҷон нақл карда буд (вай бо оханге нақл мекард, ки гӯё худаш ҳам ба он ҷо рафта омадааст), ки дар кайҳон дар ҳар ним соат шаб рӯз мешудаасту рӯз шаб. Аз Собитҷон пурсидан даркор. Собитҷон аз ҳама гап бохабар. Бисёр мехоҳад, ки одами ҳамадон, машҳуру мӯътабар бошад. Дар маркази вилоят кор мекунад, ин ҳазл-пазл не. Хайр, бо вуҷуди он обрӯталошӣ намекард, беҳтар мешуд. Ба чӣ даркор? Ҳар кӣ ҳастӣ, ҳамон бош. «Бо фалон калоншаванда ба фалон ҷо рафтам, ба фалонӣ фалону фалон гуфтам». Одилбои Дароз нақл карда буд, ки як маротиба ба идораи вай даромадааст. Кору бори Собитҷони мо, мегӯяд, фақат даводав аз сари телефон то ба дари кабулгоҳ ва аз дари кабулгоҳ то сари телефон. «Итоат, Алҷабор Қаҳрамонович! Ба ҷону дил, Алҷабор Қаҳрамонович! Хӯ хӯш, хӯш, Алҷабор Қаҳрамонович! Гапаш фақат ҳамин. Сардораш бошад, аз кабинеташ намечунбаду гоҳ ин тугмаро пахш мекунад, гоҳе ваяшро. Фурсат наёшуд, ки як даҳан гапама гуфта гирам... Ана ҳамин хел коргар будааст ҳамдиёри мо, мегӯяд. Хайр, майлаш, ҳаволааш ба худо, буду шудаш ҳамин бошад, чӣ илоҷ... Фақат ба Қазонҷоп дили кас месӯзад. Барои писараш бисёр гусса мехӯрд. То дами вопасинаш дар хусуси вай як калима гапи сахт нагуфт. Ҳамроҳи писараму келинам зиндагонӣ мекунам, гуфта, кӯчашро бардошта ба шаҳр рафт, худашон омада илтимос карданд, худашон кӯчонида бурданд, аммо оқибат чӣ шуд?.. Хайр, ин тарафаша ҳоло монда истем...

Едигей он нимшабӣ машғули ҳамин хел андешаҳо ба сӯи хона роҳ мепаймуд. Вай мушаки кайҳониро то тамом ноаён шуда рафтанаш назора мекард. Дуру дароз назора мекард ин мӯъҷизаро. Вақте ки сафинаи оташин торафт фишурда ва гунча шуда, охир ба як нуқтаи хираи сафедтобе мубаддал гашт ва дар қаъри зулмот нопадид шуд, Едигей сарашро бо тааҷҷуб ҷунбонида ба рохаш давом дод. Дилаш аз эҳсосоти аҷибу мухталиф моломол буд. Вай аз манзараи дидааш ба ваҷд омада бошад ҳам, дар айни замон мефаҳмид, ки парвози мушак барои ӯ як ҳодисаи бегонаест, ки ба вуҷудаш ҳайрат ва ҳарос афкандааст. Баноҳост ҳамон рӯбоҳи ба сари роҳи оҳан омада ба ёдаш расид. Вақте ки рӯбоҳ дар осмони дашти хилват ногоҳ гирдоди ташпиро дид, ҳолаш чӣ шуда бошад? Эҳтимол, тамом даступо гум карда бошад...

Аммо худи Едигеи Бӯронӣ ҳам, гарчи шоҳиди парвози шабонаи мушаки кайҳонӣ буд, намедонист (ва донистанаш мумкин ҳам набуд), ки он парвоз парвози таъчилии киштии кайҳонӣ бо кайҳоннавардаш буд. Парвоз бидуни ҳар гуна тантана, бидуни рапортҳо ва мусоҳибаҳои журналистҳо, ба муносибати ҳодисаи фавқулоддае дар иститоҳи кайҳонии

«Паритет» сурат гирифта буд, ки он истгоҳ мувофики барномаи якҷояи америкоиву советӣ зиёда аз якуним сол нигоҳ дошта шуд. Ба ҳамин муносибат ба ҳар ду кишвар ҳайати ҳарбиёни олӣ ирсол карда шуд. Ҳайати америкоӣ аз 7 нафар иборат буд, ки онҳо ба сардории генерал Стаффорд ба Байконур омаданд. Ҳайати советӣ аз 3 нафар иборат буд, ки онҳо ба сардории генерал Леонов ба Байконур омаданд. Ҳайатҳои ҳарбиёни олӣ ба ҳамдигар ҳамроҳ шуда, ба Москва рафтанд. Ҳайатҳои ҳарбиёни олӣ дар Москва ба ҳамдигар ҳамроҳ шуда, ба Ленинград рафтанд. Ҳайатҳои ҳарбиёни олӣ дар Ленинград ба ҳамдигар ҳамроҳ шуда, ба Москва баргаштанд. Ҳайатҳои ҳарбиёни олӣ дар Москва ба ҳамдигар ҳамроҳ шуда, ба Байконур рафтанд. Ҳайатҳои ҳарбиёни олӣ дар Байконур ба ҳамдигар ҳамроҳ шуда, ба Москва баргашт

4.Повести нахустин нависанда чӣ ном дорад ва он кадом сол таълиф шудааст?

5.Асархои ӯ ба чанд забони дунё тарчума ва нашр гардидаанд?

6.Кадом асархои нависанда ба забони точикӣ тарчума ва нашр шудааст?

7.Оё шумо ягон асари Ч. Айтматовро хондаед? Агар хонда бошед, аз он лавҳаеро накл кунед.

ТЕОДОР ДРАЙЗЕР
(1871-1945)

Нависандагони номии асри гузашта кӯшиш ба он намудаанд, ки чигунагии асри XX-ро тасаввур намоянд. Онҳоро тақдири минбаъдаи халқашон ва оянда тамаддуни аврупоӣ ба ташвиш овардааст. Аз ҳамин сабаб дар осори онҳо як навъ орзӯи тантанаи ҳақиқат ва ростӣ ва пешгӯии дурнамои тараққиёти ҷомеа инъикос гардидаанд. Ин масъалаҳо дар эҷодиёти нависандаи номии Амрико, баёнгари фазилат ва фаҷеати ин кишвар, романнависи машҳур Теодор Драйзер, ҳунармандона мавриди тасвир ва мухокима қарор гирифтаанд.

Теодор Драйзер 27 августи соли 1871 дар шаҳраки Терре Хоти штати Индианаи Иёлоти Муттаҳидаи Амрико дар оилаи коргар ба дунё омадааст. Падари ӯ Ҷон Паул Драйзер аз рӯи ихтисос бофанда буда, бо амри тақдир соли 1844 аз Германия ба Амрико ҳиҷрат кардааст. Ҳиҷрати ӯ чунонки муҳаққиқон қайд мекунанд, аввалан аз хизмати ҳарбӣ раҳо ёфтан ва сониян бо мақсади бой шудан рух додааст. Дар ибтидо воқеан корҳои ӯ барор гирифта, даромади хубе ба даст меорад. Муттассифона он дер давом намекунад. Ҳангоми таваллуди Теодор, чӣ хеле ноқидони осори нависанда хабар медиҳанд, зиндагии ин оила рӯ ба таназзул оварда, ҳатто лаҳзаҳои зиёди фочиа ба ин оила таҳдид намудааст. Чунин лаҳзаҳои душвори зиндагии оилавиро нависанда дар китоби тарчумаиҳолии худ «Шафақ» (1931) ба хотир оварда навиштааст, ки «аз хотироти ман рӯзҳои хунуки пурдаҳшат ҳеҷ гоҳ фаромӯш намешавад. Хӯроки бисёр кам — он ҳам бошад, танҳо картошкабирён, баъзан шавла. Бисёр вақт гурусна будам». Бинобар ин ӯ бармаҳал барои пайдо намудани қути лоямуте ба калонослон дар гирдоварди ангишт дар роҳи оҳан ва дар хона кӯмак мерасонд.

Падари мутаассиб ва бемор Теодорро ба мактаби католикӣ гузошт, ки он айёмро нависанда бо таассуф ба хотир меорад.

То синни 16-солагӣ Драйзер барои ба Чикаго рафта, савод омӯхтан ба корҳои ҳарчела машғул шуда, каме маблағ ҷамъ меовард. Ин орзуи ӯ соли 1889 ҷоман амал пӯшид. Бо маслиҳату тавсияи яке аз муаллимаҳои шинос Драйзер соли 1889 ба донишгоҳи шаҳри Блумингтон дохил мешавад, вале зиндагии сахти Амрикои оирӯза ӯро маҷбур намуд, ки

баъди як соли таҳсил онро тарк намуда, аз паи пайдо кардани ризқу рӯзӣ шавад. Ӯ ҳангоми таҳсил бисёр мутолиа менамуд, ба осори нависандагони Ғарб ва рус ошной пайдо кард. Махсусан асарҳои Лев Толстой дар чаҳонбинию тақдири минбаъдаи Драйзер таъсири амиқе гузоштааст. Дар ин бора ӯ навиштааст: «Ман аз сурат гирифтани зиндагии онрӯза чунон моту мабҳут ва дар ҳаячон будам, ки якбора дар ман андешаи нав-чӣ хел хуб аст нависанда будан, пайдо шуд. Чун Толстой навиштан лозим аст, ки тамоми чаҳон туро хонаду шиносад».

Ҳамин андешаҳо, яъне ташнаи навиштану шӯҳратёр гардидани Драйзерро ба рӯзнома овард. Солҳои 1892-1895 ӯ чун мухбири рӯзномаҳои Чикаго, Сент-Луис, Толедо, Питсбург, Филаделфия, Нью-Йорк ҳамкорӣ мекунад. Хабару мақолаҳои ӯ пайваста дар бораи воқеаҳои рӯз садамаи поезду киштиҳо, вохӯрӣ бо одамони машҳур, мақолаҳо аз ҳаёти театру мусиқӣ, оид ба корпартоии трамвайчиён ва ғайра чоп шуда, Драйзерро бо ҳаёти ҳақиқии воқеии Амрико ва фочиаҳои он рӯ ба рӯ кард, ки чустучӯи решаҳои он барои як ё чанд нафар Драйзер барин журналистони ҳақиқатгӯ гарон буд. Ин буд, ки ӯ бо як таассуф қайд мекунад «дар Филаделфия ба манфиати кӯҳканони корпартофта сухан гуфтан мумкин нест, дар Чикаго бошад бисёриҳо сиёсатмадор ва дахлнопазиранд, дар Нью-Йорк танҳо дар бораи боигарӣ навиштан лозим меояд ва г...» Бинобарин ман ба пеши худ шарт гузоштам, ки аз баҳри чунин кор бароям ва дигар қалам ба даст гирифта ба навиштани ҳабару репортажҳо машғул нашавам. Ҳатто агар марг ба ман таҳдид кунад ҳам».

Драйзер чанд муддат аз баҳри мухбирии рӯзномаҳо баромад, вале зиндагӣ ӯро водор сохт, ки аз нав аз паи кор шавад. Ӯ соли 1897 ба маҷаллаҳои бонуфузи «Саксес» ва «Эйнслис мэгезин» чун мухбири ҷамоатӣ (ғайриштатӣ) ҳамкорӣ намуда, ба офаридани очеркҳои портретӣ машғул мешавад. Ин буд, ки ӯ тавассути чунин офардиҳояш ба худ мавқеъ ва обрӯи зиёде пайдо мекунад. Баробари фаъолияти журналистиаш ба омӯзиши адабиёти Америка ва хориҷа машғул мешавад. Ӯ барои худ Балзак, Толстой, Герберт Спенсер ва дигарҳоро кашф мекунад. Осори онҳо дар навиштаҳои аввали Драйзер нақши муҳиммеи худро гузоштаанд.

Соли 1899 Драйзер Нью-Йоркро тарк намуда, ба деҳаи Молӣ ба назди дӯсти худ, нависанда Артур Ҳенри меояд. Бо хоҳиш ва гуфтугӯҳои зиёд А. Ҳенри Драйзерро маҷбур мекунад, ки ба навиштани асари калонҳаҷм машғул шавад.

Ӯ дар ин солҳо романи «Ҳамшираамон Карри»-ро навишта ба итмом мерасонад. Барои иншои роман Драйзер тақдири яке аз хоҳарони худро ба миён гузоштааст, ки ӯ дар ибтидо ба архитекторе ошной пайдо намуда, аз ҳисоби ӯ зиндагӣ мекард. Баъд бо мудири ресторан шинос шуда, ба Канада фирор мекунад ва дар охир зиндагӣ ӯро маҷбур сохтааст, ки ба Нью-Йорк баргардад.

Романи «Ҳамшираамон Карри» асосан дар бораи тақдири одамоне, ки аз байни халқ баромадаанд, дар шароити Амрикои капиталисти баҳс мекунад.

Чӣ хеле ки муҳаққикон қайд мекунанд, ин асарро нашрирон ва мунаққидони Амрико бо як хисси хусумат ва адоват қабул карданд. Нависанда ба саволҳои мухбири рӯзномаи «Нью-Йорк Таймс» чавоб дода, таъкид мекунад,ки «Мунаққидон марому максади манро нафаҳмидаанд, ки чӣ мехоҳам. Ин китоб аз ҳаёт гирифта шудааст. Он барои нишон додани маҳорати адабӣ офарида нашуда, балки барои инъикос кардани шароити мавчуда ва чӣ хеле табиати забони англисӣ мебардорад, ифоданок иброз кардан аст».

Соли 1901 дар Англия чоп шудани роман ва аз чониби мунаққидон баҳои мусбат гирифтани он низ ба пешравии асар дар Америка мусоидат накард. Баръакс Драйзер ба ҳучуми сахт рӯ ба рӯ омад. Мачаллаву рӯзномаҳо аз чопи мақолаву ҳикояҳои Дайзер даст кашида, ҳатто ӯро «муфлиси маънавӣ» ва «шармсори Америка» мешуморанд. Т. Драйзер мачбур шуд чун шарик (партнёр) ва котиб дар фирмаи нашири навтаъсиси «Б. В. Дочэнд компани» ба кор шурӯъ кунад. Ӯ мачбур шуд маблағи калонеро (пули нақд) барои гардиши пулию молии фирма диҳад. Ҳамин тариқ ба нависанда муяссар гардид, ки баъди ҳафт сол, яъне соли 1907 нашри дуюми роман аз ҳисоби харчи муаллиф рӯи чопро бинад. Баъди чоп ва паҳн шудани роман (с. 1907) нашрирони зиёде онро гаштаю баргашта чоп намуданд, ҳатто нашриёти «Ҳарнер энд бразерс», ки соли 1900 аз чопи аввали он рӯй гардонида буд, соли 1911 онро ба теъдоди калон чоп намуд.

Роман аз тарафи мунаққидон ва рӯзномаву мачаллаҳои амрикой бори дуввум баҳои хуб гирифт. Соли 1920 мунаққид Недол Борн навишта буд, ки «Ҳамшираамон Карри» ҳеч гоҳ таровати ҳаётии худро гум намекунад. Романнависи хуб ҳамеша риштан хоҳиши инсониро пайдо карда метавонад. Ва ин ба Драйзер муяссар гаштааст».

Романи дуюми Т. Драйзер «Ченни Герҳард» соли 1911 рӯи чопро мебинад. Муҳаққикон ин романро бо «Ҳамшираамон Карри» муқоиса намуда, баҳамназдикии ғояи асарҳоро қайд кардаанд. Ин романҳо дар фош намудани чамъияти буржуазӣ ба қувваи ягонаи оштинопазир, вале бо роҳу воситаҳои гуногун иншо шудаанд. Дар романи «Ченни Герҳард» аз тақдири духтараке сухан меравад, ки аз оилаи коргар баромадааст.

Вазъият ва мавкеи ҳаётии нависанда ва кушодани ишкелҳои чамъияти онрӯзаи Америка Драйзерро ором намегузошт. Ин буд, ки дар ӯ хоҳиши навиштани асари сегона ба вучуд омад.

Соли 1905 яке аз миллионерони Чикаго Чарлз Тайзон вафот мекунад, ки шояд нависанда бо вай шиносой дошта бошад. Аз ин рӯ, дар ӯ хоҳиши навиштани асаре дар бораи тақдири ӯ бо номи «Сармоядор» («Финан-

сист») пайдо шуд. Пеш аз он ки Драйзер ба иншои роман машғул шавад, асархои сеҷилдаи Г. Майерс «Таърихи боигарии Амрико» ва тарҷумаи ҳоли капиталистонро чукур омўхта, маводи фаровоне гирд овард. Баъд аз ҷамъ овардани мавод ў ба чунин хулосае омад, ки он барои иншои се роман кифоя аст. Аз ин рў сегонаи худро «Сармоядор» (1912), «Таҳамтан» (1914) ва «Матин» номгузорй намуд.

Хатти асосии сужет-таърихи тараккиёт, баландравй ва муфлисшавй дар асоси тарҷумаи ҳоли Чарлз Тайзон Йеркс сурат гирифтааст.

Қаҳрамони марказии романи аввали сегона Фрэнк Алджернон Каупервуд буда, дар роман дар бораи чй хел писарбачаи оддй ба даллолии биржа ба кор мегузарад, накл мекунад.

Воқеаҳои роман дар Филаделфия мегузарад. Дар романи дуюм бошад, амалиёти қаҳрамон дар Чикаго сурат гирифта, чй тавр ба монополист ва миллионер бадал шудани Каупервуд накл шудааст.

Китоби - сеюми сегона нотамом буда, воқеаҳои солҳои 90-900 умро дар бар гирифтааст. Дар ин ҷо қаҳрамони асар хеле серкору сертарадцуд буда, ба интиқол ва касби капитали Амрико ба Англия машгул аст. Дар натиҷаи амалиётҳои зиёд Каупервуд муфлис мегардад. Ба ў коллексияи расмҳо, сўҳбати бонувон ва ғалаба аз болои оиҳо хушбахтие наовард, ин буд, ки шавқу рағбати ў писбат ба ҳаёт ва забонҳои он мохияти худро гум мекунанд. Драйзер дар болои ин китоби худ бисёр заҳмат кашид, вале бо вучуди он нотамом монд.

Қуллаи баланди эҷодиёти нависанда ва қадамҳои нави ў дар адабиёти реалистии Амрико ин романи «Фочиаи Америка» (1925) маҳсуб мешавад. Т. Драйзер ба таълифи ин асар баъди омодагии комил шурўъ намуд. Элен Драйзер ба хотир меорад, ки нависандаи ин роман то таълифи он ба ин ном қайдҳои зиёд дошт ва 15-воқеаи ба қайд гирифтаи ў дар роман истифода шудааст.

Асоси романро воқеаи куштори Честер Ҷилет ташкил додааст, ки соли 1906 аз тоҷиби дўстдораш Грейс Траун сурат гирифта буд. Муҳокимаи ин ҳодиса дар замонаш доираи васеъро фаро гирифта буд ва дар романи «Фочиаи Америка» ҳуҷҷат ва далелҳои оид ба ин ҳодиса дар матбуот чоп гардида, истифода шудааст.

Китоби аввали роман - экспозитсияи он ба ташаккулёбии характери Клойд, китоби дуввум ба марги фочиавии Роберт ва китоби сеюм ба марги Клойд бахшида шудааст. Асоси сужети романро инкишофи характер ва шахсияти Клойд ва алоқаи он ба ҷамъият ташкил медиҳад.

«Фочиаи Америка» як боби муборизаро барои санъати реалистии Америка анҷом дод ва ин роман як навъ байроқи реализми танқидй дар адабиёти асри XX-и Америка гардид. Ин роман шоҳроҳи минбаъдаи инкишофи адабиёти Америкаро муайян намуд ва шукуфоии реализми танқидй дар ин мамлакат ба пайдоиши «Фочиаи Америка» иртиботи кавй дорад.

Драйзер соли 1927 ба Иттиҳоди Шӯравӣ ташриф оварда, дар ҳамин ҷо ба сафи ҳизби коммунистӣ қабул карда шуд. Баъди бозгашт хабарҳои худро бо номи «Назари Драйзер ба Россия» (с. 1928) чоп намуд. Дар повести «Эрнита» (1929) Драйзер бори аввал дар адабиёти Америка образи мусбати қаҳрамон-коммунистро офаридааст. Китоби монументалӣ-публисистии «Америкаи пурфоҷиа» (1931) аз мавқеи реализми иншо шуда, назари нависандаро нисбат ба воқеаву ҳодисаҳои онрӯзаи Америка ва бахри адолату осоиш мубориза бурдани ӯро нишон медиҳад.

Дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ (1941-1945) ӯ чун коммунист ба ҳимоя ва дастгирии халқи шӯравӣ баромада, фашизмро маҳкум намудааст. Драйзер яке аз муассисони Конгресси ҳимояи сулҳу тамаддун дар Амстердам (1932) ба ҳисоб меравад.

Драйзер 28-декабри соли 1945 дар шаҳри Ҳолливуд аз олам гузаштааст.

Баъзе ҳикояҳои ӯро дар солҳои 60-ум Фазлиддин Муҳаммадиев ба забони тоҷикӣ тарҷума карда, дар маҷаллаи «Шарқи Сурх» чоп кардааст. Инак, «Дар торикӣ» ном ҳикояи Т. Драйзер пешкаши хонандагон мегардад.

ДАР ТОРИКӢ

Ҳикоя

Ин ҷо саросар торикӣ ҳукмрон аст, гуфта намешавад, чунки дар болои фонуси электр фурӯзон аст ва он ба атроф ба шакли доираи васеъ равшании зарди тиллогуне меафканад. Лекин ба ғайр аз он фонус дар наздиҳо ягон чароғи дигар нест. Шаби хунуки моҳи январ, соат акнун аз як чоряк гузаштааст. Идораи газетаҳо — дар оғӯши зулмот ва сукунат. Мо дар роҳи пиёдагарди пеши биное истодаем, ки дар он низ яке аз редаксияҳо ҷой гирифтааст. Дар ҳама ҷо, дар ҳамаи матбааҳо мошинҳои бузурги газетачопкуний омодаи кор мешаванд ва агар шарфаи пои рохгузарон намешуд, шумо садоҳои ба кор омодашавии онҳоро дарҳол мешунидед. Баъд аз андаке дастгоҳҳо ба кор медарояндва шумо садои ҳаракати пуршиддати онҳоро мешунавед. Шумо медонед, ки аз он ҷо силсилаи бузурги хабарҳои нав мебарояд, хабарҳое, ки чаҳон онҳоро мунтазир аст, хабарҳое, ки гизои ҳаррӯзаи маънавии одамонанд.

Фақат чанд дақиқа пеш дар ин ҷо касе набуд. Акнун ана дар он ҷо се ё чахор кас рост истода муҳокима меронанд, ки чаро замона ин қадар вазнин омад; онсӯтар дар сояи даромадгоҳи биное боз се ё чор нафари дигар истода сӯҳбат мекунанд. Шумо ба гирду атрофатон нигоҳ карда, мебинед, ки одамон аз чахор тараф — аз оғӯши торикӣ пайдо шуда, ба ин ҷо, ба равшанӣ, ба пеши дӯкони газетафурӯшӣ меоянд, ки он ҳанӯз холӣ аст ва соҳибаш пиразани фарбеҳи ирландӣ дар интизори моли тоза ни-

шастааст. Дар назари аввал ҳамаи ин одамон як хел — қадпасту лоғару пажмурда менамоянд. Аммо муддате мегузараду шумо якин мекунед, ки онҳо чандон ҳам ба якдигар монанд нестанд, одамони миллатҳои гуногун мебошанд. Лекин ба имшаб шубҳае нест, ки ҳамаи онҳо ба як андоза сармо мехӯраянду ба чизе интизорӣ мекашанд. Онҳо дам ба дам аз ҷое ба ҷое мегузаранд, ба атроф ҳаёлмандона назар меафкананд, ба соати чорӯғдори бинои маҳкама нигоҳ мекунанд ё кӯчаро аз назар гузаронда, гоҳ-гоҳе ду-се калима гап зада мемонанд. Одамони ба ин ҷо чамъ омада одатан кам гап мезананд.

— Чӣ шудааст? Чӣ воқеа? — гуфта мепурсед шумо аз ҳамсояи тасодуфии худ, ки аз афти кор, асли воқеаро хуб медонад, чунки кайҳо инҷониб дар ҳамин ҷо истодааст.

— Чӣ воқеа мешуд!? — сахт карда ҷавоб мегардонад ӯ. — Газетаҳои саҳариро мунтазиранд. Мехоҳанд, ки аз ҳама пеш ба худ коре пайдо кунанд.

— Ҳа, ин тавр гӯед! — хитоб мекунед шумо ва гумонеро ки фавран дар дилатон пайдо мешавад, ба ҳамсӯҳбати худ изҳор медоред: — Хӯш, онҳо мехоҳанд, ки аз дигарон пештар коре ба худ пайдо кунанд? Ва аввали шаб боз дар ин ҷо мунтазиранд? Охир ин бисёр мушкил-ку, ошно?

— Инашро намедонам. Дар ин ҷо ҳама шведу немисҳо гун шудаанд, — мегӯяд ӯ дар ҷавоб. Аз оҳанги суханони мардак чунин хулоса мебарояд, ки гӯё ин ду миллат ва албатта, боз якчанд миллати дигар, ба муомилаи инсонӣ эҳтиёҷ надоранд. — Ҳаман инҳо офисиант, ошпаз, буфетчӣ ва зарфшӯянд. Аз касбҳои дигар ҳам ёфт мешавад. Лекин офисианташ аз ҳама зиёдтар.

Шумо ба онҳо менигаред — оре, онҳо ҷавон, вале басо лоғаранд, лабонашон маҳини камхун, сандуқи синаашон пуч ва заиф, ранги рӯяшон зардчаи дардмандона; онҳо либоси кӯҳнае дар бар кардаанд ва ҳар қадоме дар зери бағал чизе дорад, ки ба газетпорае ё когази оддие печонида шудааст. Шояд он пешдомани офисиантӣ бошад.

Шумо ба андеша меафтед ва бо ёрии шарҳу эзоҳи ошноӣ наватон, ниҳоят, ҳамаи манзарароро ба худ равшан мекунед. Оре, ин одамонро ба ин ҷо сахифаҳои эълони газетаҳои машҳури саҳарӣ ҷалб кардаанд. Онҳо ба ин ҷо ба ҷустуҷӯи бахти худ омадаанд. Онҳо барвақт нагуфта, сармо нагуфта, ҳар саҳар ба ин ҷо меоянд, то ки аз дигарон пештар коре пайдо кунанд. Ҳар кас пештар ояд, пештар кор меёбад.

Шумо ғарқи хаёледу касе оҳиста ва бечуръатона ба шумо наздик мешавад. Ин шахс аз он касе ки шумо ҳамсӯҳбат шудед, нобарортар менамояд: вай аз ӯ ҳам лоғару пажмурдатар аст.

— Ипро бинед, хӯчаин, — мегӯяд ӯ ва кафи дасташро кушода пеш меорад ва ба шумо як чизи ҷилодори ба тилло монандеро нишон медиҳад.

— Не, ман ба чизе нигоҳ кардан намехоҳам! — гуфта асабӣна рад мекунед шумо, чунки ба ин гуна домҳо аз ин пеш афтода будед.

— Фақат як бор нигаред, — ба гапаш исрор мекунад ӯ.

— Не, — мегӯед шумо боз бо ошуфтагӣ ва оташинӣ, вале бо вучуди ин ба кафи ӯ норозиёна ва бечуръатона назаре меафканед ва ангуштарини заррinero мебинед, ки дар рӯи нигинаш сарҳарфи номҳо навишта шудааст.

Он шахс ангуштаринашро дар кафи лоғараш фишурда, боз дар киса пинҳон мекунад.

Вай акнун аз шумо дур рафтанӣ мешавад, ки ногоҳ ба сараш хаёле меояд.

— Шумо кор мечӯед? — мепурсад ӯ.

— Не.

— Шумо ошпаз-ку нестед?

— Не.

— Наҳод?! Ман гумон кардаам, ки шумо ягон соҳибкори калон ҳастед. Гоҳо соҳибкорон ҳам ба ин ҷо меоянд.

Ба таърифи духӯраи он шахс чӣ гуфтанатонро намедонед, вале аз хомӯш истодан ба ҳар ҳол ҳамин гуна сӯҳбат ҳам беҳтар аст гӯён андаке аз хашм мефароед.

— Ман официант ҳастам, — мегӯяд ӯ ниҳоят мулоим шуданатонро дида ва диққати шуморо ба худ ҷалб карда, — ман гуфтанӣ ҳастам, ки дар вақти сиҳатиам официантӣ мекунам. Ҳозир каме маззаам гурехтааст. Акнун аз ягон ҷо зарфшӯиро пайдо кунам ҳам, тоқиамро ба осмон мепартофтам. Лекин касбам официантӣ аст, як вақтҳо ҳатто буфетчӣ ҳам будам. Ана ин зотҳо ҳама дар ресторанҳои арзоннарх кор мекунанд. Дар бораи онҳо ҳоҷати гап ҳам нест. Бегоҳи шанбе ҳариб ҳамаашон мурданивор маст мешаванд ва агар пагоҳии якшанбе дер монанд, аз кор махрум мешаванд. Хӯчаин одами нав мегирад. Онҳо бошанд, шаби якшанбе ё душанбе боз ба ин ҷо меоянд.

Шумо ҳозиред эътироф бикунед, ки ин тасвир бо мушоҳидаҳои худи шумо комилан мувофиқ аст ва баъзеи ин одамон дар ҳақиқат ба ҳамин тарз рӯз мегузаронанд, лекин, охир, дар ин ҷо боз дигар хел шахсон низ ҳастанд, ки ба назар зану фарзанддор менамоянд ва намуди корзадаи очизонае доранд.

— Албатта, дигар хел одамон низ ҳастанд, — сухани шуморо қувват медиҳад ошнои наватон. — Аз эълоне ки ҳар рӯз чоп мешавад, се сутунаш рангчию наққош талаб мекунад. Қариб ҳар рӯз дар бораи коргарони матбаа як сутун эълон мешавад. Мардум хонаҳошонро соли дароз ранг мекунанд-дия. Гоҳо мардикор лозим мешавад. Ё дуредгар. Инҳо зудтар кор меёбанд. Лекин ба ошпазҳо, официантҳо ва зарфшӯён талабот аз ҳама зиёдтар.

Накли ошноятон ба ақл наздик менамояд. Дар ҳақиқат аксарияти кулли ин одамон ошпазу официантҳоанд. Корчӯёни онҳо бояд хело барвақт сар шавад, чунки ресторану меҳмонхонаҳо одатан тамоми шаб яла мебошанд.

Мехоҳед бифахмед, ки чаро то ҳоло газета нест. Охир, издиҳоми калоне ҷамъ шуд, тақрибан се сад кас мебарояд.

Ходими полисия вазнин-вазнин қадам ниҳода, пасу пеш меравад, то ки аз байни издиҳом роҳ кушояд. Аз вақоҳаташ маълум, ки аз ӯ муомилаи хушро чашмдор шудан фоида надорад.

— Онсӯтар истед! — оташинона амр медиҳад ӯ. — Охирин бор мегӯям!

Аз байни издиҳом роҳи васее кушода мешавад.

Баноҳост писарбачае пайдо мешавад, ки аз газетаҳои машҳури саҳарӣ дар даст як банд бардоштааст. Вай бори худро базӯр дар мувозанат нигоҳ дошта, пеш медавад. Чунин ба назар мерасад, ки худи ҳозир издиҳом писарчаро нигоҳ дошта, газетаҳоро аз дасташ мерабояд, вале ба ҷои ин мардум бо тартиб ва бо шитоб аз паси бача ровон мешаванд. Ҳамин ки писарбача ба назди пиразани ирландӣ расид, ҳалқаи издиҳом дӯкони ӯро печонида мегирад ва одамон ҳамдигарро тела дода-тела дода, газета талаб мекунанд.

Фазои кӯча аз фарёдҳои дилхароши «Ба ман! Ба ман диҳед! Зуд бошед!» пур мешавад. Савдои пургавғо ҳамагӣ чор-панҷ дақиқа давом мекунад, баъд, чунон ки саг устухонро ба дандон гирифта, ба чустучӯи ҷои ором мешитобад, одамон низ газета дар даст ба ҳар тараф медаванд. Ҳар яке ба пеши чароғе рафта сутунҳои саҳифаи эълонро саросема аз назар мегузаронад. Баъзеҳо дар рӯи газета чӣ гуна қайдҳо гузошта, сипас шитобон ба роҳ меафтанд.

Ҳамсӯҳбати шумо — марди зарфшӯй шарҳ медиҳад, ки аксарияти ин одамон ғайр аз чойпулие, ки як кас-ним кас медиҳад, ба ивази меҳнаташон фақат панҷ доллар пул ва хӯрок мегиранду бас. Аммо, илова мекунад вай, хӯроки мехӯрдагиашон бисёр расво аст.

Дар асноӣ сӯҳбати шумо як шахси хушлибос, зоҳиран журналисти сердаромаде аз пешатон гузашта меравад.

— Медонед, ман хаёл карда будам, ки имрӯз кор меёбам, — мегӯяд ҳамсӯҳбати шумо, — Ман хаёл карда будам, ки ангуштаринамро ягон кас мехарад. Акнун ба ломбард[1] мебарам-дия, як доллару ҳафтоду панҷ сент хоҳанд дод. Ба трамвай ҳам пул надорам, набошад, аз ин хусус ба шумо даҳон намекушодам. Ман доимо онро аввали ҳафта ба гарав монда, дар охири ҳафта гардонда мегирам. Пагоҳӣ ба гарав мемонам ва фардоаш боз як бахтозмой карда мебинам…

Шумо даст ба киса бурда, як танга биступанҷ сентиро мебароред. Ба ӯ газета харида медиҳед ва «Илоҳо бахосият барояд» гуфта тассаллӣ ҳам медиҳед.

Собиқ официант меравад, дигарон ҳам мераванд. Дар атроф боз ҳамон шаби сард ва хомӯшии гарон ҳукмрон мегарданд. Акнун дар ин

---

[1] *Ломбард* — дӯконе ки дар он чо ашё ба гарав монда, пул қарз мебардоранд.

чо чунбучӯле нест, ҳочат ба равшание ҳам нест. Ирландизани пир дар интизории рӯз пинак меравад. Фақат гох-гоҳе роҳгузаре омада аз ӯ газета мехарад.

Дигарон ба ҳар тараф пароканда шуда рафтанд. Ҳоло онҳо дар сари остонаи ресторанҳои арзоннархи Бруклин, Манҳеттен, Бронкс, Ҳобокен ва Стейтен-Айленд истодаанд; дар сари зинаи даромадгоҳҳои боҳашамат мунтазир нишастаанд, дар таки дари магазинҳо ҳуқуқи ҳудро муҳофизат мекунанд. Онҳо ҳуқуқ доранд, ки аз ҳама пеш ба ҳуд коре талаб кунанд, зеро аз ҳама пештар омадаанд.

Оре, ачаб як ҳуқуқе доранд онҳо.

Аз русӣ тарҷумаи озоди Фазлиддин Муҳаммадиев.

Савол ва супориш:

1.Барои чӣ оилаи Дарйзерҳо ба Амрико ҳичрат намуд?

2.Аз чӣ сабаб Теодор Драйзер таҳсилро тарк намуд?

3.Фаъолияти нависандагии Драйзер аз чӣ огоз ёфтааст?

4.Чаро романи «Ҳамшираамон Карри» дар ибтидо ба танқиди сахти мунаққидон дучор омад?

5.Хатти асосии сужети романи сегонаи Драйзерро кадом мавзӯъ ташкил додааст?

6.Асарҳои нависандаро номбар кунед.

7.Дар таъсиси Конгресси ҳимояи сулҳ Драйзер чӣ нақш дорад?

ОЛҶАС СУЛАЙМОНОВ
(1936)

Таърих хосияти ачиб дорад. Дар ҳолати касодии маънавӣ ва ё идеалогиву иқтисодӣ чун бозёфти нодир истеъдодҳое ба саҳнаи он мебароянд, ки ба тамоми ҳастиашон барои ворастан аз қолабҳо ва омилҳои монеазо ҷадал менамоянд.

Яке аз устодони назми шӯравӣ ва ҳодими намоёни ҷамъиятӣ, адиби номии қазоқ Олҷас Сулаймонов аз зумраи чунин истеъдодҳо буда, адабиёти замони нави қазоқиро ба сатҳи баланди инкишоф расонид.

О. Сулаймонов ба таълифи ашъори шоирона, асарҳои драмавӣ, киносенарияҳо, қайдҳои публисистӣ ва асарҳои илмиаш мазмун ва қолаби адабиёту санъати қазоқиро дигаргун сохт.

Сулаймонов Олҷас Умарович 18-майи соли 1936 дар шаҳри Алмаато дар оилаи афсари Армияи Сурх таваллуд ёфтааст. Ӯ соли 1958 факултети геологии донишгоҳи Қазоқистонро хатм намуда, барои пайванди комил пайдо намудан бо адабиёт ба Институти адабии ба номи Горкий дохил шуда, соли 1961 онро хатм намуд.

Маҳсули қалами ӯ аз соли 1959 нашр мешавад ва ӯ асосан бо забони русӣ эҷод менамояд. Истеъдоди фавқулодда, омӯзиши серпаҳно ва эҷод

бо забони русӣ омилҳое буданд, ки ба О. Сулаймонов шӯҳрат оварданд. Эҷодиёти ӯ бо анъанаи назми шифоҳӣ ва хаттии қазоқӣ иртиботи қавӣ дорад.

О. Сулаймонов зода ва парвардаи замони шӯравӣ буда, эҷодиёташ низ нақш ва таъсири дастовардҳои ин давронро дорад. Ҳаводиси хотирмони ин даврон бо мувофиқати истеъдод ва эҳсосу дарки ӯ боиси тавлиди иддаи шеърҳо, мақолаҳо ва достонҳои ӯ гардидаанд. Соли 1961 ҳодисаи хотирмони барои инсоният парвози Юрий Гагарин ба кайҳон буд. Ба ин муносибат пахустдостони О. Слуаймонов «Замин, ба инсон сучуд овар» таълиф гардид, ки ба зудӣ шӯҳрат ёфт. Ин асар бо пурқувватии эҳсоси шоирона ва андешаи ҳайратангез аз огози давраи нав дар таърихи инсоният фарқ мекунад. Асарҳои дигари ӯ «Аргамаки» (1961), «Шоми офтобӣ» (1962), «Шоми духтари Париж» (1963), «Лаҳзаи хуши тулӯъ» (1964), «Китоби гилин» (1969) ва «Соли маймун» (1967) бо фарохии тафаккури таърихӣ, ғояи ҳамбастагии одамон ва боварӣ ба қувваи хиради инсонӣ макоми шоиста пайдо намудаанд.

Яке аз ҳамкаламони руси ӯ дуруст иброз намудааст, ки Қазоқистону Россия дар назми О. Сулаймонов бо ҳам омезиш ёфтанд ва ҳамчунин дар ашъори ӯ Шарқ ба истиқболи Ғарб ба ҳаракат даромад, аммо худогоҳона ва бо қутби шоиронааш.

О. Сулаймонов аз эҷодкорони сермаҳсул ва гуногунсоҳа буда, дар таълифи кинономаҳо низ муваффақият дорад. Кинофилмҳои «Замини падарон», «Маршрути кабуд», «Зимистон мавсими кишт нест» ва дигарҳо аз рӯи сенарияҳои ӯ пайдо шудаанд.

О. Сулаймонов дорандаи ҷоизаи давлатии ҷумҳуриявии ба номи Абай, мукофотҳои комсомоли Ленинии умумииттифоқ ва комсомоли ленинии Қазоқистон буда, асарҳояш ба забонҳои гуногуни олам тарҷума ва нашр гардидаанд. Ин шоири мехрпарвар дӯст ва эътиқотманди диёри тоҷикон буда, дар ситоиши Тоҷикистону мардуми он шеърҳои ҷолиб эҷод намудааст.

Ашъори ӯ низ ба забони тоҷикӣ тарҷума гардида, миёни хонанди тоҷик маҳбубият пайдо намудааст. Мачмӯаи шеърҳои ӯ бо номи «Тулӯъ» дар тарҷумаи У. Рачаб ба забони тоҷикӣ нашр гардидааст.

НАМУНАИ ОСОРИ О. СУЛАЙМОНОВ ФОЛБИНЗАН

Бар остонам по бинех,
Дам гиру бо ман дам бизан.
Сӯям дари дилро кушо
Ҳамчун дари даргоҳи ман.
Он сон ки доман метакӣ,

Афшон ғубори хотират.
Во кун гирех аз рози дил,
Гар бошад андак боварат.
Хохӣ агар, аргушт рав,
Чархе бизан, пое бикӯб.
Бигзор, ларзад шифти ман
Бигзор, афтад тирчӯб...
Шоир агар бошӣ, ғазал
Аз дафтари Саъдӣ бихон,
Аз роҳи дури зиндагӣ,
Аз роҳи дури корвон.
Аз оташи хомӯши дил
Аз нав фурӯзон гулхане,
Аз равзани дил равшанӣ
Мехох, аз тиреза не!
Дар хонае бошад агар
Танҳо касе, танҳо сараш,
Мушкил бувад дар нозада
Бигазаштан аз пеши бараш.

Тарҷ. Раҳмат Назрӣ.

Савол ва супориш:

1.Чӣ ӯро водор сохт, ки ба институти адабиёти ба номи Горкий дохил шавад?

2.О. Сулаймонов тавассути кадом достонаш шӯхратёр гардид?

3.Ӯ асосан ба кадом забон асар иншо мекунад?

4.Мутарҷимони осори шоир дар Тоҷикистон кихоянд?

5.Шеърро хонед ва маънидод кунед?

ЭРАҶ МИРЗО
(1874 - 1926)

Эрач Мирзо ҳамчун шоири ширинкалом дар таърихи адабиёти муосири форсӣ мавқеи хосе дорад. Номи аслии шоир Эрач буда, аз сабаби дар дастгоҳҳои давлатӣ чандин сол кор карданаш тибқи анъанаи дар Эрон ҷойдошта ба дарёфти лақаби «Ҷалолулмамолик» ноил шудааст.

Эрач Мирзо дар соли 1874 дар Табрез таваллуд ёфта, дар ҳамон ҷо таълиму тарбия гирифта, ба камол расидааст. Ӯ дар ҷавонӣ баробари омӯхтани улуми маъмули ҳамонвакта ҳамчунин забонҳои арабӣ, туркӣ ва франсавиро низ ба таври комил омӯхтааст. Гӯё забони русиро ҳам медонистааст. Эрач Мирзо аз авлоди шоҳони Қочор буд. Намояндагони ин хонадон аз соли 1796 то соли 1925 дар Эрон ҳукумронӣ намудаанд. Бо

вучуди аз авлоди шохони ҳукмрон буданаш Эраҷ Мирзо дар зиндагӣ бо бисёр душворихои моддӣ ва иктисодӣ гирифтор будааст. Ин душворихои зиндагиашро ба ёд оварда шоир дар яке аз шеърҳояш гуфтааст:

Баъди сӣ сол қаламфарсой,
Навкарӣ, «кисабурӣ», муллой.
Гоҳ ҳоким шудану гоҳ дабир,
Гаҳ надими шаҳу гаҳ ёри вазир,
Гирди сардории султон рафтан,
Бале қурбон! Бале қурбон! гуфтан
Боз ҳам кисаам аз зар холист,
Кисаам холию ҳиммат олист.

Дар синни 18-солагии Эраҷ падараш Ғуломҳусайн Мирзо вафот намуд ва бори гарони таъмини оила бар дӯши шоири ҷавон афтод.

Соли 1892 валиаҳди Эрон Музаффариддин, ки дар Табрез менишаст, Эраҷ Мирзоро барои кор ба дарбори худ даъват намуд. Шоир дар дарбори валиаҳд то соли 1896 ҳизмат мекунад ва баъдан дар идорахои давлатӣ-асосан дар идороти вобаста ба вазорати молия ба кор медарояд ва то соли 1924 кор мекунад. Дар соли 1924 бар асари ислохоти молиявӣ, ки «мушовирин»-и Америка гузарониданд, Эраҷ Мирзо аз кор «ихтисор» шуд. Шояд америкоихо шеъри ҳаҷвии машҳури Эраҷ «Дар бораи мусташорони Америкой»-ро, ки соли 1911 навишта буд, хуб дар хотир доштанд.

Эраҷ барои пайдо кардани шуғли наве ба марказ меояд, вале дар ин ҷо ҳам кораш барор намегирад. Вазъи бади иктисодӣ ва молии шоир боз ҳам бадтар гашта, сабаби шиддат гирифтани бемории ӯ мешавад ва ӯ дар моҳи марти соли 1926 аз дунё чашм мепӯшад.

Эраҷ Мирзо дар адабиёти муосири форсӣ ҳамчун шоири ширинкалом, навпардоз ва мутараққӣ шӯҳрат дорад. Ӯ дар синни 15-16 солагӣ ба шеъргӯй шурӯъ намуда, дар жанрхои маъмули адабиёти классикии форсӣ-тоҷик: ғазал, қасида, қитъа, рубой ва маснавӣ шеър эҷод кардааст. Мухаққиқон шумораи ашъори Эраҷро дар ҳудуди чаҳор ҳазор байт донистаанд. Аз чиҳати сабк ва услуб ашъори Эраҷ бағоят равон ва фасеҳ буда, бо санъати баланди шеърӣ эҷод шудаанд. Аз чиҳати мазмун ва мундарича бошад, шеърҳои шоир дорои мазмунҳои муҳимми сиёсӣ - ичтимоӣ ва панду ахлоқӣ мебошанд. Эраҷ ҳамчун шоири пешқадами замон кӯшидааст, ки дар ашъори худ зиддиятҳои ичтимоиро инъикос намуда, ба ниёзу такозои зиндагӣ чавоб гӯяд. Ин шоири тараққихоҳ душмани сарсахти ҳичоб ва парчамбардори озодии занон буд. Дар достони маъруфи «Орифнома» ва дар чандин шеърхои дигараш Эраҷ накши зан-модарро дар зиндагӣ ва ҷамъият бағоят муҳим донист талаб менамуд, ки ба занон озодӣ дода шавад, то ки онҳо дар ҳалли мушкилоти зиндагӣ ва пешрафти ҷомеа фаъолона иштирок намоянд.

НАМУНА АЗ ОСОРИ ЭРАҶ МИРЗО МУҲАББАТИ МОДАР

Писар, рав қадри модар дон, ки доим
Кашад ранчи писар бечора модар,
Бирав, беш аз падар хоҳаш, ки хоҳад
Туро беш аз падар бечора модар.
Зи ҷон маҳбубтар дораш, ки дорад
Зи ҷон маҳбубтар бечора модар.
Нигаҳдорӣ кунад нӯҳ моҳу нӯҳ рӯз
Туро чун ҷон ба бар бечора модар.
Аз ин пахлӯ ба он пахлӯ нағалтад
Шаб аз бими хатар бечора модар.
Ба вақти зодани ту марги худро
Бигирад дар назар бечора модар.
Бишӯяд кӯҳна, ороят, наватро
Чу камтар коргар бечора модар.
Тамузу[1] дай[2] туро соат ба соат,
Намояд хушку тар бечора модар.
Агар як атса ояд аз димоғат,
Парад хушаш зи сар бечора модар.
Агар як сурфаи бечо намой,
Хӯрад хуни ҷигар бечора модар.
Барои ин ки шаб роҳат бихобӣ,
Нахобат то саҳар бечора модар.
Ду сол аз гиряи рӯзу шаби ту,
Надонад хобу х(в)ар бечора модар.
Чу дандон оварӣ, ранҷур гардӣ,
Кашад ранҷи дигар бечора модар.
Сипас чун по гирифтӣ, то наяфтӣ,
Хӯрад ғам бештар бечора модар.
Ту то як мухтасар чоне бигирӣ,
Кунад ҷон мухтасар бечора модар.
Ба мактаб чун равӣ, то бозгардӣ,
Бувад чашмаш ба дар бечора модар.
Агар як рубъи[3] соат дер ой,
Шавад аз худ бадар бечора модар.
Набинад ҳеҷ кас заҳмат ба дунё,
Зи модар бештар, бечора модар.
Тамоми ҳосилаш аз заҳмат ин аст
Ки дорад як писар бечора модар.

---

[1] *Тамуз* - тобистон.
[2] *Дай* - зимистон.
[3] *Рубъ* - чоряк

Савол ва супориш:

1.Чаро Эрач Мирзоро аз кор сабукдўш намуданд?

2.Ў дар кадом жанрҳои адабиёт қувваозмой намудааст?

3.Мазмуну мундаричаи ашъори шоирро кадом мавзўъҳо ташкил додааст?

4.Шеъри мазкур бо кадом хусусиятҳояш ба шумо маъқул шуд?

5.Шеърро хонед ва аз ёд намоед. Дар асоси шеъри мазкур дар мавзўи «Қадри модар» иншо нависед.

МАЛИКУШШУАРО БАҲОР
(1886 - 1951)

Мирзо Муҳаммад Тақии Баҳор яке аз шоирони барҷастаи муосири Эрон буда, бо ашъори рангину баландмазмуни худ, чй дар Эрон ва чй берун аз он шўҳрати зиёде пайдо кардааст. Ин адиби номй моҳи декабри соли 1886 дар шаҳри Машҳад таваллуд ёфтааст. Падари Баҳор Мирзо Муҳаммад Козим мутахаллис ба Сабурй аз шоирони бонуфузи нимаи дуюми асри XIX ва ибтидои асри XX буда, лақаби «Маликушшуарой» доштааст.

Баҳор наҳуст дар назди падараш таълим гирифта, баъдан илми арўз, сарфу наҳви форсию арабй ва улуми дигарро аз донишмандони замон Адиби Нишопурй, Алихони Даргазй ва дигарон омўхтааст. Чй тавре ки муҳаққиқон хотиррасон менамоянд, Баҳор дар зери таъсири падараш аз синни 9-10-солагй ба шеъргўй шурўъ намуда, алаккай дар синни 15-16-солагй дар шоирй ном баровардааст. Ашъори солҳои аввали эҷодиёти Баҳор аз ғазалу қасида иборат буда, дар тақлиду пайравии шуарои асрҳои X-XII суруда шудаанд. Дар соли 1904 Муҳаммад Козими Сабурй вафот мекунад ва Баҳор барои гирифтани лақаби «Маликушшуарой» талош мекунад. Вале муҳолифони ў истеъдоди баланди шоирй доштанашро инкор карда, талаб мекунанд, ки ин лақаб ба Баҳор дода нашавад. Аммо ў дар мусоҳибаҳои адабй истеъдоди баланди шоирй нишон дода, ба гирифтани лақаби «Маликушшуаро» ноил мегардад.

Дар солҳои инқилоби Машрутаи 1905-1911 ва баъд аз он Баҳор аз моҳияти зиддиҳалқии дастгоҳи давлати шоҳаншоҳй пай бурда, аз дарбор робитаи худро меканад ва дар ашъораш минбаъд идеяҳои ватандўстй, озодихоҳй ва сулҳу осоиши башариро тараннум менамояд. Барои ибрози афкору андешаҳои мутараққй ва пешқадамаш Баҳор дар охири солҳои 20-ум ва аввали солҳои 30-юм чанд маротиба зиндонй шудааст. Вале ба тамоми фишору таъқиботи давлати шоҳаншоҳй нигоҳ накарда, Баҳор аз баёни сухани ҳақ ва ифодаи афкору андешаҳои пешқадам даст накашид ва то охирин рўзҳои зиндагиаш ҳамчун шоири пешқадам барои саодату рифоҳи халқҳои ватанаш мубориза намуд. Маликушшуаро Баҳор дар моҳи апрели соли 1951 вафот намудааст.

Чӣ тавре ки дар боло ишора рафт, Баҳор аз синни хеле ҷавонӣ ба шеъргӯй шурӯъ намудааст. Дар давоми беш аз 50-соли фаъолияти адабиаш ӯ дар жанрҳои маснавӣ, қасида, ғазал, қитъа таркиббанд, тарҷеъбанд, мусаммат, рубоӣ ашъори зиёде эҷод кардааст.

Қисмати зиёди мероси адабии Баҳорро қасидаҳо ва маснавиҳои ӯ ташкил медиҳанд. Агарчанде Баҳор дар жанри ғазал низ қувваозмоӣ намудааст, лекин дар муқоиса бо қасоид ва маснавиҳояш теъдоди онҳо камтар аст. Муҳаққиқони адабиёти муосири форсӣ Маликушшуаро Баҳорро машҳуртарин шоири қасидасарои адабиёти форсӣ баъд аз асри XV медонанд. Ӯ дар шароити нави таърихӣ ба ин жанри шеъри классикӣ мазмуну оҳангҳои нав ворид намудааст. Дар сурудани қасоид, маснавӣ, ғазал ва дигар жанрҳои адабӣ Баҳор ба шоирони асрҳои IX-XII пайравӣ намуда, барои эҳёи сабки хуросонӣ кӯшиш кардааст.

Гуфтан лозим аст, ки Маликушшуаро Баҳор яке аз донандагони забардаст ва муҳаққиқи моҳири адабиёти классикии форсу тоҷик мебошад. Ӯ дар баробари кори эҷодӣ ба омӯзиш, тадқиқ ва баррасии забони форсӣ, адабиёти классикии он, адабиёти муосири Эрон, хулоса ба таҳқиқи таърихи гузаштаю имрӯзаи Эрон иқдом намуда, чандин рисолаву асарҳои муҳимму боарзиш, ба мисли «Сабкшиносӣ ё таърихи татаввури насри форсӣ» (дар се ҷилд), «Таърихи аҳзоби сиёсии Эрон», «Таърихи татаввури шеъри форсӣ» ва ғайраро эҷод кардааст. Баҳор ҳамчунин доир ба масъалаҳои гуногуни забон ва адабиёти форсӣ мақолаҳои зиёде навиштааст, ки дар ду ҷилд бо номи «Баҳор ва адаби форсӣ» нашр шудаанд.

Маликушшуаро Баҳор аз дӯстони самимии Ватани мо буд. Ӯ соли 1945 ба Иттиҳоди Шӯравӣ сафар намуда, дар ҷашни 25-солагии ташкилёбии Озарбойҷон иштирок намудааст. Баҳор афкору андешаҳои дӯстонаи худро нисбат ба Иттиҳоди Шӯравӣ ва халқҳои он дар шеърҳои «Файзи шимол», «Ҳадяи Боку», «Ба Пушкин» ва ғайра содиқона ифода намудааст.

НАМУНАИ ОСОРИ БАҲОР

Ҳашмати мӯҳташамон мояи марги фуқарост,
Дод аз ин расми фурӯмоя, ки дар шаҳри шумост.
Ё раб, ин шаҳр чӣ шаҳр асту чӣ халқанд ин халқ,
Ки ба ҳар раҳгузаре наъъши ғарибе пайдост?
Мешунидам саҳаре тифли ятиме мегуфт:
«Ҳар балое, ки ба мо мерасад, аз ин вузарост»,
Хонаи мӯҳташам обод, ки аз ҳиммати ӯ
Шевану гулгула дар хонаи мискину гадост.
Аз худояш ба ҳақиқат нарасад барги мурод
Он ки фориғ зи ғаму меҳнати маҳлуқи худост.

Нӯшдоруи насиҳат чӣ диҳад суд, Баҳор,
Ба маризе, ки ба ҳар қоида маҳкуми фаност?!

* * *

Ман нагӯям, ки маро аз қафас озод кунед,
Қафасам бурда ба боғеву дилам шод кунед.
Фасли гул мегузарад, ҳамнафасон, баҳри худо
Бинишинед ба боғеву маро ёд кунед.
Андалебон, гули сурӣ ба чаман кард вуруд,
Баҳри шобоши қудумаш ҳама фарёд кунед.
Ёд аз ин мурғи гирифтор кунед, эй мурғон,
Чун тамошои гулу лолаву шамшод кунед.
Ҳар кӣ дорад зи шумо мурғи асире ба қафас,
Бурда дар боғу ба ёди манаш озод кунед.
Ошёни мани бечора агар сӯхт, чӣ бок,
Фикри вайрон шудани хонаи сайёд кунед.
Шамъ агар кушта шуд аз бод, мадоред ачаб,
Ёди парвонаи хасташуда барбод кунед.
Бесутун бар сари роҳ аст, мабод аз Ширин
Хабаре гуфтаву ғамгин дили Фарҳод кунед.
Ҷаври бедод кунад умри ҷавонон кӯтоҳ,
Эй бузургони ватан, баҳри худо дод кунед!
Гар шуд аз ҷаври шумо хонаи мӯрон вайрон,
Хонаи хеш маҳол аст, ки обод кунед.
Кунҷи вайронаи зиндон шуд агар саҳми Баҳор,
Шукри озодиву он ганҷи худодод кунед.

Савол ва супориш:

1.Баҳор дар чандсолагиаш ба шеъргӯй шурӯъ намудааст?

2.Барои ба лақаби «Маликушшуаро»-й сохиб шудан чӣ корҳоро ба анҷом бояд расонд.

3.Чаро Баҳор тарки дарбор намуд?

4.Барои кадом амалҳояш ӯро зиндон карданд?

5.Дар мероси адабии шоир кадом жанри адабӣ мавқеи муҳим доштааст?

6.Дар эҷодиёти Баҳор рисолаҳои тадқиқотӣ чӣ мавқеъ доштаанд?

7.Шеърҳоро хонед ва мавзӯи онро гӯед.

ҶЕК ЛОНДОН
(1876-1916)

Нависандаи номии Амрико Ҷек Лондон (номи аслиаш Ҷон Гриффит) аз ҷониби доираи васеи хонандагон пазируфта шудааст. Муҳаббати ӯ нисбат ба мардуми меҳнатӣ, кӯшиш барои ҳақиқати иҷтимоӣ, нафрат ба

худбинияву худпарастй ба фахмиши хонандаи демократии чахон наздикй ва каробат дорад.

Ҳаёти нависанда на камтар аз ҳаёти қаҳрамононаш пур аз ҳаводис ва ихтилофоти тезутунд аст.

Ӯ 12-январи соли 1876 дар Сан-Франсиско дар оилаи фермери қашшоқгардида таваллуд ёфта, аз бачагй машғули корҳои гуногун гардидааст. Дар ибтидо чун рӯзномафурӯш ва коргари фабрикаи консерв кор карда, сипас чун оворагард роҳҳои дарози Амрикоро барои пайдо намудани дастмузд тай намудааст. Чек Лондон дар ин оворагардиҳо аз тақдири ваҳмангези меҳнаткашони Америкаи капиталистй, ки бекорй боиси бехонумонии онҳо гардидааст, огоҳй пайдо намуд ва дарди онҳоро дарк мекардагй шуд. Ӯ чун матрос дар укёнуси Ором низ шино намуда, борҳо касбу корашро тағйир дод ва соли 1897 ба Аляска рафт, ки каме пештар дар он ҷо тилло ёфта буданд. Ба ӯ имконияти дар ин кони пароканда тилло сарват чамъ кардан пайдо нагардид, аммо таассурот аз муборизаи инсон бо табиати каҳратуни Шимол барои ҳикояҳои нахустини ӯ чун мавод хизмат намуданд. Чек Лондон соли 1899 ба нашри ҳикояҳое дар мазӯи Шимол сар кард, ки он ҳикояҳо дар маҷмӯаҳои «Бачаи гург» (1900), «Худои падарони ӯ» (1901) ва «Фарзандони Сармо» (1902) ба табъ расидаанд.

Бо эҷоди ҳамин ҳикояҳо Чек Лондон чун чеҳраи эҷодй эътироф гардид. Қаҳрамони ҳикояҳои ӯ мардони фидой ва муборизонеанд, ки дур аз шаҳр, дур аз дунёи пастиву дуздй ҳаёт ба сар меабаранд. Онҳо шахсони ҷасур, пуркувват ва дар дӯстиву вафо устуворанд.

Қаҳрамони ҳикояи «Сукути сафед» Мезон аз чумлаи чунин инсонҳо буда, ҳангоме ки ӯро дарахт пахш мекунад, аз нобуд шуданаш дар биёбони барфй наҳаросида, аз ҳамсараш ва рафиқаш Кид талаб менамояд, ки барои ӯ шуда ҳаёташонро дар хатар нагузоранд ва ӯро ба ҳоли худ монда ба сӯи истиқоматгоҳи инсонй роҳ пеш гиранд. Ҳамин қаҳрамон, яъне Мелмут Кид дар ҳикояи дигари нависанда «Барои онҳое, ки дар роҳанд» бо дарки ҳақиқат ва эҳсоси ҳамдардй ба онҳое, ки аз зӯроварон ва сарватмандон ранчидаанд, пайдо ва тасвир мешавад.

Қаҳрамони ҳикояи «Зани қавиирода» зани орому ботамкин Пассук, ки эҳсоси қавии муҳаббатро дорад, аз гуруснагй ба хотири он ҷон медиҳад, ки шавҳари ӯ тавонад роҳи пурхатарро ба поён расонида, ба одамон дар боран шаҳраки ба гуруснагй гирифтор шуда хабар диҳад. «Дар талоши ҳаёт» аз асарҳои шӯҳратёфтаи Чек Лондон буда, дар он устувории характери қаҳрамон ва шуҷоати инсонй мавқеъ дорад. Ҳамин мардонагй ва устуворй ба инсони бемадору мурдаистода имкон медиҳад, ки дар муборизаи алайҳи гург ғолиб ояд. Дар як қатор ҳикояву повестҳои Чек Лондон аз кабили «Дандони сафед», «Даъвати ниёгон», «Майкл бародари Черри» дар қатори одамон ҳайвонҳо чун қаҳрамон амал мекунанд, ки нависанда бо ҳисси муҳаббат ва фахмиши амиқ ба риштаи тасвир кашидааст.

Ҷек Лондон, ки қашшоқӣ ва азобҳои бекориро аз сар гузаронида буд, ҳуб медонист, ки инсон на танҳо бо табиати вазнини биёбон мубориза бояд барад, балки эҷодиёти ӯ баёнгари тахлука ва нооромӣ аз он аст, ки чӣ тавр озодии шахсии инсонҳо баркарор гардад.

Ин андешаҳо адибро бо идеалҳои сотсиалистӣ ва ҳаракати коргарии сотсиалистӣ наздик сохт.

Ӯ соли 1895 ба ҳизби сотсиалистии коргарии Америка дохил шуд ва солҳои 1901-1916 узви ҳизби сотсиалистии Америка буд. Аз соли 1910 аз фаъолияти сиёсӣ даст кашид ва дар охири умраш аз сафи ҳизб низ баромад.

Мубориза алайҳи ноҳақӣ ва ноадолатии иҷтимоӣ, огоҳӣ аз инқилоби сотсиалистӣ мазмуну мӯҳтавои романи «Панҷаи пои оҳанин» - (1907)-ро ташкил медиҳад, ки дар замонаш коргарони мамлакатҳои зиёд бо шавқ мехонданд. Дар роман нависанда бовариеро баён месозад, ки новобаста аз шикасти муваққатӣ Инқилоби сотсиалистӣ бояд аз болои ҷаҳолати иҷтимоӣ ғалаба кунад. Дар ин асар дурӯғ ва бофта будани озодии демократӣ дар Америка фош карда шуда, ногузирии сотсиализм таъкид мешавад.

Муаммои ахволи нависандаи ҳақиқӣ дар ҷамъияти буржуазӣ барои Ҷек Лондон хосатан наздик буд.

Ба тақдири фочиавии нависандаи аз миёни халқ баромада новобаста аз он, ки дар охир сохибшӯҳрат ва сарватманд гардидааст, яке аз асарҳои бехтарини Ҷек Лондон романи «Мартин Иден» (1909) бахшида шуааст. Пеш аз таълифи ин роман Ҷек Лондон бо эҷодиёти нависандаи рус М. Горкий ва хусусан романи ӯ «Фома Гордеев» шиносӣ доштааст ва баъди ин дар эҷодиёти ӯ масъалаи ҳимояи мазлумон бештар мавқеъ пайдо мекунад. Ҷек Лондон таъкид менамояд, ки нависанда ба тасвири ҳақиқати дурушти зиндагӣ ҳуқуқ дошта, ба ҳаёти фаъолона даҳолат карда метавонад.

Қаҳрамони романи «Мартин Иден» намояндаи халқ буда, бо баҳои заҳмат ва худфидоӣ тавонист орзуи худро амалӣ созад, яъне нависанда шавад. Ба санъати дурӯғини буржуазӣ, ки ҳақиқати ҳаётро тахриф мекунад, Мартин Иден эҷодиёти реалистиашро мукобил мегузорад. Қаҳрамони роман то дер обрӯ пайдо намекунад ва танҳо тавассути парастороне тасодуфии аз тоифаи амалдорон пайдошуда ӯ сохиби шӯҳрат ва сарват мегардад. Аммо ин шӯҳрат барои ӯ танҳо яъсу ноумедӣ оварда ва ӯ ба хубӣ эҳсос намуд, ки парастороне ӯ шахсони ношуд ва пастанд.

Мартин Иден, ки алокаи худро ба мардуми оддӣ ва дӯстони чавониаш гум карда буд, танҳоии ботиниро бардошта натавонист ва ҳаёти худро бо худкушӣ қатъ намуд.

Худи нависанда низ ҳарчанд, ки қаҳрамони асарашро алайҳи тоифаҳои болоии ҷамъият тасвир менамояд, вале дар баъзе асарҳояш ба завқи хонандаи буржуазӣ-мешанӣ майл дорад. Аммо Ҷек Лондон барои мо чун нависандаи тавоно ва навовару мубориз шиносу азиз аст. Ӯ ба-

рои татбиқи анъанаҳои реалистӣ дар адабиёти муосири Америка кӯшиши зиёде намудааст. Ҳамчунин ӯ яке аз асосгузорони адабиёти пролетарӣ дар Ғарб буда, шӯҳрати ҷаҳонӣ дорад.

Аз навиштаҳои ӯ ҳикояи «Дар талоши ҳаёт» (соли 1937), маҷмӯаи ҳикояҳо ва китобе бо номи «Гург» (1940) ба забони тоҷикӣ тарҷума гардида буд. Ҳамчунин соли 1981 романи машҳури ӯ «Мартин Иден» дар тарҷумаи Ӯктами Холиқназар ба забони тоҷикӣ нашр гардида, мақбули хонандагон шуд.

НАМУНАИ ОСОР:
(Дар талоши ҳаёт)
(Ҳикоя)

Гашти рӯз ӯ ба ҷое расид, ки як тӯда устухон ба ҳар тараф паҳну пароканда хобида буд. Маълум мешавад, гургҳо сайди худро ҳамин ҷо ба ҷанголи худ дароварда, онро нӯши ҷон кардаанд. Як соат пеш ин гавазни зиндае буда, чобукона ҷастухез мекард ва хушҳолона маоъ мезад. Одам ба ин устухонҳо нигоҳ мекард, ки тамом хоидашуда, суфта ва гулобиранг буданд, аз он ҷиҳат гулобиранг буданд, ки оташи ҳастӣ дар ҳуҷайраҳои онҳо ҳанӯз хомӯш нагашта буд. Наход ки аз худи ӯ ҳам пеш аз он ки ҳамин рӯз ба охир расад, фақат як тӯда устухон боқӣ монаду бас? Чунин аст зиндагӣ, зиндагии фонӣ ва гузарон. Фақат зиндагӣ ба кас дарду ранҷ меорад. Дар марг азоб ва укубате нест. Мурдан мисли он аст, ки кас ба хоб равад. Марг — яъне ба охир расидани зиндагӣ, осудагӣ аст. Агар ин тавр бошад, пас чаро ӯ мурдан намехоҳад?

Вале ӯ ба ҷунин фикру андешаҳо бисёр ғарқ нашуд. Дере нагузашта дар рӯи ушна ба зону нишаста, устухонеро ба таги дандонҳояш зер карда ва бо ҳавсалаи тамом онро хоидан гирифт, гӯё мехост аз он боқимондаи шираи ҳаётро, ки гулгунии ранги устухон аз он буд, макида гирад. Бӯю мазаи ширин ва нозуки гӯшт, ки ба зӯр ҳис карда мешуд, қариб буд ӯро аз ақл бегона кунад. Ӯ дандонҳояшро маҳкамтар зер карда, ба хоидани устухон сар кард. Гоҳе устухон мешикаст ва гоҳе дандонаш. Баъд ӯ санге пайдо карда, устухонҳоро бо он кӯфта майда карда фурӯ бурдан гирифт. Аз саросемагӣ чанд бор санг на ба устухон, балки ба ангуштонаш расид, бо вуҷуди он ки шитоб мекард, фурсат ёфта, тааҷҷуб мекард, ки барои чӣ дарди зарби сангро ҳис намекунад.

Рӯзҳои мудҳиши барфу боронгарӣ фаро расиданд. Ӯ акнун намедонист, чӣ вақт барои хоб қарор мегирифт ва чӣ вақт ба роҳ медаромад. Шабу рӯз нагуфта, вақту новақт нагуфта роҳ мерафт, ҳар ҷое ки афтида монад, дар ҳамон ҷо қарор гирифта, истироҳат менамуд ва ҳар боре ки оташи хомӯшшавандаи ҳаёт дар ӯ андаке боло гирифта ва қадре равшантар сӯзад, бо зӯру машаққат ҳам бошад, пеш мерафт. Ӯ дигар мисли

одамон мубориза намебурд. Фақат худи ҳаёт буд, ки нобуд шудан намехост ва пайваста ӯро ба пеш тела медод. Ӯ дигар азоб намекашид; асабҳояш акнун кунд, карахт ва бехис шуда буданд, майна ва идрокаш бошад, ба манзараҳои ачибу гариб ва хобҳои ҳайратфазо гарқ буд.

Ӯ дам нагирифта устухонҳои гавазнбарраро, ки якто намонда аз рӯи замин гундошта, гард-гард карда, бо худ гирифта буд, мемакиду мехоид. Ӯ дигар ба талҳо набаромада ва аз шохчӯйҳо нагузашта, балки беихтиёр аз лаб-лаби наҳри васее, ки аз дараи фарохе чорӣ буд, ҳаракат менамуд. Дар пеши чашмонаш фақат манзараҳои ҳаёлӣ чилвагар буданду бас. Ҷон ва ҷисми ӯ ҳамроҳ ва дар як ҷилд бошанд ҳам, чудо-чудо равон буданд — риштае, ки ин ҳар дуро ба ҳам мепайваст, то ҳамин андоза нозук шуда буд.

Боре пагоҳӣ ба ҳуш омада, худро дар рӯи харсанге рӯ ба боло хобида дид. Офтоби тобон нурпошӣ мекард. Аз дур садои маоси гавазнбаррагон ба гӯш мерасид. Борон, барф ва шамол хира-хира дар хотираш монда бошад ҳам, лекин нагз намедонист, ки ин шӯриши ҳаво чӣ қадар вакт давом кардааст — ду рӯз ё ду ҳафта.

Хеле вакт начунбида дароз кашид ва офтоби босаховат нури худро ба ӯ рехта бадани очизи ӯро гарм менамуд. «Чӣ рӯзи хубест!» гуфта аз дилаш гузаронид. Эҳтимол, акнун аз рӯи офтоб тарафҳои оламро муайян кардан ба ӯ муяссар гардад. Бо зӯру азоби зиёд ба паҳлуи дигар гашт. Дар поён наҳри васеъе ба оҳистагӣ равон буд. Ин наҳр ба ӯ ношинос буд ва ин ӯро дар тааччуб андохт. Ӯ оҳиста-оҳиста ба рафти чараёни оби он нигоҳ кардан гирифт ва дид, ки вай аз миёни талҳои урён ва андӯховаре, ки аз ҳамаи талҳои то ҳол дидааш боз ҳам ғамангезтар ва пасттар менамуданд, печутоб хӯрда мегузарад. Вай саросема нашуда, бепарвоёна, бе хеч ҳаячон ва ҳавасе рафти оби наҳри ношиносро то худи уфук таъқиб намуда, якбора дид, ки он рафта ба баҳри сафеди дурахшоне дохил мешавад. Ҳамин ҳам ӯро ба ҳаячон наовард. «Ачабо, ин чӣ бошад, — гуфта аз фикраш гузаронд, — ин ё сароб аст, ё манзараи ҳаёлӣ — самараи ақли парешон аст!» Ҳангоме ки дар миёни баҳри дурахшон киштии лангарпартофтаро дид, дар ҳамин гумони худ боз бештар устувор шуд. Як дақика чашмонашро пӯшида боз кушод. Ачиб аст, ки сароб ғоиб намешавад! Зотан хеч чои тааччуб нест. Ӯ медонист, ки дар дили ин биёбони урёни бечон на баҳре ҳаст ва на киштӣ, чунон ки дар милтиқи холиаш тире нест.

Ногоҳ дар кафои худ як навъ садои фиш-фише ба гӯшаш расид, ки ба оху воҳ ё сулфа монанд буд. Бо оҳистагии тамом дар ҳолате ки дар ҳастии худ як лақотии аз андоза берун ва дар ҳама аъзои баданаш карахтӣ хис мекард, паҳлу гашт. Дар паздикии худ чизеро надид, вале бо сабр ба овоз гӯш дод. Боз ҳамон овози фиш-фиш ва сулфа ба гӯшаш расид ва дар миёни ду харсанг бист кадам дуртар аз худ каллаи хокиранги гурге ба чашмаш намудор гашт. Гӯшҳои он ба монанди гӯшҳои гургҳои дигар сих набуданд, чашмонаш хира ва пурхун, каллааш аз камоли очизӣ поин

хамида буд. Гург зоҳиран бемор буд: вай ҳар дам атса мезад ва сулфа мекард.

«Ҳеҷ набошад, ана хаминаш чизи ҳақиқӣ аст» гуфта фикр кард ӯ ва боз ба дигар паҳлу гашт, то ки олами ҳақиқии акнун бо пардаи хаёлот панаҳнашударо бубинад. Вале баҳр хамчунон дар дуродур ба назар метофт ва киштӣ ҳам равшан намудор мешуд. «Шояд ин аз олами ҳақиқат бошад?». Ӯ чашм пӯшида, муддате ба фикр фурӯ рафт ва ниҳоят дар кучо будани гапро фаҳмид. Маълум мешавад, ӯ роҳи худро гум карда аз наҳри Диз хеле дур шудааст ва ба тарафи шимоли шарқ равон шуда, ба дараи дарёи Коппермайн афтида мондааст. Ин дарёи васеъе, ки оҳиста-оҳиста ҷорист, дарёи Коппермайн аст ва ин баҳри дурахшон укёнуси Яхбастаи Шимолӣ мебошад. Ин киштӣ ҳам киштии наҳангсайдкунӣ аст, ки аз ғарб аз резишгоҳи дарёи Маккензи хеле дур ба тарафи шарқ рафта ва иттифоқан ба ин ҷоҳо афтида мондааст ва акнун дар халичи Коронасия лангар партофтааст. Ӯ харитаи ширкати Гудзонро, ки як вақтхо дида буд, ба хотир оварда ва ҳамааш акнун барои ӯ равшан шуд.

Ӯ нимхез шуда нишаст ва дар бораи кору бор ва эҳтиёҷоти зарурии худ ба андеша фурӯ рафт. Парчаҳои кампал, ки ба поҳояш печонида буд, акнун тамом дарида ва фарсуда шуда ва поҳояш суп-сурх гӯшт гардида ҳунчакон шуда буданд. Кампали охиринаш ҳам масруф шуд. Милтиқ ва кордашро гум карда буд. Телпакаш ҳам гум шуда, бо он якҷоя як қисми гӯгирд, ки ба астараш пиҳон карда буд, низ аз даст рафтааст. Вале он ҳиссаи гӯгирд, ки дар дарунаи халтачаи тамоку коғазпеч буд, ҳанӯз дар ҷояш буда ва нам нагирифта буд. Ӯ ба соат нигоҳ кард. Соат ҳанӯз мегашт ва соати ёздаҳи пагоҳиро нишон медод. Маълум мешавад, ӯ ҳар рӯз тоб додани онро аз ёд намебаровардааст.

Ӯ ором ва ҳушаш дар ҷояш буд. Бо вуҷуди бехолӣ ва хастагии аз андоза берун ӯ ҳеҷ дардро ҳис наменамуд. Дилаш ҳеҷ чиз намехост. Фикри хӯрок ба ӯ хатто нофорам буд ва ҳар чӣ, ки мекард, ба амри идроки худ мекард. Ӯ шалворашро то зону дарронда гирифта, кафи поҳояшро бо он баст. Аз чӣ сабаб бошад, ки сатилчаро напартофт: пеш аз он ки ба сӯи киштӣ роҳ сар кунад, об чӯшонда нӯшиданаш лозим мешавад; ӯ пешакӣ медонист, ки ин роҳ роҳи бисёр сахт хоҳад буд.

Ҳама ҳаракатҳои ӯ оҳиста-оҳиста ва суст буд. Гӯё ки шал шуда бошад, ҳама аъзои баданаш меларзид. Қадре хасу хошоки хушк чиданӣ шуд, аммо ба по рост шуда натавонист, Ӯ чанд бор зӯр зада ба по хастаӣ шуд, лекин натавонисте охир гавак кашида рафтан гирифт. Боре ӯ хазида-хазида ба гурги бемор хеле наздик шуд. Гург забонашро ба зӯр чунбонда фукашро лесида дилубедилон худро канор гирифта, роҳ дод. Одам дид, ки забони гург мисли забони гургони солим сурх набуда, балки ранги зардча дошта ва чирк дар рӯи он карахш бастааст.

Обӣ чӯш нӯшида ҳис кард, ки акнун ба по рост истода ва хатто роҳ рафта метавонад, агарчанде дар поҳояш мадор намонда буд. Қариб ҳар

дақика мачбур мешуд, ки аз роҳ бозистода дам гирад. Ӯ бо қадами суст ва ноҳамвор роҳ мерафт ва гург ҳам аз паи ӯ бо қадамҳои суст ва ноҳамвор қашола шуда меомад.

Имшаб, вақте ки бахри дурахшон дар оғуши торики пинҳон гашт, одам фаҳмид, ки ба сӯи он бахр бисёр бошад, чор мил паздик омадааст.

Шаби дароз пайваста овози сулфаи гурги бемор ба гӯшаш мерасид ва гоҳ-гоҳе садои гавазнбарраҳоро низ мешунид. Дар атрофи ӯ зиндагӣ, зиндагии пурзӯр ва солим дар чӯшу хурӯш буд ва ӯ мефаҳмид, ки гурги бемор барои ҳамин аз паи одами бемор қашола шуда меояд, ки ба пеш аз ҳуд мурдани вай умедвор аст. Пагоҳӣ чашм кушода дид, ки гург ба ӯ бо чашми пурҳасрат ва гурусна нигоҳ мекунад. Гург сари ҳудро поин андохта, думи ҳудро зер карда истода буд ва дар ин ҳол ба саги хастаи бедимоғе монанд буд. Вай аз таъсири бади хунуки пагоҳонӣ дир-дир меларзид ва вакте ки одам бо овози пичирросии хирриӣ бо ӯ ба гап даромад, андӯҳгинона дандонашро намоён кард.

Офтоби тобон баромада, ҳама чоро мунаввар кард ва одам тамоми пагоҳи калавида-калавида ва афтону хезон ба сӯи киштӣ, ки дар бахри дурахшон намудор мешуд, ҳаракат мекард. Ҳаво бисёр нағз буд. Ин он фасли хомпази тирамоҳ буд, ки дар кишварҳои шимол бисёр кӯтоҳ мешавад. Ин фасл мумкин буд як ҳафта давом кунад, мумкин буд як ё ду рӯз истода, баъд барҳам хӯрад.

Дар нисфи рӯз ӯ ба нақши пое бархӯрд. Ин нақши пои одами дигаре буд; маълум мешуд, ӯ ба по роҳ нарафта, балки гавак кашида-гавак кашида ҳаракат мекардааст. Ба хотираш расид, ки ин шоҳд нақши пои Билл бошад, вале дар ин бора бепарвоёна ва бе ҳеҷ як ҳаячон фикр кард. Барои ӯ фарқ надошт. Аслан, ҳисси ҳаячон ва ҳайрат низ ӯро тарк карда буд. Ӯ дигар дардро ҳис наменамуд. Меъда ва асабҳояш тамоман карахт шуда буданд. Лекин ҳаёт, ки дар ҳастиаш ҳанӯз кӯрдуд месӯхт, ӯро ба пеш рафтан водедошт. Ӯ бисёр ҳаста ва бетоб шуда бошад ҳам, ҳаёт ба марг таслим шудан намехост; ва аз он чо, ки ҳаёт ба марг таслим шудан намехост, одам ҳанӯз меваҳои ёбоии ботлокиро чида ва моҳичаҳоро дошта мехӯрд, оби чӯш менӯшид ва аз гурги бемор чашм намеканд.

Ӯ пои он одамеро, ки қадам назада, балки гавак кашида мерафт, гирифта равон шуд ва дере нагузашта охири роҳи вайро дид, яъне як тӯда устухонҳои ба тозагӣ хоидашудаеро дид, ки дар рӯи ушпаи тар афтода мехобид ва дар гирдогирди онҳо нақши пои гургони зиёде низ намоён буд. Ногоҳ чашмаш ба ҳалтачаи аз чарми оҳу дӯхташудае афтод, ки дандонҳои тези гургон онро сӯрох-сӯрох карда буданд; ин айнан мисли ҳамон ҳалтачае буд, ки пеш ҳудаш ҳам аз он дошт. Онро аз рӯи замин боло бардошт, гарчанде ки ангуштони бемадораш ин гуна чизи вазнинро нигоҳ дошта наметавонистанд. Маълум мешавад, Билл то дами охири ҳаёти ҳуд аз тилло чудо нашуда будааст. Ҳо-ҳо! Ӯ боз ба Билл

хоҳад ҳандид. Ӯ зинда мемонад ва ин ҳалтачаи тиллоро гирифта, бо худ ба киштие, ки дар миёни баҳри дурахшон истодааст, мебарад. Садои ҳандаи ӯ хиррӣ ва ҳавлангез буда, ба кар-кари зоги сиёҳ монанд буд. гурги бемор ҳам ба ӯ ҳамовоз шуда бо овози хиррӣ нола кашид. Одам якбора ҳандаашро қатъ карда, хомӯш шуд ва аз дили ҳуд гузаронд: ӯ чӣ ҳақ дорад ва чӣ тавр метавонад, ки ба ҳоли Билл ҳандад, дар сурате ки медонад ҳамаи он чӣ дар ин ҷо ҳаст, Билл аст ва ин устухонҳои покиза ва гулобиранги сафедча он аст, ки аз Билл бокӣ мондааст?

Ӯ рӯяшро ба тарафи дигар гардонд. Хайр, майлаш, Билл ӯро партофта рафта бошад ҳам, вале ӯ тиллоро намегирад ва устухонҳои Биллро намехояд. Аммо Билл бешубҳа, агар дар ҷои ӯ мебуд, андеша карда наистода албатта ин қорро мекард, — гуфта ҳуд ба ҳуд фикр намуд ва лангон-лангон пеш рафтан гирифт.

Ӯ ба назди кӯлмаке омад. Дар чустучӯи моҳичаҳо ба болои он ҳам шуда ва якбора чун моргазида ҳудро ақиб кашид. Ӯ дар об акси рӯи ҳудро дида буд. Ин акс чунон даҳшатовар буд, ки ҳатто ҳуш ва идроки карахтшудаашро бедор кард. Дар даруни кӯлмак се моҳича шино мекарданд, вале кӯлмак бисёр калон буд ва ӯ онро холӣ карда наметавонист; моҳичаҳоро бо сатилчааш доштанӣ шуд, лекин дар охир аз баҳри ин фикр гузашт. Ӯ метарсид, ки аз камоли бемаҷолӣ ба об афтида, ғарқ мешавад. Аз ҳамин сабаб ҳам ҷуръат накард, ки ба болои яке аз чӯбҳое, ки дар канори регзори дарё ҳобида буданд, савор шуда, шинокунон ба рафти ҷараёни об равад.

Дар ҳамон рӯз ӯ ба сӯи киштӣ се мил роҳ рафт. Рӯзи дигар фақат ду милро тай карда тавонист, зеро акнун ӯ монанди Билл гавак кашида мерафт. Дар охири рӯзи панҷум то киштӣ ҳанӯз ҳафт мил масофа монда буд, вай бошад, ақаллан маҷоли рӯзе як мил роҳ гаштанро ҳам надошт. Ҳаво ҳанӯз гарм буд, ӯ бошад гоҳ гавак мекашид ва гоҳ бехуш шуда меафтид ва аз паи ӯ пайваста сулфакунон ва атсазанон гурги бемор кашола шуда меомад. Зонуҳо ва кафи поҳояш суп-сурх гӯшт шуда буданд ва агарчи вай аз куртаи ҳуд чанд парча канда онҳоро латтабанд карда буд, бо вучуди он ҳун пайваста мечакид ва аз кафояш дар рӯи ушна ва сангҳо изи ҳуполуд кашол мешуд. Як бор рӯ ба ақиб гардонида гургро дид, ки бо ҳирси тамом ин нақши ҳуполудро мелесид ва дарҳол равшан ба пеши назараш овард, ки агар ҳудаш кори гургро тамом накунад, ӯро чӣ окибат дар пеш аст. Ва он гоҳ муборизаи сахттарин сар шуд, ки мисли дар зиндагӣ кам дида мешавад: аз як тараф одами бемор, ки гавак кашида меравад, аз тарафи дигар гурги бемор, ки лангон-лангон аз паи ӯ равон аст, — ду махлуқи нимҷоне, ки дар биёбони урён бо зӯру машаккат пеш мераванд ва қасди шикори якдигар доранд.

Агар гург тандуруст ва солим мебуд, одам ин тавр мукобилат намекард, аммо аз фикри он ки ботини ин махлуқи нафратоварро, ки кариб аст ба лоша мубаддал гардад, бо чисми ҳуд сер кунонад, нафраташ ме-

омад. Аз ин фикри нафратовар дилаш бехузур шуд. Вай хушашро бохта, боз гарқи хаёлоти мавхум гашт ва фосилахои кушоиши фикр ва дакикахои хушёрӣ торафт кӯтохтар ва камтар мешуд.

Як бор ба хуш омад, ки касе харсасанон дар худи пеши гӯшаш нафас мекашад. Ин гург буд, ки акиб чахид ва аз бемадорӣ пешпо хӯрда афтид. Ин манзараи хеле хандаовара буд, вале одам табассум накард. Ӯ хатто аз ин хол хеҷ наваҳмид. Тарс дигар барои ӯ вучуд надошт. Вале дакикае хуши ӯ равшан шуд ва ӯ дароз кашида саъй мекард хавосашро ба як чо ғун карда, аҳволро мулоҳиза намояд. То ба киштӣ холо бисёр бошад, чахор мил роҳ мондааст. Чашмонашро, ки пеши онхоро гӯё пардае гирифта буд, бо дасташ молида, киштиро равшан дид ва хатто бодбони сафеди завраки майдаро низ дид, ки мавҷхои баҳри дурахшонро бурида шино мекард. Аммо ин чахор мили бокимондаро бо гаваккаши тай кардан аз кувваи ӯ берун аст. Ӯ инро медонист ва ба ин осуда ва бепарвоёна нигоҳ мекард. Ӯ медонист, ки ним мил ҳам хазида наметавонад. Бо ин ҳама, ӯ зиндагӣ кардан мехост. Баъд аз ҳамин қадар азобу уқубате, ки аз сар гузаронидааст, ҳозир мурдан ба ӯ бемаънӣ менамуд. Тақдир ба ӯ беамон буд. Ҳатто дар ҳолате ҳам ки дар дами марг буд, ба ачал тан намедод. Шояд ки ин беақлӣ ва девонагии ҳақиқӣ буд, лекин бо ин ҳама гирифтори панчаи марг бошад ҳам, ӯ ба он эълони ҷанг менамуд ва аз талош даст мекашид.

Вай чашмонашро пӯшида, бо камоли эҳтиёт ҳамаи кувваи худро ба як чо ҷамъ кард. Ӯ худашро устувор гирифта, саъй мекард ба он ҳисси дилбехудшавӣ, ки мисли мадди оби баҳр тамоми ҳастии ӯро ба худ гарқ карда буд, тан надиҳад. Ин ҳис монанди мавҷ баланд шуда, хушашаро хира мекард. Гоҳе мешуд, ки ӯ дар ин дарёи бехудӣ ва беҳушӣ ғарқ мегардид ва дар мавҷхои он дасту по зада ба рӯй баромаданӣ мешуд, лекин ба тарзе ки чӣ хел шуданашро худаш ҳам намефаҳмид. Бокимондаи иродааш ба ӯ мададгор мешуду ӯ боз ба рӯи об мебаромад.

Ӯ беҳаракат рӯ ба боло хобида, пайваста овози хирриш нафаскашии гурги беморро мешунид, ки қадам ба қадам ба ӯ наздик мешуд. Вай торафт наздиктар ва наздиктар меомад, вақт бисёр ба охистагӣ мегузашт, аммо одам ягон бор ҳам ҳаракате накард. Ана овози нафаскашии гург аз пеши гӯшаш мебарояд. Забони дурушт ва хушки гург рӯи ӯро мисли коғази чилбур харошид. Якбора дастонаш боло бардошта шуданд — ҳеҷ набошад ӯ дастонашро боло бардоштан мехост, — ангуштонаш мисли чанголи дарранда ба ҳам кашида шуданд, вале ӯ танҳо хаворо даст гирифту бас. Тезӣ ва чолокии ҳаракат қувват талаб мекунад, ӯ бошад, дигар мадоре надошт.

Гург пурсабр буд; аммо одам ҳам дар сабру токат аз вай монданӣ надошт. Нисфи рӯз ӯ начунибида езид, дар ҳолате ки бо хучуми беҳушӣ мубориза мекард ва пайваста гургро мепонд, ки мехост ӯро бихӯрад, дар сурате ки худаш ҳам агар метавонист, вайро мехӯрд. Гоҳ-гоҳ дареи

беҳушӣ ӯро ба ҳуд гарк менамуд ва ӯ хобҳои дурударозе медид; лекин ҳам дар хоб ва ҳам дар бедорӣ нафаси хирриӣ ва расидани забони дурушти гургро поида меистод.

Овози нафаскаширо пашунида бошад ҳам, ногоҳ ба дасташ расидани забони шахшӯлро ҳис карда бедор шуд. Ӯ нахунбида окибати корро нигарон шуд. Ду дандон аввал ба сустӣ ва баъд сахттар ба дасташ халидан гирифтанд — гург ҳар чи кувват дар хастиаш монда, зӯр мезад, то ба шикоре ки ин кадар вақт боз аз паи он мегашт, дандон ҳалонад. Аммо одам ҳам бисёр интизорӣ кашида буд ва ӯ бо дасте, ки гург газида истода буд, лунчи гургро зер кардан гирифт. Дар он вақт ки гург бо сустӣ ва бемадорона мукобилат мекард ва як дасти одам низ ҳамин тавр бо сустӣ лунчи вайро зер мекард, дасти дигараш дароз шуда, аз гулӯи гург гирифт. Панҷ дакика баъдтар одам бо тамоми вазнинии ҳуд ба болои гург афтида, вайро ба замин пахш кард. Барои бугӣ карда куштани гург куввати дасташ намерасид, бинобар ин одам рӯяшро ба гардани гург ҷафс кард ва дандонашро ба кор андохт ва ба андак вақт даҳонаш пур аз пашм шуд. Ним соат гузашт ва одам ҳис кард, ки ба гулӯяш қатра-қатра як чизи гарми обакӣ мерезад. Ин бисёр азобовар буд, гӯё ки ба меъдааш кӯргошими обкардашудаеро рехта истода бошанд ва танҳо бо зӯри ирода худро ба тоқат кардани ин мачбур менамуд. Баъд одам ба пушт гашта, ба хоб рафт.

* * *

Дар киштии наҳангсайдкунӣ, ки «Бедфорд» ном дошт, чанд нафар аъзои экспедисияи илмӣ нишаста буданд. Аз болои киштӣ онҳо дар канори баҳр махлуки ачиберо диданд. Вай дар рӯи рег базӯр-базӯр хазида, ба сӯи баҳр ҳаракат менамуд. Олимҳо чӣ махлук будани онро фаҳмида наметавонистанд ва азбаски аҳли илми табиатшиносӣ буданд, ба завраке савор шуданду ба канори баҳр фуромаданд. Онҳо махлуки зиндаеро диданд, лекин вайро одам номидан маҳол буд. Вай ҳеҷ чизро намефаҳмид ва монанди кирми хорикулчуссае дар рӯи замин печутоб мехӯрд. Вай кариб ҳеҷ пеш намерафт, вале пас ҳам намегашт ва печутоб хӯрда, дар миёни як соат ҳамагӣ бист қадам пеш мерафт.

Пас аз се ҳафта одами дар яке аз ҳучраҳои киштии «Бедфорд» хобида, бо оби дида ҳикоят мекард, ки ӯ кист ва чӣ ҳодисаҳоеро аз сари ҳуд гузаронидааст. Ва боз ӯ аз модари ҳуд, аз кишвари офтобии Калифорния, аз ҳавлии ҳуд, ки дар миёни афлесунзор ва гулзор будааст, чизе бесару нӯг ва нимгурма шакл менамуд.

Чанд рӯз гузашт ва акнун ӯ дар қатори аъзоёни экспедисияи илмӣ ва капитани киштӣ дар сари як мизи хӯрокхӯрӣ менишастагӣ шуд. Аз зиёдӣ ва фаровонии хӯрокворӣ дар рӯи миз хурсанд мешуд ва ҳар бор, ки медид аз ин хӯрокворӣ луқма-луқма дар даҳони дигарон ғоиб шуда меравад, хотираш парешон мегашт ва дар ин дамҳо дар чеҳрааш аломати

таассуф намудор мегардид. Аклаш ба чо ва солим бошад хам, дар дилаш дар вакти нахорй нисбат ба хамаи ин хўрандагон кинаву нафрат пайдо мешуд. Тарси ин ки хўрокворй нарасида мемонад, дакикае хам ўро осуда намегузошт. Ў аз ошпаз ва аз дастёри ошпаз, аз худи капитани киштй ва аз хар касе ки пеш ояд, дар бораи хўрокворй пурсучў мекард. Хамаи онхо хотиршро чамъ ва дилашро пур мекарданд, ки хўрокворй зиёд аст ва хар кадаре хохй, ефт мешавад, лекин ў ба хеч кас бовар намекард ва рустй ба анбор рафта хабар мегирифт, то худ бо чашми худ дида, каноат хосил кунад.

Аз назари хеч кас пиширхон намонд, ки вай ба ин зудй гўшт гирифта ва басе фарбех шуда истодааст. Бадани ў рўз аз рўз гафстар мешуд. Одамон сар чунбонида дар ин бора хар гуна назарияхо изхор мекарданд. Ба вай камтар хўрок медодагй шуданд, бо вучуди ин баданаш, хусусан, миёнаш торафт гафстар ва сербартар мешуд.

Матросхо зери лаб механдиданд. Зеро онхо таги гапро медонистанд. Олимхо хам вакте ки рафтори ўро тахти назорати худ гирифтанд, боиси ин фарбехшавиашро зуд фахмиданд. Онхо диданд, ки баъд аз ношто ў поида-поида ба кисми пеши киштй мерафт ва гадохо барин ба ягон касе аз матросхо даст дароз мекард. Матрос табассумкунон ба ў як бурда нони кокй бахрй медод. Одам нони кокро харисона капида, ба он муддате чун хасис ба тилло, нигох мекард ва баъд ба багалаш руст менамуд. Матросони дигар хам зери лаб хандакунон ба вай чунин садака медоданд.

Олимон чизе нагуфтанд ва ўро ба холи худ гузоштанд. Вале онхо рустй омада, чои хоби ўро аз назар гузарониданд. Зери каташ, дарини бистараш, хулоса хар гўшаву сўрохе, ки дар хучрааш буд, аз ин нони кокй бахрй пур буд. Бо ин хама, аклаш безиён ва дар чояш буд! Хама фахмиданд, ки бо ин кори худ ў факат пешакй чораи эхтимоли гурусногиро мебинад бас. «Ин васваса мегузарад!» гуфтанд олимон. Дар хакикат хам гузашт ва ханўз киштии «Бедфорд» омада дар бандаргохи Сан-Франсиско лангар напартофта буд, ки ў аз ин васваса рахой ёфт.

Савол ва супориш:

1.Нодорй ва оворагихои давраи чавонй ба Чек Лондон чй таъсир расонид?

2.Хикояхои нахустини нависанда кадомхоянд, мавзўашон чй аст?

3.Барои кахрамонони асархои Чек Лондон кадом хусусиятхо хос аст?

4.Нависанда чаро узви хизб гардид ва чаро онро тарк намуд?

5.Каҳрамони романи «Мартин Иден» чй хислатхо дорад, ин асар ба асари кадом нависандаи рус

наздикй дорад?

6.Порчаеро аз хикояи «Дар талоши хаёт»-ро хонед ва маънидод кунед.

МУХТОР АВЕЗОВ
(1897-1961)

Дар таърихи тамаддуни чаҳонӣ ва ҳолати хатарноки давлату кишвархо бисёрхо шуда, ки фарзандони содиқ ва сарсупурда рӯи кор меоянд ва барои наҷоти миллату кишвари хеш бурдборона чадал менамоянд.

Мухтор Авезов барои миллати парешони қазоқ аз зумраи ҳамин истеъдодхои фитрӣ буда, дар замони гирудори инқилобҳо дар замини пахновари қазоқ нури маърифат пошидааст.

Нависандаи бузурги қазоқ лауреати мукофоти Ленинӣ ва Давлатӣ, аъзои ҳақиқии АИ Қазоқистон Мухтор Умархонович Авезов 28 сентябри соли 1897 дар райони ҳозираи Абай, вилояти Семипалатинск таваллуд ёфтааст.

Авули М. Авезов ба авули шоир ва маорифпарвар Абай хеле наздик буд ва бобои нависанда Авез бо Абай дӯстии мустаҳкам дошт. Аз ҳамин сабаб Мухтори наврас ба шеъру шоирӣ аз ҳамон вақтҳо муҳаббат пайдо кард. Авезобобо набераҳои худ ва фарзандаш Умархонро маҷбур мекард, ки шеърҳои Абайро аз ёд кунанд. Дертар М. Авезов дар ёддоштҳои худ кайд мекунад, ки ман маънии он шеърҳоро дар бачагиам намефаҳмидам. Татяна кӣ буд, Онегин кӣ буд — намедонистам. Вале ҳам шеърҳои Абай ва ҳам мактубҳои Татянаро ба Онегин, ки Абай навишта буд, ҳифз мекардам. Онҳо ҳофизаи маро мустаҳкам менамуданд, малакаи шеъргӯй ва шеърхонии маро қавӣ сохтанд.

М. Авезов аввал дар мактаби кӯҳна, баъд дар мадрасаи Семипалатинск таҳсил кард. Чанд муддат дар мактаби русии маҳаллӣ таҳсил карда, забони русиро омӯхт. Баъди ғалабаи Инқилоби Октябр М. Авезов факултети шарқшиносии Донишгоҳи давлатии Ленинградро ҳатм кард ва баъд дар Тошканд аспирантураро ҳатм намуд. Ба ҳамин тариқ, ӯ аз чавонии худ сар карда, ҳамчун адиб ва олим ташаккул меёфт. Дар солҳои аввали Ҳокимияти Шӯравӣ солҳои 1918-25 Мухтор Авезов вазифаҳои гуногуни давлатиро ичо кард. Ӯ котиби сулҳ, раиси чамоаи район, шаҳр ва монанди инҳо буд. Дертар тамоман ба кори эҷодӣ, омӯзгорию илмӣ машғул гардид. Дар Донишгоҳи давлатии Қазоқистон аз фолклори қазоқ ва адабиёти пеш аз инқилобии он дарс мегуфт. Як муддати муайян дар Донишгоҳи давлатии Москва курси махсуси «Адабиёти халқҳои СССР»-ро таълим дод ва то охири умри худ 27.VI.1961 мудири сектори фолклори Институти забон ва адабиёти Қазоқистон ба ҳисоб мерафт.

Эҷодиёти М. Авезов бо Инқилоби Октябр баробар огоз ёфтааст. Ӯ дар ибтидо шеър, ҳикоя ва асарҳои драмавӣ менавишт. Аввалин песаи ӯ «Енлик Кебек» ном дорад, ки соли 1917 навишта шудааст. Драматургияи советии қазоқ аз ҳамин ибтидо мегирад. Ин песа дар бораи Енлик ва Кебек ном ошиқу маъшуқи номурод ҳикоят мекунад.

Ин намоишнома, ки достони зиндагии гамангез ва дардноки зани қазоқ аст, чунон мавриди истиқболи мардум қарор гирифт, ки ибтидо дар чорогоҳо ва хаймаҳои қазоқӣ тавассути мардуми кӯчнишин иҷро шуд. Дар соли 1922 ба сурати китоб мунташир шуд ва бо таъсиси театри Қозоқистон дар соли 1926 ба саҳна гузошта шуд. Минбаъд М. Авезов бо драматургия фаъолона машғул шуда, зиёда аз 20 песа навиштааст.

Муҳаққиқони Қазоқистон «Дар себзор» ном песаи ӯро, ки ба ҳаёти зиёиён бахшида шудааст, яке аз асарҳои муҳимми драматургияи советии қазоқ мешуморанд. Драмаҳои М. Авезов на танҳо ба воқеаҳои таърихӣ ва зиндагии сотсиалистӣ бахшида шуданд, балки ӯ дар асоси сужетҳои фолклорӣ-афсонавӣ низ песаҳо навиштааст. Дар ин бора песаи ӯ «Қоблантӣ» шаҳодат медиҳад.

Ҳарчанд ки М. Авезов дар жанрҳои гуногуни адабӣ кувваозмоӣ кардааст, вале истеъдоди баланди ӯ бештар аз ҳама, дар насри бадеӣ зуҳур кардааст. Ҳикоя, повест ва романҳои ӯ ҳама ба ҳаёти халқи меҳнаткаш, муборизаҳои синфӣ ва мавқеи коммунистон дар сохтмонҳои сотсиалистӣ бахшида шудаанд.

Аввалин повести М. Авезов «Воқеаи қараш-қараш» дар соли 1927 навишта шудааст. Бо ин асар дар насри бадеии қазоқ методи реализми сотсиалистӣ қадам гузошт. Зеро «Воқеаи қараш-қараш» аз ҳаёти гузаштаи халқи қазоқ ва саъю талоши вакилони халқ барои ҳаёти осудаҳолона иншоқат ёфтааст. Ҳамчунин бо ин асар дар насри қазоқ аввалин маротиба образи марди меҳнаткаш дохил шуд ва бо ин асар барои аввал мубризаҳои синфӣ тасвир ёфт. Қаҳрамони «Воқеаи қараш-қараш» Бахтигул ном мардест, ки маишати ҳудро бо дуздиву ғоратгарӣ мегузаронад. Вале ин тарзи рӯзгор ба дилаш зада, ба назди ҳокими қишлоқ Ҷарасбой меояд, то ки ӯро ба ягон коре таъмин намояд. Вале Ҷарасбой ба ҷои он ки ба Бахтигул кӯмак расонад, ӯро гунаҳгор ҳисобида, ҷазо медиҳад. Бахтигул Ҷарасбойро мекушад ва ба кӯҳистон мегурезад. Вайро дастгир карда бадарға мекунанд. Дар бадарға бо револютсионерон шинос шуда мефаҳмад, ки бо роҳи нодуруст рафтааст. Пеш аз вафоташ ба писараш насиҳат мекунад, ки бо роҳи ӯ наравад.

М. Авезов дар солҳои 30-юм як қатор повесту ҳикояҳо навиштааст, ки дар байни онҳо «Тақдири бенавоён» ном повести ӯ хеле машҳур аст. Бузургтарин асаре, ки ба М. Авезов шӯҳрати ҷаҳонӣ овард, эпопеяи «Абай» мебошад. Чунон ки гуфтем, М. Авезов дар бораи Абай аз айёми бачагиаш маълумот дошт ва аз солҳои 30-юм сар карда дар бораи Абай асарҳои драмавӣ менавишт. Худи М. Авезов навиштааст, ки «Пеш аз он ки навиштани романро оғоз кунам, ба таҳқиқ дар бораи аҳвол ва осори шоир пардохтам. Осори ӯро борҳо хондам ва вироиш кардам ва рӯйдодҳои таърихи зиндагии шоир ва осори ӯро гирдоварӣ намудам». Ба муносибати садсолагии рӯзи таваллуди Абай ӯ либреттои «Абай»-ро таълиф кард (с. 1945).

Аввалин романи ӯ бошад, дар бораи Абай соли 1943 ба табъ расидааст. Китоби дуюми онро соли 1947 ба итмом расонид. Соли 1952 романи дигари худро низ дар мавзӯи Абай таълиф кард, ки «Рохи Абай» ном дошт. Бо ҳамроҳии нависандаи рус Леонид Соболев ин романҳоро ба забони русӣ тарчума кард. Эпопеяи Абай ба туфайли тарчумаи русиаш ба бисёр забонҳои халқҳои собиқи Шӯравӣ ва бо забонҳои гуногуни хориҷӣ тарчума шудааст.

Нависандаи франсавӣ Луи Арагон М. Авезовро «Шоири бузурги Шарқ» номидааст. Зеро эпопеяи ӯ бо санъати олии нависандагӣ навишта шуда, ҷараёни ҳаёт ва муборизаи Абайро дар роҳи адолат, инсониятпарварӣ, маърифатнок кардани халқи қазоқ ва ба маданияти пешкадами рус наздик кардани он хеле реалистона инъикос мекунад.

Дар китоби якуми роман мухтири бачагию наврасии Абай тасвир ёфтааст. Нависанда нишон медиҳад, ки чашми Абай аз аёми бачагиаш ба низоъу зиддиятҳои кабилавии қазоқ ва муборизаҳои авлодӣ, ба горатгарии феодалҳо ва азобу шиканҷаи мардуми оддии қазоқ ошно буд. Конфликти асосии роман дар байни писар ва падар ба вучуд меояд. Падари Абай, ки Султон оғои Қунанбой ном дошт, феодали калон буд. Ӯ бо зӯрӣ, ба зулм ва шиканҷа замин ва молу ҳоли мардумони бечораро аз худ менамуд. Қунанбой мехост, ки Абай хамчун фарзанди оқилу донои ӯ давомдиҳандаи кораш бошад. Вале Абай бо илму маърифат ошно шуда, аз беадолатиҳои падари ҳудаш бештар огоҳ мегардад ва тадричан душмани падари ҳуд мегардад. Дар китоби якум шоирӣ, шеърхонӣ ва баъзан ба маҳбубааш Тоғчон навиштани мактубҳои ошиқона тасвир мегардид. Нависанда нишон медиҳад, ки Қунанбой на танҳо чун феодал золим буд, балки чун падар низ марди дилсахту дилозор аст. Падар роҳ намедиҳад, ки Абайи ошиқ Тоғчонро бигирад, балки ӯро бо Дилда ном духтар маҷбуран хонадор менамояд.

Дар роман образи занон мавқеи хоса дорад. Модар ва момои Абай ҳамчун занҳои мушфиқ тасвир ёфтаанд. Образҳои Тоғчон ва Ойилим хеле хуб нишон дода шудааст.

М. Авезов типҳои гуногуни заноро нишон медиҳад. Чунончи Салтанат, ки аз дугонаҳои Тоғчон мутеи тақдир, вале Солеҳа ҷасур ва далеру нотарс буда, дар муҳаббат устувор аст. Ӯ бо маҳбуби худ рохи гурезро пеш гирифта ба ин васила бахти худро меёбад.

Дар китоби дуюми роман Абай чун тарғиботчии адабиёти рус нишон дода шудааст. Муҳаббати Абай нисбат ба адабиёти рус дар мулокотҳои ӯ бо Михайлов, ки ӯро бо эҷодиёти Чернишевский ошно мекунад, тасвир ёфтааст.

М. Авезов дар таҳкиқоти адабии худ аз забони форсии тоҷикӣ низ гофил набудааст. Ӯ борҳо дар мақолаҳо ва рисолаҳояш аз таъсири таърихии забон ва адабиёти форсии тоҷики ба забон ва адабиёти қазоқӣ сухан рондааст. Ӯ дар асараш «Аҳвол ва осори Абай» менависад: «Абай ба афсонаҳо ва ҳамосаҳои диний ва каҳрамонии араб ва Эрон ошной

дошт. Фирдавсӣ, Низомӣ, Саъдӣ, Ҳофиз, Навоӣ ва Фузулиро мешинохт ва гоҳо дар ибтидои кори ҳуд аз онон пайравӣ мекард. Аввалин бор тавассути Абай буд, ки шеъри арӯзӣ ба ҳамроҳиии вожаҳои арабӣ ва форсӣ вориди шеъри қазоқ гардид».

М. Авезовро дар Тоҷикистон чун нависандаи забардаст, донишманди тавоно, фидоии миллати қазоқ мешиносанд ва чун устод Айнӣ, Лоҳутӣ, Турсунзода эҳтиром мекунанд. Романи машҳури ӯ «Абай» ҳанӯз солҳои панҷоҳум дар Тоҷикистон тарҷума ва нашр гардид. Дар бораи ҳаволу осори ӯ дар Тоҷикистон мақолаву рисолаҳои зиёд таълиф ва нашр гардиданд. Мирзо Турсунзода ӯро адиби забардаст меномад ва аз шӯҳрати ҷаҳониаш меболад. Ҷалол Икромӣ аз дастгирии ҷавонмардонаи М. Авезов ёд карда, ӯро дар радифи Айнӣ устоди ҳуд мешуморад. «Дари мехру муҳаббатро, менависад. Ҷ. Икромӣ ба сарзамини қазоқ ва мардуми ачибаш ба рӯи ман асарҳои М. Авезов кушод. Ман баъди мутолиаи «Роҳи Абай» ин даштҳо ва мардуми онро бештар дӯст медоштагӣ шудам».

Анъанаи неки М. Авезовро имрӯз адибони тоҷику қазоқ идома медиҳанд, ки нишони бақои риштаҳои дӯстии халқҳо ва адабиётҳо мебошад.

Намунаи осор:

Порча аз романи «Абай»

БОЗГАШТ

1

Бача ба хона мешитофт. Ӯ бисёр мехост, ки рӯзи сеюми сафар рӯзи охирини сафар шавад. Тамоми рӯз ӯ аз ҳамроҳонаш ба масофаи тиррас пеш гузашта, аспашро метозонд. Байтас ва Ҷумабои пир ин бетоқатии ӯро дида мегуфтанд:

— Бубин, ин бача ба авули ҳуд чӣ хел шитоб мекунад!

— Бечора! Аз афташ, дар мадраса бисёр зиқ шудааст!

Ва ҳар дуяшон ҳам аспҳояшонро қамчин зада, гоҳ резу гоҳе хез карда, ба бача расида мегирифтанд. Ҷумабой шоқпари[1] сиёҳи ҳудро дар таги зонуяш зер карда менишаст, Байтас бо нӯги мӯзааш соили[2] дарози ҳадангиро нигоҳ медошт.

— Бе мо натоз! Ҷарии Есембой бошишгоҳи дуздони роҳзан аст! — фарёд кард аз кафо Байтас.

— Эҳтимол роҳзанҳо аз паси ту пойда гашта истода бошанд, — илова кард Ҷумабой. — «Ин нотарсро, мегӯянд бубинед, ки якка ҳудаш асп метозонад!» Ба сарат калтак зада, коратро мекунанд!

---

[1] Шоқпар-калтаки лӯндасар, ки дар аснои ҷанги дастбагиребон ба сифати аслиҳа кор фармуда мешавад.

[2] Соил-ҳодаи дарози ҷангаклори аспдорӣ аст, ки ҳизмати силоҳро ҳам иҷро мекунад.

Ба тобиктигиҳо ин қабилаҳо ҳамсоя буданд: дар ҷануб — Керей, дар ғарб — Каракесек, дар шимол — Уақ ва дар шарқ — Сибан.

Қабилаи Тобиқти ба чанд авлод таксим мешуд, ки аз онҳо дар ин роман иргизбойҳо, чигитекҳо, бўкеншиҳо, торғайҳо, топайҳо, кўтибақҳо, мамайҳо, қаработирҳо, кўкшеҳо ва дигарон иштирок доранд.

Абай аз авлоди Иргизбой буд.

— Хайр шумо барои чӣ?

— Ой-бой! Бо онҳо мо чӣ кор карда метавонем? Мо ду кас...

— Онҳо бошанд, як даста! Агар моро ҳамқабилаи худ гумон кунанд, чӣ хуб — беофат мегузарем. Вагарна — кор бад — писарбачаро тарсонданӣ шуда, гуфт дар охир Ҷумабой.

Аммо ин суханҳо писарбачаро фақат ба ғайрат оварданд.

- Хайр, агар шумо ҳам ҳеҷ кор карда наметавониста бошед, пас ман хоҳ як худам равам ва хоҳ бо шумо чӣ фарқ дорад?

Ӯ ба аспаш қамчин зад, онро давонда то худи пастхамии Есембой ягон бор ҳам ба ақибаш баргашта нигоҳ накард.

Ҳамроҳонаш ӯро қариб аз назарашон гум карда буданд, вале ӯ ҳамчунон асп медавонд. Роҳ аз миёни пастию баландиҳо мегузашт. Вақте ки авулҳо ба кӯхи Чингиз кӯч кунанд, ин чо тамоман камодам шуда мемонад. Он гоҳ аз болои ҳар баландӣ ҳаракати саворагони роҳгузарро пойдан осон мешавад ва барои онҳое ки ризқашонро аз роҳи ғорат кардани моли дигарон меёбанд, аз оббурдаҳо ва пастхамиҳо баромада, ба роҳгузар ҳуҷум кардан кори мушкиле нест.

Байтас ба аломати афсӯс сар ҷунбонд.

— Охир ин бача чӣ хел наметарсад? Худоё, ақли ин бача дар ҷояш бошад ё не?

— Ба падараш рафтааст! Бо рафтори худ ӯ мегӯяд, ки « Ман писари гурги борондида ҳастам «.. Чӣ чора, Байтас, мо ҳам ки аз ӯ қафо монда наметавонем! Онҳо ҳам аспҳошонро ба тоз андохтанд. Дар таги Байтас аспи бидави ёлсиёҳи худи . Қунанбой буд. Савории Ҷумабой ҳам аспи хӯчаин-тои калонҷуссаи қадбаланди сафеди бидав буд, ки лақабаш Найман-кӯк буд. Як кӯтал ба зудӣ дар қафо монд, аспҳо ба сӯи кӯтали дигар тохтанд. Саворон ба қуллаи тале парида баромаданд, аммо писарбача ҳанӯз ҳам ба назар наменамуд. Онҳо тохти худро давом доданд. Ва ҳангоме ки ба пастхамӣ ба фуромадан сар карданд, Ҷумабой баногоҳ аз тарафи дасти чап овози суми аспро шунид. Овоз аз тарафи кӯтали Есембой, аз он ҳам бадтар—рост аз тарафи ҷаррии Есембой меомад.

«Оҳ, баромад, шайтон! Кори бачекро тамом карду акнун аз думболи мо афтдааст!» — гӯён аз дилаш гузаронд. Ҷумабой ва дар ҳолате ки аз тарс тамом дасту по гум карда буд ва ҳатто ба баргашта нигоҳ кардан ҳам ҷуръат надошт, аспашро тозонд. Аммо ҳамон дам овози ҳавлангези манканамоеро шунид, ки мегуфт:

— Чашматро пўш!

Ҷумабой баргашта нигоҳ кард: рӯи савор бо рӯймоле баста шуда буд, — дар ин чохо роҳанон ҳамеша дар вакти ҳучумҳои рӯзона ҳамин тавр мекунанд. Байтас сари аспашро ба тарафе гардонда хомӯшона асп тозонд. Пас, ба балои нагаҳонӣ дучор шудан фақат насиби як худи ӯ, Ҷумабой будааст... «Ҳар чӣ ҳам бошад, тан намедиҳам», — гуён мукаррар кард ӯ дар дилаш ва даст ба шоқпар бурд, ки ба таги зонуяш зер карда буд. Аммо ҳамон лаҳза як фикри даҳшатангезе ба хотираш расид: охир дузд ҳам бо шоқпари худ ба сари ӯ кӯфта метавонад, — ин аст, ки ӯ сарашро ба болои ёли асп хам кард.

Одами ношинос ба Ҷумабой маҷоли аз таги зонуяш калтак кашиданро надод: вай ба пирмард дарафтиду телпаки сиёҳи лапарвасеи сиёҳашро зуд ба болои чашмонаш фуровард. Ҷумабой ёрои сар бардоштан надошт. Ба талош кардан бо душман вай ҷасорат намекард, аз дасти вай бадар канам гӯяд, акнун роҳи ин кор баста буд. Роҳзан аз саросемагии ӯ истифода бурда ва ба як тарзи густохона шоқпарро аз дасти ӯ зада гирифт. Найман-кӯк нохост гӯё ин ки монеае аз пешаш баромада бошад, дар айни тохт истод. Ҷумабой боэҳтиёт сарашро бардошт ва ларзон телпакашро аз пешонааш боло кард.

Ин ки мебинад, дар хоб аст ё дар бедорӣ? Дар рӯ ба рӯи вай дар болои асп писарбача нишастааст!.. Ана ҳамин будааст, ки ба ӯ дарафтида, шоқпарро аз дасташ зада гирифта, аспашро нигоҳ дошта ва акнун қоҳ-қоҳ механдаду аз шиддати ханда калимае аз даҳан баровардан наметавонад. Не, Ҷумабой саҳв накардааст: дар ҳақиқат ҳам дар рӯ ба рӯи вай «гургбачаи Қунанбой» — Абай истода буд.

Ҷумабой барои аз писарбача ин тавр аз ҳад берун тарсиданаш ҳам шармаш омад ва ҳам аз худ дар қаҳру ғазаб шуд.

— Ой, писарам, бо ин ҳазлу шӯҳихоят ба сарамон ягон офате биёрӣ ҳам ачаб нест! Чои шӯхиро ёфтӣ — дар худи лонаи дуздон! — норозиёна гуфт вай.

Рӯи сиёхгуни писарбача аз хандае, ки оиро нигоҳ дошташ мешуд, сурх шуд ва ӯ сарашро ҳам карда, телпаки чаппа кардашудаи худро роста карда гирифт. Абай монанди роҳзанони ҳақиқӣ чома ва қулоқчини худро чаппакарда пӯшида, рӯяшро бо рӯймол баста буд ва аз паси Ҷумабой асп тозонда мисли дузди ботачриба овозашро дигар карда ва суханҳоро аз пешгоҳи димоғаш баровардан дод мезад, ки ӯро аз овозаш нашиносанд.

Дар ин дам Байтас баргашта ба пеши оиҳо омад. Гуфтан маҳол буд, ки вай тарсидааст ё не. Акнун шӯхии Абай будани ин корро фахмида бо хандаи хушҳолона паздик мешуд:

— Нигоҳ кун, ӯ ҳатто кашқаи пешонаи самандашро ҳам лой молидааст!

Ҷумабой фақат ҳозир дид, ки писарбача қашқаи аспашро лой молида будааст. Аммо Ҷумабой одат карда буд, ки ҳама вайро иззат кунанд

ва биноbар ин асло намехост, ки хандахариш шавад. Ӯ ҳамаи кори шудагиро ба шӯҳӣ гардонданӣ шуд ва зӯр ба зӯракӣ табассумкунон гуфт:

— Оҳ, ин бачекро бинед — тамом ба падараш рафтааст! Ҳам кереҳо ва ҳам уаҳҳо доим меноланд: «Тобиктигиҳо дуздҳои гузаро, тобиктигиҳо роҳзан мебошанд!» Охир онҳо чӣ хел наноланд, ки дар Тобиқти[1] ҳатто ба кӯдаки ширмак ҳам ҳама ҳилаю найрангҳои дуздон маълум аст?

Абай каҳҳо ҳис карда буд, ки падараш ин пирмардро ҳурмат мекунад. Ӯ барои чӣ ба шаҳр рафтани Ҷумабойро аниқ намедонист, аммо аз гуфтугӯҳое ки дар роҳ шуд, фаҳмид, ки вай ба шаҳр барои кори муҳимме омадааст ва ин кор супориши ҳуди Қунанбой аст. Писарбача хандаро бас кард ва ба Ҷумабой паздик шуд.

— Роҳамон ҳоло дуру дароз аст, — ман ҳам дилҳо як қадар кушода шавад, гуфта шӯҳӣ кардам. Маро бубахшед, Ҷумаке!

Суханҳои ӯ бо оҳанги навозиш гуфта шуда буданд ва Ҷумабой аз ин хурсанд шуда чизе нагуфта фақат ба Абай нигоҳ карда монд.

Найман-кӯк ба резачорпои ҳамвори тез гузашт, аспҳои дигар ҳам бо ҳамон гашт аз паи вай афтоданд. Писарбача гӯё бол баровард. Он хиссе, ки ӯро ба авули зоидашудааш моил мекард, боз дар дилаш болоғурифт ва аспашро қамчин зада пеш тохт. Ҳамроҳонаш ӯро боз нигоҳ доштанӣ шуданд.

— Бас кун, мегӯянд ба ту, писарам! Аспро тозонда аз кор мебарорӣ.

— Танҳо ки пеш рафтӣ — ҳақиқатан ҳам ба дасти роҳзанҳо афтоданат мумкин аст.

Аммо дили писарбачаи навакак аз шаҳр, аз мадрасаи ҳобовари дилгиркунанда халосхӯрда он қадар ба сӯи авули азизаш кашол буд, ки ӯ ба ин насиҳатҳо гӯш намедод. Ғайр аз ин ҳам чарии Есембой ва роҳзаноне, ки ҳамроҳони ӯро ин тавр дар дахшат андохта буданд, барои ӯ чандон ҷои ваҳм надоштанд! Дар охири охирон ин роҳзанон аз қазоққои дигари ин гирду атроф чӣ фарқ доранд? Магар ки фарқашон фақат дар ин аст, ки либосашон кӯҳнатар, абзоли аспашон бекарруфар аст ва ҳам дар дастҳошон соил доранд.

Теппаи Қаравулон, дараи Ниҳон ба Абай баробари авули худ шиносо мебошанд. Соле ду бор — дар баҳор ва тирамоҳ — авули Қунанбой ба ин ҷо кӯч мекунад ва муддати дарозе дар ин ҷо мемонад. Ҳар дара, чар, пастхамӣ, ҷоҳое ки тойчаҳоро мебанданд ва ё юртҳоро рост мекунанд, чарогоҳҳои гӯсфандон дар болои он баландие ки аз роҳ аён мешавад, — ҳамаи ин ҷоҳо бо Абай шиносо ва ба дили ӯ паздик аст. Дар ҳамин қарибиҳо пеш аз рафтанаш ба шаҳр ӯ дар ин ҷо шӯхиро бозӣ карда мегашт, бо бачаҳо дав-давакбозӣ мекард, баҳс ба баҳс медавид, бо бачаҳои дигар

---

[1] *Тобиқти* — қабилаи калони қазоққои Жузи Миёна (Ӯрдаи Миёна), ки дар ҷанубӣ вилояти ҳозираи Семипалатинск — дар ҳамаи территорияи қаторқӯҳи Чингиз ва дар даштҳои шимолтари он сокин будаанд.

ба калтатойҳо савор шуда, пойга барпо мекарданд, бучулбозй мекарданд.

Ва акнун, ки: «Дар ин ҷо бошишгоҳи дуздон, ҷои ҳатарнок, макони ҳар гуна касофатҳо аст» мегўянд, ҳеҷ кадоме аз ин суханони пурвозима ба ў таъсире намекунанд. Дар пеши назари ў талҳои зард, маргзорҳои сабз, майдони яланги нопайдоканори ковилзори[1] нукратоб, ки пеши онро гўё пардаи ларзоне гирифтааст, густурда шудаанд. Абай ба атроф - ба дашти беканор, ба баландиҳое, ки ў дар ин ҷоҳо зоида шуда ва давраи бачагиашро гузарондааст, бо муҳаббат ва ҳаячон нигоҳ мекунад. Ҳамаи инҳоро огўш карданаш ва гарм-гарм бўсиданаш меояд. Боди серуни даштй, ки на шиддат мекунад ва на ороми беҳаракат мешавад, чй фарҳбахш аст! Дашт яксар аз ин сар то он сар аз ин бод лапиш мехўрад ва ковил мавҷ мезанад. Не ин дашт нест, — баҳри беканор, баҳри афсонавй аст... Абай аз он чашм канда наметавонад, ў хомўшона ин дашти бенихоятро тамошо мекунад. Абай аз он тарсе дар дил надорад,—ў агар метавонист лабонашро ба рўи он мерасонду бо камоли меҳру муҳаббат пичирросанон мегуфт: «Ман туро хеле пазмон шудам! Эҳтимол дорад, ту ба дигарон ҳайбатангез намой — лекин на ба ман! Диёри азизам, дашти ҷоноҷонам!..»

Писарбача пеш метозад ва дар дурудури сабзи нукратоб базўр ба назар намоён мешавад. Ўро нигоҳ доштан маҳол аст.

Кор аз рўи дилхоҳи Абай шуд: аз худи Қориқ саворон як бор ҳам барои дамгирй қарор нагирифтанд. Тамоми рўз онҳо аз болои асп нафуромаданд, аспҳошон кафк карда буданд ва қарибиҳои намози шом буд, ки саворон ниҳоят ба авули Қунанбой расиданд: ин авул дар Кўлқайнар воқеъ буда ва дар он модари Абай — Улҷон истиқомат дошт.

Кўлқайнар бо чашмаи зулоли обаш адонашаванда шўҳрат дошта бошад ҳам, лекин онро бошишгоҳи калон номидан мумкин нест. Одатан дар болои роҳ дар вакти ба кўҳи Чингиз барои тобистонгузаронй рафтан чанд авули Қунанбой дар ин ҷо карор мегиранд[2].

---

[1] *Ковил* — як навъ гиёҳи ёбой.

[2] Дар қазоқони кўчманчй авул иборат аз як гурўҳ юртхое буд, ки мувофиқи нишонаҳои хочагй ва оилавй муттаҳид мешуданд. Авул барои аз ҷое ба ҷое кўчидан бошишгоҳҳо дошт: «кўктав» — бошишгоҳи баҳрй, «чайлав» — тобистонй, «кузев» — тирамоҳй, «қистав» — зимистонй. Дар пушти авул иморатҳои чўбкорй ва лони сохта мешуданд. Бошишгоҳҳо мувофиқи созиши байни сардорҳои авлодҳо баста шуда, ба фалон авул вобаста карда мешуданд ва доим сабаби низои байни авулҳои чудогона ва авлодҳо буданд.

Сохиби авул одами бобиҳоят, сардори онла, бой ё оқсақол буд ва авул ба худ номи вайро мегирифт. Юрти калони вай дар сари авул рост карда мешуд, аз он поинтар камонвор «отавхо» — яъне юртҳои наврасткардашудаи писарони вайдорашуда, пас аз он юртҳои хешҳои наздик, юртҳои махсуси мехмондорй барои мусофирон ва аз нихо поинтар юртҳои ҳамсояғони ба авул хизматкуранда ҷой мегирифтанд. Дар ин сари авул «кўтай» — кураи гўсфандон, «чели» — ҷои гойчабанй дуруст

Дар назди юртҳои худи Кунанбой юртҳои зану бачаҳояш зич-зич ҷо гирифта буданд. Нафаси ҳаёт ба дашта бегоҳонӣ чон медаровард. Ак-аки сагон, доду фарёдҳои чӯпонон, маосзании гӯсфандон ва баррагон, овози суми аспон, ки дартоз ба обхӯра мерафтанд ва чанги тиллорангеро мехезонданд, шиҳакашии тойчагон, ки нав аз ресмон кушода шуда ва дар чустучӯи модарҳошон дар дашт аз ин сӯ ба он сӯ медавиданд... Дуде ки аз гулханҳо рӯ ба осмони софи бегоҳонӣ баланд мешавад, мисли пардаи хокистарранги сиёҳтобе яксар бар болои юртҳо овезон аст. Писарбача дар шаҳр ана ҳаминҳоро ёд мекард! Ана ҳамин чизҳост, ки дили ӯро монанди аспи бидави шӯх аз шиддати ҳаячон ба ширин-ширин тапидан водор мекунад, ана ҳамин чизҳост, ки тамоми ҳастии ӯро фаро мегирад!..

Саворон ба авул, ки дар лаби худи чашма воқеъ шуда буд, наздик омаданд. Панҷ юрти сафед дар пешгоҳ истода буданд. Ин манзили серодами ду зани хурдии Кунанбой — Улҷон ва Айгиз буд. Зани калонӣ — Кунке — дар авули дигар зиндагӣ мекард.

Саворонро даррав шинохтанд. Онҳо аз миёни рамаи гӯсфандон, ки ба чарои шабона равон буданд, ба худ роҳ кушода, рост ба тарафи юртҳои калони сафед аспҳо тозонданд. Аз ҳама пеш онҳоро занони дар миёни рамаи гӯсфандон будагӣ диданд. Онҳо сатил дар даст, барҳои доманашонро ба миёнашон халонда ва пешгирҳои калон баста, гӯсфандҳоро мечӯшиданд. Онҳо ба оягдагон синча карда, ҳама якбора ба гап даромаданд:

— Инҳо аз шаҳр! Аз шаҳр баргаштанд!

— Ана Абай ҳам!.. Абай, азизам!

— Ин Телқаро-ку! Худоё, Телқаро!! Тохта рафта, ба модараш мужда расонам! — Инро гуфта зани ҷавон сатилро партофту ба тарафи Юрти Калон тохт.

карда мешуд; барои паширпазӣ ва ҳоказо юртҳои алоҳида рост карда мешуданд. Писарон ва хешовандони наздики соҳиби авул бо вай якҷоя кӯч мекарданд ва ин то он даме лавом мекард, ки саршумори рамаи авул аз миқдори мукаррарияда мегузашт, обдиҳии чорпоён, чарондан ва нигоҳубини онҳо дигар душворӣ мекард (чунончи, масалан дар як рама аз ҳазор сар гӯсфанд зиёдтар нигоҳ доштан мумкин набуд). Он гоҳ аъзоёни онла бо чорпоён, юртҳо ва ҳамсоягони худ аз авули Калон чудо шуда, авули нави мутсақил ташкил медоданд, ки алоҳида, вале одатан дар наздики авули падар кӯч мекунад ва зимистон мегузаронад.

Ҳама корҳои рӯзгорро дар авул ҳамсоягон — яъне хешовандони камбагал ва ё батракҳо иҷро мекарданд, ки ба бадали хизмати худ чинсан, чунончи ҳиссае аз шир, пашм ё якчанд сар чорпо барои кушта хӯрдан ҳақ мегирифтанд. Камбагалтарини қисми ҳамсоягон — чатакҳо — бо авул мавсим ба мавсим кӯч намекарданд, балки дар бошишгоҳи зимистонӣ монда, иморатҳоро дидбонӣ мекарданд (Қайди муаллиф).

[1] Лақаби бачагии Абай аст, ки ӯро модар ва модаркалонаш калон карда буданд; Тел — бачаи ширмаки чорпоест, ки ба он ду мода шир дода бошанд; қаро — сиёҳ гуфтан аст.

Улҷон дар интизории писараш ком шуда буд. Аз худи ҳамон дақиқае, ки Байтас аз паси ӯ ба шаҳр равон шуд, кори модараш рӯзу соатшумурӣ шуд. Вақти роҳи рафтуомадро ҳисоб карда, рӯзи омадани онҳоро ҳамин рӯз тахмин карда буд. Овози нидоҳои занон зуд ба гӯши вай расиданд.

Улҷон бо рӯи фарбеҳаш табассумкунон аз дасти кампире гирифта аз юрт баромад; ин модари Қунанбой, модаршӯи пираш Зере буд, ки омадани набераи дӯстдорашро ба вай хабар дода буд.

Абай нав аз болои асп фуромада буд, ки касе аспи ӯро гирифта бурд. Мардуми бисёре ҷамъ шуда бошанд ҳам, писарбача дарҳол модари худро дид. Ҳамон дам ба сӯи модараш тохт, аммо Улҷон ӯро бозпошт:

— Э, писарам, нури чашмам, нигоҳ кун-ҳӯ падарат истодааст! Аввал ба он кас салом дех!

Абай зуд баргашт ва фақат акнун падарашро дид. Қунанбой бо чанд нафар мӯйсафед андаке он тарафтар, дар ақиби Юрти Меҳмонфарой истода буд. Писарбача аз саҳви худ дар хиҷолат монда, ба тарафи падар равон шуд. Байтас ва Ҷумабой пиёда шуда ва аспҳоро аз лаҷомашон гирифта, низ ба тарафи Қунанбой мерафтанд. Қунанбой, ки марди коматбаланди танумандаи ришмошубиринҷе буд, ба тарафи онҳо ҳатто назаре ҳам наандохт: вай якчашма буда, ин як чашмаш дар чеҳраи рангпаридаи гӯё шахшудамондааш ба тарзи ачибе медурахшид. Аз тарафи дигари авул ба сӯи вай якчанд саворагони фарбеҳ, хушлибос наздик меомаданд, ки дар зери пояшон аспҳои бисёр хуб буд. Ба андозае, ки аз дур ҳукм кардан мумкин буд, инҳо ҳама оксақолҳо буданд. Қунанбой гӯё омадани онҳоро мунтазир буд: вай ба ояндагон чашм дӯхта буд.

Байтас ва Ҷумабой ҳанӯз ба назди Қунанбой нарасида буданд, ки Абай ба пеши падараш омада истод. Қунанбой сарашро гардонд, саломи писарашро қабул кард, аммо аз ҷояш нақунбид. писарашро ба пеши худ чеғ назад. Вай фақат ба Абай нигоҳи тезутунде карду гуфт:

— Ту қалон шудӣ ва ба воя расидӣ. Оё донишҳоят ҳам дар баробари худат комил шудаанд?

Ин писханд аст ё шубҳа? Оё ҳақиқатан ҳам падар ҳоли ӯро пурсиданӣ аст?.. Писарбача аз кӯдакиаш ба чашм накандан аз ҳар ҳаракати абрувони падараш одат карда буд, — чӯпони ботачриба ҳам ҳамин тавр дар соли чуфт аз абрҳои осмон чашм намеканад ва падараш барои ин ҳушёриаш ӯро аз ҳама бачагони дигараш фарқ мекард. Ҳозир равшан буд, ки фикри Қунанбой асло на ба писараш, балки ба саворагони наздикоянда банд аст. Аммо Абай ҳаминро ҳам нагз медонист, ки падараш ба саволи худ ҷавоб нашунидanро ҳеҷ тобу тоқат надорад, бинобар ин ӯ бо тамкин гуфт:

Чут — офати табиист, ки дар вақти бисёр хунук омадани ҳавои зимистон чорпоёи аз таги қабати гафси барф ва ё аз таги пардаи як ба худ хӯрок пайдо карда наметавонанд ва аз бехӯрокӣ мемуранд.

— Шукр ба худо, падар! — Ва баъд аз андаке сукут илова кард: — Дарс ҳанӯз тамом нашудааст, лекин шумо аз паси ман асп фиристодед. Ҳазрат фотиҳа дод ва ман ба хона баргаштам.

Дар назди падар бо ҳамроҳии навкараш Майбасар истода буд — вай додари хурдии Қунанбой, писари яке аз занҳои падари Қунанбой буд. Қунанбой имсол оғосултон[1] ки шуд, Майбасарро ба болои қабилаи Тобикти ҳокими волост карда монд.

Майбасар аз чавоби Абай хурсанд шуда, ба гап сар кард:

— Ӯ акнун тамоман калон шудааст…

Аммо Қунанбой сухани вайро бурида кӯтоҳакак гуфт:

— Бирав, писарам, бо модаронат вохӯрдӣ кун!

Абай ҳам фақат ба ҳамин нигарон буд. Ӯ ба сӯи модараш тохт, аммо касе ӯро даст гирифта, оғӯш кард ва ҳамон дам ба сару рӯи ӯ жолавор бӯсаҳои занону мардони пири бисёре боридан гирифт. Маълум мешавад, дар назари онҳо Абай ҳанӯз ҳам кӯдак аст?.. Писар ҳатто аз ҳиҷолат сурх шуда, чӣ кор карданашро надонист: оташин шавад ё ин ки ба ин навозишу дӯстдориҳо бо хурсандӣ чавоб гардонад? Дар чашми баъзе кампирҳо ашк намудор буд.

Абай ниҳоят аз ин оғӯшҳо раҳоӣ ёфта, ба пеши модараш рафт. Модараш Улҷон ва зани сеюми Қунанбой, Айғизи хушрӯй дар паҳлуи якдигар рост истода буданд, Айғиз гуфт:

— Ана ҳар хел одамҳои чиркин бо оби даҳанашон ҳамаи рӯи бачаи моро тар кардаанд, акнун чои бӯса кардан ҳам намондааст! — Инро гуфта вай бо як лабханди ҳавобаландона Абайро аз чашмонаш бӯсид.

Ҳангоме ки ӯ ниҳоят ба назди модари худ омад, вай ӯро бӯса накард: вай писарашро фақат маҳкам дар бағал кашида, ба синааш зер карду бӯи мӯйсари ӯро ҳарисона бӯ кашидан гирифт. Камоли худдории ба хеч ҳаяҷон таннадиханда ва камоли хунсардии падараш кайҳо ба модараш ҳам гузашта буд; писар инро медонист ва аз ин зиёдтарро чашм надошт. Аммо дар оғӯши хомӯшонаи модар ӯ чунон як гармӣ ва мухаббат ҳис кард, ки дилаш дар сандуқи синааш сахт-сахт ба задан даромад…

Улҷон ӯро дар пеши худ бисёр нигоҳ надошт.

— Ба пеши модаркалонат рав, — гуфт вай ва сари писарашро ба тарафи Юрти Калон гардонд.

Зереи пир ба асо такякунон дар ҳаққи Аббай ғур-ғур мекард:

— Бачаи нобакор, рост ба пеши ман наомад! Аввал ба пеши падарат рафтӣ, нобакор! — гӯён гурунг-гурунг мекард вай. Аммо ҳамин ки набераашро дар оғӯши худ дид, чои таънаву коҳишро суханҳои пурнавози-

---

[1] *Оғосултон* — сардори прикази округӣ. Вай дар чамъомади умумии округ аз байни сардорони авлодҳои қазоқ интихоб карда шуда, аз тарафи генерал-губернатори Сибири Ғарбӣ таслиқ карда мешуд ва бо ҳамроҳии нобаш — амалдор ё офисери рус корҳои қазоқони сокини як округро месанчид. Қунанбой дар солҳои 1857-1858 оғо-султони округи Қаркаралӣ буд.

ши муҳаббатомез гирифт. — Нури чашмам, бачаи хурдакакам, Абай, дилу ҷонакам! — мегуфт модаркалонаш ва дар чашмонаш донаҳои калон-калони ашки шаффоф чарх заданд.

То ба даруни юрт даромадан кампир Абайро аз огӯташ сар надод. Ӯ дар ин ҷо бисёр нишаст. Рӯз тамоман торик шуда монд. Модаронаш ӯро дам кимиз, дам гӯшти яхнӣ, дам чой зиёфат мекарданд, аммо дили Абай ҳеҷ чиз намекашид, — агарчи аз худи пагоҳӣ чизе ба даҳан накарда бошад ҳам, гуруснагиро ҳис намекард. Ҳар ду модар ва занони дигар пай дар пай писарбачаро саволборон мекарданд:

— Хонданатро тамом кардӣ?

— Хонда мулло шудӣ?

— Аз ҳама зиёдтар киро ёд мекардӣ?

Абай ба ҳама саволҳо ҳа-не гуфта чавоб медод. Аммо саволи охирин ӯро хушёр кард.

— Оспан куҷост? Вай кучо рафт? — Ҳама фаҳмиданд, ки ӯ аз ҳама зиёдтар додари хурдиаш, Оспани шӯхро пазмон шудааст.

— Кӣ медонад? Ягон ҷо бозӣ карда гаштагист, бекорҳӯча. Вай имрӯз ҳамаи моро танг кард, ана аз барои ҳамин ману модаркалонат вайро пеш кардем. — Инро гуфта Улҷон ба тарафи Зере ишорат кард.

Кампир дар бораи вай сухан рафтанро фаҳмид ва пурсид:

— А? Шумо чӣ гуфтед? Чӣ гуфта истоданатонро намешунавам.

Абай модаркалонашро дар огӯш кард ва бо овози баланд, даҳони худро ба гӯши вай наздик оварда гуфт:

— Бибӣ, порсол ту ин хел набудӣ. Гӯшатро чӣ шуд?

— Аз бибиат чӣ монд, нури чашмам? Як фақат устухон! — андӯҳгинона чавоб дод кампир.

Дили Абай ба ҳоли кампир, ки дар миёни одамон бошад ҳам, ба танҳоӣ маҳкум аст, бисёр сӯхт.

— Гӯшатро нағз кардан мумкин! Як озмоӣ чӣ?

Ҳам Зере ва ҳам ҳамаи дар атроф будагон ҳандиданд, аммо кампир бача наранҷад гуфта бо табассум чавоб дод:

— Агар мулло дуо хонда, куфу суф кунад, гоҳо мешавад, ки гӯшам мешунавад. Ин нафъ мекунад.

— Хайр, чӣ — гуфт бо лабханд Айғиз, — набераат аллакай мулло шуд, модом ки куфу суф нафъ мекарда бошад, куф кунад-дия!

Аммо занони дигар ҳам гӯё ин ки ҳақиқатан ҳам ба муллоии Абай умед дошта бошанд, бо оҳанги чиддӣ такрор карданд:

— Ба гӯшаш як куф кунад! Ҳеҷ набошад, дили кампири бечора сабук-ку мешавад...

Абай медонист, ки ин усули табобат, яъне куфу суф кардан, ҳам ба чои дардноки оби ранги дам-андохташударо пошидан, — ҳама усулҳои муқаррарии ҳар мулло мебошанд, ки аз корҳои фолбинзани оддӣ ҳеҷ фарқ надоранд. Абай табассумкунон менишаст, гӯё ба нохинчории вазъияте ки афти-

да буд, таачҷуб мекард, баъд нохост дасташро ба гардани бибиаш ҳалқа кард ва ба гӯши вай гоҳ пичиррозанон ва гоҳ ба нимовоз гуфтан гирифт:

Чеҳрааш равшантар аз гулҳои боғ,
Чашмҳояш гавҳарони шабчароғ.
Рӯй сурху гарданаш бошад сафед.
Дасти қудрат абрувонашро кашид...

Дар юрт нишастагон чизеро сарфаҳм нарафтанд. Ҳама ӯ дуо хонда истодааст, гуфта мукаррар карданд. Писарбача чорзону нишаста бо қиёфати чиддӣ лабҳояшро мечунбонд ва баъд аз хонда шудани ҳар банд мисли муллои ҳақиқӣ ба гӯши модаркалонаш куфу суф мекард:

— Су-ууф!

Ин шеъри худи ӯ буд. Ӯ ин шеърро баҳор ба тақлиди шеърҳои Навоӣ ва Фузулӣ навишта буд. Аммо занҳо ҳанӯз ҳам дар кӯчо будани гапро намефаҳмиданд, — ба онҳо чунин менамуд, ки Абай дуо хонда истодааст. Барои давом додани ин саҳви онҳо писарбача бо нимпичиррос гап мезад ва танҳо дар охир ҳилаи худро дигар пинҳон накарда, овозашро баланд кард. Муллоҳои қуръонхон барин ӯ ҳам чашмонашро нимпӯш карда ва баданашро пасу пеш бурда оварда хондани шеърашро ин тариқ тамом кард:

Паранда шитобад ба сӯи ҷануб,
Ту ҳам маҳлиқо мешитобӣ чунон...
Шуда гӯши бибии ман кар, варо
Ба шеърам табобат намоям, бидон!
Ва ӯ боз ба гӯши Зере суф кард.

Фақат акнун ҳама ба шӯхии ӯ пай бурданд ва хандиданд. Худи модаркалон ҳам фаҳмид. Вай охистакак хандид ва хурсанд шуда, рӯяшро ба пешонаи набераааш расонда, ҷанд бор ӯро дӯстдорона тип-тип ба тахтапушташ зада монд.

Ӯ модаркалонашро огӯш карда пурсид:

— Хайр акнун чӣ, нағз мешунавӣ?

— Ҳа, даррав нағз шуд. Илоҳӣ сафедбахт шавӣ, — дуо кард модаркалонаш.

Шӯхии писарбача калонсолонро ҳам хандонд ва ҳам ҳайрон кард.

Модараш Улҷон хандид, вале дертар аз дигарон. Вай ба қиёфати андешамандона ба писараш нигоҳ кард. Ӯ дар ин як сол хеле калон шудааст, ба камол расидааст, дар чашмонаш аломати зиракӣ ва ҳушмандӣ намоён аст ва ӯ аз бародарони худ чӣ андоза фарқи калон дорад!

Ба даруни юрт шабарман[1] Майбасар, Қамисбои ришкалон даромад. Аз остона қадам монда ба писарбача рӯй оварда гуфт:

[1] *Шабарман* — косид, чапар

— Абай, азизам, падарат туро чеғ мезанад!

Юртро ҳамон дам як хомӯшӣ фаро гирифт. Он ҳиссиёте, ки Абай тамоми бегоҳӣ ба онҳо дода шуда буд, якбора ба як он ғоиб гаштанд. Ӯ чизе нагуфта баромад.

Юрти Меҳмонфарой тамоман ба юрти модаронаш монанд нест, ҳатто намуди зоҳириаш ҳам сард аст. Абай ба юрт даромадан замон бо овози баланд ва ба таври сареҳ ба ҳама салом дод. Калонсолон ҳам ба саломи ӯ ҳамон тавр ҷавоб гардонданд. Одамон бисёр набуданд: Қунанбой, Майбасар, Ҷумабой ва якчанд нафар аз оксақолони қабилаи Тобиқти — Байсал Бужей, Қаратой ва Суюндик ҳозир буданд. Аз ҷавонон дар ин ҷо як Ҷиренше нишаста буд, ки додарзодаи Байсал буд; вай аз Абай ба сол калонтар бошад ҳам, бо ӯ чӯрагӣ мекард.

Абай аз бачагиаш медонист, ки агар падараш бо ин гуна одамон, ҳусусан бо чанд нафар оксақолҳои обрӯманд машварат мекарда бошад, маънои ин чунин аст, ки як кори аз одат берунеро пеш гирифтанӣ шудааст. То ин дам Абай дар ин гуна кенгошҳо иштирок намекард. Имрӯз падараш ӯро дафъаи якум ҷеғ задааст ва ин корро зоҳиран бо мақсаде кардааст.

Ҳамин ки Абай нишаст, пирамардҳо аз ӯ дар бораи тарзи зиндагиаш дар шаҳр, аз таҳсилаш ва ниҳоят аз саломатиаш пурсидан гирифтанд. Хусусан Қаратой, ки пирмарди хушчақчақи кушодарӯе буд, ба Абай меҳрубонӣ ва илтифот кард. Вай ба Абай нигоҳ карда истода писарони дигари Қунанбойро ҳам ёд кард.

— Такиҷони ту ҷавони ҷасур аст, — гуфт вай, — бисёр чобуки ҳушёр...

Савол ва супориш:

1.Мухтор Авезов чӣ гуна таҳсил кардаву дар кадом вазифаҳо кор кардааст?

2.Нависанда ба ном ва мероси классики адабиёти қазоқ Абай аз кадом давра шинос аст?

3.Нависанда дар оғози фаъолияти нависандагиаш чиҳо навиштааст?

4.Повести нахустини нависанда чӣ ном дорад ва ба кадом масъала бахшида шудааст?

5.Романи «Абай» дар кадом давраи эҷодиёти нависанда таълиф гардидааст, мавзӯаш чӣ аст?

6.Миёни М. Авезов ва адибони тоҷик чӣ иртиботе вуҷуд дорад?

7.Порчаи додашударо аз романи «Абай» хонед ва маъшидод намоед.

ЗИЁ ҚОРИЗОДА
(1922-1989)

Зиё Қоризода аз шоирони маъруфи Афғонистон маҳсуб шуда, соли 1922 дар Кобул таваллуд ёфтааст. Падари шоир, ки марди босаводу

бофарҳанг буд, барои таълими фарзанди худ тамоми шароитҳои мавҷударо фароҳам меовард, то ки ӯ шахси ҳунарманду босавод ба воя расад. Бар замми ин падар мекӯшад, ки Зиё баробари омӯхтани илмҳои замонааш ба аз худ карадани шеър ва навохтани асбобҳои мусиқӣ низ балад гардид. Зиё Қоризода мактаби «Нақшбандия»-ро бо баҳои хубу аъло ба итмом расонида, чанде дар «Анҷумани таърих» ифои вазифа мекунад. Қобилияту истеъдоди ӯро ба инобат гирифта, намояндаи матбуоти Афғонистон дар Туркия таъйин мекунанд. Қоризода дар Туркия низ тавассути мақолаву шеърҳои отошини худ вазъи ҳаёти ҳавмҳои Афғонистонро тараннум кардааст:

Биё, ки якдилу якрангу ҳамзабон бошем,
Барои вазъи ин қавм ҷонфишон бошем...
Биё, ки мамлакат аз мо вифоқ металабад,
Биё, ки муттафиқу шоду тавъамон бошем.

Чунин андешаҳои ватандӯстонаву меҳнатпарастии Қоризодаро дар шеърҳои «Ҳадаф ё мурод», «Ҳадафи миллӣ», «Наргиси бедор», «Равиши чарх» ва ғайра эҳсос намудан мумкин аст. Ӯ дар радифи шоирону нависандагони равшанфикр ба монанди Маҳмуди Тарзӣ, Абдулалии Мӯстағнӣ, Абдулҳодӣ Довӣ, Исмоили Сиёҳ, Орифи Чаёбӣ ва дигар суханварони афғон дар рушду нумӯ ва ба роҳҳои пешқадам ҳидоя ва раҳсипор намудани адабиёти миллии худ хизматҳои барозандае кардааст.

Зиё Қоризода баъди бозгашт аз Туркия ба вазифаи директори театри миллии Афғонистон пазируфта шуд. Чанд муддат мушовири вазорати маданияти ин кишварро низ ба ӯҳда дошт.

Мероси адабии Зиё Қоризода хеле бой ва рангин буда маҷмӯаҳои ашъори ӯ «Найнавоз» (1949), «Паёми боҳабар ва забони табиат» (1958), «Ашъори нав» (1958), «Ҳадаф» (1959), «Озодагон» (1961), «Мунтахаби ашъор» (1964) ва ғайра аз шӯҳрат ва эътибори ӯ дар ин кишвар шаҳодат медиҳад.

Чӣ хеле, ки муҳаққиқони адабиёти Афғонистон таъкид мекунанд, адабиёти нави ин кишвар аз соли 1919 шурӯъ шуда, то имрӯз идома меёбад. Раванди адабиёти Афғонистон бо ҳаёти халқу мамлакат сахт пайванд буда, масъалаҳои мубрами рӯз ва масоили ҳассоси зиндагӣ дар навиштаҳои уламову удабои ин кишвар инъикос ёфтааст. Кӯшишҳои демократикунонии адабиёт ва ба нафъи мардум равона кардани каломи бадеӣ низ аз ҳамин давра оғоз ёфтааст.

З. Қоризода низ чун фарзанди ин миҳан ҷабрдида дар ашъори худ ба масъалаи озодиву истиқлол, инъикоси ҳаёти воқеӣ, тараннуми зиндагии халқи заҳматкаш, ғаму шодӣ, комёбиву нокомӣ, ранҷу азоб, ишқ, умуман ҷаҳони ботинии инсон диққати ҷиддӣ додааст, зеро:

Нағма кун, нола бикаш, сел шаву шӯъла бизой,
Сар ба каф, шӯр ба дил, дида ба дунё бархез.

Ин сухан дар варақи лола навиштанд ба хун,
Ки манеҳ фурсати имрӯз ба фардо, бархез.

НАМУНАИ ОСОРИ ЗИЁ ҚОРИЗОДА СУРОҒИ МАНЗИЛ

Рафтанд корвонҳо во мондаанд моро,
Чун гард аз паи хеш афтондаанд моро.
Дур аз суроғи манзил афтодаем ғофил,
Чун нақши пои маҳмил хобондаанд моро.
З-ин базми бемурувват уммеди равшанӣ нест,
Аз сар буридани шамъ тарсондаанд моро.
То чанд нолаву оҳ пай гум кунад дар ин роҳ,
Ин хайли норасоён шармондаанд моро.
Аз ҳарзатозии барқ дар кишти бенасибон
Чун абри навбаҳорӣ гирёндаанд моро.
Тардоманон, ки гоҳе бо зӯҳди хушк чӯшанд,
Пироҳане зи сад айб пӯшондаанд моро,
Бӯи кабоби дилҳо аз шеъри мо баланд аст,
Азбас ба оташи доғ гардондаанд моро.

ҲАДАФИ МИЛЛӢ

Биё, ки якдилу якрангу якзабон бошем,
Барои вахдати ин қавм ҷонфишон бошем.
Биё, ки заҳмати мӯре ба амд напсандем,
Қарини меҳру мурувват ба ҳамгинон бошем.
Биё, ки мамлакат аз мо вифоқ металабад,
Биё, ки муттафиқу шоду тавъамон бошем.
Нифокро нагузорем по ниҳод ба миён,
Зи макру ҳилаи айём дар амон бошем.
Биё, ки хидмати халқ аст бехтарини ҳадаф,
Ба ин ҳадаф бигароему шодмон бошем.
Биё, ки хоину бадхоҳу муртаҷеъ нашавем,
Ба дӯстони ватандор меҳрубон бошем.
Биё, ки гулшани ағёр дӯзахи ҷон аст,
Замини худ биситоему осмон бошем.
Биё, ки маҳбаси миҳан зи хулди ғайр хуш аст,
Биё, ки ошики ин марзи бостон бошем.
Биё, ки ҷон ба раҳи хоки худ нисор кунем,
Биё, ки зинда ба таърих ҷовидон бошем.

МИРЗО ФАТҲАЛӢ ОХУНДОВ
(1812-1878)

Дар шимои аввали асари XIX бо таъсири адабиёт ва маданияти пешқадами рус дар Озарбойҷон шохаи демократӣ-прогрессивии маданият ва рукнҳои дигари ҷомеа қувват мегирад. Ҳамроҳшавии Озарбойҷон ба Россия ба истисноӣ хусусиятҳои манфиаш нақши ба маданият кашиданро бозидааст. Дар ҳамин давр бо таъсири адабиёти рус дар Озарбойҷон ҳаракати муборизаи алайҳи зулму ҳаҷолат ривоҷ меёбад.

Намояндагони ин ҳаракат ба адабиёт новелла ва достони реалистӣ барин жанрҳои навро ворид намуда, перомуни рӯйдодҳои ҳаёт озодона муҳокима меронданд.

Миёни ҳамин намояндагони моарифпарвар нависанда ва файласуфи материалист, шоир ва ҳодими сиёсӣ Мирзо Фатҳалӣ Охундов мавқеи ҷудогона дорад.

М.Ф. Охундов 12-июли соли 1812 дар Шекӣ ном мавзеи Озарбойҷон таваллуд ёфтааст. Саводи ибтидоиро ӯ дар мактаби усули қадим мебарояд. Баъд ӯ чанд забонро омӯхта, ба омӯзиши адабиёт чиддан машғул мешавад. Дар Тифлис дар мактаби русӣ-тоторӣ адабиёт ва забони русиро омӯхта, ба эҷодиёти Пушкин дилбастагӣ пайдо мекунад ва акоиди инқилобчиёни рус Герсен, Белинский, Чернишевский, Добролюбов ва дигарон диққати ӯро ба худ ҷалб менамояд. Натиҷаи бардоштаи ӯ аз ин гуна омӯзиш дарки он аст, ки сабаби ба аҳволи бад дучор шудани халқу пеш аз ҳама бесаводии меҳнаткашон аст. Аз ҳамин сабаб М. Ф. Охундов барои дар байни халқ паҳн намудани маърифат, ба ҳоидан ҷалб намудани фарзандон бо истифода аз тамоми имкониятҳо ҷадал менамояд. Худи ӯ низ дар омӯзишгоҳи уездии Тифлис аз забонҳои форсӣ ва туркӣ дарс гуфта, бо шарофати забондониаш дар коргоҳи сардори Управленияи Қафқоз ба сифати тарҷумони забонҳои Шарқ хизмат кардааст.

Фаъолияти эҷодии М. Ф. Охундов аз охири солҳои 20-уми асри XIX оғоз ёфтааст. Асарҳои аввалини ӯ «Шикоят аз замона» ва «Поэмаи Шарқ» буда, таълифи онҳо аз пайдо гардидани як истеъдоди нодир дар адабиёт дарак медод. М. Ф. Охундов ба ном ва осори доҳии адабиёти рус А. С. Пушкин бармаҳал шинос шуда, мафтуни ҳунари шоирии ӯ гардида буд. Натиҷаи ҳамин меҳру рағбат ба осори Пушкин аст, ки соли 1837 баробари шунидани хабари марги Пушкин достони марсиявии «Поэмаи Шарқ»-ро ба забони форсии тоҷикӣ иншо намуд.

Паҳлӯи дигар ва асосии эҷодиёти М.Ф. Охундов эҷоди комедияҳои реалистӣ буда, барои ташаккули театри миллии Озарбойҷон замина ба вуҷуд овардааст. Аз соли 1850 то 1856 шаш мазҳака офарид, ки дар онҳо ҳаёти Озарбойҷони асри XIX реалистона тасвир ёфтааст. Аз ҷумла комедияҳои «Мулло Иброҳим Халили Кимиёгар» (1850), «Саргузашти

марди хасис» (1852) ва «Табиатшинос Мӯсо Жардан» (1850) чун айбнома ба доираҳои ҳукмрони ҷамъияти феодалӣ садо медиҳад.

Драматург дар «Табиатшинос Мӯсо Жардан» ба ҳачви тезутунд ва ҳандаи тамасхуромез симои ҳакикии шахси бефаросат ва помешики мумсик Ҳотам - оғо, духтари ӯ Шарафнисо ва ҳамсари ӯ Шахрбонуро фош менамояд.

Дар маҳакаи «Мулло Иброҳим Халили Кимиёгар» бошад, доираҳои ҳукмрони замони худро ба воситаи образҳои масхараомези заргар Мошадӣ, Ҷаббор рӯҳонӣ, Мулло Салмон, помешик Сафарбой ва амсоли онҳо тасвир кардааст. М. Ф. Охундов ба муқобили ин образҳои манфӣ образҳои шахсони маърифатӣ ва муборизони далер аз қабили Ҳоҷӣ Нуриро мегузорад.

Маҳакаи дигари ӯ «Саргузашти вазири хони Ленкоран» (1850) ахлоқи вайрони вазирон, тирагии ақоиди хонҳо ва манзараҳои мудҳиши ҳаётро тасвир намудааст.

Дар асари дигари ӯ «Хирс фотеҳи роҳзан» (1851) ҳаёти мардуми Озарбойҷон дар миёнаи асри XIX бо хусусиятҳои характернокаш тасвир мешавад.

М.Ф. Охундов чун нависанда ба анъанаҳои гузаштаи халқаш такя намуда, аз мазмуну мавзӯъҳои фолклорӣ бошуурона истифода бурда, соли 1857 повести ҳачвии «Ситораҳои фиребхӯрда»-ро эҷод намуд, ки аз пайдоиши насри реалистӣ дар адабиёти Озарбойҷон дарак медод.

Дар эҷодиёти М. Ф. Охундов анъанаҳои беҳтарини назми классикии рус бо анъанаҳои нақшбандии адабиёти классикии Шарқ бо ҳам омезиш ёфта боиси пайдоиши асарҳои дархури замон гардидаанд.

Дар баъзе паҳлӯҳо миёни асарҳои драмавии М.Ф. Охундов ва Грибоедов умумият ба назар мерасад. Аз чумла образи Чатский аз комедияи «Дод аз дасти ақл»-и Гирбоедов ва образи шоир Ҳоҷӣ Нурӣ аз комедияи «Мулло Иброҳим Халили Кимиёгар»-и М.Ф. Охундов бо ҳам наздикӣ ва умумият доранд.

Умуман фаъолияти ҷамъиятӣ ва эҷодии М. Ф. Охундов ифодагари анъанаҳои неки дӯстӣ ва иттифоқи халқҳои русу озар мебошад. Таълифи достони «Поэмаи Шарқ», ки тарзе таъкид гардид, аз офаридаҳои давраи аввали эҷодиёти Охундов аст, худ шаҳодати тафоҳуми таърихии халқҳои мусулмони Шарқ ва халқи рус аст. Дар мавриди таълифи ин асар М. Турсунзода ишорае ҷолибе намудааанд: «Аввалин достони назмие, ки дар Шарқи мо Пушкини бузургро таърифу тавсиф карда ва ғаму андӯҳи халқро аз вафоти ӯ изҳор намудааст, достони адиби бузург Мирзо Фатҳалӣ Охундов аст, ки онро одамони пешкадами Осиёи Миёна аз даҳон ба даҳон гузаронида, аз дафтар ба дафтар мекӯчониданд».

Ин асари адиби озарӣ, ки худ ба забони тоҷикии форсӣ таълиф гардидааст, миёни олимону хонандагони тоҷик низ маҳбубият пайдо намуд. Муҳаққиқи адабиётшиносии мукоисавӣ Валӣ Самад дар мавриди ин асар

мақолаҳои ҷолиб навишта достонро қисм-қисм шарҳ ва маънидод намудааст.

М. Ф. Охундов дар рисолаи фалсафии «Се мактуби шоҳзодаи ҳинд Камолуддавла ба шоҳзодаи Эрон Ҷалолуддавла ва ҷавоби ӯ», ки бо забонҳои туркӣ, форсӣ ва русӣ навишта шудааст ва мақолаи «Ҷавоб ба ҳакими англис Юм» ақидаҳои материалистӣ ва атеистиро инкишоф дода, ба омӯзиши табиат даъват менамояд.

М. Ф. Охундов бар зидди зулми ичтимоӣ, ба ҳимояи ҳуқуқи занони Шарқ баромада, оид ба истифода аз қувва барои сарнагун сохтани истисморгарон ақидаҳои пешқадам баён намудааст.

Симои М. Ф. Охундов чун нависанда ва драматург, асосгузори насри реалистӣ ва маорифпарвари бузург дар таърихи адабиёту маданияти озар ва халқҳои дигар равшан буда, осори ӯ ба забонҳои русӣ, немисӣ, форсавӣ, англисӣ ва бисёр забонҳои халқҳои Иттиҳод тарҷума гардидааст.

Намунаи осор:
«Поэмаи Шарқ».

Надода дида ба хобу нишаста дар шаби тор,
Бигуфтаме ба дил, эй кони гавҳари асрор!
Чӣ шуд, ки булбули гулзорат аз наво монда,
Чӣ шуд, ки тӯтии нуткат намекунад гуфтор?
Чӣ шуд, ки роҳи сухансанҷиат шуда масдуд?
Чи шуд,ки пайки хаёлат бимонда аз рафтор?
Баҳор омад, ҳон, ҳар яке аз баноти набот[1]
Ҷамоли хеш ба ороише кунад изҳор.
Бунафшазор шуд атрофи чӯйбори чаман,
Шукуфт гунчаи норӣ ба гулбуни гулзор.
Арӯси дашт музайян варо зи баҳри нисор,
Пур аз ҷавоҳири азҳор[2] домани куҳсор,
Ниҳода тоҷ шукуфа ба торак[3] андар боғ,
Нишаста хусрави ашҷор бо камоли виқор.
Сарони савсану занбақ, ба шодиаш нӯшанд
Шароби жола зи ақдоҳ[4] лола бо такрор.
Чунон зи ёсуман оростаст базми чаман,
Ки хира аз нигаҳаш чашми наргиси хуммор.
Ба расми тӯҳфа хушомадкунон барад булбул

---

[1] *Баноти набот* - сабзаҳои навхез.
[2] *Азҳор* - гулҳо.
[3] *Торак* - ин чо ба маънои фарқи сар.
[4] *Ақдоҳ* - қадаххо.

Ба соирон вараки гул, гирифта дар миқкор.
Ба обпошии гулшан саҳоб баста камар,
Насими субҳ ба таътири ӯ шуда аттор,
Ба санги нарм сахаргаҳ навосарост туюр,[1]
Ки аз ниқоби туроб, эй нигори сабза, сар ор
Ҳар он чи ҳаст тиҳидаст, нест аз ҳунаре,
Зи ҳар кадом матоъест андар ин бозор.
Яке ба ҳусни диловези ишва ҷилвагар аст,
Яке ба нола кунад ишкбозиаш ашъор.
Ҳама ба завқу тараб вакти хеш мегузарад
Видоъ карда дар ин ҳол бо алам якбор
Магар ту, к-аз фараҳу шӯр бенасиб шуда,
Зи хоби хомушӣ, эй дил, намешавӣ бедор?
На дар дилат ҳавасе, на ба сар ҳавои касе,
Зи майли номварию хаёли шеър канор.
Магар най ту ҳамон дил, ки ҳини гӯтаварӣ
Ба баҳри фикр паи назм чун дури шахвор?
Ҳазор духтари маънии турфаро додӣ
Аз он лаолии манзума зевари рухсор.
Кунун надонамат охир малулият зи кучост?
Кунун чарой чу мотамзада гамину фигор?
Ҷавоб дод, ки эй мӯнисам ба танҳой,
Маро дигар пас аз ин дар мадори худ бигзор!
Ҷу шоҳидони чаман ман ҳам ар надонистам,
Ки ҳаст боди хазон аз паи насими баҳор.
Бидон ба теги забон, қомати савори сухан
Зи баҳри ном биёростам дар ин пайкор.
Вале маро шуда маълум бевафоии даҳр.
Маоли оқибати хешу чабри он гаддор.
На бихрадест зи мурғе, ки дида дом ба чашм,
Барои донаи ӯ боз мехӯрад темор.
Садои шӯҳрату овозаи ҳунар ту бидон,
Мисоли тавф дар ин ҷавфи гунбади даввор.
Магӯ хаёли дигар, донам он ки бар аҳлаш
Чӣ гуна ачр[2] диҳад ин сипеҳри качрафтор.
Магар ту, эй зи чаҳон бехабар, набишнидӣ
Зи Пушкини ба хайли суханварон солор?
Чи Пушкин, ки ба ҳангоми нуқтапардозеш
Садои мадҳ зи хар гӯша хостӣ сад бор,
Чи Пушкин, ки коғаз шудӣ сияхрӯ з-он,

---

[1] *Туюр* - паррандахо.
[2] *Ачр* - натича, самара.

Ки кош хомаи вайро фитад ба Рум гузор.
Хаёл дошт ба ҳар гардишаш, ки чун товус
Ҳазор нақши ғариб аз сухан шуда намудор.
Ба ҳусни табъ биёрост байти назми Ломо
носуф хаёли вай он ҷо гирифт истиқрор[1]
Агарчи мулки суханро гирифт Держовин
Ба ҳукмронии назмаш, вале шуд ӯ мухтор
Карамзин аз маи ирфон бикард пур ҷоме,
Вале бихӯрд вай он май зи косаи саршор.
Гирифт шӯҳрати фазлаш ҷаҳон бад-он гуна,
Ки шавкати Никулой аз Хитой то Тотор.
Мушор[2] буд ба ангушт дар фазои Шимол,
Чунон ки машриқиёнрост моҳи тоза мушор.
Писар ба фаҳм чунону писар ба табъ чунин,
Зи ҳафт аб[3]на бизоида буд, модари чор,
Ба тири марг вучудаш нишона бинмуданд,
Зи рӯзгори вай оварда, сад дареғ, димор.
Ба як тагарк[4] саҳоби сиёҳ дур афканд
Ба амрашон дарахти ҳаёти ӯро бор.
Чароғи рӯҳи варо кард тундбоди аҷал
Хамӯшу сохт шабистони чисми ӯро тор.
Ба тешаи ситам ин боғбони пир бурид
Ниҳоли навраси қаддаш зи саҳни ин гулзор.
Сараш, ки махзани ганҷи маонии дил буд,
Зи даври мортабиат бигашт хонаи мор.
Вале чу ғунча, ки меҳонд булбули табъаш,
Ба ҳастиаш, бизада сар кунун зи хокаш хор.
Парид мурғи равонаш зи ошёни бадан,
Бикард аниси алам ҷумлаи сиғору кибор.
Замини Рус ба яъсу ҳазан кунад навҳа,
Ки, эй котил, аз дасти қутули бадкирдор
Туро накард халос он тилисми ту, ҳаққо.
Зи шарри сохирии ин аҷузи ҷодукор…
Зи дӯстони заминӣ чу дур афтодӣ,
Дар осмон туро бод раҳмати ҳақ ёр,
Зи мулки Богчасаро бӯи атр аз он ду гул аст,
Диҳад ба хоки ту фаввора бо насими баҳор.
Аз ин ҳабар шуда пири сафедмӯ Қафқоз
Ба шеърҳои Сабуҳӣ[5] турост мотамдор.

---

[1] *Истиқрор* - қарор гирифтан
[2] *Мушор* - ишоратшуда, ангуштнамо
[3] *Аб* - падар
[4] *Тагарк* - жола
[5] *Сабуҳӣ* - таҳаллуси шоирии Охундов аст

Савол ва супориш:

1.М. Ф. Охундов кадом забонҳоро медонист?

2.Асарҳои аввалини ӯ кадомҳоянд?

3.Сабаби таълифи «Поэмаи Шарқ» чӣ аст, асар ба кадом забон таълиф гардидааст?

4.Мавзӯи комедияҳои М.Ф. Охундов чӣ аст?

5.«Поэмаи Шарқ»-ро ба кисмҳо чудо намуда хонед ва тахлил намоед.

ЯНКА КУПАЛА
(1882 - 1942)

Таърихи халқи белорус ба таърихи халқҳои славян, махсусан халқҳои русу украин алоқаи қавӣ дошта, дар дарозои асрҳо мероси бою ғании санъат ва адабиётро ба вучуд оварданд.

Намунаҳои дерина ва барҷастаи адабиёти белорус дар шакли эҷодиёти даҳонии халқ ба вучуд омада дар таърихи тараққиёти худ ҳаёти халқ, маданият, забон ва хусусиятҳои миллии онро инъикос кардааст.

Дар охири асри XVIII ба Россия ҳамроҳ шудани Белоруссия ҳодисаи бузурги таърихӣ буда, чун омили муҳим ба инкишофи маданияти белорус хизмат намуд ва дар ибтидои асри XIX дар ташаккули адабиёт нақши асосӣ бозӣ намуд. Вокеаҳои инқилоби ибтидои асри XX дар ҳаёти халқи белорус як такон буданд, ки ба тараққиёти адабиёти инқилобидемократӣ шароит фароҳам оварданд. Инқилоби 1905, ки халқро ба ҳаёти фаъолонаи ичтимоӣ даъват мекард, Янка Купала, Якуб Колас, Алоида Тётка ва Максим Багданович барин эҷодкорони демократии белорусро ба майдони адабиёт баровард. Баъдан Янка Купала ва Якуб Колас ба равияи инқилобӣ-демократии адабиёти белорус сарварӣ намуда, адабиёти реалистии халқиро инкишоф доданд.

Янка Купала (Иван Доминикович Лусевич) 7июли соли 1882 дар деҳаи Вязинкаи райони Молодечненскии вилояти Минск дар оилаи деҳқони камбағал ба дунё омадааст. Нодорӣ ва меҳнати вазнин, зуд-зуд чои кор иваэнамоии волидайн дар хонаҳои мансабдорон, монеаи ба таври системаноқ саводнокшавии Янка Купала гардид. Ӯ саводи ҳудро ба мушкилиҳо бароварда дар равшании маҳтоб ва ё атрофи гулхан он чи дар шароити тоинқилобии деҳоти Белорус пайдо намудан мумкин буд, аз бар намуд. Аклу дили ин чавони деҳотиро Некрасов, Шевченко, Салтыков-Шедрин, Колсов ва адибибони демократи белорус Я. Лучина ва Ф. Богушевич бо навиштаҳояшон тасхир намуда буданд. Дере нагузашта худи ӯ калам ба даст гирифт ва барои ибрози дардҳои халқи ба махрумиятҳо дучоргардида ҷадал намуда, дар вучуди худ қувваи барои бахт ва ҳаёти озодона муборизабарандаро эҳсос намуд.

Янка Купала ҳанӯз ҳангоми коргари кирояи заводи хусусии яке аз помешчикон буданаш ба яке аз рӯзномаҳое, ки ба забони русӣ дар Минск

бо номи «Северо — Западный край» нашр мегардид, «Мужик» ном шеъре фиристод. 15-маи соли 1905 ин шеър дар сахифаи рӯзнома ба табъ расид ва миёни меҳнаткашон қаноатмандиву миёни мансабдорони шоҳӣ газабро ба вучуд овард. Аз ҳамин шеъри нахустин симои Янка Купала чун шоири демократ ва инсони мубориз падидор гардид.

Ҳарчанд, ки соли 1906 мачмӯаи нахустини шеърҳои Янка Купала бо номи «Жалейка» дар Петербург ба табъ расида, дар симои шоири қавон ҳокимияти замон душмани ашаддии худро дида буд ва ин асар мусодира гардида, масъулони нашру муаллиф ба таъқиб гирифтор шуда буданд, нашри ашъори ӯ дар саҳифаҳои ягона рӯзноман белорусӣ «Наша Нива» аз соли 1907 шурӯъ гардид.

Ашъори Янка Купала ба зудӣ миёни оммаи халқ ҳонанда пайдо намуд ва бо хусусиятҳои боигарии забони образҳо, оҳангнокӣ ва қаробати наздикаш ба сурудаҳои халқӣ маъруфияти бештар пайдо намуд. Минбаъд Янка Купала фаъолияти худро ҷиддан ба ҳаракати револютсионии озодихоҳии оммаи халқ пайваст намуд ва мачмӯаҳои ашъори ӯ паиҳам нашр гардида, мавкеи ӯро дар ин ҳаракат устувор ва обрӯи шоирии ӯро бештар намуданд.

Мачмӯаи шеърҳои «Най» (1908), «Чангнавоз» (1910), «Бо роҳи ҳаёт» (1918), достонҳои лирикии эпикӣ ва драмавии «Сурудиазалӣ» (1908), «Кӯргон», «Хоб дар Кӯргон» (1910), «Бандаровна» (1913) ва «Лонаи вайроншуда» (1913) дар атрофи муаллиф ҳамаи қувваҳои демократии зиёёни белорусро муттаҳид сохтанд.

Инқилоби Октябр барои халқи белорус озодии комил фароҳам овард. Соли 1919 Республикаи Советии сотсиалистии Белоруссия ташкил ёфт ва сурудаҳои шоири тавоно Янка Купала дар ватани озодаш бо тарзи дигар садо доданд. Янка Купала вассофи озодии халқи ҳуд гардид, озодие, ки дар натичаи муборизаи шадид ба даст омадааст дар он шоир низ фаъолона ширкат доштааст. Ӯ дар ҳамин давр суруди «Интернасионал»-ро ба забони белорусӣ тарчума намуда ва худаш низ дар ситоиши инқилоб ва озодӣ шеъру достонҳои ҳаяҷоновар ишшо намуд.

Соли 1925 Янка Купаларо ҳукумати Белоруссия барои хизматҳои шоёнаш дар соҳаи адабиёт бо унвони Шоири Халқии республика ва соли 1928 баробари таъсиси Академияи илмҳо академики Академияи илмҳои Белоруссия ва соли 1929 академики Академияи илмҳои Украина интихоб намуданд.

Дар давраи шӯравӣ Янка Купала аз мубориза барои сохтмони сотсиализм ва дигаргуниҳои сифатан тоза илҳом гирифта дар ашъораш - - мачмӯаи шеърҳои «Мерос» (1922), «Беном» (1925), «Суруди сохтмон» (1936), «Ба Белоруссияи ордендор» (1937), «Аз самими дил» (1940), достонҳои «Рӯи рӯди Одесса» (1939), «Қисмати Тарас» (1939) ва дигар офаридаҳояш тозакориҳои куллии ҳаёти халқи белорусро тасвир кардааст.

Ҷанги Бузурги Ватаниро Янка Купала чун ҷанговари матин пешвоз гирифт ва бо сухани оташинаш халқи худро ба мубориза даъват намуда, дар дили муборизон боварӣ ба ғалабаро бедор менамуд.

Шеърҳо ва мақолаҳои публисистии ӯ, ки дар саҳифаҳои рӯзномаҳои «Правда», «Известия» ва дигар рӯзномаҳои фронтиву партизанӣ ба табъ мерасиданд, саршори боварӣ ба ғалабаи халқи советӣ бар фашизм буд. Бо назардошти чунин хизматҳо Янка Купала соли 1941 сазовори Лауреати Мукофоти давлатӣ гардидааст. Ба Янка Купала насиб нагардид, ки ҳамроҳи кулли муборизони халқи советӣ ғалабаро таҷлил намояд. Ӯ 28 июни соли 1942 дар шаҳри Москва вафот кард.

Асарҳои Янка Купала ба бисёр забонҳои халқҳои шӯравӣ ва хориҷӣ тарҷума шудаанд. Офаридаҳои ӯ дар саҳифаҳои матбуот ва ба шакли китобҳои алоҳида ба забонҳои тоҷикӣ низ ба табъ расидаанд.

Шоири тоҷик А. Лоҳутӣ шеъри «Октябр ва шоир»-ро, ки соли 1935 дар шаҳри Москва эҷод карда буд, ба ин адиби номии белорус бахшидааст.

Намунаи осори ӯ бо номҳои «Писарон ва лётчик» (Сталинобод, 1953), «Ба офтоб» (Душанбе, 1965), «Сарнавишти Белорус» (Душанбе, 1982) дар Тоҷикистон ба табъ расидаанд.

Аз маҷмӯаи «Сарнавишти Белорус»

ВАТАН

Маро сариштае бо осмону бо замин пайваст,
Нахоҳад гашт ҳаргиз канда он пайванди ҷовидон:
Маро ин сарзамин, монанди фарзандаш, нигаҳбон аст,
Дилу ҷони маро хуршеди тобон аст нурафшон.
Ҳануз аз аллаҳои фораму ширину хобовар
Бароям шуд азиз ин кишвари маҳбуби ҷонпарвар.
Худамро ҳис кунам
як қисмаки хурди ватан-модар,
Нигаҳ дорам ба дил анвори кавкабҳои ин кишвар.
Бале ин сарзаминро арҷманди хеш медонам,
Накарда ҳеҷ гаҳ таслими дасти худ дигарҳоро.
Сари худро ба китфаш бо камоли меҳр мемонам
Вале гар ногаҳон хандида
таҳқирам кунанд аъдо-
Ҳақорат медиҳанд он нобакорон бар диёри мо,
Гароитар сад карат бошад маро ин хандаи онҳо.

Соли 1915

БАРОИ ОН ЧӢ...

Барои он чӣ буд дар зиндагонӣ,
Барои он чӣ бар ман халқ бахшид:
Барои гӯшае дар ин маконе,
Ки ҳам нону намак дорам, ҳам уммед,

Ба халқи хештан хидмат намудам
Ба нури дидаву бо чӯшиши дил:
Ба роҳи бахти ӯ ғайрат намудам,
Ки то ёбад начот аз ҳоли мушкил.

Барои сарзамини арҷмандам,
Ки кулфатдида буду хору мискин,
Сурудам шеъру аз ин сарбаландам,
Талаб кардам фараҳ бар халқи ғамгин.

Барои бахту беҳбудии инсон
Ҷадал кардам ба зидду ғуссаву ғам,
Навиштам шеърҳоро дар кӯҳнадаврон,
Намудам қатра-қатра хуни дил кам.

Ба чидду ҷаҳд дар ҷангу ҷадалҳо
Ба назми хеш ман ҳам будам, охир.
Дигар чӣ? Беш аз ин дигар шуморо
Чӣ лозим? Чӣ намояд боз шоир?

Соли 1926

АЗ «ОҲАНГҲОИ БЕЛОРУССИЯИ ҒАРБӢ»

I. Алла

Бихоб, ороми ҷони ман, писарҷон,
Бихоб осудаву хуш, эй ҷигарбанд.
Басе дидем мо шабҳои ҳичрон,
Басо рӯзҳо, ки мо будем дар банд.

Намедонам падарҷонат кучо шуд,
Ачаб не дар ягон маҳбас бипӯсид.
Маро осоиши ту ҷонфизо шуд,
Маро аз гиряи ту дил бихӯсид.

* * *

Бихоб орому бепарво, писарчон,
Калон бар толеи ман мешавй ту!
Бибин: чун боди озодии даврон,
Вазид аз водии икболи дилчў.

Нахоҳй буд дар банди асорат,
Нахоҳй дид ранчи бандагиро,
Биёмад аз ҳаёти нав башорат,
Бибин фирўзиву фархундагиро!

* * *

Бихоб, эй чони ширинам, ки дигар
Набинем аз талошу чаҳд коҳиш,-
Фишонад аз Кремли Сурх ахтар
Сафои бефано аз рўи хоҳиш.

Нахоҳй дид ту шабҳои ҳичрон,
Равад бо роҳи дигар зиндагонй.
Бувад дар қисмати ту, эй писарчон,
Баҳори бахту нури шодмонй!

Соли 1939
Тарчумаи М. Фарҳат

Савол ва супориш:

1.Адабиёту маданияти белорус ба кадом адабиёту маданият наздикй ва қаробат дорад?

2.Нахустин шеъри Янка Купала чй ном дорад ва дар кадом нашрия чоп шудааст?

3.Чаро Янка Купаларо шоири демократ ва мубориз гуфтаанд?

4.Ашъори дар замони шўравй эчод кардаи шоир ба кадом мавзўъҳо бахшида шудааст.

5.Дар Точикистон кадом мачмўаҳои шоир ба табъ расидаанд?

6.Шеъреро аз ашъори шоир қироат намоед ва таҳлил кунед.

ЭДУАРДАС МЕЖЕЛАЙТИС
(1919)

Агар тамоми адабиёти муосири литвониро ба осмони пурситорае ташбеҳ дихему адибони онро ба ситораҳо, дар байн ситорае ба чашм мерасад, ки тобиш ва дурахши чудогонае дорад. Ин ситораи тобон дар фазои назми дилкаши литвонй симои шоири машҳур Қаҳрамони Меҳнати Сотсиалистй,

лауреати Мукофоти Ленинӣ Эдуардас Межелайтис буда, тавассути навиштаҳояш ба дили хонандагони гуногунзабон роҳ ёфтааст.

Э. Межелайтис соли 1919 дар деҳаи Карайвишки ноҳияи ҳозираи Пакроуйски Литва дар оилаи марди камбағал ба дунё омадааст. Ӯ дар гимназия ва факултети ҳуқуқшиносии донишгоҳи Каунас ва Вилнюс таҳсил намудааст.

Саргузашти ин шоири маҳбуб мисли ҷумҳурияти азизаш хеле пурпечутоб ва пуризтилофу ноҳамвор буд. Ӯ аз ҳурдӣ чӣ будани меҳнат, машаққат, ноадолатӣ ва адолатхоҳӣ барин омилҳои инсониро ба хубӣ дарк ва эҳсос намуд. Аз ин рӯ, минбаъд қисмати инсон ва қисмати башар дар эҷодиёти ӯ мавкеи ҷудогона гирифтанд.

Ба арсаи эҷод омадани истеъдодҳо гуногун буда, заминаву хусусиятҳои хоси худро доранд. Тавъам будани ишқу шеър ва ё шеъру ишқ амри воқеист. Э. Межелайтис низ дар синни 9-солагӣ ба яке аз шариксарсонаш ошиқ шудаву дар равиши дарс ба номи ӯ шеъре навиштааст. Дар вақти хондани шеър устоди мактаби аз ин ҳол огоҳ шуда, шеърро хонда, хурсанд мешавад ва ба духтар мегӯяд: «Ба муаллифи шеър расонед, ки навиштанро давом диҳад».

Ин гуфтаи устоди мактаб боис шуду Э. Межелайтис домони шеърро мустаҳкамтар гирифт.

Аз рӯи гуфтаҳои тадқиқгарони эҷодиёти шоир нашри оммавии аввалин шеърҳои Межелайтис ба солҳои 1935-1936 рост меояд. Дар ин солҳо ташкилоти махфии комсомолие амал мекард, ки Межелайтис низ аъзои он шуда буд. Ин ташкилот бори аввал намунаҳои ашъори ба мубориза даъваткунандаи шоирро чоп намуд ва ин иқдоми нек сабаби то андозае паҳншавии обрӯи шоирии Межелайтис гардид. Маълум, ки ҳар адабиёт ва эҷодиёти ҳар як эҷодкор сарчашмаҳои ҳудро дорад. Сарчашмаи асосии ашъори Межелайтис пеш аз ҳама ёдгориҳои таърихии халқи ҳудаш ва адабиёти классикии он аст. Литвониҳо аз халқҳои соҳибтахту соҳибтаърихи Назди Балтик буда, ёдгории аввалини хаттии онҳо дар асри XIV таълиф шудааст. Китоби нахустин бо ин забон соли 1547 бо номи «Катехизис» аз тарафи Мажвидас номи литвонӣ эҷод шудааст.

Сарчашмаи дигари эҷодиёти Э. Межелайтис адабиёти классикиву муосири рус ва адабиёти дигар халқҳо буда, истифодаи эҷодкорона аз он натиҷаи нек додааст.

Э. Межелайтис дуруст гуфтааст, ки «назми литвонӣ дарахти булути сершохеро мемонад, ки дар соҳили Неман қад афрохтааст. Вай дар замини муқаддаси Литва мустаҳкам ва чукур реша давонда шохҳои сарсабзаш озодона паҳн шудаанд. Ҳар сол вай боз ҳам баландтар сар мекашад. Ин дарахт аз дуриҳо ба назар мерасад ва диққати бисёр одамони мамлакатҳои дигарро ба ҳуд ҷалб кардааст».

Соли 1943 маҷмӯаи шеърҳои шоир «Лирика» аз чоп баромад, ки аз як шоири навҷӯ ва ҳунарманд пайғоми самимие барои хонандагон буд. Баъ-

дан маҷмӯаҳои «Насиме аз ватн» (1946), «Достони бародар» (1954) аз чоп баромад, ки барои ин ва маҷмӯаҳои дигари ӯ кӯшиши амиқан бой гардонидани омилҳои ҳаётан муҳиммии инсонӣ характернок аст. Аз ҳамин сабаб эҷодиёти Межелайтес диққати олимону ҳавасмандонаи адабиётро ба зудӣ ба худ ҷалб намуд. Чаро, ки дарди ҳаман инсонҳо дарди шоир аст ва васфи шукӯҳоту қудрати инсон маҳаки эҷодиёти ӯст. Ин масъалаи басо муҳим дар силсилаи шеърҳои ӯ «Инсон» (1961-1975) ҳалли худро ёфтааст. Ин силсила аз ҳафт китоб ва ё қисм иборат буда, муаллиф соли 1962 барои китоби аввал сазовори ҷоизаи Ленинӣ гардид. Гуфтан мумкин аст, ки инъикоси мавзӯи дӯстии халқҳо ба шӯҳрати шоир шӯҳрат зам кард ва номи ӯро ба дуриҳо бурд. Ашъори Межелайтис дорои хусусиятҳои хоси миллӣ буда, дар навбати худ аз осори адибони дигар бархурдор аст. Тарзе, ки худи ӯ қайд кардааст, ягон адабиёти миллӣ аз маҷмӯи таъсироти беруна ҷудо нест ва ба ин гуна адабиёт фазо, ҳавои рӯҳафзо намерасад.

Эҷоди «Достони бародар» гувоҳи ин гуфтаҳо буда, ба шоир шӯҳрати умумииттифоқӣ овард. Маҳз баъди эҷоди ҳамин асар маҷмӯаҳои дигари Эдуардас Межелайтис ба забони русӣ ва забонҳои дигар паиҳам нашр гардиданд. Ба мисли «Инсон» (1962-65), «Автопортрет, қайдҳои болои самолёт» (1962), «Кардиограмма» (1963), «Нон ва суҳан» (1965), «Шабпарак» (1966) ва дигарҳо.

Пӯшида нест, ки Э. Межилайтис аз сермаҳсултарин адиби литвоӣ буда, зикри номи ҳамаи асарҳои ӯ ва маълумот додан оид ба ҳар қаломи он асарҳо аз имкон берун аст. Танҳо қайд кардан ба маврид аст, ки Э. Межелайтис ба ҷуз эҷоди шеър инчунин оид ба чигунагии шеър, вазифаи иҷтимоии шеър ва адабиёт назари худро дорад. Аз ҷумла дар мақолааш «Назм дар олами гирдгардон» (Ба тоҷикӣ тарҷумаи Баҳром Фирӯз) чунин овардааст:

«... Дар шеър бояд инсон мурочиат кунад. Он гоҳ ҳама чиз ба ҷои худ меафтад. Агар мо дар пеши назар шунавандаро надида, бо тарзи умумӣ ва номаҳфум шеъргӯй кунем, худ ба худ риторика, назми пучу урён пеш мебарояд. Шоир ба ашёҳо ва ҳодисаҳо ҳар гоҳ, ки шахсияти худро омехт, он гоҳ онҳо зинда гашта, ба ҳаракат медароянд».

Ҳамчунин Межелайтис ба забони литвоӣ як қатор асарҳои адабиёти классикии рус ва назми муосирро баргардон намуд, дар мавриди масъалаҳои мубрами ҷомеа мақолаҳои публисистӣ низ навиштааст. Хонандагони тоҷик ба намунаҳои шеъри ин шоири забардаст қайҳо боз шиносанд ва ҳамеша майли хондани шеъри Межелайтис мекунанд, зеро медонанд, ки эҷодкори дар бораи шоирӣ баҳои зайл дода ҳеҷ гоҳ шеъри оддӣ намегӯяд.

«Шоир бояд ба каъри зиндагӣ фурӯ равад, ба авҷи Зуҳал сарошро суда, хонандаро раҳнамо бошад. Чӣ тавре, ки Вергилий Дантеро ба сӯи бихишту дӯзах гирифта бурд, шоир ҳам хонандаашро ба сӯи матлаб ба худ барад».

Худи Э. Межелайтис ҳамин гуна шоир буд, хонандагони бешумори худро ба сӯи матлаб бурдааст. Шоирони тоҷик Бокӣ Раҳимзода, Ғ. Мирзо, Лоиқ, Бозор Собир, У. Рачаб, Гулназар, Мастон Шералӣ, А. Адҳам,

Одина Мирак, М. Бокӣ ва дигарон намунаҳои шеъри Межелайтисро ба тоҷикӣ гардонида, худи онҳо низ то андозае аз файзи сухани ӯ баҳра бардоштаанд.

Соли 1969 нашриёти «Ирфон» бахшида ба Даҳаи адабиёт ва санъати Литва дар Тоҷикистон маҷмӯаеро бо номи «Ситораи Литва» ба табъ расонд, ки тарҷумаи шеърҳои беҳтарини Межелайтис низ ба он дохил шудааст. Инчунин олимони шинохтаи тоҷик А. Сайфуллоев, Х. Шодиқулов ва дигарон доир ба адабиёти Литва ва эҷодиёти Э. Межелайтис мақолаҳо ба табъ расонидаанд. Мавриди қайд аст, ки ҳонандаи литвонӣ низ дерест, ки ба абадиёти классикиву муосири тоҷик ошиқ дорад. Солҳои сиюм шоири литвонӣ Алексис Хурчинас рубоиёти Хайёмро ба забони литвонӣ тарҷума ва нашр карда буд. Намунаҳои ғазалиёти А. Ҷомӣ дар тарҷумаи шоири дигари литвонӣ Бложе ба ҳонандагони литвонӣ шинос аст.

Аз адабиёти муосири тоҷик асарҳои устод С. Айнӣ, А. Лоҳутӣ, М. Турсунзода, М. Миршакар, А. Шукӯҳӣ, Ю. Акобиров, М. Қаноат, Лоиқ, Бозор Собир ва дигарон ба литвонӣ тарҷума шудаву мақбули ҳонандагони литвонӣ гардидаанд.

Инчунин адибони зиёди литвонӣ баъди сафари Тоҷикистон дар васфи диёри мо асарҳо эҷод кардаанд. Э. Межелайтис, низ ба халқи тоҷику адабиёти он муҳаббати ҳоса дошта, аз дӯстони наздики устод М. Турсунзода низ будааст ва пас аз сафари диёри тоҷикон очерк ва шеъри «Қуллаи Помир»-ро эҷод кардааст.

Ин гуна ҳамкориҳову муҳаббати тарафайн барои равнақи адабиётҳо ва наздикшавии халқҳо кӯмак мерасонд.

Намунаи осор:

ШАҲРЗОД

Дар мулки лочвардат боре набудаам ман,
Эй Шаҳрзодаи ман, фирӯза Шаҳрзода.
Дар обгир фитода маҳтоби заъфаронранг,
Аз ёди кишвари ту шӯре ба сар фитода.
Пӯшида чашмҳоро ман мепарам хаёлӣ
Бар сӯи кишвари ту, к-абру губорпӯш аст.
Он ҷо, ки регҳо ҳам парвоз карда села,
Дар сафҳаҳои Қурьон хоханд таҳнишин гашт,
Он ҷо, ки дар баҳорон хонад ҳазордастон,
Дилинтизор бошад дар саҳни боғу бӯстон
Гул ғунчаи лабонро дар булбулон кушода.
Дар баргҳои гулҳо гарду ғубор шинад,
Хоҳад чавонии ман он ҷо макон гузинад.
Эй Шаҳрзодаи ман, фирӯза Шаҳрзода.

Боре надида рӯят, дар ҳоб бинамат ман
Дар даштҳои тафбод, эй духтари сияхмӯ.
Донам, ки гаҳ барой дар пеши чойхона
Маҳзуну дидагирён дар зери чархи мину.
Бо воҳаҳои хуррам дар даштҳои бедод.
Бо корвон бирафта ёрат ба сӯи Бағдод.
Оё дар он гариби ёри дигар нагирад?
Аз офтоби рӯят оё биоварад ёд?
Ишқ аст оташи гул, ҳам кафки мавҷи дарё,
Чун сураҳои Қуръон накшуда ин муаммо.
Ишқ аст чун ҳилоли болои масҷиди дур,
Дар даштҳои бекас бонги дирост гӯё.
Пушти тавораи боғ онро наметавон ёфт,
Эй Шаҳрзодаи ман, фирӯза Шаҳрзода.
Оё шунидай ту, дар даҳр кишвареҳаст
Он сӯи рӯду дарё, дар пушти кӯҳсорон?
Дар пои тӯс он ҷо дӯшизаи тиломӯй
Пазмони ман нишинад ҳар шоми навбаҳорон.
Бар пушти ҳоки он ҷо аксар ҷаҳон ноарзад,
Тӯсу булут дорад дар пуштаю адирҳо.
Дар баҳри шом чун қу созад шипову зебост
Аз моҳи кишвари ту маҳтоби кишвари мо.
Бӯсу канор кардам бо он нигор то шом,
Ёре бадеътар буд аз гулшани баҳорй.
Чун нопадид гарданд истораҳо зи гардун,
Дигар варо набинй, мирй дар интизорй...
Бас соли ман гузашта чун сел зи рӯи Неман,
Бар дӯши хотири ман, сарбори гам нихода,
Эй Шаҳрзодаи ман, фирӯза Шаҳрзода.
Эй кош дидамат ман имрӯз ногаҳонй,
Дастони нозукатро бар сина мениҳодам.
Аз партави ҷамолат ман ёфта тасаллй,
Аз ишқи бебарорам асрор мекушодам.
Мегуфтамат ҳикоят аз ҳусни кишвари худ
Аз баргҳои шумтол аз навдаҳои печон,
Мегуфтамат ҳикоят аз дарди хотири худ,
Аз мӯйҳои заррин, аз кокули парешон.
Эй кош бинамат ман бо чашми хеш боре,
Нили ду чашми худро бахшам ба ёдгорй,
Эй духтари биёбон, эй мешчашми сахро.
Аз хӯшаҳои ҷавдор хирвори зар бубахшам,
Қокуи водҳоро чун точи сар бубахшам,
Бахшам ба ёдгорй ишқи ниҳони дилро.

Ишқ аст оташи гул, чун мавҷ носабур аст,
Ҳамчу ҳилоли бурҷи масҷидҳои дур аст.
Бонги дирост гўё аз корвони рафта.
Моро кунад мусофир дар даштҳои бедод,
Моро ғариб созад дар даштҳои Бағдод,
Эй Шаҳрзодаи ман, фирӯза Шаҳрзода.

ИЗҲОРИ МУҲАББАТ Ё ХОТИРАЕ АЗ САФАРИ ТОҶИКИСТОН

Чун кунам зеби рақам васфи талу кӯҳу фароз,
Ки қадам бори наҳустин биниҳодам он ҷо?
Кӯҳҳо даст сӯи меҳри чаҳон карда дароз,
Бадар аз синаи офоқ биёранд варо.
Саллае баста ба сар аз яху аз тармаи пир,
Ҷомаи сабз ба бар.
Рӯи дара, чашмхумор,
Чу як оила ситода паси ҳам кӯҳу адир,
Гӯш доранд ба савти фараҳафзои ҳазор,
Деҳа бедор шуд аз хоб аён шуд ба назар
Чу яке лонаи досак зи бару кӯҳу камар,
Ҳамраҳи шӯълаи хуршед садои рамаро
Сӯи водӣ бубарад боди сабуксайри саҳар.
Рӯдҳо аз дараҳо нукрасифат дартозанд,
Оташе ҳаст магар дар бағали тармаву ях?
Боғҳо бо гулу меваи худ менозанд,
Мастам аз бӯи хуши меваи боғи сари шах.
Кӯҳ печида ба пероҳани чуи докаи абр,
Ҷомати хеш кунад рост ба болои сарам,
Медамад субҳи мусаффо зи дили тираи шаб
Бо дусад файзу сахо боз ба пеши назарам.
Аз сари қуллаи куҳ сӯи замин менигарам,
Ки бар афлок аз иқбол ниҳода сари хеш.
Нафаси гарми Ватанро ба ҳавас гӯш кунам,
Дили бебоки маро тобу тавон ояд беш.
Боде абру нигаҳи тезтар аз барқи уқоб
Боз дар қулла ба оғӯш бигиранд маро...
Боз хуршед диҳад аз сари кӯҳи ҳамабин
Ба чаҳон нури сахо чун алами субҳи сафо.

Савол ва супориш:

1. Межелайтис наҳустин шеърашро дар чандсолагиаш навиштааст, чй боис шуд, ки ӯ домани шеърро мустаҳкам дорад?

2. Намунаи ашъори ӯ бори аввал тавассути кадом ташкилот ба табъ расид?

3. Сарчашмаи эҷодиёти шоир кадомҳоянд?

4. Мачмӯаи шеърҳои «Инсон» аз чанд қисм иборат аст ва кадом мавзӯъро фаро гирифтааст?

5. Межелайтис ба шеър чӣ баҳо додааст?

6. Кадом адибони тоҷик шеърҳои ӯро ба забони тоҷикӣ тарҷума намудаанд.

7. Шеъри «Изҳори муҳаббат ё хотирае аз сафари Тоҷикистон»-ро хонед ва таҳлил намоед.

Мундариҷа

МУҚАДДИМА 3
АВЕСТО 4
БИБЛИЯ 6
ҚУРЪОН 7
МИФОЛОГИЯИ ЮНОНИ ҚАДИМ 10
"ИЛИАДА" 12
"ОДИССЕЯ" 13
Адабиёти Юнон дар давраи тараққиёт ва бӯхрони давлатхо. Фоҷиаҳо.
Эҷодиёти Эсхил 15
Драма ва театри Юнон 15
Фоҷианомаҳои Юнон 16
ЭСХИЛ 16
СОФОКЛ 17
ЕВРИПИД 19
АДАБИЁТИ РИМ 21
ВЕРГИЛИЙ 23
ҲОРАТСИЙ 24
ОВИДИЙ 26
"МАҲАБҲАРАТА" 27
"РАМАЯНА" 28
"Рамаяна" 30
Дар ситоиши салтанати Дашаратҳа ва пойтахти ӯ 30
"ГӮРӮҒЛӢ" 31

"МАНАС" 32
Мурочиати Хоникей ба пахлавони довталаби қиргиз: 35
"АЛПОМИШ" 35
"КАЛЕВАЛА" 36
"ГЭСЭРИАДА" 36
"ОЛОНҲО" 37
"ДОВУДИ СОСУНӢ" 38
Порча аз эпоси "Довуди Сосуни" 39
Забти Сасун ва зиндон шудани Довуд 39
"КУТАДҒУ БИЛИҚ" 42
«ДОСТОНИ ПОЛКИ ИГОР» 44
АЛИШЕРИ НАВОӢ 46
ҒАЗАЛИЁТИ НАВОӢ 48
ДЕВОНИ ФОНӢ 49
"ХАМСА" 50
НАМУНАҲО АЗ ДЕВОНИ ФОРСӢ-ТОҶИКИИ НАВОӢ—ФОНӢ 54
Татаббуи Хоча Хофиз 54
ТАТАББӮИ ХОҶА 55
АЗ "ХАМСАТ-УЛ-МУТАҲАЙИРИН" 56
Қитъа 56
БАЙТ 56
Матлаъ 57
АБАЙ 57
НАМУНАҲО АЗ ЭҶОДИЁТИ АБАЙ 60
ЭЙ ДИЛ 60
ДИЛО, АЗ НАВ МУҲАББАТ МЕПАРАСТӢ 61

МАХДУМҚУЛӢ 62
НАМУНАҲО АЗ ЭҶОДИЁТИ МАХДУМҚУЛӢ 66
ФИРОҚӢ 66
ОТАШ 67
ДИЛ 67
МУРҒИ САОДАТ 68
Т. Г. ШЕВЧЕНКО 69
НАМУНАИ ОСОРИ Т.Г. ШЕВЧЕНКО 72
ВАСИЯТ 72
САРНАВИШТИ МО 73
ХАЙР, ЭЙ ҚӮСАРАЛ1 73
БА ГОГОЛ 73
САЙЁДИ НАВО 75
НАМУНАҲО АЗ ОСОРИ САЙЁДИ НАВО 76
КАСРО МАЁЗОР 77
ЁРИ БОВАФОЯТ МАН 78
НИГОРИ ШӮХ 78
БЕ ТУ КАЙ ГИРАМ НАФАС 79
СӮХТӢ, РАФТӢ 80
ШОТА РУСТАВЕЛӢ 80
ФУЗУЛӢ 85
НАМУНАҲО АЗ АШЪОРИ ФОРСИИ ШОИР 87
“АНИС-УЛ-ҚАЛБ” 89
СОДИҚ ҲИДОЯТ 91
СЕ ҚАТРА ХУН 94
БУЗУРГ АЛАВӢ 101

ҚУРБОНӢ 105
Аз мачмӯаи "Девори сафед" 105
РОБИНДРОНАТ ТАКУР 113
НАМУНА АЗ ОСОРИ РОБИНДРОНАТ ТАКУР 115
ҚУРБОНӢ 115
II 118
МАКТУБИ ЗАН 119
НОЗИМ ҲИКМАТ 132
НАМУНАИ ОСОР: 134
Мактубҳо аз зиндон 134
АСРИ БИСТУМ 134
ТСЮЙ ЮАН 135
ДАНТЕ АЛИГЕРИ 137
Мазҳакаи илоҳӣ 138
СУРУДИ АВВАЛ 138
СУРУДИ ДУЮМ 142
ФРАНСУА РАБЛЕ 147
СЕРВАНТЕС 149
"ДОН КИХОТ" 153
ПОРЧА АЗ ДОСТОН 153
Ҳикояти бемор шудани Дон Кихот, васиятномааш ва вафоташ 153
ВИЛЯМ ШЕКСПИР 158
Сонетҳо 160
ИОҲАНН ВОЛФГАНГ ГЁТЕ 162
НАМУНАҲО АЗ "ДЕВОНИ ҒАРБИЮ ШАРҚӢ"-И ГЁТЕ 166

ҲИҶРАТ 166
БЕПОЁН 167
ФАТВО 168
БА ҲОФИЗ 168
ПАЙРАВӢ 169
ЗУЛАЙХО 169
ҚИТЪАҲО 170
АЗ "ҲИКМАТНОМА" 170
ҶОРҶ БАЙРОН 171
НАМУНАҲО АЗ ЭҶОДИЁТИ ҶОРҶ БАЙРОН 175
КОФАР 175
ҚАСИДАИ ИШҚ 177
СТЕНДАЛ 180
ПОРЧА АЗ РОМАНИ «СУРХ ВА СИЁҲ» 183
ШАҲРЧА 183
II 186
ҶАНОБИ ҲОКИМ 186
ВИКТОР ҲЮГО 189
НАМУНАҲО АЗ ЭҶОДИЁТИ ВИКТОР ҲЮГО 192
ОЗОДӢ 192
ИН ГУЛРО БАРОИ ТУ ЧИДАМ 193
АЗ КИТОБИ "САВТҲОИ МАШРИҚ" 193
ФИРДАВСӢ 193
ШОҲИ ФОРС 194
СИНФИ 11 195
ҲАМЗА ҲАКИМЗОДА НИЁЗӢ 195

ОЛЕС ГОНЧАР 200
«БАЙРАҚБАРДОРОН» 201
ХАЧАТУР АБОВЯН 205
НАМУНА АЗ ОСОРИ ХАЧАТУР АБОВЯН 208
ҚАЛЪАИ ЕРЕВАН 208
ҶУБРОН ХАЛИЛ ҶУБРОН 212
НАМУНАҲО АЗ ЭҶОДИЁТИ ҶУБРОН ХАЛИЛ 214
СУЛҲ 215
ЁР 216
Никох 217
АЗ КИТОБИ "РЕГ ВА КАФК" 217
ШОИР 217
МУҲАММАД ИҚБОЛ 218
МЕРОСИ АДАБИИ МУҲАММАД ИҚБОЛ 222
НАМУНАҲО АЗ ОСОРИ МУҲАММАД ИҚБОЛ 224
ҶӮИ ОБ 224
МАИ БОҚӢ 224
АЗ "ЗАБУРИ АҶАМ" 225
АЗ ҒАЗАЛИЁТ 226
АЗИЗ НЕСИН 227
ТАРЗАН 228
АДАМ МИСКЕВИЧ 233
НАМУНАҲО АЗ АШЪОРИ АДАМ МИСКЕВИЧ 236
СОНЕТҲОИ ҚРИМ 236
БИЁБОНИ АККАРМАН 236
СУКУНАТ 237

БОҒЧАСАРОЙ 237
ШАБОНГАҲИ БОҒЧАСАРОЙ 238
ШАРҚ ВА ШИМОЛ 238
РАСУЛ ҒАМЗАТОВ 239
НАМУНАҲО АЗ АШЪОРИ РАСУЛ ҒАМЗАТОВ 243
ЭЙ ҲАЁТИ МАН 243
ЁД МЕКУНАМ 243
МОДАРОНРО ПОС ДОРЕД! 244
АЗ "ДОҒИСТОНИ МАН" 245
ЗАБОН 245
МЎСО ҶАЛИЛ 247
БЕПО 250
БОВАР МАКУН 251
ШОИР 252
ҲЕРМАН ҲЕССЕ 253
ЧИНГИЗ АЙТМАТОВ 262
ДУРОҲАИ БЎРОНӢ 267
1 270
ТЕОДОР ДРАЙЗЕР 286
ДАР ТОРИКӢ 290
ОЛҶАС СУЛАЙМОНОВ 294
НАМУНАИ ОСОРИ О. СУЛАЙМОНОВ 295
ФОЛБИНЗАН 295
ЭРАҶ МИРЗО 296
НАМУНА АЗ ОСОРИ ЭРАҶ МИРЗО 298
МУҲАББАТИ МОДАР 298

МАЛИКУШШУАРО БАҲОР 299
НАМУНАИ ОСОРИ БАҲОР 300
ЧЕК ЛОНДОН 301
НАМУНАИ ОСОР: 304
МУХТОР АВЕЗОВ 312
БОЗГАШТ 315
ЗИЁ ҚОРИЗОДА 325
НАМУНАИ ОСОРИ ЗИЁ ҚОРИЗОДА 327
СУРОҒИ МАНЗИЛ 327
МИРЗО ФАТҲАЛӢ ОХУНДОВ 327
Намунаи осор: «Поэмаи Шарқ» 330
ЯНКА КУПАЛА 333
Аз маҷмӯаи «Сарнавишти Белорус» 335
ВАТАН 335
БАРОИ ОН Чӣ... 335
АЗ «ОҲАНГҲОИ БЕЛОРУССИЯИ ҒАРБӢ» 336
ЭДУАРДАС МЕЖЕЛАЙТИС 337
ШАҲРЗОД 340
ИЗҲОРИ МУҲАББАТ Ё ХОТИРАЕ АЗ САФАРИ
ТОҶИКИСТОН 342

ЗАЙНИДДИНОВ МУРТАЗО
ХУДОЙДОДОВ АЪЗАМ

АДАБИЁТИ ХАЛҚҲОИ ҶАҲОН

Барои синфҳои X-XI

Муҳаррири ороиш *М. Умаров*
Муҳаррири техникӣ *Ш. Муродов*
Мусаҳҳех *Р. Латифова*

ЗАЙНИДДИНОВ МУРТАЗО
ХУДОЙДОДОВ АЪЗАМ

МИРОВАЯ ЛИТЕРАТУРА

Учебник для 10-11 классов средней школы

Редактор *М. Умаров*
Технический редактор *Ш. Муродов*
Корректор *Р. Латифова*

Дизайн обложки и юбилейного знака
М. Муродов, Т. Бабаев

Подписано в печать 8.08.2001. Формат 60x90 1/16.
Гарнитура Times New Roman. Печать офсетная. Печ. л. 22.
Тираж 100 000 экз. Заказ № 19.

ЛР № 010162 от 06.03.97 г.

Отпечатано на производственно-издательском комбинате «Офсет».
660049, г. Красноярск, ул. Республики, 51.
Тел. (3912) 23-36-81. E-mail: marketing@ofset.krsn.ru

НИШОНИ ДАВЛАТИИ ТОҶИКИСТОН

ПАРЧАМИ ДАВЛАТИИ ТОҶИКИСТОН

СУРУДИ МИЛЛИИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Шеъри Гулназар Келдӣ *Оҳанги Сулаймон Юдаков*

Диёри арҷманди мо,
Ба бахти мо сари азизи ту баланд бод,
Саодати ту, давлати ту бегазанд бод.
Зи дурии замонаҳо расидаем,
Ба зери парчами ту саф кашидаем,
кашидаем,

Зинда бош, эй Ватан,
Тоҷикистони озоди ман!

Барои нангу номи мо
Ту аз умеди рафтагони мо нишонай,
Ту баҳри ворисон ҷаҳони ҷовидонай,
Хазон намерасад ба навбаҳори ту,
Ки мазраи вафо бувад канори ту,
канори ту,

Зинда бош, эй Ватан,
Тоҷикистони озоди ман!

Ту модарӣ ягонай,
Бақои ту бувад бақои хонадони мо,
Мароми ту бувад мароми ҷисму ҷони мо,
Зи ту саодати абад насиби мост,
Ту ҳастиву ҳама ҷаҳон ҳабиби мост,
ҳабиби мост,

Зинда бош, эй Ватан,
Тоҷикистони озоди ман!

ОФСЕТ
САРИАГАСТ
ХАЙРИЯ ХАЙРИЯ
БЛАГОТВОРИТЕЛЬНЫЙ ФОНД
РОССИЙСКО - ТАДЖИКСКОЕ
ИЗДАТЕЛЬСТВО
РОСТАДИ